

અંક ૩ નો,

પુસ્તક ૪૬ મું.

Gujarat Archæological Paper.

ગુજરાત શાલાપત્ર.

ચાલુ વર્ષથી કદમ્બ વધારે (ક્ર. ૪ ને બદલે ૫).

માર્ચ, ૧૯૧૦.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.

પૃષ્ઠ.

૧. સર્વો સં. ગુ. ભાષા અને ગુ. સર્વો વિષયકે પ્ર. ૬૦	
યદા વિચારો	૮૧-૮૮
૨. ત્રીજી ગુજરાતી સાહિત્યપત્રિકા	૮૯-૧૦૦
૩. ભાષાગીતી (અ. ૬ ત્રિવેદી)	૧૦૦-૧૦૭
૪. અમાનસોદન (મો. પા. કવે)	૧૦૮-૧૧૧
૫. સનકૃત ભુવનકીપદ્યું ભાષા વર (ક. વિ. રાવળ)	૧૧૧-૧૧૮.
૬. કેળવણીખતાની અવગે	૧૧૮-૧૧૯.
૭. નિશાળોના ઉત્તમપત્રક	૧૧૯-૧૨૦.
૮. શુદ્ધિપત્ર	૧૨૦

તત્ત્વી (ઓગસ્ટ, ૧૯૦૨ થી)

રા. રા. કમળાશંકર આપણંકર ત્રિવેદી, બી. એ.,

પ્રિન્સિપલ, પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ.

(કેળવણીખતાનો હુકમથી).

અમદાવાદ.

"યુનાઈટેડ" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ.

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે).

ગુજરાત શાલાપત્ર

પુસ્તક ૪૬ મું.

માર્ચ. ૧૯૧૭.

અંક ૩ નં.

સાંપ્રત સમયના ગુજરાતી ભાષા અને ગુજરાતી સાહિત્ય
વિષે કેટલાક પ્રથમ દર્શનેજ થતા વિચારો.

(ચલુ પૃ. ૫૧ થા.)

હાલની ગુજરાતી ભાષાના અનેક સ્વરૂપ દેખાય છે. પારસી લેખકો
મરઠીમાં આવ તમ કહ્યા જાય છે, કાશ્મીરે તેમની ભાષામાં મુબારો
ચતો જાય છે છતાં હજી જલુજ યોગ એવા પારસી લેખ કે અન્ય
જોવામાં આવે છે કે તેના ભાષા પરથી વખક પારસી છે એમ જણાયા
વિના રહે. સમૂહ જાણનારા ગુજરાતી લેખકો અપરિચિત સંસ્કૃત શબ્દોથી
જરૂર ભાષા વાપરે છે. કરિ નર્મદ, નવનરામ, ને નાદકર, વગેરે અગા-
ઉના સિદ્ધ લેખકોએ સંસ્કૃત શબ્દોનો પુષ્કળ પ્રયોગ કર્યો છે. પરંતુ તે
શબ્દોમાંનો બાજબેજ કાઢી, સંસ્કૃત ન જાણેતા એવા પણ ચરકારી વાચ-
કને અપરિચિત લાગે એવા છે હાલના લેખકો અપરિચિત શબ્દો વાપર-
વામાં પાડિસની વૃત્તિ સમુદ્ધ કરતા જણાય છે. અંગ્રેજી શૈલીના નિશ્ચયથી
પણ જાણ દૂરિત થાય છે આજ ઉદ્ધરણો પણ પુસ્તકો ન માસકો-
માથી મળી આવે એમ છે અત્ર દિગ્દર્શનજ કરું છું —

‘કાઈ કાઈ ઘરમાં એક અથવા વધારે બાપડીઓ બેગીને ધરમાના
લાંબી તુલત પગ મુએવા માણસને વારને અમરો રામકો કાદી શુકુ ર-
ળવા લાગી. તેઓની આખ તેઓના મોને જરામ દેતી નહતી.’ (પા-
માસ રૈલીનું અનુદાન)

‘તે માટે હેમનો એક સ્વૈચ્છિક નિયમ જાહેરાત જણાય છે’
(અંગ્રેજી ગૈરીનું અનુદાન)

૮૨ સાં સં શુભાયા અને શુભ સાં વિષે કેં પ્રં દં ચતા વિચારો.

‘તો એ સાધન વિનાજ મૂળ શબ્દમાં ભાષાના નિયમોને આધારે ઘટિત ફેરફાર કરીને રસિકતાને બાધ ન આવતા એ દર્શનાની સિદ્ધિ થાય તો વિશેષ સારમ્યજ છે’ (‘કરીને’ એ શબ્દને લીધે રચના કિપટ થાય છે; ‘કરવાથી’ કે ‘ફેરફારથી’ હોય તોજ ભાષા ખરેખર ચાય ‘કરીને’ એ રૂપથી કર્તાનો સબધ આગળ આવશે એવી આ-દાક્ષા રહે છે તે તૂટ ચતી નથી).

‘પરદેશીય વસ્તુદિથી બહિરુ ગમિત પાદ, કટિ, ગ્રીવ, ગણુ, મન્તક ચપેલુ એવા કેટલાક જનો આપણા બેચામા આવે છે, તેવું અનુકરણ કરનારા નહિ હતા’

સામાન્ય લેખોમાં સંસ્કૃત ન બાળુનારા સિદ્ધ વાચકો સમજી શકે એવાજ સંસ્કૃત શબ્દોનો પ્રયોગ થવો હજી છે. વિશેષ અપરિચિત શબ્દોના પ્રયોગથી તે લેખ શુજરાતી વાચકોને નકામો કઠણ થઈ પડે છે. ‘નાટ-કવિપયક લોકોત્સાહ’ ને જાહે ‘નાટક વિષે લોકોત્સાહ’ કહેવાથી અર્થમાં ફેર પડનો નથી ને બધા વાચકો સમજે એવું થાય છે ‘સવિશેષ’ ને જાહે ‘વિશેષ’ શબ્દ શો ખોટો છે? ‘વિશેષ’ એ શુજરાતીમાં વિશેષણ તરીકેજ બહુધા વપરાય છે ને સમ્પૂર્ણમાં વિશેષણ છેજ, તો એને નામ ગણી એના પરથી ‘સવિશેષ’ વિશેષણ જાનાવતું એ કેટલું જાણુ છે? ‘ન્યૂનતા’ ને જાહે ‘જનતા’ શબ્દ પણ શુજરાતી ભાષાના વાચકને તો અપરિચિતજ લાગે છે.

ભાષા વિષે કેટલાક વિચાર દર્શાવ્યા હવે સાહિત્ય વિષે યોહુક કહું છું.

કાવ્યો—‘કવિ અને કાવ્ય’ વિષે વિસ્તૃત લેખ ‘ગાળાપત્ર’ ના એપ્રિલના અકગા × આપ્યો છે; તેમાં એ સખધી મારા વિચારો સમ-માણુ દર્શાવ્યા છે શબ્દચમત્કૃતિ તેમજ અર્થચમત્કૃતિ બંને વિના કાવ્ય બનતું નથી શબ્દ, રચના, અને દર્શના એ ત્રણે કાવ્યના અગમ્ય છે ને એ ત્રણે ચમત્કારી હોવા જોઈએ. એક પણ દુષ્ટ પદ કે રચ-નાનો પ્રયોગ ન જોઈએ, કમકે ગમે તેવું સુંદર સરીર પણ કોઠના એક ડાધાથી કદૂયુ થાય છે, મારે અદ્ય પણ દોષની ઉપેક્ષા ન કરવી

ગયા વર્ષના એપ્રિલના અકગાં સમજવું

આત્મું સુંદર કાવ્ય ધ્વનીયતા માટે પ્રતિભા, શિષ્ટ કવિની કૃતિતુ ચિરંચિ-
શીલન અને વ્યવહારિયાન આવશ્યક છે જે કાવ્ય વિદ્વાનથી આદર્શી
જી અને વ્યાસપર્યન્ત સમજી શકે, વિદ્વાન્ સહૃદય હોય તે
પ્રતિપ્રસંગે નવીન ચમત્કાર ને ધ્વનિ અનુભવે, સ્ત્રી અને જા-
ળકો પોતાની શક્તિ પ્રમાણે સમજે, પરંતુ કોઈને પણ કિલ્લ ન
લાગે એવું પ્રાસાદિક કાવ્યજ ઉત્તમ છે. કાલ ધર્મી કાવ્યો રચાય
છે તેની આ દરોવેલી રીતે પરીક્ષા કરવી. આપણા પુરાણોએ પ્રતિપાદન
કરેલાં જે લક્ષણ આપણામાં ચિરંચાળથી રૂઢ થયાં હોય, તેનો તિગ્રહાર
કરી પાશ્વલ પદ્ધતિ અનુસરવી, આરભમાં નાયકનાયિકાતુ જે સ્વરૂપ
કદમ્બું હોય તે તજી દઈ અન્ય સ્વરૂપ કદમ્બુ, એકજ સ્વરૂપે કુમારિકા ને મુખ્યા
કે મુખ્યા ને પ્રૌઢા નાયિકાનું વર્ણન સંકીર્ણ કરતુ એ સહૃદયને તો ઉપહસ-
નીયજ છે. પ્રસાદ, માધુર્ય, કે એજસુ વિનાના જે જે રચને જે જે ગુણ
યોગ્ય છે તેમ યથાયોગ્ય તે તે ગુણ વિનાનાં-જીદોભમ, યતિભંગ, શ્રુતિ-
કુદ્રાવ વગેરે દોષયુક્ત પદો એ કાવ્ય નથી જેની રચના કિત્ક છે,
જેનો અર્થ દુર્ઘાસ છે, એ પદો (બહુધા ગમેછે કાવ્યોનાં ભાષાન્તર,
પણ અંગ્રેજીમાં જેવા સરળ છે તેવાં સરળ નહિ) કાવ્યસમયને યુક્ત
નથી અને અમુક મંડળમાં ગમે તેટલા પ્રિય થાઓ, પણ લોકપ્રિય થવાનો
સંભવ મને તો લાગતો નથીજ.

જીવનચરિત્રો—જીવનચરિત્ર, નાટક, નવલકથા તથા સાહિત્યનાં
અન્ય અંગો વિશે વિસ્તારથી અત્ર વિવેચન થઈ શકે એમ નથી. ઉત્તમ
સીપુરુષનાં જીવનચરિત્રો વાચકને આદર્ગરૂપ છે, સપત્તિમાં અનુસેક, વિ-
પત્તિમાં ધૈર્ય, સ્વાશ્રય, રાગીકાર કરેલાં ઢાંચેમા ગમે તેટલાં નિદેશ આવે
તોપણ તેનો નિર્વાહ કરના, પવિત્ર વિચાર, પવિત્ર કર્મ અને પવિત્ર વાણી
એમ પગપર સુમગતિ જળવધી-આ અને એના અનેક લાભ ઉત્તમ
જીવનચરિત્ર વાંચવાથી થાય છે. એવા જીવનચરિત્રોની શુભરાતી બાપામાં
ગોટી ખોટ છે. પ્રથમ તો જીવનચરિત્રો લખવાના માધ્યમો હોતાં નથી.
આપણામાં નોંધપુરતક રાખવાનો પ્રયાગ નથી. ચિત્રો પણ એવા ચરિત્રો
લખવાના ઉદ્દેશથી જીણી જીણી ખાનગી વર્તનને લગતી ખાજતોનું અવ-
લોકન કરી નોંધી રાખે એવો આપણામાં મધદાપ નથી. આવી સ્થિતિમાં

૮૪ સાં સં શું બાપા અને શું સાં વિષે કેં પ્રં દં યતા વિચારો

ઉત્તમ જીવનચરિત્રો ક્યાથી લખાય છે જાહેર વર્તનથી મનુષ્યનો ખરો સ્વ-
ભાવ સમજાતો નથી, કેમકે જાહેર વર્તન તો બહુધા સાફજ હોય. પરંતુ
કુટુંબ પ્રત્યે, ને સ્વજનમણ પ્રત્યે તેનું વર્તન જણાવવાર તેના ગુણ-
દોષની પરીક્ષા થઈ શકે નહિ. વળી ચરિત્રલેખકનો હેતુ પોતાના નાયકની
સ્તુતિ કરવાનોજ ન હોવો જોઈએ. તેણે વિવેચક થઈ ગુણની સ્તુતિ ને
અવગુણની નિન્દા યથાચોગ્ય કરવી જોઈએ આવા જીવનચરિત્રો ગુજરાતી
ભાષામાં જણાતા નથી

નાટકો—સામાન્ય વિચાર કરતા હાલના નાટકોની નિન્દા કરીએ
તો તે કંઈ જોડું નથી એવા દાવદો યોગ્ય ને ગેરદાવદો ધણાને થાય
છે. દ્રૌપદી હાન, કાશ્મીર, મિથ્યા જમરણ ને તેથી થતું ચરીરને તુલ-
સાન, ગર્લિન ગાયના ને દુર્વૃત્તિની પ્રેરણા—આ બધા દુકામ એનાં દુષ્ટ
પરિણામો છે ધણા નાટકકારોને પોતાની જવાબદારીનો ખ્યાલ નથી.
તેઓ સ્વાર્થનીજ દૃષ્ટિ રાખે છે ઉત્તમ પદ્મ, તરુણ ને દેખાવડા પાત્રો,
શૃંગારના ગાયનો, શૃંગારના હાવભાવના અભિનયની ચાતુરી, હાર્ય ઉત્પન્ન
કરે એવી દુષ્ટ એક ને લાયકો વગેરેથી પ્રેક્ષકોની નીચ વૃત્તિ સતુલ્ય ક-
રવી એજ નાટકની કપનિઓનો આશય જણાય છે. આ આશયનું તેમજ
ઉપર જણાવેલી અનેક હાનિનું કંઈક જ્ઞાન થયે પ્રેક્ષકોનું મન એ વિષ-
યથી રાહજા વિરક્ત થતું જણાયું એટલે નાટકની કપનિવાળાઓએ જ-
કિતાના નાટકો દાખલ કર્યા પરંતુ એમાં પણ શૃંગાર, દારસ, વગેરે દુર્વૃત્તિ
ને નીચ બાવનાઓ સતોપનારા તરવો તો ખરાજ, તે ન હોય તો પ્રેક્ષકો
સહ થાયજ નહિ. આમાં પ્રેક્ષકોનો પણ દોષ છે તેમની દુર્વાસનાને
લીધે તેઓ સારો બોધ લેવાને બદલે નહારોજ લે છે. પણ તેમને સુધા-
સ્વા એ કપનિનું કામ છે, માટે નાટકકારો ને નાટકની કપનિઓ નીચેની
બાજતો લક્ષમાં રાખે તો નાટકથી થતી હાનિઓ ઓછી થાય ને એનાં
ઉચ્ચ ક્ષેત્રો પ્રાપ્ત થવાનો સુદ્ધિન પાસે આવતો જાય—

(૧) આનન્દની સાથે કંઈ પણ સદુપદેશ ગ્રહણ કરીનેજ પ્રેક્ષકો
પાછા જાય એવી નાટકની રચના તથા અભિનય હોવા જોઈએ.

(૨) સારો દાખલો ગ્રહણ કરતા વાર લાગે છે, પણ નહારો પાસ

જલદી વળગે છે એ મનુષ્યમાત્રમા એવામા આવે છે—આ પર લક્ષ રાખી ઉચ્ચ વૃત્તિઓ સતોપાય એવોજ પ્રયત્ન કરવો

(૩) નાટકો સરકારી ને નીતિમાન લેખકો પાસે રચાનાં.

(૪) ઉધાડો શૃંગાર ને તેનો અભિનય અવશ્ય વર્જના

(૫) સદૃશ પણ નીચ વૃત્તિ સતોપાય તેવા અભિનય કે ગાયનો માટે પ્રેક્ષકર્મ 'વન્સ મોર'નો નાદ કરે તો તેને લેખવોજ નહિ.

(૬) ઉચ્ચ ઉપદેશ મત્રે એવા અભિનય ને ગાયનોની સલાપણુ આદિ સુક્તિપ્રયુક્તિથી એવી ઉત્તમ વ્યવસ્થા કરવી ને નાટકના વસ્તુમાજ તેની યોજના એવી સરસ લાવવી કે 'વન્સ મોર'ના નાદ વગર પણ બે ત્રણ વાર ભજની ને ગાર્હ સમય.

(૭) જાને તાસુધી સાત ચિત્રોજ પ્રેક્ષકસંગીપ શૂકવા, નકારા શૂકવાજ નહિ

(૮) 'શ્રીકૃષ્ણ', 'બ્રહ્મા', 'ચક્ર', 'અગ્નિકા' જેવા દેવો ને દેવીના વેળ ગગનુમિ પર દી પશુ ભજવવા નહિ દેવદેવીના વેપની જરૂરજ પડે તો તેમની ઝાળીજ રાત્રી તેમણે દરેલી સદાયતાના દુગજ દર્શાવવા

નવનકથા—હવે નવનકથા વિશે સક્ષિપ્ત વિવેચન કરૂ છું. નવનકથાના પુસ્તકો ઘણા લોકપ્રિય થાય છે ને તેના પુસ્તકો દાક્ષર્માં ઘણાજ રચાય છે ગાગ્યેજ ાઈ પણ માસિક કે વર્તમાનપત્ર નવનકથા વિનાહી હોય છે નવનકથાકારનો આશય સદૃશ અવતોમન કરી જુદા જુદા ચિત્રો આલેખી સદુપદેશ આપી સગાજમા અનેક પ્રકારના સુધારા કરનાર્થે જે તેની નીતિ, રીતિ, વૌરેમાં જે કઈ ખામીભરેલું હોય તે દૂર થાય ને તેની ઉન્નતિ થાય એવા લેખો લખવાનો હોવો જોઈએ. દાદ તો ઘણી નવનકથાઓમાં આપી ઉલટુજ બેસામા આવે છે જેળવાયના કુમાર ને કુમાગિઓનો ચિતાર આપી, પાશ્વત્ય રીતિને અનુસારે તેમનો સમાજમ કરાવી તેમની વચ્ચે પ્રેમ ઉત્પન્ન કરાવવો ને મામાપ તેમનો સર્ધ કરવા આનામની કરે તો પુરુષને પદેય મોઢલી દેવો ને સ્ત્રીને પ્રેમના દાપથી તપેલી વર્ણુત્રી માંદગીની સપ્પામાં નાંખવી, પુરુષને દેશાટન કરતો કરતો પોતે વરેલી સ્ત્રીના ગામમા લારી તેને સા વડીવજનોની લાજ કે મર્યાદા ઈડી પ્રત સમાગમ કરાવો, ને એ રીતે માદગીનો અત લારી તેમને

૮૬ સાં સં શું ભાયા અને શું સાં વિષે કેં પ્રં દં યતા વિચારો.

જોડવાં-આપા આવાં અનેક તરેહનાં ચિત્રો દ્રશ્યવામાં આવે છે. કેવળ પાશ્ચાત્ય રીતિના અનુકરણથીજ સમાજમાં સુધારો દીધો યનાર નથી એ વાત અન્યકારોના લક્ષમાં રહેતી જણાતી નથી. જે જે દુષ્ટ રિવાજો ને હાનિકર સપ્રદાયો સમાજમાં દાખલ થયા હોય તેની નિંદા કરી ઉન્મૂલન કરવા પ્રયત્ન કરવો એ નવલક્ષ્યાકારનો ધર્મ છે. પરંતુ શું હાનિકર છે ને શુ નથી જોનો જોડો વિચાર કરીનેજ એવો પ્રયત્ન કરવો લજ્જા, મર્યાદા, પાતિવ્રત, ગૃહનિવ્રત ચલાવવાની આતુરી, ગૃહકર્મમાં કુશળતા, ઇત્યાદિ સ્ત્રીઓના બૂપણ છે, એ ગુણોના અભાવવાળા સ્ત્રીઓને સમાજની ઉન્નતિ કરનાર તરીકે વર્ણવવી એ હિંદુ ધર્મ અને હિંદુ સમાજના નિયમોનું અચાનજ છે.

ગુજરાતી સાહિત્ય હજી ધણુંજ દરિદ્ર છે. તેને અનેક રીતે સમૃદ્ધ કરવાની જરૂર છે. હાલમાં ભાષા કેળવવા તરફ ધણુંજોતું લક્ષ્ય છે. આશું છે, પણ કવિ નર્મદે જેમ એ કાગળમાં અતિપરિશ્રમ લીધો ને જીવન અર્પણ કર્યું તેવા પરિશ્રમ ને તેથી સરસ્વતીસેવા વિના એ કામ બનવું મુશ્કેલ છે. હાલના સમયમાં લેખોની, વર્તમાનપત્રોની, માસિકોની કે પુસ્તકોની ખોટ નથી; પણ સંગીન વિચારવાળાં શ્રેષ્ઠ પુસ્તકોની ને લેખોની ખોટ છે. કવિ નર્મદે દોષ જે ગિયતિમાં મૂક્યો છે તેજ સ્થિતિમાં હજી છે. ગુજરાતી વ્યાકરણનો શાસ્ત્રીય અન્ય નથી સાહિત્યનો ઇતિહાસ નથી, કાવ્યસાહિત્યના સચ્છો બહાર પડ્યા છે, પણ તેમાં સચ્છ કરનારાઓએ જે રુચ્યા તે કાવ્યો આપ્યાં છે. શબ્દકોશોમાં પણ સ્થળે સ્થળે દોષો નજરે પડે છે ને અંધારાં શબ્દોના અર્થ જોવામાં આવતા નથી. જુદા જુદા કવિઓના અન્યોની સંશોધિત અને સંત્રીક આવૃત્તિઓ પ્રસિદ્ધ થવાની જરૂર છે. જુદા જુદા પ્રાકૃતિક વિદ્યાના વિષયો પર સરળ ભાષામાં સામાન્યિક આવૃત્તિઓ થવી જોઈએ; તેમજ પાશ્ચાત્ય અને પ્રાચીન સાહિત્યમાંથી અનેક ઉપયોગી વિષયોનું વિવરણ કરનારા અન્યો પણ આવશ્યક છે. ઇતિહાસ, ભૂગોળ, પ્રાકૃતિક વિદ્યા, ભાષા, કાવ્યશાસ્ત્ર, વગેરેમાંના ટાઈ પછુ વિષય પર જોઈએ એવા શ્રેષ્ઠ ગ્રંથો નથી પાશ્ચાત્ય ભાષામાં અનેક વાચનમાંનાં એકએકથી ચરતી હોય છે ત્યારે ગુજરાતીમાં સરકારી વાચ-

નમાળા સિવાય અન્ય હેતુ નહિ. હજી ઘણા અંગ્રેજી ને સંસ્કૃતના ઉત્તમ ગ્રંથોના ભાષાતરો થવાનાં બાકી છે. આ પ્રમાણે સાહિત્યની અનેક રીતે સેવા થવાની જરૂર છે. હાલ તો ધણું ઉપલબ્ધીકૃત કામ, જેમા પરિશ્રમ બહુ પડે નહિ તે ખ્યાતિ સહજ મળે એવું કામ કરવા તરફ ધણાનું ધ્યાન છે. ખ્યાતિનો માર્ગ સરળ કરવા માટે લેખકોએ પોતાનાં મડળો બાધ્યાં છે. પરસ્પર સહાયતાથી તેમને પ્રસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરતા બાધ આવતો નથી. અન્યાયલોકનો પણ એવીજ દૃષ્ટિથી ચાપ છે. ગુજરાતી ભાષામાં યોગ્ય અન્યાયલોકનો કરી અન્યકામેને રસ્તે ચડાવનાર, સૌમ્ય ને વિનીત અન્ય-કારને વિનયથી ઉપદેશ કરનાર અને ધૃષ્ટ ને પડિતંગન્યની ધૃષ્ટતા ને પડિ-તાર્ક ઉઘાડી પાડી ઠેઠાણે લાવનાર અવલોકનકારની ઘણી જરૂર છે. 'માસિકો' ને 'વર્તમાનપત્રો'માં જે અવલોકનો આવે છે તે જુદે જુદે હાથે, બહુધા ગિત્રાને હાથે, લખાવવા આવે છે. આવા લેખોને માટે, આ સ્તિતે, કોઈ જવાબદાર જણાતું નથી યિષ્ટ લેખકના પશુ અવલોકનો કવ-ચિતજ પક્ષપાતથી રહિત હોય છે. જો તે લખાણ 'તટસ્થ' પુરુષનું હોય છે, ને તેમના મંડળમાંના કોઈનું હોતું નથી તો, જનમેળને પ્રય લાગે છે તોપણ એવા લેખકને તે પ્રિય લાગતું નથી. જ્યાં આવી દૃષ્ટિથી કામ ચાપ છે ત્યાં સાહિત્યની સેવા માટે ભારે કુતકલ મચી રહ્યું છે ને સર્વત્ર લાલસા દર્શાવાય છે તોપણ ઉચ્ચ આશા ક્યાંથી રહે ? વળી અવલોકન-કારો સમગ્ર અન્ય સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી વાચવાનો પરિશ્રમ સેતા ભાગ્યેજ જણાય છે. એકાદ વાક્યને પકડી તે લખવાના ઉદ્દેશ તરફ લક્ષ આપ્યા વિના, પ્રાપ્તવૃત્તિ સંમન્ધ જોયા વિના જેવી સૂઝે તેવી દીક્ષા કરવી, લેખ પર દીક્ષા કરવાને જલ્દી લેખકને જે વિશેષણો યોગ્ય લાગે તે લગાડવાં ને ઉપલક્ષીયાં લખાણથી તેમજ નામની ગદતાથી છેતગનાર, સ્વતંત્રવિચારશૂન્ય, સુવક્ષ-ગંતે પોતાના પાટિલથી આંજનાર દીક્ષકારોની આ જમાનામાં ખોટ નથી. મૂળ લેખક જો પોતાના લેખનું સમર્થન કરે તોપણ તે તરફ લક્ષ આ-પતુંજ નહિ, પોતે જે દીક્ષા કરી હોય તેને વળગી રહેવું, પોતાનો ક્ષેત્ર ખરો કરવો, ને લેખકને વાયકવર્ગ આગળ સાધારણ બાબતથી પણ અજ્ઞાન, મૂર્ખ આલેખ્યાજ કરવો, એ પ્રપલ્લમાં લગાર પણ ઇચ્છિલ ન થવું, અન્તિમ વિજયસ્તમ પોતાનોજ રોપવો એ આવા દીક્ષકારોનું લક્ષ્ય છે. અવલોક-

૮૮ સાં સં ગુ ૮ જાયા અને ગુ ૮ સાં વિષે કે ૦ પ્ર ૬૦ થતા વિચારો.

કનના સામાન્ય નિયમો પણ તેમની દૃષ્ટિબહાર હોય એમ જણાય છે.

गुणदोषौ ब्रुधो गृह्णादिन्दुस्वेडाविवेधरः ।

શિરસા શ્લાઘતે પૂર્વે પરં કળે નિયચ્છતિ ॥

गच्छतः स्वलनं कापि भवत्येष प्रमादतः ।

हसन्ति दुर्जनास्तत्र समादधाति पण्डिताः ॥

એમ ચન્દ્ર અને વિપત્તિ ગ્રહણ કરી શિવજી ચન્દ્રને મસ્તકે ધારણ કરે છે ને વિપત્તિ કડમા રાખે છે, તેમ વિદ્વાને ગુણ ને દોષનું ગ્રહણ કરી ગુણને માથે ચરાવે, ને દોષને કડમા ગણવે, બહાર નીકળવા ન દેવે. આલતા આપતા પ્રમાદથી આજનાંને કાચિન ઠોકર વાગે છે, લેખકની કૃતિમા દોષ પણ ચાપ-લાં ફર્જનો હમે છે પણ પડિતો તેનું સમાધાન કરે છે.

એ શ્લોકોમાં રહેલી ઉદારતાની આવા અવસોકનકારોમા આશાજ કયાથી ?

વળી આધુનિક સમયમા વ્યાજસ્તુતિનાળા એક લેખનશૈલી બની થઈ છે. શિષ્ટ લેખકોને તે ધણી પ્રિય જણાય છે અમુક બાયણ કે લેખ ધણો સારો છે, અમુક પુરુષ આ કામને માટે યોગ્ય છે, એમ તેની અનેક વિશેષણથી સ્તુતિ કરવી, ને પછી પોતાનું ખર્ચ હાર્દ જણાવનાર લેખભાગ 'પરંતુ' કે એવા કોઈ ગણદથી આગળી આપવો કે 'અર્થેન્' પુરુષોને એ લેખથી ધણો લાભ થશે,' 'વિદ્વાન્નામં તો અન્ય પુરુષ છે પણ એમના અનુગમનો લાભ લેવો જોઈએ' આવું કઈક લખવાનો પ્રચાર શિષ્ટ લેખકોને માન્ય થઈ પડ્યો જણાય છે રિનય દર્શાવવામા પણ આત્મસ્તુતિ ખરીજ. આવીજ વ્યાજસ્તુતિથી કે વિનયના બાસથી ઉપવદિયા વાચકો હેતનાય છે ને લેખકની વૃત્તિ મતુષ્ટ થાય છે પરંતુ આમ અપવિત્ર હૃદય રાખતુ ને સાચ લાગે તેવું લખાણ લખવાની કે તેવું જોલવાની લીતિ રાખવી-એ યોગ્ય છે કે નહિ તે હરકોઈ સગજ થકે એમ છે.

દુઃમા આ રીતે જાયા અને સાહિત્યની હાયડી મિથિતિ સમઘી કેટલાક વિચાર દર્શાવ્યા હાયમા ગુર્જગિનને કેળવવાને માટે તથા સન્દ્રરો અને સમૃદ્ધ જનાનવા માટે જાગૃતિ પ્રસરી રહી છે અને બધા દૃષ્ટિગદ્ધ થયા છે તેવે પ્રસંગે આ લેખ માર્ગસૂચક થશે એવી આશા છે.

ત્રીજી ગુજરાતી સાહિત્યપરિષદ.

અમે પૂર્વ અંકોમાં સ્વાગતમંડળીના પ્રમુખ અ. સૌ રાણીથી નદકુવર-
ખાતું તેમજ પરિપદના પ્રમુખ વિ. બા અંબાલાલભાઈનું બાપણ આપ્યું છે એ
બાપણો વિષે ક્વચિત્ ક્વચિત્ પૂછની નીચેના દિપ્તિભોગ્યા બાપા અને વિચાર
સંબંધી અમારી ટીકા પણ અમે આપી ગયા છિયે. વળી એમ પણ એક રચને
હતું છે કે એ બાપણો પૂર્વ ઉપાઈ રહ્યા પછી એ વિષેનો તેમજ સાહિત્યપરિ-
પદનાં કાર્ય અને કર્તવ્ય વિષેનો અમારો નમ્ર અભિપ્રાય આપીશું અમે
દિલગીર છિયે કે આવી ટીકા કે અભિપ્રાય આપવ.નું કોઈ માસિક કે
ત્રૈમાસિક ચોપાનીઆના તન્ત્રીએ મુક્ત ધારું નથી એના દારણે શોધવાં
પડે એમ નથી. તે સર્વ સમજતા નજાય છે, માટેજ તે દર્શાવવાની અ-
મારી ઇચ્છા નથી. માત્ર એક બે સાપ્તાહિક પત્રો સિવાય, સાહિત્યપરિ-
પદના કાર્ય પર પણ કોઈ પત્ર કે માસિકે ટીકા આપી નથી શું સા-
હિત્યપરિપદના કાર્ય યોગ્ય દિશાએજ ચાય છે ને તેમા સુધારાનો
અવકાશજ નથી ? શું એ પરિપદનાં કાર્યથી ગુજરાતી સાહિત્યના સર્વ
મેવડા સંતુષ્ટ છે ? એ એકદેશી મળ્ય છે કે સર્વદેશી ? એની કાર્યપદ્ધતિ
એકદેશીય છે કે સર્વદેશીય ? સાહિત્યના સર્વ ઉપાસકો સંતુષ્ટ હોય તે
વર્તમાનપત્રોમા તન્ત્રીના નહિ, પણ અન્ય લેખકોના અસંતોષ ને ફરિયા-
દના પત્રો આવેજ નહિ એક લેખકે તો સાહિત્યપરિપદના અગ્રેસરો કે
કાર્યવાહકોને પોતે કબજેલી ટીકાનું અસલ સિદ્ધ કરવા કે અન્ય રીતે તેનું
ખડન કરવા ખુદી રીતે આદ્વાર્કન હતું હતું, પણ અગ્રેસરોએ તે પર લક્ષ
આપતું કે તેનો ઉત્તર આપવો, એમાનુ દઈ પણ યોગ્ય ધારુંજ નથી.
ગમે તેમ હો, પણ અસંતોષ તો છેજ, સાહિત્યપરિપદનું કાર્ય સર્વ સાહિ-
ત્યસેવકોને રચતું નથીજ. આ પ્રમાણે સાહિત્યપરિપદ સ્વસ્થ પ્રકૃતિમાં નથી,
તેને વિકાર ચલા છે, એમ કોઈ પણ પુરુષ ચિકિત્સાચો જાણી શકે છે.
એ વિદ્યારમાથી તે મુક્ત થાય એવા ગુણ હોયથીજ અત્ર સસેપમા ઉપ-
ચાર કહેવામાં આવે છે

પ્રમુખનાં બાપણો—એકંદર, અમને રાણીથી નદકુવરજાના નામથી
પ્રસિદ્ધ ધગણું બાપણ પસંદ પડ્યું છે. એના લેખકે સાહિત્યપરિપદના અ-

આગતોનો યોગ્ય સત્કાર કર્યો છે. જારમમાં પોતાનો વિનય દર્શાવી, ગુર્જરભાપાનું ગુર્જરમાતા તરીકે નિરૂપણ કરી, ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષને બાળદેવીના માદ, હસ્ત, ઉરસ્સ્પર્શ અને નાસિકા, એ ચાર અંગનાં કૃમિક બૂપણો વર્ણવી તે બૂપણો પૂરાં પાડવા તેના પુત્રાને—સાહિત્યના સેવકોને વિનનિ કરી છે આ પ્રમાણે સાહિત્યનો સર્વ દેશમાં વિકાસ કરી તેને પૂર્ણ કળાએ ખિલવવા તેમણે સાહિત્યપ્રેમીઓને ઉપદેશ કર્યો છે; અને સાહિત્યના ચાર યુગ કદપી હાલના યુગને સસયુગ કહ્યો છે; કેમકે સાહિત્યની મેવા કરવા ઘણા પુરુષો તૈયાર થયા છે ઉપસંહારમાં કાઠિયાવાડનું ઐતિહાસિક સ્વરૂપ દર્શાવનાર, પ્રૌઢ વાક્યમા પુનઃ સર્વ અભ્યાગતોને આવકાર આપી ગુર્જર ભાપાનું ગૌરવ શ્લોક પામે એવી ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરી છે.

સ્વાગતમંડળના પ્રમુખનું કામ આવકાર દેવાનું અને સાહિત્યનું ચિત્ર આલેખી તેનું દિગ્દર્શન કરાવવાનું છે તે પ્રમુખે ઉત્તમ રીતે કર્યું છે. તેમના લેખમા જ્યાં જ્યાં ગુણદોષ ખાસ વિવેચન કરવા જેવા માલમ પડ્યા હતા તે પૃથ્થમા તીચેના ટિપ્પણોમા કહ્યું છે; એટલે વિશેષ કહેવાનું રહેતું નથી. માત્ર એટલું જ કહેવું જરૂરનું છે કે સાંપ્રત સમયને પ્રમુખે સસયુગ કહ્યો છે તે ‘સ્વાગત’ કહેનાર પ્રમુખના મુખમાં શોભે છે, પણ એ ચિત્ર વાસ્તવિક નથી. યાદરાખતું કે સેવા કરવા ઉત્સુક રહેવાથી કંઈ સેવા થતી નથી. સેવા કરવી હોય તો સેવા કરવાનો શ્રમ પણ લેવો જોઈએ. માત્ર સેવા કરવાનો આડગર રચવાથી મેવા થતી નથી. આડગર કરવા કરતાં સેવા કરવામા જ શ્રમ વેઠવો પડે છે ને જ ધ્યાન આપવાની ને શુદ્ધિ વાપરવાની જરૂર પડે છે તે ધ્યાન ને શુદ્ધિનો ઉપયોગ કરી જી કે પરિણામથી જ જનમંડળને સેવા દર્શાવી આપવી એ વધારે પ્રયત્નનીય છે; એ જ સાહિત્યની ખરી સેવા છે ને એ જ તેને શ્રેયસ્કર છે. એનું યતો લાગે જ સાહિત્યનો ખરો સસયુગ થયો સમજવો. લાલગણુ તો આત્મપ્રસન્નથી કે અન્યોન્ય પ્રસન્નથી સતુષ્ટ થતું હોય તો જાણે, પણ સાહિત્યનું કંઈ વાસ્તવિક શ્રેય નથી. જ્યાંસુધી સાહિત્ય દિગ્ગિ છે, ને તેમાં જિજ્ઞા પ્રકારનાં પુસ્તકો નથી—નથી શાસ્ત્રીય વ્યાકરણ, કે નથી દોષ, નથી સાહિત્યનો ઇતિહાસ, કે નથી ગ્રામીન કાવ્યોની સારી આશ્વસિઓ, નથી

શાસ્ત્રીય પ્રાકૃતિક શાસ્ત્રના પુસ્તકો કે નથી સંસ્કૃતમાં કાવ્યપ્રકાશ, સાહિત્યદર્પણ આદિ અનેક પુસ્તકો છે તેવા કાવ્યશાસ્ત્રના અન્યો, દલાદિ, ઇલાદિ—ન્યાસુધી આમનું કંઈ નથી, સાસુધી કલિયુગ કે અંધકારનો યુગ સમજવો. એ બધામાથી કોઈ પણ પ્રકારની ન્યૂનતા પૂરી કરનારજ સાહિત્યનો સેવક છે, વાક્યપ્રવાહ દરતાર કે ઘોઘાટ કરી બહુ દરીએ છીએ એમ દર્શાવી ખોટું માન ખાટી જવા પ્રયત્ન કરનારા સાહિત્યના સેવક નથી. ખરા સાહિત્યના સેવક ધણા મશે લારેજ સલાયુગ બાપો કહી શકાશે, લાં લગણુ નહિ.

સાહિત્યપરિપદના પ્રમુખ દિ બ. અગાધાવબાઈનું બાપણુ વ્યવહાર-દૃષ્ટિથી તૈયાર થયેલું જણાય છે. આવાં મડળતા પ્રમુખતા બાપણુમા જેવી વિદ્વાતાની પ્રસાદી, બિજ બિજ પ્રાચીન ને અર્વાચીન અન્યકારોના પ્રમાણુભૂત વાક્યોના ઉલ્લેખ વગેરેના સરકારથી જેવા પ્રૌદત્વની કોઈ આશા રાખે તેવું કશું જોવામાં આવતું નથી. પણ અમારા નમ્ર વિચાર પ્રમાણુ એથી બાપણુના આદ્વાદત્વમા ન્યૂનતા આવે છે, પણ તેથી કંઈ તેમાંના વિચારોની યોગ્યતા ઓછી થતી નથી, જેમ સુંદર શરીર અલંકારોથી વધારે શોભે છે; તેમ બાપણુકતાના સગીન વિચારો ને ઉત્તમ બાપા અન્ય અન્યકારોના ઉલ્લેખ વગેરેથી વિશેષ અલકૃત થાય છે ને પ્રૌદત્વ પામી ઓતાના મનને વિશેષ આદ્વાદક થઈ તે પર ઊડો સંસ્કાર કરે છે આમાં યાદ રાખવું જોઈએ કે સુંદર શરીરજ આજુપણુથી શોભે છે બેડોળ શરીર પર ગમે તેવાં આજુપણુ હોય તેથી તે બેડોળ મટી સુંદર થતું નથી. તેની એજ ઘટાડવાને બદલે આજુપણુ વધારે ખુશી પાડી આપે છે; કેમકે શરીરના સ્વરૂપ જોડે તેમના સ્વરૂપની સગતિ થતી નથી આ પ્રમાણુ અલકાર સુંદર શરીરનેજ શોભાવે છે, બેડોળને નહિ. વળી લગાર વધારે વિચાર કરતા જણાશે કે સુંદર શરીરને આજુપણુનો જરૂર નથી. કાલિદાસ કહે છે તેમ 'કિમિવ હિ મધુરાણાં મળ્હનં નાકૃતીનામ્'—મધુર આકૃતિને ગમે તે પણ જાણુકપ થઈ પડે છે અર્થાત્, પ્રમુખતા બાપણુમા અન્ય અન્યકારના ઉલ્લેખનો સરકાર કે સાહિત્યને લગતું પાડિ-લ્યમય સિદ્ધાવલોકન નથી તેથીજ કંઈ એની યોગ્યતા બેતરી જતી નથી, કે એ કંઈ નિષ્પ્રયોજક થતું નથી. વ્યવહારદૃષ્ટિથી સાહિત્યને લગતા ધણુ.

ધોરણીમાં અંગ્રેજી ભાષાનું જ્ઞાન સ્વભાષાના મારફતેજ આપવું. આ ખીજી પદ્ધતિ અમને તો વધારે લાભદાયક લાગે છે અગાઉ એજ પદ્ધતિ પ્રમાણે કામ થતું ને તે સમયે અંગ્રેજી ભાષામાં જ્ઞાન પણ સંગીન મળતું. હાલમાં 'Direct Method' એટલે વિદેશી કે પર ભાષાનું જ્ઞાન સ્વભાષાદ્વારા ભાષાન્તરથી કે તે ભાષાનું વ્યાકરણ શિખવીને નહિ, પણ પરભાષાદ્વારાજ સંભાષણ કરાવીને પ્રલક્ષ રીતે આપવાની પદ્ધતિ વખણાય છે. આપણા પ્રવાકામાં પણ તે દાખલ થઈ ચૂકી છે અમારા નમ્ર મત પ્રમાણે તો એ 'પ્રલક્ષ પદ્ધતિ' મોટી ઉમ્મરના વિદ્યાર્થીને સ્વભાષા સાથે નિકટ સંબન્ધ રાખનાર ભાષા શીખવામાત્ર સફળ થઈ શકે જમકે આપણે 'મરાઠી' શીખતું હોય કે દક્ષીણી શબ્દસ્યે 'ગુજરાતી' શીખતું હોય તો તેને એ પદ્ધતિ અનુકૂળ પડે. 'અંગ્રેજી' ભાષા સાથે 'ફ્રેન્ચ', 'જર્મન' વગેરે ભાષાઓના સબધ, 'ગુજરાતી' ને 'મરાઠી' જેવો છેક નિકટ નહિ, તોપણ 'ગુજરાતી' કે ખીજી કોઈ હિન્દવી ભાષાને 'અંગ્રેજી' ભાષા સાથે છેતેના કરતા દેખીતોજ ધણો વધારે છે; તેથીજ તે દેશોમાં પ્રલક્ષ પદ્ધતિ સફળ થઈ છે આપણા દેશમાં એ પદ્ધતિ તેના સસ સ્વરૂપમાં સફળ થાય એવી અમને તો આશા રહેતી નથી ફિડર્ગાટેન પદ્ધતિ જેમ વિદેશીય રીતને અનુસરતી આપણા દેશને અનુકૂળ નથી એમ સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે તેવુંજ આ વિષયમાં પણ થવાનો સંભવ રહે છે હિ. આંનર. ગવ. મિ. જી. કે ગોખલેએ પણ દિ. બ. અભ્યાસભાષાની પેઠે સ્વભાષાદ્વારા શિક્ષણ આપવાની હિમાયત 'સેનેટ'માં કરી હતી. પણ અમે અમાગ વિચાર ઉપર દર્યાવી ગયા છિયે તે પ્રમાણે સ્વભાષામાં બધા વિષયોનું જ્ઞાન છેક અંગ્રેજી છઠ્ઠા ધોણુ સુધી આપી તમા ધોરણમાં એજ બધા વિષયોનું જ્ઞાન અંગ્રેજીમાં આપતા ધણોજ પડશે. દરેક વિષયના પારિભાષિક શબ્દો શિખવવામાં ધણો શ્રમ કે .. થશે તેના ફરતાં સ્વભાષાનાં વ્યાકરણ ને રચના તેમજ ગણિતનું જ્ઞાન સાફ આંખી સારા પાયે બાધવો ને પછી તે પર અંગ્રેજી શિક્ષણની 'ઇમારત ચણવી, ને તે પણ આરભનાં ચાર ધોરણમાં બધું શિક્ષણ સ્વભાષાદ્વારા આપીનેજ—આ પદ્ધતિ અમને તો ઐયરકર લાગે છે. એજ પ્રમાણે અગાઉ કામ થતું ને તે વખતે હાલના જેટલી શ્રદ્ધા નહોતી અંગ્રેજી પાઠ્યમાં ધોરણમાં Small's 'Students' Smaller History of

Græce, અને છઠ્ઠા ધોરણમાં Smith's 'Students' Smaller History of Rome', જેવાં મોટાં પુસ્તકો શિષ્યો સમજી શકતા. તેમને તરજુમો કરી શિખવવાની જરૂર પડતી નહિ આનું કારણ માત્ર આરમ્બનું સ્વભાવાનું તેમજ અગ્રેજીનું ઉત્તમ શિક્ષણ એજ હતું, અન્ય નહિ. આ વિષય વિશેષાર્થ કરતા પણ વિશેષ વિસ્તાર યવાથી વિરમવુજ યુક્ત છે દિ. બ. પ્રમુખે આવા વિષય પર વિશેષ વિવેચન કરી પોતાના વિચારો દર્શાવ્યા હોત તો ઠીક થાત 'શુદ્ધ બાપા' વિશે પણ દિ. બ. પ્રમુખે પોતાના વિચાર અનિશ્ચિત રાજપમાજ સમ્પા છે. એ સંબંધી અમે અમારા વિચાર 'એસક શુન્નરાત્રી બાપા એ સરકૂતની પુત્રી છે, પણ માની આંગળા પકડી ચાલનાર બાળપુત્રી તે નથી' એ એમના ઉદ્ગાર વિશે આ વર્ષના ૧ લા અક્રમાં ૫૦ ૩-૪ દર્શાવ્યા છે, તેમજ બાપા સંબંધી એમના અન્ય વિચારો વિશે પૃષ્ઠદિપ્તિપદ્યમાં ટીકા કરી છે તેથી એ વિશે ફરી લખવાની જરૂર નથી

'જોડણી' કે 'કોપ' વિશે પણ દિ. બ. અબાક્ષાક્ષમાર્થએ પોતાના વિચાર નિશ્ચિત સ્વરૂપમાં કે વ્યાવહારિક રીતે આપ્યા નથી. તેમજ પ્રમુખ તરીકે 'જોડણી' ની કમિટિ નિમાર્થ તે સબન્ધમાં પરિપદના નિયામક યત્ન જોઈએ તેમ ચલા પણ નથી. પોતે કહે છે કે 'ત્રીજી પરિપદમાં આ પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવા એક કમિટિ નીમી હતી તે એસક બંધી બાળુનો વિચાર કરી નિકાલ દાદરો.' 'માટે એક ધોરણ ઉપરજ બધું જોડણીનું તત્ત્વ રચનાના પ્રયત્ન કરવા કરતા બાધકોડ કરી ઉચ્ચાર, રૂઢિ, સૂચનાતા, વ્યુત્પત્તિ વગેરે સર્વ જુદાં જુદાં બળેને યોગ્ય વળત આપવાથી આ જુના પ્રશ્નનો નિકાલ થવો જોઈએ છે.' આ વિચારો તો સંગીન છે, પણ 'બંધી બાળુનો વિચાર કરી નિકાલ દાદરો' એવી કમિટિ ત્રીજી પરિપદે નીમી હતી? વળી તેને ત્રીજી પરિપદ મળી તોપણ નિયમો બાંધવાનો અવકાશ ન મળ્યો તે ત્રીજી પરિપદને જોડણીના કામ માટે પાછી કમિટિ નીમવી પડી તો તે પરિપદના નિયામક તરીકે પ્રમુખનું કર્તવ્ય નહોતું કે એ કમિટિ સર્વદેશીય થાય તે પર નક્કર સમ્પત્તી? જેવા વિચાર એ વિશે પોને દર્શાવ્યા છે તેવા વિચારથી કમિટિ કામ કરી બાધકોડથી;

નિદાન કરે એવા વિદ્વાનો એ કમિટિમાં દાખલ કરવા પ્રમુખે કંઈ પણ પ્રયાસ કર્યો નહિ એ અમને ન્યાયબુદ્ધિથી વિરુદ્ધ ને સાહિત્યપરિષદ જેવાં વિદ્વાનોના મંડળને ન જાને એવું માટેજ ઘણું શોચનીય લાગે છે. કમિટી કેવી હોતી જોઈએ ને કાય કેવી રીતે સફળ થઈ શકે તે વિષે, અમે અમારા વિચાર અન્યત્ર આપ્યા છે (જુઓ પૃ. ૪૮) -

ગુજરાતી ભાષાનો પ્રમાણુજૂત મણુય એવો ટાશ રચવો એ કામ ઘણું ગાંઠે છે અન્ય વ્યવસાયમાં ન રોકાયેલા ને માત્ર સરસ્વતીની ઉપાસનામાજ મમ્મ એવો કાઈ, કવિ નર્મદ જેવો, વિદ્વાન એકઠે હાથે આ કામ કરી શકે. પણ હાલના વખતમાં સર્વ વિદ્વાનો પોત પોતાના કામમાં ગુંથાયા હોય છે, તેઓમાંથી એકઠે હાથે આ કામ બનવું અસંભવિત જેવું લાગે છે ટાશ પ્રમાણુજૂત કરવા હોય તો તેમાં સર્વજ્ઞ શબ્દસમૂહ હોવો જોઈએ, ને શબ્દની શુદ્ધ જોડણી, વ્યુત્પત્તિ, તથા બધા અર્થો પ્રાચીન અન્યોનાં ઉદાહરણ સાથે જોઈએ. અમે જાણીએ છીએ તે પ્રમાણે આ કામ સાઈ થાય તો સરકાર પણ ઘણી સારી મદદ આપવા તૈયાર છે. દિ. બ. અમાસાસભાઈએ કહ્યું કે ટાશ રચવાનું કામ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ આદર્શ છે. પણ જમાંસુધી એ કામને માટે પ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાનોની દેખરેખ નીચે બેચાર સારા શ્રેણીઓના કે સાગ ગુજરાતી ભાષાના અભ્યાસકોને પગાર આપી રોકવામાં ન આવે ત્યાંસુધી એ કામ બની શકનાર નથી આ ઉપલક્ષ વિચારે અચના કરી છે. એ વિષે સોસાયટીએ સારો વિચાર કરી સગીન યોજના ધડવાની જરૂર છે 'જોડણી' નું કામ સરકાર તરફથી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીને સોંપવામાં આવ્યું હતું બે પ્રતિનિધિઓ સરકારના ને બે પ્રતિનિધિઓ સાસાયટીના એમ ચાર પ્રતિનિધિઓને જોડણીના નિયમો બાધવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું હતું પણ બે ચાર વર્ષ થયાં, પણ નિયમો બધાયા નહિ; ને હેવટે ગુજરાતી વાચનમાળામાં સુધારો કરી નવીન વાચનમાળા રચવાનું કામ મિ. કૉવર્ટનને સરકારે સોંપ્યું ને સરકારે કમિટી નામી જોડણીના નિયમો બાધ્યા. આપણા કમિટીઓનાં કામ આવ્યા મન્દ છે

આ પ્રમાણે દિ. બ. ના ભાષણ વિષે અમારું વિવેચન સમાપ્ત થાય છે. અન્તે એટલું કહેવું ઘણું જ જરૂરું છે કે દિ. બ. ના ભાષણની

બાપા શુદ્ધ, સરળ, અને અનુકરણીય છે હાલના કેટલાક વિદ્વાન લેખકો કૃત્રિમ બાપા વાપરી વાયકવર્ગને ઘણાજ કટાળા આપે છે તેમણે આ બાપણની બાપાનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ એવી અમારી નમ્ર સૂચના છે. 'બાપાશુદ્ધિ'ના અમારા બાપણમાં તેમજ 'સાપ્રત સમયના ગુજરાતી સાહિત્યને લગતા પ્રથમ દસનેજ' યતા કેટલાક વિચારો.' એ વિષેના અમારા લેખમાં બાપા કેવી હોવી જોઈએ તે વિષે અમે વિવેચન કર્યું છે એટલે અહિં તે વિષે કહેવાની જરૂર નથી. દિ. બ. ના વિચારો 'કેટલેક રચને અનિશ્ચિત ને અસપૂર્ણ છે, કેટલેક રચને ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે અમને માન્ય નથી તેમજ એમની બાપામા કોઈક કોઈક રચના વિષે પણ દોષ કરી શકાય એમ છે ને તે આગે નમ્રભાવથી કીધી પણ છે, પરંતુ એકદર એમની બાપા અમને ઘણી શુદ્ધ ને સરદારી લાગે છે. હાલની મગૂતમય કે અથેજ રીતિનું અનુકરણ કરનારી ગિદદ બાપા લખનારા વર્ગને, તેમજ એ વર્ગના સ્થિતિ કરનારા પુરોગાને એ બાપાનો અભ્યાસ કરવા અમારી વિનંતિ છે.

પ્રમુખોના બાપણ વિષે અમારૂં લખાણ ધાર્પા કરતાં વધારે લાંબું થયું છે. હવે હુંમાં 'સાહિત્યપરિપદ' ની કાર્યપદ્ધતિ ને કર્તવ્ય વિષે કહીશું કાર્યપદ્ધતિ વિષે સ્વચ્છ લખાણ ઉપર ઘણું આવી ગયું છે, તેથી બહુ વિસ્તારથી લખવું નિરર્થક છે પ્રથમ તો 'કમિટિ' એ નીમાઈ તે બધી એકદેશીયજ હતી નિમન્ય તપાસવાની કમિટિમા મુમઈ શહેરમાં પ્રો. ગજનર, રા. તનસુખરામ, -રા. કૃષ્ણવાલ જવેરી વગેરે વિદ્વાનો, તેમજ નડીઆદમાં ગ. દોષતગામ કૃષ્ણરામ પડયા જેવા વિદ્વાનોને એ કમિટિમાં શા માટે દોષાય ન કયા તે સંગમતું નથી શું એ લોકોએ કે અન્ય મંભાવિત ગૃહસ્થો, જેઓને કમિટિમાં નીમેલા પુરોગ કરતાં અનુભવમા કે ચાલમા કોઈ પણ રીતે ઊતરતા તો કહી શકાયજ નહિ, તેમણે એ કામ કરવાની ના કહી હતી કે તેમનો અનાદર કરવામા આવ્યો ? શું જેટલા નિમધો વચાયા તે બધા કમિટિમાં આવ્યા હતા ? કેટલાક છ / પાયા ને કેટલાક છપાયાજ નહિ તે શું ગુજરાતમાં છાપખાનાંની ખોટ હતી ? જોડણીકમિટિ પણ એકદેશીયજ છે. એવી કમિટિથી શું કામ ચલાવું છે ને ધમે તો કાણ માન્ય કરશે ? એક મંભાવિત વયોવૃદ્ધ ગૃહસ્થ

નિકાલ કરે એવા વિદ્વાનો એ કમિટિમાં દાખલ કરવા પ્રયુક્ત કંઈ પણ પ્રયાસ થયો નહિ એ અમને ન્યાયશુદ્ધિથી વિરહને સાહિત્યપરિષદ જેવાં વિદ્વાનોના મડળને ન છાજે એવું માટેના ધણું શોચનીય લાગે છે. કમિટિ કેવી હોવી જોઈએ તે કાય કેવી રીતે સફળ થઈ શકે તે વિષે અમે અમારા વિચાર અનન્ય આપ્યા છે (જુઓ પૃ ૪૮)

ગુજરાતી ભાષાનો પ્રમાણુત ગણાય એવો ડાક રચવો એ કામ ધણુ અઘરું છે અન્ય વ્યવસાયમાં ન રોકાયેલા ને માત્ર સરસ્વતીની ઉપાસનામાંજ મગ્ન એવો કોઈ, કવિ નર્મદ જેવો, વિદ્વાન એકલે હાથે આ કામ કરી શકે. પણ હાલના વખતમાં સર્વ વિદ્વાનો પોત પોતાનાં કામમાં ગુંથાયા હોય છે, તેઓમાંથી એકલે હાથે આ કામ બનવું અસંભવિત જેવું લાગે છે. ડાક પ્રમાણુત કરવો હોય તો તેમાં મપૂર્ણ શબ્દસમૂહ હોવા જોઈએ, ને શબ્દની શુદ્ધ જોડણી, વ્યુત્પત્તિ, તથા બધા અર્થો પ્રાચીન અન્યોનાં ઉદાહરણ સાથે જોઈએ, અમે જાણીએ છીએ તે પ્રમાણુ આ કામ સારું થાય તો સરકાર પણ ઘણી સારી મદદ આપવા તૈયાર છે. દિ. બ અમાસાસભાઈએ કહ્યું કે ડાક રચવાનું કામ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ આદર્શ છે. પણ જ્યાંસુધી એ કામને માટે પ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાનોની દેખરેખ નીચે બેચાર સારા શ્રેયુઓરા કે સાગ ગુજરાતી ભાષાના અભ્યાસકોને પગાર આપી રોકવામાં ન આવે ત્યાંસુધી એ કામ બની શકનાર નથી આ ઉપલક્ષ વિચારે ચૂચના કરી છે. એ વિષે સોસાયટીએ સારો વિચાર કરી સગીન યોજના ધડવાની જરૂર છે. 'જોડણી' નું કામ સરકાર તરફથી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીને સોંપવામાં આવ્યું હતું એ પ્રતિનિધિઓ સરકારના ને એ પ્રતિનિધિઓ

સાહિતિના એમ ચાગ પ્રતિનિધિઓને જોડણીના નિયમો બાધવાનું કામ મા આવ્યું હતું. પણ એ ચાર વર્ષ થયા, પણ નિયમો બધાયા નહિ, ને છેવટે ગુજરાતી વાચનમાળામાં સુધારો કરી નવીન વાચનમાળા રચવાનું કામ મિ. કોવન્ટનને સરકારે સોંપ્યું ને સરકારે કમિટિ નામી જોડણીના નિયમો આપ્યા. આપણા કમિટિઓનાં કામ આવા મન્દ છે

આ પ્રમાણે દિ. બ ના બાપણુ વિષે અમારું વિવેચન સમાપ્ત થાય છે. અન્તે એટલું કહેવું ધણુંજ જરૂરું છે કે દિ. બ. ના બાપણુની

દર્શાવે નહિ લાંબુધી યોજના પર 'સેનેટ' વિચાર ચલાવે' એ સંભવિત નથી. યોજનામાં ફેરફાર કરી તેને ઉઘટાડવું હપ આપવું એ 'સેનેટ'નું કામ છે; પણ અમુક યોજનાની હિમાયતી કરતી વખતે તે અમલમાં મૂકવી શક્ય છે એમ દર્શાવવું એ હિમાયતી કરનારનું કામ છે; અને તે પરિપદે ક્યું નથી એ સ્પષ્ટ નીચ છે.

પરિપદે ૬૬ બેબુ ક્યું છે ને લાઘવરિ ઉઘાડવાનો પણ પ્રયાસ કરે છે. એ મોટી મોટી વાતો છે, તેથી લાભ થાય એવા સ્વરૂપમાં એ આવી શકશે કે કેમ એ વિચારવા જેવું છે.

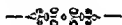
ઉપર, અમારા નામ અભિપ્રાય પ્રમાણે પરિપદે આમ તથા તથા વર્ગ મેળાવડો કરી નિબંધો મળાવી વંચાવીને કૃતાર્થતા માનવી છદ નથી એથી સંગીન પરિણામ બહુ થોડું થાય છે. પરિપદના દરેક સમારંભમાં સાહિત્યનો અમુક વિષય લઈ તેનું નિરાકરણ કરવું જોઈએ કે તેટલું તો પરિણામ મિશ્રાપી થયું મળાય. સરકાર તરફથી કેળવણીખાતામાં કે ન્યાયખાતામાં જે જે પરિપદ મળે છે તે તે અમુક કાર્યનું નિરાકરણ કરવા માટે જ મળે છે; જેમકે 'ટ્રેનિંગ કોલેજોના ધારાસભ્ય' સુધારવા, કે 'સ્કૂલ કાઉન્સિલ પરીક્ષા' વિષે વિચાર કરવા, કે એવા જેવા કામનો નિર્ણય કરવા કેળવણીખાતાના અમલદારોની પરિપદ મળે છે. આમ થોડું પણ નિશ્ચિત કામ રાખવાથી તે કામનો નિર્ણય થાય છે, ને માત્ર અનિશ્ચિત બાબતો પર કે સામાન્ય વિષય પર સમાવણું કે વાદવિવાદ થઈ કાળક્ષેપ થતો નથી; માટે પરિપદના કાર્યવાહકોને અમારી નામ સ્વચ્છતા નીચે પ્રમાણે છે —

૧ મિત્રમંડળો કે અન્યોન્યસહાયક સંકુચિત મંડળો બાંધવાને બદલે ઉદારવૃત્તિથી ને ન્યાયબુદ્ધિથી વિરતૂત મંડળો બાંધવા.

૨ કોઈ પણ વિષય માટે કમિટી નીમતી વખતે જોમ બને તેમ તે વિષયની સર્વ કોટિનું સ્વરૂપ દર્શાવે એવા અનુભવી તેમજ પ્રતિષ્ઠિત માણસોની કમિટી નિમવી. જોને કાર્ય કરવાની ઇચ્છા હોય એવાજ ગૃહસ્થો તેમાં નીમવા. તે કમિટી કામનો નિર્ણય નિયમિત સમયમાંજ કરે એમ થવું જોઈએ.

૩ સાહિત્યપરિષદ સર્વદેશીય બને માટે તેમાં બધા મહાત્માને મળ શહેરોના વિદ્વાનોના પ્રતિનિધિઓ જોઈએ.

૪ અમુક કાર્ય અમુક પરિષદે લઈ તેનો નિકાલજ કરવો જોઈએ. જુદા જુદા અભિપ્રાયોવાળા જુદી જુદી કોમના પ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાનોની કમિટિથી કાગ થયું હશે, પ્રતિનિધિઓથી બનેલી પરિષદ તે માન્ય કરશે, અને તેમા અમુક કારણોથી ભાગ ન લઈ શકે-એવા સમાવિત વિદ્વાનોના અભિપ્રાય પણ મંગાવ્યા-હશે ને તે પર પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો હશે, તો પરિષદના ઠરાવ સર્વમાન્ય થવામાં કે સરકારને પણ માજી થવામાં વાધો રહેવાનો સંભવ નથી.

ભાષાશૈલી.

(આલુ ૫. ૧૭ થી.)

વળી દગલી કે સાદી, કે ગુચવણુભરેલી કે સ્પષ્ટ શેલી પરથી વાચકો ખીન્ને એક નિર્ણય પણ કરે છે; ને તે, સ્વાભાવિક રીતે વિષય સાધારણ હોય ને તેની ચર્ચા અતીવ ગંભીર શૈલીમાં કરવા જઈએ તો માથા કરતા પાવડી મોટી એતું થાય, એટલુંજ નહિ પણ હાથે કરીને તેમ કંઈ હોય તો આપણે ડાળધાલું કરીએ, અને અગ્નજ્વલા તેમ થયું હોય તોપણ દૂગિત તો ઠરીએ; અને એ રિયતિમા વાચકને આપણા લેખ વાંચતા નહિ ગમે કદાચ વાંચકે તોપણ આપણા વિચારોની તેના પર સારી અસર તો નહિજ થાય. ગુચવણુભરેલી રીતે મૂંઝવણ વિચારો ઉત્પન્ન થયલા પણ ગુચવણુમાંજ હોય છે એતું વાચક ધારે તો તે પણ ખોટું ન ઠલી શકાય. સ્પષ્ટ વિચારને ધાલુંખર્ચ સ્પષ્ટ ભાષા જડીજ આવે છે બે માણસ ગુચવણુ કર્યા વગર વિચારો કરી શકે તો તેવીજ રીતે કામળ પર પણ દર્શાવી શકે અવરાં, કિમટ, ને સદિગ્ધાર્ય વાક્યો લખનારના મગજમાં 'શું કહેવું છે' તેનુંજ જ્ઞાન નથી એમ માની શકાય. છાકરાઓને બ્યારે દોઈ પ્રશ્નો ઉત્તર આપતાં ન આવડે ત્યારે મુખ્ય માર્ગ છોડી દઈ તેની આસપાસ, આડ અવળા ભટકે છે, અને લાંબા

ઉત્તર લખી આવ્યા એમ માની તેઓ સ્વતઃસવૃષ્ટ રહે છે. પરિણામ આવે છોકરો ગરીબ હોય તો કપાળે હાથ દઈ નસીબનો વાઠ કાઢે છે, ને ઉદ્ધત હોય તો પરીક્ષકનો દોષ શરૂ છે Know thyself એ Socrates સૂત્રાનુસાર આત્મનિરીક્ષણ તો બીચારાને સજીવું નથી. આવીજ રીતે ગુચવણીઆ લેખકો જાતજાતની વિચિત્ર શૈલીમાં લખી, વળી અંગ્રેજી જાન હોય તો—Subjective Style—આત્મલક્ષી જૈલીનું નામ આપી જાતે દરખાસ છે, આ વિષે વધારે, ખાસ આ ખાખત પર બોલતા આગળ કહેવામાં આવશે. પણ અહિં એટલું કહેવું ઉચિત છે કે સાહિત્ય થયું એટલે તે સમાજને માટે સમજાજ લેવાનું; સાંપછી Subjective ને Objective, આત્મલક્ષી ને પરલક્ષીના તફાવતથી એમ માનવું કે એ સમાજને માટે નથી તો તે એક મોટા અક્ષત્ત્વ્ય દોષ છે “The style is the man”—“શૈલી, તેજ પુરુષ છે,” એવું જે વાચકમાં આવે છે તેનો અર્થ એજ છે કે માણસ શૈલી પરથી તેના લેખમાના વિચારો અને તેના પોતાના સ્વભાવ વિષે નિર્ણય કરી શકાય છે. શૈલી વિષે બેદરકાર માણસ વિચારમાં પણ બેદરકાર હોય છે, દબાડનામરેલી ને માત્ર શબ્દાલબ્ધવાળી શૈલીવાળા માણસ વર્તનમાં પણ દમ્બી હોય છે; જેસ્વાદાર ગીને વિચાર દસોવનાર ધણુંખરૂં જાને પણ પોતાના વિચારને વિષે આચ્છી હોય છે. ગમે તેવો શુભ જોવો માણસ હોય છે પણ તે ગુસ્સે યાય છે સારે જાણે સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી જેવા મોટા મોટા વક્તાઓ પણ એના આગળ તુચ્છ છે. ગુસ્સાની વખતે શબ્દોની જાણે કાણી ફૂટે છે તેવું કારણ ગુસ્સાની વાત વિષે એની એકાગ્રતા છે. બેગઓ શોક કરે છે ને ફૂટે છે સારે પણ શબ્દો એમને ઉપરા ઉપરી મળી આવે છે તેવું કારણ એજ છે. તેમજ કવિઓના મુંદરમાં મુંદર કાળો કે વક્તાઓના મુંદરમાં મુંદર બાળજો પણ તેઓ જ્યારે અભિનિવેશ ને આમદમા હોય છે સારેજ યાય છે. હૃદયની ઊર્મિઓ જ્યાં ઉભરાઈ જતી હોય સા કયા કવિને શબ્દો શોધવા જરૂ પડે છે? કયા વક્તાને પણ શબ્દોપાનું ધ્યાન ધરવું પડે છે? અખ્યાસથી અને શબ્દો શોધનામાં લીધેલી મહેનતથી મળના કળતા પણ

ચઢીઆતી કવિતા કે ચઢીઆતું બાપણુ તૈવાર કરાય, અને તેમ યાપ છેજ તે નિર્વિવાદ છે. પણ મૂળતો આધાર આગ્રહ પર રહે છે. વાંચનાર આ બહુ સારી રીતે સમજે છે અને તેથીજ શૈલીની અગત્ય છે.

હતાં કોઈ માણસ દુરાચરી નીવડી કહે કે શૈલીની અગત્ય છેજ નહિ અથવા તો નહિ જેવી છે, તો તેને માટે એક છેલ્લો ઉપાય છે તે તે એ છે કે કોઈ ઉચ્ચતર વિચારોથી પણ શૈલી પર લક્ષ આપવાની જરૂર છે. સાવચેત રહી માણસે યોગ્ય શૈલી વાપરવી એ તેણે પોતાને માન આપ્યા બરાબર છે. જે માણસ લખવામા બરાબર લક્ષ ન આપે તે પોતાના વિચારોની અગત્ય બરાબર સમજતો નથી એમ શુભ રીતે કબૂલ કરે છે. આમ વિચારનાં શૈલી પર લક્ષ આપવાનો માણસનો એક ધર્મ ધર્મ પડે છે. એમ કહેવાય છે કે રોડેટોએ પોતાનાં 'રિપબ્લિક' નો ('પ્રજા-સત્તાક રાજ્ય' નો) ઉપોદ્ધાત જુદી જુદી રીતે સાત વાર લખીને પછી બહાર પાડ્યો હતો. બરાબર રીતે લખવાની ટેવ પડવાથી વર્તન પર ફેવી માડી અમર થાય છે તેનું વિવેચન ઓ ગિ જર્નલિસ્ટ ચાંવાવરકરે Convocation Addressમા બહુ સરસ રીતે કર્યું હતું પ્રમાણથી રચેલી શૈલીનું પણ તેમજ છે. જિંદગીની દરેક નાની વિગતમાં મનુષ્યે પોતાની કંઈ ફરજ છે એમ સમજવું જોઈએ, અને તેમ યથે જીવનની દરેક પ્રવૃત્તિમાં ગામ્બીર્ય વધી, લીધેલા શ્રમ સફળ થવાનો સંભવ રહેશે.

હવે શૈલીની કેટલીક જાતો વિષે જોડવાનું પ્રાપ્ત થય છે. સાદી, સંદિગ્ધ, મધુર, ને સ્પષ્ટાર્થ શૈલી બધાને પસંદ પડે છે આ દરેક શુભ લાભપૂર્ણ સાધેસાધેજ હોય છે જેની અદર નકામા શબ્દો, નકામા વિશેષણો, નકામા અવ્યયોગી વાક્યો લાગ્યા ન કરતાં જેવી રીતે વિચાર આવે તેવી રીતે કલમ કાગ કરે ને વાચકના મનમા તેની અસર કરાવે તે શૈલી. વિશેષણો કે અવ્યયોનાં જોડકાં નકામા મૂકી, અતિશયોક્તિ વાપરી અથવા ટાલેલાપણું કરી કેટલાક લેખકો એમ જાણે છે કે વાંચનારના મન પર અસર વધારે થશે પણ સંભવ તો તેથી હલકુંજ થવાનો છે. લેખક કહેવા શુ ગાગે છે તે વિચારતા વાચકને નકામા શબ્દો મગજમાંથી પ્રથમ દૂર કરવા પડે તો આ સંભવ એજ છે કે તે શુચવર્ધ

જઈ મુખ્ય જાગત ન પકડતી આડે અવગે બેતરી જશે. "To find where the point lies is the problem of style and the business of the critical faculty; for a word too much always defeats its purpose. This is what Voltaire means when he says that the adjective is the enemy of the substantive." શબ્દોનો નકામે પોષાક પહેગવતાં, જેમ અસમારના ભારથી ગર્ભિણી સ્ત્રીની દયા યાય છે તેમ શૈલી જડ થઈ જઈ વિચાર દબાઈ જાય છે. વૉલ્ટેર કહે છે કે વિશેષણ, તે નામનો શત્રુ છે તેનો અર્થ પણ એજ છે કે નકામાં વિશેષણથી નામ દબાઈ જાય છે, અને નામ પર તો વિચાર પ્રગટ થવાનો આધાર છે, એટલે તેમ થવાથી હાનિ થાય છે આ સાદી શૈલીનો અર્થ—નિર્માદ્ય કે જોરસા વગરની શૈલી, એવો કરવાનો નથી. કંગાલી સર્વથા સાન્ન્ય છે, તે વિશે મતભેદ યાય તેમ નથી છેક ઍરિસ્ટોટલના વખતથી માન્ય થયેલો ને ઍરિસ્ટોટલે પ્રતિપાત્ર કરેલો, golden mean—ઉત્તમ મધ્યમચંકિતનો નિગમ આજે સુધી વ્યવસ્થિત રહેતો જવું એજ એજ છે. પરંતુ જ્યાં જ્ઞાન સપાદન થયું કે "A little learning is a dangerous thing" &c. અને "यदा किञ्चिज्ज्ञोऽहं द्विष इव मदान्वयः समभवम्" આદિ દુકા પ્રમાણે માણસ મમકદાર શૈલીની તરફેણમાં વધારે ચલાવે, અને એ એમ સમજશે કે જ્ઞાન પ્રદર્શન કરવાનો અઘરી શૈલી એક સ્ટુલો રહેતો છે તેથી તે અંકુશ કરવી. એક બે ઉદાહરણ અસ્થાને નહિ ગણાય

૧. "સાધક આવસ્યાગ્રાજ એગતી વૃત્તિ સ્વપરના મિથ્યાભેદના વિનિવર્તનમાં પ્રવણતાથી તથા દેવકુમારોને મુદ્ધુ હિતકર ઉપદેશ આપવાના પ્રસંગથી સિદ્ધ થતી તેમની પરાયણસાધિકતાથી વ્યાપકતાને પામી હતી." 'સદુપદેશએણી' ઉપદેશ' ૬ પાનું ૧૦૧ (Baroda Society of Salvationists).
૨. "સિદ્ધાગના જેવી માતાની કુખે વિજયાદ્યમાને દિને જન્મેલો વામનેકુમોરિ," આશ્ચર્યમર્થે પુરુષાર્થસાધક પ્રસંગધીર બનીને પોતાના સ્વાર્થેણમાં સાક્ષર જીવનરમ સદાવ્રતમાં,— તથોમય

જીવનની પ્રયત્નપરતા ” રૂપ નિહિવિપા ધર્મની પરમાર્થમતતાના દર્શન—પ્રશાંતિ પ્રમોદ અને પ્રકાશને ત્રણ પગલેજ કરાવતાં કરાવતા, સાધુ પિતાના સ્નેહમય વૈગવ્યને બળે—એ વામન કુમાર વધીને વૈરાટસ્વરૂપ પામ્યો તે એવી રીતે કે ચારતરની ચાર વનકીલાનો મુગ્ધીધર પ્રભુદત મસારમાં સુરવરની મુરલી લલકારતાં રસસાગરને તીરે આવ્યો અને ઘાલુકેશ્વરમાં સાયુજ્ય પામ્યો. ” (‘યુદ્ધિમકાશ’ પુ. ૫૫ અં. ૨. પૃ ૩૭)

જ્ઞાન ખતાવવા સિવાય આ વાક્યો લખવામાં ગો હેતુ હશે તે કળી શકાતું નથી. નિર્મોલ્ય રૌલી કરતા ઇલિષ્ટ અને કઠિન શૈલીનો દોષ લેખક-વર્ગમાં બ્લેક્કો ને વધારે ઘણલ થવાનો સંભવ તેટલજ માટે છે કમન-સીએ ગુજરાતી સાહિત્યમાં હાલમાં એ દોષ પ્રચલિત છે, એટલે આપણું કર્તવ્ય બીજો દોષ ન જોતાં પ્રથમ દોષ જોવામાં ને તેને દૂર કરવામાં જ છે. જો કોઈ એમ કહે કે માદાઈ તે તો દીનતા છે, જેને જોરસાદાર લખતાં ન આવડતું હોય તે સાદુ લખે, તો તે એક મોટું અભિનવન વચન મળ્યું સમજવું જો કોઈ પણ જાતની ખુમારી લેખક તરીકે માથુસે રાખવી આવશ્યક છે તો તે પોતે સાદું લખે છે એમ કહેવડાવવાની છે. ધર્મ કરી કોલેરિજની એવી ટેવ હતી કે પોતે જે લેખ લખે તે પોતાની નોકરડીને સમજાવી તે સમજે તોજ પ્રસિદ્ધ કરવાનો વિચાર કરતો. ‘સરસ્વતીચંદ્ર’ના પ્રથમ બે ભાગના વાચકોની સખ્યા કટલી મોટી છે । તેમાં રસ જામ્યો છે તે શું સાદાઈ વગર થાત ? ચોથા ભાગમાં પણ ફ્લોરો ને કુસુમ સખ્યાન્ધી પ્રકરણો ને ‘યોગીરાજ’ની કવિતા પ્રિય યર્ધ પડવાનું બીજું શુ કારણ આપી શકશે ? રસ છે, પણ તે રસ સરળતાના શુષ્ક વગર જામત નહિ. જો Goldsmith's ‘Vicar of Wakefield’ માં ‘The Hermit,’—‘યોગીરાજ’ના મૂળ લેખ જોયો હશે, તેને પણ તે દૈવ્યની સરળતા ખાસ સાંભરતી હશે. ‘Vicar of Wakefield’ નો પ્રિય યર્ધ પડે છે તેનું કારણ તેમાંના લખાણમાંના રસ ઉપરાંત સરળતાજ છે. Addison ને Steele ના લખાણો આ હેતુથીજ લોકપ્રિય

અમાં હતાં. Addison ની શૈલીને વિષે, શબ્દાડબર પસંદ કરનાર Dr. Johnson ને પોતાનો અભિપ્રાય હતો કે “ ‘Whoever wishes to attain an English style, familiar but not coarse, and elegant but not ostentatious, must give his days and nights to the volumes of Addison.’ ” “ જે કોઈ પરિચિત છતાં સિદ્ધ-સંસ્કારી, લાવણ્યમયી છતાં સરળ અંગ્રેજી શૈલી સંપાદન કરવા ઇચ્છતો હોય તેણે ઍડિસનના પુસ્તકો પાઠ્યો તો તે દહાડા કાઢવા નોંધાશે. ” જે પુરુષ જાતે બોલતો એક ભાષામાં ને લખતો બીજામાં, એવા ડૉ. જોન્સન જેવા તત્ત્વજ્ઞ ને ટીકાકારના મુખમાંના આ શબ્દો ધણા ધ્યાન દેવા લાયક છે. નર્મદાયકરના લેખોમાં, ‘કરણ્યધેલા’માં, ‘કેશવકૃતિ’માં, કલાપીના ‘કેકારવ’માં સરળતા વગરના વાક્યો શોધવાનું કામ અતીવ કઠિન થઈ પડશે. પણ કાર્ષક પારિત્યક્ત્યદર્શનની ઇચ્છાથી તો કાર્ષક પારિત્યક્તિયયથી, કાર્ષક રમદીનતાથી તો કાર્ષક પરસ્પર ચેપથી, શબ્દમતદારવાણી, સંસ્કૃતમયો, ને માત્ર આડબરવાણી ભાષા ગદ્યમાં તેમજ પદ્યમાં બહુવા દાખલ થઈ છે, અને તેના પરિણામ વિષે મુર્જર સાહિત્યમાં માત્ર લેખકવર્ગ સિવાયનો વાચકવર્ગ બૂમો પાડી પાડી સમજાવે છે, પણ સમયની બહીદારી છે, દેખાદેખી દોષ છે, વખન હજી બગાયો નથી—બગશે, અને બગશે એટલે લેખકો ‘સમજશે કે ઝોરડીમાં એકેલા એક ફિલસૂફને માટે નહિ (not for the philosopher in his closet) પણ શેરીમાં ફરતા માણસને માટે સુધાં (but also for the man in the street,) લેખો લખાય છે, ને તેથી શૈલી વિષે સરળતાનો ગુણ સર્વોપરિ ગણાવવોજ નોંધાશે. અલગત, સાદાઈ વિપયપરત્વે છે; એક નવલકથા કે કાવ્યમાં જે સાદાઈ આપણે ઇચ્છીશું તે તે એક નિર્ગંધમાં નહિ ઇચ્છીએ, અને તેમાં ઇચ્છીશું તેટલી એક તત્ત્વજ્ઞાનના પુસ્તકમાં નહિ ઇચ્છીએ કવિતામાં પણ જાણે સમજવાનો અધિકાર નોંધાશે એવી માન્યતાથી કાવ્યો લખાય તો તે અનિષ્ટ છે. આ સમ્બન્ધમાં એક ફકરો અસરકારક નીવડશે. Principal Shairp એની “Studies in Poetry and Philosophy” નામની ચોપડીમાં

(p. 76) હે છે કે " while the language of prose receives new light and strength by adopting the idioms and phrases used in the present conversation of educated men, that of poetry, may go further and borrow with advantage the language from cottage firesides. Who ever has listened to a peasant father or mother describing the last illness of one of their own children or speaking of those who were gone, without having heard from their lips words which, for natural and expressive feeling, were the very essence of poetry ! Poets may well adopt these, for, if they trust to their own resources, they can write nothing equal to them. "

અર્થાત્ કેળવાયલા માણસો જે બાપા વાતચીતમાં હાલમાં વાપરે છે તે વાપરવાથી ગદ્યમાં એટલું ને બેસે બ્યારે આવે છે, સારે એવી પણ આગળ વધી કવિતામાં, ખુપરીમાં વસતા કુટુંબોની બાપા વધારે લાભકારક રીતે લઈ ચકાય પોતાના એકાદ છેકરાના હેઠલા મંદગાડ કે પીગના મરણની વાત કરતા એક ખેડૂત પિતા કે માતાને સાબળતા તેની સાથે બાવિક ને સૂચક બાવેની કવિતાના તત્વરપણ શબ્દો એના એકમાંથી નીકળતા કોને નહિ લાગ્યા હોય ! કવિઓ આ શબ્દો ને આ બાપા અદલ્ય કરે તેમાં તેમને લાભ છે. મીરા, નરસિંહ, પ્રેમાનંદ, નર્મદ, દયારામ વગેરે કવિઓના વખનમાં આત્મલક્ષી કવિતા નહોતી અને તેથી અંગ્રેજીમાં Byron's ' Childe Harold ' ને ગુજરાતીમાં કલાપી' વગેરેનાં સ્વાતુલ્યપરસિદ્ધ કાવ્યો છે તેનાં નહોતા, પણ તેમ એમ પણ ખરું કે આત્મલક્ષી હોવાના પરદા નીચે શુચવણબરેલી ને દર્શનપ્રિય ' સંસ્કૃત-શબ્દોની ખોટી ભભકવાળી પણ ગૈલી નહોતી. ' નરસિંહ મહેતાનાં પ્રભાતીઆં, દુલ્હનીકૃત ' પ્રવાખ્યાન ', પ્રેમાનંદનાં ' અભિમન્યુ આખ્યાન ', નરસિંહ મહેતાનીં ' હૂંડી ', ને નર્મદનાં-કેટલાક કાવ્યો એવાં સરળ છે કે બા-

જકથી શરૂ કરી વિદ્યજનન સુધી સહુ પ્રકાર સમજી તેમા યથારક્તિ રસ-
પાન કરી થકે 'કેકારવ', 'કેસવકૃતિ'; ને રા. રા નરસિંહરાવના ગણ્યા
ને ગાહ્યાં કેટલાંક-કાવ્યોમાં એ ગુણ જોવામાં આવે છે, એટલે છેક દા-
હાલના વખતમાં પણ કાંઈ નિરાશ થવાનું નથી પણ બહુધા એ ગુણ
પ્રાચીન કવિઓમાં જોવામાં આવે છે. ખેડું છે કે પ્રાચીન કવિઓની શૈલી
પર અગ્રેજી કવિતાની શૈલીની છાપ પડી નહોતી. તેથી શું? ઉચ્ચ વિ-
પયો પર લખનારા ને વિદ્યાની-ઉચ્ચ છાપ ધરાવનારા લેખકો, છાપ વ-
ગરના માણસોના લેખો દખાવવા પ્રયત્ન કરે છે, અથવા તો ટહેવાતી
નીચલી પદ્ધતિના લેખો ઉત્તમ હોય તોપણ તેનો અનાદર કરે છે તે શું યોગ્ય
છે? માન આપો કે ન આપો તોપણ *Survival of the Fittest*—એકનું
અતિજીવન, અથવા યોગ્યમાં યોગ્ય વસ્તુના ટકી રહેવાના નિયમ પ્રમાણે
જે ખડું ઉત્તમ હશે તેને ઠાગના ઝપાટા ઓછાજ લાગવાના. ઉત્તમ, છતાં
સાક્ષરોના લેખમાં નહિ, એવા કેટલા બધાં સરસ હિંદુસ્તાની ગાયનો ઠેક
ઠેકાણે સામાન્ય લોકો ગાતા સંભળાયા છે! સાવારણ જનસમાજ વખાણે
છે, પણ સાક્ષરો અનાદર કરે છે. એવાં રા. ડાલાભાઈ ધોળશાના કેટલાં
ગાયનો છે તેનો ખ્યાલ ઉદાહરણથી આપવાની જરૂર નથી. કેટલાં બધાં
શ્રી કૃષ્ણ સમ્બન્ધી લોકગીતો સ્ત્રીવર્ગમાં ગવાય છે, છતાં સાહિત્યમાં તે
દાખલ થવા પામ્યાં નથી! પરંતુ વસ્તુતઃ કાગળ પર રહેવું ને અમર
રહેવું કાંઈ એકજ નથી, લખાણો જોઈએ તેટલાં કાગળો પર ને જોઈએ
તેટલા પુસ્તકાલયોમાં હોય છતાં લોકપ્રિય થાય એવા ન હોય તો તે બધાં
De Foena અસરકારક સંખેદોમાં Dead, Dead, Dead—મૃત, મૃત,
મૃત છે. તેમજ પ્રસિદ્ધિમાં ન આવેલાં છતાં સમાજને રસથી આદ્ર કર-
નારા કાવ્યો ઘણે દહાડે તેમના કર્તાના નામ સાથે જોડાતા પણ ઠકાય
બધ થશે, છતાં ખડું જોતાં એજ અમરપદ્ધતિ ભોગવે છે, કારણ કે નામ
માત્ર અમર થયે શું વધારે છે? એમ કહી વિચાર ચિરંજીવી થાય, એજ
ખડું અમરત્વ છે

એમાં વાળવાની શક્તિ તેનામાં હોવી જોઈએ. એટલા બુદ્ધિબળની ઉપ-
રત નીતિબળ પણ તેનામાં હોવું જોઈએ. ક્ષુદ્ર વિચારોને આડે આવવા
ન દેતા નિષ્પાલસપણે નિર્ણય કરવા જોઈએ પ્રામાણિકતા તેનામાં હોવી
જોઈએ, સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરવાની ટેવ તેને હોવી જોઈએ, એ વ
ચારના સમીપણા ઉપર ભરોસો તેને હોવો જોઈએ, અહંતામતાનો
લાગ તેણે કરેલો હોવો જોઈએ, અને લોકોમાં વાહ વાહ કહેવડાવવાના
લોભથી તે મુક્ત હોવો જોઈએ” વગેરે, વગેરે, વગેરે.

“હોવો જોઈએ” ને “હોવી જોઈએ” ને “હોવું જોઈએ” ની
આ ટીપ વાંચીને ગભરાવાનું કે નાકમેદ થવાનું કંઈ પણ કારણ નથી.
એવો વાગવિસ્તાર કરવાની સરખવતી અને તેના ઉપાસકોને ટેવજ હોય છે.
પણ તેથી ટીકાકારની જામી પદવીના ઉત્સાહી ઉમેદવારે ડરી જવાની
બીજકુદ જરૂર નથી. એ વિચારોમાં અણુ સત્ત્વ નથી. ધારો કે એ સહ-
દયતા વગેરે ગુણો ટીકાકારને જરૂરના છે એમ આપણે તકરારને ખાતર
સ્વીકારીએ. હું પૂછીશ કે ક્યા ટીકાકારમાં એ ગુણો નથી હોતા ? ‘મ્હા-
રામાં એ સધળા ગુણો છે’ એમ ટીકાકાર જાતે જાતી ઠાકોને કહે છે,
‘યુસ્તક વાંચવાની પણ અઝી મહેનત લીધા વિના પાનાંનાં પાનાં ભરીને
સરફત ચખ્ખોથી ભરચક અને કોઈથી પણ ન સમજી શકાય એવું અવ-
લોકન લખી કહાડે છે, અને એ પ્રમાણે પોતાના કહેવાની સત્યતા ચોક્ક-
સપણે સિદ્ધ કરી આપે છે, છતાં એનામાં એ ગુણો નથી એમ કહેવું એ
આહસ નહીં તો બીજું શું ? માણસમાત્રમાં અણુક ગુણો ઈશ્વરે બહે-
લાજ હોય છે, તે કોઈથી લઈ શકાતા નથી ને કોઈને આપી શકાતા
નથી, અને તેનો આદે તેવી રીતે ઉપયોગ કરવાને તે સ્વતંત્ર છે. માણસ-
નામાં—ટીકાકારમાં સહદયતા હોવી જોઈએ એ ખરૂં હશે. પણ આ વિ-
શ્વમાં કયો માણસ સહદય નથી ? કોને હૃદય નથી ? હૃદય વિના માણ-
સનાં જીવનનો બ્યાપારજ ડેવી રીતે ચાલી શકે ? ટીકાકારને લાગણી હોવી
જોઈએ એમ જો કહેવામાં આવે તો તે પણ ક્યા મનુષ્યમાં નથી હોતી ?
આપણે આપણા મિત્રોને ચાહીએ ઢિયે, આપણું ભણું કરનાર તરફ ઉપ-
કારવૃત્તિથી જોઈએ ઢિયે, આપણા શત્રુઓને ધિક્કારીએ ઢિયે, આપણું

શૂંઢું કરનારની શૂંઢાઈ ધ્યાનમાં રાખીએ છિયે, અને વખત આવે તે સ્થળાંતો બદલો વાળવા ચૂકતા નથી. અવલોકનકાર તરીકે આપણા મિત્રોને આસ્માન પર ચઢાવીએ છિયે, સત્તુઓને પાતાળમાં પેસાડીએ છિયે, અને મુરખીઓ તરફ—પ્રતિષ્ઠિત પુરષો તરફ—માનની નજરથી નોંઘીએ છિયે, અને તેમની કૃતિઓના આંખ ખીંચીને વખાણ કરીએ છિયે, એટલે મનુષ્યનો સ્વભાવિક ધર્મ છે. એમાં એને યોગ્યતા મેળવવાની શી છે ?
(અપૂર્ણ.)

સંસ્કૃત ભુવનદીપકનું ભાષાંતર.

(માહુ પુ. ૪૮. ૫. ૩૪૭ થી.)

જુ પૃથક ગ્યા દિવસતળી પૃછા કરિ મૂંહનં કાહલૂનું દિ-
ચસ કિહવુ ગીઝ લમ નવાંશિ હુતુ લમતળા ધારમા ભાવતળું
અંશ વિચારી રૂઢું કહિવું ।

મૂંહનં—મને. કાહલૂનું—ગઈ કાલતુ. કિહવું—કેવું.

હવં માસ ફલ વોલીશિ ।

(માનની ઉપસા માગતી બે ત્રણ લીટીઓનો ભાગ ફાટી જવાથી સમ્બન્ધ તૂટે છે)

રૂઢુઢ દોશિ તુ રૂઢુ કહિવું । વિરુઢ દોશિ તુ વિરુઢ કહિવું ।

વિરુઢ—માહુ

જુ રોગીયાતળી પૃછા લમતળું અધિપતિ મૃત્યુતળું અધિપ
આઠમા તળી પોલિ ત્રોજી વારિ આવડ સુફલ કહિવું ।

(અહિં મૂળમાં એક પત્ર ખુટે છે. પત્રાંક દસ પછી પત્રાંક બાર આવે છે).

પુણ્ય જુ ભવનિ કર્મ ભવનિ વૃત્તિ ભવનિ મૃત્યુ ભવનિ ચેહ
વારિ લમ્પાધિપતળી દષ્ટિ હુડ તિહ વારિ તિથુ ભાવ જાણિવું ।

लग्नपति लग्न तु छट्ट ह्रइ पृच्छकनि कार्य करतां इत्थं ह्रइ
आपणपा माहि विर ह्रइ ।

जु आठमइं ह्रइ तु मृत्यु कहि । वारमिं ह्रइ तु व्यय कहिनि ।

जु लग्न स्थिति बुध चंद्र ह्रइ तु अनइं क्रूर ग्रह दीशि तु
लाभ निःफल ह्रइ पछइ वली अनर्थ कहिवूं ।

गर्भिणी स्त्रीतणूं प्रश्न बोलीशइ ।

निःक्षण—क्षण पगरतु.

अनर्थ—नकार.

जु पांचमा स्थानकतणूं अधिप अण विण ह्रइ । अनइं आ-
देखि तु इत्थं जाणिवूं । प्रसव निःफल ह्रइ ।

ह्रचइं गर्भतणूं आरोग्य गर्भतणूं प्रसवतणूं स्वरूप बोलीशि ।

गर्भतणइ कुशल पृश्नि गर्भाधिपति गर्भं न देखेइ । अनइं
क्रूर ग्रह देखइ । तु शूं कहेवूं । गभ पढशि ।

पृच्छा लग्नि गर्भ तणइ प्रसवि किमहिं विहु रेखा च्यारि ग्रह
युग्म ह्रइ तु विछोरु ह्रइ ।

विहु—बे.

युग्म—साथे.

विछोरु—बे छेकरा, नेउवा छेकरा

गर्भतणा मासतणी पृछा ।

लग्नतु सातमि स्थानकि शुक्र ह्रइ तेतला मास कहिवा ।

जु दसमि अग्यारमि शुक्र ह्रइ तु पांचमा स्थानक ह्रतु गणिवूं

परणीधरी स्त्रीतणूं स्वरूप बोलीशि ।

परणीधरी—परमेस्वरी ने रामेस्वरी २

जु लग्न तणइ स्थानकि सौम्य ग्रह ह्रइ । तु धरी कहिनी ।

सातमि स्थानकि सौम्यक ह्रइ तु परिणि कहिनी ।

जु क्रूर ग्रह स्थानकि ह्रइ तु वि कहिनी । पण अक सुख-

दायनी बीजी पाछिलइ कालि मुख दिइ ।

हवई विप कन्यानूं स्वरूप बोलीशि । जु पृछा हुइ अ-
थवा जन्म हुइ तिहवारि छठि स्थानकि वि सौम्य ग्रह अेक
क्रूर हुइ तु ते विपकन्या कहिवी ।

हवई भावातर ग्रहतणूं फल बोलीशि ।

जु ग्रही राशी तणि नवमि अंश जाइ पृछा जीणी राशि
जाइशि । तेह राशितणूं फल दिइ विवाह कार्य छेहली राशि
घटीतणूं फल दिइ । विवाह कार्यतणूं विचार कहिशइ ।

जु क्रूर ग्रह मूर्ति उच्च हुइ तु कलत्रनि विनाश करि ।
जेणि कारणि उच्चथिहु देठी दष्टि देखइ नहीं ।

६४५नि—यहुते.

विवाह जयनूं बोलीशि ।

जु विवाह तणि पृछा क्रूर ग्रह लग्नि हुइ तु जीपि । पण
अह आधिमु हुइ अथ नीच हुइ तु वाद न जीपइ ।

७५ि—७७त.

७५५—७७ते.

आधिभू—आधिभू.

जु मूर्ति मातमइ (१) वि क्रूर ग्रह हुइ तु घणा द्विषस
अगह हुइ । जु चलवत हुइ । हुइ तु जाते दोहाहे अवल जीपि ।

जु लग्नि किमहि सातमि स्थानकि क्रूर ग्रह दीशिइ तु आ-
पण पामाहि उठीनी कठारी आवि ।

६४५नि—६४५

६४५—६४५.

व्रत तणे लग्नि पदि य येसण तणे लग्न प्रतिष्ठा + +
अह दशमूं कहिचूं

जु लाभ तणि पृछा योग न दीशिइ ।

पण नवमूं स्थानक तेणइ हुइ तु कार्य विनाश करि । ति

वार हुइ तु शत्रुतणइ क्षेत्र अथवा मित्र तणइ क्षेत्रि जाइ ति-
हारि कार्यसिद्धि कहिवी ।

तिहारि—सारे.

जु पृछा लगि छहु आठमु चंद्र क्रूर सरसु नुहि अनइ क्रूर
दीठुं नुहि अवल क्रूरसुं अथवा अवल क्रूर देखइ तु मृत्यु करि ।

नुहि—न होय

विवाहादिक क्रूर ग्रह लगि हुइ तु राजा धय करि ।

ग्राम ग्या तणि पृछा ।

जु मूर्ति क्रूर ग्रह हुतु बाधु पण मारिउ नही

जु किमहिं सातमि आथमइं क्रूर ग्रह दीसइ तु शू कहिवूं
विणहु बाधु हुइ । जु किमहिं सातमि आठमि दीसइ तु शू क-
हिवूं बाधु पण मेहल्यु

जु किमहिं—न जेभा

विणहु—नाश पाये.

हवइं मास तणूं जाइवूं आइवूं बोलीशि ।

चतुर्थे दशमे वापि यदि सौम्य ग्रह दीसि तु मासनुं क्रूर
ग्रह हुइ ।

वापि—अथवा, पण.

जिह वारि चुग्या हूता पांचमा आठमा दशमा हूता अग्या-
रमा आवइं सुवेला जाणो जाइवूं कहियु ।

सुवेला—सार मुहूर्त.

जु किमहि गामंतरा आवतु पूछड तिह वारिं चंद्रमा केंद्र हुइ
तु बीजिं स्थानकि जाइ तिह वारिं आवतु कहियु । पण सा-
तमइ केंद्र मूकी आठमइ जाइ तिह वारिं मृत्युयोग पडइ । पण
वली आठमा हूता नवमइ जाइ तिह वारिं आवतु कहियु ।

मृत्यु योग—मृत्यु उपजननारे योग.

जु चंद्रमा लग्न शु सातमि हुइ तु शुं कहिबू । जु माग्री हुइ
तु नवमा स्यानक तणुं अधिपति दशमि जाइ तिह वारिं आ-
वतु कहिबु

पृछातणुं लग्न चर हुइ चर अंशु हुइ अनइं चर अंशु चंद्रमा
बुन हुइ तु पृछा करतां वरिं आवइ ।

हवइं मृत्युयोग कहिशि ।

- रोमीया तणी तु पृछा सातमि वारमि बीजि क्रूर ग्रह हुइ
अनि छठि आठमि ते क्रूर समु. चंद्र हुइ तु मृत्युयोग कहिबु ।

जु किमहिं लग्न आदित्य हुइ सातमइ चंद्र हुइ तु मृत्यु-
योग जाणिबु ।

आदिन-२५.

हवइं दुर्गभंग बोलीशि ।

कटक तणी पृछा करि तु इशुं कहिबू अनेरि जगडि झमि
वियरी मारिवा जु एतलइ प्रकारि क्रूर ग्रह मूर्ति हुइ तु जीपइ ।
लग्न क्रूर तणी छठि पढइ तु हारइ । किमहिं सातमइ क्रूर न हुइ
तु लग्न पति वारमि बीज इ आठमइ हुइ तु दुर्ग भाजइ । अ-
नेरा येके सारीखा कार्य हुइ तेहे जु मूर्ति क्रूर हुइ तु रुडुं ।
सौम्य हुइ तु पाइऊं ।

६८३-६८६२, सैन्य.

शुचि-युद्धभा.

पादुका-अश्विन.

वियरि-वैरी

गेड-७७ ड्राफ.

जु चोरीतणि प्रदिन अनेरा सौम्य ग्रहतणा फल दीशीइं तु
इशुं जाणिबू चोरी टलतु अनेरु काइ लाभ हुशइ । अनइं कु-
शालिं आवइ । पण चोरी नही फावइ ।

सौम्य-साग.

૧ હવં લિહ્ણું દેવું ક્ષગડુ વિરીતણું મારિવું ધાતુ કહિવું અ-
નેરુ એકે ક્રૂર કર્મ કરિવાં તેહ પૃછા ફલ વોલીશિ ।

एतलि कार्य सिबुहु मूर्ति क्रूर ग्रह हुइ तु भल । क्रूर-
तणि दृष्टि लाभी । ।सोम्य दृष्टि मूर्ति भली ।सोम्य ग्रह लाभ ।
क्रियाणा वीकवा पुहरवा लाभ छे हु वोलिशि ।

ક્રિયાણા—કરિયાણું વીકા—વેચવું. પુહરવા—વહોરવું.

तुला लग्नतणा अधिपतितणूं बल लेवूं जेह कारणिं अ-
ग्यारमूं स्थानक लाभदायक जोइ तु लेवारिवूं । जु लग्नाधिपति
उदितु हुइ लग्न देखि नीच न देखइ तु क्रियाणूं लेवारिवूं । तेह
क्रियाणा लीया माहि लाभ हुइ । लग्न वस्त वीकतां अग्यारमा
भुवनतणा अधिपतितणूं बल लेवूं । जेह कारिणी अग्यारमूं स्था-
नक लाभदायक जाणिवूं । अथवा कोएक क्रियाणा लेवां ।
संग्रहवा तणि पृछा कहइ ।

ઉદિતુ—ઉદિત. ક્રિયાણુ—કરિયાણું

(આદિ મળગા જે પત્ર ખૂટે છે, પત્રાક ૧૭ પછી પત્રાક ૨૦
આવવાથી લખાણનો સમ્બન્ધ વઢે છે).

ति वारिं मृत्यु जाणिवूं । किमिहिं लाभधिपति मृत्यु तणूं
अधिपति वेहु मृत्यु भवनि आवइ तिहवारि एकि द्रोकाण हुइ
तु निश्चित मृत्यु कहिवूं ।

જુ કિમિહિ લગ્નાધિપતિ લાભતણું અધિપતિ વેહુ લાભ સ્થા-
ને એકિ દ્રોકાણ હુઈ । પૃઢક પૃઢા કરતાં લાભ કહિવું ।

જુ પુત્ર તણિ પૃઢા લગ્નતણું + + + *

* પત્રાકનો થોડો ભાગ નારા પામવાથી તેમ અક્ષરો ધસાઈ જ-
વાથી થોડોક ભાગ બરાબર નહિ પડ્યાવાથી તે લખ્યો નથી.

જુ લગ્નિ ક્રૂર ગ્રહ અધિક, દીશિ તુ સુઝં કહિવું ।

હવં દોષતણું જ્ઞાન વોલીશિ ।

મૂર્તિ રવિ હુદ વારમુ હુદ તુ ક્ષેત્રપાલ દોષ કહિવું । છઠ વારમુ લગ્ન આઠમુ ચંદ્ર હુદ તુ આકાશ દેવી દોષ । વારમુ આઠમુ મંગલ હુદ તુ શાકિની દોષ કહિવું । વારમુ આઠમુ બુધ હુદ તુ પાદ્મદેવ્યા દોષ કહિવું । આઠમુ વારમુ શનિ હુદ તુ ધરનું દોષ કહિવું ।

પાદ દેવ્યા—પાદની દેવી.

હવં દિવસ રાતિતણું ફલ વોલીશિ ।

જુ રાજાતણા દિવસતણું ફલ જોડ પૃછા લગ્નિ મૂર્તિ ચંદ્ર હુદ । અનંદ સમિલ્લ લગ્નિ કર યુક્ત નહિ સુમિત્ર નહીં તુ કહિવું । આજુનુ દિવસ રૂઢ હુશડ ।

જુ રાહુ મંગલ અનંદ ક્રૂર ગ્રહ પળ X X મૃત્યુ ક્ષેત્રે હુદ અનિ તીર્ણાંદ દિવસિ કિમિહિ ચંદ્ર આવડ તુ જીર્ણા વેલા તેહનંદ આવડ તુ તીર્ણા દિવસિ રાયનંદ ધરિ ધાયક આવડ ।

રાયનંદ—રામને

હવં પતલાં પછી પુરુષતણી જાતિ વોલીશિ ।

રોગીયાતણી જન્મતણી પૃછા જુ લગ્નિ રાહુ દીશડ વીજડ સ્થાનકિ દીશડ તુ કાલુ દાંતિલુ કહિવું

દાંતિયુ—દાંત્યા દત્તવાળા

છઠડ આઠમડ વૃહસ્પતિ હુદ તુ સન્યાસ જાણિયુ ।

જુ ગુરુહારિણી સ્ત્રી પૂછડ અથ તેહનું હતૂ અને શૂંડ પૂછડ । જૂ શૂં છોરુ હુશડ । અનંદ કિમિહિ પીહરિયિકી પૂચડ પીહરતણું નામ જાણિવું નામ તણા અક્ષર ગિગવા જુ શુદ્ધ પક્ષ પૂછડ

તુ તેહ તણા દિવસ હુડ અથવા કૃષ્ણ પક્ષ પૂછડ તુ દીઠાઠા એકત્ર
કરિવા । તેહ સ્ત્રીતણા અક્ષર માહિ ઘાલિવા । ત્રિહુ ભાગી દ-
રવા । જુ એક જગિરિ તુ પુત્ર જન્મ કહિ વુ । વિ જગિરિ
વેટી કહિવી । સૂન્ય હુડ તુ સૂન્ય ।

ગુરુદારિણી—એ અવવાળા.

જુ કિમિહિ સ્ત્રી પુત્ર તળી ભાર વમતા કહિવા । જુ વડ
શુભ ગ્રહ હુડ તુ સંભોગિ સુખ કહિવું । જુ ચંદ્ર સમરસ્ટ હુડ તુ
અતિ દ્રામ કહિવું । કિમિહિ શુક્ર સરસં કૂર ગ્રહ હુડ તુ સં-
ભોગ સરિસૂ પીઠા કહિવી । કિમિહિ વડ સૌમ્ય ગ્રહ હુડ તુ
સુખ સંભોગ કહિવું ।

इति भुवन दीपक समाप्त मितिः छ ॥ संवत् १५५७ वर्षे
आश्विन मासे १३ सोम । कंडोल ज्ञातिय जोसी जगनाय ।
जोसी रंगा लखते ॥ छ ॥

અધિયા તા. ૨૬૩.

છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળ.

કેળવણીખાતાની ખબરો.

જાહેર ખબર.

રા. સા. માધવલાલ હરિલાલ સ્મારક ઈનામની પરીક્ષા.

માહે ઑગ્ટોબર સને ૧૯૦૯ ના શાળાપત્રમા આપેલી જાહેર ખ-
બર મુજબ તા ૧ લી ડીસેમ્બર ૧૯૦૯ ને રાજ સીમાબાર્દી ઇલાહીમ,
કૃપા સામાબાર્દી, તથા મણી નયુબાર્દી એ ત્રણ ઉમેદવાર સહુ પરીક્ષામા
હાજર થયા હતા. હરીદાઈનું રા. ૩૦) નું ઇનામ કૃપા સામાબાર્દીએ
મેળવ્યું હતું.

૨. આ વર્ષ માટે ભરત્ય શહે, સુરત શહે અને સુરત એજન-
સીની અધિકારી પરીક્ષા માટે આની શરતો.

૩. પરીક્ષાની તારીખ હવે પછી મુકરર કરવામાં આવશે.
અમદાવાદ. ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર વિમેન.

તા. ૧૪-૨-૧૦.

H. E. Payne.

અ. લેડી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ.

“ જોઈએ છે ”

ગોધા જૈન કન્યાશાળા માટે હેડ મિસ્ટ્રેસ તરીકે કિન્ડર્ગાર્ટન પદ-
વ્રતિ અનુસાર શીખવનાર એક સીનીયર શિક્ષક જોઈએ છે. માસિક પ-
ગાર રૂ. ૨૦ સર્ટિફિકેટ સાથે અરજી કરવી

સહી. ઇરાલાલ ઓશ્વવજી.

જન. ક. ના મેનેજર, ગોધા.

નિશાળોનાં ઇનામપત્રક.

ધાણા વિભાગ.

ધાણા—ગેઠ મંગળદાસ દેવીદાસ રા. ૨૭-૧૨-૦ મીદાર્ધ તથા
ઓપડીઓ.

મહીકાંઠા વિભાગ.

માલપુર—ધુણાવાડાના કુમાર સાહેબ રા. ૧૦) પુસ્તકો મંગલ-
વવા સાર.

સુરત વિભાગ.

૧.

સુરત—મ્યુ. સ્કુ. નં. ૬ મે. રણકોડલાલ લક્ષ્મીભાઈ ખખાતી રા. ૩)
મીદાર્ધ. મ્યુ. સ્કુ. નં. ૧૧ શેઠ રંગીવદાસ નગીનદાસ રા. ૩-૨-૦ પતાસાં.
મ્યુ. સ્કુ. નં. ૧૫ શેખમીયા મોહમદ રા. ૫) પુસ્તકો. કડોદ—કન્યાશાળા.
પટેલ નાગરભાઈ નથુભાઈ રા. ૪-૬-૦ ઇનામ. મદીર—ગામલોકો
રા. ૧૦) ઇનામ પરીઆ—ગામ લોકો રા. ૧૮-૮-૦ ઇનામ તથા
પડીઆળ. મોરા વરાછા—કન્યાશાળા-ગામ લોકો રા. ૩-૮-૦ મીદાર્ધ.
સુરત-નાણાવટ કન્યાશાળા શેઠ. મોતીલાલ દયારામ રા. ૭-૦-૩ મીદાર્ધ
પુસ્તકો. મોતા—ગામ લોકો રા. ૧૫) મીદાર્ધ, પટેલ કાળા ગોપાળ રા.
૧૦-૪-૦ પડીયાળ. સચીન—સ્ટેટ તરફથી રા. ૨૫), મે. નચરજીખાન
રા. ૧૫) મીદાર્ધ. સચીન—સ્ટેટની બધી નિશાળો. મે. જીહાંગીરચાલ

અરદેશર તાલીઆરખાન રૂ. ૧૫-૧૨-૦, મીસુ આવા બાનુ જહાંગીર
શાહ તાલીયારખાન રૂ. ૧૨-૧૦-૦ પુસ્તકો. ધરમપુરના કુંવર સાહેબ
રૂ. ૧૦) મીઠાઈ, ઉંઘના—મણીભાઈ અખુભાઈ રૂ. ૫) મીઠાઈ.
કુમસ—સરગજી વાણી રૂ. ૪) મીઠાઈ, સરમ ઉદા હાંસજી રૂ. ૪)
મીઠાઈ. મ્યુ. રકુ. નંબર રા ડાલાભાઈ હરજોર્જીદાસ રૂ. ૧૭) મીઠાઈ.

ખેડા વિભાગ—

ચુલેલ—શેઠ કાલીદાસ દેવજીદાસ રૂ. ૩-૮-૦ ખડીયા ધનામ વ.
ગેરે. સિહુંજ—પટેલ નાગજીભાઈ લલ્લુભાઈ રૂ. ૫૩-૦-૦ રકુલ જ.
માડી, ધડીઆળ આખુ સીલી—પટેલ ભાઈલાલ લલ્લમીદાસ રૂ. ૧૨)
રકુલ જમાડી શાહ ગીરધરભાઈ નરોત્તમ રૂ. ૭) ચોપડીઓ, હુહાર
જહેચરદાસ પ્રજુદામે રૂ. ૧૦) રકુલ જમાડી, અકુલાશી—પટેલ જહેચ
રભાઈ સનાભાઈ રૂ. ૧૧) રકુલ જમાડી. આઠ ગામના પટેલો રૂ.
૧૧-૦-૦ રકુલ જમાડી પીપળાવ—પટેલ ખેડાભાઈ દેવજી રૂ. ૩૫-૪-૦,
પટેલ મયુરભાઈ લાલાજી રૂ. ૩૧-૮-૦ રકુલ જમાડી આખાડોળ—પા.
કુખેરભાઈ નાગરદાસ રૂ. ૧૦-૮-૨ રકુલ જમાડી વડેતાલ—પા. વેણીભાઈ
ભીખાભાઈ રૂ. ૩૫-૮-૦ રકુલ જમાડી આંત્રોળ—શેઠ ભોળીલાલ વર્ધ.
માન રૂ. ૨૩-૦-૦ રકુલ જમાડી સુતાર મૂળજી રાવજી રૂ. ૨-૦-૦ પ.
તાસાં મહીજ—રામદાસ વસ્તાભાઈ રૂ. ૧૦-૦-૦ રકુલ જમાડી પટેલ
નાયાભાઈ છાયાભાઈ રૂ. ૧૦) રકુલ જમાડી ગાજણા—દાકોર દિમતસિંહ
રૂ. ૧૨) રકુલ જમાડી વડોદ—પટેલ દાદાભાઈ સુનદાસે રૂ. ૪૦) રકુલ જમાડી

શુદ્ધિ પત્ર.

અશુદ્ધ.

શુદ્ધ.

પ્ર. ૪૯. પ. ૨૮. બાપુજી પુચાલ *	} ડૉઈંગની પરીક્ષા પસાર કરવાની બાકી.
„ પ. ૨૮. ગિરધરલાલ ચુનીલાલ.*	
„ પ. ૨૮. રેવાચકર રામચંદ	
„ પ. ૩૩ રામસિંહ ગેલાભાઈ.	
„ પ. ૩૪. દિમ્મતલાલ સાકરદાસ.	
„ પ. ૩૫ શુભામ મહમદ શુભામહસેન.	શુભામ રસુલ શુભામહસેન.

અંક ૨ જો.

પુસ્તક પૃ. અં.

Gujarat School Paper.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

કેશુઆરી. ૧૯૧૨.

વિષય.

અનુક્રમણિકા.

૮૫૭

૧. કેળવણી..... ૬૧—૪૫.
૨. ગુજરાત સાહિત્યસભામાં વાંચેલો લેખ... ૪૫—૬૬.
૩. શિક્ષકનું ચારિત્ર (સા. અ. દવે)... ૬૬—૫૧.
૪. પૃથ્વીની મુસાફરી ... (જી. ક. ભટ્ટ) .. ૫૧—૫૫.
૫. ગુજરાતીભાષામાં વપરાતા અને બીજા કેટલાક
અરબીફારસી શબ્દો (અ. ડ. મુનશી) ... ૫૫—૫૭
૬. આજુ પર્વત (પો. કે. સાહ) ૫૭—૬૧.
૭. પ્રે. રા. ફોર્નિંગ કોલેજના ત્રીજા વર્ષના છાત્રોનું
આનુષંગિક (જો. ખે.) ૬૧—૬૬.
૮. કેળવણીખાતાની ખબરો. .. ૬૬—૭૩.
૯. નિશાબોના ધનામપત્રક... ૭૪—૮૦.

તારીખ (ઓગસ્ટ ૧૯૦૨ થી)-અને

પ્રકાશક—રા. બ. કમળાસંકર આણંદસંકર ત્રિવેદી, બી. એ.,
મિનિસપલ, પ્રે. રા. ફોર્નિંગ કોલેજ—અમદાવાદ.

કેળવણીખાતાના હુકમથી.

(સર્વ હક રજાધીન રાખ્યા છે)

અરદેશર તાલીઆખાન રૂ. ૧૫-૧૨-૦, મીસ આવા બાનુ જહાંગીર-
ચાહ તાલીયારખાન રૂ. ૧૧-૧૦-૦ પુસ્તકો. ધરમપુરના કુંવર સાહેબ
રૂ. ૧૦) મીઠાઈ, ઉંઘના—મણીભાઈ આપ્તભાઈ રૂ. ૫) મીઠાઈ.
કુમસ—સરગજી બાણા રૂ. ૪) મીઠાઈ, સરગ ઉકા હાંસજી રૂ. ૪)
મીઠાઈ. મ્યુ. સ્કુ. નંબર ૨૧. ડાહ્યાભાઈ હરગોવીંદલાસ રૂ. ૧૭) મીઠાઈ.

ખેડા વિભાગ—

ચુલ્લેલ—શેઠ કાલીદાસ કેવળદાસ રૂ. ૩-૮-૦ ખડીયા ધનાગ વ-
ગેરે. સિદ્ધુજી—પટેલ નાગજીભાઈ લલ્લુભાઈ રૂ. ૫૩-૦-૦ સ્કુલ જ-
માડી, ધડીઆળ આપ્યુ સીલી—પટેલ ભાઈલાલ લક્ષ્મીદાસ રૂ. ૧૨)
સ્કુલ જમાડી. ચાહ ગીરધરભાઈ નરોત્તમ રૂ. ૭) ચોપડીઓ, છુહાર
બહેચરદાસ પ્રભુદામે રૂ. ૧૦) સ્કુલ જમાડી, ચકલાશી—પટેલ બહેચ-
રભાઈ સનાભાઈ રૂ. ૧૧) સ્કુલ જમાડી. આઠ ગામના પટેલો રૂ.
૧૧-૦-૦ સ્કુલ જમાડી પીપળાવ—પટેલ ખેડાભાઈ દેવજી રૂ. ૩૫-૪-૦,
પટેલ ગયુરભાઈ લાલાજી રૂ. ૩૧-૮-૦ સ્કુલ જમાડી આખડોળ—પા-
કુમેરભાઈ નાગરદાસ રૂ. ૧૦-૮-૬ સ્કુલ જમાડી વડતાંલ—પા. વેણીભાઈ
બીખાભાઈ રૂ. ૩૫-૮-૦ સ્કુલ જમાડી આંત્રોળ—શેઠ ભોગીલાલ, વર્ધ.
માન રૂ. ૨૩-૦-૦ સ્કુલ જમાડી સુતા મૂળજી ગયજી રૂ. ૨-૦-૦ પ-
તાસો મહીજી—રામદાસ વસ્તાભાઈ રૂ. ૧૦-૦-૦ સ્કુલ જમાડી પટેલ
નાથાભાઈ હાથાભાઈ રૂ. ૧૦) સ્કુલ જમાડી ગાજણા—દાકોર દિમ્ભતસિંહ
રૂ. ૧૨) સ્કુલ જમાડી વડોદ—પટેલ દાદાભાઈ સુનદામે રૂ. ૪૦) સ્કુલ જમાડી

શુદ્ધિપત્ર.

અશુદ્ધ.

શુદ્ધ.

પુ. ૪૫. પ. ૨૮ બાપુજી ખુશાલ *	} * જોઈગની પરીક્ષા પસાર કરવાની બાકી.
„ પ. ૨૮ ગિરધરલાલ ચુનીલાલ.*	
„ પ. ૨૮ રેવાચકર રામચંદ	
„ પ. ૩૩. રામસિંહ ગેલાભાઈ.	
„ પ. ૩૪. દિમ્ભતલાલ સાકરદાસ.	
„ પ. ૩૫ ચલામ મહમદ ચલામદુસેન.	ચલામ રસુલ ચલામદુસેન.

કેળવી ન હોત તો જે વેદના અધ્યયનથી પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોને તે કાપાવિજ્ઞાની-
ઓને અનેક પ્રકારનો આનન્દ મળે છે એ વેદ લુપ્ત થયા હોત. ગ્રામીન
આર્યોએ સ્મરણશક્તિના બળેજ એનું રક્ષણ કર્યું છે. પદપાઠ, સહિતાપાઠ,
ક્રમે, જટા, ઘન વગેરે અનેક યુક્તિપ્રયુક્તિથી સ્મરણશક્તિને અતિપરિશ્રમ
આપીને એ અમૂલ્ય રત્ન સંધરી રાખ્યા છે. એ સ્મરણશક્તિને નિંદવી એ
એ પરિસ્થિતિનું અજ્ઞાનજ દર્શાવે છે. પડ્મનના ગ્રન્થો તથા વ્યાકરણ
કદપ, છન્દ આદિના ગ્રન્થો સૂત્રરૂપમાં રચાયા એ પણ એવીજ પરિસ્થિ-
તિને લીધે છે.

શાબ્દિક સ્મરણશક્તિની નિન્દા—વળી એ પણ લક્ષમાં રાખ
વાનું છે કે કેવળ શાબ્દિક સ્મરણશક્તિની ગ્રામીન સમયમાં પણ ઓછી નિન્દા
કરી નથી. ‘સ્થાણુરિવ મારવાદઃ કિલામૂદધીત્ય ઘેર્દ ન વિજ્ઞાનાત્તિ
યોડર્ધમ્’—વેદનું અધ્યયન કરી જે તેનો અર્થ બરાબર સમજતો નથી
તે સ્થાણુ જેવો બારવાદળ છે. વળી ઈકઃ સમ્યગ્જ્ઞાતઃ સુપ્રયુક્તઃ
સ્વર્ગે લોકેષ્વ કામધુમ્મઘાસિ—એક શબ્દ બરાબર સમજાયલો તે બરાબર
અયોગયલો સ્વર્ગમાં તે આ લોકમાં કામોનો દોહન કરનાર થાય છે—એમાં
પણ જ્ઞાનની પ્રશંસા છે. એ બંને વાક્યોમાં વિજ્ઞાનાત્તિ ને સમ્યગ્જ્ઞાતઃ
એ બે શબ્દો પર લક્ષ આપવાનું છે માત્ર જ્ઞાનનીજ જરૂર કહી નથી, પણ
વિજ્ઞાનની, સમ્યજ્ઞાનની આવશ્યકતા દર્શાવી છે. આ પ્રમાણે સમય જતો
ગ્રામીનોએ પણ કેવલ શાબ્દિક સ્મરણશક્તિ વગોવવામાં ન્યૂનતા રાખી નથી.

શેતું સ્મરણ ઘટ્ટ ને લાભકારક છે—માત્ર પોપટીડ જ્ઞાન નિન્દાને
પાત્ર છે, પણ સમજીને મોઝે કરવા જેવું હોય તે મોઝે કરવામાં કઈ હરકત
નથી એટલુંજ નહિ, પણ તેથી ઘણું ફાયદા છે. આક્રાંટાકા, કોપ્લિકા, અક્ષર-
ગણિતના નિયમોના કેટલાંક સદિશ રૂપો, ઉત્તમ ગ્રન્થકારોના ઉદ્દેશો,
વ્યાકરણનાં સૂત્રો, કાશના જરૂરબેમાં પહો વગેરે મોઝે કરવાજ બેઠાં.
એથી શિક્ષણનો માર્ગ સરળ થાય છે ને સહાયતા કેળવણી અભિરુચિ
કિપન્ન થાય છે પણ એ બધું સમજીનેજ મોઝે કરવું બેઠાં કેટલાકનું
ધારવું એવું છે કે બાલ્યવસ્થામાં સ્મરણશક્તિ તીવ્ર હોય છે ને વિચારશક્તિ
મન્દ હોય છે, માટે સ્મરણશક્તિજ કેળવવી, વિચારશક્તિ કેળવવામાં મિથ્યા
કાલક્ષેપ કરવો નહિ સમય જતાં હાલ જે સમજાવવું મુશ્કેલ થાય છે તે

એની મેળે સમજશે એમા ટેટકુંડ સત્ય છે, પરંતુ હાલના પાશ્વત્ય માનસવિજ્ઞાનીઓ એ વિચારથી ઉતારા છે અમુક અવસ્થામાં અમુક શક્તિ કેળવીએજ નહિ તો તે છુટ્ટી થઈ જાય છે, મટે બધી શક્તિ કેળવતા ગ્રહેતુ એવો તેમનો મત છે મોઝે કરવા જરૂરી જે બાનતો ઉપર વર્ણવી છે તેમા આકાના પાડાજ બહુ બાહ્યાવસ્થામા મોઝે કરવાના છે, બાકીતુ મોઝે કરવાનો સમય એવો નથી કે તેમા વિચારશક્તિ કેળવી ન શકાય આત્મા પાગ પણ બાળકની ગમ્તિ પ્રમાણે સમજાવી શકાય છે તો તેવી રીતે સમજાવીને શિખવવા એથી શિક્ષણ ગસિડ થાય છે ને બાળકની સ્મરણશક્તિ પર બોળે પડતો નથી, પરંતુ જેમની વિચારશક્તિ મન્દ હોય તેમને સમજણ પડે એટલી પાડી આક ગોખાવવામા ઈ ઈ ઈ નથી વળી જે બાળક વસ્તુનું પ્રદર્શન કરાવી કે તેમના હાથમા આપી ખાતરી કરાવી રીખવી હોય તેનું થોડે થોડે સમયે પ્રસંગ આવે પુનઃગવર્તન કરાવતા રહેતુ, નહિ તો તે તેમના સ્મરણમાથી જતી ગ્રહેશે આદિત્ય પર પ્રેમ વધારવાનો ઉત્તમ ઉપાય મુલાપિતો મોઝે કરાવવાનો છે એમ ઝાવરાથી તેમનું ભાષાના વધતુ જાય છે, ને સ ઉત્પન્ન થવાથી વધારે જ્ઞાન મેળવવાનું તેમને મન થાય છે પાશ્વત્ય દેશમા પણ એ પદ્ધતિ માન્ય થયેલી છે લાર્ડ મેકલે વિરે કહેવાય છે કે જે મિલ્ટન કવિનું 'પેરેડાઇસ લોસ્ટ' નામનું કાવ્ય લુપ્ત થાત તો મેકલેને તે બધું યાદ હોવાથી તે બધું લખી કાઢી પુનઃ કાવ્યને સજીવન કરી શકે

સ્મૃતિ; લક્ષણ ને ઉદ્ભવ—આ પ્રમાણે સ્મરણશક્તિનો પ્રભાવ કેવો કે તે વિષે થોડું જુલું હવે એ શક્તિ શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ને શી ગતિ કેળવાય છે તેનો વિચાર કરીએ જ્ઞાનમાત્ર પ્રથમ ઇન્દ્રિયજન્ય છે માનસશાસ્ત્રીઓની ગ્રાધ પ્રમાણે પદાર્થો ઇન્દ્રિયોના સંપર્કમા આવે છે ત્યારે તેને ઇન્દ્રિયોના અગ્ર ભાગમા સ્ફુરણ ઉત્પન્ન થાય છે ને એ સ્ફુરણ અન્તર્વર્તિની જ્ઞાનતન્તુદ્વારા મગજને પહોંચી ત્યાં પ્રતિસ્ફુરણ ઉત્પન્ન થાય છે એટલે પ્રત્યક્ષજ્ઞાન થાય છે આગ્રભમા એ જ્ઞાન પદાર્થ સાથે સંબંધ વગરનું 'આ કંઈક છે' એવા સ્વરૂપનું અનિશ્ચિત હોય છે ને પછી 'આ ઘડો છે' એવા સ્વરૂપનું નિશ્ચિત થાય છે આ પ્રમાણે નિર્વિષ્કંધ પ્રત્યક્ષ ને અવિષ્કંધક પ્રત્યક્ષ એવા બે જ્ઞાનના પ્રકાર છે, જેને અંગ્રેજમા 'Sensory

tion' ને 'Perception' કહે છે. આ રીતે સંસ્કૃત નૈયાયિકો ને પાશ્ચાત્ય માનસશાસ્ત્રીઓના પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન દેવી રીતે માપ છે ને તેના કેવા પ્રકાર છે તે વિષે વિચારે સરખાજ છે. હવે ઇન્દ્રિયોનો પદાર્થ સાથે સમ્બંધ થાય છે, ત્યારે મન પર તે પદાર્થ જે છાપ પાડે છે તેને સંસ્કૃત નૈયાયિકો ભાવના સરકાર કહે છે ને એ સમ્બંધીજ્ઞ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. સંસ્કાર-રજન્ય જ્ઞાન સ્મૃતિ. એ સરકાર જેમ દદ ને ઊડા તેમ સ્મૃતિ પણ તીવ્ર થાય છે ને જેમ નિર્બળ ને આછો તેમ સ્મૃતિ પણ મન્દ થાય છે. આ ઉપરથી સમજાશે કે સ્મરણશક્તિ ખિલવવા માટે સરકાર ઊડા પાડવા જોઈએ. કેટલાક ચાલાક છોકરા કેટલુંક ચાલાકીથી યોગ્ય વખતમાં ગ્રહણ કરી શકે છે; કેટલાકને ગ્રહણ કરતાં ઘણો વખત જામ છે. આમ બધાંની ગ્રહણશક્તિ સરખી હોતી નથી. આજ કાલુથી વૈજેષિક સૂત્રમાં પટુપ્રત્યયને સંસ્કારનું કારણ આપ્યા પછી અભ્યાસને (પુનરાવૃત્તિને) કારણ તરીકે કહ્યો છે. વળી જોને પટુપ્રતીતિ થાય છે તેને પણ આવૃત્તિ કે અભ્યાસ વગર સરકાર ઉત્પન્ન થતો નથી. આ કારણથી એક વસ્તુનું અનેક સ્વરૂપમાં નિરૂપણ કરી તેની આવૃત્તિ કરવી જોઈએ કે સરકાર ઊડા માપ. સરકારના ત્રીજા હેતુ તરીકે કહ્યાદ આદર આપે છે તે પણ યુક્તજ છે કોઈ અત્યદ્ભુત કે અલૌકિક પદાર્થનું દર્શન આદર ઉત્પન્ન કરે છે ને એ આદરથી તે વસ્તુનો સરકાર સ્વાભાવિક રીતેજ ઊડા થાય છે.

(અપૂર્ણ)

ગુજરાત સાહિત્યસભામાં વાંચેલો લેખ.

(ચાતુ પ્ર. ૫૦ પૃષ્ઠ ૪૧૬ થી).

કાવ્ય ને કાવ્યશાસ્ત્ર.

હવે સાહિત્યના બીજા અગ કાવ્યને વિષે વિચારીએ. પ્રથમ દૃષ્ટિએ એમ લાગશે કે કાવ્ય તો હાલ ગુજરાતીમાં ઘણા થાય છે તો તેને પોષ-વની અપેક્ષા નથી. એ અગ તો પરિપુષ્ટ થયેલું છે. કોઈ પણ માસિક તરફ નજર કરીએ કે તેમાં કાવ્ય તો ખરાંજ. હાલની ગુર્જરભૂમિ કવિ ઉ-ત્પન્ન કરવામાં ઘણી ફળદ્રુપ છે. સાધારણ કેળવણી પામેલો માણસ પણ કટકીય કે અન્ય રાગમાં સપાટાગ્રંથ કવિતા બનાવી કાઢે છે ને પોતાના

મનથી પોતાને કવિ સમજે છે એને માટે દોષ પણ પ્રકારના અભ્યાસ કે સંસ્કારની આવશ્યકતા છે એમ તેના ધ્યાનમાં ઊતરતું નથી. પ્રાચીન સમયમાં પણ આપણા દેશમાં એવા કેટલાક થયા છે તેવાઓની અન્ય કવિ-ઓએ હઠાદાઢુણનાં કતિપયપદાનાં રચયિતા^૦ આદિ શ્લોકોમાં નિંદા પણ કરી છે તેનો ભાવાર્થ એવો છે કે તાણીતૂસીને ન્યાંભાથી અતિકષ્પે ભેગા કરેલા પદોનો રચનાર જેને વાણી વશ છે, એવા કવિ સાથે સ્પર્ધાનુ થાય તો અરેરે ! આ દુષ્ટ કલિયુગમાં આજકાલ શું નહિ બને ! ધડાના નિર્માણ કરનાર ને ત્રિભુવનના નિર્માણ કરનારની વચ્ચે પણ કંઈક ઉત્પન્ન થશે આપણા આલકારિકાએ કવિપદવી પ્રાપ્ત કરવાની આઠાક્ષાવાળાઓમાં કેવી યોગ્યતા જોઈએ તે બહુ સારી રીતે દર્શાવ્યું છે. મગ્મટે કહ્યું છે કે—

શક્તિર્નિપુણતા લોકશાસ્ત્રકાવ્યાચ્ચક્ષણાત્ ।

કાવ્યજ્ઞશિક્ષણાભ્યાસ ઇતિ હેતુસ્તદુદ્ભવે ॥

કાવ્યના ઉદ્ભવને માટે આ શ્લોકમાં જેટલાં કારણો દર્શાવ્યાં છે, તે બધાને હેતુ એમ એકવચનમાં કહી એ સર્વની આવશ્યકતા છે, એમાંથી એકનો અભાવ ચાલે નહિ એમ દર્શાવ્યું છે. પ્રથમ કારણ શક્તિ કહી છે. શક્તિ એટલે પ્રતિભા (પ્રજ્ઞા નવનવોન્મેષશાલિની પ્રતિભા મતા)— નવા નવા ઉન્મેષ-અકુર જેવા આવિર્ભાવથી શોભે એવી અપૂર્વ, નૈસર્ગિક શુદ્ધિ, પછી લોક એટલે વ્યવહાર, શાસ્ત્ર-જ્ઞ-દ્વરાભ્યાદિ તેના વિમર્શનથી પ્રાપ્ત થયેલી નિપુણતા અને કાવ્યરચના ઉપદેશથી કાવ્ય યોજવામાં કરેલો અભ્યાસ, આટલી યોગ્યતા પ્રાપ્ત કર્યા પછી કાવ્ય રચાય તો તે ઉત્તમ થાય. હાલ તો આમાંની એક પણ પ્રકારની યોગ્યતાની જરૂર હોય એમ કાવ્ય બનાવનારાઓ માનના હોય એમ લાગતું નથી. કેટલાક કાવ્યોમાં જ્ઞાનનાં દેકાણાં હોતા નથી, વૃત્તભગ કે યતિભગના દોષ જોવામાં આવે છે, કેટલાકમાં વૃત્તોનું મિથ્યજ્ઞ ને ખડન દેખાય છે, કેટલાકમાં નથી હોતી શબ્દચમત્કૃતિ કે નથી હોતી અર્થચમત્કૃતિ; કેટલાકમાં વિચિત્ર દ્રષ્ટના જે માત્ર કવનાર કવિઓથી કળાય (?) એવી હોય છે આધુર્યનો કે પ્રસાદનો લેશ પણ જોવામાં આવતો નથી. આવા કાવ્યો રચવાને બદલે રચનારાઓ સાહિત્ય-અધોનો અભ્યાસ કરી તેને વિષે ગુજરાતી ભાષામાં પુસ્તકો પ્રગટ કરે તો

તેમને પોતાને તેમજ ગુર્જરમાહિત્યને ઘણો લાલ ચાપ. કાવ્યસ્વરૂપ, કાવ્ય-પ્રકાર, શબ્દશક્તિ, રસ, ગુણ, દોષ, અલંકાર, નાયિકાસ્વરૂપ ને પ્રકાર, દ્રશ્ય કાવ્યોના પ્રકાર ને તેનું વિવરણ, નાટકનું સ્વરૂપ, વસ્તુ, સધિ આદિ અનેક વિષયો પર ગુજરાતીમા સારા પુસ્તકોની ખોટ છે. આમાનો કોઈ વિષય લઈ તેનો અભ્યાસ કરી તેનું સાફ પુસ્તક બનાવશે તો તે ગુજરાતી સાહિત્યની સારી સેવા કરશે. કવિપદ કઈ પ્રાપ્ત થવાનું નથી.

किं कवेस्तस्य काव्येन किं काण्डेन धनुष्मतः ।

परस्य हृदये लग्नं न घूर्णयति यच्छिरः ॥

કવિનું તે કાવ્ય કે ધનવીનું તે ધનુષકાણ્ડ શા કામનું છે, જે પરના-અન્યના કે શત્રુના-હૃદયમાં લગ્ન થઈ માથુ ધુણાવતું નથી અર્થાત્, હૃદયગમ કાવ્ય ચાપ તો તે કાવ્ય ને એવા કાવ્ય કઈ બધા બનાવી શકતા નથી. કહ્યું છે કે-

परश्लोकान् स्तोकाननुदिवसमभ्यस्य ननु ये

चतुष्पादौ कुर्युर्वहव इह ते सन्ति कवयः ।

अविच्छिन्नोद्गच्छज्जलधिलहरीरीतिहृद्दः

सह्यत्र वैशद्यं दधति किल केषांचन गिरः ॥

થોડાક પારકાના શ્લોકોનો દરરોજ અભ્યાસ કરીને ચાર પાદ બનાવે એવા તો બહુ કવિઓ છે (ગુજરાતીમા ‘કલાપી’ના કાવ્યોનો અભ્યાસ કરી એવા ઘણા થયા છે). પણ અવિચ્છિન્ન જીજ્ઞાસી સમુદ્રની લહરી જેવો જેમની વાણીનો પ્રવાહ અવિચ્છિન્ન, એકધાર ચાલ્યો જાય છે એવા તો થોડાક જ કવિઓ હોય છે કે જેમની વાણી સુહૃદ-પરાખર હૃદયગમ થઈ પ્રાસાદિક હોય છે પ્રસાદ ને માધુર્ય ગુણ વિનાના કાવ્યો નિઃપ્રયોજક છે. કેટલાક વિનયશાલી કવિઓએ નિર્મલમાલ દર્ગાવી જતાં કહ્યું છે કે-

कवयः कालिदासाद्याः कवयो वयमप्यमी ।

पर्वते परमाणौ च पदार्थत्वं प्रतिष्ठितम् ॥

કાલિદાસાદિ કવિઓ છે ને અમે પણ કવિઓ છીએ પર્વતમાં ને

પરમાણુમાં બનેમાં પદાર્થેત્વ પ્રતિષ્ઠિત છે અર્થાત્ પર્વત ને પરમાણુ બને પદાર્થ કહેવાય છે, પણ એ બેમા જોડેલો બેદ છે, તેટલોજ કાલિદાસાદિ કવિ ને અમારી વચ્ચે છે. બધા કઈ ઉત્તમ કવિ થતા નથી, મારે એ દિશામાં વ્યર્થ પ્રયત્ન કરી અસાધ્ય વસ્તુ સાધવાનું તજી દઈ જે દિશામાં પ્રયત્ન સફળ થવાનો ને સાહિત્યની ખરી સેવા કરવાનો સંભવ છે તે દિશા તરફ પ્રયત્ન આદરો એવી મારી એ સુઘ પુરોષોને વિનંતિ છે

પ્રાચીન કાવ્યોનું સંસ્કરણ.

વળી પ્રાચીન કાવ્યોનું સંસ્કરણ, સંશોધન ને સંગ્રહ, તથા વિવરણ થવાની પણ જરૂર છે. ‘ગુજરાતી સાહિત્યસભા’ કવિઓની જયન્તી બિજાવે છે એ ધણું સુલભ છે ધણા કવિઓની જયન્તી બિજાવવાને બદલે થોડાની બિજાવી થોડાક વર્ષમા જોમને વિશે સપૂર્ણ દંકીકૃત એકઠી કરવાથી વિશેષ લાભ થશે. દરેક કાવના કાવ્યોનું જુદું પુસ્તક, કવિના જ્ઞાત, કાવ્યસમીક્ષા વગેરે સાથે તેમજ સારી ટીકા, જેમા કાવ્યના ગુણદોષનું વિવરણ થાય તથા વિષમપદ ને પદ્યનું વિમર્શન થાય એવી ટીકા સાથે છપાવવાની જરૂર છે. એથી આગળ વધીને દરેક કવિના દરેક સારા કાવ્યનું પણ એવા પ્રકારનું છૂટું પુસ્તક થવાની જરૂર છે. તેમજ પ્રાચીન કાવ્યોમાના સારાં સારાં કાવ્યોનો સંગ્રહ પણ થવાની કેટલી બધી જરૂર છે તે હાલ નીકળેલા કેટલાક એવા સંગ્રહો લોકપ્રિય થયા છે તે ઉપરથી જણાઈ આવે છે. પરંતુ એવા સંગ્રહોમા પણ ધણા સુધારાવધારાની જરૂર છે. શ્રેષ્ઠ લઈ દરેક કવિના બધાં કાવ્યો વાંચી તેમનાથી જે ઉત્તમ લાગે તેનોજ સંગ્રહ કરવો જોઈએ. હાલના સંગ્રહોમા એવું બહુ જોવામાં આવતું નથી. એક જે ‘નવ-સિદ્ધ મહેતા’નાં તે બેચાર ‘પ્રેમાનન્દ’નાં એમ મુખ્ય કવિનાં કાવ્યમાથી જે હાથ લાગ્યાં તે તેમજ આધુનિક વિદ્વાનો જેમની કવિ તરીકે ખ્યાતિ પ્રતિષ્ઠિત થઈ નથી તેમનાં પણ કહેવાતા કાવ્યોમાથી કાષ્ઠિક કાષ્ઠિક લઈ આવા સંગ્રહો રચાયા છે કવિઓની કાવ્યવાટિકામાથી ઉત્તમ પુષ્પો સુંદર માળા બનાવવામાં આવી નથી તેથી તેનું સૌરભ મનોરંજક થતું નથી. વળી તેમા દિપ્પણ પણ જોઈએ તેવા નથી. કાષ્ઠિકમા હેજ નહિ, કાષ્ઠિકમાં ધણાં દૂષિત છે, ને કાષ્ઠિકમાં દિપ્પણકાર કાવ્યની ચમત્કૃતિમા એવો લીન થઈ ગયો છે કે જાણે તેનો કેટલું ચટપો હોય એવો વાંચનારને લાસ થાય

દે. શી કાવ્યની ખુબી ! કવિત્વે શક્તિની અહિં પરિસીમા છે, એવા ભાવ-
વાળા શબ્દોમાજ તેનું ટિપ્પણુ પરિસમાપ્ત થાય છે, ને વાચક વિષમપદનું
વિવરણુ શોધે છે, ત્યારે તેની નજરે ઉપલા શબ્દોજ પડે છે. આ ઉપરથી
હવે સમજાયુ હશે કે આ દિશામા પણ અનેક રીતે શ્રમ કરનારને માટે
સાહિત્યની સેવા કરવાનો અવકાશ છે અપેક્ષા માત્ર સારા શ્રમ ને સાધા-
રણુ શિષ્ટ બુદ્ધિનો છે તેનો પ્રયોગ જોઈતો વિશેષ થાય તેટલું કશું પણ
વિશેષ મળવાનો સંભવ છે. (અપૂર્ણ).

*શિક્ષકનું ચારિત્ર્ય.

(સ રા સાકરલાલ અમૃતલાલ દવે. બી એ).

‘શળાપત્ર’ના મુવર્ણુ મહોત્સવમા મનુષ્યને મુવર્ણુમય કરી દે એવા ચારિ-
ત્ર્યના વિષય પર કાંઈક મનન થાય એ વાસ્તવિક સાગે છે. ચારિત્ર્ય એ મનુ-
ષ્યનું સ્વરૂપ છે, મનુષ્યનું ભૂખણુ છે, અને એ ભૂખણુરહિત પુરુષ ‘સાક્ષાત્
પશુ’ પુચ્છવિપાળર્હન’ (પૂછક અને શિંગડા વિનાનો પશુ) છે એમ કહેવું
જોઈએ. ત્યારે આ ભૂખણુ પ્રત્યેક શિક્ષકમા વિશેષ કરીને હોવું જોઈએ એ
સ્પષ્ટ છે. નાના બાળકના મનને ખીલવનાર, તેના પર સચોટ છાપ પાડનાર,
તેને સાઈ અથવા નુકાઈ બનાવનાર, ભવિષ્યની પ્રગતિ દદ અને નિશ્ચલ
અથવા તો વિહ્વલ અને નિર્માસ્ય બનાવનાર—શિક્ષકમાં ચારિત્ર્યરૂપી ભૂખણુ
ન હોય તો તેનું જરૂર સત્યાનાશ વળે !

એ ચારિત્ર્ય એટલે શું ? માણસના મનની એવા પ્રકારની દૃઢતા—
કઠિનતા, જે અસત્યને લત્ત પ્રહારથી દૂર ખસેડી નાખે, અને તેજ મનુષ્ય—
મનની એવી મૃદુતા—સદાગતતા, જે ગાદ તિમિરથી ઢકાયલા પણ સાચને
પોતાના આન્તર અદેશમા એકદમ પ્રવેશ કરવા દે અને નિરન્તર ત્યાં વાસો
રહેવા દે આવો મનનો સ્વભાવ, એવી મનની જાણના, આવું મનનું સ્વરૂપ
તેનું નામ ચારિત્ર્ય “It is easier said than done”—એણું તો
બહુ સહેલું છે પણ તે પ્રમાણે કરી જતાવવું કુશ્કર છે, એ વાત નીચેના
લખાણુથી કંઈક સમજાશે

* આ લેખ જપુનિકિના ખાત અંક માટે આવેલો તે અંવકાશને
અભાવે અત્ર છાપવામા આવ્યો છે

આ લેખક પણ એક શિક્ષકજ છે, એકલે કદાચ શિક્ષક પર ચાલુક ઉગામવી પડે તો પોતે અપવાદ નથી એ સ્પષ્ટ છે.

શિક્ષકવર્ગના બે વિભાગ પડીયું—

(૧) હાથ નીચેના શિક્ષકો (Assistants).

(૨) ઉપરી શિક્ષકો (Heads).

પ્રથમ વર્ગના શિક્ષકોમાં ચારિત્ર્યની મૂર્તિ આબેહૂમ ઠાતરાઈ હોય તો તેમના બાહ્ય આચારમાં આવા પ્રકારનું પ્રતિબિંબ નજરે પડતું જોઈએ;

(ક) પોતાના સહશિક્ષકો (Colleagues) પ્રતિ સમાન ભાવ હોવો જોઈએ, કોઈ તરફ અદેખાઈ અથવા ઈર્ષ્યા અથવા દ્વેષ ન હોવો જોઈએ; કોઈની ચાડી ચુબલી કરવાની ટેવ અવશ્ય ન હોવી જોઈએ; ઉપરી તરફ પૂજ્ય ભાવ, માન, અને આદર હોવાજો જોઈએ, તેની સાથેજ ઉપરીના ખુશામતીયા થઈ ફરવાની કુટેવ, પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા સાર બીજાની નિન્દા અને તત્સમધી અસ્ત્ય ભાષણ, કેવળ ઉપરીને ખુશી કરવાના હેતુથીજ તેના પ્રતિસ્પર્ધીઓ પર અયોગ્ય પ્રહાર, વગેરે વગેરે કુટેવોથી સો માઇલ દૂર હોવા જોઈએ.

(ખ) પોતાના કાર્યમાં પ્રામાણિકતા, શિષ્યવર્ગ પ્રતિ સપ્રેમ લાગણી, અને કર્તવ્યનિષ્ઠા હોવા જોઈએ; નહિ કે કામ કરવામાં ખદાઈ, અમુક શિષ્ય પર દ્વેષ, અને ઉપરીને બતાવવા મટેજ કામ કરવાનો દભ અને દોંગ નજરે પડે.

(ગ) પોતાના સંકારી કામમાં ખાનગી બાબતોને અગે ઉદ્ભવેલી તકરારને પ્રવેશ નજ અપાવો જોઈએ, તેમ થાય તો મનની અધોદશા આના કરતા બીજી મોટી છેજ નહિ.

(ઘ) સર્વત્ર, અને ખામ કરીને શાળાના મકાનમાં, અનીતિપ્રવર્તક શબ્દોનો ઉપયોગ, બીજાત્સ વાણીવિલાસ, એક બીજાની અમર્યાદિત મશ્કરી કર્ણગોચર ન થવી જોઈએ.

વિચારતાં અત્યન્ત ખેદ ઉપજે છે જે આપણા ઐડ્યુએટ શિક્ષકોમાં લાગ્યે ૫૦ ટકા જેટલા પણ આમાના એક અથવા અનેક દોષોથી નિર્મુક્ત હોય છે ! તો પછી બીયારા શરીર રચિતના મહેતાજીઓમાં આવા ચારિત્ર્યની આશા ક્યાંથી રખાય ? ' સન્તિ સન્તઃ કિયન્ત ? ' એ ભર્તૃહાર્ય વચન યાદ આવે છે.

દ્વિતીય વર્ગના શિક્ષકોના ચારિત્ર્ય વિષે 'શાળાપત્ર'ના છેલ્લા બે ત્રણ અંકોમાં વિવેચન થયેલું છે; ખીણ દૃષ્ટિથી કેટલુંક અત્રે દ્વિતીય.

ઉપરી શિક્ષકોએ ચારિત્ર્યબળ વિશેષ બતાવવાનું છે. તેમના દૃષ્ટાન્તથી તેમના હાથ નીચેના શિક્ષકો સુધરે છે કાં ખગડે છે.

‘नृपसन्ननि नाम के वयं
न परद्रोहनिवद्धबुद्धयः ।’

એ સહેજ ફેરવેલું મનુજહૃદયના રાજર્ષિ ભર્તૃહરિનું વચન કેવળ નૃપનેજ ઉદ્દેશીને નથી, પણ સત્તાધારી અધિકારીમાત્રને મટે કહેલું છે એ વાત લક્ષમાંથી ખરી જવી ન જોઈએ ઉપરી શિક્ષકનું મનોબળ એટલું સતેજ હોવું જોઈએ જે તેના સમક્ષ પરદ્રોહનિવદ્ધબુદ્ધિ (પારકાનું જુદું બોલવાની દુષ્ટ મતિવાળો) પણ કેવળ મૂક બની જાય; અને પાછો જતાં પોતે વધારે ગણ્યો અને સુશીલ બને. આપણી કોઈ ખુશામત કરે અથવા આપણા આગળ કોઈનું ભુકું બોલે એ આપણી પોતાનીજ નિર્મળતા સૂચવે છે એ સર્વમાન્ય વાત છે ઉપરી શિક્ષકમાના દરેકે દરેક આ મહાન દોષમાંથી વિનિર્મૂલ્ક હોવો !

ચારિત્ર્યના અગાધ વિષયમાં ઈર્ષક ચચુપાત કીધો અત્રે કેટલાક ચારિત્ર્યદોષો આલેખ્યા-કેટલાક કપોલકરિપત પણ હશે-તે એવી આન્તરે-આથી જે તે દોષો નિર્મૂળ થાય, અને શિલકરખી દેરાનું બૂપણ તદ્દન મળા-રહિત થઈ ચકચકિત દેખાય ! અસ્તુ. તેમાં કોઈ પણ અમુક વ્યક્તિને ઉદ્દેશી લેશ માત્ર પણ લખાયું નથી, છતાં કોઈને માઠું લાગે તો અત્રેજ કહેવત ‘ If the cap fits you may wear it ’ નું સ્મરણ કરાવવું પડે. સસ ગ્રહણ કરી અસય ફેંકી દેવું એ સત્પુરુષનો સ્વભાવજ છે, અને તે પ્રમાણે કોઈ સત્પુરુષને લાલ મજે તો શ્રમ થયાર્થ કહેાશે. પ્રહાર્પણમસ્તુ ।

પૃથ્વીની મુસાફરી.

(ચાતુ પુ ૫૦ પૃષ્ઠ ૩૯૪ થી) (એક મુખપાઠ).

લખનાર-ગીરજાશંકર કરુણાશંકર ભટ્ટ.

દિન્દમાથી યુરોપમાં જવાનો જૂનો લાગેો માર્ગ

અમથી ખેડો સૂર,
 તોપણ ઈસ ઉપકાર,
 વાયુ ગહારો તોધ,
 મહાસાગર ગભીર,
 વહાણ મુસાફર સોક,
 જેવા જેવું અહીં,
 જૂવના ગોળાતણુ,
 નામાકિત વાહાણવટી કે લગસ
 અમેરિકાખડની,
 આદ બાણુ ઈસ્વીથી,
 અમેરિકાના લોક,
 સત્તર વ્યાપી માહી,
 સોના રપા સમી
 નવા તુજરો અને,
 અમેરિકાની પશ્ચિમમાં તોફાની
 પશ્ચિમ દિશાનો પન,
 પણુ નિયાગરા ધોધ,
 કુદરતની કૃપા
 આ જ્વાલિલજ દેરા,
 તેમ કાનગતણુ,
 દરિઆમાં લાકડાના ઘર કરી રહેનાર.
 ગિયાના ન્યૉર્જ ટાઉન,
 સમ પાટગોનીયા,
 ગદ્દ કાપ્પેન ગામ,
 દાળા પાણીતણી,
 સિંઘના વટની,
 પેંગમા યાસકો,
 જન્ને બહો દિગ્મત જેને. ॥ ૪૫ ॥
 જીવતો આગ્યો મળવા,
 તમારા ગવો ટળવા. ॥ ૪૬ ॥
 પાસિફિક શાન્ત હતો તો,
 નથી જે તે નડતો તો. ॥ ૪૭ ॥
 કુદરતે બહુ સરજ્યું છે,
 સુખ સહિ સમર્પીત છે ॥ ૪૮ ॥
 અને તેણે સાધેલો ઉદ્યોગી અમેરિકા.
 રોધ કાલનસ કીધી,
 ખરે બહુ ખમરો કીધી. ॥ ૪૯ ॥
 નીન ઉદ્યમમા મચીઆ;
 સ્વતંત્રપણે જઈ વમીયા. ॥ ૫૦ ॥
 ડિમતી ધાતુ જડે છે.
 હિકમતો નવીન કરે છે. ॥ ૫૧ ॥
 પવન વખતે તુકસાન ચાપ છે
 અહીં તોફાન મચાવે;
 અતિ આનંદ અપાવે ॥ ૫૨ ॥
 હીરા ને સોનાવાળો;
 લોહચુનક જે ભાગો. ॥ ૫૩ ॥
 કાજના ભુવન કરે છે,
 જગતી સોક કરે છે. ॥ ૫૪ ॥
 ફ્રેન્ચ ગિયાના જેને,
 ફ્રાન્સની હકુમત સમજો. ॥ ૫૫ ॥
 છાલતુ કિવનૈન કરે છે,
 સપાટી ઊંચ કરે છે. ॥ ૫૬ ॥
 આસ્ટ્રેલિઆ.
 સુધી મેળો ખેટ,
 ન્યુઈલાંડને નામ,
 આસ્ટ્રેલિઆ અહીં છે;
 એળખતો ગ્રામી છે. ॥ ૫૭ ॥

ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા અને બીજા કેટલાક અરબી-ફારસી શબ્દો ૫૫

જણાય જગલી દોહ, મુનાની ખાણુ ધણી છે;
હસતું કાગાઝ ત્યાં, પછુની જાત ધણી છે. ॥ ૫૮ ॥
કાપેલી કુદરતમાં પછુ માણુસો શાન્તિથી રહે છે.
જાવામાં આલીશ, પવંતો જાળાવાળા;
મનુષ્ય જોપરીતણી, દાક પહેરે જવા માળ. ॥ ૫૯ ॥
મુસાફરી પૂરી થવાથી જાનને દિગંધાલ સાથે જોલે છે.

દાહરો.

ધંધરની કુદરતતણો, આ હુંકો ઇતિહાસ,
સક્ષેપે સમજાવવા, કરિયો કંઈક પ્રયાસ.
ધંધર ॥ દરુણ વડે, સર્વે સિદ્ધ કરાય,
હુંક મુસાફરી પૂરણુ તે, પ્રજાપાથી આપ.

ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા અને બીજા કેટલાક
અરબી-ફારસી શબ્દો. (આગુ પુ. ૫૦ પૃષ્ઠ ૩૮૦ થી)
(લખનાર—અમીરનિયાં હુદૂમિયાં).

જુમા (અ) જુમ્હુઆ શુક્રવાર જમઅ=તેણે એકદુ કહ્યું ઉપરથી. અર-
બસ્તાનમાં એ દિવસનું નામ પ્રથમ અરબમાં હતું, પણ મઝહબમાં કઅ-
બબિન લખીને ત્યાં એ દિવસે કયા સાબળવા (દર અઠવાડીએ) ધણા
માણુસો એકદા યતા હતા, તે ઉપરથી જુમુઆ નામ પડ્યું ('રસમે
જાડિલિયત'માંથી).

જુમેરાત રાત શબ્દ ઉર્દુ છે શુક્રવારની રાત, એટલે ગુરુવાર મુસલમાનોમાં
ખપોરની નમાજથી તારીખવાર બદલાય છે, માટે ગુરુવારની રાતને શુક્ર-
વારની રાત ગણે છે, તેથી ગુરુવારને જુમેરાત કહે છે.

જુલમ (અ) જુલમ.

જુલાબ (અ) જુલ્લાબ. ફારસીમાં ગુલાબ શબ્દ છે, તે ઉપરથી અર-
બીમાં જુલ્લાબ શબ્દ થયો છે, કેમકે અરબીમાં "ગ" ન હોવાથી
"જ" ને ઠેકણે "જ" મુકાય છે. ગુલાબનું પાણી, ગુલાબનો શરબત,

૧ દાક નામે જાત માણુસની જોપરીની માળા કરી પેહેરે છે (એ
જગલી રીત).

૫૨ ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા અને બીજા કેટલાક અરબીકારસી શબ્દો.

ગુલાબની કળીઓ વગેરે રેચક હોવાથી પ્રથમ એ દયા રેચ માટે આપ હતા, તે ઉપરથી.

લુલુ (અ) અરબીમાં “લુલુ” એ “લુલુ”નું બહુવચન છે એટલે રાતનો પ્રાર્થ ભાગ રાત (અધારને લીધે) કાળી હોય છે, માટે ફારસી વિદ્વાનોએ માથાના વાળ કાળા હોવાથી તેની ઉપમા વાળને આપી, તેઓ લુલુ શબ્દ વાળ માટે વાપરતા લાગ્યા

લુરસો (અ) લુરસા. બદન, શરીર, લોથ.

લુરસો (ફા.) નેશ. નેશીદન=ઉકળતું ઉપરથી. શક્તિ, બળ

જેબ (ફા.) શોભા.

જેર (ફા.) નીચે.

જેરબધ (ફા.) જેમ્દ. ઘોડાનો સામાન ખસી ન જાય માટે જે બંધ બાંધે છે તે. ખરતન=બાંધવું ઉપરથી બંદ.

જેવર (ફા.) જ્યવર. ધરણ. જેમ ઉપરથી જેવ=શોભાનવર=રાણી. શોભાવાળી વસ્તુ.

જેર (ફા.) તાકત.

જેરતલખી (ફા.) જેર=શક્તિ, નનલખી=નલખીદન=માગતું ઉપરથી, જેરતલખી શક્તિ માટે માગણી. મદદ માટે જે નાણાં ખંડણી રૂપ ઉ સંવધામાં આવતા તે

જેરાવર (ફા.) બળવાન.

જેસદાન (અ ફા.) જુલ્સદાન. જુલ્સ (અ.) ભાગ, પુસ્તકનો ભાગ. નદાન=રાખવાની જગા. દફતર.

જેલુકમી (અ.) જલ્લુકી ફરિનમાં જલ્લુક નામે જુલમી પાદશાહ થઈ ગયો છે, તેથી જુલમી પાદશાહને જલ્લુકની ઉપમા આપાય છે.

જંગ (ફા.) લડાઈ. જંગીદન=લડતું ઉપરથી.

જંગખાર (ફા.) જંગખાર.

જંગલ (ફા.).

જંગલ (ફા.) જંગલ.

જંગી (ફા.) જંગ ઉપરથી. લડાઈ સાથે સંબધ રાખનાર (૨) કોટમાં બાકાં હોય છે તે. જેમાંથી તીર કે બદકની ગોળી ફેંકે છે તે.

જંજીર (ફા.) સાકળ.

જંજીરો (કા.) જંજીર. ખેટ, દીપ.

જનન (અ.) સ્વર્ગ.

જખીલ (અ.) રોપલો, ઝોળી, શાકભાજી સાવવા માટે વપરાય છે તે.

જંજીરો (કા.) જુમૂર મોટી માખ, સાણસી.

જુખેશ (કા.) જુખિશ. હાવતુ, ગતિમા આવતુ. જુખીદન=હાલતુ ઉપરથી.

ઝ.

ઝનુન (અ.) જનૂન, જુનૂન. એક રોગ છે, જેમા માણસની જીદિ ગુમે થઈ જાય છે. ગાડપણ

ઝનુની (અ.) જનૂની, જુનૂની ગાડો

ઝમઝમ (અ.) જમ્જમ. (આ શબ્દ વાચનમાળામા છે) મકાની પાસે એક ફૂવો છે જ્યારે હજરત ઈસ્માઈલિ (અ સ) બહુ તરસ્યા થયા, સારે પોતાના પગની ઝેડીઓ ધસવાથી ત્યા પાણી નીકળ્યું એ ફૂવો મુસલમાનોમા પવિત્ર ગણાય છે. હાજી લોકો હન્જ દરીને પાછા આવે છે, સારે પોતાની સાથે એ પાણી થોડુ થોડુ લાવે છે દીનના કુડી જેવા જે વાસણમા એ પાણી ભરી લાવે છે, તેને જમ્-જમી કહે છે

આબુ પર્વત.

(ચાલુ પૃ. ૨૪ થી)

રખીકૃષ્ણથી અર્ધા માઈલ ઉપર પૂર્વ તરફ એક ટેકરી ઉપર સર્વે પશુનાં પગલા પથ્થર ઉપર ઢાતરવામા આવ્યા છે ત્યા પોતાની પાવડીમાંથી લૂગડાનો એક કંકડો ચડાવવાની ત્યા જનારા સઘળા શ્રદ્ધાળુ લોકો અન શુદ્ધિ માટે પોતાની ફરજ સમજે છે. જૂના ને નવા રસ્તાની સંગલગઅંગલગનો ખ્યાલ અહિં આપણા મનમા આવે છે નવો રસ્તો લગલગ સપાટ ને જૂનો રસ્તો ચઢાવવાનો મુશ્કેલ જણાય છે. નવા રસ્તા પર બાટા અને ઉમારણી બે ગામ છે, તેની પાસે સને ૧૮૮૫ માં બતાવેલુ પારસી કોમનું દોખમુ છે.

૧૩ મા માઈલના પથ્થરની નજીકમા ડાબી બાજુ ઉપર એક વઘનું ઝાડ ને નાની તળાવડી આવે છે ત્યા ધર્મશાળા તથા પાણીનું ખુરખ છે

ચોડેક દૂરથી હુઝરનો રળિયામણો દેખાવ રાર થાય છે. માર્ગમાં મહાદેવનાળું આવે છે. સીધા ખડક ઉપર ઝાડોની ઘાટી ઘટા વચ્ચે મહાદેવનું દહેરું છે. ત્યાં આશુ વર્ષ પાણીનાં ઝરણાં વહે છે. ચોમાસામાં ખડક પરથી રેલરૂપે પડતા પાણીનો દેખાવ રમણીય લાગે છે.

૧૨ માને ૧૧ મા માહસના વચ્ચે વાઘનાળું આવે છે, ત્યાં વાઘનો બે હોવાથી રોટ તરફથી ચોડી રાખવામાં આવી છે.

૯ મા માહસના પથ્થરની નજીકમાં એક નાનું નાળું ને વડનું ઝાડ છે, ત્યાં મુસાફરો વિશ્રાંતિ લે છે. લગભગ અર્ધે રસ્તે તે જળ્યા છે. ત્યાં એક ચોડી રોટ તરફથી ઉભી દરવામાં આવી છે, તેમાં એક જમાદાર રહે છે, તે આશુ જવાના આખા માર્ગ ઉપરની ચોડીનો ઉપરી મણાય છે. યુરેન પિપન મુસાફરો ધલુકરીને આ જળ્યાએ વિશ્રાંતિ લે છે ને પબ્લિક વર્ક્સ ડીપાર્ટમેન્ટ તાબાના ઇન્સ્પેક્ટરન બગલામાં અહિં તેઓ નાસ્તા પાણી કરે છે.

૭ મા માહસના પથ્થર પાસેથી ચઢાવ અવરો આવે છે. વાઘચુડી દિશામાં ઉપર નીચે આમ તેમ ખડકો યોદી સડક બનાવવામાં આવી છે ને તેમાં સાત વાર ગોળાઈમાં સડક જતી હોવાથી તે જગાને “સપ્તધુમ” પણ કહેવામાં આવે છે. આ રસ્તો મુર્ગાં પાણીને થકવી નાખનારો હો-તેમને માટે અહિં ખરેખરી દયા આવે છે જ્યપુર રાજ્યના પટાવન, ઝીખરના રાવરાજ માધવસિંહજીએ અહિં ઘણીઆ આપવાનું એક સદાનત ને એક પાણીનું પરબ સ્થાપ્યું છે. આ જગાએથી જમણી ખાણ તરફ અચળમ ઉપરનું જૈન દેવળ દૂરથી મુસાફરોને નજરે પડે છે.

૫ મા અને ૪ થા માહસની વચ્ચે એક કુવો અને વિશ્રાંતિઘાન આવે છે ત્યાં એક નાનું આરણા નામનું ગામ છે તે તળેટીની ધર્મશાળા કહેવાય છે ને ત્યાં જૈન જત્રાણુઓને ભેઈંરું હોય તો બે લાડુ તથા થોડી ગેવનું ભાયુ આપવામાં આવે છે. જૈન જત્રાણુઓને વિશ્રાંતિ આપે એવું બે સ્થળ છે. ૪ થા માહસના પથ્થર પાસેથી જૂનો રસ્તો આ નવી સડક સાથે મળી જાય છે. ત્યાંથી પાછો થોડો ચઢાવ રાર થાય છે. ત્યાં હનુમાનજીની મૂર્તિ, સાધુની છુપડી તથા દરબારી ચોડી છે.

આ રસ્તો ખડકમાંથી જાણે તૈયાર થયો હોય તેવો સાંકડો છે, ઉપર

ખડકના મોટા મોટા પથ્થરો ને ઝાડો એવી રીતે ઝબુમી રહ્યાં છે કે સર્વિ સૌદર્યના અભ્યાસીને આનંદ સાથે કુદરતી શક્તિનો ધણો સરસ ખ્યાલ આવે છે. એક બાણુ તરફ ઊડી ખીણી અને તેમા આવી શ્લેષા આગ્રાદિ ધણો ને નાના નાના નાળાઓ નજરે પડે છે. કુદરતી રચનાનો નિયાર કરતા માણસનું મન પરમેશ્વરના ગુણગાનમા ગળી જાય એવો અર્થ સધળો દેખાવ નજરે પડે છે ખીણીમા લીલાછમ જવના ખેતરો માર્ચ માસમા મુસાફરી કરનાર માર્ગમા જોઈ શકે છે.

૪ થાને ૩ જા માઇલની વચ્ચે હેતમજી નામનું નાનું ગામડું રસ્તાની ડાબી બાણુએ કેટલાક વાગે છેટે આવેલું છે

૧ થાને ૨ જા માઇલના પથર વચ્ચે રસ્તાથી અર્ધા માઇલને છેટે ડાબી બાણુ ઉપર આણુ હાઈવેનું મકાન આવે છે રૂપિયા બે લાખને ખર્ચે સને ૧૮૮૭ મા એ મકાન બી બી. અને સી. આઇ. રેલવેએ બધાવ્યું છે. ઈ. સ. ૧૯૦૩ થી તે સ્ટૂલના પ્રિન્સિપલ રેવરંડ બી. એચ. સ્કૉટને રેલવે દપ્તિ અને સરકારની સારી મદદ લઈ તે રેલ્વે સ્ટૂલ ને હાઈ સ્ટૂલ બનાવી છે ત્યાં લણવાની, તરવાની, રનતો રમવાની, દસગતની, લોજીંગ ને બોર્ડિંગની સારી સગવડ છે. દર મહિને વિદ્યાર્થી દીઠ રા. ૨૨ થી ૨૬ સુધી ફી લેવાય છે બી બી. સી. આઇ ને જી. આઇ. પી. રેલ્વેના નોકરાના વિદ્યાર્થીઓ પામેથી માત્ર રા. ૭ સાત લેવામા આવે છે સને ૧૯૦૮ થી એ હાઇ સ્ટૂલનું ખર્ચ સરકારે ઉપાડી લીધું છે.

આ સ્ટૂલથી આશરે ત્રણ માઇલને છેટે મણિમણિકા તીર્થ ને ચર્ચકુડ છે હાઈ સ્ટૂલથી માઉટ આણુને રસ્તે આગળ વધતા હુઝર્ઈ ચોકી આવે છે. ત્યાંથી રેલવાડે જનારા યાત્રાગુઓને અટકાવી બીજો રસ્તો દેવાડે મોકલવામા આવે છે. રેલવાડાને રસ્તે કપિલેશ્વર મહાદેવની જગ્યા ને જૈનો માટે નાની ધર્મશાળા આવે છે, ત્યાં જત્રાણુ માટે ડોળી, મજુર, ટર્ફ વગેરે (દેવવાડાના જૈન અધિકારીને ખજાર આપવામા આવી હોય તો) મળે છે.

હુઝર્ઈ ચોકીથી આણુ જનારા મુસાફરોને જરા દૂર ગયા પછી આણુની નૈર્મલ્યમા આવેલી ફોગગક નામની બિચી ટેકરી ઉપર જયપુરના મહારાજાએ બધાવેલો મુંદર મહેલ (કોઠી) નજરે પડે છે થોડેક આગળ વધ્યા પછી જમણા હાથ પર મુકસરાઈ નામની ધર્મશાળા આવે છે, તે સને ૧૮૮૧

માં રજપુતાનાના એજન્ટ તુ ધિ ગવર્નર જનરલ દર્નલ જે. સી. બ્રુકે બધાવી છે. થોડેક દૂર ગયા પછી સડકનો છેડો આવે છે ત્યાં ડાબી બાજુ ઉપર ચિરોહી રાજ્યની કાઠી ને વેઇટિંગ રૂમ તથા જમણી બાજુ ઉપર ટાંગા ક્લાર્કટનું મકાન આવે છે. ત્યાંમુખીય થોડા માડી જઈ શકે છે. પછી જે સડક આશુ તળપદમા વિગ્તાર પામી છે સા થોડામાડી કે સિગરામને ચાલવા દેતા નથી ત્યાંથી કટાતી જુદી જુદી સડકે જતા નખી તળાવ, આશુ ગામ, રજપુતાના હોટેલ, ડાક બંગલો, ધર્મશાળા, દુલેશ્વર મહાદેવ, પોસ્ટો ઓફીસ, તેહસીલદારની ઓફિસ ને કોટવાલી, માજિસ્ટ્રેટની ઓફિસ, પોસ્ટ ને તાર ઓફિસ, રજપુતાના કલેજ, આંતરબલ એજન્ટ તુ ધિ ગવર્નર જનરલની ઓફિસ, લૉરેન્સ સ્કૂલ, સેનિટારિયમ, મિલિટરિ બરખ વગેરે આવે છે.

વળી આ સિવાય આસપાસની ટેકરી ઉપર તથા ખીન લાગ ઉપર રજપુતાનાના સઘળા રાજાઓના નાના મોટા મકાનો, રોટ વકીયોને રહેવાની જગ્યાઓ વગેરે આવેલાં છે. આશુ ગામમા લોહાની જરરીઆત મુજબ જુદી જુદી ચીજોની નાનીમોટી દુકાનો આવી છે. ગામમા શેઠ મણિલાલ નાગઘાસ રણછોડદાસની શરાફી પેટી છે. એ પેટી રજપુતાના એજન્ટના ટેકરરનું કામ કરે છે, એ પેટી લેહો સાથે પણ કામ કરે છે અને મુઆઈ, કલગા, આઝા, અમદાવાદ, અજમેર, લેખપુર વગેરે સ્થળોમા તેની આડન આ સિવાય ત્યાં ખા. બા. દુરામજી સતોડની દુકાન વગેરે કેટલીક મોટી ને સારી દુકાન છે.

હવે આપણે આશુ ઉપરની કેટલીક પવિત્ર જગાના નામ લખએ. નખી તળાવ, અર્ધુદા દેવી (અદ્ધરેવી), દપકેશ્વર મહાદેવ, ચુકવ તીર્થ, દેવવાડના દહેરાં, રૂખી વાલમ ને કુંવારી કન્યા, પચુતીર્થ, અમિતીર્થ, પિંડાક તીર્થ, કોટેશ્વર મહાદેવ, અંચગેશ્વર મહાદેવ, મહાકિની કુડ (ત્રણ પાડા સાથે), રેવતી કુડ, બરમરીની ગુફા ભૂચુકપિ આશ્રમ (ગામુખીકુડ-સહિત), કપૂરકુડ, અચળગદના જૈન દહેરા, આવણુસાદરવો તળાવ, કનખ લતીર્થ, ચક્રતીર્થ, મહાવીરસ્વામિનું દહેરું, નાગતીર્થ, ગુરુસિખર, ભીરવનાથજી, પુષ્કરજી, કૃષ્ણતીર્થ, કોડીખજ, રામકુડ, કપિવતીર્થ, લખચોરાસી, હનુમાનજીની જગ્યા, વસિષ્ઠજીનો આશ્રમ, ગૌતમઋષિનો આશ્રમ, રધુનાથજી,

પરમાન્દેશ્વર મહાદેવ, રત્નેશ્વર મહાદેવ, નીલકંઠ મહાદેવ, જૂના અય્યેશ્વર વગેરે જગાઓ તીર્થની જગા ગણાય છે.

પ્રસિદ્ધ ખડકાનાં નામ આ પ્રમાણે છે. ૧ ટોડ અથવા ક્રોગ રોક (જ્યપુરની કોઠી પાસે), ૨ નનરોક (દવગ પાસે), ૩ પાવણુપુર પોઈટ, ૪ સનસેટ પોઈટ, ૫ અપર પોઈટ, ૬ અણાદ્રા પોઈટ ને ૭ બેઇલી વોક. (અપૂર્ણ).

પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કૉલેજના ત્રીજા વર્ષના છાત્રોનું આનન્દપર્યટન—સ્કૂલ ઑફ આર્ટમા પોઈટિન્ગના માટીના વાસણો (ચિત્રકર્તા વાસણ જેવા) બનાવવામાં આવે છે તે જોવા જેવી છે અહિં જે માણસનું મોડેલ કે ચિત્ર લેવું હોય, તેને હી આપીને બેસાડે છે (આ નિયમ સુરત-વડોદરામાં પણ છે) આ સ્થિતિ બીજી ધણુ કામ બને છે. અનેક માર્કેટ છે, તેમાં ફોર્ડ્સ માર્કેટ સૌથી સારી છે. અહિં અનેક વસ્તુઓ વેચાય છે, ને વ્યવસ્થા ઉત્તમ છે.

રાજાબાઈ ટાવર—યુનિવર્સિટીનું શિખર જોતા માયાની પાધડી હાથમાં ઝાવરી પડે છે. બે આના હી આપીએ તો અંદર જવા દે છે. હાઇકોર્ટ એક મોટી શેરી જેવડી વિશાળ હોઈ લાગે છે. એમાં લિફ્ટ છે. તાજમહાલ હોટેલ, જેમાં રોજની ખાવાની હી માત્ર એક નવા સીનિયર માણસના પગાજ જેટલીજ છે તેમાં દેખાવ રાજમહેલની ગગજ સારે એવો છે. આ સિવાય નાનીમોટી સેંકડો હોટેલો છે વળી એલિફન્ટા કોલેજ, જુલેશ્વર અને વાયકેશ્વર તરફના રમણીય બાગો, મલમાર દિલ, ગવર્નર સાહેબનો બગીચો, તોપખાનું, મોન્સિયરના સ્થળો, પછીની ટાકી, અને તે ઉપર બાંધી લીધેલો બાગ, બાગુલનાથનું મોને મટેલુ દહેરૂ, મહાલક્ષ્મી મંદિર, ચોપાટી (દરીઆનો કિનારો એ નામે જોળખાય છે), અને ત્યાં વાગતું અગ્રેજ બેન્ડ, અધશાળા, અને પાજંગપોળ એ સૌ ફરીફરીને જોવા જેવું છે.

પગેચલે રત્ને આન્ટ એડિક્ચ કૉલેજ અને ત્યાંનું અનેક પ્રકારના અવતરેલા બાળકો અને રોગી અવથોનું સમૃદ્ધસ્થાન જોવા લાયક છે આગળ વધતા ટોગ બદરના કાળામેશ રસ્તા પર ડેવિડ સાસુનની રેશમની મિલ છે,

અહિં ૨૧૧ શાળા ચાલે છે, અને તેને લગતું સર્વ જાતનું (રેશમનું) કામ સ્ત્રીપુરુષો કરે છે. રેશમી વણાટ આખા ઠારી આનન્દ આપે એવો છે. સધળું પૃથક્ કામ અવલોકવા યોગ્ય છે. લામખળા સ્ટેશન સામે વિઝોરિઆ ગાર્ડન છે. બાગ વિશાળ છે, તેમાં છોકરાની રમત જેવા નાના નાના લાક-ડાના અનેક પૂલો તથા યદ્યપે તેમાં પાણી વહે છે. વડોદરાની પેઠે આ બાગમાં પણ લિન્ન લિન્ન પ્રાણીઓનો સંમહ છે. બાગમાં મ્યુઝિઅમ છે, પણ તે વડોદરાના જેવું મોટા પાયા પર નથી, તોપણ જેટલું છે, તેટલું જોવા લાયક છે. અહિં પ્રાણીઓને તેમના કુદરતી સ્થાનમાં આપેલું જતાવ્યાં છે. દેવદેવીઓના જથ્થાને અમુક દ્વિયા કરતો જતાવ્યો છે અને પ્રાધાન્ય કુદરતને આપ્યું છે. પરેલના ગળવર કારખાનામાં રેલ્વેનો સર્વ સામાન તૈયાર થાય છે. અહિં દિલ્લી દરવાર માટે તૈયાર કરેલી સ્પેસિયલ ટ્રેનના ડબ્બા જોવાથી મન પર વૈભવના વાયગ વાય છે.

કર્નીક બદરે લામખાતૃત્યા વહાણ ને એટલે સમરે છે. બારાના નાકા પર લોદાતો ચક્ષુસી દરવાજો છે. તે બધું કરવાથી ગોદીમાં પાણી પેસી શકતું નથી, વહાણ-એટલે સમાર્યા પછી દરવાજો ઉઘાડી ગોદીમાં પાણી પેસવા દે છે, એટલે વહાણ દરીઆમાં લઈ જઈ શકાય છે. જોડ અને મનવારોમાં એવી તો સારી ગોઠવણ છે કે આપણને બંગલાનોજ ખ્યાલ થાય છે. આ સિવાય બીજા બારા છે, સાથી માલ જાય આવે છે, તે ઉતારઓ અદે જીતરે 'છે

કોલાખાના ભાગમાં વેધશાળા છે. પથ્થરના ધાંબલા ઉપર આંગળીનો ટકોરો મારીએ તો તેનીએ અસર એક કાગળ પર પત્રથી નોંધાય છે! આ પત્રથી ધરતીકપની ખજાર પડે છે. પવનની નોંધ પણ નિરતર યંત્ર પર નોંધાય છે. વીજળીથી ચાલતાં ધડીઆળોમાંના એકને કહી ચાવી આપવી પડતી નથી. તેના ઉપર આપણા વખતનો આધાર રહે છે. એને દર પોણી મિનિટે વીજળીથીજ ચાવી અપાઈ જાય છે! અહિં દિસાબ ગણવાનું યત્ર પણ જોવા જેવું છે આવી આવી અનેક પ્રકારની ગોઠવણ જોતા કાળા માથાનું માનવી શું ન કરી શકે, એ વિચારથી હંધિરના અગાધ હૃદયનું જાન આવી તેની સ્તુતિ કરવાનું મન થયા વગર રહેતું નથી.

એપોલો બદરેથી નાનાં મોટા અસખ્ય વહાણ-એટલે દરીઆમાં ડાલતાં

નગરે પડે છે. આ સ્થળ શહેનશાહ મારેના મડપથી શેખી રહ્યું છે. એક બાબુએ જૂનું મુબર્ર, હિમાલયનો દેખાવ અને તે પરની રેલ્વે, તૈયાર કરેલા રસ્તા અને ગેલેરિઓ, ધલેહિદ્ધક લાઈટની રોશની, એ સૌ મુબર્રની શેલામાં બેઠા વધારે કરે છે અહિંથી બોટમાં બેસી ઘારાપુરી બેટ પર જતાં અનુકૂળ પવને બેએક દલાક લાગે છે દુરથી જોતાં આ ખડક એક મોટી વહેલના આકારમાં લીલું આચ્છાદન ઓઢીને પડેલો જણાય છે. એને એવો ધારી ધરીને જોતા આંખ પર અપૂર્વ આનંદના પડા પડે છે ! બોટમાંથી ઊતરી દરીઆનાં પાણીમાં બાથેલા પથ્થરના તૂટક પૂલ પર ચઢીને તળેટીએથી ૮૧ પગથીઆં ચઢી ઉપર જવાય છે. ગુફા જોવા માટે ચાર આના ફી (પ્રત્યેક પાસેથી) લે છે. ગુફા (સ્તલસહિત) ખડકમાં કાતરી કાઢી છે, તેની વીમેક કુટ ઊંચી બાંતી ૫૦ પ્રાચીન કાળના મહાપુત્ર અને દેવદેવીઓનો ચિતાર કાતરી રાખ્યો છે. કેટલાક ભાગમાં ધણુજ અધાર્ છે. ગુફાના ત્રણ ભાગમાં વચલો ધણો વિશાળ છે. કાતરેલી પ્રતિમાઓથી ધૈર્યનો બોધ મળે છે. આ ગુફા 'એલિફન્ટ' નામે ઓળખાય છે.

પાછા વળતા પવન ચાંત ચઈ ગયો, અને સૂર્યનારાયણ પશુ શાન્ન થયા. બોટમાં સડતું સામર્થ્ય નહિ થયું, અને તેથી હલેસાએ કામ લેવું પડ્યું. પશ્ચિમ દિશા સોનેરી રંગથી ઝગઝગતી હતી, દીવાદાડીઓ પરના દીવા બોજાંઆની પેઠે વખતે વખતે પલકારા મારી પાણીમાં ફિરેણા વેરી નાખતા હતા, આગળ લાંગરેલા વહાણુના દીવાઓ કિનારાનો ભાસ કરાવી ભડકાવતા હતા, અને પાછળ નગર દગ્તા અગોચર અધારાનો પડો પડેલો હતો, તે વખતે અમારી બોટ ધીમી ધીમી પાણી કાપતી હતી. આથી આ સધળી લીલા જોવાને અમારા ચિત્ત શાન્ત બની આનંદ અનુભવવા લાગ્યાં. બોટની મુસાફરી પણ પ્રિયજ લાગી.

મુબર્રમાં બોરી બંદર ધણુંજ સુંદર અને સગવડયાગુ છે. આઈ. પી. તુ પ્રખ્યાત રેશન છે. રેશનનું ધણુખંડ કામ યુરોપીઅન સ્ત્રીઓ કરે છે. અહિંથી માધેરાન જવાય છે. આ રેનની ઝડપ દલાક ૫૦ માઈલની છે. ચાલતી ગાડીએ એક ડબ્બામાયો બીજામાં જવાય એવી ગોઠવણ છે, પણ બેઠકની સગવડ સારી નથી. આજણુ સિવાય આ બાબુના બધા લોકો માસાહારી છે. તેમના પાશવી (માછલાં જીમલાના પોટલાથી) ગાડી

ગંધાય છે. રસ્તે એક બાલુ દરીઓ અને બીજી બાલુ પહાડ એવા કૂમ કેટલાક સ્ટેશનો સુધી આવ્યા જાય છે પછી તો પ્રાધાન્ય પહાડ અને ખી-લોનુંજ છે. અરે, ટ્રેનના માર્ગમા પણ—

હરિગીત.

બહુ ગર્વથી ગાંડા બની, આડ મુતા બહુ અદ્વિઓ,
ન માર્ગ આપે ટ્રેનને ન, શીખથી કોઈ પીગળ્યો;
બહુ વીનવીને વાજ આવ્યા, માર્ગ કાળે હેતથી,
પતો ન તોએ લાગ્યોઓ પણ, ધીર ધારી ટેડથી. ૧.
મુરગ ફાડી પેટ ચીર્યું, માર્ગે લીધો માણસે,
વર્ગી પીઠે છેદી જ્યોત કાળે, લાજ્યા નિજ શૂગ રે,
બહુ શોકથી મુખ સ્થામ યાયુ, રોજ ધાતુ જાય છે,
બોડા સિખરો તેહના આ, રિયતિથી અકળાય છે. ૨.

એમ કાલાં સુધીમા ૨૫ ટનલો તમે યદનિ ગાડી જાય છે કેટલીક બહુ પામે પાસે હોવાથી દિવસે ગાડીમાં દીવા કરવા પડે છે, અને ગાડીને એન્જીન બે જોડે છે. રસ્તામાં મોટી ખીણો આવવાથી ગાડીને ધરો ફેર ખાવો પડે છે. (અમુક અતરે જઈને પાછું વળવું પડે છે). આ પછી મા-થેરાન જવા નેરોલ સ્ટેશને ઊતરવું પડે છે.

નેરોલથી 'માથેરાન સ્ટીમ દ્રામ્વે' નામે નાની ગાડીમા બેસી પહાડ પર ચઢવાનું કામ શરૂ થાય છે ચઢવા ઊતરવાની (ત્રીજી વર્ગની) ફી રૂ. ૨૧૧ છે ટ્રેનનો ૨૨૦૦ ટોન આવે અને પગનો છ માઈલનો છે ટ્રેન વચ્ચે બે સ્ટેશન ફરે છે, પણ તે ઉતારઓને ઉતારવા માટે નહિ એક બાજુ ઝર-ણનાં પાણીથી અગઝગતી ખીણો અને બીજી બાજુ કુદરતી બાગના રક્ષ-ણ્યો ખડકની સીધી દિવાલો, જેને ફિરતાર નિરતર અમૃતજળથી ધોવાજ ફરે છે તે દેખાય, અને વૃક્ષના ગુંધાથી નજરે પડતું આણું આણું આ-સ્માની (રંગનું) આકાશ, એ અવલોકવાથી અલૌકિક આનંદ અનુભવાય છે. નીચેના ટેકરાના વૃક્ષોલાદિ પર નજર નાખતા લીલા ગંગના, આંખને અનિશ્ચિત લાગે એવા ગાંધીયા જે કુદરતે માનવીશ્રમ હરવાને અર્થેજ પાથરી મૂક્યા છે તે જોનાં સૃષ્ટિનાં સાર્થ અને કર્તાની કૃષ્ણમા ગરક થઈ જવાય છે. પ્રેરે, મહાન સ્વયમ્, આ લીલા તો તે દુખી દુનીઆનું દુ.ખ બુલાવવા-

નેજ સરજેલી જણાય છે. આટલું જતાંએ વળ જાતીના પાપીઓ તારાથી દૂર હોઈ નાસ્તિક પણ છે, એ વિચાર આવતાં કપારી છુટે છે. ધન્ય, વિભુ, તારી વિભુતાને કાણુ પહોંચે !

ઉપર જઈને જોઈએ તો એક નાના સહેરની ધમાલ નગરે પડે છે. બબર ભરાય છે, અને સર્વ જાતનો સામાન વેચાય છે. કાયમ વરતી ર થી ૪ હજારની છે. ૧૫૦ બંગલા છે તે ઝોલવતે ભાડે મળી શકે છે. સુધરેલા સહેરમાં સમાતી સર્વ સંસ્થાઓ ઉપર આવેલી છે. ઉપર ફરવા માટે ઘોડા અને માણસ જેવે એવી નાની ગાડીઓ ભાડે મળે છે. ગાડી-વાળા પહેલે કલાકે ૧. ૧૧, બીજે ૧, ત્રીજે ૧૧૧ અને ત્યાર પછી કલાકે આઠ આના એમ ભાડુ લે છે. ઉપર જરૂરી બનેલું 'ચાર્જીટ' નામે તળાવ છે. તેમાં પાંધૂં એવું તો ઠું અને નિર્મળ છે—આવે છે, કે ને પી. તો ધગધગતાં અંત કરેલું પણ બે ધડી શાન્ત થાય !! હવાની તો વાતજ શી ! બાનુના પ્રયંસ તાપથી ગમે તેવાં તપેલાં તાલકાં હા કરવાને આ પવનની એકજ હહેર પૂરતી છે !! નીચે ઊતરતાં જોયલુંજ પાંધું નવું લાગે છે !

જુલુસા ૭૬.

દષ્ટિ નીચી કરી, જોઉં જમિ ભણી, લીલા અગમ્ય તમા ખૂબ દીસે;
પૂજ્ય કિરતારના, શાન મહિમાભણે, ખ્યાલ લેતાં ધણી આખ રીએ. ૧
વૃક્ષવેલદિના, ગુચિમા ગાર્દીયા, રંગ લીલા ચકી રમ્ય લાગે;
દિલ્હી દરબાર-ગી, શોભના વાસતે, કેમ તૈયાર ન કીધ હોશો. ૨
બાલ સોદામણે, વૃક્ષ ને વેલનો, માનવી મૂલની દાસી કરતો;
ઉગ્ર પ્રયંસ જે, બાનુનાં કિરણો, તેહની સાથ જળખાય ભરતો. ૩

નેરોલથી ઉપડી કાઢી—લોણાવલા રેશને ઊતરીએ, તો સામે કાલિની પહાડ દષ્ટિગેચર થાય છે. રેશનની એક બાજુએ ધર્મશાળા છે, અને બીજી બાજુએ રાજ રવિવર્માનું પ્રેસ છે. ત્યાં દેવ અને મહાપુરુષોનાં રંગીત મુંદર ચિત્રો હાથ છે. તેની પામેજ શિવાજીના લોહગઢ અને વિશાખા નામે પહાડી કિલ્લા છે કાલાં પહાડ રેશનથી ત્રણ માઇલ દૂર છે. એની ઉપાધ માધેરાન જેટલીજ (૩ માઇલ) છે. અહિં તળેટી પર રહીને ચારે બાજુએ નગર નાખીએ, તો પર્વતોનો કુદરતી દ્રાવ નગરે પડે છે અહિં ઘેરાયલાં

હાથો માણસના લરકરને આ કોટ પરનાં થોડાંજ માણસો હંફાવી શકે એવી સ્થિતિ છે ! શિવાજી જે બક્ષિસોનો રાજા હતો તે આજ છે. આ પહાડનો ચઢાવ જાતમહેનતથી ચઢવાનો છે, તેથી ચઢવાનું કામ કેટલું અડ઼ છે, તે અમે સહેલાઈથી સમજી શક્યા. ઉપર ગયા તો મુખ્ય ગુફામાં અખડ ખડકમાથી કોતરી કાઢેલા ૩૦ સ્તંભ અને તેમાંના દરેક પર બબ્બે હાથી, અને હાથી પર સ્ત્રીપુરુષનાં બબ્બે જોડાંના સુંદર ચિતાર નજરે પડ્યો. સ્તંભ પર ચઢનકાષ્ટની ક્રમાનો શોભી રહી છે. આ બધો દેખાવ જીવિવર્ધક અને મનોહર છે. આ ગુફા ઉપર ખીજા બે માળ કોતર્યા છે. પ્રત્યેક માળમાં એક મુખ્ય ઓરડો અને તેની આજુબાજુ કોતરી કાઢેલી દશ દશ બાર બાર નાની ઓરડીઓ છે સર્વત્ર મૂર્તિઓ-પ્રતિમાઓ કોતરી કાઢેલી છે, અને તે ધણે ભાગે બૌદ્ધ ધર્મને લગતી છે. આની જમણી બાજુએ એક નાની ગુફા છે, ત્યાં આગળ મહાદેવની મૂર્તિ કોતરેલી અને પાસે ઝરણુનો બનેલો એક કુંડ છે ડાબી બાજુએ જે ગુફા છે તે ઉપર એક માળ છે. બધી ગુફાના મુખ્ય ઓરડાની આજુબાજુ નાની નાની ઓરડીઓ છે. બધે હાતમાથી પાણી ઝરે છે, તે આપણા ઘર અને ચોમાસાનો ચિતાર આપે છે. પહેલી બે ગુફાઓની નીચેની પરશાળ સળાગ હોઈ ત્યાં આગળ નેવારપે ઝરણું પાણી નિરતર પડે છે.

આ પ્રેશન અમારી મુસાફરીનું છેલ્લું બિંદુ હતું માટે અહિંથી પાછા વળી મુખર્ષી આવ્યા. પહેલે અને છેલ્લે દિવસે રોઠ હાંચે અમારી સ્વાગતા કરી અને ઉપકાર પર ઉપકાર કરી અમારી કર્યા એમના કારખાનામાં જગપ્રસિદ્ધ તીજોરીઓ બને છે, એ તો સૌને વિદિતજ છે. એક તીજોરી અમે એમને ત્યાં જોઈ તેની કિંમત માત્ર ૫,૫૦૦ રૂપીઆજ છે, તેનું વજન ૧૫૦ મણથી વધુ છે સૂર્યોદયે જે વૈભવી શહેરમાં અમે પ્રવેશ કર્યો હતો, તેજ શહેરમાંથી સૂર્યાસ્તે પાછા વળ્યા અરેખર, કુદરત પણ આજ ઉદ્યા-સ્તના નિયમનો સર્વત્ર બોધ કરી રહી છે વાહવાહ !

જીવ્યાથી જોયું હતું, માણસ જાણવાથી બેશ;

આપ વર્ણન અનુભવી, વાચકને અહિં લેશ.'

—(૦)—

૧ બધી ગુફાઓ 'કાલ્હાની ગુફા' નામે જાણીયા છે

કેળવણીખાતાની ખબરો.

જાહેર ખબર.

ઉ. લા. ના મે. એ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના તા. ૧૫મી ડીસેમ્બર

સને ૧૯૧૧ ના હુકમ નં ૧૧૨૯૫ ઉપરથી.

વર્નાક્યુલર પ્રાથમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થી માટેનો

ફોર્મગતો અભ્યાસક્રમ.

(૧) બાળવર્ગ.

(ક) પાટી, સ્લેટ, કાગળ, અથવા કાળા પાટીયા પર વર્ગમાં અપાયલા પદાર્થપાઠ સાથે સમ્બંધ ધરાવતા વિષયોની અથવા જોડેની યાદીમાં આપેલી સૂચના મુજબ તે(યાદી)માંના વિષયોની ફક્ત રૂપરેખા બતાવનાર ફોર્મગ.

(૨) ધોરણ ૧.

(ક) પાટી, સ્લેટ, કાગળ, અથવા કાળા પાટીયા પર વર્ગમાં અપાયલા પદાર્થપાઠ સાથે સમ્બંધ ધરાવતા વિષયોની અથવા જોડેની યાદીમાં આપેલી સૂચના મુજબ તે (યાદી)માંના વિષયોની ફક્ત રૂપરેખા બતાવનાર ફોર્મગ.

(૩) ધોરણ ૨

(ક) સ્લેટ, કાગળ અથવા કાળા પાટીયા પર વર્ગમાં અપાયતા પદાર્થપાઠ સાથે સમ્બંધ ધરાવતા વિષયોની અથવા જોડેની યાદીમાં આપેલી સૂચના મુજબ તે (યાદી)માંના વિષયોની ફક્ત રૂપરેખા બતાવનાર ફોર્મગ.

(વ) આંકણી અને કુટપટી જેવાં સાદાં સાહિત્યના ઉપયોગ સંબંધી કેળવણી.

(ક) સાદી ચીજો અને પદાર્થોનું ખરેખર માપ કરવાનો મહાવરો.

(૪) ધોરણ ૩.

(ક) સ્લેટ, કાગળ, અથવા કાળા પાટીયા પર વર્ગમાં અપાયલા પદાર્થપાઠ સાથે સમ્બંધ ધરાવતા વિષયોની અથવા જોડેની યાદીમાં આ-

પેલી સૂચના મુજબ તે(યાદી)માંના વિષયોની ફક્ત રપરેયા બતાવનાર ડ્રૉઇંગ

(ઘ) આંકણી, કુટપટી અને ત્રિકોણકાષ્ઠ જેવાં સાદાં સાહિત્યના ઉપયોગ સખધી કેળવણી.

(ક) સાદી ચીજો અને પદાર્થોનું ખરેખરૂં માપ કરવાનો મહાવરો.

(૫) ધોરણ ૪.

રેલેટ, કાગળ, અથવા કાગળ પાટીયા પર વર્ગમાં અપાયલા પદાર્થ-પાઠ સાથે સખધ ધરાવતા વિષયોની અથવા જોડેની યાદીમાં આપેલી સૂચના મુજબ તે(યાદી)માંના વિષયોની ફક્ત રપરેયા બતાવનાર ડ્રૉઇંગ.

(ઘ) સાદા રંગેલ પ્રમાણે ડ્રૉઇંગ (અમુક માપને માટે અમુક લખાઈની લીટી લઈને કાઢવાનું).

(૬) ધોરણ ૫.

(અ) રેલેટ, કાગળ, અથવા કાગળ પાટીયા પર વર્ગમાં અપાયલા પદાર્થ-પાઠ સાથે સખધ ધરાવતા વિષયોની અથવા જોડેની યાદીમાં આપેલી સૂચના મુજબ તે(યાદી)માંના વિષયોની ફક્ત રપરેયા બતાવનાર ડ્રૉઇંગ.

(ઘ) સાદા રંગેલ પ્રમાણે ડ્રૉઇંગ.

) ધોરણ ૬.

(અ) રેલેટ, કાગળ, અથવા કાગળ પાટીયા પર વર્ગમાં અપાયલા પદાર્થ-પાઠ સાથે સખધ ધરાવતા વિષયોની અથવા જોડેની યાદીમાં આપેલી સૂચના મુજબ તે(યાદી)માંના વિષયોની ફક્ત રપરેયા બતાવનાર ડ્રૉઇંગ.

(ક) સાદી ભૂમિતિની આકૃતિઓનું (ન્યૉમેટ્રિકલ) ડ્રૉઇંગ.

(૮) ધોરણ ૭.

(અ) રેલેટ, કાગળ અથવા કાગળ પાટીયા પર વર્ગમાં અપાયલા પદાર્થ-પાઠ સાથે સખધ ધરાવતા વિષયોની અથવા જોડેની યાદીમાં

આપેલી સૂચના મુજબ તે (યાદી)માંના વિષયોની ફક્ત રપરેષા બ-
તાવનાર ડ્રૉઇંગ

(જ) સાદી ભૂમિતિની આકૃતિઓનું (ન્યોમેટ્રિકલ) ડ્રૉઇંગ.

વર્નાક્યુલર શાળાઓમાં ડ્રૉઇંગના અભ્યાસક્રમ માટે
સૂચવેલા વિષયોની યાદી.

ટીપ—(૧) વિષયોના નીચે પ્રમાણે વિભાગ પાડવામાં આવેલા છે.—

(અ) સીધી લીટીઓ વિશેષ આવતી હોય એવા જડ પદાર્થો.

(ઘ) વાંકી લીટીઓ વિશેષ આવતી હોય એવા જડ પદાર્થો.

(ક) વનસ્પતિવર્ગમાંથી નમુનાઓ

(ઙ) પ્રાણિવર્ગમાંથી નમુનાઓ.

(૨) કાર્ષ પશુ ધોરણમાં એક વર્ષમાં સાધારણ રીતે ૧૦ વિષય
કરતાં વધારે શિખવવા નહિ.

(૩) વિષયોની પસંદગી કરવામાં શિક્ષક જેટલા અને તેટલા વિભાગો
આવી જાય એવો પ્રયત્ન કરવો

(૪) ચોથા અને તેથી ઉપલા ધોરણોમાં પસંદ કરેલા વિષયોમાંના
ઓછામાં ઓછા અડધા કાર્ટેસી નકલ પરથી નહિ પણ અસલ કુદ-
રતી વસ્તુ પરથી દેરાવવા; એમ છતાં જ્યાં કાર્ટેસી નકલો વાપ-
રવામાં આવે ત્યાં બધા વર્ગોમાં સહ કુદરતી વસ્તુનો નમુનો પણ
બને ત્યાં સુધી વિદ્યાર્થીઓને બતાવવો, અને તે પરથી ચિત્ર કાઢ-
વાના પ્રયત્નને ઉત્તેજન આપવું

(૫) ડ્રૉઇંગો સ્લેટ, કાગળ, અથવા કાગળ પાટીલા પર કરાવવાં, અને
માત્ર રપરેષાજ કરાવવી

(૬) વર્ષના અભ્યાસક્રમ માટે પસંદ કરેલા વિષયોનું યાદદાંત ઉપરથી
(મેમરિ) ડ્રૉઇંગ કાઢવાનો મહાવરો કરાવવો.

(૭) વર્ષના અભ્યાસક્રમ માટે પસંદ કરેલા અથવા તેમાંના જેટલાએક
વિષયોના ચિત્રમાં પીઠી વડે ૨૩ પૂરવાનું કામ (અથવા રમીન

આક વડે ' માસ ડ્રોઈંગ ') દર્શાવતુ, પણ મેનેજરો તે વિષયનું યોગ્ય શિક્ષણ આપવાની ગોઠવણ કરી શકે તો

બાળવર્ગ.

વિભાગ (અ).

૧. લાકડી.
૨. પેન્સિલ.
૩. સ્લેટ.
૪. પડખીડીયુ. (બધ કરેલું પાસું)

વિભાગ (ક)

- ૧ નારંગી.
૨. અશુર.
૩. ફરી.
૪. આંખાનું પાંદડું.

વિભાગ (ઘ).

૧. દડો અથવા લખોટો.
- ૨ ધંકુ.
૩. બાળકનો પતંગ.
૪. લમરડો.

વિભાગ (ઙ).

૧. ઑઝઅર્ગના ડ્રોઈંગના ગ્રંથ
૧ ને પાને ૨૨ મે છે તેવો
છોકરો (એટલે એકજ લી-
ટીથી રૂપરેખા બતાવવાની).
૨. (ઑઝઅર્ગના ડ્રોઈંગના ગ્રંથ
૧ ને પાને ૪૪ માંની
મરઘીનું બચ્ચુ.

ધોરણ ૧.

વિભાગ (અ)

૧. કલમ.
૨. ચોપડી.
૩. વાંસની લાકડી.
૪. ચામક.
૫. દેશી ત્રાજવાં.

વિભાગ (ક).

- ૧ તડખૂગ.
૨. જામફળ.

વિભાગ (ઘ).

૧. ટોમ ટોમ (તાસાં વગેરે).
૨. ઘટ.
૩. ટોપી (દેશી છોકરાઓ
પહેરે છે તેવી)
૪. સપાટ અંગકાર ચાળી.
૫. ટબ્લર (કાચનું પવાલું).

વિભાગ (ઙ)

૧. હરણ (ઑઝઅર્ગના ડ્રોઈ-
ંગના ગ્રંથ ૧ ને પાને ૨૩
મે આપ્યું છે તેવું).

૩. મેરિગોલ્ડનું ફૂલ (ગલગોલો).
૪. વડનુ પાદકું.

૨. છોકરો (ઑઝઝર્ગના ફૂલો
ગના અથ ૧ ને પાને ૨૩
મે છે તેવું).

ઘોરણ ૨.

વિભાગ (ઝ).

૧. સીસોટી
૨. ચોરસ આરમી
૩. વાવડો
- ૪ દેશી કાસકી

વિભાગ (ક).

૧. પીપળાનું પાદકું.
૨. સ્વચ્છમુખી ફૂલ.
૩. કાંદો.
૪. કાકડી.

વિભાગ (ઝ).

- ૧ કુચી.
૨. ચપ્પુ.
૩. સાવરણી

વિભાગ (ક).

૧. મૂળો (અથવા ગાજર)
૨. કેળું
૩. દીવેલીનું પાદકું.
- ૪ કમળનું પાદકું
૫. કમળનું ફૂલ.

વિભાગ (ઘ).

- ૧ ચાનું પ્યાલું.
- ૨ નગાર.
૩. તાવડી (લોદાની)
૪. અનાજ દળવાની ઘટી
૫. લોટી.

૬ તકીઓ

વિભાગ (ઙ).

- ૧ માછલી
 ૨. સમલું (ખેરું)
- (ઑઝઝર્ગના ફૂલોગના અથ
૧ ને પાને ૭૩મે છે તેવું).

ઘોરણ ૩.

વિભાગ (ઘ).

૧. મીસી.
૨. કોથળી.
- ૩ પીપ
૪. તાળું.

વિભાગ (ઙ).

૧. મધમાખી (ઑઝઝર્ગના ફૂલો
ગના અથ ૧ ને પાને ૪૪
મે છે તેવું).
- ૨ છીપ
- ૩ ચકલીખેરેલી. (ઑઝઝર્ગના
ફૂલોગના અથ ૧ ને પાને
૧૨૭ મે છે તેવું).

૪. બિલાડી (બેલી અથવા
સતેલી)

ધોરણ ૪.

વિભાગ (અ).

૧. ક્રિકેટ બેટ.
૨. પેટી.
૩. ટોપકી.

વિભાગ (ક).

- ૧ વેગણનું ફૂલ.
૨. વેગણ.
- ૩ દાડેમ
૪. આમળીનું પાદડું.
- ૫ ચડ ને પાદડા સાથે.
- બાજરીનું ફૂલ.

વિભાગ (ઘ).

૧. પૈકું
૨. ડોળ.
૩. ઝાળે પાણી સીંચવાની
ઝરી.
- ૪ ભુગળી, (દુકણી)

વિભાગ (જ).

- ૧ પતંગીઢ (ઑઝઝર્મના ફો-
ઇમના અથ ૧ ને પાને
૪૪ મે છે તેનું).
- ૨ કંસારી.
૩. કાગડો (કિસેલો).
- ૪ ફતરો

ધોરણ ૫.

વિભાગ (અ)

- ૧ ચીપીઓ, શમેણી.
- ૨ કમ્પાસ.
૩. વીંગણો અથવા પખો
૪. ઘર અથવા ઝુપુંડુ

વિભાગ (ક)

- ૧ નાળીયેર
- ૨ ગુલાબનું પાદડું.
૩. લીમડનું પાંદડું.
- ૪ તાડનું પાન
૫. ભોંડાનું ફૂલ.

વિભાગ (ઘ)

- ૧ અમચો
- ૨ બેડો (દિથી).
૩. પક્ષીનું પાંજરું
- ૪ આદાની (કિટલી).

વિભાગ (જ)

૧. સાપ.
૨. બડતી સમડો.
- ૩ ઊંટ.

ધોરણ ૬.

વિભાગ (અ).

૧. હથેડો.
૨. દાદર અથવા જીનો.
૩. કરવત.
૪. રટલ.
૫. કાતર.

વિભાગ (ક).

૧. ફર્નિચર પાદકુ.
૨. ગુલાબનું ફૂલ
- ૩ પાદ્માવાળી ડાળી.
૪. તાડનું વૃક્ષ.

વિભાગ (ચ).

૧. ફલાવર-પૅટ.
૨. કુદાડી.
- ૩ ખળ અને દરતો.
૪. ગલછી

વિભાગ (ઙ).

- ૧ શિયાળ.
૨. વાધ.
- ૩ થોડો.

ધોરણ ૭.

વિભાગ (અ)

૧. મુસાફરીની દ્રક.
૨. ટેબલ (મેજ).
૩. ખુરશી.
૪. પાવડો.

વિભાગ (ક).

- ૧ આખાનું વૃક્ષ (એટલે થડ અને પાદડા તથા ફળવાળા એક બે ડાળીઓ)
૨. વડનું વૃક્ષ (એટલે થડ અને પાદડા તથા વડવાઈ સાથે એક બે ડાળીઓ)
૩. કાંટાવાળો થોર.
૪. થોર.

વિભાગ (ચ).

- ૧ ધનુષ્ય અને બાણ.
- ૨ પૈસા રાખવાનું પાકીટ.
- ૩ દાતરડું (અથવા કાંપતો).
૪. લુકો.
૫. છત્રી.
૬. દેશી ગાકુ.

વિભાગ (ઙ).

- ૧ ગાય.
- ૨ ચિતો.
૩. મગર.
૪. દાથી.

નિશાળોનાં ઇનામપત્રક.

પંચમહાલ વિભાગ—

સણસોલી—સ્કુલ કમિટિના મેમ્બરો શ. ૮-૪-૦૦, શાહ ગડબડ-
શાસ વલ્લવદાસ તથા શાહ મગનલાલ હેમચંદ શ. ૭-૪-૦૦ સ્કુલ જમાડી.
જેતપુર—મી. વિશ્વનાથ રણછોડભાઈ શ. ૩-૧૦-૦૦ ઇનામ. હરકુડી—
ગામ લોકો વગેરે શ. ૮) પતાસા તથા ધડિઆળ. લુણાવાડા—શા. લલ્લુ
ધનજી શ. ૩-૪-૦૦ ટોપીઆ. મહેરમાન મહારાજ સાહેબ શ. ૨૦-૧૪-૦૦
પુસ્તકો. સણસોલી—હીમતલાલ નાનાલાલ શ. ૫) તથા જુદા જુદા ગૃ-
હરથો શ. ૩) પુસ્તકો, મીઠાઈ, ખડીયા વગેરે. મુ'થ—મહારાજ સાહેબ
શ. ૪-૧૫-૯ પુસ્તકો શ. ૩૫-૦-૩ છેદરાઓની મુખ્ય સ્કુલમાં પુસ્તકો
શ. ૫૩) પતાસા. ઇન્દ્રાણામા શ. ૨૦) ના કપડા કંજરી—હકીર સા-
હેબ શ. ૩-૧૦-૦૦ પતાસાં. વેજલપુર—ગાંધી ગીરધરલાલ ભાઈચંદ શ.
૧૨-૦-૦૦ પતાસા, ખડીઆ, હોલડર. પા મોતીભાઈ બાજીભાઈ શ.
૩-૪-૦૦ પતાસા ચાંપાનેર—સીમીપ્રસાદ લક્ષમજીદાસ શ. ૪) ઇનામ.
શહેરા—ઉર્દુ સ્કુલ—મુસલમાન પંચ શ. ૬-૨-૬ પુસ્તકો શ. ૧) મીઠાઈ
લુણાવાડા—શા. જગનલાલ જૂરાભાઈ શ. ૪) ચોપડીઓ. કૃતેહપુરા—
દેશાઈ હીરાલાલ જોષાભાઈ શ. ૮) કાપડ, સાકર કંડાણા—દરબાર સા-
હેબ શ. ૧૧-૩-૩ પુસ્તકો તથા કાપડ. બીલપાડ—મે હકીર સાહેબ
શ. ૫) ઇનામ. દુલોલ—ગામ લોકો શ. ૨૧), રામનાથનું સુવાહુ—
ગામ લોકો શ. ૮) ચાંપાનેર—સીધરીપ્રસાદ શ. ૩-૮-૦૦ વેજલપુર—
ગામ લોકો શ. ૪) અડાદરા—શેઠ પુનભાઈ શ. ૩) ઇનામ. મીઠાઈ.
દાહોદ—મ્યુ. ન. ૨ મ્યુનિસિપાલિટિ તથા મેમ્બરો શ. ૮-૧૪-૦

રાજપીપળા વિભાગ—

ખોરીયા—સ્કુલ કમિટિના મેમ્બરો તથા સદગૃહરથો શ. ૫-૦-૬
સ્કુલ જમાડી. રાજપારડી—મી મહારાજ સાહેબ શ. ૮) મીઠાઈ.
વાલ્લી—પટેલ હીરા ગોશળ, શ. ૫-૪-૦૦ ઇનામ. ચોલીગામ—
અખીજ દેશાઈભાઈ લલ્લુભાઈ શ. ૭) કાપડ મીઠાઈ.

મહીકાંઠા વિભાગ—

વાસણા—શા. ભાઈચંદ વસ્તારામ શ. ૧૩) ખાલાં તથા મીઠાઈ.

અંભાત વિભાગ—

ગોલાણા—મુખી, ડાંચુડીઓ રૂ. ૧૪-૫-૦ ઇનામ.

ગદગ—(ધારવાડ)—કચ્છી દશાઓસવાળા મુજરાતી જૈન સ્કુલ ફંડ તરફથી રૂ. ૧૩) ચોપડીઓ રૂમાલ તથા રૂ. ૬) પેડા.

માલજીપુર વિભાગ—

ડીસા—ના નવાળ સાહેબ રૂ. ૧૦) મીઠાઇ.

કાઠિયાવાડ વિભાગ—

ગુંદા—વારીઆ કાળીદાસ મેઘજી રૂ. ૧૨) ઇનામ. ગામ લોકો તથા વારીઆ કાળીદાસ મેઘજી રૂ. ૧૮) ધડીઆળ. મોની જીવરાજ ગેરદન વગેરે રૂ. ૮-૪-૦ ઇનામ. નદાણા—મિ દુવારકાદાસ રામજી રૂ. ૫) રૂમાલ તથા સાકર.

થાણા વિભાગ—

થાણા—શેઠ. મો. હ. મુ. શુ સ્કુલ. શેઠ મોતીલાલ હરગોવિંદદાસ રૂ. ૩૨-૮-૦ પુસ્તકો તથા મીઠાઇ.

ખેડા વિભાગ ચાલુ

મુજકુવા—પગી ધરમા કાળા વગેરે રૂ. ૧૫) સ્કુલ જમાડી. મરીડા—ગામ લોકો રૂ. ૧૮-૮-૦ સ્કુલ જમાડી. બોઆસણ—સ્કુલ કમિટિના મેમ્બરો તથા અન્ય સદસ્યહસ્તે રૂ. ૩૫) સ્કુલ જમાડી. રૂપીઆપુરા—ગામ લોકો રૂ. ૩) મીઠાઇ વહેરા—ગામ લોકો રૂ. ૧૮-૧૨-૦ સ્કુલ જમાડી રૂક્માણ—સ્કુલ કમિટિના મેમ્બરો તથા અન્ય સદસ્યહસ્તે રૂ. ૧૧) કાપડ, ઇનામ વગેરે. દુણાડરા—પા. ગોપાળભાઈ દાજીભાઈ રૂ. ૧૬) સ્કુલ જમાડી. શેઠ છોટાલાલ મોહનલાલ રૂ. ૫) પતાસા ચોપડીઓ. આગરવા—પા. લક્ષ્મીભાઈ રધાભાઈ, ચા. સોમાભાઈ બેગીલાલ તથા કાળીઆ લક્ષ્મીભાઈ ગોવિંદભાઈ રૂ. ૧૦) સ્કુલ જમાડી મખીઆવ—ઠાકોર સાહેબ દેવીસીંગ રામસીંગજી રૂ. ૩) પતાસા. નાનીખડોલ—ખેડ નારણભાઈ ત્રીકમભાઈ રૂ. ૧૫) સ્કુલ જમાડી. આમરોલ—ખેડ નાથાભાઈ નાગજીભાઈ વગેરે રૂ. ૧૫) સ્કુલ જમાડી. રાસનોલ—ગાંધી હેના પા. રણુભાઈ હરીલાલની વિધવા રૂ. ૮-૮-૦ સ્કુલ જમાડી મોરુજ—મથુરભાઈ પીતામ્બરદાસ શાહ રૂ. ૮) સ્કુલ જમાડી. ઠા. ઇશ્વરભાઈ

ઝવેરલાલ શા. ૮) રકુલ જમાડી ઠા. પરસોત્તમ ગોપાળદાસ શા. ૩) પ
તાસા રહેલો. અહીંમા—દંકારશ્રી જસવંતસંગ હતસંગ શા. ૧૧) રકુલ
જમાડી, સર્ધજપુર—પાટીદાર લોકા શા. ૨૫-૪-૦ રકુલ જમાડી. રત-
નપુરા—પા વાઘજીભાઈ દેશાઈભાઈ શા. ૧૨) પા. લલ્લુભાઈ ભાઈપા
શા. ૧૨) રકુલ જમાડી. ડાકોર—શેઠ મોરારજીભાઈ વસનજીભાઈ બેન
ગંગાબેન શા. ૮૦) હુગડા. શા. ૨૮) કન્યાશાળામા કાપડ. આંકલાવ—
ગોસાઈ મોતીગર શા. ૪૦) ટોપીઓ શા. ૧૦) છીંટ. પા. શરદાભાઈ જેસી-
ગભાઈ શા. ૪૦) રકુલ જમાડી. પા. જેસીંગ બહેચર શા. ૪૦) રકુલ જ-
માડી. કેરીઆવી—શા. પુરગોતમ મથુરાદાસ શા. ૧૫) રકુલ જમાડી
મહીજ—મથુજીભાઈ તથા દેશાઈભાઈ દાળજીભાઈ શા. ૧૦) રકુલ જમાડી.
ચેરવા—કન્યાશાળા પા. રામજીભાઈ જીભાઈ શા. ૭) છીંટના કકડા. દેકર
હરિલાલ દેરસન તથા દેકર આશાસમ પીતામ્બર શા. ૧૦) છીંટના કકડા.
સહુજી—તાપીદાસ ગલાભાઈ પટેલ શા. ૮-૪-૦ બાવાભાઈ લખાભાઈ
પટેલ શા. ૧૨-૬-૦ મીઠાઈ તથા ખાલા. સુદેશર—પા. નાયાભાઈ કા-
શીભાઈ શા. ૧૬) રકુલ જમાડી. ગાના—પા. ઝવેરલાલ હાપીભાઈ શા.
૮-૪-૦ ચારણી તથા પતાસા. બેચાસણ—કન્યાશાળા પટેલ હીરાભાઈ
જેઠાભાઈ શા. ૭૨) કાપડ તથા પતાસા. વાળજ—પા. ભાઈલાલ હુમા-
ભાઈ તથા પા ગીરધરભાઈ દ્વારકાદાસ શા. ૧૮) ઓદણીઓ, ખાલા,
પતાસા. રંગાઈપુરા—ભવાનીપુરા-વર્ગમાં પા જેસગભાઈ વરજીભાઈ શા.
૧૬) રકુલ જમાડી ભાનેર—પા. સાકળચંદ મોહનભાઈ શા. ૧૫) ચોપ-
ડીઓ, હુગડા તથા પતાસા. ગામના ગૃહસ્થો શા. ૨૩-૧૨-૦ પ્રદર્શન માટે
સણાલી—ગામના લોકા શા. ૧૦-૮-૦ રકુલ જમાડી. કનૈની—પા.
ઓતમભાઈ બૂલાભાઈ શા. ૩૦) રકુલ જમાડી. વડોદ—કન્યાશાળા પા.
મહીજીભાઈ ભગવાનદાસ તથા બાવાજી મનોર શા. ૪૦) ઓદણી, પતાસા.
રજપૂત જમસિંહ અમરસિંહ શા. ૧૨) ખાલા, પતાસા. મોગર—શા. કે-
શવલાલ ભીખાભાઈ શા. ૩) પતાસા આશી—જુદા જુદા ગૃહસ્થો શા.
૬-૧૨-૦ પતાસા, ચોપડીઓ વગેરે. વડથળ—પટેલ ઇશ્વરભાઈ ગીરધર-
ભાઈ શા. ૩) રહેલો, સુચાર મનસુખરામ મથુરાદાસ શા. ૫) ખાલા, પ-
તાસા. જુદા જુદા ગૃહસ્થો શા. ૪-૮-૦ ટોપી તથા પતાસા. મોરજ—

શાહ મગનલાલ જીવચંદ રા. ૩) ગામ લોકો રા. ૭-૧૪-૦ રકુલ જમાડી.
સામરખા રાવળાપુરા વર્ગ—પટેલ લગવાનભાઈ બાજભાઈ રા. ૧૫)
રકુલ જમાડી. સીંછવાડા—શા. અમીચદ રૂપચદ રા. ૧૫) રકુલ જમાડી
વિરેલ—પા. બાબરભાઈ દાથીભાઈ રા. ૧૦) રકુલ જમાડી. મહુધા—
પરીખ શંકરલાલ પાતાભાઈ રા. ૭-૮-૦ પતાસાં. હાંબાસી—કન્યાશાળા
ગ્રેડ નારણભાઈ કેવળદાસ શાહ રૂ. ૧૦) રકુલ જમાડી, નાયાભાઈ તુળસી-
ભાઈ પટેલ, રા. ૧૫-૬-૦ કાપડ મરનભાઈ જીવાભાઈ પટેલ રા.
૩-૧-૦ કાપડ શીવાભાઈ દાથીભાઈ પટેલ રા. ૪૧) કાપડ કીચાભાઈ
ગગાભાઈ પટેલ રા. ૪૧-૩-૦ કાપડ. બાપુલાલ પ્રેમચંદ શાહ રા. ૨-૬-૦
કાપડ લક્ષુભાઈ તળભાઈ પટેલ રા. ૪૦) કાપડ, મીઠાઈ. દાદાભાઈ શી-
વાભાઈ પટેલ રા. ૪૨) કાપડ, મીઠાઈ. જુદા જુદા ગૃહસ્થો રા. ૬-૧૨-૦
નડીઆદ—ન. ૪ શા. સાકળચંદ મનસુખ રા. ૪-૬-૩ ચોપડીઓ. રા.
૮-૧૧-૯ દેશીદિસાખ તથા મીઠાઈ શા જગનલાલ ઝવેરદાસ રા. ૩૬.
મીઠાઈ. દેરીઆવી—મા જગનલાલ ગરબદાસ રા. ૧૫) રકુલ જમાડી.
શાહરા—ગામ લોકો રા. ૪-૮-૩ છીંટ, ઠપ્પર રણછોડ નરસીદાસ મીઠાઈ.
હમરાળા—પા. પ્રભુદાસ વાલજીભાઈ રા. ૧૧-૭-૬ રકુલ જમાડી. ભૂ-
મેલ—પા. નારણભાઈ રણછોડભાઈ રા. ૨૦) રકુલ જમાડી. મહુધા—
દેસાઈ હરીલાલ દેગાઈભાઈ રા. ૪-૮-૦ દુધ પાચુ ચકલાસી—ક-પાલ
શાળા ખેલ મિઠાભાઈ હરિભાઈ રા. ૧૫) રકુલ જમાડી થામણા—ક-પા-
શાળા પટેલ વલ્લભભાઈ મયુરભાઈ રા. ૨૦) પ્યાલા વિરેલ—પટેલ રણ-
છોડભાઈ પરભુદાસ રા. ૧૧-૨-૦ પ્યાલા તથા પતાસાં. પા. બાબરભાઈ
દાથીભાઈ રા. ૩) મીઠાઈ.

અમદાવાદ વિસ્તાર—

રોજકા—કુમારશ્રી પચુભા મલુભા રા. ૨૫) રકુલ જમાડી રા.
૧૪) ઇનામ' કુમારશ્રી પ્રભાતસિંહજી દેવીસિંહજી રા. ૭) પુસ્તક, ગામલોકો
રા. ૩) પેંડા. તા. ૧૨ મી ડીસેમ્બરના રોજ ગોહેલ પ્રતાપસિંહજી ફતેહ-
સિંહજી રા. ૩-૮-૦ પેંડા. કુ પ્રભાતસિંહજી દેવાસિંહજી રા. ૩) પાન ગુ-
લાખ—ગામ લોકો રા. ૨૦-૪-૦ રકુલ જમાડી. ખસ—ગામ લોકો રા.
૩૭-૭-૫ રકુલ જમાડી સીતાપુર—મુખી લક્ષુભાઈ માવજીદાસ તથા

સ્કુલ કમિટિના મેમ્બરો તથા ગામના ગૃહસ્થો શ. ૩૧-૪-૩ સ્કુલ જ-
માડી કાપડ તથા સંગ્રહસ્થાન સારૂ ચીજો. નોંધી—સ્કુલ કમિટિના મેમ્બરો
તથા સદગૃહસ્થો શ. ૧૧) સ્કુલ જમાડી. નાગડકા—ગામ લેણી શ. ૨૨)
સ્કુલ જમાડી. અમદાવાદ—મ્યુ. સ્કુ ન ૩૪ સૈયદ મુસ્તફામીયાં બાવામીયાં
કાદરી શ. ૧૫-૪-૦ પુસ્તકો. મ્યુ. સ્કુલ ન. ૧૪ સૈયદ મુસ્તફામીયાં
કાદરી શ. ૨૦૦) પુસ્તકો, સાહેબજીદ ઉસ્માનખાંમીયા શ. ૧૦) મીઠાઈ.
મ્યુ. નં. ૭. મુનશી ફતેહમોહમદ ફકીરમોહમદ શ. ૫) મીઠાઈ. અસ-
લાલી—પા. જુલાલાઈ નાયાભાઈ શ. ૨૯-૮-૦ છોકરાની સ્કુલ, શ.
૭-૨-૦ કન્યાશાળા. પા. જુલાલાઈ પ્રાગજીભાઈ શ. ૩૦) કપાટ. ગામ
લેણી શ. ૨૮) સ્કુલ જમાડી. જખવાડા—ગામ લેણી શ. ૧૮-૪-૦
સ્કુલ જમાડી.

મુરત વિસાગ—

મુરત. મ્યુ. ન ૧૬ મેઠ નરોતમદાસ પીતાંબરદાસ શ. ૪-૪-૩
પતાસા બેગમપુરા. હોરવાડ કન્યાશાળા—મેઠ મહમદઅલી મુલામહુસેન
સ. ૭) ઘડીઆળ દહેજ—ગામના ગૃહસ્થો શ. ૧૦) પેડા તથા પતાસા.
કોલવા. શા. ગોવન ગજજી તથા દલીયદ જેયંદ તથા કસન ભગજી તથા
જા. કવેર મોની શ. ૧૫-૮-૦ ઘડીઆળ શા કાનાં ગજજી શ. ૬-૪-૦
કમાલ, દેવાઈ કાળાભાઈ કુવરજી તથા પટેલ કાલાભાઈ રામભાઈ, લક્ષ્મીભાઈ
નગરજી, વલ્લભભાઈ વસનજી, ખંડુભાઈ ગોવિંદજી તથા ભાણુભાઈ ગોવિ-
ંદભાઈ શ. ૧૬) સ્કુલ જમાડી.

બેઠા વિસાગ—

કેવાતજ—પા. શીવાભાઈ ગગાદાસ શ. ૧૦-૪-૦ સ્કુલ જમાડી.
વીણા—દેવે શીવચકર જેભાઈ શ. ૧૨) પુસ્તકો ઉદેસા—પા. કાશી-
ભાઈ કથળાભાઈ શ. ૨૦) સ્કુલ જમાડી. પા. રામભાઈ નરસીભાઈ શ.
૭) મીઠાઈ મહુધા—પરીખ અંબાલાલ ભાઈચંદ શ. ૮૫) કાચના ખડી-
આ તથા શાકર. છીપડી—સોની ઊટાલાલ નરસીદાસ વગેરે શ. ૫)
પતાસા દાગજીપરા—જેરામદાસજી વિષ્ણુદાસજી શ. ૨૦) સ્કુલ જમાડી.
સણાલી—શા. કાળીદાસ રાયચંદ શ. ૧૦) સ્કોય વગેરે શા. ઊટાલાલ
કેવળદાસ શ. ૨૦) સ્કુલ જમાડી ઉમરેઠ—ખાંચ કન્યાશાળા—દેવમિરદેસ
સ્કુલ જમાડી. સંડાપુર—સ્કુલ કમિટિના મેમ્બરો તથા ગામ ગૃહસ્થો શ.

૧૪) રકુલ જમાડી. 'સીંછવાહી—પટેલ મોતીલાઈ દેશાઈલાઈ શા. ૧૫) પા. ઉમેદભાઈ હજીભાઈ શા. ૧૫), શા. અમીચંદ ૩૫ચંદ શા. ૧૫), હજરે મુનીલાલ ધેવજી શા. ૧૨) રકુલ જમાડી થામણા—કન્યાશાળા શકરભાઈ. સુથાભાઈ શા. ૧૫) રકુલ જમાડી અનારસા—હા લક્ષ્મિશંકર ઉત્તમરામ શા. ૬) ધડીઆળ. અલયા—પટેલ લલ્લુભાઈ પીતામ્બરદાસ શા. ૧૦) રકુલ જમાડી પરીએજ—ગામ લોકો શા. ૭-૦-૬ ચોપડીઓ તથા મી. ભઈ, ખાંધલી—ગામના ગૃહસ્થો શા. ૧૮) રકુલ જમાડી. મે. આસિ. કલેક્ટર સાહેબ શા. ૭) મીઠાઈ. મહુધા—મુ. રકુલ. ભવાનીશંકર દોલ-તરામ શા. ૩) પતાસા. મહુધા—પદ્માણુ દીક્ષાજીઆ શમરોરખાં કલ્યાણી શા. ૩) પતાસાં. પંડોળી—પા લલ્લુભાઈ મોમદાસ શા. ૪૮) રકુલ જમાડી. દેવકીવણુસોલ—સોલંકી સામનસંગ અમથાભાઈ શા. ૧૦) રકુલ જમાડી પાળજી—પા. લલ્લુભાઈ મયુરભાઈ શા. ૩) પતાસા. પા. રેવ-દાસ બાપુજી શા. ૬૫) રકુલ જમાડી રકુલનાં શિક્ષકો શા. ૧૬-૧-૦ પ્ર-દર્શન સાહિત્ય દર્શિરામા—ગામના ગૃહસ્થો શા. ૧૫-૮-૦ રકુલ જમાડી પાળજી—કન્યાશાળા પટેલ રેવનદાસ બાપુજી શા. ૧૫) રકુલ જમાડી મહુમદપુરા—જુદા જુદા ગૃહસ્થો શા. ૨૫) દોરોનેશન પ્રસંગે ખર્ચ. સુ-ભાવ—પા. ચતુરભાઈ રણુજીભાઈ શા. ૭૫) રકુલ જમાડી ગામ લોકો શા. ૬) મીઠાઈ અનારસા—પા. કુબેરભાઈ કદાનદાસ વગેરે શા. ૩-૮-૦ મીઠાઈ, તથા શા. ૧૨) રકુલ જમાડી. થામણા—ગામ લોકો શા. ૨) મીઠાઈ ૫) પુસ્તક ધનામ ૩૫) જમાડી તથા જોડાલાલ શીવરામ પડ્યા તરફથી ધડીસાળ એક રકુ—કાશીબાઈ શા. વરજીવન ઇન્દરદાસની વિધવા બધી રકુલ જમાડી વાંઠવાળી—લેઉઆ પાટીદાર પય શા. ૧૨) ધડીઆળ. ઓજરાગા—પા. દેશાઈલાઈ મગજદાસ શા. ૧૪-૬-૦ રકુલ જમાડી, જુદા જુદા ગૃહસ્થો શા. ૮-૩-૩ કાપડ બદલપુર—ગામ લોકો શા. ૧૦) મીઠાઈ જાદોરો—ગામના ગૃહસ્થો રકુલ જમાડી. ખડોલ નાની—રકુલ કમિટિના મેમ્બરો તથા સદગૃહસ્થો શા. ૧૧-૮-૦ પા. દરિલાઈ દિશોરદાસ વગેરે, શા. ૬) રકુલ જમાડી વગેરે તોરણીઆ ગામે વર્ગ જમાડી. શા. ૫) શા. મગનલાલ અન્નલાલ શા. ૩) મીઠાઈ મંજી-પુરા—ગામ લોકો શા. ૧૦) રકુલ જમાડી તથા મીઠાઈ. મુજકુવા—

ગામ લોકો રા. ૬-૮-૦ ધડીઆળ. ઠા મનસુખ ત્રીકમ રા. ૧૫) સ્કુલ જમાડી, વાસણાપુજર્ગ—પા. મોતીલાલ રણુછોડ સ્કુલ જમાડી. ઠા. કે-રતલાલ નરસીભાઈ રા. ૫-૧૨-૫ ઇનામ ખાંધલી—ગામ લોક રા. ૨૮) સ્કુલ જમાડી, વળાસણ—ઇનામદાર રામસગ રાજસગ રા. ૨૬-૧૦-૦ સાળા જમાડી. વીરસદ—કન્યાશાળા પા. ઝવેરભાઈ નાથાભાઈ દિવાનરા. ૧૦) મીઠાઈ. રા. ૭૦) સ્કુલ જમાડી વડતાળ—શાહ મોહનલાલ ઇગ-નલાલ રા. ૪૪-૫-૬ સ્કુલ જમાડી સીંચવાડા—પારેખ હરીભાઈ છો-ટાલાલ રા. ૧૨) શા. માણેકચંદ કલાણુચંદ આ. પુનલાલ જેઠાભાઈ રા. ૧૭) સ્કુલ જમાડી, પટેલ તલાટી ગામના ગૃહસ્થો રા. ૨૫) મીઠાઈ. મોગર—શેઠ જીવાભાઈ હરીભાઈ રા. ૩૦) સ્કુલ જમાડી ઠાકોર સાહેબો રા. ૩) મીઠાઈ દૂડેલ—ગામ ગૃહસ્થો તથા સ્કુલ કમિટિના મેમ્બરો રા. ૨૫) ઇનામ અમીઆદ—ગામના આગેવાનો રા. ૧૦-૧૨-૦ સ્કુલ જમાડી તથા મીઠાઈ અહીંમા—ઠાકોર તથા મહાજન રા. ૧૦) સ્કુલ જમાડી આ. નારણદાસ જેઠાભાઈ રા. ૪) કપડા બારૈયા ચુંથાભાઈ રા. ૨) મીઠાઈ. ખડોળ—ગામ લોક રા. ૨૩) સ્કુલ જમાડી તથા ઇનામ. લીં-ગડા—જુદા જુદા ગૃહસ્થો રા. ૧૮) સ્કુલ જમાડી દેશાઈભાઈ મનોરભાઈ રા. ૮) ઇનામ, જુદા જુદા ગૃહસ્થો રા. ૧૦) ઇનામ. ગામ લોક સમસ્ત રા. ૧૦) ઇનામ. મિત્રાસ—પા. શીવાભાઈ જીજીભાઈ રા. ૧૮-૧૨-૦ સ્કુલ જમાડી, જુદા જુદા ગૃહસ્થો રા. ૭) ધડીઆળ ગોપાળપુરા—ગામના ગૃહસ્થો સ્કુલ જમાડી ભાતર—શેઠ મોહનલાલ મીઠાલાલ રા. ૨૫) મીઠાઈ, રા. ૫) રૂમાલ, ઉગરચંદ લાઠીચંદ તર્કધી. ત્રાજ—સ્કુલ કમિટિ રા. ૧૪-૮-૦ સ્કુલ જમાડી, ઇનામ પતાસા ફતેહપુર—સ્કુલ કમિટિ રા. ૧૩) સ્કુલ જમાડી ઉત્તરસડા—કન્યાશાળા પા. રધજીભાઈ સામળભાઈ રા. ૫) કાપડ.

લક્ષ્ય વિભાગ—

કુંધારીઆ—વા. વલી અરમાલ રા. ૩-૮-૦ ચોપડીઓ, પા. આ-મધ અરમાલ રા. ૧) ઇનામ કુડોદા—મોતીભાઈ નરસીક રા. ૮-૪-૦, સ્કુલ જમાડી

અંક ૩ નો.

પુસ્તક ૫૨ મું.

Gujarat School Paper.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

માર્ચ. ૧૯૧૨.

વિષય.

અનુક્રમણિકા.

પૃષ્ઠ.

૧. ગુજરાત સાહિત્યસભામાં વ્યવેલો લેખ... ૮૧-૮૪.
૨. શાળાના અભ્યાસક્રમમાં નીતિના શિક્ષણને
સ્થાન...(ચુ જો શાહ) ૮૪-૮૬.
૩. શિક્ષકોનું નિત્યકરમણુ... ૮૬-૮૯.
૪. દેશની પ્રજાની પ્રગતિને રચતા સુધારા
(કે. સુ વકીલ) .. ૮૯-૯૦.
૫. ગણિત (સા. દા. પટેલ)..... ૯૧-૯૭.
૬. બાળસલાહ (મો. પ્ર. ભટ્ટ)..... ૯૭-૧૦૧.
૭. આશુ પવંત (પો. કે. શાહ)..... ૧૦૧-૧૦૭.
૮. કેળવણીખાતાની ખબરો..... ૧૦૮-૧૧૭.
૯. નિરાળોનાં હતામપત્રક..... ૧૧૮-૧૨૦.

ગાંધી ('એમસ્ટ ૧૯૦૨ યી')-અને

પ્રકાશક-રા. બ. હમણાસંકર પ્રાણસંકર ત્રિવેદી, બી. એ,
મિનિસપલ, પ્રે. રા. ડેવિંગ કોલેજ-અમદાવાદ.

કેળવણીખાતાના હુકમથી.

(સર્વ દક્ષ સ્વાધીન શાળા ઇ)

શાળાપત્ર જ્યુનિલિઅંક—તૈયાર છે. 'શાળા-
પત્ર'ના જે આહુકો ઇ. સ. ૧૯૨૧ સુધીનું 'શાળાપત્ર' નું
લવાજમ પરેપૂરું ભરી ચૂક્યા હોય તેમણે 'શાળાપત્ર'ની
ઑફિસમાંથી એ અંક લઈ લેવો. ટપાલ મારફતે મંગાવ-
નારે ટપાલ ને પેકિંગના બે આના મોકલી આપવા, તે
મોકલશે અથવા વી-પી-ચી મંગાવશે ત્યારે તેમને અંક
મોકલવામાં આવશે.

તત્ત્વી

આત્મારામ અને હલાભાઈની કમ્પનીની

લેખનકળા કોપીબુકો.

ગુજરાતી અને બાળબોધ છ નમ્બરમાં.

કેળવણી ખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુખ્યમ હલાકાની
ગુજરાતી (નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

કેળવણીખાતાના ચલાવવાની અમલદારોના મત લઈ ગુજરાતી અક્ષ-
રોની હક વધુ સોધી કાઢી, તથા વિરભોને અનુકૂળ અક્ષરોનાં હક તથા વ-
ખાણ દળની ગોઠવણ કરીને, હાલ ચાલતી રાખે કોપીબુકો કરતાં
ચલીઆતા ધરાની ખાત્રી થયા પછી છાપવી બહાર પાડી છે.

કોપીબુકોની સફાઈ અને ચન્દસતા જાળવવા મરિ ત્રાખાના પત્રા (કોપ-
ગ્રાઉન્ડ) કોનરાવેલા છે, જે ઉપરથી માત્ર દરેક પેન એક જ બાલુએ મુનદર ર-
ખતી ચાલીથી છપાવ ઇ કાનગો અને કવર ઉંચા દઢાઉ વાપરેલા છે,
જે એક વખત લેવાથી ખાત્રી થયે

૨૦૦ અને તે ઉપરાંત કોપી ખરીદનારને સેક્ટે ૩૩ હા
કમીગન આપનારાં આનયો; પેકીંગ અને રેલવે ખર્ચ પણ
આપનામાં આવશે પણ પોસ્ટ મારફતનું કે સ્ટેશનથી આગળનું ખર્ચ
અપિવામાં આવશે નહિ.

કોપીઓ, સાથે બીજાં પુસ્તકો મંગાવનારને એકે અથવા ટકો હાલમાં લઈ
મોકલી આપવા ગોઠવણ રાખી છે મંગાવનારું ઠેકાણું—આત્મારામ અને
હલાભાઈની કમ્પની, લેખનકળા કોપીબુકની બોક્સ, -કાળકાદેરી રોડ
પોસ્ટ બોક્સ ચામુ નંબર-૨૧૭ મુંબઈ.

હાલમાં જ મળવાનું છે.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પૃસ્તક ૫૨ મું. માર્ચ, ૧૯૨૨. અંક ૩ ને.

ગુજરાત સાહિત્યસભામાં વાંચેલો લેખ (આવુ પુ. ૫૧ પૃષ્ઠ ૪૬ થી)
નવલકથા.

હાલ જેમ કાન્ધે બહુ રચાય છે, તેમ નવલકથા પણ બહુ લખાય છે તેમા થોડીઅંજ વસ્તુસકલના મુદ્દર હોય છે આપણા સામાજિક વ્યવહારમાં જે દુષિન હોય તેનું નિવરણ મિત્ર આલેખનુ, તેમા ઉત્તમ આદર્શો વાચકવર્ગ સમીપ મૂકવા, અનેક વિભિન્ન અવસ્થામા જનમિત્રની ઉચ્ચાવચ રિથિતિનુ સમ્યક્ સમાલોચન કરી આગેદુખ નિરપણ દર્શવ, પુન્નકતા અન્ત સુધી વાચકનો રસ અવિચ્છિન્ન રહે એવી વસ્તુસકલના મૂંઝવી, સદ્વસ્તુ મર પ્રેમ ને અસદ્વસ્તુ ઉપર વિરરકાર છૂટે એવો ઉપદેશ આપવો અને વર્ણનશીલી તેમજ વિચારશ્રેણિથી વાચનારનું મન આકર્ષ-એવો સંક્ષેપમાં નવલકથાનો ઉદેશ હોવો જોઈએ એકદર વસ્તુસકલના ને રસની જમાવટ લાવવામાં તથા અન્તર્પર્યન્ત નિભાવવામા પારંગી લેખકોની નવલકથાઓ જે બહુધા અગ્રેજી નવલકથાનુ અનુકરણુ દેય છે, તે અન્ય લેખકોની નવલકથા કરતાં ચરીઆતી હોય છે. આપણા સમાજમા સપૂર્ણ પાશ્વલ રીતિ. દાખવ કરી છજ છે કે નહિ તે વિષે ઘણા નવલકથાકારે લીડો મિચાર કરતા જણાતા નથી પાશ્વલ સામાજિક રિથિતિનું સપૂર્ણ અનુ-કરણુ કરવાથી પારસીઓની કેવી જૂરી દશ થઈ છે, તે તેઓમાના ઘણા ખસ પણ દુવે સમજતા થયા છે. મારી ખાસે અવલોકનારે કિરેમટર આવ પખિતક ઇન્દ્રકચન તરફથી તથુ પ્રેણુ મહિને પુસ્તકો આવે છે તેમા ઘણો ભાગ નવલકથાનોજ હોય છે. તેમાંની કટલીક સાપ્તાહિક પત્રોને લગતી ભેટ હોય છે લેખકોમા પાશ્વલ કેળવણી ખામેલા પણ હોય છે. છતાં ઘણીખરી નવલકથામા હિંદુ સંસારનુ ચિત્ર વિરપ ને એકદેશી હોય છે ને આદર્શરૂપ દર્શાવેલી લાવવા આપણા સંસારને હાલ તો મુસગત ન થાય એવીજ હોય છે. આપણી સામાજિક રિથિતિમાં અનેક રીતે મુધારને માટે સપૂર્ણ અવકાશ છે, એની તો મેટથી ના કહેવાય એમ નથી, પરંતુ સપૂર્ણ

ઉંહેદ એકદમ યર્ધ શકવાનો નથી ને ચાપ તો તે ૬૫ પણ નથી. દરથી જેટલું સુંદર લાંસે છે તેટલું હૈમેશ તેવું ટોતું નથી-દરેક' મઝામાં કેટલુંક ગુલ્સ ને કેટલુંક નિન્દા હોય છે, પણ અનુકરણીય હોતું નથી. એક મઝાને જે અનુકૂળ હોય તે અન્યને પણ હોય એવો સાંવત્રિક નિયમ હોઈ શકે નહિ. હાલની ટટલીક નવલકથાઓનું વસ્તુ એક પ્રકારનું જ બહુધા હોય છે. તરણ સ્ત્રીપુરુષોને જળવાયલાં આલેખવા, તેમના 'સમાગમને માટે અનેક પ્રસંગો નિરૂપવા, તે પ્રસંગોએ તેમની વચ્ચે પરસ્પર સર્વાપલુદ્ધાર પ્રેમનું બીજ રોપવું ને પોષવું, તેમના વડીલ પુરુષો સમીપ પણ તેમના સાત્ત્વિક ભાવોનું નિદર્શન કરવું એટલું જ નહિ, પણ નિર્મયાદ શ્રુગારએણા વર્ણવવી, તેમના એકને રોગગ્રસ્ત ને બીજાનાને વશ થયેલો ચિત્રી તેના શૂરજન છતાં પણ તેની જરદાસ તેના પ્રેમપાત્ર પાસે કરાવવી ને પછી આવા યુગ્મનો વિવાહ વર્ણવી તેને સ્વર્ગસ્થાનો ઉપભોગ કરતું નિરૂપવું-આવા પ્રકારની વસ્તુસકલના ધણાં પુસ્તકોમાં નજરે પડે છે. તેથી સોમાન્ય રીતે તેના ઉપર નાંચે પ્રભાવે ટીકા કરવી માત્ર યર્ધ છે. "The ideal state of marriages depicted in the book as conceived by the author will hardly appear to be ideal to men of riper years and judgment. It is a state found in and suited to western lands and the Hindu society is not prepared to adopt it bodily. Young writers of immature judgment contrive in their books to bring a young boy and a young girl together, make

આ પુસ્તકમાં અન્યેકારે કહેલી સમસ્યા ઉચ્ચનય આદર્શગત સ્થિતિનું જે ચિત્ર આપ્યું છે તે પરિપક્વ વય ને છુદ્ધિનાં પુરુષોને લાંબિજ આદર્શ-ભૂત લાગશે. એ તો પાશ્ચાત્ય દેશોમાં માલિમ પદ્ધતી ને તેને લાયક સ્થિતિ છે અને એ સ્થિતિ તમામ એવાજ રૂપમાં દાખલ કરવાને હિંદુ સમાજ તૈયાર નથી. અપરિપક્વ વિચારવાળા તરણ લેખકો પોતાનાં પુસ્તકોમાં જુવાન સ્ત્રીપુરુષને બેમાં મેળવવાની તૈયારી રચે છે, તેમની પાસે શુગાર-એણાનો ઉપભોગ કરાવે છે, તે એટલે દરેકને 'લગણ' કે તેમનાં વડીલોના સમક્ષ પણ તેમને, પરસ્પર આલિંગન અને યુગ્મન કરાવે છે, પછી તેમને સમસ્યા અનિયમી બેડે છે, અને તે યુગ્મને બંધી રીતે સ્થપી વર્ણવે છે ।

them indulge in plays of love, going to the length of making them embrace and kiss each other even in the presence of their elders and then unite them in marriage and describe the pair as every way happy.'

જીવનચરિત્રો.

સારા જીવનચરિત્રોની આપણા સાહિત્યમાં ખામી છે. ઉત્તમ જીવનના માર્ગદર્શક તરીકે ઇતિહાસનું એ ધણું અગત્યનું અંગ છે. એના લાભ સર્વ કુળવાયલા પુત્રોને જાણીતા છે એટલે તેનું વિવેચન અહિં અસ્થાને ગણાય. એટલુંજ અત્ર કહેવું આવશ્યક છે કે જીવનચરિત્રકારે નાયકની શત્તિજ કરવી ને શત્તિ યોગ્ય હોય ત્યાં અનિશ્ચુતિ કરવી, નાયકમા દોષનો અશ્વ પશુ સ્વીકારવોજ નહિ ને દોષ હોય ત્યાં ગુણનો આરોપ કરવો, કોઈક આખતમા કંઈ ન્યૂનતા હોય તો તેમા નયકનું મથાધોય ચિત્ર આલેખવાને બદલે તે આખતનેજ ઉતારી પાડવી-આવા કેટલાક દોષો જીવનચરિત્રમા જોવામાં આવે એ કેટલેક અંશે સ્વાભાવિક છે, પણ જીવનચરિત્રની યોગ્યતા આછી કરે છે એ પણ નિર્વિવાદ છે.

ઇતિહાસાદિ.

ઇતિહાસ, બૂગાળ, વગરપતિશાસ્ત્ર, ભૂસ્તરવિદ્યા, પ્રાચિનવિદ્યા, પ્રાકૃતિક વિદ્યાની અનેક શાખાઓમાં લોકપ્રિય થાય એવી શૈલીથી નાના મોટા ગ્રંથો લખવાની જરૂર છે. અગ્રેજી પુસ્તકોનાં અક્ષરશઃ ભાષાન્તરોની અપેક્ષા નથી. તેવા પુસ્તકો બહુ ઉપયોગી નીવડતા નથી, આપણા દેશને અનુકૂળ, વ્યવહારમા જોવામાં આવે એવી ધણી ખાખતો ને વસ્તુઓનું જેમાં નિરૂપણ હોય ને તેમા અન્તર્ભૂત ચમકા નિયમોનું વિશદીકરણ હોય એવાં પુસ્તકોની જરૂર છે ગુજરાતના ઇતિહાસમાં પણ સારા પુસ્તકોની ખોટ છે. માત્ર સરકારી ગેઝેટીઅરના અનુવાદજ બસ નથી. તેમાંથી સદસહિવેચન કરી, લિખયોગી ને અનુપયોગી અસનો વિવેક કરી સદગ શૈલીમાં રસિક થાય એવી સરળીએ પુસ્તકો રચાય તો તે ધણું લોકપ્રિય થાય તેમજ શિક્ષકવર્ગને પણ ઉપયોગી થઈ પડે.

માસિકો.

હાલમાં માસિકોમાં લખવા તરફ ચિષ્ટ વર્ગનો વિશેષ પ્રેમ જણાય છે. એમાં કંઈ વાંધાભરેલું નથી. કંઈ પણ વિષય વિશે વિચાર કરવાથી,

તેનું સંશોધન કરવાથી, તે તેમાં કલમ કસવાથી લખનાર તેમજ તે વાંચનારને લાભ થાય છે એ નિઃસંશય છે, પરંતુ અત્રે એટલું પણ યાદ રાખવું જરૂરનું છે કે એવા લેખોનું જીવન પુસ્તકોના જેટલું લાંબું હોતું નથી, તેમજ એનો વાચકવર્ગ પણ તેના જેટલો વિસ્તૃત હોતો નથી એ માત્ર વાંચનારનું તારકાલિક ધ્યાન ખેંચે છે, પુસ્તકોના જેવા ઉપયોગી થતા નથી.

માસિકોની રૂઝ.

વળી આ પ્રસંગે, 'માસિકો'માં પુસ્તકપરીક્ષાનું કામ સારી રીતે થવાની જરૂર છે એમ કહેવું પણ નિર્ઘટક નહિ. ત્યારે ગોંધી આશા છે પુસ્તકો ઉપર સાત વિવેચન ને અવલોકનની બહુ જરૂર છે. તેમ યથાથી સાહિત્યને ઘણો લાભ થવા વિના રહેશે નહિ. તેમજ માસિકોમાં સારા ને ઘણા આ લેખો સાથે કવચિત્ કવચિત્ માલ વારના લેખો પણ આવે છે. લેખક તરીકે પ્રસિદ્ધ ચર્ચક કે સારી કેળવણી પામેલા પુરોગામી લેખોનો સમાવેશ થશે. જોઈએ જેમને દરેક વિદ્યા ને વ્યવહાર સંપાદન કરવાના છે, જોઈએ દરેક પરિપક્વ વયનો પણ અનુભવ મળ્યો નથી એવા ખીન અનુભવી કે અર્થદગ્ધ પુરોગામી લેખ દાખલ કરવાથી માસિકોની પ્રતિષ્ઠાને હાનિ પહોંચે છે. વળી માસિકોના જુદા જુદા લેખોમાં જુદી જુદી જોડણી જોવામાં આવે છે તો તે પણ કદાચ ? માસિકોમાં અધિપતિએ પોતાના મનિક માટે અમુક જોડણી રાખવું જરૂરનું નથી ? ઉપર દર્શાવેલી જોડણીની અવ્યવસ્થામાં આ રીતે વધારો થાય છે કે નહિ ? આ વિષય ઉપર માસિકોના આધાનિનું લક્ષ્ય ખેંચવાની રજા લઉં છું.

ઉપસહાર.

આ પ્રમણે સુન્દર સાહિત્યની આધુનિક દશાનું રેખાદર્શન કરી તેનો ક્યાં ક્યા અંગને કેવી રીતે પોષવા ને ખિલવવાનો અવકાશ ને આવશ્યકતા છે તે તરફ શ્રોતૃમણનું ધ્યાન ખેંચ્યું છેવટે સુશ્યાનસાહિત્યસમાનો વિષય ક્ષેત્રી મારે લેખ સમાપ્ત કરે છું.

શાળાના અભ્યાસક્રમમાં નીતિના શિક્ષણને સ્થાન.

(૨૨ સુનીતાલ ગોવર્ધનદાસ શાળા, ખી. એ.)

ઉક્ત વિષયના સંબંધમાં આજ્ઞાપના માસિક અને દૈનિક પત્રોમાં

* આ લેખ 'અધુનિકીના ખાસ અંક' માટે આવેલો તે ખાસ અંકમાં જણાવ્યા સુચન ચતુર્થ નહિ હોવાથી અત્રે જાપવામાં આગ્યો છે.

નિવિધ પ્રકારની ચતી ચર્ચાથી એટલું તો અનુમાન કરી શકાય છે કે તેના પ્રકારના શિક્ષણની હાલના સમયમાં થોડી થણી પણ જરૂર છે જરૂર કેટલી છે તે “હિન્દુસ્તાનમાં નીતિવિષયક શિક્ષણના અભાવથી લયકર નગરા પશ્ચિમ આવના પામ્યા છે”—આ એક વાક્યથી સહેજસાજ સમજવામાં આવી જાય છે તે લયકર પશ્ચિમ દેશ પ્રકારના છે—થુ ઉગતી પ્રભા આગમ, અનીનિમાન, શુદ્ધી, ઉદ્ધત, આપ્રમાણિક, ખીટણ, ઘાતકી કે નિર્દય બની છે એ વિશે નિર્ણય કરી મત આપવો એ કાંઈ મહેલું નથી. તેમ છતાં એટલું તો કહી શકાય કે એ શિક્ષણના અભાવે મનુષ્યહૃદય પોતાનું સ્વાભાવિક લક્ષણ બુદ્ધી જાય છે અને પ્રવચના મરનાઓ મોઢાના મારે છે; કાંઈ માત્ર એટલું જ કે પોતાની આસપાસના માણસો પ્રત્યે પોતાની શી શી ફરતે છે તેનું જ્ઞાન બાળકને હોતું નથી, તેમજ બાળક વિદ્યાભ્યાસ કરે છે તે સમયમાં તેના કર્તૃ યનું જ્ઞાન તેને કરાવનામાં આવતું નથી; તેથી મોટાપણે તેને તે સોંપી લેવું પડે છે, ત્યારે તે પોતાની બુદ્ધિ અનુસાર વર્તે છે અને તેના બુદ્ધિ આપ તો દોષપાત્ર ગણાય છે. ખરેખરે દોષ તો બાળકને કેળવણી આપનારનો જ છે.

જન્મથીજ બાળક જેને સંયોગમાં આવે છે તે તે સંયોગોના સરકારની હાથ તેના કુમળા મગજમાં પડે છે, તે તે પ્રમાણમાં તેની બુદ્ધિ સ્પુરે છે, તે તે તે પ્રમાણે તે કર્મ આચરે છે. પ્રથમ તો ધરતી ગીતલાલ ઉપર તેના મનનું બધાંજ યાય છે, ત્યારપછી તેના સહવાસ ઉપર અને સ્વતંત્ર વિચાર કરી શકે તે પહેલાં શાળાના શિક્ષણ ઉપર ધરતી કેળવણી હિન્દુસંસ્કારમાં કેવા પ્રકારની છે તે કોઈનાથી અજ્ઞાપ્ય નથી, તેમજ બાળક નાનપણમાં કેવા સહવાસમાં ઉછરે છે અને તેનું પશ્ચિમ કેવું આવે છે તે સૌ કોઈ જ્ઞાપનામાં લાવી શકે તેમ છે, સારે છેવટેના આધાર શાળાની કેળવણી ઉપરજ રહે છે.

આ ઉપરથી એટલું તો ચિદ્ધ થાય છે કે બાળકના ધરના તેમજ તેના સહવાસના જે જે નમૂના સરકારે પડ્યા હોય તે તે જુલાવવાનું કામ શિક્ષકનું છે હવે આ બામતમાં શિક્ષકો કેટલું કરી શકે તેના વિચાર કરીએ. ગૃહકેળવણી બાળક પ્રત્યે જેટલા અને જેવા જોઈએ તેવા સરકારની હાથ પાડી શકે એ તો નિર્વિવાદ છે, પરંતુ તેવી કેળવણી આપવામાં સા-

માન્ય રીતે જોતાં હિંદુ બાપ અજ્ઞાન અથવા તો વખતના અભાવે બેદરકાર છે. વળી હિંદુ માતાઓ ધણુ કરીને અભણ અગરતો સાધારણ વાંચી શકે તેટલુંજ ભણેલી હોય છે, હવે ન્યારે બાળક પોતાની માતા કરતા વધારે ભણે છે ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે પોતાની માતા કરતા વધારે ભણે એવું તેને લાગે યાય છે, તેથી બાળક પોતાની માતાના હુકમનો કેટલીક વખત અનાદર કરવા લાગ્યાય છે આવા સંયોગોમા ઉછરેલા બાળકની શાળામા દાખલ થાય તે વખતની અને નીતિવિષયક શિક્ષણના અભાવે કરીને બીજી કેળવણી લઈને બહાર નીકળે તે વખતની સ્થિતિમા કેટલો ફેરફાર પડે તેનું અનુમાન સાધારણ રીતે કરી શકાય તેમ છે ભણ્યા એટલે બે પુસ્તકોજ વાંચવાં અગર બે હિસાબજ ગણવા એટલું તો તે બાળક શીખશે, પણ પોતાના સબધી પ્રત્યે કેવી રીતે વર્તવું એ શીખવાનું તો હજી બાકીજ રહ્યું આવું જ્ઞાન બાળકને આપવામાં ન આવે તો તેની પાસેથી વિવેક અને નીતિના વચન સાંભળવાની આશા રાખવી એ કેટલે અશે વાજબી છે ?

બાળકનું મગજ કુમળા છોડ જેવું છે, તેને જેમ વાળવામા આવે તેમ વળી શકે છે એટલાજ ઉપરથી શિક્ષકે સમજવું જોઈએ કે તે બાળકનો માતાપિતા, મિત્ર, ગુરુ અગર પરમેશ્વરજ છે, અને જો તે તેવી રીતે સમજવામાં પોતાના કર્તવ્યનું લાન ભૂલે તો તે દરેક પ્રકારે દ્રોહી છે અને તેથી બાળકના ખોટા મનોરથો સરળ ને સીધે રસ્તે વાળવાનું કામ તેનુંજ છે, હવે એવો સવાલ ઉત્પન્ન થાય છે કે નીતિવિષયક શિક્ષણ કેવી રીતે આપવું ? પુસ્તકદ્વારા આપ્યા કરતા બીજી ઠાઈ આડકતરી રીતે આપી શકાય કે નહિ ? આ સમ્બંધમાં પ્રો. રોડલરના એક અગ્રેજ ફક્કરામાથી અવનરણ કરવું યોગ્ય જણાય છે —

“Moral training is secured by watchful care over conduct, by intimacy with good examples, by wisely ordered physical discipline, by duly measured and organised school games, by the good influences in the corporate life of the school, and by the effect of honest intellectual work upon the moral outlook and judgment

તેનો અર્થ એવો છે કે—બાળકની રીતમાત ઉપર પૂર્ણ કાળજી રાખવાથી, સારાં સારાં દર્શાવતો સમજાવવાથી, યોગ્ય શારીરિક કેળવણીથી, બાળકના પ્રમાણમાં યોગ્ય રમત ગમતના મેળાવડા કરવાથી, નિશાળમાં એક બીજા પ્રત્યે સભ્ય રીતે વર્તવાથી, અને બાળકના નીતિવિષયક વલણ અને વિચાર ઉપર યોગ્ય માનસિક શિક્ષણ આપવાથી, નીતિની કેળવણી અપાય છે. પરંતુ આ નિયમો હિન્દુસ્તાનની દાક્ષિણમાં ચાલતી શાળામાં દાખલ આવે તેમજ નથી; કારણ કે.—

“ These indirect influences of public school life are possible chiefly in the higher class of boarding schools meant for the upper middle classes. When we consider, however, the conditions prevailing in the vast number of elementary day schools in which the pupil spends only one-third of his waking hours, although an earnest teacher of these schools may bring the indirect influences prevailing in the better class of public schools to bear upon his work, the necessity of giving direct moral instruction becomes apparent ”. (Mr Bhabha)

મતલબ કે—જો બાળકો બોર્ડિંગ સ્કૂલોમાં (જાગલયોમાં) અભ્યાસ કરતા હોય તેમનાથીજ ઉપલા નિયમો પાળી શકાય અને તેમનેજ તેથી લાભ થાય, પણ નવા આગળ બાળકો પોતાના જમવાના વખતનો ત્રીજો ભાગ નિશાળમાં શિક્ષકની દેખરેખ નીચે રહેતા હોય ત્યાં આગળ શિક્ષક અથવા નિયમો પળાવી શકે નહિ, અને તેથીજ નીતિવિષયક શિક્ષણની જુદી કેળવણી આપવાની તેથી જરૂર આવે છે.

આ કારણથી જ હુનીઆના મુધરેલા દેશમાં નીતિવિષયક કેળવણી દાખલ કરવાની રીત પ્રચલિત થયેલી જણાય છે, અને હિન્દુસ્તાનમાં પણ આ કેળવણી નવી નથી. અસલના વખતમાં એ પ્રકારની કેળવણી આપવામાં આવતી હતી. દાખલા તરીકે અસલના આર્ય લોકો વેદના અધ્યયન ઉપરાંત સ્મૃતિ (નીતિધર્મ) શીખતા હતા. હિન્દુઓ અને વાર્તા રચે નીતિના દર્શાવતો

પુરાણોમાં પણ પુષ્ટ છે. મહાભારતમાં આપેલા ધૃતરાષ્ટ્ર અને વિદુર, જાંબ અને યુધિષ્ઠિના સ્વરોહો નીતિનાજ દાખલા છે. વિપ્રચારમાંજે બધારે પોતાના રાજકુવરોને વિદ્યાભ્યાસ કરાવવાનો વિચાર કર્યો ત્યારે નીતિના દૃષ્ટાન્તોની વાતોથીજ તેમનું શિક્ષણ શરૂ કર્યું હતું (હિતોપદેશ)

નીતિના શિક્ષણની આવશ્યકતા છે એવું સિદ્ધ થયતું માની આગળ વિચાર કરીએ કે એવા પ્રકારનું શિક્ષણ કેવી રીતે આપવું? પુરતકદ્વારા, બેધદ્વારા, વાર્તાદ્વારા અથવા મર્મશિક્ષણદ્વારા? કયે રસ્તે શિક્ષણ આપવાથી વધારે ફલદાયી થાય તે સમોચિત ઉપર આધાર રાખે છે. દરેક શિક્ષકે પોતાને સોંપવામાં આવેલા વિદ્યાર્થીઓને કયું શિક્ષણ ઉત્તમ પ્રકારનું છે તે જોધી કાઢીને તે પ્રમાણે વ્યવહાર કરવો. દાખલા તરીકે શહેરના છોકરાંને અને ગામડાનાં છોકરાંને તેમજ છોકરીઓને એકજ તરેહનું શિક્ષણ આપવું યોગ્ય નથી, તેમજ લુદ્ધા લુદ્ધા શહેરનાં માટે અગર તેવાજ ગામડાને માટે પણ એકજ પ્રકારનું શિક્ષણ અયોગ્ય ગણાય તે ક્ષત લાખા અનુકરણજી જોધી કટાય તેમ ધતા પણ લગ્ન મેળા ધનરત્નરાજ લીંગ જેવી સજાએ એક જાતનું ધોરણ ગેઠવવું જોઈએ, અને દરેક શિક્ષકે તે ધોરણ અનુસાર પોતાનો ક્રમ ગેઠવવો જોઈએ. ગુજરાતી દ્રવિડા, મહાભારત, રામાયણ, પુરાણ, મૃતિ, હિતોપદેશ અને એવા બીજાં નીતિના પુરતકો, જીવનકથાઓ અને ઐતિહાસિક વૃત્તંતિમયી દૃષ્ટાન્તો શોધી કાઢી જાળકાના મગજ ઉપર ઠસાવવા જોઈએ. વાત્ત એ એવા રૂપમાં જોડવેલી હોવી જોઈએ કે તે જાળના સરળતાથી સમજી શકે શિક્ષકોએ આવી વાર્તાની એક નોંધપોથી તૈયાર કરવી જોઈએ, અને સમયનુસાર ઠીક લાગે તેમ તેમ તેમાં ફેરફાર કરવો જોઈએ. દુર્નિશામાં તેમજ ગામમાં જન્મતા બનાવો ઉપરથી, છોકરાઓએ કરેલા કામ ઉપથી વાતો જોડી કાઢી અરલના ઐતિહાસિક દૃષ્ટાન્તો સાથે સરખાવવી જોઈએ. વાર્તા એવી રસભરેલી કરવી જોઈએ કે જાળકાના મગજ ઉપર એકદમ ઠસી જાય. બધી મતલબનો સારારા દ્રવિડાની બે કડીમાં, દહેવતમાં અગર ઉમળના પ્રમાણમાં શ્લોકમાં વાચ્યેજી દ્રવિડાની રુકામાં જોખાવવો જોઈએ. જોખાવવાનું કાળજી માત્ર એટલુંજ કે મગજમાંના નકારા વિચારો દૂર કરી શકાય અને તેમને બદલે યોગ્ય સારા વિચારોના સમૂહનો સભાર બરી શકાય વખતના પ્રમાણમાં આ પ્રમાણેનું શિક્ષણ કંટાળો આપ્યા સિવાય આપવું જોઈએ.

શરૂઆતમાં એ પ્રભાવોનું શિક્ષણ શિક્ષકને અને શિષ્યને બોનારૂપ માલમ પડશે, પણ પાછળથી અનુભવ મેળવ્યા પછી અને યોગ્ય રસ્તા શોધી દાદ્યા પછી લાભ આપનાર થશે આ સર્વ બામત શિક્ષકની મહેનત ઉપર આધાર ગણે છે, માટે જેમ જેમ પ્રસંગો બદલાતા જાય તેમ તેમ શિક્ષકે પોતાના શિક્ષણમાં ફેરફાર કરી પોતાનું શિક્ષણ વધારે લાભદાયી થાય તેમ કરવા ચૂકવું જોઈએ નહિ.

શિક્ષકોનું નિત્યસ્મરણ.

(૩ એ ઇ. પોરબર સંસ્થાન તરફથી)

મરાઠી ચાલની સાખી

લઢાલામાં લઢાલુ ધન બાળક, તે મુજને સોપાયુ;

યોગ્યાયોગ્યપણુ બાવિતુ, તેનું હૃદયો થપાયુ,

અહો ! શી મહાનતા મ્હારી ! ! ૧

આ મ્હારી જીવનદોરી છે, સખાનું શુભ રીતે;

ઉત્તરનિશિખર ઉપર લખ જાત, પદાવું પૂરણુ પ્રીતે;

એવી ઉત્તમ ફજ બળતુ. ૨

સમજિના અભિમાની ઈશ્વર, વહી તગોને માયુ;

લણ્યુ લણ્યાવ્યુ શુભ પ્રદ હોળે ' આપો એ ફળ સાચું; .

જય જય હોળે ! ભાવિ પ્રગતો. ૩

ઈંગ્લેન્ડની પ્રજાની પ્રગતિને રુચતા સુધારા.

(૨૧ રા. કૃષ્ણલાલ મુરજરામ વકીલ, બી. એ.)

આપણા નેક નામદાર મહારાજ પાંચમા જ્યોર્જ ગયા જૂન માસમાં ઈંગ્લેન્ડની ગાદીએ બેઠા રવારે સર જૉન ગૉર્ડ જેણે ઈંગ્લેન્ડની એલ્યુકેશન કમિશનરના ઉપપ્રમુખ તરીકે સાત વર્ષ સુધી કામ કર્યું હતું તેને પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો હતો કે જ્યોર્જ રાજના વખતમાં ઈંગ્લેન્ડની પ્રજાની પ્રગતિને રુચતા કયા કયા સુધારા કળવણીમાં થવા જોઈએ ? તેનો જવાબ ઈંગ્લેન્ડના એક ચોપાનીઆમાં જુલાર્ધ માસમાં પ્રકટ થયો હતો તેણે કહ્યું હતું કે—

(૧) કેળવણીખાતાના પ્રધાનો અને અમલદારોએ સમજવું જોઈએ કે બાળકના મનની જરૂરીઆતો દરતાં તેમના શરીરની જરૂરીઆતો પર વધારે લક્ષ્ય અપાવું જોઈએ. અડધા ભૂખે ખરતા વિદ્યાર્થીઓને કેળવણી-ખાતા તરફથી જે કેળવણી આપવામાં આવે છે તે તેઓ બરાબર ગ્રહણ કરી શકતા નથી; માટે તેમને શિખવતા પહેલા પેટ ભરીને ખાવાનું આપવું જોઈએ, અને તેમની ડાકતરી તપાસ કરાવી જે રોગિષ્ઠ માલમ પડે તેને દવા કરાવી સાબળ કરવા જોઈએ.

(૨) પ્રાથમિક શાળાઓનો અભ્યાસક્રમ મૂળથીજ સુધારવો જોઈએ. શહેરના છોકરાને માટે ને ગામડાના છોકરાને માટે તે જુદો જુદો રાખવો જોઈએ. નિશાળનું ' થોથારીઈ ' રૂપ ફેળીને તેને ' કામગરી ' બનાવવી જોઈએ. શિષ્યના મેજામાં જ્ઞાન બરબર દરવામા આવે છે તે હવેથી બંધ થવું જોઈએ, અને તેને તે પોતાની મેળે ખીલવી શકે એમ શિક્ષણ અપાવું જોઈએ. વ્યાકરણની સૂત્રરૂપ વ્યાખ્યાઓ, દૂર દેશોની ભૂગોળ અને પુરાણ સમયનો ઇતિહાસ હવેથી ગોખાવવાનો બંધ થવો જોઈએ, અને તેને બદલે બાળકોને ખેડતા અને વાવતા, રોડે ફેરવતાં અને હથોડો મારતાં, રાંધતાં અને ઘોતા વગેરે શિખવવું જોઈએ.

(૩) કાચી ઉંમરના છોકરા છોકરીઓ પાસે કારખાનાઓમાં મળુ-રીની લાલચ આપી સવારથી સાંજ સુધી પરસેવા-ઉતાર કામ કરાવવામાં આવે છે તે બંધ થવું જોઈએ. એ છોકરાઓને લજીવાનો તેમજ શરીરે વૃદ્ધિ પામવાનો વખત મળવો જોઈએ. નિશાળમાં દાખલ કરવાની ઉંમર વધારવી જોઈએ, પ્રાથમિક કેળવણી મેળવ્યા પછી છોકરાઓ જે જે ધંધો કરવા ઇચ્છતા હોય તે તે ધંધામાં દાખલ થતા પહેલાં તે તે ધંધો ચલાવવાને માટે ચોખ્ખતા આપનારી શાળાઓ રચાવવી જોઈએ, અને તેમાં એવાં ધંધાદારીઓના છોકરાની હાજરી ફરજિયાત કરવી જોઈએ.

(૪) કાચી કેળવણી મેળવવાની શાળાઓમાં જે ચાહે તે દાખલ થઈ શકે એની સગવડ થવી જોઈએ.

ઉપર પ્રમાણે ઈંગ્લડમાં સુધારાની માગણી કરવામાં આવે છે, તે આપણે અહિં અપાતી કેળવણીમાં પણ આપણા નેકનામદાર મહારાજની કારકીર્દીમાં દશકાળને અનુસરતા સુધારા થવા જોઈએ. ।

ગણિત.

લેખક:—રામભાઈ દાલિદાસ પટેલ

સ્કૂલમાસ્તર—વાંઝ, તા. ચૌધાંશી, જી. મુગન.

આ નીચે હાલમાં ચાલતા ગુજરાતી ગણિતોમાં નહિ આપેલા કેટલાક સાદા નિયમો આપવામાં આવ્યા છે. આ નિયમો શિક્ષકવર્ગને ગણિત શિખવવામાં મદદગાર થઈ પડશે ખાસ કરીને ગામડાઓમાં શિક્ષકોની ગણિતના વિષયમાં લેણા કાપડાતા દાખલાઓ પૂછી પરીણા કરે છે. તેવા કેટલાક દાખલાઓમાં આ નિયમો યોડેપણે અથવા મદદગાર થઈ પડશે.

નિયમ ૧ લો, જે સંખ્યાનો સરવાળો અને તેજ જે સંખ્યાની બાદબાકી આપ્યાં હોય, તો આપેલો સરવાળો અને આપેલી બાદબાકી એ બેના સરવાળાને (૨) વડે બાબ્યાથી મોટી સંખ્યા નીકળશે, અને આપેલો સરવાળો અને આપેલી બાદબાકી એ બેની બાદબાકીને (૨) વડે સાચાથી નાની સંખ્યા નીકળશે.

ઉદા:—જે સંખ્યાનો સરવાળો ૨૦ છે, અને તેજ જે સંખ્યાની બાદબાકી ૧૦ છે; તો તે જે સંખ્યાઓ કઈ?

$$\frac{\text{આપેલો સરવાળો} + \text{આપેલી બાદબાકી}}{૨} = \frac{૨૦ + ૧૦}{૨} = \frac{૩૦}{૨} = ૧૫$$

મોટી સંખ્યા.

$$\frac{\text{આપેલો સરવાળો} - \text{આપેલી બાદબાકી}}{૨} = \frac{૨૦ - ૧૦}{૨} = \frac{૧૦}{૨} = ૫$$

નાની સંખ્યા

જવાબ—૧૫ અને ૫ તે સંખ્યાઓ.

*કારણ:—ઝ + ઘ = ૨૦ અને ઝ - ઘ = ૧૦ છે.

માટે ઝ + ઘ = ૨૦

એમાં ઝ - ઘ = ૧૦ ઉમેર્યા

* ગણિતની રીતે નીચે પ્રમાણે સમજવી શકાય.—મોટી સંખ્યા નાની કરતાં ૧૦ જેટલી મોટી છે, માટે બેના સરવાળા ૨૦ માંથી ૧૦ બાદ કરીએ તો જે મરખી સંખ્યાઓનો સરવાળો ૧૦ રહ્યો, એટલે જે સરખી સંખ્યાઓ પાંચ પાંચની થઈ, તેમાં દસ વધારાના ઉમેરીએ એટલે મોટી ૫ + ૧૦ = ૧૫ થઈ, તે નાની ૫ રહી.

ખીજી રીતે કરીએ તો નાની મોટી કરતાં ૧૦ જેટલી નાની છે,

આ બંને સંખ્યાનો ભાગાકાર ૪ આપ્યો છે; પરંતુ એજ બે સંખ્યાનો ભાગાકાર $\frac{૩}{૪}$ હોઈ શકે; અને જો તે આપ્યો હોય તોપણ આપેલા સરવાળાનાં (૨૫ ના) અથ અને છેદના પ્રમાણમા ભાગ પાડતાં તે બે સંખ્યાઓ ૧ ૪ ના પ્રમાણમા એટલે ૫ અને ૨૦ નીકળશે.

કારણ:—ખુદલુંજ છે કે બે સંખ્યાનો ભાગાકાર તેજ બે સંખ્યાનો ગુણોત્તર છે

ઉદા:—બે ગ્રહસ્થાને વાર્ષિક કર પોતાની ઉપજ ઉપર દર ૩૫૫૨ ચાર પાઈ લેજે આપવો પડે છે. બેઉ મળીને કરની રકમ રૂ ૩૦૦ ભરે છે. પહેલાની આવક બીજાની આવક કરતાં $\frac{૧૩}{૪}$ ગણી છે, દરેકની વાર્ષિક પેદાશ શોધી કાઢો.

નિયમ ૪ થો:—બે સંખ્યાની બાદબાકી અને તેજ બે સંખ્યાનો ગુણાકાર આપ્યા હોય, તો આપેલી બાદબાકીના વર્ગમા આપેલા ગુણાકારની ચાર ગુણાઈ ઉમેરવી. સરવાળો આવે તેનું વર્ગમૂળ કાઢવું. આ વર્ગમૂળ તેજ બે સંખ્યાનો સરવાળો થશે તે ઉપરથી પહેલા નિયમ પ્રમાણે બેઉ સંખ્યા નીકળશે.

*ઉદા—બે સંખ્યાની બાદબાકી ૪ છે અને તેજ બે સંખ્યાનો ગુણાકાર ૯૬ છે, તો તે બે સંખ્યાઓ કઈ ?

$$\sqrt{\text{આપેલી બાદબાકીનો વર્ગ} + \text{આપેલો ગુણાકાર} \times ૪}$$

$$= \sqrt{૪^૨ + ૯૬ \times ૪}$$

$$= \sqrt{૪૦૦} = ૨૦. \text{ તેજ બે સંખ્યાનો સરવાળો.}$$

તે ઉપરથી પહેલા નિયમ પ્રમાણે.

$$\frac{૨૦ + ૪}{૨} = ૧૨ \text{ મોટી સંખ્યા, અને}$$

$$\frac{૨૦ - ૪}{૨} = ૮. \text{ નાની સંખ્યા}$$

* આ પણ નિયમ બીજાની માફક અવયવની રીતે થઈ શકે.
 ૯૬ = ૨ × ૪૮ = ૩ × ૩૨ = ૪ × ૨૪ = ૬ × ૧૬ = ૮ × ૧૨.
 આ બેઝકાઓમાથી ૧૨ ને ૮ ની બાદબાકી ૪ છે, માટે ૧૨ ને ૮ એ જવાબ.

કારણ:—

અ-વ=૪ અને અવ=૬૬ છે.

(અ-વ)^૨ = ૪^૨

માટે અ^૨ - ૨ અવ + વ^૨ = ૧૬ એમાં ૪ અવ = ૩૮૪ ઉમેર્યા, એટલે
અ^૨ + ૨ અવ + વ^૨ = ૪૦૦ થયા એનું વર્ગમૂળ અ + વ = ૨૦ છે.

ઉદા —એક નાકતમા ૧૨ છોકરા, કેટલીક સ્ત્રીઓ, અને સ્ત્રીઓ અને છોકરાના સરવાળા જેટલા પુરુષો એકઠા થયા હતા તે નાકતમાં ૩. ૪૦ ખર્ચ થયો સ્ત્રીઓ અને છોકરાઓને ખર્ચમાં ફાળો આપવાનો ન હોવાથી જેટની સ્ત્રીઓ હતી તેટલા આના દરેક પુરુષને આપવા પડ્યા તો તે નાકતમાં કુલ કેટલા માણસ એકઠાં થયા હશે ?

નિયમ ૫ મો:—જે સખ્યાની બાદબાકી અને તેજ જે સખ્યાનો લાગાકાર આપ્યા હોય, તો આપેલા લાગાકારના અંશ અને છેદના પ્રમાણમાં તે જે સખ્યાઓ છે તે ખ્યાનમાં રાખી હિસાબ છોડવો.

*ઉદા —જે સખ્યાની બાદબાકી ૧૦ છે, અને તેજ જે સખ્યાનો લાગાકાર ૧૬ છે, તો તે જે સખ્યાઓ કઈ ?

આમાં લાગાકાર ૧૬ એટલે ૪ છે. આ પરથી તે સખ્યાઓ ૫. ૪ ના પ્રમાણમાં છે એમ જણાય છે.

માટે ૫ - ૪ = ૧ પ્રમાણની બાદબાકી.

બાદબાકી	બાદબાકી	સખ્યા
૧	૧૦	૫ ૫૦ સખ્યા

એવીજ રીતે,

બાદબાકી	બાદબાકી	સખ્યા
૧	૧૦	: ૪ : ૪૦ સખ્યા

માટે જવાબ ૫૦ અને ૪૦.

કારણ:—નિયમ ૩ ના પ્રમાણે ખુલ્લું છે.

ઉદા —એક નાગીરદારે પોતાની નાગીરીમાં કેટલાંક તળાવો ખોદાવવા માડ્યા હતા. દરેક મજુર દીઠ અઠવાડીએ બે રૂપીઆ મજુરી આપ-

* અક્ષરગણિત પ્રમાણે $\frac{અ}{વ} = \frac{૫}{૪}$ એટલે અ = $\frac{૫}{૪}$ વ; માટે અ - વ =

$\frac{૫}{૪} વ - વ = \frac{૧}{૪} વ = ૧૦$, એટલે વ = ૪૦ ને અ = ૫૦.

વાની હતી. દરેક તળાવ પર પહેલા કરતાં બીજા પર બેવડા, બીજા કરતાં ત્રીજા પર બેવડા એ નિયમે મળુરો કામે લગાડ્યા હતા. અઠવાડીક પૂરું થએ દરેક તળાવ પરથી એકેક મળુર જાગીરદારને ત્યાં મળુરીની રકમ લેવા ગયો ત્યારે સઘળા તળાવ પર મળીને કામ કરનારા મળુરો ૮૮૮૩ ગણા મળુરી લેવા ગયલા દરેક મળુરને ૨૫૪૦ રૂપિયા ઉપાડી આણવા પડ્યા. ત્યારે કેટલાં તળાવ ખોદાતાં હશે અને દરેક તળાવ પર કેટલા માણસ કામે લગાડ્યા હશે ?

નિયમ ૬ દ્વેઃ—બે સંખ્યાનો ગુણાકાર અને તેજ બે સંખ્યાનો ભાગાકાર આખ્યાં હોય, તો આપેલા ગુણાકારને આપેલા ભાગાકારે ગુણી ગુણાકારનું વર્ગમૂળ કાઢવાથી એક સંખ્યા નીકળશે આ ઉપરથી અથવા આપેલા ગુણાકારને આપેલા ભાગાકારે ભાગી ભાગાકારનું વર્ગમૂળ કાઢવાથી બીજી સંખ્યા નીકળશે.

ઉદાઃ—બે સંખ્યાનો ગુણાકાર ૩૬ છે, અને તેજ બે સંખ્યાનો ભાગાકાર ૪ છે, તો તે બે સંખ્યાઓ કઈ ?

$$\sqrt{\text{આપેલો ગુણાકાર} \times \text{આપેલો ભાગાકાર}} = \sqrt{૩૬ \times ૪}$$

$$= \sqrt{૧૪૪} = ૧૨ \text{ એક સંખ્યા} \quad \text{અને,}$$

$$\sqrt{\text{આપેલો ગુણાકાર} \div \text{આપેલો ભાગાકાર}} = \sqrt{૩૬ \div ૪}$$

$$= \sqrt{૯} = ૩ \text{ બીજી સંખ્યા}$$

કારણ —

$$અ \times વ = ૩૬ \text{ અને } \frac{અ}{વ} = ૪ \text{ છે. માટે } અ \times વ = ૩૬ \text{ ને } \frac{અ}{વ} = ૪$$

મોટી સંખ્યા નાનીના કરતાં ૪ ગણી છે, માટે ૩૬ ને ૪ એ ભાગતા ૯ આવ્યા તે બે સરખી રકમોનો ગુણાકાર રહ્યો, એટલે બે સરખી રકમો ૯ ના વર્ગમૂળ ત્રણ ત્રણની થઈ માટે ૩ થી ૪ ગણી ૧૨ એ મોટી રકમ થઈ, ને નાની ૩ રહી

બીજી રીતે કરીએ તો નાની મોટીનો ૪ થો ભાગ છે માટે ૩૬ ને ૪ એ ગુણતાં ૧૪૪ આવ્યા તે બે સરખી રકમોનો ગુણાકાર રહ્યો, એટલે બે સરખી રકમો ૧૪૪ ના વર્ગમૂળ બાર બારની બરાબર થઈ, માટે ૧૨ નો ૪ થો ભાગ ત્રણ એ નાની રકમ થઈ, ને બાર મોટી.

વડે ગુણવાધી ઝાં = ૧૪૪ થાય છે; અને ઍ વ = ૩૬ ને $\frac{ઍ}{વ} = ૪$ વડે ભાગ્યાથી ઘાં = ૯ થાય છે.

ઉદા:—એક એકરની કિંમત રૂ. ૧૫૦ ગણીએ તો એક કુટુંબની જમીનની કિંમત રૂ. ૬૮૭૫૦ થાય છે. એ કુટુંબમાં કેટલાક બાઈઓ મુખ્ય ભાગીદાર છે. પહેલા બાઈને એક, બીજાને બે, ત્રીજાને ત્રણ, ચોથાને ચાર, એમ દરેક બાઈને છોકરા છે. આવી રીતે જેટલા છોકરા થાય છે તેટલા એકર જમીન મુખ્ય ભાગીદાર તરીકે એક બાઈને ભાગે આવે છે. સઘળા છોકરાઓ વચ્ચે બધી જમીન સરખે ભાગે વહેંચીએ તો એક છોકરાને ભાગે એક મુખ્ય ભાગનો ૫ મો હિસ્સો આવે છે. કહો ત્યારે તે બાઈઓ કેટલા અને બધા બાઈઓના મળીને છોકરાઓ કેટલા

(અપૂર્ણ)

બાળસંવાદ.

(લેખક—મોહનલાલ પ્રભાકર બાટ)

અકબર પાઠશાહની દરબાર-રચણ લાહોર.

(ટોડરમલના મૃત્યુ પહેલાનો વખત)

છઠીદાર—ખુદાવદ, ખુદાએગાન, શહેનશાહ અકબરશાહ બહાદુરને ધણી ખમા ! (અકબર ગળ્યાસને બેસે છે)

અકબર—ગદારા રાજ્યના સત્તઓ ! આજની દરબારમાં તમે બધા અમલદારો ખુદાની મહેરબાનીથી અહિં લાહોરમાં બેગા થયા છો, તે જોઈ મને બહુ અનંદ થાય છે. કેમ ટોડરમલ ! વસુલાત ખાતાની શી ખબર છે ?

ટોડરમલ—ઝડાંપનાહ ! લગભગ ૪૦૦ વરસ થયાં અનેક જગજોમાથી પસાર થતી રૂયત આપની વ્યવસ્થિત રાજ્યનીતિથી મેં જ માણ્યો છે મુગલ શહેનશાહતના બધા વિભાગો હવે બરાબર ગોઠવાઈ રહ્યા છે, અને જમીનની ગણણી કરી મહેસુલના આકડા બેઝસ કર્યા છે, જમાવંધી અને જકાતખાતાની સરળતાથી તથા જલ્દીયાવેરો અને જાત્રાવેરો કાઢી નાખવાથી બધી હિંદુ રૂયત મુખમા

મગન રહે છે. તમામ રૈયતની આબાદાની વધારવા માટે લોકાપ-
યોગી ખાતાં પાછળ સારો ખર્ચ કરવામાં આવે છે, અને
રાજ્યની તિજોરી રૈયતના ભલા માટે જરા પણ સકોચાતી નથી.

અકબર—કેમ, કાજ સાહેબ, ન્યાયખાતાની શી ખબર છે ?

કાજ—હજુરે આલી ! જ્યાં ચેર અને શાહનો ન્યાય એક રીતે થતો,
ત્યાં દુષ્ટ હોકેમોના શબ્દ તેજ લોકોનું બિવિધ ગણાતું, જ્યાં સ્વાર્થ-
નેજ સર્વ સત્તા સોપાતી, ત્યાં આજ આપના નિર્મળ ન્યાયરૂપી
સૂર્યનો ઉદય થયો છે, ને સર્વ અધિકાર નાશ પામ્યો છે. બધે
ઠેકાણે રૈયતને ખરા ઇનસાફ મળે છે, અને દિવસે દિવસે ગુન્હે-
ગારોની સખ્યામાં ઘટાડો થતો જાય છે.

અકબર—કેમ માનસિંહજી ! આપણા હરકરની શી ખબર છે ?

માનસિંહ—નામવર શાહ ! જ્યારથી આપે મુસ્લમાનો અને રજપૂતો
વચ્ચેના વેરભાવને દોરતીના રૂપમ ફેરવી નાખવાનો આદેશ કર્યો
છે, ત્યારથી ધણા યરા રજપૂતો આપની સાથે જોડાયા છે.
યાહોમ કરી, ગમે તેટલા ધા શરીર પર પડ્યા હોય છતાં હિં
મત રાખી ત્વ જતાં સુધી યુદ્ધમાં અડગ રહેનારા ધણા રજ-
પૂતો આપણા હરકરમાં જોડાયા છે તેમના સહવાસથી આપણું
હરકર વધારે પરાક્રમી થતું જાય છે, અને તમામ થોહાઓ
રાજ્યને માટે જીવ આપવા હમેશા તત્પર રહે છે.

અકબર—આપણું હરકર અને તેના સરદારોની બહાદુરીથી મને સતોષ
થાય છે. જોકે ચિતોડનો પ્રતાપ ધણું વરસ થયા વરા થયો નથી,
શરવીર જયમલનો નાશ પણ માત્ર યુક્તિથીજ દર્ષ થયો હતો,
અને ચાદખીખી જેવી સ્ત્રીજાત સાથે લડતાં પણ ધણી મુશ્કે-
લીઓ વેઠવી પડી હતી, છતાં આપણા હરકરે ખીજે ઘણે ઘણે
ઠેકાણે બહાદુરી જતાવીને જે વિજય મેળવ્યા છે, તે ધણા સતોષ
કારક છે. પણ વાર ખાનખાનાન ! સિંધની શી હકીકત છે ?

ખાનખાનાન—પાદશાહ સલામત ! બખ્ષરના આપણા હકિમ સાથે
મીરજા મનીબેગ વખતો વખત તકરારો કરતો હતો. તેણે પો-
તાની હઠ છોડી નહિ, તેથી આપણે તેની સાથે બે લડાઈઓ

કરવી પડી છે. ખીજી ઉનડપુરની લડાઈમાં આપણા બહાદુર સર-
દારોએ તેને જીવતો પકડ્યો છે, તેને આપની સામે રજુ કરીએ
છીએ. ગહાપનાહ ! મનીષેગની લડવાની બહાદુરી અને દૃઢતા
જોઈને હું રાજ થાઉં છું. એવા મદને મારવા કરતાં જીવતદાન
દેવાની હું સિફારસ કરૂં છું

અકબર—મનીષેગ ! તારી બહાદુરી ઉપર હું ખુશી થાઉં છું, અને ખા-
નખાનાની સિફારસ ખ્યાનમાં રાખી તને સિંધનો હકિમ નીમું છું.
મારી અને તારી બંનેની નમોઆ તુર્કસ્તાનના મુલકોનું લોહી
વહે છે તે બૂલનો નહિ મારે પગલે ચાલી રૈયતને શુખી રાખ
વામા બગરતો રહેજે, અને હમેશાં નિયમસર અઘણી મોકલવામાં
દીલ કરીશ મા.

કેમ અબુલકદ્રુલ ! પેસાં બધાં પુરતદાના દારશી તરજુમા તૈયાર
થઈ ગયા છે કે ?

અબુલકદ્રુલ—ખુદાવદ ! તમામના તરજુમા તૈયાર છે, વળી ન્યારે ન્યારે
રાન્યના કામમાથી દૂરસદ મળે છે, સારે મારા લખેલા ઇતિહા-
સને બરાબર ગોઠવવાનું કામ કરૂં છું.

અકબર—કેમ ફૈઝી ! પેલા ગોવાના પાદરીને અને નવસારીના જરથો-
સ્તીને આજે સાંજની કચેરીમા આવવાની બબર આપી છે કે ?

ફૈઝી—ખુદાવદ ! તેમને પણ ખીજા તમામ ધર્મના વડાઓની સાથે આજે
સાંજની સભામાં આવવાનું કહેણ મોકલ્યું છે. મને, અબુલકદ્રુ-
લને અને બિરબલને એવી ચર્ચા સાંભળવાનો મોખ આપ નામ-
દારના જોડલોજ છે હિંદુ કે મુસલમાન અથવા જરથુસ્ત કે
ઇસાઈ અને ખીજા તમામ ધર્મો એકજ ખુદાને મળવાના જુદા
જુદા રસ્તા છે, એ વાત એવી ચર્ચાઓથી બરાબર સમજાય છે.

અકબર—કેમ પડિતજી ! હિંદુ લોકો મારા રાન્યમાં સુખશાન્તિ
મોગવે છે કે ?

પડિતજી—નેકનામ ! જેમણે ધર્મોષધણને વશ થઈ પરધર્મીઓના ઉપર
કેર વર્નાબે છે, તે સર્વને મળેલાં ફળ ઇતિહાસની આરસીમાં

ચોખ્ખા દેખાઈ આવે છે. આપે તે ઉપરથી ખડ તત્ત્વ શોધ્યું છે. ધર્મ સખધી જીવનને બદલે આપની સલામાજ દરેક ધર્મ-વાળા હમેશાં પેનપોતાના મતની ચર્ચા છૂટથી કરી શકે છે. આપના ઉદાર દિલનો એ દાખલો ભવિષ્યની પ્રજા ઇતિહાસમાંથી જોતો.

અકબર—કેમ બિરખલ ! લોકોની આબાદી માટે કરેલી ટ્રાસીશોના પરિણામ તને કેવા જણાયા છે ?

બિરખલ—ખુદવદ ! દેશમાં જ્યાં વિદ્યાકળાને ઉત્તેજન અપાય છે, દિવસે દિવસે હુન્નર અને ઇલ્લમની કદર લોકોમાં વધારે ધુન્નતી જાય છે, અને જગલી રિવાજો ઓછા થતા જાય છે. મુસાફરી ને નેપારની સગવડ માટે ઘણું ઠેકાણું રસ્તાઓ બાંધવામાં આવ્યા છે, અને નહેરોથી ઘણું ઠેકાણું દેશની આબાદીમાં વધારે થયો છે. લેકો-પયોગી ખાતામાં આપના તમામ અમલદારો પૂરેપૂરી કાળજી ગંભીર છે. આપ, આપના અમલદારો ને હાકેમો, તથા આપની રૈયત, સર્વે પેનપોતાનો અરસપરસનો સખધ પેટ અને શરીરના ખીજા અવયવોના સખધ જેવો સમજે છે, ને તેથી જ્યાં ઠેકાણું સુખ-શાન્તિમાં વધારો થતો જાય છે.

અકબર—ત્યારે તો ૧૪ વરસની નાની ઉમરમાંથી જુદાંજુદાં જોઈને મારે માથે નાખી હતી, તે જોઈ મેં પૂરેપૂરી કાળજીથી ને પાક દિલથી બજાવી છે, એમ ભવિષ્યની પ્રજા મારે માટે કહેશે. મારી પાછલી નિંદગીમાં એ મને શાન્તિરૂપ થશે.

પશ્ચિમનો દિદ્પાળ—(સ્વગત) અકબર પાદશાહ ખરેખર તું કહે છે તેમજ થશે. પરંતુ તારામાં પણ દરલાઠ દોષો છે જેને તારા સહયુજોથી એ દોષો દૂર કરી જાય છે, છતાં આગળ ઉપર તારા ધણા સહયુજોના જીવનમાં દકાયલા થોડા દોષોને પણ ભવિષ્યની પ્રજા ઇતિહાસની આરસીમાંથી જોશે. ચિતોડના ઘેરા વખતે જયમલને મારવાનો પ્રયત્ન અને એવા થોડા દાખલા સિવાય તારી કીર્તિ અમરજ રહેશે તારી ઓલાદ જે તારે

રસતે આવીને, તાનાના શબ્દો અને રૈયતને તારા કરતાં વધારે સાચું સુખ આપશે, તો મુગલ શહેનશાહતની હિમારતને કદી પણ તુકસાન પહોચવાનું નથી. પણ આહા ! લલિધ્યની ખુબી ઓરજ છે ! તારી ઓલાદને મળેલી તકનો લાભ તે લઈ શકશે નહિ. મુગલ શહેનશાહતનો મધ્યાર્દ્ર તારા પ્રાંત ઔરગઝેના સમયમાં તપરો પગલું અનેક છળ, પ્રયત્ન અને ધર્મોપણીની કુટૂતાના તાપથી રૈયતના ઉદય અડળારો, અને એ અડળામણનો અવગળા ખુદાની દરખાસ્તે પહેચી, મુગલાર્ધ શહેનશાહતને નખળી પાડી દેશે. તારી ઓલાદનો છેલ્લો માણસ સ્ત્રીઓ અને બાળકોના નિર્દોષ હૃદયોને રીંગારનારો મદદગાર થઈ મુગલ શહેનશાહતનો પૂરેપૂરો અંત આણુને, અને તેને પરિણામે તારા કરતા ન્યાય અને સદ્ગુણોના ધણીજ વધારે આગળ પડતી મારી પશ્ચિમની પ્રજા હિન્દુ ચક્રવર્તી રાજ્ય ભોગવશે હિન્દુસ્તાનની પ્રાચીન શબ્દોની દિલ્હીને માટે જે લોહી રેડાયા છે તેનો ત્યારેજ અંત આવશે, અને દિલ્હીની સત્તા કલકત્તે જઈ, પાડી દિશ્વી આવી ઈસલામી લાન્ડનદેરમાથી શાન્ત અને સુખગય પ્રમગ આપશે.

આણુ પર્વત.

(આણુ પુ પા ૫૪ ૬૧ થી.)

નખી તગાન એ અણુ મદર રોગન પાસે રેકરીઓની વચ્ચે નીચાણમાં અરધો માઠલ લાણુ ને પા રાખત ચડોગુ આણુથી પશ્ચિમે આવતું છે પૂર્વ તરફ તે ઊંચું છે, પણ પશ્ચિમ તરફ વીંચથી ત્રીસ ફુટ ઊંચું છે ત્રિપિના નખ વડે એ તગાન તૈનાર થયતું છે એવી અન્નમનિન દત્તકયા આશે છે તેનો દેખાવ મુદર છે. એને એક કાંઠે જયપુરની ને બીજે કાંઠે જોધપુરની મુદર કાઠીઓ (ઉતાણ) આવેલી છે. કર્નન રોડે તે જોયું ત્યારે “ તેમા જળકુહડીઓ તગની હતી તેનું ધ્યાન માણુસ ઉપર નહોતું; કેમકે આ પવિત્ર જગા ઉપર પારધીની બદ્ધક કે માછીની જળ એમાથી એકેની છોઈને ખમર નહોતી ” “ તારે કાંઈનો ધાત કરવો નહિ ” એવી

પ્રશ્નરી આજ્ઞા અહિં વર્તાતી હતી અને તેનો જે ભગ કરતું હતું તેની શિક્ષામા તેનું મરણ હતું ” આ તળાવની આસપાસ ગોળાકારમા એવી રીતે નજીક નેમજ દૂર સડક બાધેત્રી છે કે ફરવા જનારાઓ એક ગોળ ચકરમા કરવાનો લાભ લઈ શકે.

અર્જુન દેવી—દૂધ વાવડી પામેથી તેનો ચઢાવ શરૂ થાય છે. વાવડી પાસે સાધુને રહેવાના ગુપ્ત છે. એ વાવડીનું પાણી સાફ અને જગ ઘેળુ છે. લાગ્યા છુટયા ત્રણસે પગથીઆ ચડ્યા પછી અંધર દેવીના ગદિરમાં જવાય છે. દરવાજામા બે વાંધની મૂર્તિઓ, એક રાસાભાવિક કુક, અને ગણેશજીનું નાનું દહેરૂ જોવામા આવે છે ટેકરીના મધાળાની એક શુદ્ધમા અર્જુન દેવીની મૂર્તિ ઉભેલી છે તે કાળા પથરની છે એ શુદ્ધમા સર્પનો પ્રકાશ આવતો નથી. ત્યાં શિરોહી રોટ તરફથી ધીનો અખડ દીનો બળે છે. પામેનું ઘોળુ દેવળ મ ૧૬૩૨ મા બધાયલુ જણાય છે શુદ્ધની પશ્ચિમે શિવનું દહેરૂ અને નાની ધર્મશાળા છે એ જગ્યાના આચાર્યને રાત્ર્ય તરફથી થોડી જમીન આપવામા આવેલી છે ત્યાં ચત્રી પુનમ તથા આસો સુદ દશમ ઉપર મેળો ભરાય છે પાછા દરવાજામાં આવી ઉભા રહેતા કુંગર ઉપર છેટે છેટે અવેશ બગલા અને મકાનોનો સુદર દેખાવ નગરે પડે છે ત્યાંથી દેલવાડ તરફની બાલુએ પણ પગથીઆ બાધેયા છે. તે પગથી-એથી ઉતરતા બીકાતેરની ઠાઠી પાસે દેલવાડ ને રસ્તે ચડાય છે.

દેલવાડના દહેરાની સુદર શિપકળાથી તો અવધિ છે. આશુ ગામથી આસરે સવા માંદલ ઉપર ઉતરે દેલવાડ નામનું નાનું ગામ આવેલું છે દેલવાડ એટલે દેવગોનો જયો તેમા મુખ્ય ૭ દેવળ છે, તેમાના પાંચ દેવતામરીના અને એક દિગમરીનું છે એ સપ્તગા દેવગો જુદા જુદા દરજોએ બંધાવેલા છે તેમા થયલુ ખર્ચ અનહદ છે આ દેવગો જોવાથી તે વખતે કેવા જગરા શ્રદ્ધાળુ જૈન ગ્રંથો પડ્યા હશે તેનો અપહુને ખ્યાલ આવે છે

સાથીઆની માફક એ દેવગોનો જયો ગોઠવાયલો છે. તે સુદર જૈન આનંસના બનાવેલા છે તે દરેકને પોત પોતાની જગ્યા છે જગ્યાના મધ્યમાં તીર્થંકરની મૂર્તિ આવેલી છે જગ્યાને ફરતી પણ નાની નાની મૂર્તિઓ ગોઠવવામા આવી છે.

આ દેવતા એજ આશુ પર્વનની ખરેખરી ગાથા છે. એનું નકશી કામ અત્યંત સુદર છે જાણે મીથુના બીબામાં એ સધળું નકશી કામ ઉતાર્યું હોયની ! આ ચારીક કોતરણી કામના નાજુક દેખાવનું વર્ણન આ-
ખી શકાય તેમ નથી

વિમળશાનું દહેરું ઈ સ. ૧૭૩૨ માં વિમળશાએ બધાવ્યું છે અને સ. ૧૭૫૬ માં સમરાવવામાં આવ્યું છે ચૌદ વર્ષે એ દહેરું બધાઈ રહેલું. જમીન સરખી કરવામાં જપત લાખ રૂપીયા બેઠા અને કુલ ખર્ચ અઢાર કરોડ રૂપીયાનું થયું મૂર્તિને આસરે એક લાખ રૂપીયાના હીરા માણેકથી શણગારવામાં આવે છે અને મૂર્તિને માથે સુદર જવાહિરનો મુગટ મૂકવામાં આવે છે. વળી ત્યાં બાવન ગોખવાઓ તૈયાર કરવામાં આવ્યા છે અને તેમાં ચોવીસ તીર્થંકરની મૂર્તિઓ બેસાડવામાં આવી છે દહેગના એક છેડા ઉપર અગિકા માતાની મૂર્તિ બેસાડેલી છે.

વિમળશાના દહેરાના મોં આગળ એક ચોગસ દેખાવના મકાનનું લાથીખાનું આવેલું છે તેમાં દરેક છેડે ધોળા આરસપહાણના ચાર ચાર કુટની ઊંચાઈના નવ નવ હાથીની કાત છીંચાળા ચાલતાઓ આવી રહેલા છે એ હાથી ઉપર હોદ્દા ચીતરી તેના ઉપર માનવને પણ બેસાડેલા છે વિમળશા અને તેના કુટુંબનું જાણે સરકાર નીંજીતું ન હોય તેવો દેખાવ દેવામાં આવ્યો છે. દરવાજાને રસ્તે વિમળશા અને તેના ભત્રીજાની આ-
રસપહાણની મૂર્તિઓ ઉસી કરવામાં આવી છે

વસ્તુપાળ તેજપાળનાં દહેરાં—વિમળશાનું દહેરું છોડી આગાણુ જોળાગી ઉત્તર તરફ જઈએ તો યડોયડ વસ્તુપાળ તેજપાળના દહેરા આવે છે વિમળશાના દહેરામાં આદિનાથની મૂર્તિ છે, ત્યારે આ દહેરામાં નેમનાથ ભગવાનની મૂર્તિ છે, આ દહેરા સંવત ૧૨૮૭ માં બધાવ્યા છે તેમાં સુદર આઠ માણલાથી ઉભો સોલ ધુમટ જોનારનો ચિત્રને આકર્ષે છે. ત્યાંથી રામાસપમાં જવાય છે એક તરફ રાણુલની મૂર્તિ છે અને બીજી તરફ શાલિનાથની મૂર્તિ છે આ સરળા દહેરાનું વર્ણન અરે આપતું નિરર્થક છે એ દહેરા નજરે જોયા સિવાય તેનો ખરો ખ્યાલ આવી શકે તેમ નથી.

આ દહેરાં બધાવનાર વસ્તુપાળ તેજપાળે પોતાની જાંઘીમાં ત્રણ અબજ બોતેર કરોડ બોતેર લાખ અઢાર હજાર અને આઠસો રૂપીયા ધર્માં

દામાં વાપર્યા હતા. દહેરાની એક બાબુએ વતુપાળ તેજપાળ અને લક્ષિતા દેવી તથા વીરતાદેવીની મૂર્તિઓ આવેલી છે એ દેરાણી જેઠાણીના ગોખલા પણ જોવા લાયક છે. જૂની ગોધખોળના રોખીનોએ અચુક એકવાર આ દહેરાઓની મુલાકાત લેવી જોઈએ.

દેલવાડમાં જત્રાણુઓને ઉતરના માટે ધર્મશાળાઓ છે. તે ઉપરાંત ગાદલા, ગોદડા, ઠામ, વાસણુ, સીધુ, આમાન વગેરેની ગોઠવણુ પણ સારી છે.

દેલવાડ છોડી હવે અચળગઢની સડકે ચડીએ અચળગઢ દેલવાડથી પાંચ માઈલ દૂર છે અચળગઢની ટેકરી ઉપર જૈન દેવળો આવેલા છે. ત્યાં માત્ર પગપાળા જવાય છે, પરંતુ અચળગઢની નીચે ત્યાં નૈવ તથા વૈષ્ણવના તીર્થની જગ્યા આવેલી છે ત્યાં સુધી ગાડી ધોડા આવી શકે છે દેલવાડેથી ત્રણ માઈલ છેટે માર્ગમાં ઝોરીઆ નામના ગામનો રૂતો ફાટે છે. ઝોરી આમાં એક ડાક ખગલો છે અને ત્યાંથી ગુરુશિખર જવાય છે. દેલવાડથી દોઢ માઈલ છેટે આણુના રહેવાસીઓને જણી પુર્વ પાડ્યા માટે શિરોહી દરબારે છત્રીસ હજાર રૂપિયાને ખરચે દેવર તળાવ બાંધેલું છે ત્યાંથી એક માઈલ ઉપર એક ચોટી આવે છે ત્યાંનો અદાવ મુરકેલ છે.

અચળેશ્વરના દહેરામા મ ૧૪૧૮ નો લેખ છે મહતનો મઠ છોડી ગણેશ પોળમા ગયા પછી હનુમાન પોળ આવે છે ત્યાંથી ચપા પોળમાં જવાય છે. તે ત્રીજા દરવાજાને કમાડ છે ત્યાંથી થોડે છેટે કુચુનાથજીનું જૈન મંદિર અને ધર્મશાળા આવે છે, તેને લગત વાણીઆઓની ચોડી દુકાન છે થોડેક દૂર ચાલતા એક ડુવો આવે છે તેની થડમાં જૈનોનું અચળગઢનું મુખ્ય દેવળ આવે છે. તેના દરવાજામાં એક સારી ધર્મશાળા છે, ત્યાં ઋષભદેવજીનું મોટું દહેરું ને પદર નાનાં નાના બીજાં દહેરાં છે. વળી તેજલામા રામદેવજી, હનુમાનજી, વિષ્ણુજી, બદુચરાજી વગેરેની પણ નાની નાની મૂર્તિઓ જોવામા આવે છે એ દહેરું મઠી પગથીએથી ઉંચે ચડનાં નેમી નાથજીનું દહેરું આવે છે તેમાંના લેખની સાથ ૧૫૧૮ ની છે. ત્યાં મુખ્ય દેવળમાં આદિનાથની ચોમુખી મૂર્તિ છે તેનું વજન ૧૪૮૪ મણ છે. તે કુલારાણુની સિધવા રાણીએ બંધાવ્યું છે મૂર્તિ ઉપર ૧૫૧૮, ૧૫૨૯ અને ૧૫૬૬ ના લેખ છે એ દેવળને બીજાં માળે ચડીને જોતા આણુ પર્વતનો

ધણો સુદર દેખાવ નજરે પડે છે. આણુ હાંધરૂલ, તથા આણુનાં ખીજા મકાનો, ચોક્કીઓ, રત્તાઓ, ગુરુશિખર, અજમેર જતી રેલવે સડક વગેરે આખને આનંદ આપનારા દેખાવો સાથી નજરે પડે છે. નીચેના દેવળની ચડમા કુહારાણીની, તેના પુત્રની, અને પૌત્રની મૂર્તિઓ છે અચળગઢનાં જૈન દહેરા ઊંડી આગળ વધતા ભેરવ પોળ શ્રાવણ ભાદરવા પોળ વગેરેમાં થઈ બીજી બાજુએ જઈએ તો હરિશ્ચંદ્રની ગુફા વગેરે જેવા જેવી જગાઓ આવે છે.

ગુરુશિખર—આણુથી પાંચ માઈલ, દેવવાડેથી સાડા ત્રણ માઈલ, અને અચળગઢથી એક માઈલ દૂર શિરોદ્ધી સરથાનના આણુ મહાલનું ઝોરીઆ નામનું નાનું ગામ છે તે આણુ કરતા પાંચમો દુટ ઊંચુ છે ઓ. વિઆના ડાક બગલામાં રાત રહી સવારના પહોરમાં વહેલા ઊઠી ગુરુશિખર જતુ એ વધારે સગવડલરેકુ છે એ શિખર સમુદ્રની સપાટીથી ૭૫૦૦ પચાસ ફીટ ઊંચુ છે. મારગમાં કનખળ તીર્થ આવે છે ત્યાંની કુ. ભેરની મૂર્તિ ઉપર સ. ૧૨૧૫ નો લેખ છે પંચી ચક્ર તીર્થ, મહાવીર સ્વા. મીનું દહેરું, જવાઈ નામનું નાનું ગામ, અને નાગ તીર્થ અનુક્રમે આવે છે. ગુરુશિખર પગ નાના કુઆ પાસે ધગને આધારે એક દહેરું છે, તેમાં હાકાર છ બેઠા છે. ત્યાં એક બે સાધુ રહે છે ત્યાંથી થોડે દૂર ગુરુ દત્તાત્રયનાં પગલા છે ત્યાં એક મોટો ઘટ છે તેના ઉપરના લેખમાં ૧૪૧૮ ની સાલ લખી છે. ગુરુશિખર ઉપર ધણી ગુફાઓ છે ઉપર લેલા રહી ચારે તરફ નજર કરતા ધણો સુદર દેખાવ જેવામાં આવે છે સવારના ઝગાઝગામાં ટેક બેઠાપુગના અને બાગોતરાના કિલ્લા સુધી નજર પડે છે.

ગુરુશિખરની બીજી બાજુએ ઉત્તરોજ ગામ આવ્યું છે તેની આસ પાસ કેલગનાથ તથા અદ્રિનાથ મહાદેવ, પચ દેવગ, ખડેપુરી જાવની ગુફા, વગેરે જેવા જેવું છે. ઉત્તરોજથી થોડે દૂર શેર ગામની પાસે વચાનજની જગ્યા સૂર્યકુડ, ગણેશજી, લેંગવનાથજી, પુષ્કરજી, વગેરે જગ્યાઓ આવેલી છે.

હવે આપણે આણુમાં પાંચ આનીએ—આણુમાં રજપુતાના હાંદેલમાં તથા ડાક બગલામાં યુરોપીઅન મુસાફરોને ઊતરવાની સગવડ છે. રજપુતાના હાંદેલમાં જણુ દીઠ દરરોજના ૭ રૂપીઆ અને મહીનાના દોઢસે

રૂપીઆ ફી લઈ બધી સગવડ કરી દેવામા આવે છે ત્યાં ત્રીસ ઓરડા છે કોઈ કોઈવાર સુરોપીઆન દબના પારસી વગેરે દેશી લોકોને પણ ઊતરવાની સગવડ ત્યાં કરી દેવામા આવે છે. ડાક બગલામાં જ્યુ દીઠ દરરોજ એક રૂપીઆ ભાડાનો ને સાડા ત્રણ રૂપીઆ ખોરાક ખર્ચના લેવામાં આવે છે. દેશી મુસફરો તો ઘુઠ સરાઈમાં ઊતરે છે.

આશુમાં અનાય બાળકો માટે લોરેન્સ સ્કૂલ છે. તે હુતાપાણીની અનુકૂળતા બેઈ ઇ. સ. ૧૮૫૪ માં સર હેનરી ઓરેન્સે સ્થાપેલી છે. તેમાં તે સિનાય બીજા છોકરા તથા છોકરીઓ પણ ભણે છે. અનાય બાળકો પાસેથી કરી ફી લેવામા આવતી નથી. સોલ્જરના છોકરાઓ પાસેથી આઠ રૂપીયા અને અધિકારીના છોકરાઓ પાસેથી ચૌદ રૂપીઆ ફી લેવામા આવે છે.

આશુ ઉપરના લેખો.

- ૧ દેલવાડમા વિમળશાહના દહેરામા સં. ૧૦૮૮ નો લેખ છે
- ૨ કનખલેશ્વર મહાદેવનો ઓરીઆ મામમા ઇ. સ. ૧૨૦૯ નો લેખ છે.
- ૩ ગુરુશિખર સમરાવ્યાનો સવત ૧૨૬૫ નો લેખ છે.
- ૪ દેલવાડના વરગુપાળ તેજપાળના દહેરાં બધાવ્યાનો સવત ૧૨૮૭ નો લેખ છે.
- ૫ અચલેશ્વરમા વિષ્ણુની મૂર્તિ ઉપર સવત ૧૩૦૦ નો લેખ છે
- ૬ સતીના પાળીઆ ઉપરની છત્રીનો સવત ૧૩૧૭ નો લેખ છે.
- ૭ ગૌમુખ પાસેના બુદનો સવત ૧૩૨૪ નો લેખ છે.
- ૮ અચલેશ્વર પાસે આદિપાળ સંહિત ત્રણ લેસનો સવત ૧૩૪૨ નો લેખ છે
- ૯ વિમળશાહના દહેરાનો ઉદ્ધાર, ૧૩૭૯.
- ૧૦ અચલેશ્વર ઇ. સ ૮૧૩ સમરાવ્યુ, ઇ. સ. ૧૩૨૧.
- ૧૧ અચલેશ્વર પાસે કુનાનો લેખ, સવત ૧૩૮૭
- ૧૨ વસિષ્ઠજીનું દહેડ, સંવત ૧૩૯૪.
- ૧૩ વાલમ ઋષ્ય, સવત ૧૪૫૨.
- ૧૪ અચલેશ્વરનો પિત્તળનો પોદીઓ બનાવ્યો, સંવત ૧૪૬૪, સ્થાપોદ સંવત ૧૬૯૮.

- ૧૫ અચળગદનાં નીચલાં દહેરાની મૂર્તિઓ, ઇ. સ. ૧૪૦૯—૧૪૫૧ ૧૪૫૨.
- ૧૬ ગુરુચિખરનો મોટો ઘંટ, સંવત ૧૪૬૮.
- ૧૭ અચળેશ્વરનું ત્રિગ્રજ, સંવત ૧૪૬૮.
- ૧૮ હારકાનાથનું નૂતન દેવળ દેલવાડ પામે, ઇ. સ. ૧૪૬૮.
- ૧૯ અચળગદમાં પાગમનાથનું દહેરે બાંધ્યું, સંવત ૧૫૬૦, સમગ્રચું સંવત ૧૭૭૨.
- ૨૦ અચળગદનું તેમીનાથનું દેવળ, સંવત ૧૫૧૮.
- ૨૧ અર્જુન માતા, સંવત ૧૬૩૨.
- ૨૨ અચળગદનાં ઉપવા દહેરાઓની પાચ મૂર્તિઓ ૧૫૧૮—૧૫૧૮—૧૫૨૯—૧૫૬૬—૧૫૬૬.
- ૨૩ અચળગદના નીચેનાં દેવળોની પાછળના પગલાઓ, સંવત ૧૭૦૩.
- ૨૪ ગૌપુષ્પ કુંડ મમગળો, સંવત ૧૮૭૫.
- ૨૫ અચળગદનાં પગલાઓ, સંવત ૧૮૬૩.
- ૨૬ વસ્તનજનો પિતળનો ઘંટ, સંવત ૧૮૭૭.
- ૨૭ અચળગદનાં પગલાઓ, સંવત ૧૯૨૮ ૦

લિ. પોપટલાલ દેવળચંદ ગાહ—રાજકોટ.

* આશુના લોકપ્રિય તહેસીલદાર ગાં. ગાં. બુચનાઈ કુલગમદનો દુ મોટો આભારી છું, કેમકે તેમના આત્મ આર્મંત્રણથી મયા ઉનાગામા હું આશુ મળે હતો અને આ કર્જનમાં આપેલી ધાગીખરી હકીકત તે મળે પુરી પાડે હતી.

પો. કે. ગાહ.

કેળવણીઆતની સ્વરો.

જાહેર ખબર,

(ઉ. લા. ના એ. ૪૦ સાહેબના તા ૧૬ મી જાન્યુઆરી ૧૯૧૨
ના હુકમ નં. ૧૨૨૩૯ ઉપરથી.)

એડ્યુકેશનલ ડિપાર્ટમેન્ટ.

૧ ૩૩૨૧.—(તા ૫ મી ઓક્ટોબર ૧૯૧૧ ના ઓફિસ ગવર્નમેન્ટ
ગેઝેટ, લાગ ૧ લા ને પાને ૧૮૧૮ મે જાણવાથી) ન, ૨૭૭૭ ની તા.
૨૩ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૧ ની સરકારી જાહેર ખબરના વધારામાં આ છ-
લાકાની માધ્યમિક નિશાળોના ઉપયોગ માટે સરકારે મજૂર કરેલી ઓપ-
ડીઓ વગેરેની નીચલી ત્રૈમાસિક યાદી સર્વની જાણ માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં
આવે છે.

ગુજરાતી.

મિ ચૌપટલાલ મગનલાલ, ઓફિસિયલ છુક ડીપો-અમદાવાદના
' મિ ગુજરાતી ' ના મેનેજરની મુધરેલી મિડલ સ્કૂલ ગુજરાતી કૌપિ છુકો
નં. ૧ તથા ૨.

જાહેર ખબર,

(ઉ. લા. ના મે. એ ૪ સાહેબના તા ૧૭ મી જાન્યુઆરી
૧૯૧૨ ના હુકમ નં ૧૨૩૧૨ ઉપરથી)

જનરલ ડિપાર્ટમેન્ટ.

કિલ્લે મુગઈ.

નં. ૭૩૫૮.

તા. ૨૮ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૧.

સરકારી ઠરાવ.

૧. મેલેરીઆની બીમારીમાં લોકોમાં કિવનાઈનના ઉપયોગનો વધુ
ફેલાવો કરવાની નવી રીતો પર સરકારે વિચારવલાવી રહી છે હાલ સરકારે
નીમોલા અધિકારી મારફત આખા હલાખમાં કિવનાઈનના એક એક પૈસાવાળા

પડીકાં વેચાય છે. આનું વેચાણ દર વર્ષે વધતું જાય છે, અને દરેક રીતે તેને ઉત્તેજન આપવાનું જરૂરી રાખવામા આવશે પણ મેલેરીઆથી સપડાયલા લોકોને તદ્દન આરામ થવા માટે તેઓ જોઈતી સખ્યામાં દવાના પડીકાં લે એમ કરવું મુશ્કેલ છે. કિવનાઈનના વધારે નિયમિત ઉપયોગને ઉત્તેજન આપવા માટે, તેમજ વધારે મનોહર તથા રચિકર રીતે વહેંચવા માટે કિવનાઈન વહેંચવાની જે પદ્ધતિ પૂર્વે બગાળા અને આસામમાં થોડો વખત થઈ દાખલ કીધી છે તે નવી પદ્ધતિની અજમાયશ કરવાનો સરકારે નિશ્ચય કીધો છે.

૨. આ પદ્ધતિનું મુખ્ય લક્ષણ એ છે કે કિવનાઈનની વહેંચણી પડીકામા ન કરતા આરામને માટે જોઈતા કિવનાઈનના જથ્થામા ('ટ્રીડમેન્ટ'મા) કરવામા આવી છે, દરેક 'ટ્રીડમેન્ટ'માં ચાર ચાર ગ્રેઇનની ૨૦ ટીકડીઓ (tablets) કરી એક નાની કાચની નળી (tube) મા બંધ કરી તે સાથે અગ્રેજીમાં તથા વર્નાક્યુલરમાં (દેશી ભાષામાં) મૂચનાઓ આપવામા આવે છે. દશ નળીઓનું એક મોટું પડીકું (પાર્સલ) બનાવવામાં આવે છે, અને તે પરચુરણ વેચનારોએ તે આપવાનો નાનામા નાનો જયો છે. એવા એક પડીકાની કિંમત રૂ. ૧-૭-૦ છે, અને પરચુરણ વેચનારે દરેક નળી ૦-૩-૦ ની કિંમતે વેચવાની છે, જેથી તેને પડીકા દીઠ ૦-૬-૦ નો ફાયદો થશે. આ કિંમતો ખરીદ કિંમત કરતાં ઘણીજ ઓછી છે, પણ એ પદ્ધતિને લોકપ્રિય બનાવવા ખાતર પ્રથમ ઓછી કિંમત ઠગવવાનું સરકારને સલાહકારેલું લાગે છે.

J. L. Rieu.

સેક્રેટરિ નિસખત સરકાર.

સરકારે કોલેક્ટરોને હુકમ કીધો છે કે તેઓએ ગામડાના મુખીઓ ગામડાના સ્કૂલ માસ્ટરો, ગામડાના પોસ્ટ માસ્ટરો, નાના હુકાનદારો વગેરે 'ટ્રીડમેન્ટો' પરચુરણ વેચે એવી જોગવાઈ કરવી.

બહાર ખબર

(ઉ. ભા. ના ને કોઈ ઇ. સાહિબના તા. ૩૦ મી જાન્યુઆરી ૧૯૧૨ ના લુકમ નમર ૧૨૮૯૦ ઉપરથી).
આથમિક શાળાઓ માટે મંજૂર થયેલી ચોપડીની નીચલી યાદી સર્વની જાણ માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

નં	ચોપડીનું નામ.	ચોપડી નેચા છપાઈ હોય તે ભાષાનું નામ	યાતે માટે મંજૂર કરી છે તે.	કિંમત.	વિસ્તૃત હકીકત.
૧	દેસાઈ બી. એલ., રંગર શેરી, વાડી ફળીયા, સુરત— ધર્મનીતિ બોધિની, ભા. પહેલો.	ગુજરાતી	ગુજરાતી પ્રાથમિક કન્યા શાળા- ઓમાં પંનાય માટે.	૦—૨—૮	
૨	ધર્મનીતિ બોધિની, ” બીજી.	”	”	૦—૩—૦	
૩	નીતિ રત્નભાળા.	”	ગુજરાતી પ્રાથમિક કન્યા શાળાઓમાં પંનાય માટે.	૦—૨—૮	

મેડેતા બી. એન. હેડ માસ્ટર,
મિસ્ટ્ર રૂબ, રાન્ડોલ્ફ—
પ્રેમાનદની પ્રસાદી.

પણિત સિવપ્રસાદ દલપતરામ બરન
(દોઢા રોડ, રત્નપુતાના)

દેવી અગેર કામિની, બીજી
આદ્યતિ.

૧૩૨ પ્રાણુજીવન ઓધવજી, લાલ-
નગર, કાઠિયાવાડ.

સનાનન ધર્મ-દિલુ ધર્મ તથા
નીતિશાસ્ત્રનું પ્રાયમિક પુસ્તક.

મહાબારત.

રત્ન શિશુભયિ સમયદ.

ઓફિસ ઓફ મિ ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન,
પૂના તા. ૧૯ મી જાન્યુઆરી ૧૯૧૨.

પ્રાદ્યતિ

||

||

||

||

ગુજરાતી પ્રાયમિક અને ઍંગ્લો-
વર્નાક્યુલર શાળાઓની લાઇબ્રેરિ માટે

ગુજરાતી પ્રાયમિક કન્યાશાળા,
ઓમા હનામ તથા લાઇબ્રેરિ માટે

ગુજરાતી નિશાળોની લાઇબ્રેરિ માટે.

||

||

૦-૧૨-૦૦

૦-૧-૦૦

૦-૬-૦૦

૦-૫-૦૦

૦-૭-૦૦

P. WREN.
For Ag. Director of Public Instruction.

જાહેર ખબર.

(ઉ. લા. ના મે. એ. ઈન્સ્પેક્ટર સાહેબના તા ૨ જ ફેબ્રુઆરી
સને ૧૯૧૨ ના હુકમ નં. ૧૨૯૯૮ ઉપરથી).

નીચેના પુસ્તકો, ચોપાનીઆં, વગેરે નામદાર શહેનશાહ તરફથી જત-
યમલા જાહેર કરવામા આવ્યા છે, ક.રજુ કે સદગુ પુસ્તકો, ચોપાનીઆ
વગેરેમા એવા શબ્દો કે લખાણ છે કે તેથી નામદાર શહેનશાહ તરફ કે
હિંદમા કાયદેસર રચપાયલી ક્રિટિય સરકાર તરફ અસતોષ, તિરસ્કાર,
કે ધિક્કાર ઉત્કેગવાનો સભવ રહે છે

પુસ્તક વગેરેનું નામ	પુસ્તક, ચોપાનીઆ વગેરેની વિશેષ હકીકત.	સરકારી કસ્ટ નં. તથા તારીખ.
‘આર્યનોને સલાહનો એક ખોલ’ A word of Advice to the Aryans) નામનું ચો- પાનીઉ’.	મદુરામા અલગર કોવિલ મોહોલામાં છપાયુ હોય એમ દર્શાવતું, ટામિલ ભાષાનું.	ન્યુડિસ્પલ ડિ- પાર્ટમેન્ટ. નંબર ૪૩૮૬ કિલ્લે મુ- બર્ક, તા. ૨૬ મી જુલાઈ ૧૯૧૧.
નવી ભારત એસો- સિએશનમા દાખલ થ- વાની પ્રતિજ્ઞા (Oath of admission in- to the New Bha- rata Association) એ મથાળાનું.	મદ્રાસમાં છપાયું હોય એમ દર્શાવતું, ટામિલ ભાષાનું.	II
‘મહારાણા પ્રતાપસિંહ’ એ નામનું નાટક.	અનંત વામન બલ્લેએ મ- રાઠીમાં લખેલું, મુબર્કના વિ- જય પ્રેસમાં છપાયલું, અને બાલકૃષ્ણ લક્ષ્મણ પાંકે પ્ર- સિદ્ધ કરેલું	ન્યુડિસ્પલ ડિ- પાર્ટમેન્ટ નંબર ૪૪૨૧. કિલ્લે મુ- બર્ક, તા. ૩૧ મી જુલાઈ ૧૯૧૧-

‘ કામદાનો સગ્રહ ’,
‘ ૧૬૨મે ગુવાબ, ’ ‘ કસ-
રત’, ‘અશાતના’, (A-
shatana), ‘નાદવાની
સાથુ’, અને ‘નવરોજ’
એવા વિવિધ નામનુ પુ-
સ્તક, ‘વનસ્પતિની ક-
થાઓ’ એ નામ પરુ
એનુ જ છે.

‘ન્યાયાભિમાની’ ના-
મનુ વર્તમાનપત્ર

અગ્રેષ્ઠ શિક્ષક ભાગ
૧ તથા ૨ (The
English Teacher
Part I and II)

નવો અગ્રેષ્ઠ શિક્ષક
ભાગ ૧ તથા ૨ The
New English
Teacher Part I
and II

‘ સંધ્યા આકૃતિ,
બીજી, ચોથું વર્ષ ’
(Sandhya, Second
edition Fourth
year). નામનુ પાનીડે,
‘ સધર એ ગુમ ઘોરે
ઢોલુ કી લખીએન ’
(Sadher a goom
ghore hobhu ki

ગુજરાતીમા લખાયેલુ.

રામિલ ભાપામા કેરિક-
લમા પ્રસિદ્ધ થાલુ

હિંદી પુસ્તક, પૂતાના જ-
મદ્દિતેન્ધુ પ્રેસમા રાવજી શ્રી-
ધર ગોડલેકરે જાપેલુ, ને યજે-
શ્વર ગોપાલ દીક્ષિતે પ્રસિદ્ધ
કરેલું

મરાઠી પુસ્તક, પૂતાના જ-
મદ્દિતેન્ધુ પ્રેસમા રાવજી શ્રી
ધર ગોડલેકરે જાપેલુ, ને યજે-
શ્વર ગોપાલ દીક્ષિતે પ્રસિદ્ધ
કરેલું

કર્તાના નામ વગરનુ બં-
ગાલીભાષામા કવચર્તામા જાપા-
યલું તથા પ્રસિદ્ધ થયલું

જ્યુડિસ્યલ ડિ-
પાર્ટમેન્ટ નમર
૪૪૬૩ કિલ્લે મુ-
બઈ, તા ૨ જી
ઓગસ્ટ ૧૯૧૧.

જ્યુડિસ્યલ ડિ-
પાર્ટમેન્ટ. નમર
૪૮૦૮ કિલ્લે મુ-
બઈ તા ૨૧ મી
ઓગસ્ટ ૧૯૧૧.

જ્યુડિસ્યલ ડિ-
પાર્ટમેન્ટ, નમર
૪૮૧૩ કિલ્લે મુ-
બઈ તા. ૨૪મી
ઓગસ્ટ ૧૯૧૧.

11

જ્યુડિસ્યલ ડિ-
પાર્ટમેન્ટ, નમર
૪૮૩૩ કિલ્લે મુ-
બઈ, તા ૨૫મી
ઓગસ્ટ ૧૯૧૧.

bhangibena) એ
મથાળાવાળુ,

સ્વદેશી પદ્ય-ભાગ
પહિલા Swadeshi
songs-Part First)

ગેરિબાલ્ડીનું જીવન
ચરિત Life of Ga-
ribaldi) નામનું પુસ્તક.

‘ઓમ બન્દે માત
રમ, સ્વાધીન ભરત’
એ મથાળાનું અત્યાર
સુધી મના કરેલી બધી
પ્રતોથી જુદું પાનીઉ,
અગ્રેજી બંગાલી કે જીજી
કોઈપણ બાપામા પ્ર-
સિદ્ધ થયેલું

દેશભક્તિ શિક્ષણ

સિદ્ધગદ્યા પવાડા

સિદ્ધગદ્યા પવાડા

મરાઠીમાં ત્રિવિક્રમ કાશી-
નાથ પિત્રે જી એ, એલ
એલ. જી એ લખેલું, અને
દેખીતી રીતે ધારવાડમા ખા-
નોલકર એન્ડ કા. એ પ્રસિદ્ધ
કરેલું

ગુજરાતીમાં નર્સિસહભાઈ
ધ્રુવરભાઈ પટેલે લખેલું અને
વડોદરામા વીરક્ષેત્ર પ્રેસમા મ
રાઠી અક્ષરોમા છપાયેલું

બંગાલીમાં કર્તાના નોમ
વગરનું

ભારતર હરિ પટવર્ધને લ-
ખેલું, અને તેણે સાંગલીમા
ચિતામણિ પ્રેસમાં જાપેલું તથા
પ્રસિદ્ધ કરેલું

નાશક મિત્રમેળ સીરીઝનો
નં. ૧, વિનાયકે લખેલું, મુખ
ધર્મમાં નેટિવ ઓપિનિઅન પ્રે-
સમા છપાયેલું

અભિનવ ભારત સીરીઝનો

જ્યુડિશ્યલ ડિ-
પાર્ટમેન્ટ, નંબર
૫૮૫૮ કિલ્લે મું-
બઈ, તા. ૧૨ મી
ઓક્ટોબર ૧૯૧૧.

જ્યુડિશ્યલ ડિ-
પાર્ટમેન્ટ, નંબર
૬૧૭૭ તથા ૬૫૩૬.
કિલ્લે મુંબઈ તા.
૨૬ મી ઓક્ટો-
બર ૧૯૧૧ તથા
૧૧મી નવેમ્બર ૧૯૧૧.

જ્યુડિશ્યલ ડિ-
પાર્ટમેન્ટ. નંબર
૬૫૩૬ કિલ્લે મું-
બઈ, તા. ૧૦ મી
નવેમ્બર ૧૯૧૧.

જ્યુડિશ્યલ ડિ-
પાર્ટમેન્ટ. નંબર
૬૫૮૩ કિલ્લે મું-
બઈ, તા. ૧૧ મી
નવેમ્બર ૧૯૧૧.

॥

॥

શ્રી બાહ્ય દેશપાંડે યાચ્યા
પવાડા.

વીજપુરગ્યા આદિલ
સાહીગ્યા સેવટ, અથવા
શ્રી ગિવરાય છત્રપતિની
અદ્ભુત કારકથાને.

" કાઉટ લીઓ ટો-
લસ્ટોપના 'એક હિંદુને
પન' ના જવાબમાં
તેમને લખેલો એક ખુ-
લો કાગળ " એ ના-
મનું ચોપાનીઉ.

કણ્વુ (Kanava)
તથા અરિલોરુપગુ
(Arilorupanga)
એક દુકી વાર્તા.

ગણપતિગ્યા મેથા-
ચી પદે, ભાગ ૨

લોકમાન્ય બળ ગંગા-
ધર નિલક માળવરિસ
ચન્દ્રોદ્યાગ ખટવા

નં ૧, વિનાયકે લખેલું, મુંબ-
ઈમાં ક્ષણિક પ્રેસમાં છપાયેલું
અને મુગધ ઠાકુરદારમાં ફાટક
અધર્મે પ્રસિદ્ધ કરેલું.

અભિનવ ભારત સીરીઝનો-
નં ૨, વિનાયકે લખેલું, મું-
બઈના ક્ષણિક પ્રેસમાં છ-
પાયેલું, અને મુગધ ઠાકુરદાર-
માં ફાટક અધર્મે પ્રસિદ્ધ કરેલું.

નારાયણ બળવન લાડિકે
લખેલું, પૂનાના જગદ્દિતેશ્વર
પ્રેસમાં છપાયેલું, મહાદેવ રામ-
ચંદ્ર ગોરેએ પ્રસિદ્ધ કરેલું.

શ્રી હિંદુસ્થાનના અધિપ-
તિએ લખેલો.

રામિલ ભાગામાં સી સુ-
ભામની ભાગતીએ લખેલા, પાંડિ-
ચેરીમાં છપાયેલા તથા પ્રસિદ્ધ
ચલકા અને ચોપાનીઆ.

પુરદરે એન્ડ કો. જુકસે
લસે મુંબઈમાં ગણપતિ મૃષ્ટા-
ન્ના પ્રેસમાં છપેલું.

મુંબઈમાં ઈંદુપ્રકાશ સ્ટીમ
પ્રેસમાં છપાયેલું, સીતા ભ
કેશવ દામલે બી. એ., એમ.

જ્યુડિશ્યલ ડિ-
પાર્ટમેન્ટ નંબર
૬૫૮૩ કિલો મું-
બઈ તા. ૧૧ મી
નવેમ્બર ૧૯૧૧.

II

જ્યુડિશ્યલ ડિ-
પાર્ટમેન્ટ નંબર
૬૬૬૨. કિલો મું-
બઈ, તા. ૧૫ મી
નવેમ્બર ૧૯૧૧.

જ્યુડિશ્યલ ડિ-
પાર્ટમેન્ટ, નંબર
૬૭૭૨. કિલો મું-
બઈ, તા. ૧ મી
નવેમ્બર ૧૯૧૧.

જ્યુડિશ્યલ ડિ-
પાર્ટમેન્ટ, નંબર
૬૮૪૩ કિલો મું-
બઈ તા. ૨૩ મી
નવેમ્બર ૧૯૧૧.

II

૧૯૦૮.

એન્ડ બી. એ પ્રસિદ્ધ કરેલું

લેખ રત્નમાળા અથ
વા નાના કુળવીમાએ ની
વડક પત્રાયા સમઢ.

આતાછ રામચન્દ્ર હાકિંકરે
લખેલી તથા ટીકા કરેલી, પૂ
નાના વચ્ચેનેચ્છુ પ્રેસમા
છપાયલી અને જાવનત ગ
લેશ દામોદરે પ્રસિદ્ધ કરેલી

ન્યુડિસ્પન ડિપા-
ર્ટમેન્ટ, નં ૧૮૪૩.
કિલે મુખર્ષિ તા
૨૩ મી નવેમ્બર
૧૮૧૧

મેન્સન સાહેબનું ખૂન
અથવા દક્ષિણ હિંદુસ્તા
નનો ઈ સ. ૧૮૫૭ નો
ખબરો

શા માલેખાલ અનારામ
રાક્ટરે લખેલું, અને વડોદરામા
સપાછ મિત્ર્ય પ્રેસમા છપા
યલું ચેખાનીઉં.

ન્યુડિસ્પન ડિપા-
ર્ટમેન્ટ, નં ૬૮૮૨.
કિલે મુખર્ષિ તા
૨૪ મી નવેમ્બર
૧૮૧૧.

કલકત્તાની કાળ કો
ટી (the Black
hole of Calcutta).

મોહનનાથ વી અમરશી
શેરે લખેલું અને અમદાવાદમા
યા લેન ડિનિંગ પ્રેસમા છપા
યલું ચેખાનીઉં

||

સ્વદેશી પદે, ભાગ ૬
સરા

મરાઠીમા ત્રિવિક્રમ કાશી
નાથ પિરે બી એ, એન્ડ
એન્ડ બી એ લખેલું, અને
દેખીની રીતે પારસામા ખાનો
૮૦ ઍન્ડ ઈ એ પ્રસિદ્ધ કરેલું

ન્યુડિસ્પન ડિપા
ર્ટમેન્ટ નં ૭૦૦૬.
કિલે મુખર્ષિ તા
૩૦ મી નવેમ્બર
૧૮૧૧

અશ્રમ ખાનાએ વધ
વગ પવાડા

લઘુ અલિનન ભારતમાળા
ગીરીગર્ભ પુસ્તક નં ૩, ગો
વિંદે લખેલું, પૂનામા એસ
એમ, પરાજપેના મનોહર પ્રે
સમા છપાયલું અને ગલેશ
દામોદર સાવનકરે પ્રસિદ્ધ કરેલું

ન્યુડિસ્પન ડિપા
ર્ટમેન્ટ નં ૧૦૪૬
કિલે મુખર્ષિ તા
૧ લી ડીસેમ્બર
૧૮૧૧

સ્વદેશ પ્રસંગ, અગ્રે
છ, બગાલી અથવા
બીજી કોઈ પણ ભાષા
માં પ્રસિદ્ધ થયલું

મંગલતી ભાષામાં કાશી
કાન્ત ચક્રવર્તીએ લખેલું, કાઠ
ગેદરમાં પાટુઆટોલીના સ્ક્રિપ્ટિ
પ્રેસમાં છપાયલું

ન્યુડિસ્પન ડિપા
ર્ટમેન્ટ, નં ૭૧૭૪
કિલે મુખર્ષિ તા
૧૫ મી ડીસેમ્બર
૧૮૧૧

અષ્ટશુભ દેવીનું ચિત્ર

લાનોલી, કાગનાના રિ

ન્યુડિસ્પન ડિપા-

(જેમાં અષ્ટમુખ ના
મની હિંદુ દેવી સિદ્ધ પર
બેસી ગાયને દેખીની
રીને કાપી નાખનાર બે
કસાઈ પર લુગ્મચી કુ-
મ્બો દરે છે).

એમ બન્ને માતરમ
સ્વામી । ભારત મહા
કાવ્ય અગ્રણ્ય (Oom
Bande Mataram
Sardhuu Bharat
Mahakaler Abh-
nu) એ મયાનાનું પા-
નીક, અગ્રણ્ય, અગ્રણ્ય,
અગ્રણ્ય બીજી કાવ્યના
ધારા પ્રસિદ્ધ થયું.

વર્મા પ્રેસમા છપાયેલી, અને
'રજીસ્ટર્ડ ૨૦૦' એવી માહિયાળી

કર્તાના નામ વગરનું બ-
ગાળી લાગામા લખાયેલું

ટ્રેન્ટ, ત. ૭૨૦૬.
ગ્રિલે મુખર્ષિ, તા.
૧૬ મી ડિસેમ્બર
૧૯૯૧

સુપ્રિયલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં ૭૨૭૦.
કિલ્લે મુખ્ય, તા
૨૦ મી ડિસેમ્બર
૧૯૧૧.

નચેના ચોપાનીઆ ચોપડી વગેરે જમીન માં દરિયા માર્ગે બિંદિય
દરિયામાં, લાવવાની ગવર્નર-જનરલ-ઈન્-કાઉન્સિલ તરફથી-૧૮૭૮ ના સી
કરદસ્ત ઓફીસના મેકરાન ૧૯ ની રૂબરૂ મના કરવામાં આવે.છે.

પુસ્તક વગેરેનું નામ	પુસ્તક ચોપાનીયા વગેરેની વિશેષ હકીકત.	સરકારી કસબ ? તથા તારીખ ?
<p>‘‘ કાઠિવંદીઓ ટો-લરોયના એક હિંદુને પત્ર ’’ ના જવાબમાં તેમને લખેલો એક ખુલ્લો કાગળ ’’.</p> <p>પૂર્વનો તારો (Star of the East)</p>	<p>શ્રી હિંદુસ્તાનના અધિપતિનો</p> <p>.. .. .</p> <p>.. જોરદેવિયાના મેથોર્ન માં રામકૃષ્ણ વેદાન મિશન તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું.</p>	<p>‘રેવેન્સુ ડિપાર્ટ-મેન્ટ, નં ૧૧૬૪૬. કિલ્લે મુબઈ, તા. ૧૫ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૧</p> <p>‘રેવેન્સુ ડિપાર્ટ-મેન્ટ, નં-૧૧૮૩૧. કિલ્લે મુબઈ, તા. ૧૯ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૧.</p>

નિશાળોનાં ઇનામપત્રક.

ખીપણીઆ—પા નાયાભાઈ ગીરધર રકુલ જમાડી. ચો પટેલ ભારમલ સળણે પંડા તથા પીતળનું પ્યાયું, પા. ગોપાળ ધનાભાઈ સાકર તથા ૧ માલ ઝલોર—હકાર સાહેબ જીતસિદ્ધજી વારતસિદ્ધજી રા. ૪) શાકર સારોદ—ઉર્દુ રકુલ જુદા જુદા ગૃહસ્થો રા. ૮-૮-૦ મીઠાઈ ઝાડેશ્વર—ગામના આગેવાનો રા. ૫) પતાસાં. વડીઆર—કુબેર જગમલ તથા પટેલ દુલાજીભાઈ રકુલ જમાડી, પટેલ પ્રભાત બાવાભાઈ રા. ૪) મીઠાઈ. નાંધણુ—ગામ લોકો રા. ૧૨) રકુલ જમાડી. બુવા—પટેલ મયુરભાઈ જેસગભાઈ રા. ૧૭-૧૦-૦ રકુલ જમાડી. દેખર—જુદા જુદા ગૃહસ્થો રા. ૨૫) મીઠાઈ જમાડી. જંત્રાણુ—જુદા જુદા ગૃહસ્થો રા. ૪-૧૨-૦ મીઠાઈ. હાંસોઠ—મી. લગુભાઈ પ્રાણુવલ્લવદાસ રા. ૧૧) મીઠાઈ. અમનપુર—તલાટી ત્રીભોવન માલોક્લાલ વગેરે રા. ૩) મીઠાઈ. શુકલતીર્થ—જુદા જુદા ગૃહસ્થો રા. ૧૦) મીઠાઈ. રા. ૧૦) ઘડીઆળ. સોદર—રકુલ દમિટિના મેમ્બરો રા. ૧૩-૮-૦ રકુલ જમાડી, તથા મીઠાઈ. દહેગામ—ગામ લોકો રા. ૩-૧૧-૦ મીઠાઈ, અબાલાલ ગોદળભાઈ રા. ૪) પરબ. ધમણાદ—ગામ લોકો રા. ૩) પતાસાં, રા. ૩) મીઠાઈ, રા. ૧) સાકર રા. ૧૨-૮-૦ ઘડીઆળ રા. ૨૦) રકુલ જમાડી રા. ૪) પરચુરણ. સરનાર—જુદા જુદા ગૃહસ્થો રા. ૬-૦-૦ પુસ્તકો, કાપડ વગેરે કહાં નવા—પા. મણીભાઈ બોઠારભાઈ રકુલ જમાડી.

થાણા વિભાગ—

થાણા—મ્યુ. રકુલ. રોઠ મોતીલાલ હરગોવિંદદાસ રા. ૧૦૦૦) રો. લરથીપ. રોઠ પેસ્તનજી રતનજી ટાટા રા. ૨૫-૮-૦ ચોપડીઆ, તીઠાઈ. ખાલનપુર વિભાગ—

ખીમત—હીરાલાલભાઈ પીતામ્બરલાલ રા. ૪) ચોપડીઆ, ના નવામ સાહેબ રા. ૮-૦-૦ ઇનામ થરા—કોરોનેશન પ્રસંગે પટેલ રતન શી મૂળચંદ રા. ૩૨) પુસ્તકો. રકુલ કમીટીના મેમ્બરો રા. ૫) સાકર સિહોરી—પટેલ રતનશી મૂળચંદ રા. ૪) પુસ્તકો.
નાજપીપળા રોડ—

અશા—ગામના ગૃહસ્થો રા. ૩) મીઠાઈ, કુમરી—જુદા જુદા ગૃહ-

રથો શા. ૯) રકુલ જમાડી. ગરુડેશ્વર—કોરોનશન પ્રસંગે જુદા જુદા ગૃહ-
રથો શા. ૩) પતાસાં, સાકર. છઝ્યાર—કોરોનશન પ્રસંગે ગામ લોકો શા.
૩-૪-૦ રકુલ જમાડી. ઝઘડીઆ—શા. રજીછોડજી અમથાલાઇ સાકર
મજુ વા ઉમટલા—ગામ લોકો શા. ૩) પતાસા. રાયસંગપુરા—ગામ
લોકો રકુલ જમાડી. દેશાઇ નરોત્તમ તાપીદાસ રકુલ જમાડી. દેશાઇ લલ્લુ-
લાઇ ગયજી ચાંદ તથા સાકર. નાદોદ—શેઠ માણેકલાલ પરસોતમદાસ
શા. ૫) મીઠા. ઉચ્છેદીઆ—રકુલ કમીટીના મેમ્બરો તથા ગામના ગૃ-
હસ્થો શા. ૬-૮-૦ મીઠાઇ. માછી અમદાદાસ બહેચર રકુલ જમાડી.
દેકારી—ગામલોક શા. ૫) ઇનામ, સાકર. આમલેયા—જુદા જુદા ગૃહ-
સ્થો શા. ૧૫) રકુલ જમાડી. કપળસાડી—ના. રાજજી સાહેબ શા.
૨) સાકર.

કાઠિયાવાડ વિભાગ—

આટકોડ—ના. જામસાહેબ શા. ૧૦) સાકર, તથા ચાંદ. શુંદા—
શેઠ પોપટદાસ જ્યેષ્ઠ વગેરે શા. ૧૦-૮-૦ ઇનામ. હુબલી—શેઠ ચતુ-
ર્ભૂજ તેજપાળ શા. ૨૫) પુસ્તક, રમાલ શા. ૧૫) આપુસ ટેરી, શેઠ લી-
રજી પુનરવા શા. ૩૦) પુસ્તક શા. ૧૫) મીઠાઇ, શેઠ દેવાજી કેશવજી શા.
૮) જલેખી. શેઠ આધવજી શા. ૧૫) મીઠાઇ. શા. ૧૨) ધડીઆળ.

ચંચમહાલ-દેવાકાંઠા-વિભાગ—

માંડવા—તાલુકા રકુલ સર. વિઠ્ઠલદાસ દામોદર ઠાકરશી શા. ૩)
પતાસાં. રા. ગગાધર નારાયણરાવ શા. ૫) મીઠાઇ વગેરે કંવાંટ—રકુલ ક-
મિટિ તથા જુદા જુદા ગૃહસ્થો શા. ૬) સાકર. હરેકુંડા—ગામ લોક શા.
૭) રકુલ જમાડી, મીઠાઇ પુસ્તકો દારખાતું વગેરે પાછળ ખરચું.
નોહવા—રા. કૃષ્ણલાલ સુરજરામ વઝીલ તથા રકુલ કમિટીના મેમ્બરો
શા. ૩) ઇનામ.

સિંધ વિભાગ—

નગરેઠકા—શ. રકુલ.

ખેડા વિભાગ આલુ—

કરોલી—ગામ લોકો શા. ૧૧) રકુલ જમાડી. સેરાશી—વાંજના
કોર શા. ૨૫) રકુલ જમાડી રાકોર પ્રલાખવા નયુખાવા સાકર, ચોપડી,

કાપડ વગેરે લુદા લુદા ગૃહસ્થો રકુલ જમાડી ગોરવા—ગામ લોડા રા. ૨૭) રકુલ જમાડી, હકાર નારસંગલ મહેરામણસંગલ રા. ૫) દહેમી—
પા. મોતીલાલ વજલાલ રા. ૧૭) રકુલ જમાડી.

કેચ વિભાગ—

ભુજ પરસૂલ—શા. જગસિંહ વિજ્ઞાણ ઇનામ રા. ૪-૦-૦ મેડ
નરસિંહ તેજસિંહ ઇનામ રા. ૪-૦-૦ શા. ગોસર પદ્મ ઇનામ રા. ૫-૦-૦
વીરાણીરૂલ—દેસલપુરના હર નાગણુલ તુલશીદામ ઇનામ રા. ૧-૮-૦
વીરાણીના હર હીન્દુ વાલલ ઇનામ રા. ૫) રોહાસૂલ—રોહા જામી-
રદર ઇનામ રા. ૩-૧૨-૦ ઇનામ રા. ૩-૮-૦ વાલસિંગા રૂલ—મેડ
ટોપણુ દરલ ઇનામ રા. ૫૧-૦-૦ નિરોહા રૂલ—ગામના સદગૃહસ્થો
ઇનામ રા. ૪-૦-૦ ખાયડ રૂલ—જામીના મેડ વિચનલ જોડા ઇનામ
રા. ૨૫-૦-૦ શા. પાસુ ખુમ મિલાલ રા. ૧-૦-૦ ખારીરોહર—
રા. નવલશકર મૂળશકર બી એ. એલ બી ઇનામ રા. ૧-૦-૦ તુલુ
રૂલ—શા. મોતીચંદ જીહોડાસ ઇનામ રા. ૨૦-૧-૦ મંજલ રૂલ—
ગામધણી ઇનામ રા. ૬-૦-૦ શા. મયુગદાસ રોસાલાલ ઇનામ રા. ૨૦)
હા ત્રીકમદાસ ચાપસિંહ રા. ૩-૦-૦ નારાણુસર રૂલ—ગા. બાબાજી
કર કાશીરામ ઇનામ રા. ૨૦-૦-૦ મેમપરા બાબાજી અમરલ, દયાણુરુ
ઇનામ રા. ૧-૪-૦ ભુજ મહોમેડન રૂલ—ગુસાઇ રિધગરલ સાકર
રા. ૧૪-૦-૦ ભુજ નાઇટ રૂલ—ગુસાઇ રિધગરલ સાકર રા. ૧-૦-૦
ભુજ નખર બીજાની રૂલ—ગુસાઇ રિધગરલ સાકર રા. ૧૬-૦-૦
મુદરા રૂલ—મુદરાના સદગૃહસ્થો ઇનામ રા. ૮-૦-૦ મુદરાના શેઠ
જીવણુદાસ હજલ ઇનામ રા. ૬-૦-૦ મુદરા હન્યાશાળા—અહીંની વ.
સ્તી તરફથી વહેચાયેલ ઇનામ રા. ૪-૦-૦ નલીઆ શેઠ ગોડળોદાસ
તેજપાસ ધર્મ ખાતાની રૂલ—રોહા હીરલ દાનલ તથા બીજા સદ
ગૃહસ્થો ઇનામ રા. ૨૦-૮-૦

સાચ વિભાગ—

કીનસાઠ—પા. નાગલ કાશીદાસ રા. ૧૦) કોપડ. દયાદા—રો. મુલે-
માન આદમ તથા અહમદ અકુલ રા. ૫) મીલાલ. તરીઆ—પોલીસ પોલ
મોહન મેરલ વગેરે સદગૃહસ્થો રા. ૧૫) રકુલ જમાડી તથા ઇનામ રા. ૪)

અંક ૪ થી.

પુસ્તક ૫૨ સું.

Gujarat School Paper.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

એપ્રિલ, ૧૯૧૨.

વિષય અનુક્રમણિકા.

પૃષ્ઠ.

- ૧ કેળવણી... ૧૨૧-૧૨૫.
૨. મદારંગભિરાજને આશીર્વાદ (કા. કૃ. રાત્રી). ૧૨૫-૧૨૬.
- ૩ ગુજરાતી ભાષાની લેખણી સંબંધી પ્રશ્ન-
માર્ગા. ... ૧૨૬-૧૩૬.
૪. સંગીતવિષય. (લ. આ. બ્યાસ). ... ૧૩૬-૧૪૦.
૫. વાચનમાળાના પુલાસા. (મ. દ. દલાલ). ૧૪૦-૧૪૩.
૬. શ્રી વૃદ્ધ અને લઘુ આશુકપત્ર બાબતર.
(જ. વિ. રાવળ) ... ૧૪૩-૧૪૮.
- ૭ ગણિત. (ચ. ઠા. પટેલ) ... ૧૪૮-૧૫૧.
૮. ગુજરાતીભાષામાં વપરાતા અંગ્રેજીશબ્દો-
શબ્દો. (અ. હ. સુનરી) ... ૧૫૨-૧૫૬.
૯. નિશાળોનાં છનામપત્રક... ૧૫૬-૧૬૦.
૧૦. શુદ્ધિપત્ર... ૧૬૦.

તારી (ઓગસ્ટ ૧૯૦૨ થી)-અને

પ્રકાશક—રા. ભ. ઠમણશંકર પ્રાણશંકર ત્રિવેદી, બી. એ.,

પ્રિન્સિપલ, પ્રે. રા. ટેનિંગ હાઇસ્કૂલ—અમદાવાદ.

કેળવણીખાતાના હુકમથી.

(સર્વ હક રવોધીન રાખ્યા છે).

ચકિતઓનો આધાર રમણુશક્તિ પરજ છે. તે બધામાં અનુમાનની ગર છે, ને અનુમાનને માટે આભિરમરણુ આવશ્યક છે.

ધારણુશક્તિ—એક ખીછ વાત લક્ષમા લેવા જેવી એ છે કે બાળકની ધારણુશક્તિ કેળવવી જોઈએ. કેટલાકની રમણુશક્તિ ધણી તીવ્ર હોય છે, પણ તેમના સરકારો અદ્ય સમય સુધીજ હવતા રહે છે. એ સરકારોને તેઓ લાભો સમય ધારણુ કરી શકતા નથી. અદ્યુશક્તિ ને ધારણુશક્તિ એ બંને બગબગ કેળવાય તોજ ખરો લાભ થાય. અદ્યુશક્તિ કેળવના માટે બાળકને ધ્યાન દઈને મનમા વાચવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. વાંચ્યા પછી જે ન સમજતું હોય તે આસપાસના સબન્ધથી સમજવાની ટેવ પાડવી. આમ કરવાથી આગળ જતાં ઘણો લાભ થશે, કેમકે ઘણા ઉત્તમ પ્રશ્નો એવી રીતીથી રચાયલા હોય છે કે જેથી રાખી વાચનાને જે જામ સમજતો ન હોય તેનું વિષયનું પુરતજમાજ આગળ જતાં થાય છે. મન ચપળ ને ઉઘુકત રહી નવા સમકામે તનન અદ્યુ કરના શક્તિમાન થુ જોઈએ, એટલુજ નહિ; પણ જે અદ્યુ કરે તે લાભો સમય સુધી સાચવે રાખે એવી તેનામા શક્તિ આવવી જોઈએ. ‘સમેચ્ચો અનિચ્ચનઃ શ્રેષ્ઠ અનિચ્ચયો ધારિણો ચરાઃ’—કેવળ અત કળના પુરતકપાકી ચારા અને તેના કરતા ધાન્યુ કળના વધારે સામાન્યે પ્રચીન વાક્યમા પાળુ ધાન્યુ શક્તિનુ મહત્ત્વ સ્પષ્ટીકરુ છે.

શાળિક રમણુશક્તિ તરફ શિક્ષકનું અધરતુ લક્ષ—લપાસુધી વચારશક્તિ બરાબર કેળવઈ નથી લાંસુધી બાળકમા વિચારપૂર્વક રમણુ શક્તિને બદલે શાળિક રમણુશક્તિ પ્રજા રહે છે નવા શબ્દોને એ અર્થ છે તે સમજવાની તેમને દગ્કાર નથી, પણ રમણુશક્તિના બગથી નજર ચાલુ એકદમ પકટી લે છે આ કારણુને લીધે પારિલાયિક શબ્દોના અર્થ બગબગ કસાવ્યા પછીજ તે શબ્દોનું જ્ઞાન બાળકને આપવું, આરંભમાં નહિ.

ક્રાન્સની પ્રાયમિક શાળામા પણ આવી ચાલુપૂજને નિન્દી છે. ૬ સ. ૧૯૦૬ ના ઑગસ્ટના ‘પ્રેસિટકલ ટીચર’માં કહ્યું છે કે ‘ક્રાન્સ પ્રાયમિક શિક્ષણમાં જે ખીછ રૂત્તિ સુધારાને પાત્ર જણાય છે ને ચાલુપૂજ ને અન્યપૂજ છે ઘણાખણ પાડોને અન્તે (ઇનિડામ, નાનિ, બૂગેજ, ચહેરી તરીકે વર્તન, વિધાનાં મજાતરવ દર્યાદિ વિષયના શિક્ષણમાં) હોદ્દા સમિત નોંધ લખી દાટે છે, તેને ઝાખી નાખે છે, અને ખીજે દિવસે તેજ

વિષયના પાઠને આગે બોલી જાય છે ('Another tendency of French elementary teaching which seems to require correction is the worship of words and of books. At the end of most lessons (in history, morals, geography, civic instruction, elementary science, &c.), a summary is written out by the boys and learned by heart, to be repeated at the beginning of the next lesson on the same subject') ક્રાન્સમાં છેકરાઓ જાતે જે સક્ષિત નોંધ કરે છે તે જોખી નાખે છે તેની આમ નિન્દા કરી છે, તે આપણી પ્રાથમિક શાળામાં 'પદાર્થવાક' ને અન્ય વિષયોમાં કેટલીક વખત

દાકો વિષયના પેટા વિભાગ દરી દરેકના શિક્ષણને અન્તે કાળા પાટીઆ પર સક્ષિત મુદ્દાઓ લખી દાદે છે ને છેકરાઓ પામે નોંધણીમાં લખાવી જોખારે છે તે વિશેષ નિન્દા છે એ મદુજ સમજશે

સ્વતન્ત્ર વિચાર—સ્વતન્ત્ર અભિપ્રાય બાધવાની શક્તિ પણ શાળામાં કેળવાવી જોઈએ આ દેશના પરિતો અન્ય પુરોના વચનોને પ્રમાણ્યૂત માની લે છે ને તે વિશે પોતાનો સ્વતન્ત્ર વિચાર બાધતા નથી એવો ખાશાય વિદ્વાનો તેમના પર આક્ષેપ મૂકે છે, ને તેમાં કેટલેક અશે સત્ય સમાયલું હાગે છે પરિતો તો આમ પુરપના વચનોને પ્રમાણ્યૂત માને છે, પણ હાલ આપણી ભાષામાં કેટલા બધા લેખકો અન્ધ શ્રદ્ધાથી જોડાઈને, ભાષાસિદ્ધીમાં, કવ્ય ને જનની રચનામાં અનુચરણ કરે છે ! આમ યતું સુક્ત નથી હરેક બાધતમા પોતે સ્વતન્ત્ર વિચાર બાધી અમુક મિદ્વાન્ત પર આવલું એમાંજ વિદ્વાન્તું બ્રજણ છે સત્ય સરોધન પં ગ્રેમ અને અન્ધ શ્રદ્ધા ને અસત્ય પં તિરકાર ઉત્પન્ન કરવા કરતા શિક્ષકોનું નિરોપ પવિત્ર કર્તવ્ય બીજું કંઈ નથી ('Education has no more serious mission to perform than to inculcate love for truth and wage war on credulity and error'—Compagre') વળી કેટલાક સ્વતન્ત્ર વિચાર બાધી શકે છે તો તેમનામાં તે દર્શાવવાની હિંમત નથી. સત્ય બોલવા કરતા પ્રિય બોલવા તરફ તેમનું મન વિશેષ લોભાય છે આ કારણથી પુસ્તકો પર અભિપ્રાય લખતાં તેમના દોષો તેમને દેખાતા નથી. માનુષી પ્રકૃતિની આ લઘુતાનો લાભ લઈ લેખક

સાધારણ ગ્રન્થો ઉપર પણ અત્યુત્તમ અભિપ્રાય સહેલાઈથી મેળવી શકે છે એવા અભિપ્રાયો બહુધા સંપૂર્ણ પુસ્તક વાંચ્યા વિનાજ લખાયલા હોય છે ને તે લેખકોને વાણી રુચિકર થઈ પડે છે, કેમકે તેઓ સામાન્ય વાચકવર્ગ ભાગવાય છે. પણ જો એ સંપૂર્ણ પુસ્તક મજાળથી વાંચી પોતાનો વિચાર બાધે છે તેમને આવા અભિપ્રાયો હાસ્યકાન્દ થઈ પડે છે ને અભિપ્રાય આપનારાઓનું ગંદપ થાય છે.

જ્ઞાન પ્રતિ પ્રેમ—જીહ્વિદિપ્તક ને નીતિદિપ્તક કેળવણીને અને કઈ કઈ માનસિક ગતિઓ ને કયા કયા ગુણોના બીજ ગણી પરિપોષણને સમર્થ કરી શકાય છે તેનું દિગ્દર્શન કર્યું તેના સગન્ધમાં પ્રસંગે પ્રસંગે શિક્ષકોને વ્યવહારિક મૂલ્યનઓ પણ આપી દોઈ પણ વિષયનું પૂરતું જ્ઞાન શાળામાં આપી શકતું નથી ગાળા ઊંચા પડી એક પણ વિષયનું જ્ઞાન વધારવાની શિ'રને અભિરચિ ન થય તો તેમાં શિક્ષણને જ દોષ છે, શિ'રનો નથી ધણી શિષ્યો રાગા ઊડે છે કે પુસ્તકો ફેંટી દે છે ને જીવન પર્યન્ત તેની સામું પણ જોના નથી, આ બાલ્ય શિક્ષણનું જ ફળ છે. જ્ઞાન તરફ અભિરચિને બદલે એમને નિરસ્કાં ઉત્પન્ન થાય છે તેનું કારણ એમના શિક્ષકોજ છે, માટે શિક્ષકની દરજ્જા વિષયમાં રસ ધરાવી જ્ઞાન તરફ પ્રેમ ઉત્પન્ન કરવાની છે કે શાળા ઊંચા પડી, ગમે તે ધવે વાગે તોપણ જીવન પર્યન્ત વિદ્યાવિલાસ કાયમ રહે એ રિયે રુચિનનો આદર્શ ઉત્તમ છે. તે કહે છે કે ખરી કેળવણીનો સંપૂર્ણ ઉદ્દેશ લોકોને માત્ર સારા વર્તનવાળા કરવાનો નથી, પણ સાત વર્તનમાં વિલાસ મનતા કરવાનો છે, માત્ર ઉદ્યોગી કરવાનો નથી, પણ ઉદ્યોગ પર પ્રેમ ધરવના કરવાનો છે, માત્ર જ્ઞાની કરવાનો નથી, પણ જ્ઞાન પર અભિરચિ રખતા કરવાનો છે; માત્ર પવિત્ર બનાવવાનો નથી, પણ પવિત્રતાને સહજા બનાવવાનો છે, માત્ર ન્યાયી કરવાનો નથી, પણ ન્યાયને માટે તૃષ્ણા રખતા ને તલગતા કરવાનો છે. ('The entire object of true education is to make people not merely do the right things, but enjoy the right things, not merely industrious, but to love industry, not merely learned, but to love knowledge; not merely pure, but to love purity - not merely just but to hunger and thirst after justice')

કેળવણીની ભિન્ન દિશા આવશ્યક—હાલના સમયમાં આજીવિકા પ્રત્યે કરવાનો પ્રયત્ન થયો વિગત ચર્ચા પડે છે. અતિપરિવ્રમ ને દ્રવ્યવ્યયથી ઉત્તમ કેળવણી મેળવી, રિશ્તરિદાયાની ઉચ્ચતા ઉચી પરીક્ષા ઉત્તીર્ણ થનાથી પણ આજીવિકા મુવલ થતી નથી. આની નિયતિમાં કેળવણીનો માર્ગ બદલી ભિન્ન દિશામાં દર્શાવવાની જરૂર છે, ને તેમ કરવામાં જેમ સમય જાય છે તેમ દેશમાં અસંતોષ વધી અનેક હાનિ થાય છે.

અજ્ઞાતા—સ્ત્રીકેળવણી—કેળવણીના કલાવની તો હજી પછીજ જરૂર છે, કેમકે દેશમાં ઘણું અજ્ઞાન છે અને જ્યાંમુધી કેળવણી સર્વ અગમમાં પ્રસાર પામી નથી, મુગ્ધાત્વે જ્યાંમુધી સ્ત્રીઓ મોજ રતે કેળવણી નથી, ત્યાંમુધી માછ પણ પ્રકારના ધાર્મિક કે સાસારિક ગુનાના સફળ થવાના નથીજ. સ્ત્રીઓને આદર્શ વિદેલીય નહિ, પણ આપણા રાજને અનુદય આપી તેને અનુસરતીજ કેળવણીની યે જતા કરનાથી દેશને લાભ છે.

(અપૂર્ણ).

શ્રીઠરિ: ।

શ્રીમતાં પદ્મજ્યોર્જમહારાજાધિરાજાનાં માશી-
ર્વાદા પ્રશસ્તિ: ॥

મુજદ્વનયાતાવ્રમ્ ।

અપારક્ષમાર્થૈર્ગધૈર્યાન્વિનાં મહામૂઢતાં હેમરત્નાચિત્તાનામ્ ।

મુમેરૂપમો મેરિદેવીસહાયશ્ચિરં જીવતાત્ પદ્મમો જ્યોર્જરાજ: ॥૧॥

સમેવ ક્ષમાયાં રમાયાં ધનેશ: પ્રસાદે મહેશોઽવને સિન્ધુજેશ: ।

પ્રચ્છન્દારિશૈલક્ષતૌ દેવરાજશ્ચિરં જીવતાત્ પદ્મમો જ્યોર્જરાજ: ॥૨॥

પિતા મૂપતિ: સ્ત્રા: પ્રજા: પુત્રતુલ્યા: સમગ્રા: સમં પાલનીયાશ્ચ દૃશ્યા: ।

ઈતીમં સ્વધર્મ સમાલોન્ય તન્નર્ત્તશ્ચિરં જીવતાત્ પદ્મમો જ્યોર્જરાજ: ॥૩॥

સમારુઢ સિંહાસનં સિંહકેતુ: સુદિલીપુરે મ્વપ્રજાધર્મસેતુ: ।

પ્રજાં ભારતીં રક્ષયન્ ભૂરિભોજશ્ચિરં જીવતાત્ પદ્મમો જ્યોર્જરાજ: ॥૪॥

यतोऽशान्तिराच्छादिताऽऽर्यप्रदेशे बभूव प्रजामानसं पीडितं च ।
 बभञ्ज क्षणात्तं महोद्वेगहेतुं चिरं जीवतात् पञ्चमो ज्योर्जरजः ॥५॥
 निजामादिभूपैर्महार्योपहारैः समोढं महामानितो वर्षपालैः ।
 मुमैत्र्यायुतोऽनेकवैदेशभूपैश्चिरं जीवतात् पञ्चमो ज्योर्जरजः ॥६॥
 यथा रामराज्यं ततो धर्मराज्यं मुरामायणे श्रूयते भारतादौ ।
 तथा नेत्रतो दृश्यते यस्य देशे चिरं जीवतात् पञ्चमो ज्योर्जरजः ॥७॥
 समाचारविशुद्गुणा अग्निनौका महालोहवर्तमानि पत्रप्रयाणम् ।
 धनेनाल्पकेनापि राज्ये यद्रीये चिरं जीवतात् पञ्चमो ज्योर्जरजः ॥८॥
 मितेऽवर्तुनन्देन्दुभिर्विव्रमाब्दे (१९६८) मुषौण्यां तिर्यौ पूर्णिमायां च जीवे ।
 भुजङ्गादृक् २५ परं मेरिजानेर्व्यधाच्छाहिकृष्णात्मजः काशिरामः ॥ ९ ॥

श्लोकौ

ज्योतिश्चक्रस्थितं ज्योः निर्जयं ब्रह्म तनोतु ते ।
 भूतिलोकस्थिता नित्या पवित्रा ते प्रसीदतु ॥ १ ॥
 चिरं राज्यमिदं भुङ्क्तु रञ्जयन् सकलां प्रजाम् ।
 जीव त्वं ज्योर्ज भूपाल वर्तमानः प्रजाज्वने ॥ २ ॥

गीतिः

अङ्गुष्ठपनिबुलतिलकं श्रीमन्तं सहस्रमैद्वर्द्धमुतम् ।

देवीमेरिसहायं ज्योर्जनरेशं हरिः सदा पायात् ॥ १ ॥

रचयिताऽस्य भवदीयः

कृष्णात्मजकाशिरामशर्मा

श्रीमांगरोलवै० सु० पाठशालागाह्वी.

ગુજરાતી સાહિત્યપરિષદની જોડણીની કમિટિ તરફથી અમને નીચે આપેલી પ્રશ્નમાળા ઉત્તર આપવા માટે મળ્યા છે. તે પ્રશ્નમાળા તેમજ તે-
માંના પ્રશ્નોના ઉત્તર અમે લખી મોકલ્યા તે વાચકવર્ગને જાણવા માટે
અહિં આપ્યા છે. આ વિષય અગમનો હોવાથી મહેનાશુવર્ગનું લક્ષ્ય એ
તરફ દોરાય એવા હેતુથી પ્રશ્નમાળા તથા ઉત્તર આપવામાં આવ્યાં છે.

અમને કમિટિનો છાપેલો પત્ર, જેમાં તા ૨૨ મી ફેબ્રુઆરિ આપી
છે, તે તા ૮ મી માર્ચે પહોંચ્યો. ટપાલની તારીખો તા ૭ મી ને ૮ મી
માર્ચ હતી, એટલે પત્ર મોકલનાર બીડવામાં આગ્યો હતો એ નિસશય છે.

આટલો લાંબો સમય પરિવર્તે નીચેલી કમિટિ માત્ર આવા ‘પ્રશ્નો
કાઢવાનુંજ કામ કરે એ પરિવર્તના કાર્યવાહીઓને માટે અભિમાન લેવા
લાયક છે ખરું ? પ્રશ્નમાળામાં અનેક તર્કહીન દાવાઓ ને ન્યૂનતા છે એ સંબંધી
હાથ કહેવું જરૂર નથી. પ્રશ્નનિર્ણયક સાક્ષ્યવશેએ જેમને પ્રશ્નમાળા
મોકલી છે તેમના ઉત્તરો છાપે તે સાથે પોતાના મતમાના દૃષ્ટ સમ્યક્તા
પણ ઉત્તર છાપવા જેઠાંએ, એટલે તટસ્થ ત્રિદાનો સાગમાર સહજ
મદદ કરી શકશે એ વિશે દાવ ત્રિંગ ન કરેતા પ્રશ્નમાળા તથા તેના
અમારા ઉત્તર અમે નીચે આપીએ છીએ

ગુજરાતી ભાષાની જોડણી સંબંધી

પ્રશ્નમાળા.

વ્યંજન.

ઉદા.૨.

- ૧ ‘જહેન,’ ‘મહેટો,’ વગેરે શબ્દોમાં (વ્યુત્પત્તિને અનુસાર)
લાતો હકાર લખવામાં દર્શાવેલ કે કેમ અને દર્શાવેલો તો કેવી
વ્યંજનથી શરૂ થતા શબ્દોમાં તે કેવી રીતે લખવો અને સ્વર
થતા શબ્દોમાં કેવી રીતે લખવો ?
- ૨ ‘કાદુ,’ ‘પદુ,’ ‘ઘડી’ વગેરે શબ્દોમાં જ્યાં વ્યુત્પત્તિ
‘દ’ આવેલો હોય ત્યાં ‘દ’ કાપમ લખવા કે ‘કહાદુ,’ ‘
એમ ‘ડ’ ‘ડ’ જુદા કઠીને લખવા ?
- ૩ ‘મહોડુ’ ‘લ્હોડુ’ વગેરે શબ્દોમાં વ્યુત્પત્તિમાંથી ‘ડ’

આવ્યા હોય ત્યાં તે જુદા લખવા કે તેમનો ‘દ’ કરી ‘મોદુ’
‘લોદુ’ એમ લખવું ?

૪ ‘મહાઈ’ ‘તહાઈ’ એવા સ્વનામ માટે અને ‘જ’માં ‘ત્હાં’ એવા
અવ્યય માટે ઉપરના જ નિયમ રાખવા કે કોઈ જુદા ?

૫ ‘ફહે’, ‘ફહે’ એવા હકાન્વાળા ધાતુઓમાં હકાર શી રીતે લખવો ?

૬ ફારસી પંચી ઉદ્દભવેલા ‘શહેર’ (મૂળ શહર) ‘મહેરખાન’
(મૂળ ‘મેહરખાન’) વગેરે શબ્દોમાંના હકાર શી રીતે લખવો ?

ચકાવ.

૭ ‘આવ્ય’, ‘આખ્ય’, એવા લઘુ ઉચ્ચારણોના યકાર ક્રિયાપદના
આસાર્ય યોગ્ય પુરુષના એકવચનના રૂપમાં અને સમૃત્ત ઇકારાના
શબ્દોથી ઉત્પન્ન થયેલા શબ્દોને છેડે ગુજરાતના કેટલાક ભાગમાં
વપરાય છે તે યકાર લખવો કે કેમ અથવા તે શી રીતે દર્શાવવો ?

સાકાર.

૮ ‘સકયુ’ ‘મોધયુ’, ‘સુષુયુ’ એ વગેરે શબ્દોમાં જુદા મૂળ સ
સૃત ‘સ’ ઉપરથી પ્રાકૃતમાં ‘સ’ થયેલો છે અને ગુજરાતના
કેટલાક ભાગમાં ‘સ’ બે લાય છે અને કેટલાક ભાગમાં ‘શ’ બો-
લાય છે, ત્હા ‘સ’ લખવો કે ‘શ’ લખવો ?

૯ ‘સ’ પછી ‘ઈ’ આવે ત્યાં ‘સી’ લખવું કે ‘શી’ ? બેસવું
પરથી ‘બેસીને’ કે ‘બેશીને’ ‘ઝાસો’ પરથી ‘ઝાસી’ કે ‘ઝાશી’ ?

૧૦ ‘લેશ’-‘લેસ’, ‘જારા’-‘જાસ’ વગેરે જુદા ઉચ્ચાર ગુજરાતના
જુદા જુદા ભાગમાં બોલાય છે તેમાંથી કયો લખવો ?

૧૧. ‘વિશે’ કે ‘ચિશે’ લખવું ?

૧૧ ફારસી શબ્દોમાં મૂળમાં ‘સિ’ હોય તેમાં ‘ચિ’ ગુજરાતના કોઈ
ભાગમાં બોલાતો હોય તો તે લખવો કે કેમ ? ‘સિવાય’ કે ‘ચિવાય’ ?
‘સિપાઈ’ કે ‘ચિપાઈ’ ?

અનુસ્વાર અને અનુનાસિક.

૧૨ તત્સમ શબ્દોમાં અનુસ્વાર લખવો કે અનુનાસિક ? ‘ગગા’ કે ‘ગડ્ડા,’

‘કાચન’ કે ‘કાચ્યન’ ‘પડિત’ કે ‘પડિન’ ‘કાત’ કે ‘કાન્ત’

‘કપ’ કે ‘કમ્પ’

કાંતવું, વીંટવું, ‘કુવાંગ’, ‘કુવર’ વગેરે શબ્દોમાં જ્યાં પોચો

અનુસ્વાર જોલાતો હોય ત્યા અનુસ્વાર ઉપર અર્ધચન્દ્રાકાર કર
વો કે કેમ ?

૧૪ નાન્યતરજાતિવાચક ઉકારાન્ત શબ્દોમાતો અન્ત્ય અનુસ્વાર ગુજરા
તના કેટલાક ભાગમા જોલાતો નથી તે ગણવો કે કેમ ? ઉ-શુ,
આવુ, સાદુ.

૧૪અ. 'નહિ' કે 'નહિ' કે 'નહી'—શુ લખવું ?

લ—ળ

૧૫ તત્સમ રૂપ પશુ જોલાતું હોય ત્યા 'લ' લખવો કે 'ળ' કે
અને ? 'ફળ' કે 'ફલ', 'કાલ' કે 'કાળ' ?

૧૬ તદ્ભવ શબ્દોમાં અનાદિ અસ્યુક્ત 'લ' કારનો 'ળ' કાર થયેલો
છતા ગુજરાતમા ઢાઢ ઢેકાણે 'લ' કાર જોલાય છે તે રહેવા દેવો
કે કેમ ? ઉ- 'માળી' કે 'માલી'.

૨, ડ, ળ, લ અને ઈ.

૧૭ 'ર', 'ડ', 'ળ', 'લ' અને 'ઈ' એ ઉચ્ચાન્ને રેઝણે ગુજરાતન્ય
કેટલાક ભાગમા 'ય' જોલાય છે જેમકે (૨) 'દોયણ', 'પયણ',
'તયણ', (ડ) 'ખાયણી', (ળ) 'દયણ', (લ) 'પાયણ',
(ઈ) 'ખાવડી', તે લખવો કે કેમ ?

મહાપ્રાણુનું દ્વિત્વ

૧૮ મહાપ્રાણુનું દ્વિત્વ જી ડીતે દર્શાવવું : 'ચોખ્ખો' કે 'ચોકખો',
'ચિટ્ટી' કે 'ચિટ્ટી', 'પથર' કે 'પાથર' ?

વ્યજનાન્ત શબ્દો.

૧૯ વ્યજનાન્ત શબ્દો—'જગત્'—'અકરમાત્'—વગેરેમા છેલ્લો વ્ય-
જન શબ્દ તત્સમ રૂપે લખવો કે તેમા છેવટે 'અ' ઉમેરીને તે
'આખો' લખવો ?

બે પ્રકારના ઉચ્ચાર.

૨૦ 'ચ', 'છ', 'જ', 'ઝ' ના ઉચ્ચાર ગુજરાતના કેટલાક ભા-
ગમા અને 'ડ', 'ઢ', 'ય', 'વ', 'હ', ના ઉચ્ચાર સર્વત્ર બે
પ્રકારના થાય છે તે દર્શાવતા કાઈ જુદા અક્ષર કે ચિહ્ન વાપરવા
કે કેમ ?

૫. 'ઢે', 'ઢે' એમ લખવું
૬. 'ઢે', 'ઢે' એમ લખવું.
૭. ન લખવો.
૮. ગઢવું, ગોઢવું, ને 'ગુણવું' લખવું, હેઢો ગઢમા કવચિત્ત વપરાય છે.
૯. 'ગેમીને', 'ગેમી'
૧૦. એમ, ઇમ
- ૧૦અ. વિગે
૧૧. 'સિવાય', 'સિવાઈ'
૧૨. અને આલગે
૧૩. ન લખવો
૧૪. ગખવો
- ૧૪અ. નહિ. 'નદી' પ્રશ્નમા કેમ નથી
૧૫. અને. જ્યાં જેમ ગોમ તેમ
૧૬. બ લખવો
૧૭. ન લખવો
૧૮. એખખે હતાંદિ.
૧૯. તમમરૂપે લખવો.
૨૦. ઉચ્ચાર જે છે તે હું સીકાનો નથી
હું જે ઉચ્ચારને આપ્યો ગણુ છું, તે પછી નવા ચિહ્નની વાત નથી ?
૨૧. સમૃદ્ધ તત્ત્વમ શબ્દો ગુજરાતીમા સમૃદ્ધતી પેઠે લખવા. દારસી તત્ત્વમ શબ્દોને માટે એવોજ નિગમ પુકા છે.
૨૨. અને વાપરવામા લગત નથી ભાષામાથી કઈ તફાવત શબ્દો કાઢી નખાવવાના નથી
૨૩. સ્વાલનું કાઢ કળાંતુ નથી ઉલ્લેખ નથી મુક્યા તેથી સ્વાલ અસ્પષ્ટ છે વિચર્યનો આધાર વક્તા ને લેખકની શિષ્ટતા ને સન્માન પર છે.
૨૪. એવા શબ્દોનો કઈ ભાષામાથી બદલાર થઈ શકવાનો છે ?
૨૫. જવાબ માટે ૨૩ જુઓ.
૨૬. સ્વાલ અસ્પષ્ટ છે ભાષાનું સ્વરૂપ અસ્થાયી તથા એટલે જુઓ વ્યુત્પત્તિને અનુસારની વ્હેણી સ્વીકારવી નહિ.

- ચૂક, દૂધ, મૂક, બૂનું, બુદું, બુઓ, ૩ ૧૩૫
- (ધ) ત્રિસ્વ શબ્દોમા દ્વ્ય પર છતાં ઉ દી
દ્વ્ય લખવો—ખુસાલ, ફટકો, ફૂંકો, ૨
- (ય) અનેકાય શબ્દોમા આદિ ઉ દ્વ્ય છે. ૨
પણ મગબૂત, બહાદૂર

વિભક્તિ કે ટાળના પ્રત્યયો લગાડતા કે સમાસમા ઉ
ના નિયમોમાં ફેરફાર કરવો નહિ મૂળ શબ્દોના નિ
લગાડવા. પણ પ્રેરક ને કર્મણિ રૂપોમા મૂળ શબ્દ
ન લગાડવા, પરંતુ પ્રેરક ને કર્મણિ રૂપોમા મૂળ રૂપને
કે બ ને દ્વ્ય ધ કે ઉ કરવા—બૂલ, બૂનો, બૂને છે,
બૂલવ, બુલાવ, દૂધ, દૂધપાક, દૂધભાઈ, ચિઠ્ઠીપાટી,
શિખર, મીવ, સિવડવ, સિવાવ

ધ ને ઉ ના નિયમો કામચલાઉ ગણવા, બ્યુત્પત્તિના જ્ઞાનથી તે
અપવાદ કરવા યોગ્ય લાગે ત્યાં કરવા

૩૧. જવાબ માટે બુઓ ૩૦.

૩૨. "

૩૩. "

૩૪. "

૩૫. "

૩૬. એવે રથને સવાલમા લખવા આપ્યા છે તેટલું શબ્દોમા તન
તાજ ક્યા છે ?

૩૭. જવાબ માટે બુઓ ૩૦

૩૮. કવિઓ, નદીઓ (શુ ' જોડરાવો ' લખશે ? ત્યાં તો ઓ પ્રત્યય
રાખવોજ પડશે તો અન્યથ તેનું રૂપાન્તર શા માટે ?) ' ધડીઆળ ' ને
' પીએ ' અથવા ' ધડિયાળ ' ને ' પિયે '.

૩૯. બુઓ ૩૦

૪૦. બુઓ, બુઓ, કુઓ.

૪૧. ગુજરાત.

૪૨. નવાં ચિહ્ન યોજવાં હજી નથી

૪૩. રાયતું, પહ, પહસો, ચક્રિ, સદુ કે સો, પાઆ.

૪૪. પર ભાષામાં જેવા ઉચ્ચારતા હોય તેવા લખવા. આઈ ને આ—
ઉ લખવા

૨૭. જસામાન્ય પ્રશ્નો વિશે સ્ફુટ વિચારો.—

૨૮. (૧) ૪૪ સવાલ કાદયા છે છતાં કેટલીક બાબતના સવાલો સ્વી ગયા જણાય છે—

(અ) લઈ કે લેઈ.

(આ) ખર્ચ કે ખરચ

(ઇ) થયલું, થએલું, ગયેલું

(ઈ) કાગલો, કાગલો.

(ઉ) ન્યમ—જેમ, ત્યમ—તેમ (આખ્ય, મધ્ય જેવા આ ય અન્ય નથી)

(ઝ) ડંઈ, કાઈ, વગેરે, કંઈ, કાઈ વગેરે—

(એ) કો, કિયો (અ) આવે, હવે, અમણા, હમણા

(૨) ચપ્પો છૂટા લખવામાં પણ ધણો મતભેદ છે એ વિષય શું લેખકોને લગતો નથી? એને વિશે અનેક પ્રશ્નો ઉદ્ભવે છે, તેમાંનો એક પણ પુછાયો નથી

15th March 1912.

K. P. Trivedi

સંગીતવિષય.

આલુ પુસ્તક ૪૮ ના ૫૪ ૮૪ થી)

આ વિષયનું દિગ્વિસ્તારનું સ ૧૯૦૮-૦૯ ના વર્ષોના છૂટક અંકોમાં સવિસ્તર કરાવવામાં આવ્યું છે. ઇ. સ. ૧૯૦૯ ના માર્ચના ૫. ૮૪ થી અનુ-સંધાન મેળવી, આ વિષયમાં વધારે સ્પષ્ટ ખુલાસા લખવામાં આવશે.

પાશ્ચાત્ય સુધારાઓથી સંગીતવિષયમાં અમુક યોગનાઓ ઉમેરવામાં આવી છે, તે માંહેની એક જનિ જતાવનાર યત્રથી મેળવી શકાય છે. આ યત્રમાં ઘડીઆળના લોલકના નમુના ઉપરથી ગોઠવણુ કરી છે; અને તે માંહેના વજનને નીચે ઉપર ખસેડવાથી ધીમે ધીમે જલદી વેગ ઉપભવી જકાય છે. પશ્ચિમના દેશોમાં એક મિનિટમાં નીચે મુજબ વર્ણોચ્ચાર કરવા સગા અને આગા મૂચવી છે.

વિલખિત ગતિ; મદ મધ્ય ગતિ, મધ્ય ગતિ; મધ્ય શીઘ્ર, શીઘ્ર (દ્રુત).

માર્ચ.

અલ્પ માર્ચ.

૬૦ થી ૯૫; ૮૦ થી ૯૫; ૧૦૦ થી ૧૨૦, ૧૨૦ થી ૧૪૦; ૧૪૦ થી ૧૬૦.

સંગીતના રસાત્મક ભાવના વિકાસ માટે જે જે યોગીજ ગણાય, કારણ કે ક્ષણે ક્ષણે અને ક્ષણે ક્ષણે તના રસિક પુરુષોને સ્પષ્ટ જણાય છે, પરંતુ તે વિષે અસાર રાખીને આગળ ચાલીએ છીએ.

ગતાંકો જોઈને વિગતવાર હેવાસ સમજવો છૂટ છે, ત ચક્રવર્ગને તે પ્રયાસ કદાચ રચે નહિ, તેથી તે અકોનો સારાંશ ગીતના શબ્દોની સગાઓ, પુનરાવર્તનથી શપ્થો મળે છે તેમ ધારી, અદિ ફરીથી બતાવી આગળ ચાલીશું.

સંગીત સ્વરોની સદા. “ સ રિ ગ મ પ ધ ”
તેની વર્ગવાર સદા.

જાતિ = મંદ્ર (મદાની) = સ, રિ, ગ, મ, પ, ધ, નિ,

મધ્ય = સ, રિ, ગ, મ, પ, ધ, નિ

તાર (તોણ) = સ', રિ', ગ', મ', પ', ધ', નિ'

સ્વરસ્વરખબેદ—ક્રોમસ બેદ બતાવવા રિ ગ ધ નિ એ સ્વરો પહેલાં—જા-
હાનુ ચિહ્ન અને “ મ ” સ્વર તીવ્ર છે એમ બતાવવા તેની
પેહેલાં + વધતાનુ ચિહ્ન મૂકવામાં આવે છે, ને છ ને પ
અવિકારી છે.

ગાતી વખતે દરેક સ્વર વખતના કેવા પ્રમાણમાં લાગેલું જોણાય
છે તે બતાવવા માટે શરઆતમાં યોડી સદા આપી છે. બંનનની
માફક જોણાતા દ્રુત સ્વર પાસે અર્ધમાત્રાની આવી આડી;
હ્રસ્વ અક્ષરની એક માત્રા ગણી. આવી ઉમી; દીર્ઘ અ-
ક્ષરની બે માત્રા ગણી ૬ આવો ડકાર; પ્લુત અક્ષર એટલે
ગુરુથી આગળ ચાલી જેવા પ્રમાણમાં વધારાનો હોય તે મુજબની
ગણના ડ' (એક સ્વર); ડડ; ડિ (બે સ્વર) વગેરે.

માત્રા ૩, ૪, ૭

ગા ૧ વખતે વિરામ લેવાય છે, તે કટવો છે તે બતાવવા અસ્પવિરામ, અર્ધ-
વિરામ, પૂર્ણવિરામ મૂકી જે વખત ચોક્કસમાં ગાળવાનો હોય, તેની
માત્રા તે ચિહ્ન નીચે મુકારો. તે જગોએ સ્વર કે વર્ણ હામલ કયો
નહિ હોય તેથી વિરામ સ્પષ્ટ થશે. માત્રાની પૂરી ગણના તપાસવાથી
પશુ વિરામ જણાઈ જશે.

એ ન વી રે ; લ ઈ ય જા એ ન ,
 ડ | ડ | ડ | ડ ડ ડ ડ ડ |
 સારિ ગારિ સા ; સા સા રી ગા મ મ ,

ક રી એ સા રા બે લ હો સે હ જા મ જી યા
 | | | ડ ડ | ડ | ડ ડ | ડ | ડ ડ
 -ગ-ગ રિમ-ગારી સરી સ -ની, સા રિ મ મ-ગારી

ક રી એ આ ન દ આ પ બે ... રે .
 | | ડ ડ | | ડ | ડ | ડ | ડ |
 સ સ ર -ની, ધ, નિ, સા રિ મ-ગરિ સા -

સા લ પો જા ને વા હ જા . . .
 ડ | | ડ ડ ડ | | | ડ
 પ પ પ પ પ મ પ-ધા પ મ .

મૂળ રૂ ગ દ હે વા .. મ ,
 ડ | | | | ડ ડ ડ | |
 મમ્મ-ગા ..-ગ સરિ સા .. સ ,

જા ટી ના ખી જા બ ધા . . .
 ડ ડ ડ ડ ડ | | | ડ
 પ પ પ પ મ પ-ધા .. પ મ

મે જ વ ધી થી ચા .. ય .
 ડ | | ડ | ડ ડ ડ | |
 પ -ગ રિ મ -ગરિ સા સા સ ..

* ૧ = ૧ માત્રા ; ડ = ૨ માત્રા ; ડ = ૩ માત્રા ; | = સ્વર, વર્ણ
 કે સંખ્યા બીજા સ્તંભમાં આવે છે એ બતાવનાર, -ગા = કોમળ ગા ;
 સી, = મન્દ ની ; || = ગીત પૂરું.

ફે રી એ | ગા ળ કુ | ળ ળુ | આ જે | આ પ ળુ |
 | | ડ | ડ | | ડ ડ | ડ | | ડ | |
 સે સ સા | રી ગ ગ | મ મ | ગા રિમ | ગા રિ રિ |
 સા ધ | મા | રે , | રે વા | જૂ દા | જૂ દા |
 ડ | ડ | ડ | ડ ડ | ડ ડ | ડ ડ |
 સારિ | ગારિ સા, | સા સા રી ગા | મ મ |
 ઓ દ ર | શો બે | રં ગ | હો સે | હળી મ | ળી સે |
 ડ | | ડ ડ | | ડ | | ડ ડ | | ડ | | ડ ડ |
 ગારિમ | ગારી | સરીસ, ની, સા | રિ મ મ | ગા રી |
 ફે રી એ | આ ન દ | આ પ | જો . . . | રે . |
 | | ડ | ડ | | ડ | | ડ | | ડ | |
 સ સ રે | ની, ધ, નિ | સારિ | મ ગારિ | સા . |

(અપૂર્ણ).

વાચનમાળાના ખુલાસા.

(ચાલુ પુ. ૫૦ પૃષ્ઠ ૪૧૮ થી).

પાઠ ૧૬. ઇશ્વરે અથવા મીસર—એવું કહેવાય છે કે મીસર ઉપર પહેલાં દેવો રાજ્ય કરતા હતા. આ દેવોએ ૧૩,૮૦૦ વરસ રાજ્ય કર્યું, અને સારપણી ઉપદેવતાઓએ અને પિતૃઓએ ૪,૦૦૦ વરસ સુધી રાજ્ય ચલાવ્યું. મીસરના પુરાણા પ્રતિદાસમાં મનુષ્યના રાજ્યની રાક્ષાત ઇ. સ. પૂ. ૪,૦૦૦—૫,૦૦૦ થી માપ છે. એ ગાદી પર એક પછી એક ત્રીસેક વંશો આવ્યા, અને ઇ. સ. પૂ. ૩૪૦ માં મીસર ધ્રુવનતે તાબે થયું. ધરાનીઓ પાસેથી મેદાન, ચિંદરે તે જતી લીધું ત્યારથી ઓક લોકોને ત્યાં અમલ થયો. ઇ. સ. પૂ. ૩૧ માં એલિઝબેથની લગાઈ પછી રામન મેકિના દ્વારા તે આવ્યું. ત્યારપછી ઇ. સ. ૧૧૬ માં તે પાણું ધર-

* ૧ = ૧ માત્રા; ડ = ૨ માત્રા; ડ = ૩ માત્રા; ડ = સ્વર, વર્ણ કે રાજ્ય, જીના સંજ્ઞામાં ચાલુ છે એ જતાવનાર; ગા = ગામળી ગા; ની ૧ = મન્દ ની; ની = ગીત પૂરે.

નીચોના હાથમાં ૧૨ વરસ રહ્યાં. ઇ. સ. ૧૭૯૯ માં મીસરીઓ આરબ સરદારને તાબે થવા આરબોની કારકીર્દી ધણી ઝળકી નીકળી, પણ ઇ. સ. ૧૫૧૭ માં તુર્કી સુલતાન સલીમ પહેલાએ મીસર જીતી લીધું. તુર્કી અમલ ત્રણેક સદી સુધી ચાલ્યો તે દરમિયાન રાજ્યકારભાર ધણી નબળો ચાલ્યો. ત્યારપછી ત્યાં થોડા વખત માટે નેપોલીયનના સમયમાં ફ્રેંચ સત્તા સ્થપાઈ; પરંતુ ઇ. સ. ૧૮૦૧ માં અંગ્રેજોએ ફ્રેંચને ત્યાંથી હાકી કાઢ્યા, ત્યાર- પછીથી અંગ્રેજ સત્તા ધીમેધીમે વધતી ગઈ, અને ઇ. સ. ૧૮૦૪ માં ઍંગ્લો-ફ્રેંચ ઠરાવની રૂઢિએ ક્રિસે મીસરમાં અંગ્રેજોની સર્વોપરિ સત્તા કબૂલ ચાખી, અને મીસરના બ્રિટિશ કારભારમાં કાઈ પણ રીતે આડે નહિ આવવાની શરત કરી. અંગ્રેજોના દટા શત્રુઓને પણ કહેવું પડે છે કે બ્રિટિશ કારકીર્દીમાં ત્યાં, નાણાં સંબંધી હાલત, ખેતીવાડી તથા વેપારની વૃદ્ધિ વગેરે બાબતોમાં અનન્ય પમાડે એવા સુધારાઓ થયા છે, અને કરનો ઓળે ધણી હલકો કરવામાં આવ્યો છે.

‘માચીન’—‘પ્રાચ્’ એટલે ‘સૌથી આગળનો’ અથવા ‘પૂર્વ’ (દિશા) એ સંસ્કૃત શબ્દ પરથી થયેલું. એ વિશેષણ સંસ્કૃતમાં પણ વપરાય છે. એનો અર્થ ‘પહેલાના વખતનું’ અથવા ‘ધણું જૂનું’ એવો થાય છે. એજ પ્રમાણે સં. ‘અર્ષાચ્’ એટલે ‘પાછળનું’ અથવા (આપણી) ‘નજીક આવતું’, એ ઉપરથી ‘અર્ષાચીન’ શબ્દ થયો છે, અને તેનો અર્થ ‘થોડા વખત પરનું’ અથવા ‘પાસેના વખતનું’ એવો થાય છે. પ્રત્યય માટે ‘મચીન,’ ‘કુલીન,’ ‘સમકાલીન’ વગેરે શબ્દો સરખાવો.

યુક્રેટીસ—આ નદી ધણી આચીન વખતથી પ્રખ્યાત પામેલી નદી-ઓમાંની એક છે. એશિયા માઇનોરના ઉચ્ચ ખંડેશની મધ્યમાં થઈને એ નદી વહે છે; તેથી એશિયામાંથી પૂર્વ મુશોપમાં જનારી દરેક પ્રજાને તે ઓળગવી પડતી હતી. એ નદીના કાંઠા ઉપર રહી ગયેલી જાતોના સ્મારક ચિહ્નો હજી સુધી ત્યાં મળી આવે છે.

નેપોલીયન સાથે ચાલતા ફ્રેંચ વિચરક સમયે, તથા વરાળથી ચાલતી આગબોરે રાતા સમુદ્રમાં કાઈ પ્રજા ઝડપમાં ચાલી શકતી થઈ તે પહેલાં, હિંદી સરકારનો ઈચ્છા સાથેનો રાજકીય પત્રવ્યવહાર એ નદીને કિનારે (ધિ-યુક્રેટીસ ૧૮) થઈને ચાલતો હતો.

નીલ—આફ્રિકાની સૌથી મોટામાં મોટી (આસરે ૪,૦૦૦ માઇલની) એ નદીને પાણીનો મોટામાં મોટો જથ્થો વિક્ટોરિયા અને આંબાઈ

ન્યાયામાથી મળે છે. ઇતિહાસ તથા ભૂગોળ બંનેમાં એ નદી બહુ પ્રખ્યાત છે. એ નદીની આસપાસનો પ્રદેશ બહુ ફળદ્રુપ છે. વિશેષ વર્ણન માટે જુઓ ભૂગોળ ભાગ ૨ નો, પાનું ૧૦૩.

પુગતન—સં. ‘પુરા’ એટલે ‘આગલા વખતમાં’ એ ઉપરથી ‘પુરાતન’ એ વિશેષણ થયું છે. અત્યંત માટે (તથા ઉપરથી) નૂતન, પ્રાચીન, વગેરે સરખાવો.

આધુનિક—સં. ‘અધુના’ એટલે ‘હંમણી’ ઉપરથી થયેલું વિશેષણ. ‘આધુનિક’ એટલે ‘હંમણીનું.’ ‘દૈનિક’ (દિન ઉપરથી), ‘પ્રામાણિક’ (પ્રમાણ ઉપરથી), ‘નાયિક’ (માયા ઉપરથી), ‘માર્મિક’, ‘પ્રાયમિક’, ‘માધ્યમિક’, ‘ક્ષાતિક’ (મૃત ઉપરથી), ‘ધાર્મિક’, ‘દાષ્ટનિક’, ‘વાર્ષિક’, વગેરે શબ્દો એજ પ્રમાણે થયા છે. આ શબ્દોમાં ‘ફક’ અત્યંત લગાડતાં પહેલાં છેલ્લા સ્વરનો લોપ કરવામાં આવે છે, અને પહેલા સ્વરની ‘રૂદ્ધિ’ (અ નો બા, ફ અથવા ફ નો વે, ડ અથવા ડ નો જો, અને ઘઙ નો બાર) થાય છે. ‘રસ’ ઉપરથી ‘રસિક’, ‘દાણ’ ઉપરથી ‘દાણિક’, ‘કમ’ ઉપરથી ‘કમિક’ વગેરે થાય છે, પરંતુ તેમાં ‘ધાણા’ના અર્થવાળો ‘ફક’ અત્યંત ‘ધાર્મિક’ વગેરેમાંના ‘ફક’ અત્યંત કરતાં જુદો છે, માટે તેમાં આદિ સ્વરની વૃદ્ધિ થતી નથી.

ઉપલા વર્ગો—પુરાહિત વગેરે ત્રીજા પેરેગ્રાફમાં વર્ણવેલા છે તે.

મનુષ્યની સાંસરણ પહેલાં—જે વખતના સ્મારક ચિહ્ન, લેખ, ઇતિહાસ, વગેરે કંઈ પણ મળી આવતાં નથી એવા ઘણા જૂના વખતમાં.

શબ્દ—સ. ‘શવ’ ઉપરથી સસ્કૃતમાં પણ ‘શ્વ’ને ‘જ’ નો અગ્રેહ ગણાય છે. ઈબ્રાહી તરીકે ‘શ્વ’ ને ‘શ્વ’ અને ૧૫ સસ્કૃતમાં વપરાય છે. સસ્કૃતમાં ‘જ’ આવતો હોય એવા શબ્દોનો ‘ચ’ હિંદીમાં તથા મજબાપામાં પણ કરીને ‘જ’ બોલાય છે; જેમકે, ‘ચન્દન’ને બદલે ‘બદન’, ‘ચને’ને બદલે ‘બને’, ‘ચર્જન’ને બદલે ‘બરન’ વગેરે.

મીસરના લોકો ચિત્રમાં, રબ પૂરવાના કામમાં, ચિત્રો ગોતરવામાં, ખજોળવિધામાં, વેદકથાઓમાં, તથા ઇજનેરી વગેરે કામમાં આગળ વધેલા હતા, એ બાબતોજ એમનો સુધારો, આચીન હોવાનો પુરાવો આપે છે.

ક્રમારત—અ. ‘અમર’ એટલે ‘વિશેષ બાધ્ય’ ઉપરથી.

ધિરામિક—મંજી બાજુવાળા પાયાનું અને ઉપર એક બિંદુમાં મળેલ

એવી ત્રિકાલ્પાકારખાલુવાળુ મકાન હોય તે પિરામિડ' કહેવાય છે. ખડખડા પથ્થરોના ક્ષિતિજસમસૂત્ર થરો ચૂના અથવા માટી વડે ચણી લેનામાં આવતા, અને પાછળના વખતમા ધણે ભાગે માટીની ઘટા પણ વપરાતી આ પ્રમાણે અદરનો ભાગ ગમે તે વસ્તુનો ગમ્મતા, તોપણ બહારથી ઘણા સાફ કરેલા અને સુંદર રીતે સાધી પૂરી જોડવામા આવેલા પથ્થરોથી તે ઠાકતા અદરના ઓરડાઓમા પણ એવુંજ સાફ કામ કરવામા આવતું કામ એવું સગીન થતું કે શત્રુઓના દ્વેષને લીધે તથા પછીના બાધકામ કરનારાઓના લોકને લીધે એ મકાનોની ખરાબી અર્ધ નહિ હોત, તો આજે પણ દરેક પિરામિડ ધણુ કરીને જેવી ને તેવી સ્થિતિમા જોવામાં આવત. બહારના પથ્થરો પાતળા નહિ પણ ઘણા દળદાર રાખવામા આવતા ધણુંખર્ચ તે પથ્થરોની ઊંચાઈ જાડાઈ કરતા વધારેજ રહેતી. દરેક પિરામિડની અદર હમેશા નીચેના ભાગમાં અને ઠાઈ ઠાઈ વખત જમીનની સપાટી નીચે કંબર માટે એક ઓરડો બાંધવામા આવતો. આ ઓરડામાં જવાનો રસ્તો હમેશા ઉત્તર તરફથી રાખવામા આવતો ક્ષિતિજસમસૂત્ર ખીસા ઉપર કરતા પથ્થરના બારણા વડે આ રસ્તાઓ બહારથી બંધ કરી લેવામાં આવતા આમ રાખવાનું દારણ એવું ધારવામા આવે છે કે પિરામિડની અદર ધર્મશુરુઓજ જતા પ્રવેશ દર્શાવી કરવાનો છે તેની બહારના માથુસોને ખખર પણ નહિ પડતી. ગિઝેહ, પેપી, વગેરેના પિરામિડો ઘણા પ્રખ્યાત છે.

પુરાણી—સં 'પુરાણ' એટલે 'જૂનું' ઉપરથી.

બધ —પાણીનો પ્રવાહ અટકાવવા માટે દિવાલ જેવું બાધી લેવામા આવે તે.

(અપૂર્ણ)

શ્રી વૃદ્ધ અને લઘુ ચાણાક્યનું ભાષાંતર.

લેખક—છગનલાલ નિધારામ રાવળ

આપણી શુભ રાત્રી ભાષાના જૂનાં હાથનાં લખેલાં પુસ્તકોનો શોધ કરતાં, આ વૃદ્ધ અને લઘુ ચાણાક્ય નામના ગ્રન્થોનાં છૂટા પાનાં હાથ આવવાથી તેને અર્ધિ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે, પણ તે બન્ને પુસ્તકો વૃદ્ધ હોવાથી તેની વખ્યા માત્ર, લેખકનું નામ, કે યથા જાણવામાં આવ્યું નથી.

ભાષા પ્રણી જૂની છતાં, તે વિ સ ૧૫૪૭ ના વર્ષમા લખાવવા બુવનદીપકના ભાષાતર જેટલી જૂની જણાતી નથી, પણ તે પછીના

કેતલા અજાણપણે વિણસે^૧ । કેતલાએક આલસે વિણસે ।
કેતલા જાણવાને ગર્વે વિણસે । કેતલા નાસ્તિકની સંગતે વિ-
ણસે ॥ ૧૦ ॥

ધર્મિ લઘુઆજ્ઞાક્રમે નીતિચાલે દ્વિતીયાધ્યાય

વેદશાસ્ત્રનો માર્ગ જૂઓ પ્રવર્તે । જાણપણું પંડિત કલા
જૂડ પ્રવર્તે । અને મોક્ષપટનો માર્ગ જૂઓ છે । અને લોક અ-
ન્યથા ક્લેશ કરે ॥ ૧ ॥

અગ્નિહોત્ર પાલે વેદ મળ્યાનું કાંઈ નહીં । ક્રિયા પાલે દા-
નનું કાંઈ નહીં । ભાવ પાલે સિદ્ધિ નહીં । એહ કારણ તો
(તુ) પુરુષે ભાવ આળવો ॥ ૨ ॥

બ્રાહ્મણને અગ્નિહોત્રજ દેવ । વિદ્વાંસને હૈ^૩ દેવતા । સ્વર્પ
બુદ્ધિને પ્રતિમા દેવતા । આત્મજ્ઞાનીને સઘળે દેવતા ॥ ૩ ॥

કાષ્ઠ, પાપાળ, સપ્ત ધાતુ તળી મૂર્તિ ભાવ કરી દેવતા મ-
તિષ્ઠીઃ । યેહવી ભક્તિ તેહવી સિદ્ધિ હોઈ । તેહને વિષ્ણું મ-
સન્ન હોઈ ॥ ૪ ॥

લાકડાં, સપ્તધાતુ, પાટી એહને ત્રિપે દેવતા નથી । ભાવના
ત્રિપે દેવતા વસે । એહ કારણ તુ મનુષ્યે ભાવ આળવો ॥ ૫ ॥

ક્ષમા સમાન તપ નહીં । સંતોષ શરણું સુખ નહીં । તૃષ્ણા
શરણી વ્યાધિ નહીં । દયા સમાન ધર્મ નહીં ॥ ૬ ॥

ક્રોધ તે યમરાજા । તૃષ્ણા ચૈતરળી નદી । વિદ્યા તે કામ-
દુઘા ધેનુ । સંતોષ તે નંદન વન જાણવું ॥ ૭ ॥

સમર્થને કિશો ભારે । ઝયમીને કિશું વેગલું । વિદ્યાવંતને કિ-
શો વિદેશ । મીઠાવોલા મનુષ્યને કોળ ચૈરી ॥ ૮ ॥

गुण सर्वत्र पूजइ । रूप को न पूछे । आचार सर्वत्र पूछे । कुल को न पूछे । सिद्धि सर्व पूछे । विद्या को न पूछे । भोग सर्वत्र पूछे धन को न पूछे ॥ ९ ॥

गुण, रूपनें अलंकरे^१ । आचार कुलनें दीपावे । सिद्धि विद्यानें शोभावे । भोग, धनने रूडूं भरावे^२ ॥ १० ॥

निर्गुण मनुष्यनूं रूप निःफल । अनाचार पुरुषनूं कुल विरुद्ध^३ । असिद्ध मनुष्यनी विद्या व्यथा । अभोगी पुरुषनूं धन छतू अछतू जाणेवूं ॥ ११ ॥

धृति लघुव्याख्याये नीतिशास्त्रे तृतीयोऽध्याय

भूमि गत उदक पवित्र होइ । पवित्रता स्त्री पवित्र होइ । मजा-पालरू राजा पवित्र जाणवो । संतोपी ब्राह्मण पवित्र जाणवो ॥ १ ॥

जिहां लेप होइ किशोइ ते स्थानक छांडीइ अन्यत्र सगले पवित्र जाणवूं ॥ २ ॥

असंतोपी ब्राह्मण विणसे । संतोष धरतो राजा विणसे । सलज्जा गणिका शीटाइ । निर्लज्ज कुल ह्री ।

(अहिथी आ पुस्तकना पानां अथवा होवाथी थीन पुस्तकना छूटके पानाना सातमा अध्यायथी शर करैतु छे)

यम एक निखर वृक्ष, वैश्वानरि दहितिम कुपुत्रि करी कुल सघलूंइ दहइ ॥ ६ ॥

घणे पुत्रे जन्मे किशूं । जे शोक संतापकारीया हुइ । एकज विरि श्रेष्ठ हुइ तु कुल सगलूं विश्राम पापि ॥ ७ ॥

सुखार्थीनि विद्या त्यजि । विद्यार्थी सुख त्यजि । अनि सुखार्थीनि विद्या किहां । अनि विद्यार्थीनि सुख किहां ॥ ८ ॥

मेरु पर्वतना शिखर पाहि ऊंचुं कांड नहीं । अनि रसातल

પાહિ નીચું કાંઈ નહીં । ધ્વવમાહ પાહિ રૂઢું વીજું કાંઈ નહીં ।
અ તુ સમુદ્રનું પાર નહીં ॥ ૯ ॥

જે પુરુષ ગુરુ પાત્રિ પુસ્તક જોઈ મળિં તે સમામાંહિ ન
શોભિ । જિમ, હંસમાંહિ વગલુ વિઠુ ન શોભિ ॥ ૧૦ ॥

જે પુરુષ, માંસનું સ્વાણાહાર હુઈ । અનિ મુરાનુ પીનાહાર
હુઈ । અનિ અક્ષર વર્જિત મૂર્ખ હુઈ । તે પુરુષ આકારિ પૃથ્વીઠ
માર કરિઠિ, પથ દોર જાગિયુ ॥ ૧૧ ॥

યે નિસાલીયાનિ^૧ એક અક્ષર મળાવિ તે નિસાલીઝ ગુરુનિ
કિઢીઈં અશુ^૨ ફલ ન થાઈ ॥ ૧૨ ॥

જે નિસાલીઝ મળાવિઝ હુઈ । અનિ ગુરુનિ ન માનિ તે શ્વાન
મુંડીયાનિ પેટિ મુ^૩ વરસ મોગવિ । પઠિ ચાંડાલનિ વિપિઝ-
પજિ ॥ ૧૩ ॥

મતિ લઘુચાણુકે રાજનીતિશાસ્ત્રે સપ્તમોધ્યાય

(અપૂર્વ)

ગણિત.

લેખક—રામભાઈ કાલિદાસ પટેલ.

(આતુ ૫ ૮૭ થી)

નિયમ ૭ મોઃ—મે સખ્યાના વર્ગોના સરવાળો અને તેજ મે સ-
ખ્યાનો સરવાળો આપ્યા હોય, તો આપેલા સરવાળાના વર્ગમાથી આપેલો
વર્ગોના સરવાળો બાદ કરવો. બાકી વધે તેને ૨ વડે ભાગવાથી તેજ મે
સખ્યાનો, ગુણુદાર આવશે તે ૪થી નિયમ ૨ ના પ્રમાણે તે મે સ-
ખ્યાઓ નીકળશે.

ઉદા—મે સખ્યાના વર્ગોના સરવાળો ૩૪ છે, અને તેજ મે સ-
ખ્યાનો સરવાળો ૮ છે, તો તે મે સખ્યાઓ કઈ ?

૧. અમલ પ્રતમા નેસાલિયા શબ્દ છે. ૨ અશુ—એતુ.

૩ બુડીયાની—બુડણીને ૪ મુ—સો.

$$\frac{\text{આપેલા સરવાળાનો વર્ગ} - \text{આપેલો વર્ગોનો સરવાળો}}{2} = \frac{૮^2 - ૩૪}{2} = \frac{૩૦}{2}$$

= ૧૫ તેજ બે સંખ્યાનો ગુણકાર.

આ પરથી નિયમ ૨ ના પ્રમાણે

$$\sqrt{\text{આપેલા સરવાળાનો વર્ગ} - \text{આપેલા ગુણકાર} \times ૪}$$

$$= \sqrt{૮^2 - ૧૫ \times ૪} = \sqrt{૪} = ૨ \text{ તેજ બે સંખ્યાની બાદ-}$$

બાકી. આ ઉપરથી નિયમ પહેલા પ્રમાણે

$$\frac{૮ + ૨}{2} = \frac{૧૦}{2} = ૫ \text{ મોટી સંખ્યા અને } \frac{૮ - 2}{2} = \frac{૬}{2} = ૩$$

નાની સંખ્યા

જવાબ. ૫ અને ૩.

દારણ —

$$અ^૨ + ઘ^૨ = ૩૪ \text{ અને } અ + ઘ = ૮ \text{ છે.}$$

$$અ + ઘ = ૮ \text{ એનો વર્ગ કરવાથી } અ^૨ + ૨ અ ઘ + ઘ^૨ = ૬૪ \text{ થયા}$$

$$\text{એમાંથી } અ^૨ + ઘ^૨ = ૩૪ \text{ બાદ કર્યાં.}$$

$$\text{આટે, } 2 અ ઘ = ૩૦ \text{ રવા.}$$

$$\text{એને ૨ વડે ભાગવાથી } અ ઘ = ૧૫ \text{ થયા}$$

ઉદા:—એક સાધુ પામે બે માળા છે એક માળાથી તે માળામાં જેટલા મણકા છે તેટલી વાર તે આખી માળા ફેરવી વિખડુના જપ કરે છે. બીજા માળામાં જેટલા મણકા છે તેટલી વાર તે આખી માળા ફેરવી શિવના જપ કરે છે તે સાધુ દર મિનિટે ૧૫૦ મણકા ખમેડી શકે છે. આથી તેને બે જપ કરવામાં ૨૫ કલાક વખત લાગે છે. પૈસાના પદર લેખે મણકા મળવાથી એ સાધુએ જેવે માળાના મણકા લેવાને સાગ્ર ત્રણ વ્યાના ખરચ્યા હતા. કહો સારે તે સાધુ દરોજ વિખડુના નામની કેટલી અને શિવના નામની કેટલી માળા ફેરવતો હતો.

નિયમ ૮ રી:—બે સંખ્યાના વર્ગોનો સરવાળો અને તેજ બે સંખ્યાની બાદબાકી આપ્યા હોય, તો આપેલા વર્ગોના સરવાળામાંથી આપેલી બાદબાકીનો વર્ગ બાદ કરવો. બાકીને ૨ વડે ભાગવાથી તેજ બે સંખ્યાનો ગુણકાર નીકળશે તે ઉપરથી નિયમ ૪ થા પ્રમાણે તે બે સંખ્યાઓ કાઢી શકાશે

ઉદાઃ—બે સખ્યાના વર્ગોનો સરવાળો ૮૯ છે, અને તેજ બે સખ્યાની બાદબાકી ૩ છે, તો તે બે સખ્યાઓ કયું ?

$$\frac{\text{આપેલો વર્ગોનો સરવાળો} - \text{આપેલી બાદબાકીનો વર્ગ}}{૨} = \frac{૮૯ - ૩^૨}{૨}$$

$$= \frac{૮૦}{૨} = ૪૦. \text{ તેજ બે સખ્યાનો ગુણાકાર.}$$

તે ઉપરથી નિયમ ૪ થા પ્રમાણે,

$$\sqrt{\text{આપેલી બાદબાકીનો વર્ગ} + \text{આપેલો ગુણાકાર} \times ૪.}$$

$$= \sqrt{૩^૨ + ૪૦ \times ૪} = \sqrt{૧૬૯} = ૧૩ \text{ તેજ બે સખ્યાનો સરવાળો. તે ઉપરથી નિયમ પહેલા પ્રમાણે,}$$

$$\frac{૧૩ + ૩}{૨} = \frac{૧૬}{૨} = ૮ \text{ મોટી સખ્યા. અને } \frac{૧૩ - ૩}{૨} = \frac{૧૦}{૨}$$

$$= ૫ \text{ નાની સખ્યા.}$$

કારણ—

$$અ^૧ + ઘ^૧ = ૮૯ \text{ અને } અ - ઘ = ૩ \text{ છે.}$$

$$અ - ઘ = ૩ \text{ તો વર્ગ } અ^૧ - ૨ અ ઘ + ઘ^૧ = ૯.$$

$$\text{હવે } અ^૧ + ઘ^૧ = ૮૯ \text{ માથી}$$

$$\frac{અ^૧ - ૨ અ ઘ + ઘ^૧ = ૯ \text{ બાદ કર્યાં}}$$

$$\text{એટલે } ૨ અ ઘ = ૮૦ \text{ થયા.}$$

$$\text{માટે } અ ઘ = ૪૦ \text{ છે}$$

ઉદાઃ—એક ખેડૂત પામે બે ખેતર છે. પહેલું ખેતર જોડલા એકરનું છે તેટલા મણુ અનાજ દર એકરે તે ખેતરમા પાકે છે. બીજું ખેતર જોડલા એકરનું છે તેટલા મણુ અનાજ દર એકરે તે ખેતરમા પાકે છે. ખેડૂત બધા અનાજમાથી ૧૦ ગાંધી અનાજ ઘરખગ્ય માટે સખી બાગીનું બે રૂપીએ મણુ લેખે વેચી દે છે આથી તેને ૧૪૫૦ રૂપીઆ બાપગે છે. ખેડૂતને દર એકરે રૂ. ૬ લેખે મહેસુલ ભરવું પડે છે આ મહેસુલ મોટા ખેતરની નાના ખેતર કરતાં રૂ. ૩૦ વધારે છે, ત્યારે તે ખેડૂતના બંને ખેતરો કેટલેટલા એકરના હશે ?

નિયમ ૯ મોઃ—બે સખ્યાના વર્ગોનો સરવાળો અને તેજ બે સખ્યાનો ગુણાકાર આપ્યા હોય, તો આપેલા વર્ગોના સરવાળામાં આપેલા

ગુણાકારની ખમણાઈ ઉમેરવી ને સરવાળો આવે તેનું વર્ગમૂળ કાઢવાથી તેજ બે સખ્યાનો સરવાળો આવશે. તે ઉપરથી નિયમ ૨ ના પ્રમાણે તે બે સખ્યાઓ નીકળી શકશે.

ઉદા:—બે સખ્યાના વર્ગોનો સરવાળો ૫૮ છે, અને તેજ બે સખ્યાનો ગુણાકાર ૨૧ છે, તો તે બે સખ્યાઓ કઈ ?

$$\sqrt{\text{આપેલા વર્ગોનો સરવાળો} + \text{આપેલા ગુણાકારની ખમણાઈ}} \\ = \sqrt{58 + 2 \times 21} = \sqrt{100} = 10 \text{ તેજ બે સખ્યાનો}$$

ના સરવાળો તે પરથી નિયમ બીજા પ્રમાણે,

$$\sqrt{\text{આપેલા સરવાળાનો વર્ગ} - \text{આપેલા ગુણાકાર} \times 4} \\ = \sqrt{10^2 - 21 \times 4} = \sqrt{16} = 4 \text{ તેજ બે સખ્યાની}$$

બાકબાકી. આ ઉપરથી નિયમ પહેલા પ્રમાણે.

$$\frac{10 + 4}{2} = \frac{14}{2} = 7 \text{ મોટી સખ્યા અને } \frac{10 - 4}{2} = \frac{6}{2} = 3$$

૮ નાની સખ્યા

માટે જવાબ. ૭ અને ૩.

કારણ —

$$૭^2 + ૩^2 = 49 + 9 = 58 \text{ અને } ૭ \times ૩ = 21 \text{ છે.}$$

$$૭^2 + ૩^2 = 58 \text{ એમા}$$

$$2 \times ૭ \times ૩ = 42 \text{ ઉમેર્યા}$$

$$૭^2 + 2 \times ૭ \times ૩ + ૩^2 = 100 \text{ સરવાળો.}$$

$$\text{આનું વર્ગમૂળ } ૭ + ૩ = 10 \text{ છે.}$$

ઉદા:—એક ભરત્રાટે જેટલા બકરા હતા તેટલા રૂપીઆએ એક લેખે સઘળાં બકરા અને જેટલા ઘેટાં હતા તેટલા રૂપીઆએ એક લેખે સઘળાં ઘેટાં વેચી દીધાં આથી તેને રૂ ૧૬૪ બપડ્યા. ને તેણે જેટલા ઘેટાં હતા તેટલા રૂપીઆએ એક લેખે સઘળાં બકરા અને જેટલા બકરા હતાં તેટલા રૂપીઆએ એક લેખે સઘળાં ઘેટાં વેચ્યા હોત, તો તેને રૂ ૬૪ રૂપીઆ ઓછા બપડત કહો ત્યારે તે ભરવાડ પાસે કેટલા ઘેટાં અને કેટલાં બકરાં હતાં

ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા અરબીકારસી શબ્દો.

(લખનાર—અમીરમિયાં હુસૈનમિયાં)

(અનુસંધાન ૪૪૪ પાઠ થી)

અરબો (કા) દરીયા=ખડકી, નાનો દરવાજો, એ ઉપરથી

અલેહ (અ) જિલા પ્રકાશ આપવો, સાફ કરવું એમ અટાવવો

અવેર (અ) . જવહર જહર=તે જાહેર હતો ઉપરથી

અખ્તો (અ) જુખ્યા પહેગન

અહોરા (અ) . જુહન, કાગળી જુહા શુક્રમહ. શુક્રમહ પ્રકાશિત છે,

તે પરથી મુસલમાનોમાં અંઓતુ નામ જણા (ગારવર્ણી) હોય છે

હજરત મુહમદ (સ અ.) સાહેબના દીકરીનું પણ એ નામ હતું

સાહેબજી બાદશાહની દીકરીનું પણ એ નામ હતું. " એની કબર

ઉપર એક હથેલો લેખ લખ્યો છે " એમ નવી પાચનમાળામાં

લખ્યું છે તે લેખ આ પ્રમાણે છે. " મિ ગયર સખ્ત ન પોશદ

દસે મજાર મરા, કે દક્ષપોગે ગરીબા હમીં ગિયાહ બસ અસ્ત "

(અર્થ) ગારી કબર ઉપર લીવા ઘાસ (ધગે) વિના ખીજું કંઈ

પણ મૂડરો નહિ, કેમકે ગરીબોની કબર માટે આ ઘાસજ બસ છે."

આને પણ એ કબર ઉપર દોઈ ફલ ચળવતુ નથી, પણ ઘાસજ મૂકે છે

આકું (કા) જાગળ. જાગળા. + રમ. રખીદન અથવા રક્તન એટલે

પુને કાઢવો ઉપરથી જગા પાળનાર

ઝારઝાર (કા) જાર જાર જારીદન=રડવું ઉપરથી.

ઝવસોઈ (અ) યા હુસયન યાહો. હુસયન તે હજરત પેગમ્બર સાહેબ

(સ. અ) ના દાહિત્ર મોહોર્મના મહીનામાં એ કર્બલાની લડા

ઈમાં શહીદ થયા (મરાયા), તે ઉપરથી તામૂત કાઢી એમને સભાગે છે.

ઝૂલ (કા) જુલ.

ઝેર (કા) જહા વિધા.

ઝેરકચોલુ (કા) જહકુન્લા

ડકો. કારસીમાં દુકાનનું લઘુતાવાચક રૂપ દુકા છે તે ઉપરથી (૨) દક=મજ

બૂત ઉપરથી. (૩) ઉદું ધખા ઉપરથી કારસી પ્રયોગ, અથવા (૪)

અંગ્રેજ Dock ઉપરથી

કગલો (કા) કગલ કાટ.

કફ (કા) કફ. ગોળ કાઠવાને આમ, મટીને હોળીમાં છાકરા વગાડે છે તેનું મોટું હોળ તેને કફ કહે છે

કમગર (કા) કમર. કફ ખનારનાર

કળઓ (અ) કળમાં આમળાની કુદલી જેમાં તેલ વગેરે રાખે છે તે.

કમીર (અ) કમીર લખનાર, મુન્ની, હિસામ ગખનાર

કમાક (અ) મગજના અર્થમાં દિમાગ ને અલકારના અર્થમાં દમાગ

કમ (કા) કમ.

કમરો (અ) કાઠરા પગિધ, કુંડાળુ કુંડાળુ વળ ને બેરેલા માણસોની મડળી (કાઠિઆવાકમાં વપરાય છે)

કમચી (કા) કમચી ધોડાના સામાનમાંની એક વસ્તુ કમચીડી ઉપરથી.

કમલ (અ) કમલ ગુમર

કહેલી (કા) કહનીજ ધરતો આગલો ભાગ

કહેલાણી (અ) કહિયાની ગામડીઆ કિલ (કા) ગામનગરનાગો, કિલગાન (કા) ગામવાજો તે ઉપરથી અરમ્ભ પ્રોગ કહિયાન, તેને ધ લાગીને કિલગાની

કાગલુ (કા) કા લા, કાગલ સમર, મિત્ર પ્રજા ગુજરાતીમાં કાગના જેવો છે=કરી ગય છે, જોતે બવ નથી

કાલ (અ) કાલ ઉપરથી

૬.

કાલ (કા) કાલ ઉપરથી

કાલક (કા) કાલક કાલનું લાગુતાવાચક રૂપ કાલક-
ત.

તકલીફ (અ) ત કીફ નરીમ, બાગ્ય કદર=માપ મદયુ પરથી

તકરારે (અ) તકાર કટ=પુનરકિત કરી ઉપરથી

તકલીફી (અ) તકલીફી કલક=કોફની પાછળ નુમકુ લખેનું ઉપરથી તકલીફ=નકલ કરવી તકલીફી=મનામી

તકલીફ (અ) તકલીફ મહેનત કલક=નેજે પ્રગિશ કરી ઉપરથી

તકવા (અ) તકવા કરવું, પરહેજગારી

તકરીફ (અ) તકરીફ બૂલ કર=તે માપ કરતા ઓછું હતું પરથી

તકાદો (અ) તકામ માગણી કજી=પૂર્ણ થયું, તેણે કુકમ કર્યો ઉપરથી

તકીયો (અ) તકયા. જે વસ્તુ પર ટેકા દેવાય તે, જેનો આશ્રય લેવાય તે, ઓપીકું.

તકબીરી (અ) તકબ્યુર=અહકાર એને ઈ લાગવાથી તકબ્યુરી કામ=ને મોટો હતો ઉપરથી.

તખ્તનશીન (રા) તખ્તનિશીન નિશિસ્તન=ખેસતુ ઉપરથી. તખ્ત પર ખેસનાર.

તખ્તી (રા). પાટી.

તખ્તસુસ (અ) ખલસ=ને ચોખ્ખો હતો ઉપરથી મુસલમાન કવિઓ પોતાનું ખર નામ ન લખતા કવિતામાં ખરા નામને મળતુ કે તેને ભાગ કે ખીન્તુ જે નામ લખે છે તે, જેમકે સાદી (ખરૂં નામ મસ્લિહુદ્દીન હતુ)

તખ્તેતલિસ (રા અ) તખ્ત તાલૂસ તલૂમ (અ) મોર શાહજહા નતુ બનાવેલુ તખ્ત મયૂરાસન

તગાર (રા). તગાર, તગારી માટીનુ કુંક, યાગ

તગારી (અ). તકાવી શક્તિ આપવી, ખેડુતોને પોતાની જમીન સુધારના માટે સરકાર મદદ આપે છે તે. કામ=નાકન આપવી ઉપરથી.

તલખ (તુ) તુલુક સરદાર.

તમ્લીન (અ). તમ્લીન જેન=તેણે બનાવ્યુ, તેણે કાચદેસર ગળ્યુ ઉપરથી.

તમ્લુચ (રા). તર્લુન, તર્લુન.

તમ્લ (અ). તરાડ. ડેરડા માસ્ત્રાથી જે અવાજ થાય તે

તદમીર (અ) તદમીર દખર=તેણે ગળ્ય કંચુ ઉપરથી.

તન (રા) ચરાર.

તનખા (રા) તનખા પગર, મલુરી.

તનફુસ્ત (રા) તનફુસ્ત નાગે.ગ માણસ

તનહા (રા) તનહા એકસો.

તપમીલ (અ) તફસીલ. ખુલાસો કરવો. ફસલ=શુક્ર પાણ્ય ઉપરથી.

તપાસ (અ). તફલુસ ફલસ=તેણે ખોળ્યુ ઉપરથી.

તફકે (અ). તફિકા છુટુ પાડવુ, છુટાઈ ફક=છુટુ પાડ્યુ ઉપરથી.

તફાવન (અ). ફેર. ફાત=છેડુ ઉપરથી.

તફો (અ) તાઇફા માણસોનુ યેગ એફ=મદદિલા કંવી પદ્ય

- તમક (અ) . તમાક, તમક. એક જાતનું વસણુ છે. તાસક જેવું.
 તમલચી. (અ તુ) તમ્લચી. તમ્લ, તમ્લા (અ) ઢેલ + ચી (તુ)
 પ્રત્યય તમલા વગાડનાર.
 તમાઈ (કા) . તમાઈ નાશ પામતું
 તમીમ (અ) ખેદ તિમ ઉપરથી.
 તમીયત (અ) તમીઅન ટેન, સરખાવ.
 તમેયો (અ) તમીયતા પણ ફરમીમાં તલેલા. થોડા બાધવાનું ઠેકાણું.
 તમૈયો (કા) તપયા
 તમા (અ) તમૂઅ લાલચ
 તમાચો (કા) તમાચા.
 તમામ (અ) પૂર્ણ તમમ=આખું હતું ઉપરથી
 તમાગો (અ) તમાગા મરી=ચાલતું ઉપરથી મૂળ શબ્દ “ તમાશી ”
 છે ફારસીવાળાઓએ “ તમાશા ” શબ્દ બનાવ્યો. તમાશી=સાથે
 મગીને પગે ચલતું હવા ખામા, સહેન કરવા વગને સાથે મગીને
 પગે ચાલીને જવાગો દરગૂઝ છે, આ તમાશો=પહેલ દરની, તે રાશ
 ચર્ચને જોતું, વગી એમાં પણ ફેરફાર થઈને તમાગો=નાચુગીની
 નાચના રાશ ચર્ચને જોતું, એ અથમા વપનાર છે
 તર (ન) લીલું વળી ફાગી તે સમૂદ્રમાં “ તર ” અધિકનાવાચક
 પ્રત્યય પણ છે
 તરકો (કા) તુર્ક ઉપરથી પિશાબાચક શબ્દ.
 તરકસ (કા) તીર્કસ. તીર ગળવાનું લાતુ કરીદન=ખેંચતું ઉપરથી
 તરકાન (અ) તર્કાન. મેગણી, ગી. રકમ=નેને લઈ જવામાં આવ્યો
 ઉપરથી.
 તરતુમો (અ) તર્તમા ભાષાતર ફારસીમાં તર્તમાન=મુર જોલનાર,
 (ભીની હલનારો) ઉપરથી અરબી પ્રયોગ છે. કેટલાક તર્તુમા પણ
 મૂળ શબ્દ છે એમ કહે છે
 તરતીમ (અ) તર્તીમ દરેક વસ્તુને તેને ઠેકાણે ને થોડા જગ્યાએ ગોઠવવી
 તમ=તે દર હોતો ઉપરથી.
 તરફ (અ) જાનુ, દિશા, દંડો, છેવટ, દિશા
 તરફેણ (અ) તરફન અને બાજુ, બનેતરફ તરફનું દિવસન.

તરણીયન (અ). તર્મિયન. કેળવણી. રખા=કેળવણી ઉપરથી.

તરાજવું (કા) તરાજૂ

તરાખો (કા) તરાખા. ઉપરથી તરે=લીનુ આખ=પાણી.

તરાવટ (અ). તરાવત, તારાગી

તરી (કા) દરીયાઈ માર્ગ ખુસ્કી ને તરી એ માર્ગ છે

તરીકે (અ). તરીકા. રસ્તો તરફ=મોપી દીધુ ઉપરથી

તરીમ તરાક (અ). તુરતુગક. લપકો, ઠાક

તરેહ (અ) તરેહ ગેન, દમ તરેહ=કંકી દીધુ ઉપરથી

તરોદદ (અ). તરફદ શર, કિકર, અંગેશો રહે=પાડો ક્યો ઉપરથી.

તલખ (કા). તલખ. કાનુ, તેજ, નાપસદ પડે એવું

તલખ (અ) જરૂર, ગરજ તલખ=તેણે જોક્ષાઓ પરથી

તલાકે (અ). છુટા છેડા, અતનતા તલાક=મોડણુ ક્યું ઉપરથી

તલાશ (કા)

તરંગર (કા) તુવાગર. તુવા=નાકન+મર=નાળો શક્તિવાળો, શુદ્ધસ્થ. તુ-

વાગરનું હુકુ રૂપ તરંગર છે તુવાનિસ્તન=રાકનુ ઉપરથી

તવારીખ (કા). તારીખનુ બહુવચન. ઇતિહાસ

તશરીફ (અ). તશ્રીફ. પ્રતિષ્ઠા વધારવી ફારસીમાં ખાદગાદ અમીર વ-
ગેરેની તરફથી જે ખિસઅન મળે છે તેને પણ તશ્રીફ કહે છે, કેમકે
તેથી પણ આજર વધે છે શરફ=મન આપ્યું ઉપરથી

તઝી (અ) તઝીહ માળા પવિત્રતાથી ખુદાને યાદ કંચો તે સખ-
હ=વખાણુની સાથે તેની પૂજા કરી ઉપ થી

તસમો (કા) તસા ચામડા પી વાધરી, ચામડાની પની

તસલમાત (અ) તરલીમાન. તરલીમ=સલામ ફેરી, માનનુ. હુકમ કમન
કરવો, મોપનુ, સલામત રાખનુ એનું બહુવચન તરલીમાન. સસમ=
તેને આશ્રય આપ્યો ઉપરથી. (અપૂણુ).

—(૦)—

નિશાળોનાં ઇનામપત્રક.

સગવા—રુકુલ કમિટિના મેમ્બરો તથા ગામ લોકો ૮

૧૨) નિશાળ જમાડી. રકારી—પટેલ સંગ્રહમગ સુરસગ રા ૯-૪-૦

૫ડીઆગ રુકુલ કમિટિ તથા શુદ્ધરો રા ૧) મીડાલ ગણા—પુરુષ ૭

રણુકોડભાઈ પટેલ તથા અગેવાન ગૃહસ્થો રા. ૧૦) રકુલ જમાડી કોરા—
પા. શીવાભાઈ તદ્દાભાઈ વગેરે રા. ૫) રકુલ જમાડી શાહુપુરા—પટેલ
દેશાઈભાઈ નાથાભાઈ રા. ૧૦-૪-૦ રકુલ જમાડી

એકા વિકાગ—

કઠાણા—૬૪૭ કુનડાભાઈ નાણુભાઈ રા. ૧) રકુન જમાડી, કા
કોટ સરદારસિદ્ધ ગભી સિદ્ધ વગેરે રા. ૧૬) રકુન જમાડી અ તીસર—
રકુલ કમિટિના મેમ્બરો તથા ગામના ગૃહસ્થો રા. ૨૨) રકુન જમાડી તથા
મીઠાઈ વહચી સાવચી—રકુન કમિટિના મેમ્બરો વગેરે રા. ૧૦) રકુન
જમાડી મીઠાઈ જનોડ—તા. ૧૨-૧૨-૧૧ ઠકરાણી શ્રી માછ રાગ્યા
રા. ૧૮) મીઠાઈ તથા ઇનામ તા. ૧૩-૧૨-૧૧ ગામ લોક વગેરે રા. ૨૦)
રકુલ જમાડી કાપડ વાડક—મનેક હોમનમિતં હોનામિના વગેરે રા.
૨૫) રકુન જમાડી વગેરે કસોડો—આગેવાન ગૃહસ્થો રા. ૧૦) રકુલ
જમાડી કાપડસર—ગામ લોકો રા. ૨૮) રકુન જમાડી તથા ઇનામ
આગરવા—ગામ લોકો રા. ૧૨) રકુન જમાડી વસો—ગામના ગૃહસ્થો
રા. ૨૦) રકુલ જમાડી મીઠાઈ વહચી વાડક—કામસર નર્ગે-પટેલ તન
શીમાઈ નાથામાઈ રા. ૫) રકુન જમાડી તથા મનાદા પટેલો રા. ૫)
આતસમાછ હુબાદરા—ગામના ગૃહસ્થો રા. ૨૪-૧૦-૦ રકુન જમાડી
પાંડવાણીઆ વર્ગ—ગામના ગૃહસ્થો રા. ૮) નર્ગ જમાડયા અ વાડી—
મનેકનદા તથા ગામના ગૃહસ્થો રા. ૨) રકુન જમાડી તથા મીઠાઈ
મહુમ ગે. સામગ્રાસ જ્યે રા. ૮-૧૦-૦ શ્રીચોપડીઓ વિગેરે ઇનામ
વૃદ્ધા—ગામના ગૃહસ્થો રા. ૨-૮-૦ મીઠાઈ વરઓસા—ગામ લોકો રા.
૫-૮-૬ રકુલ જમાડી વાંઠવાણી—ગામ તરફથી રા. ૨૫) વિદ્યાર્થીઓ
જમાડયા શત્રુડા—સમાભાઈ હોમાભાઈ વગેરે રા. ૧૨) રકુન જમાડી
તથા મીઠાઈ વહચી મહીજ—પા. હાથીભાઈ રણુકોડભાઈ રા. ૧૨)
રકુલ જમાડી સીંચનાડા—ગામ ગૃહસ્થો રકુન જમાડી કા. તથા મી
કાઈ આપ્યા લસાડા—ગામ લોકો દેવચંદ જેઠાભાઈ વગેરે રા. ૨૮-૭-૬
રકુલ જમાડી, કાપડ તથા ઇનામ મીઠાઈ અલિંદ્રા—ગામના સદગૃહ
સ્થો રા. ૭૦) રકુન જમાડી તથા મીઠાઈ ઇનામ નનાગામ—રકુન ક-
મિટિના મેમ્બરો રા. ૧૫) રકુન જમાડી ઇનામ મોરજ—પદ્મગૃહસ્થો

રા. ૩-૨-૦ મીઠાઈ, ઇનામ. શા. મગનલાલ ઇવચંદ રા. ૧૨-૮-૦ રફત
 જમાડી કલોલી—ગામ લોકો રા. ૧૧-૪-૦ રફત જમાડી તથા ઇનામ
 મલીઆતજ—ગામના ગૃહસ્થો વગેરે રા. ૯) રફત જમાડી પટેલ બોધા
 લાઈ માવજીલાઈ રા. ૮-૮-૦ રફત જમાડી, દેથલી—ગામના સદ ગૃ
 હસ્થો રફત જમાડી વગેરે લલાલ—ગામ લોકો રા. ૭૬) રફત જમાડી
 રા. ૫) અનસખાજી, રતનપુરા—ગામ લોકો રા. ૨૦) રફત જમાડી
 વહેર—ગામ લોકો ના ૧૩-૮-૦ રફત જમાડી, કુંજરાવ—શા. નાર
 જીલાઈ મથુરલાઈ રા. ૩૫) રફત જમાડી ગામના સદ ગૃહસ્થો વગેરે રા.
 ૪૦) કાપડ ખાંધલી—સદ ગૃહસ્થ લવાર સિદ્ધર કહાનદાસ રા. ૧૧)
 રફત જમાડી અદાસ—પા નરસીખાઈ રામદાસ રા. ૩૦) રફત જમાડી.
 વહેરો ગુલામઅલી તૈયબઅલી રા. ૧૫) આતમનાજી મણીનાથ મજરામ
 રા. ૧૦) સાદુ ઘોડવા—પટેલ ગામ લોકો ધ્યાલાઈ રફત જમાડી.
 કાસર—ગામ લોકો રા. ૨૯) રફત જમાડી, પતાસા લાંભવેલ—ગામ
 લોકો રા. ૧૭) રફત જમાડી વાંસખીલીઆ—ગામના આગેવાનો રા.
 ૧૫) રફત જમાડી વગેરે ભરદવાજી—પા મોખાલાઈ કુમેરલાઈ તથા સના
 લાઈ બાગરલાઈ વગેરે રા. ૨૪) રફત જમાડી તથા પતાસા તલોલ—
 જુદા જુદા ગૃહસ્થો રા. ૨૯-૮-૦ રફત જમાડી કરમચંદ—રફત જમાડી.
 ઇનામ. કન્યાશાળા—ગામના ગૃહસ્થો ના ૬) ખીટ રામનાથ—કાપડ
 વહેરુ સારસા—ભાઈજીલાઈ રા. ૧૫૨) રફત જમાડી, ઇનામ વગેરે
 સદગૃહસ્થો રા. ૫૧) મીઠાઈ વગેરે પડોદ—મોતીલલ લક્ષ્મીલાઈ રા.
 ૨-૮-૦ પતાસા કન્યાશાળા મોનીલાલ લક્ષ્મીલાઈ રા. ૧-૮-૦ પતાસા
 સામરખાં—ગામના ગૃહસ્થો રા. ૪૦) રફત જમાડી, સાદનાપુરા—પા
 નાથલાઈ બીકમલાઈ રા. ૮) રફત જમાડી સદેસર—ગામ લોકો રા.
 ૯૧) રફત જમાડી વગેરે ગામડી—જુદા જુદા ગૃહસ્થો રા. ૧૫-૮-૦
 રફત જમાડી ખેરડા—દાકર સાદેવ રા. ૪૫) રફત જમાડી વગેરે.
 કહાનવાડી—સદગૃહસ્થો રા. ૧૭) રફત જમાડી, ઝોડ—ભાઈરાલલાઈ
 મથુરલાઈ રા. ૮૦) જર્મન સિલ્વગનો પ્યાયો, વગેરે મદીજીલાઈ દાન્કાદસ
 રા. ૧૫) કાપડ વગેરે પરગોતમ વલ્લભલાઈ રા. ૨૭) કાપડ નાથાભ
 ડીયોરલાઈ રા. ૮) દામેદર દાગીદાસ રા. ૭) અનોપચંદ કિશોરદાસ રા. ૭)
 પતાસા, મોતીલાઈ લીમલાઈ રા. ૨૫) કાપડ, મથુરલાઈ નરસીખાઈ રા.

૧૨૫) રૂડો જમાડી. વેળીભાઇ ઉમેદલાઇ શ. ૧૨) આતસખાઇ. મોની-
ભાઇ જેઠાભાઇ શ. ૩૦) આહપાર્દી. વાસદ—ગામના સદ્ગુહરથો શ.
૩૫) નિશાળ જમાડી તા. ૨૨-૬-૧૧ ના રોજ તા. ૧૨-૧૨-૧૧ ના
રોજ શ. ૪૦) નિશાળ જમાડી શ. ૧૦) કાપડ શ. ૭૮) સંમહસ્થાન
સાર. દહેમી—ગામ લોકો શ. ૧૫) રૂડ જમાડી. વહેરા—ગામ ગૃહ-
રથો શ. ૨૧-૮-૦ મૂય જમાડી મીઠાઇ વીરસદ—નરવાદાર અમોતી
શ. ૭૦) રૂડો જમાડી પીપળાવ—ગામ લોકો રૂડ જમાડી. દાપોલ—
ગામ લોકો શ. ૩૮) રૂડ જમાડી મીઠાઇ વગેરે આમળોલ—ગામ
લોકો શ. ૧૫) રૂડ જમાડી, ચોડ હડીલાઇ માધવ શ. ૧૦) મીઠાઇ વગેરે
દહેવાજી—હકાર સાહેબ શ. ૫૦) રૂડ જમાડી મણીલાલ નાગરજી શ. ૫)
ગા. પાણી ગોલેળ—ગામ લોકો શ. ૧૪) રૂડ જમાડી તથા મીઠાઇ સુતા
પુળભાઇ બાઝભાઇ, મોહનભાઇ ત્રીકમભાઇ શ. ૧૩) રૂડ જમાડી. ખોદાલ—
ગામના સદ્ગુહરથો મૂલ જમાડી નાપા—સદ્ગુહરથો શ. ૩૫) મુલ જમા-
ડી હિંદુ રૂડ—ગામ ગૃહરથો મુલ જમાડી. મીઠાઇ આંકલાવ—દવે ડાલા-
ભાઇ નરોત્તમદાસ શ. ૫૦) મૂલ જમાડી, ગોવિંદગર ઇશ્વરગર શ. ૧૫)
કાપડ, ગતાદર પટેલો શ. ૧૦) પેશ ગરાશીયા લોકો શ. ૫) પનામા.
સંમજપુર—ગામના ગૃહરથો શ. ૩૫) પુતકો મીજખાની ખોઆસણ—
ગાઇ ગાપા પટેલ ધોરીભાઇ કીલાભાઇની વિધવા શ. ૪૦) રૂડ જમાડી,
રૂપીઆપુરાના લોકો શ. ૧૦) અસારસા—ગામ લોકો શ. ૩૧) મૂલ
જમાડી ખાનપુર—ગા. જેઠાલાલ બગવાનદાસ શ. ૧૫) રૂડ જમાડી.
પા. જીવાભાઇ નાયાભાઈ મૂલ જમાડી ગામ લોકો શ. ૨૫) કાપડ.

સુરત વિભાગ—

દાંડી—ગામ લોકો તરૂથી વીઢાર્થીને ઇનામ શ. ૮-૦-૦ ધડીઆળ
શ. ૨૨) નુ કપલેથા—ગામ લોકો તરૂથી ધડીઆળ શ. ૧૨-૪-૦ ૫
તાસાં શ. ૩-૪-૦ ચોપડી શ. ૧-૪-૦ મુહાડી—ગામ લોકો તરૂથી.
નામદાર સહેનશાહની જખી શ. ૧૩-૦-૦ વિઢાર્થીને બે જન તથા મીઠાઈ
શ. ૧૮-૪-૦ અરસાદતા ગામ લોકો તરૂથી ધડીઆળ શ. ૧૧-૪-૦
મીઠાઈ શ. ૬-૦-૦ છુડીઆ—ગામ લોકો તરૂથી ધડીઆળ શ. ૧૦).
મોતા—સડચતા મહેરખાન ડી ડી. કલેક્ટર સાહેબ પુસ્તક શ. ૬-૮-૦
અમચંદ્ર ઇલ્હાસમ તરૂથી પનાસાં શ. ૧-૮-૦ મો. ૧૧—સડચતા મહે-

રખાન ડી. ડી. કલેક્ટર સાહેબ તરફ સમયક ઇન્જિનિયર તરફથી પુસ્તક તથા પતાસા રૂ. ૫-૦-૦ કોમ્પોઝિટ—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૨૦-૦-૦ ડલોલી—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૧૫-૦-૦ ઘડીઆ રૂ. ૧૦-૦-૦ કુડસદત—ગ્રે. ગુવર્નીઆ ડરીમબાઈ પતાસા રૂ. ૨) પટેલ મનોર રથનાથ પટેલ વચન ગોપાળ તથા દાલુજી દેવીસિંહ બાગન કરાવ્યું રૂ. ૮). વેલુક—ગામ લોકો તરફથી ઘડીઆ રૂ. ૧૭) મીઠાઈ રૂ. ૨) તીક્ષ્ણ—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૫) વેડ—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૧૩) દારૂખાનુ રૂ. ૭) પનાર—ગામ લોકો તરફથી પતાસા રૂ. ૪) કાંજી—ગામ લોકો તરફથી ઘડીઆ રૂ. ૮-૮-૦ મીઠાઈ રૂ. ૧-૦-૦ રલેટ ટોપી, પેન, ૨-૦-૦ દોલુજી—ગામ લોકો તરફથી ઘડીઆ રૂ. ૧૨-૦-૦ મીઠાઈ રૂ. ૬-૦-૦ છરવાડ—ગામ લોકો તરફથી પતાસા રૂ. ૧-૪-૦ દુભાન બાગડાના દેશઈ ગાળાબાઈ દ્વીરજાઈ તરફથી પુસ્તક તથા પતાસા રૂ. ૩-૪-૦ તરફેવેર—દાઝા-સમ પ્રિય તરફથી મહમદ હાસમ તરફથી મુલ કમીટીના મેમ્બરો તરફથી ચોપડી તથા મીઠાઈ રૂ. ૧૦) તરતારા—ગામ લોકો તરફથી ઘડી આ રૂ. ૧૫) મીઠાઈ રૂ. ૭) મનોર—ગામ લોકો તરફથી પેંગ તથા ડગલી તથા રલેટ રૂ. ૧૪) રજુહોડી બાળાબાઈ અટારકર હોટરીને પેંગ વહેંચ્યા રૂ. ૨) નિજર—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ પેંગ રૂ. ૪-૮-૦ પચગડીઆના ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૪-૮-૦ સગજીના પટેલ કુંવરજી નન્સિંહ પતાસા રૂ. ૨-૦-૦ સેગવી—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૩) સરસ—ગામ લોકો તરફથી ઘડીઆ રૂ. ૧૬-૮-૦ મીઠાઈ રૂ. ૧૫-૦-૦ પતાસા રૂ. ૬-૮-૦ હોટરીને હોટ રૂ. ૫-૦-૦ દાર-તોરા-કલગી રૂ. ૧-૪-૦ વરાડ—ગામલોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૮-૮-૦ ટોપી તથા પેન રૂ. ૩-૪-૦ કસગનો સામાન. રૂ. ૪-૦-૦

શુદ્ધિપત્ર.

માર્ચ ૧૯૧૨ ના શાળાપત્રને પૃષ્ઠ ૧૧૦ મે ન. ૧ તથા ૨ ના પુસ્તક ધર્મનીતિએ ધિની ભા. ૧ તથા ૨ ' ગુન્દાતી પ્રાથમિક કન્યાશાળાઓમાં ઇનામ માટે ' મંજૂર થયલા લખ્યા છે, તેને બદલે ' ગુન્દાતી પ્રાથમિક શાળાઓમાં ઇનામ માટે ' મંજૂર થયલા વાગ્યા.

અંક ૫ માં.

પૃથક ૫૨ મું.

Gujarat School Paper.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

ગે. ૧૯૧૨.

વિષય.

અનુક્રમણિકા.

પૃષ્ઠ.

૧. યોગી ગુજરાતીસાહિત્યપરિષદ ... ૧૬૧
૨. દેશવળી ૧૬૨-૧૭૦.
૩. તુર્કી સહેનશાહન (મ. દ. દસાલ) ... ૧૭૦-૧૭૬.
૪. અમારી શાળા (વિ. પ.) ... ૧૭૬-૧૭૭.
૫. જર્મનિની પ્રાથમિક શાળાઓનું દિનદર્શન.
(જ. અ. સંપદ.) ૧૭૮-૧૮૫.
૬. સંગ્રહવિષય. (લ. આ. બ્યાસ) ... ૧૮૫-૧૮૮.
૭. મણિન (સ. કા. પટેલ) ૧૮૮-૧૯૨
૮. શ્રી ૧૬ અને લઘુ આશુકપત્ર બાપાતર.
" (જ. વિ. રાવળ) ... ૧૯૨-૧૯૭
૯. દેશવળીખાતાની બાહેર ખમરો ... ૧૯૮-૨૦૦.

તારી (જાન્યુ ૧૯૦૨ થી) - અને

પ્રકાશક—સા. બ. દમળાચંદર પ્રાણચંદર ત્રિવેદી, બા. એ.,
ગિનિસપલ, પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ—અમદાવાદ.

દેશવળીખાતાના લુકમઘી.

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે).

કેળવણી. (ચાલુ પૃષ્ઠ ૧૨૫ થી).

સૌપુરુષનાં લિંગ છવન; તેને અનુસરતી કેળવણીની આવશ્યકતા—ગૃહકાર્ય, બાળકોની કેળવણી, સ્વામીના દરેક કાર્યમાં સહાયક થવું, કાલિદાસની ઉચ્ચ ભાવના પ્રમાણે, તેની ગૃહિણી, ધીસચિવ, ગુણ કાર્યમાં સખી, ને કલાવિધાનમાં પ્રિય શિષ્ય થવું—આ બધા ધર્મો જે કેળવણીથી તે ખરાખર બળવવા સમર્થ થાય તેજ કેળવણી ઇષ્ટ છે. જેથી આત્મને શોભાવનારા વિનય, લજ્જા આદિ ગુણો ને સદૃઢતા પોષાય તેજ કેળવણી ઇષ્ટ છે; માટે આર્યભાવનાને અનુસરતી કેળવણીની યોગના રચવી. અત્ર એટલું પણ કહેવું આવશ્યક છે કે પુરુષે પણ સ્ત્રીનું માહાત્મ્ય સમજવું જોઈએ ને તેની પ્રતિષ્ઠા જાળવવી જોઈએ.

માફી ને ફરજિયાત કેળવણી:—જોકે કેળવણી તેમજ પુરુષ કેળવણી બંને માફી કરી બનેતો પ્રચાર વધારવો થોડાંક વર્ષ માફી કેળવણીનો પ્રયોગ અજમાવ્યા પછી આરંભમાં મોટા મોટા શહેરોમાં કેળવણી ફરજિયાત કરવામાં કંઈ વાધા જેવું નથી. પ્રાથમિક શાળાના, પાશ્ચાત્ય દેશોમાં છે તેમ, નીચલો ને ઉપલો એવા બે વર્ગ પાડી, નીચલા વર્ગનો અભ્યાસક્રમ ધજોજ સરળ, લેખન, વચન, ને કામજોગુ ગણિત, એટલેજ કરી શિક્ષણનો વખત ધણો ઓછો કરવો જોઈએ. દિવસમાં માત્ર ત્રણ કલાક શિક્ષણ હોય તો બસ છે ગામડામાં જે સમય ખેતરમાં કામ કરવા જવાનો હોય તેથી લિંગ સમયે એ ત્રણ કલાક રાખ્યા હોય તો ગરીબ માણસો છોકરાને પોતાની સાથે મજૂરીએ લઈ જાય છે તેમાં વાધો નહિ આવે આવી રીતનો પ્રયોગ કરવાથી કેળવણી લોકપ્રિય થશે ને તેનો પ્રચાર વધશે પછી ફરજિયાત કેળવણી લખસ કરવામાં કંઈ પણ જાતનો વાધો નહીં ફરજિયાત કેળવણી જે ઉચ્ચ ઉદ્દેશ છેવટે સફળ થવોજ જોઈએ અને જેમ જેમ એ ઉચ્ચ ઉદ્દેશની સમીપ પહોંચતા જઈએ તેમ તેમ આપણું કલ્યાણ અધિક અધિક થશેજ. એ કલ્યાણ પરજ પ્રજાનો અભ્યુદય આધાર રાખે છે ને એ કલ્યાણમાંજ રાજ્યની સપત્તિ, મહત્તા, આદિ સર્વ કિંન સમાવલું છે આ દૃષ્ટિ બિંદુથી જોતા શ્રીમાન ગાયકવાડ સરકાર કેળવણીનો બહોળો પ્રચાર કરી સર્વત્ર ફેલાવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે તે રહુત્ય છે.

પ્રાથમિક શાળાનો અભ્યાસક્રમ—પ્રાથમિક શાળાના નીચલા

વર્ગનો અભ્યાસક્રમ એવો લેઈએ કે જેમને અભ્યાસ પૂરો કરી ધંધે વળ-
ગતું હોય તેઓ ધંધે વળગી અરકાશના વખતમા સાધારણ પુસ્તકો વાંચી
આનન્દ મેળવી શકે, તેમજ જેમની ઇચ્છા ઔદ્યોગિક શાળા, કે કૃષિશાળામાં
દાખલ થવાની હોય તે ત્યાં દાખલ થઈ શકે એવી ઔદ્યોગિક શાળા ને કૃષિ-
શાળા પણ સામાન્ય પદ્ધતિની લેઈએ. હાલના વખતમા એા શાળા-
ઓની દરેક શહેરમાં જરૂર છે એવી ધધાદાર લોકો પોતાના ધંધામા વ-
ધારે દાખલ થશે, કેટલાક નવા ધંધાનાં દાર ખૂંદશે, ને લોકોને આશ-
વિકાસના સાધન મળશે ઉપલા વર્ગની પ્રાથમિક શાળામા જે વિભાગ રાખવા-
નીચલા વિભાગનો અભ્યાસક્રમ માધ્યમિક શાળામા દાખલ થવા પૂરતો રા-
ખવો ને ઉપલાનો અભ્યાસક્રમ ઉંચા પ્રકારનો રાખવો સાહિત્ય, ગણિત,
ને પ્રાકૃતિક વિદ્યા, એ વિષયોમાથી જેને જેનું જ્ઞાન સપાદન કરવું હોય તેને
તે વિષય લેવાની છૂટ રાખવી. સાહિત્યના વિષયમાં શ્વેતાયા ઉપરાંત સં-
સ્કૃત કે ફારસી, અને હિંદી ભાષાનું જ્ઞાન ફરજિયાત લેઈએ હિંદુસ્તાનની
લિખ લિખ પ્રજાઓ વચ્ચે ઐક્ય લાવવા કેટલાક, રાજકીય ચર્ચાદ્વારા, કે
ટલાક સામાજિક ને ધાર્મિક મુદ્દાઓ, ને કેટલાક સિપિની એકતાદ્વારા
મથન કરે છે પરંતુ આખા દેશમા હિંદી ભાષાનો પ્રચાર થાય તો લિખ
લિખ પ્રજાઓ એક ખીજના વિચારો સારી ગતે સમજી શકે, પ્રવાસમાં
લોકોને પડતી મુશ્કેલીઓ દૂર થાય, ને કેટલીક ચર્ચાના માર્ગ મુગમ થાય.
વળી સ્વભાષાના સારા જ્ઞાન ને નિશ્ચય મારે સંસ્કૃત ભાષાનું જ્ઞાનની
જરૂર છે. જે ભાષામાં આપણાં ધર્મશાસ્ત્રો રચાયલા છે, જે ભાષા વેદ,
ઉપનિષદ, વ્યાકરણાદિ વેદાંગો, ન્યાય, મીમાંસા, વેદાન્ત આદિ દર્શનો, રા-
માયણ, મહાભારત આદિ પુરાણો, કાવ્ય, નાટક આદિ સાહિત્યના ઉત્તમ
અન્વેષી પરિપૂર્ણ છે, જે ભાષાનું પાત્રાત્ય પ્રજા પુન્યભુદિતી અધ્યયન
કરે છે તે ભાષા આપણે પોતે ન જાણીએ તો તે કેવું શરમ ભરેલું દેહ-
વાય ? એ ભાષાના અભ્યાસને આપણી માયાળુ અંગેજ સરકાર, વિદેશીય
જનાં પણ સારૂ ઉત્તેજન આપે છે પણ હજી ધણા વિદેશ ઉત્તેજનની
જરૂર છે જર્મનિમા ૨૧ યુનિવર્સિટિમાં સંસ્કૃત શિખરાય છે. આપણા દેશી
રાજાઓએ ગીર્વાણ ભાષાને પૂરું ઉત્તેજન આપવું લેઈએ તેમજ સંસ્કૃત
કોલેજ રચાવી લેઈએ ને પોતાના રાજ્યમા સંસ્કૃત પુસ્તકોના જે બં-
ડારે હોય તેમાથી ઉત્તમ પુસ્તકો ઉપાવતાં લેઈએ મહારાજાની સલાહ-

રાવ જેઓ કેળવણીને ઉત્તેજન આપવામાં, અન્ય રીતે પણ જેથી પ્રગતિ દર્શાવે થાય એવો દરેક ઉપાય થોડા પ્રમાણે મનનું અનુરજન કરવામાં ને દેશની આ માડી ને વૃદ્ધિ થાય એવી રીતે રાજ્યતંત્ર ચલાવવામાં સુખ સિદ્ધ છે તેઓશ્રીને મારી નાખવા વિચારવા છે કે તેઓશ્રીને સંસ્કૃત જ્ઞાની અભિવૃદ્ધિ કરવી ને પાઠશુ વગેરે મથકોના લંકારોમાંથી અપ્રસિદ્ધ પુસ્તકોનું સંરોધ ને મુદ્રણ કરાવવું મુક્ત છે કે નહિ તે સગરી પોતાના અધિકારી વર્ગનો ગત લાઈ જે ઉપાયો જે જ લાગે તે યોગ્યતા માર્ગ મોટા, ત્રાવણકાર આદિ મળ્યોમા સંસ્કૃત શાળાઓ છે ને સંસ્કૃત પુસ્તકોનું સંગ્રહન ચ ન્યને આપ્યે થાય છે ઉદાગ, વિદ્યાવ્યસની અને અલૌકિક પ્રભાવવાળા મહારાજા શ્રીમાન્ સયાજીરાવનું લક્ષ યોગ્ય જાગન પર ખેંચાયુ તો તે કૃષ્ણ પ્રક થયા વિના રહેશે નહિ એવી આશા છે

૨૫. પ્રમાણે પ્રાથમિક જાગા ને ઔદ્યોગિક શાળાની યોજના થાય તો સ્વધા જી શુદ્ધિના, ધર્મદારી વર્ગના, અને જેમની રાકિન અમેજી ભણવાની ન હોય, પરંતુ ડૉઆ પ્રકારનું સાહિત્યનું ને પ્રકૃતિક વિજ્ઞાનનું જ્ઞાન મેળવવાની જેમની ઇચ્છા હોય તે સર્વને લાભ થાય ને સર્વનો જીવનમાર્ગ પણ મુગમ થાય.

માધ્યમિક શાળાનો ને ઊંચી શાળાનો અભ્યાસક્રમ—આવાજ પ્રકારની યોજના માધ્યમિક શાળામાં કરી શકાય એમના પણ જે વર્ગ પાડી, એક વર્ગનો અભ્યાસક્રમ કૉલેજોમાં દાખલ થવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત કરાવે એવો ને બીજા વર્ગનો વ્યાપાર સંગ્રહી, ને ઔદ્યોગિક કેળવણી દેશ સમર્થ જાનવે એવો જેઠાએ કૉલેજના અભ્યાસક્રમ પણ બિન્ન બિન્ન વૃત્તિ સચવાય તેમજ ધર્મે વળગતું હોય તેને તે કામ માટે સમર્થ કરે ને સંગ્રહન કરવાની વૃત્તિનાજાને તે કામને માટે લાયક કરે એવો જેઠાએ હાઈ સ્કૂલોમાં માધ્યમિક કેળવણી મળે છે, તેના અભ્યાસક્રમમાં સાહિત્ય, વિદ્યા, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ગણિત, વગેરે સર્વ જાગનો, જેનું સામાન્ય જ્ઞાન હલના જમાનામાં કેળવણીમાં પુરુષમાં હોવુંજ જેઠાએ તેવી દાખલ કરવી જેઠાએ, આમ યોજના થાય તો હાઈ સ્કૂલનું શિક્ષણ પૂર્ણ કરી, ગક્ટરી, ઇજનેરી, ખેતીની, વિદ્યાની, ગણિતની, કાયદાની, કે સાહિત્યની કૉલેજો કે ઊંચા પ્રકારની ઔદ્યોગિક શાળા ને કલાભવનો, જેમાં વિદ્યાર્થીને દાખલ થવાની ઇચ્છા હોય તેમાં તે દાખલ થઈ શકે. સાહિત્યની

કેનેજોમા ભાષાશાસ્ત્ર, અમેરિકા, સમૃદ્ધ, સ્વભાષા, ને હિંદી ભાષાના સાહિત્યનો કમિક અભ્યાસક્રમ જોઈએ જોમને આગ્રહિત પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર ન હોય એવા ધનાઢ્યના બાળકો કે જેઓ વિદ્યાભ્યાસને વિદ્યાવિલાસમાં જીવન નિગમન કરી સ્વસ્થ દ્રવ્યપ્રતિષ્ઠિત થય તેઓ સતુષ્ટ રી શકે એવા હોય તેઓ સાહિત્યની પ્રવેશોમા જશે કેકિ આના યોગ્યતા થાય તો ભિન્ન ભિન્ન ગ્રંથોમા તૃપ્ત થાય, જીવનસાગ્ર સુખમ થાય, ને તેથી પ્રજામા સર્વત્ર સતોષ દેવાય

વ્યાવહારિક સૂચના—હવે શિક્ષકને જો કેટલીક વ્યવહારિક સૂચના આપી આ લાગે થયો લેખ પરિવર્તમાન કરના રમ લઉ છુ. શિક્ષકનો ધરો સર્વ વચમા અત્યુત્તમ છે એમ લેઈ દર્શને એક સમરો કહ્યુ હતું ને મીઠા વિદ્વાનો પશુ હે છે એમા કે પશુ અનિયયોમિત નથી એ અત્ર શ સત્ર છે પૂર સમરના ગુરુ ને અચારી મનનીય ને જગદ્ગુરુ પદવીએ હારાના શિક્ષકો વિરાજે છે દ્રોણાચાર્ય આપાકર આદિ પૂર્વના ગુરુઓથી પ્રજાઓ પશુ જન. નેઓ વિદ્યાના સાગર હોવાથી રાજમા ને પ્રજામા સત્ર સન્માન પામતા ને બ્રાહ્મણગતિના હોવાથી આખી બ્રાહ્મણગતિ દેવવત પૂજાતી બૂટે બૃગુના નામથી હજી, આટલે જવે સમરને અન્તરે પશુ, પૂર્વ સમરના નનની જાસ પશુ નથી તે પશુ બ્રાહ્મણને શ્રદ્ધા લોકો મા. આપે છે આરી પદવી ધારણ કરનાર ગુરુને સદ્ગુરુ સમજાવે કે તેની પદવી ધણી જમી છે ને તેનો ધર્મે ધણો ચડી આતો છે એ પદવીનું મારવ સાચવુ તે પોતાના હાથમા છે તેને માટે તેનામ વિદ્યાવિનાસ, વિધન સાઈ જાન, કન સનિષ્ઠ આદિ ઊંચા પ્રકારના ગુણો જોઈએ તેણે પોતાના શિષ્યનો અધિકાર જરા ર સમજવો જોઈએ ને તેને અનુસરતું જ પોતાનું શિક્ષણ કરવું જોઈએ શિષ્યને કયા દોકર ખાનાનો સમર છે, શુ ગ્રંથ કયુ કઠિન છે તે જરા ર સમજવું જોઈએ આનોદામા એ ગુણ દેવાથીજ તેની ઉત્તમ શિક્ષકમા ગણના થઈ છે તેને વિરો એમ કહેવાય છે કે શિષ્યો પોતાના દ્રોષ સમજના તેના કરતા તે વધારે સાગી રીજ સમજતો શિક્ષક પોતે જાતે શિષ્યની રિયતિમા હોય તેમ સમજ તેમની વૃત્તિ ને શક્તિની જરા ર પરીક્ષા કરી પાત્રતા પ્રમાણે જાનનું ચિચન કરવું જોઈએ આમ શિષ્યની વૃત્તિ સાથે શિક્ષક ને શિક્ષકની વૃત્તિ સાથે શિષ્ય એમના થાય ત્યારે તૃપ્તિ છાડને

ગ્રાનનું પાન કરતા નિહાળવામાં પ્રેક્ષકને પણ એક રચને ટેનિસન કહે છે (To watch the thirsty plants imbibing) તેમ, અભ્યાસનું થાય છે. અહિં ‘તૃષ્ણા’ વિશેષણ સાબિત્રાય છે, ત્યારે તૃષ્ણા ઉત્પન્ન થાય ત્યારેજ પાન બરાબર થાય છે.

કિંગ્ડોમનપદ્ધતિનું રહસ્ય; વિદેશીય પદ્ધતિ—આજ કારણથી બાલસ્વભાવનો અભ્યાસ ને તેને અનુસરતી કેળવણી રસો, પેસ્ટેલોગ્રાફ, ને ફ્રેબેલે પાશ્ચાત્ય પ્રદેશોમાં થોડું ને તેમાં તેમને ઉત્તરોત્તર વિજય મળ્યો. પણ અત્ર એટલું ધ્યાનમાં રાખવું કે અમુક પદ્ધતિ એક દેશને અનુકૂળ ને થોડું હોય તે બીજા દેશને પણ હોયજ એવો નિયમ નથી. જર્મન બાળકોની પ્રકૃતિનો અભ્યાસ કરી ફ્રેબેલે ચેન્જેલી કિંગ્ડોમનપદ્ધતિ જર્મનિમાં જોટલી વિજયી થઈ, તેટલી ઇંગ્લંડમાં ચર્ચ નથી, ને ન થાય એ સ્વાભાવિક છે; કેમકે ઇંગ્લંડના બાળકો બંધી રીતે જર્મન બાળકોની પ્રકૃતિનેજ અનુસરતાં હોય નહિ પાસે પામેના દેશમાં ને સરખી પ્રાપ્તમાં પણ આ પ્રમાણે બાળકોની પ્રકૃતિમાં ફેર પડે છે, તો આપણા દેશમાં તો પરિસ્થિતિ, કુટુંબજીવન, બાલસ્વભાવ વગેરે તદ્દન જુદી તરેહનાં હોય તેથી એ પદ્ધતિ કાંઈ નહિ એ સ્વાભાવિક છે. ત્રણથી છ વર્ષના છોકરા માટે એ પદ્ધતિ પાશ્ચાત્ય દેશોમાં ચેન્જેલી છે, ત્યાં એવા નાના બાળકો શાળામાં જાય છે અપણા દેશમાં એ અરધિ પૂરા થયા પછી કે થયા આવ્યાને શુભારેજ બહુ ઓછા શાળામાં જાય છે પાશ્ચાત્ય દેશનાં છોકરા ગુરુને ત્રાસ આપે છે, કેમકે તેમનું ચિત્ત અચ્ચિત્ત છે ને લક્ષ્ય તરફ ચોટતું નથી તેમને કામે લગાડી તેમનું ચિત્ત રિયર કરવા કિંગ્ડોમનપદ્ધતિના જુદા જુદા ઉદ્દેશો રોધી કાઢ્યા છે. આપણા છોકરા એ છોકરાને સુધા બંધે બિનીન, સાવધાન, તથા રિયર ચિત્તવાળા છે, તે દેશમાં ઔદ્યોગિક ને યાન્ત્રિક શાળાઓ પુરુષ છે, તેની કિંગ્ડોમનપદ્ધતિથી જેનામાં હસ્તલાવવ આગ્ય હોય કે જેને હસ્તકળા પર પ્રેમ થયો હોય ને એનું વિશેષ જ્ઞાન મપાદન કરવું હોય તેને તે કામ સહેલું છે. આપણા દેશમાં એમાં કંઈ નથી આ પ્રમણે અમુક વિદેશીય પદ્ધતિ જેવી સ્થિતિમાં તે દેશમાં ચાલતી હોય તેનીજ સ્થિતિમાં આપણા દેશમાં આપણે દાખલ કરીએ તો કંઈ લાભ થાય નહિ. પરંતુ તેનું રહસ્ય સમજ આપણી પરિસ્થિતિને થોડું તે કેરફાર કરીએ તો લાભ થવાનો સંભવ થાય. આ પ્રમાણે

બાલકનાવની પરીક્ષા કરી તેને અનુસરતું શિક્ષણ આપવું એ જે કિંગ્ડમ-ઈનપદ્ધતિનું તત્ત્વ તે લક્ષમાં રાખી કામ કરવાનું છે, બાળવગને ક્રોએલની બક્ષીસે ને ઉદ્યોગે શિષ્યના ને તેમની પાસે જુદા જુદા માટીના કે કાગળના નમુના કરાવી બાલક આડમર પર વિશેષ લક્ષ આપનાર પ્રેક્ષક-જન કે પરીક્ષકજનનું મન રમન કર્યું એટલે કૃતાર્ય યથા એમ સમજવાનું નથી. પાત્રને અનુસરતું શિક્ષણ અધિકાર પ્રમાણે જ્ઞાન આપવું એજ એ પદ્ધતિનું રહસ્ય છે, એજ એના યોજનાર ક્રોએલનું કાર્દ છે એ કઈ અમુક વય કે ધોરણનેજ લાગુ પાડી સંકુચિત કરવાનું નથી સર્વ ધોરણમાં એ લક્ષમા રાખવાનું છે

શિષ્ય-પ્રાર્થીન ભાવના—તેમજ પ્રાચીન આર્યાવર્તમાં શિષ્ય કેવી સ્થિતિમાં વિદ્યાભ્યાસ કરતા તે પણ સિદ્ધકે ધ્યાનમાં લેવાનું છે શિષ્યની ધ્વજ અર્થ અવસ્થા, શુરુકૃતનિવાસ, ને શુરુમેવા, સાદુ જીવન, ને તપશ્વર્ધા જેવી સ્થિતિ એ સર્વથી તેઓ કેવા જ્ઞાની સાથે વિનીત થતા ! અવિનીત, અસરજ, ને શુભની કે અન્યની નિન્દા કળાગને શિક્ષણજ આપવાની મના હતી ‘મસૂપક્રાવાનુજ્જેદ્યનાયુ ન મા દ્રૂયા ધોર્યવત્તો જુવા સ્યામ્ ।—વિદ્યા-દિવના કાગરપિણી યર્ધ પરિત્ર ને જ્ઞાની બ્રાહ્મણ પામે જર્ધ નમ્ર યર્ધ કહે છે કે માઈ રક્ષણ મ્હે હું તમારા સુખનું નિધાન યર્ધશિ. કેનાથી તાર રક્ષણ કરું ? પરનિન્દા કરનાર, અસરજ હૃદયવળા ને અનિવતેન્દ્રિયતાગા પુરવને તમે વિદ્યાદાન ન કરતા, તેનાથી માઈ રક્ષણ કરજે, તમને હું તેજસ્વી યર્ધશિ આ ઉપરથી શિષ્ય અગાઉ કેવા વિનીત, જિતેન્દ્રિય, નિષ્કંટકી, ને પરનિન્દાથી મુક્ત હતા તે સમજાને વળી તેઓનું જીવન ધણું સાદુ હતું તેમને ખાદશા પર શુભાની પણ મના હતી સ્વદ્વારુડ એ નિય સમામને પાણિનિ ‘જાદમ’, ‘અવિચારી’, ‘ડુદ્ધ’ ના અર્થમાં આગે છે. આ પ્રમાણે ભાષા પણ તેમના સાદા જીવનની સાક્ષી પૂરે છે

ભાષાનો સામાજિક સ્થિતિ પર પ્રકાશ—આ પ્રમણે ભાષા સામાજિક સ્થિતિ વગેરે પર કેમે પ્રકાશ પાડે છે તે તરફ કઈક આ મંડગતું લક્ષ ખાવું છું યદ્યપિ એ શબ્દ તપાસે એ શું બતાવે છે ? ડગેર વગેરે અન્યથી પુરુષનું દ્રવ્ય મળતું એવી સામાજિક સ્થિતિ એ શબ્દ દર્શાવે છે. અંગ્રેજીમાં જેમ pecuniary શબ્દ

દેવતા દ્રવ્ય મળાતુ એમ દર્શાવે છે તેવોજ ચક્રવર્તી શબ્દ છે વળી
 બને સમસ્ત અવયવોનું જેમા પ્રાધન્ય દોષ, અર્થાત્, બનેનું સામ્ય હાય
 તેવા સમાસને દ્વન્દ્વ મતા આપી છે, તેથી સ્ત્રીપુરુષ । મિત્રુતમા બંનેની
 સમાનતા છે, સ્ત્રીપુરુષની શુદ્ધતા નથી, પણ બંનેને દર્શાવે સરખો છે
 એમ ભાષાજી પુત્રી રીતે જનાવે છે વળી એ જેમા સ્ત્રીને અધ્યક્ષિત ગ
 બીને સ્ત્રીનાયક પદ દ્વન્દ્વ સમાસમા પુત્ર પદ થાય છે એનું નાર્તિક દાલાયન
 આપે છે આપણે 'ઉમામહેશ્વર', 'વલ્લભીનાથયત્ર', 'શીતાગમ', 'શધાકૃષ્ણ'
 વગેરે શબ્દો શુદ્ધસતીમા પણ વારીએ જીએ હાતી પેરે પૂર્વે સમયમા
 પણ તીર્થના પ્રાહણો યાચ્યવૃત્તિ ક્રમતા ને અગ્ર હતા એમ તીર્થદ્વાડ્
 ક્ષ, ને તીર્થકાક શબ્દો મળે છે પાત્રસમિતાઃ, પાત્રવગુલા, મેદે
 શૂદાઃ, મેદેનર્દો એ શબ્દો ભોજનસમયે અરીતે બિમા રહેનાર, અર્થાત્,
 ખારકાના ઉદ્ધોગનું કૃણ આજવામા તૈયાર, ઉદ્ધોગમા લાગ લેનાર નહિ,
 ધરમા ધરા ને ગર્જના કરનાર, નજીમા નર્મ, એવા દાલના જેવા અગાઉ
 પણ હતા એમ દર્શાવે છે શુદ્ધગતી ભાષામા પણ શબ્દોના અવ્યાસથી
 અનેક નિયમો લક્ષ્યો આવશે 'બ્રમ્હ' શબ્દનો મૂળ મારો અર્થ હતો
 'વિદ્યાર્થ વ્યસનમ્' એમ સરૂતમા છે. શુદ્ધગતીમા નહારા અધમા
 વપરાઈ 'સામાજિક અધોગતિ દર્શાવે છે 'ધર્મ' શબ્દનો અર્થ શુદ્ધગતીમા
 'ધર્મ' તરફની દરજ 'એમ મુગ્ધિન થયો છે 'વાપાર' શબ્દનો અ
 પક્રમ 'વેપાર' પણ એજ મીને અર્થમા સકુચિન થયો છે 'પ્રાણી' શ
 બ્દ પણ શુદ્ધગતીમા એવો થયો છે. 'પીનામ્' શબ્દ મૂળના 'પીગું
 વમ્' એ અર્થમાથી વિસ્તાર પામી 'અમોગીઆ' ના અર્થમા રૂપાય છે
 વિચાર કરતા આના બીજા દાખલાઓ પણ મળશે અમેજી ભાષાના શબ્દો
 પર દેખે 'શબ્દોનો અન્નાસ' એ નામનું વિદ્વાતશ્રેણું પુસ્તક લખ્યું છે
 તેનું પુસ્તક શુદ્ધગતીમા પણ યર્થ નકે એમ છે

અવકાશના સમયનો ઉપયોગ—શિક્ષકોએ અવકાશનો સમય
 વાચન, સત્સંગ, કે બીજી કોઈપણ જીને જ્ઞાનની વૃદ્ધિ સાથે આનંદ
 મેળવવામાં નિર્મમન કરવો, જ્ઞાતા, બાલિશના, કે લાધવ જલાય ને
 નિરક્ષારને પાત્ર થવાય એવી વિજ્ઞાન ગણવો કેવલાક મોટાં માણસો અ
 વકાશના સમયમા અશિષ્ટ રીતે આનંદ ભોગવના અવકાશના નથી. એ રીતે

૩૯. જ્યેષ્ઠને એક સ્થળે ઘણા ઉત્તમ વિચાર* નીચે પ્રમાણે દર્શાવ્યા છે:—

અભ્યાસશીલ ને કલ્પનાશીલ પુરુષો વિષે વારંવાર એવી ટીકા કરી ચકાય કે તેઓ નજીવી ચીજો માટે મગર હોય છે અને તેમના આનંદો નમાલા ને બાલિશ હોય છે આનુ કારણ કદાચ એમ દોષ કે પોતે મોટી ખર્વાતવાળા છે એમ જાણનારા એ લોકો અમારી પ્રાઈ નિન્દા કરી ચકનાર નથી અને નજીવી બાબતમાં વિલાસ કરવામાં અમે લોકોની નિન્દાથી સહીમયામન છીએ એમ વિચારે છે, અથવા તેા જિંચી શુદ્ધિવાળા પુરુષોએ સવ પ્રસંગે સગી મદત બતાવવી જોઈએ એવી ધારણા મનુષ્યજાતિ તેમને માટે બાધે છે અને ન્યારે તેઓ એ મદત માથો નીચી દશામાં જાય છે ત્યારે તે અધમતા તરફ દ્રેષ ને આશ્રયથી લુએ છે જેમ કોઈ પુરુષ મરુડ પડીને જિંચુ આકાશમાં ઝડતુ પોતાની નજી જોઈને કની પથુ તેને માળા પર નીચે જીનરતું જોઈ દિલ્લગીર ચાય તેમ મોટા પુરુષોને અધર્મ રીતમાં જતા જોઈ તેઓ દિનગીર થતા જણાય છે

છેવટની સૂચના—આવા શિક્ષકમણોથી અનેક લાભ છે શિક્ષકો એકઠા મળી શિક્ષણના વિષયોની ચર્ચા કરે. પરસ્પર પોતાનો અનુભવ દર્શાવે, અને યોગ્ય અનુભવવાળાઓ વિશેષ અનુભવવાળાના વિચારો જણે તેમાં તેમને પોતાને લાભ ચાય ને તેથી તેમનાં બાળકોને લાભ ચાય એ દૃષ્ટીતુજ છે લક્ષમાં એટલું રાખવાનું છે કે સામાન્ય વાતો વરસાને

* It may be frequently remarked of the studious and speculative, that they are proud of trifles, and that their amusements seem frivolous and childish. Whether it be that men conscious of great reputation think themselves above the reach of censure, and safe in the admission of negligent indulgences, or that mankind expect from elevated genius an uniformity of greatness, and watch its degradation with malicious wonder; like him who having followed with his eye an eagle into the clouds, should lament that she ever descended to a perch.

બદલે અમુક અમુક વિષયો ને ધોરણોની અમુક અમુક બાજતોના શિક્ષણ વિષે યોતાને મળતો અનુભવ, તેમાં પડતી અડચણ વગેરે વિષે વિચારે ચલાવવાથી વિશેષ લાભ થશે.

અન્તે આવા સમાજોમાં કેળવણીને લગતા અનેક વિષયોના ઊદ્ભવોદ્ધારા શિક્ષણમાં તાર્ત્વિક સુધારા થાય, આગામિની પ્રજાના કલ્યાણમાં વૃદ્ધિ થાય, ને આ શિક્ષકસમાજની ઉત્તરોત્તર ઉત્તિ થાય એવી આરી પ્રજા પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

તુર્કી શહેનશાહત.

એ શહેનશાહતના સ્થાપન કરનારનું નામ ઉસ્માન (Othman or Osman) હતું. તે પરથી એ ઑટોમન શહેનશાહતના નામથી પ્રખ્યાત છે. એમાં યુરોપી તુર્કસ્તાન, એશિયાઈ તુર્કસ્તાન, અને આફ્રિકાના કેટલાક પ્રદેશોનો સમાવેશ થાય છે. એક વખતે એ શહેનશાહતનો દેશભો બહો જળચરો હતો. છેક ઠાન્યુજ નદીથી લઈને નાઈલ નદીના ધોધ સુધી, અને યુફ્રેટીસ નદીના કિનારાથી તે મેસોપોટામી સરદદ સુધી એનો વિસ્તાર હતો; પણ સત્તરમા સદીથી એનું લશ્કરી બળ તથા સત્તા ઘટવા લાગ્યાં, અને ધીમેધીમે એક પછી એક દેશ પરથી એની સત્તા ઊઠવા માંડી. હવે એની સત્તા ઘટી ઘટીને પ્રથમ કરતાં ઘણી ઓછી થઈ છે. કેટલાકનું ધારણું એવું છે કે ઇટલિ સાથે ચાલતા લાલના વિગ્રહને પરિણામે એ રાજ્ય હજુ પણ વધારે સંકોચાયો.

યુરોપી તુર્કસ્તાન—પશ્ચિમમાં આલ્બેનિયા, મધ્યમાં મૅસેડોનિયા, અને પૂર્વમાં એડ્રિયાનોપલ તથા કૉન્સ્ટેન્ટિનોપલના પ્રાંતો—આટલેજ ભાગ તે હાલનું યુરોપી તુર્કસ્તાન. બીજી રીતે કહીએ તો બાલ્કન પર્વતની દક્ષિણે આવેલી કાળા સમુદ્રથી તે એડ્રિઆટિક સુધીના પ્રદેશની પટીએજ તુર્કસ્તાનનો મુલક. એ પટીની દક્ષિણે ઓસનું સ્વતંત્ર ગળ્ય આવેલું છે, ઉત્તરે મૅન્ટીનીઓ, ઍલ્પ્સિનિયા અને હુરઝીગોવિનાના પ્રાંતો છે જે સને ૧૮૭૮ માં ઍલ્પ્સિનિયા-હુંકરીના કબજામાં આવ્યા, અને સને ૧૯૦૮ માં તે રાજ્ય સાથે બોસ્પોર ગળા બલ્ગેરીયાની ઉત્તરે દાર્પેચિયન પર્વતની હારમા લાલ રોમાનિયાનું રાજ્ય છે, તે પણ એક વખત તુર્કી શહેનશાહતનો ભાગ હતો.

૧) આફ્રિકામાં તુર્કસ્તાનના મુલક—આ મુલક પટી પટીને હાલ

દક્ષિણ ત્રિપોલી ઉપર આવી રહી છે, કેમકે ક્રાન્સના રાજ્યલોભને લીધે ૧૮૩૦ માં ઓટોમન, અને સને ૧૮૮૧ માં ટ્યુનિસ એ બને તુર્કિસ્તાનના હાથમાંથી ગયાં છે.

એશિઆઈ તુર્કિસ્તાન—તુર્કિસ્તાનના રાજ્યનો કોઈ પણ ભાગ હકબંધ રહ્યો હોય તો તે ફક્ત એશિઆઈ તુર્કિસ્તાન છે—ફક્ત કાસ અને બાકુમ સને ૧૮૭૭ ના વિગ્રહ પછી રશિઆને આપવામાં આવ્યા એજ બાદ, યુક્રેઈન અથવા કાળા સમુદ્રથી તે રાતા સમુદ્ર અને હરાની અખાત સુધીનો સવળો વિસ્તાર એશિઆઈ તુર્કિસ્તાનનો છે.

૧૬ માં સૈકાની શરૂઆતમાં ઓક લોકોએ સ્વતંત્રતા માટે લડાઈ શરૂ કરી, અને રશિઆ, ક્રાન્સ, અને ઈંગ્લેન્ડની મદદથી તેઓએ સને ૧૮૩૦ માં સ્વતંત્રતા મેળવી સર્વિઆને અને ૧૮૨૦ માં સ્વરાજ્ય મળ્યું સને ૧૮૭૮ માં તે ખરેખરે સ્વતંત્ર થયું, અને ફેટલોક પ્રદેશ વધારામાં જીતી લીધો. સને ૧૮૮૨ માં તે એક જુદા રાજ્ય તરીકે જાહેર થયું. મોન્ટેનેગ્રો અને ડોનેસિઆના બે નાના રાજ્યો પણ ૧૮૧૧ માં જોડાઈ ગયાં અને રોમાનીઆના રાજ્યને નામે ઓળખાયા બર્લિનની સંવિધી તેમને સ્વતંત્રતા મળી. સને ૧૮૮૧થી તે પણ એક જુદા રાજ્ય તરીકે પ્રસિદ્ધ થયું. બર્લિનનાજ તહનામાંથી ઓસિઆ અને હરજીગોવિના ઓસ્ટ્રિઆ-હુગરીના હાથમાં આવ્યાં, માટીનીઓની હદ વધારવામાં આવી, અને બરગેરીઆનું નવું રાજ્ય નવું સ્થપાયું.

એશિઆઈ તુર્કિસ્તાન—ઉપરની હકીકત પરથી નાલમ પડશે કે તુર્કી સુલતાનનો સૈયી અગત્યનો યુનક એશિઆમાં છે, કારણ કે યુરોપમાં એ રાજ્યનું ક્ષેત્રફળ (લગભગ ૬૫ હજાર ચોરસ માઇલ) હવે લગભગ ઈંગ્લેન્ડ જેટલું (લગભગ ૫૦ હજાર ચો. મા.) ન્હોતું છે. એશિઆઈ તુર્કિસ્તાનનું ક્ષેત્રફળ લગભગ ૭ લાખ ચોરસ માઇલ છે એટલે ઈંગ્લેન્ડથી ૧૪ ગણ મોટું છે, અને હિંદુસ્તાનથી અઢી ગણ નાનું છે. એની સરેરાસ વસ્તી દર ચોરસ માઇલે ૨૪ માણસની છે એશિઆ માઇનોર, આર્મીનિઆના ઉચ્ચ પ્રદેશનો થોડો ભાગ, મેસોપોટેમિઆ, પેલેસ્ટાઈન સાથે સીરિઆ, અને અરબસ્તાનના કિનારા પરનો ફેટલોક મુલક, એ એના મુખ્ય વિભાગો છે ૧૮૭૮ ની બર્લિનની સંવિધી રૂએ આ પ્રદેશો પણ ઈંગ્લેન્ડના રક્ષણ નીચે આવ્યા. આ 'રક્ષણ' એટલે સુ સમજવું તે દબ્બ કોઈએ સ્પષ્ટ રીતે નહીં કહ્યું.

દેખાતુ નથી, તોપણ જે ઈંગ્લેન્ડની સત્તા લઈ લેવામા આવે, તો બેશક રૂશિયા જલદીથી તુર્કસ્તાનનો મુલક દબાવવા મહિ આવા દબાવના ભયને લીધેજ ખાસ કરીને સાઈપ્રસનો ટાપુ બ્રિટિશ ગવર્નમેન્ટ નજરે રાખવામા આવ્યો છે, અને ત્યાંમુઢી કાર્સ અને બાટુમ રૂશિયા પાસે ગહેશે લાનુઢી એ બ્રિટિશ અમલ નીચે આવુ રહેશે

આર અમુદ્ર પર કાણુ ધરાવનાર આ તુર્કસ્તાનની સ્થિતિ વેપારને ઘણી અનુકૂળ હોવાથી રૂશિયા એના પર અદેખાઈની નજરથી જુએ છે. એક જગુ લખે છે કે “ રૂશિયા એક જોરાવર રાજસ (Empire) જેવું છે, અને જે બધેનોને લીધે તેને પોતાના વિશાળ મુલકમા તે મુલકમાં એક ફરી જેવુ ગહેવુ પડે છે તે તોડી નાખવાન તે કાંકા મર્મા કરે છે, કેમકે તે સારી રીતે જાણે છે કે તેના કેદખાનાની કુચીઓ તકમ્તાવના હાથમા છે રૂશિયાની દક્ષિણના ઓગીસા વગેરે મોટા બદરોવાજાને પોતાના વહાણુ ભૂમખ્ય સમુદ્રમા મોકલવા હોય, તો બૉરસ અને હર્ઝને-લ્સની નાની સામુદ્રધુનીઓમા ઘર્ષનેજ તેમને પસાર થવ પડે, અને એ બને ટેકાણે તુર્કી તોપોનો લય આગળ ને આગળ રહે છે. ” યુરોપમાં તુર્કસ્તાનતુ રાજ્ય સૌથી નખળામાં નખળું હોવાથી, તે એકજુ પોતાના ઘરનો પશુ બચાવ કરવાને તદ્દન અશક્ત છે, તો તાબાના બીજા દરના દેગોતુ ગણણુ તો કયાથી જ કરે ! એ પરથી માલમ પડે છે કે એશિયામાં સુલતાનની સત્તા કેવળ નામ માત્રની છે, એટલે મુઢી કે થોડાક વર્ષ ઉપર આર્મીનિયામા ફુર્દ નામના લડવૈયા લોકોએ સેકડો ખ્રિસ્તીઓને મારી નાખ્યા એ જાત એ પ્રદેશના ઘણા પહાડી બાગમા રહે છે, અને આસપાસના રાહેગે તથા ગામગાઓ લૂટી આવીને ત્યાં ભરાઈ રહે છે. આ કાગળુથી રૂશિયાને વચમા પડવાનુ મક્કમ આવુ મળી આવે છે, કેમકે આર્મીનિયન લોકોને કૉકેશિયામાં વસવાની મના કરવા હતા તેઓ રક્ષણુને માટે ત્યાં આ-યા કરે છે, અને તેમને પાછા તેઓનાં ગમડામા ઘાડી નકવા પડે છે આ કાગળુને લીધે કૉકેસસ પર્વતની દક્ષિણના પ્રદેશમા રૂશિયાની સત્તા વધતી જાય છે એમોપોર્ટમિયામાં પશુ તુર્કી ગવર્નમંટ નજરે જુ છે, અને ત્યાંના રણની જગત્તી જાનોને કાણુમા ગખરાને તે તદ્દન અશક્ત છે એ જાનો વારવાર વજુખરને છૂટે છે, અને નહેરોતી યોગ-

નાનાં સાધનોનો નાશ કરે છે, જેથી કરીને ધણી જમીન પહેલાં ફળદ્રુપ હોવા છતાં ખેતીવાડીને માટે તદ્દન નાલાયક થતી જાય છે એમો-
પોટેમિઆની પાંચમે સીરિઆ આવેલું છે એ સીરિઆના બે ધણા અગ-
ત્યના વેપારના મથકો ડમાસ્કસ અને અલેપ્પો છે અસલના ફીનિશ્યન
વેપારીઓ સીરિઆમાં થઈને ભૂમધ્ય સમુદ્ર ઓળંગી હોડીઓમાં માર્સેઈસ
જતા, અને ત્યાંથી વધુજર સાથે ફ્રાંસમાં થઈને ઇંગ્લંડ જતા ઘઉં, રેશ-
મ, તમાકુ, અને નારંગી, એ સીરિઆની મુખ્ય પેદાશ છે

એશિઆઈ તુર્કસ્તાનનો મુખ્ય વિભાગ એશિઆ માઈનોર છે તે ધણે
સાગે ઉત્તર અને આશરે ૩૦૦૦ ફુટની ગચાઈએ આવેલો એક સપાટ
પ્રદેશ છે. ફક્ત દિનારા પામેના કેટલાક ગામડાઓ ફળદ્રુપ છે.

આફ્રિકામાં તુર્કી રાજ્ય—ઉપર કહી ગયા તે પ્રમાણે સને ૧૮૩૦
માં આદલમ, અને ૧૮૮૧ માં ટ્યુનિસ ફ્રાન્સના રાજ્યલોભને લીધે જવાથી
આફ્રિકામાં તુર્કી મુલક થોડા થતો થતો હવે ત્રિપોલી પર આવી રહ્યો છે.

ત્રિપોલી એટલે ત્રણ શહેર આ નામ લેપ્ટિમ, ઓર્ડિઆ, અને
સેબેટા એ ત્રણ ફીનિશ્યન શહેરો પરથી પડ્યું છે. એ બાર્બરી સરથાનોનો
એક ભાગ છે, તે મીસર અને ટ્યુનિસની વચ્ચે આવેલું છે દક્ષિણ ફ્રેન્ચ
અને ઈશાનમાં બાઈનો સમાવેશ ત્રિપોલીમાં થાય છે. એને આટોમન
મહેનશાહનનો પ્રાત અથવા વિલાયત (ગવર્નમેંટ) કહે છે, અને સાંના
પાસાને સુલતાન વાઇસરૉયની સત્તા આપી નીમે છે એનું કુલ ક્ષેત્રફળ
૪૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઈલ છે, એટલે તે ઇંગ્લંડ ને વેદસ કરતા લગભગ
સાતેક ગણું થયું. સાની વસ્તી દસ લાખ કરતા કંઈક વધારે છે. ભૂમધ્ય
સમુદ્રના દિનારા પરની જમીન ફળદ્રુપ છે અને હવા તદુરસ્ત છે, પણ
દક્ષિણ તથા પૂર્વના ભાગો ઉત્તર અને વેગન છે મુખ્ય ધંધો દોર ઉછે-
રવાનો છે. અનાજ, તમાકુ, એરધરોં ઘાસ, ર, મજક, ફળો, એ નામખી,
અને દીવેલી, એ મુખ્ય પેદાશ છે. ષણીવાળી ખીણોમાં ખજૂરીઓ
પુષ્કળ સાય છે, અને ઓસ્ટ્રિયના પીઝાનો વલો મોટા પાયા પર ચાલે
છે. રાજધાની ત્રિપોલી છે, અને અખ્યા પ્રાનના એ મુખ્ય બદરમાં ૩૦,૦૦૦
માણસની વસ્તી છે.

આબોહવા અને પેદાશ—યુરોપી તુર્કસ્તાનની આબોહવામાં એક-

દરકાર બિલકુલ કરતા નથી. તેઓ જ્યારે બેઠીકરાઈ તથા આરામમાં જિંદગી ગાળી નાખે છે, ત્યારે સખ્યાબંધ પરદેશીઓ ઉદ્યોગી મધમાખીની માફ સખત મહેનત કરી તેમનીજ આખા આગળ પુષ્કળ દ્રવ્ય ભેળું કરે છે.

કેળવણી—તુર્કસ્તાનમાં પ્રાથમિક કેળવણી નામની દર્શન્યાત છે. છોકરાઓ માટે ૬ થી ૧૧ વર્ષની ઉંમર સુધી, અને છોકરીઓ માટે ૬ થી ૧૦ વર્ષની ઉંમર સુધી. કેળવણી મફત અપાય છે. બધી નિશાળો સરકારના તાબામાં છે, પણ જુદીજુદી કામોની ધાર્મિક કેળવણીમાં કોઈ વચ્ચે પડતું નથી. પ્રાથમિક કેળવણીમાં તુર્કી ભાષા, કુરાન, અક્ષિત, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, અને જુદાજુદા પ્રકારની હાથની કારીગરોના કામનો સમાવેશ થાય છે; પણ કેળવણીનું કામ મુસલમાન ધર્મગુરુઓને સોંપવામાં આવ્યું છે, એટલે કિમતી કેળવણી મળી શકતી નથી. ૧૧ થી ૧૬ વર્ષની ઉંમરના છોકરાને માટે મધ્યમ વર્ગની (middle-class) નિશાળો છે તેમાં પ્રાથમિક વિષયો ઉપરાંત ફ્રેંચ, જર્મનિ, અને પદાર્થવિજ્ઞાનની જુદી જુદી શાખાઓનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે. અલેખોમાં ૭૧૦ મુસલમાની, ૨૫૦ ખ્રિસ્તી, અને ૩૦ યાદુદીની નિશાળો છે, જેમાં અનુક્રમે ૧૫,૦૦૦, ૮,૦૦૦, અને ૨,૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓ છે. સામાન્ય કેળવણીના વિષયો ધણે ભાજે ધર્મ સખધી હોય છે, તે ઉપરાંત થોડીક નિશાળોમાં ફ્રેંચ, અને જુજમા અંગ્રેજી શિખવાય છે. શહેનશાહતમાં બધી જાતની મળી ૩૬,૨૩૦ નિશાળો છે, અને વિદ્યાર્થીની કુલ સખ્યા ૧૩,૩૧,૨૦૦ ની છે, એટલે વસ્તીના પ્રમાણમાં ૨૪ માણસે ૧ ભણે છે.

અમારી શાળા.

(રા. રા. વલ્લભરાય યજ્ઞેશ્વર).

રાગ ભૈરવી-તલ મઝલ.

શાળા અમારી તીર્થભૂમિ, જ્ઞાનગંગા ત્યાં વહે;	ટેક.
સિક્ષાગુરુ ત્યાં દેવ છે, ત્યાં ચારણ તો ખ્યે છે.	
સંગીત નીતિ જેવ છે, અભ્યાસ ભક્તિમાં રહે.	શાળા
શાળા અમારી ફૂલવાડી, ત્યાં સુવાસ સુશીલતા,	
આનંદ, અમત, ખેલ નાના સગ ને અપાવતા	શાળા
શાળા અમારી રાજધાની, ચારણ રાણીતણી:	
અહીં અમે બાલો, અમેને નીરખી રાણ ધણી.	શાળા

આ યસવેદિ યત્નની, હે રંગભૂમિ ઉમંગની;
જ્યવંત ક્ષેત્ર નિષ્કેશની, સર્વસ્વ સૌ ઉરમા બની.
શાળા અમારું સ્વર્ગ છે, નિશાળા નંદનવન છે;
ત્યાં દેવતાં દર્શન છે, દેવી ગિરિ સુપ્રસન્ન છે.

શાળા.

શાળા.

પ્રયત્નસેવન.

ભૈરવી—ગઝલ.

હું યત્ન કર, ફરિ યત્ન કર, નિરાશ થાવું ના થટે ટેક.

નિરાશ થાવું ના થટે,

નિરાશ થાવું ના થટે.

હું.

શાહ-રાહ બાજુતરંગ નથી,

ગુલ-ખાગ જીવનતા નથી,

વશુ જાત મહેનત તો નથી

સુખ લાલ કંઈ પૃથ્વીપટે.

હું.

ધરિ રહાય આજસને નથી,

આપ બગ વિના મહે નથી,

પ્રભુ રહાય, રહાય પ્રયત્નથી,

ફરિ યત્ન કર, યારો ક્ષેત્રહ.

હું.

વિનયધીનતા.

મિત્રરાગ—તાલ દાદરા.

હા, વિનય ધરો, નમન કરો, અચીન રહો,

નિગ ગુરુજનમાં.

ટેક.

વિવેક થકી બહાલ વધે ને

મને મધુરા માન;

જીવન, જોમ અને જગ જામે,

વિરલ વધે જ્ઞાન

હા.

વધિલ જોમે વેદ વિભુના,

વાણી ઈશ્વરની આણુ;

ગુરુ સોટીમાં અણ પ્રભુના,

દુકમ—સાસન બાણુ.

હા.

*જર્મનિની 'પ્રાથમિક' શાળાઓનું દિગ્દર્શન.

સા. રા. જનુભાઈ અચરતલાલ સૈયદ.

એક તત્ત્વવેત્તા યુરોપખંડની શાળાઓના જર્મન તથા રોમન એવ. બે પ્રકાર પાડે છે. જર્મન પદ્ધતિએ શિક્ષણ આપનારી શાળાઓનો મુખ્ય ઉદ્દેશ મન તથા શરીર બંનેને કેળવવાનો હોય છે. આ ઉપરાંત ધાર્મિક તેમજ નીતિની બાવનાઓ શિષ્યવર્ગમાં પ્રચલિત કરવાનો પ્રયાસ પણ આ શાળાઓના શિક્ષકો કરે છે. બીજા પ્રકારની (રોમન) કેળવણી આથી કેટલેક અંશે ભિન્ન છે. તેનાં મુખ્ય લક્ષણ નીચે મુજબ હોય છે:—

- (૧) શિક્ષણપદ્ધતિ અને તેટલી સંપૂર્ણ સ્વરૂપની યનાયવાની સ્વાભાવિક ઇચ્છા
- (૨) તે હેતુને લીધે ઉદ્ધારતાથી કરવામાં આવતો નાશુનિ બંધ.
- (૩) ધાર્મિક શિક્ષણનો અભાવ (આ શાળાઓમાં ધર્મશિક્ષણ તરફ અપ્રીતિ નથી પણ તટસ્થતા વધારે દેખાય છે).
- (૪) ઔદ્યોગિક કેળવણી વાસ્તે અમાતું ખાસ લક્ષ.

આવી કેટલીક ભિન્નતા બંને પ્રકારની શાળાઓમાં છે. જે શાળાઓમાં વિદ્યાર્થીના મન તથા શરીર કેળવવા તરફ વિશેષ લક્ષ અપાય છે તેજ ઉત્તમ ગણી શકાય, અને તેથી આજે જર્મન પદ્ધતિ અગ્રસ્થાન ભોગવે છે. શિક્ષણપદ્ધતિ, કાર્યસાધકતા, કરકસર, ઇલાદિ ગુણોને લીધે આધુનિક સમયમાં આ શાળાએ ઉત્તમ ગણાય છે. જર્મનિની શાળાઓએ બીજી શાળાઓ સાથે સરખાવતા પ્રથમપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે તે નિશાળનાં મક્કા નેની મુદર કે લવ્ય રચનાને લઈને નથી, પરંતુ તે શાળાઓમાં જે સ્તુત્ય, ઉત્તમ, તથા અનુપમ સ્વરૂપનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તે શિક્ષણના સ્વરૂપને લીધેજ દરેક પુરુષ તેને ઉત્તમ માને છે. આ શાળાઓમાં દરેક માણસ બળે છે એટલે કે કેળવણી લેવાની દરેકને ફરજ પા

* આ લેખ લ્યુનિક્લિના ખાસ અંક માટે આવેલી તે ખાસ અંકમાં છાવ્યા પ્રમાણે અવકાશને અભાવે અત્ર છાપવામાં આવ્યો છે.

ડવામાં આવે છે—એ વાત આ શાળાની મુલાકાત લેનાર દરેક પ્રેક્ષકનું લક્ષ્ય હોય છે. બાળકોને કેળવણી લેવાનું મન થાય, અને કેળવણી પ્રતિ પ્રીતિ વધે એવા હેતુથી દેવગોમાં બાળકોને બેસવાની સગવડ જુદી કરવામાં આવે છે. બગીચામાં ફરવાની દરેક બાતની તેમને છૂટ હોય છે. આમ કેળવણી સર્વોપયોગી તથા લોકપ્રિય થાય તેને વારંવાર સરકાર અનેક પ્રકારના પ્રયત્નો કરે છે શિક્ષણને હેતુ પૂર્ણ રીતે સફળ થાય તે સાર જે જે સાધનો આવશ્યક લાગે તે બધાં અનુકૂલ કરવાં તથા પૂરા પાડવાં એ પ્રુશિઆની પ્રાથમિક શાળાઓનો ખાસ નિયમ છે.

જર્મનિની શાળાઓમાં પ્રુશિઆની પ્રાથમિક શાળાઓ નમુનારૂપ મનાય છે, તેથી ત્યાં અપાતી કેળવણીના સ્વરૂપનું દિગ્દર્શન કર્યાથી બીજી શાળાઓના શિક્ષણનું સ્વરૂપ સમજાશે. બહુધા કેળવણી ઉપર દેખરેખ રાખવાનું કામ રાજ્ય-સરકાર-પોતે કરે છે. હવે પ્રુશિઆની શાળાઓમાં કેળવણીની વ્યવસ્થા કેવા પ્રકારની છે તે વિચારીએ.

પ્રાથમિક તેમજ અન્ય પ્રકારની કેળવણી ઉપર દેખરેખ રાખવાનું કામ તે ખાતાના મંત્રીને સોપેલું છે. આ મંત્રી ‘કૅબિનેટ’ નામની સભાનો એક સભાસદ હોય છે અને કેળવણીને અંગે ઉપરિચિત થતા દરેક વિષયમાં રાજ તેને જવાબદાર ગણે છે પ્રુશિઆના કુલ ૧૩ પ્રાંતિક વિભાગ પાડેલા છે. દરેક પ્રાંતનો ઉપરી પ્રમુખ કહેવાય છે; તેને મદદ કરનારી એક સભા હોય છે. તેનો દરેક સભાસદ એક અથવા વધારે ખાતાનો ઉપરી હોય છે. કેળવણીખાતા ઉપર દેખરેખ રાખનાર સભાસદદ્વારા કેળવણીને લગતી દરેક ખાખત સ્થાનિક સત્તાધિકારી પુરુષો વડી સરકાર સમક્ષ રજુ કરે છે. દરેક પ્રાંતની ‘સ્કૂલ બોર્ડ’ના સભાસદોને કેળવણીખાતાનો મંત્રી (Minister of Education) નીમે છે, પણ તે નીમણુક મજૂર કરવાની સત્તા રાજ્ય પોતે ધરાવે છે. દરેક પ્રાંતના કેટલાક પેટા વિભાગ પાડેલા છે, તેની સખ્યા પ્રુશિઆમાં કુલ ૩૬ છે. આ દરેક વિભાગમાં ૬ સભાસદોનું બનેલું એક ‘સ્કૂલ બોર્ડ’ હોય છે, તેમાંના બે સભાસદોને રાજ્ય નીમે છે, બાકીના ચાર પ્રાંતના કેળવણીખાતા તરફથી નિમાય છે. આ મંડળના અધિકારીની સુદત ૬ વર્ષની રાખે છે, અને તેનું મુખ્ય કર્તવ્ય પ્રાથમિક શાળાઓ ઉપર દેખરેખ રાખવાનું તથા

શિક્ષકોને કેળવવા તેમજ નીમવાનું છે. અભ્યાસક્રમ ધરી કાઢી તેને અમલમાં મૂકવાની સત્તા સરકાર પોતાને હસ્તક રાખે છે. સરકાર તરફથી કરવામાં આવતું પ્રાથમિક શાળાઓ તપાસવાનું કામ (Inspection) નિયમિત નથી; વર્ષમાં અમુક વખત શાળાઓમાં અપાતું શિક્ષણ તપાસવું જોઈએ તેવો દૃઢ નિયમ ત્યાં પ્રચલિત નથી. શિક્ષકોને એવી સખણ તથા મુદ્દર ગીતે શિક્ષણ આપી કેળવવામાં આવે છે કે ખુશિઆમાં વારંવાર શાળાઓ તપાસવાની આવશ્યકતા પ્રાપ્ત થતી નથી. ટાઈ પછુ પ્રસંગે શિક્ષકો તથા વ્યવસ્થાપકો વચ્ચે મતભેદ ઉપરિચિત થાય તો તેનો નિર્ણય સરકાર પોતે કરે છે. દરેક ગામની શાળાઓની વ્યવસ્થાનું કામ સરકાર પાદરીઓને સોંપ્યું છે. આ પાદરીઓ શાળાની વ્યવસ્થાને અંગે એક એવા પ્રકારની સત્તા ધરાવે છે કે જર્મનિનો શિક્ષકવર્ગ તેમની અમુક પ્રકારની ચર્ચાઓને લીધે તેમને વિષદર્શી માને છે. પાદરીઓનું લાગણી વિનાનું વર્તન, સરકારી અમલદારોને પોતાના અધિકારને લીધે ગમે તેવા સ્વરૂપના ખાનગી રિપોર્ટો લખી મોકલવાની રીત, આવા રિપોર્ટોને પરિણામે શિક્ષક-વર્ગની ભવિષ્યની વૃદ્ધિની આશાઓનું હેદન, દેવજો પ્રતિ વિદ્યાર્થીઓનું ભ્રમ વધારે કારણ તો તેમના અધિકારનો યતો દુરુપયોગ, જે શિક્ષકો દેવજોમાં નિત્ય હાજરી આપે તેમના તરફ પ્રદર્શિત યતો પક્ષપાત, ઇસાદિ કારણોને લીધે જર્મન શિક્ષકને તે પાદરીઓ તરફ રોદ કે સંતોષની વૃત્તિથી જોવાનું મન થતું નથી.

ખુશિઆની પ્રાથમિક શાળા જે જર્મન પદ્ધતિદ્વારા ટ્રેનિંગ હાલેજ કે માધ્યમિક શાળાઓના મુખ્ય શિક્ષક, ઇસાદિ ગુરોનેજો તપાસવા માટે અ ઇન્સ્પેક્ટરો પોતાના અવકાશનો યોગ્ય છે. જર્મનિયોગમાં લે છે. જે પ્રાથમિક શાળાઓ તપાસવામાં આવે પદ પ્રાપ્ત કરીને લગતી સૂચનાઓ તથા દીક્ષાઓના રિપોર્ટો ખુશિઆમાં રજીસ્ટર નથી, નથી. જે શિક્ષકને પોતાની શાળા કે વર્ગના શિક્ષણ સંબંધી કરવાઈ. આવેલી સૂચનાઓ જાણવાની ઇચ્છા થાય તેને ઇન્સ્પેક્ટરની ઓફિસમાંથી તે રિપોર્ટો વાચવા મળે છે.

નિશાળના ધારા.

૧૭ વર્ષની અંદરના બાળકોને રાત્રીના કાપડા પ્રમાણે ગાર્ડ નોકરીમાં રૂબરૂ નથી. મોટી વયના બાળકો શાળાઓનો અભ્યાસ પૂરો કરી અમુક

પ્રકારની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરે તોજ નોકરી મેળવી શકે છે. મુશિઆની ગામડાંની નિશાળોમાં ૬ થી ૧૩ વર્ષની વયના બાળકો માટે હાજરી ફરજિયાત છે. શહેરોની પ્રાથમિક શાળાઓમાં તેને બદલે ૬ થી ૧૪ ની હદ હોય છે આ નિયમ જર્મનિમાં એક કાયદારૂપે પળાય છે, અને આ કાયદો એટલા હાંબા સમ-યથી તેમજ નિયમિત રૂપે પળાતો આવે છે કે દરેક બાળક દરરોજ નિ-શાળમાં હાજર રહે છે. વસ્તુતઃ પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીને હાજર રહેવાની જાણે કે ન પડી હોય એમ નજરે પડે છે. શાળાઓમાં દાખલ થઈ દરેક બા-ળક કેળવાય અને નિયમિત રીતે હાજર રહે તેને સાર રાખ્યે નીચેના કેટ-લાક નિયમો-કાયદા-ધડપા છે.

- (૧) ગામડાંનાં દરેક બાળકની ખરી ઉંમર જાણવા સાર તે બાળક જન્મે કે તરતજ તેના જન્મની નોંધ કરી લેવામાં આવે છે.
- (૨) નિશાળે મોકલવા લાયક ઉંમરે જે બાળકો પહેામ્યા હોય તેમનાં નામની યાદી પોલીસ સ્કૂલ બોર્ડને લખી મોકલે છે. આવી યાદી વર્ષમાં બે વાર મોકલવામાં આવે છે.
- (૩) પછીથી સ્કૂલ બોર્ડ શાળાના મુખ્ય શિક્ષક તરફ તે યાદી રવાના કરે છે. આ યાદી મોકલવાનો મુખ્ય હેતુ એ હોય છે કે વર્ષની શરૂઆતમાં અથવા કોઈ પણ પ્રકારની લાખી રજા પછી નિશાળ બંધડે તે વખતે કેટલા નવા વિદ્યાર્થીઓ દાખલ થશે તેની મુખ્ય શિક્ષકને પ્રથમથી ખબર પડે.
- (૪) કોઈ પણ વિદ્યાર્થી નિશાળમાંથી યોગ્ય કારણો સિવાય ગેરહાજર રહે તેમજ તેવે પ્રસંગે તેના માબાપની ચીટી ન મોકલે તો તેનું નામ ' પોલીસ ' ને લખી મોકલવામાં આવે છે. આ માહિતી પછીથી યોગ્ય તપાસ કરે છે, અને ગેરહાજરી સત્તજ કારણ-વાળી માલુમ ન પડે તો તે વિદ્યાર્થીના બાપને તાકીદ આપે છે.
- (૫) વિદ્યાર્થીની ગેરહાજરી સાર તેના બાપ અથવા વાલી જવાબદાર ગણાય છે આ પુરુષને તાકીદ આપ્યું છતાં જો બાળક હાજર રહેવામાં બેદરકારી બતાવે તો તે બાપ કે વાલીનો દંડ થાય છે. આટલા ઉપાયો યોગ્ય છતાં તે બાળક સુધરે નહિ તો તેને ' Reform School ' (ઉચ્છૃંબલ બાળકો અથવા સુધરેલા સુ-

ધારનારી શાળા) મા મોકલી દે છે. માત્ર માંદગીને સખબે યતી વિદ્યાર્થીની ગેરહાજરી દોષપાત્ર ગણાતી નથી.

નાણું સંબંધી મદદ.

શુશિઆની પ્રાથમિક શાળાને સરકાર તરફથી મળતો નાણાનો આશ્રય એક સરખો હોતો નથી. કેટલીક શાળાઓને સરકારની મદદ પૂરી મળે છે, ત્યારે અન્ય શાળાઓને શિક્ષકના પગારના અમુક ભાગ જેટલો ખર્ચ મળે છે. સામાન્ય રીતે જે ગામ કે શહેરની આર્થિક સપ્તિ સારી, તેને સરકાર નાણાનો આશ્રય પ્રમાણમાં જુગ્મ આપે છે. આ નિયમ અંગ્રેજી પદ્ધતિ સાથે સરખાવતાં અતિશય વિચિત્ર લાગે છે, ઉદાહરણ તરીકે શહેરોની શાળાઓને એકંદરે ખર્ચનો ૩ ભાગ સરકારની મદદ રૂપે મળે છે, ગામડાંની શાળાઓમાં કુલ આવકના ૩ ભાગની રકમ સરકાર તરફથી અપાય છે, ૩ સ્થાનિક વેરા નાખી ઉધરાવાય છે, પ્રાથમિક શાળાઓને અંગ્રેજી ૪૦ ટકા જેટલો ખર્ચ 'સ્ટેટ' પોતે દર વર્ષે કરે છે. કોઈ પણ શાળાને સરકાર તરફથી નાણાનો આશ્રય જરા પણ ન મળતો હોય, તો તેથી તે શાળા અથવા શિક્ષક ઉપર ચાલ્મરનો અધિકાર ન્યૂન થતો નથી.

મકાનો.

જૂના સમયમાં શાળાના મકાનો સગવડ વિનાનાં હતાં. હાલ જેમ કેટલાક શહેરોમાં વરતી વધતી જાય છે તેમ તેને અનુકૂળ થાય એવાં નવાં મકાનો બાંધવામાં આવ્યાં છે. જે કેટલાક મકાનો આરોગ્યનાશક અને નિર્માત્મ નગરે પડે તે બધા નવી પદ્ધતિ પ્રમાણે સુધારાય છે, ગામડાંની પ્રાથમિક શાળાઓનાં મકાનો બે માળનાં હોય છે, તેનો ઉપરો માળ શિક્ષકને રહેવાના ઉપયોગમાં આવે છે. આસપાસની જગા સ્વચ્છ તથા છૂટી હોય છે. શહેરની શાળાઓનાં મકાન ૪ માળના હોય છે. વિદ્યાર્થીને બેસવાના ઓરડા ઉત્તરાભિમુખ હોય છે, એકદમ ૧,૨૦૦ થી ૧,૬૦૦ વિદ્યાર્થીનો સમાવેશ થઈ શકે એવા મોટાં તે મકાનો હોય છે. મુખ્ય તથા મહત્વની શિક્ષકો, સમ્રદર્યાન, અને પુસ્તકાલયના ઉપયોગ અર્થે મકાનની દક્ષિણ બાજુએ છૂટા ઓરડા ચખેલા હોય છે. વિદ્યાર્થીઓને વાપરવાના દરેક ખંડની લંબાઈ ૩૦ ફુટ અને પહોળાઈ ૨૦ ફુટ રાખે છે; કુલ ૭૦ ચોરસ એકર શકે એટલી જગા દરેક ખંડમાં હોય છે.

જર્મનિની દરેક શાળામાં એક પુસ્તકાલય હોય છે જેને અંગે રા' ન્યેને દર વર્ષે કુલ રૂ. ૨,૫૭૦ પૈકી ખર્ચ થાય છે. વિદ્યાર્થીને ઉપયોગમાં આવે એવાં પુસ્તકો ખરીદવા સરકાર દરેક શાળાને વર્ષે ૩૦ શિલિંગ આપે છે. જર્મનિની ઘણી ખરી શાળાઓને લગતો એક સુદર ખગીચો પણ હોય છે.

અભ્યાસક્રમ.

બધી પ્રાથમિક શાળાઓનો અભ્યાસક્રમ એક સરખો રાખેલો છે. એમ પણ કહી શકાય કે શાળાઓ એક બીજીથી ભિન્ન છેજ નહિ, શિ: ક્ષકો, શિષ્યવર્ગ, મકાનો, વ્યવસ્થા, તથા શિક્ષણ આપવાની રીત એ સર્વત્ર એકજ સ્વરૂપના છે. પ્રાથમિકશાળાઓમાં શિખવાતા મુખ્ય વિષયો (૧) ધર્મ, (૨) જર્મન (જર્મન ભાષાનું વાચન, લેખન, તથા તેના શબ્દોની જોડણી) (૩) અકગણિત (૪) ભૂમિતિનું સાધારણ જ્ઞાન, (૫) ડ્રોઈંગ (૬) બૂગોળ (૭) પદાર્થપાઠ, અને (૮) કસરત છે. છોકરીઓની નિશાળમાં સિ: ખવવાના વિષયોમાં બહુ તફાવત નથી. માત્ર કસરતને બદલે સંગીત તથા સોપકામ શિખવાય છે.

જર્મન શિક્ષક.

જર્મનિની શાળાઓની નિરીક્ષા કરનાર કોઈ પણ પુરુષને તે શાળાના શિક્ષકના ઉમદા ચારિત્ર્યને માન આપ્યા વિના ચાલતું નથી, પોતાની જાત પ્રતિ માનની લાગણી ધરાવનાર કર્તવ્ય બજાવવા નિરતર ખન ધરાવનાર, ઉ: પરી અધિકારી તરફ પૂજ્યભાવથી જોનાર જર્મન શિક્ષક જેવા ગુણોવાળા શિક્ષકો બીજે સ્થળે લાગેજ નજરે પડે. તેઓ શિષ્યવર્ગ તરફ દૃઢ નિ: મયવાળાં વર્તન આચરે છે તેથી શિષ્યો તેમને પિતૃભાવ, માન, અને વફાદારી: થી વધારી લે છે. વર્ગ વ્યવસ્થા સાર જર્મનિની શાળાઓ સોટીનો ઉપયોગ અદ્વપારો કરે છે આવા ઉત્તમ શિક્ષકો કયા વર્ગનો હોય છે, એ પ્રશ્ન સદ્જ ઉપરિચિત થાય છે. બહુધા ખેડુતોજ શિક્ષકના ધધામાં જોડાય છે. ધણા શિક્ષકોને પ્રથમ ' મૅનિટર 'નું કામ કરવું પડે છે, અને શાળામાં કામ કરતા શિક્ષકને તેના કાર્યમાં મદદ આપવી પડે છે. આ મદદના બ: દલામાં શિક્ષક તે ' મૅનિટર ' ને ' ટ્રેનિંગ સ્કૂલ ' ની પરીક્ષા સાર તૈયાર થવાના અભ્યાસમાં મદદ આપે છે. ટ્રેનિંગ કોલેજની વાર્ષિક પરીક્ષા એવી સંપૂર્ણ અને ખરીકે પ્રકારની લેવામાં આવે છે કે માત્ર મોખ્યતા ધરાવનાર

વિદ્યાર્થીઓ તેમાં દાખલ થઈ શકે છે. મુશિઆની અંદર આવી શિક્ષણ આપનારી શાળાઓ પુરુષવિદ્યાર્થી સાર ૧૧૫ અને સ્ત્રીવિદ્યાર્થી સાર ૧૧ છે. આ કૉલેજોનું ધાર્મિક વાતાવરણ અજળ હોય છે, કેમકે પ્રિન્સિપલ-માના ૫૩ ટકા વિશ્વવિદ્યાલયમાં તત્ત્વજ્ઞાનની પરીક્ષા આપી ઉત્તીર્ણ થયલા હોય છે. કૉલેજોમાં શિક્ષણ લેનારની સખ્યા કુલ ૧૦૦ ની રાખે છે. કૉલેજની સાથે જોડેલી એક ‘ પ્રેક્ટિસિંગ સ્કૂલ ’ પણ હોય છે. આ કૉલેજોને અંગે પડેના બધા ખર્ચ સરકાર આપે છે, જે માથાદીઠ વર્ષે ૩૦ પૌંડ જેટલો આવે છે. વિદ્યાર્થીને આ કૉલેજોમાં ત્રણ વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરવો પડે છે. અભ્યાસક્રમ બહુધા પ્રાથમિકશાળાઓને મળતો છે. શિક્ષણશાસ્ત્રનો વિષય વિશેષમાં શિખવવામાં આવે છે. પ્રથમ વર્ષના વિદ્યાર્થીને કાયત પાઠ કે વર્ગ શિખવવાના કામમાંથી મુક્ત રાખે છે. બીજા વર્ષના વિદ્યાર્થીઓને વર્ગમાં જઈ પોતાનાથી વધારે અનુભવ તથા જ્ઞાનવાળા શિક્ષકો જે પદ્ધતિએ શિક્ષણ આપતા હોય તે પદ્ધતિ શીખવી પડે છે. ત્રીજા વર્ષના વિદ્યાર્થીઓને અઠવાડીયામાં ૬ કે ૧૦ કલાક જાતે કથિતપાઠ આપવાના હોય છે. ઉપરાંત વર્ગોમાં પણ શિક્ષણ આપવું પડે છે. ત્રણ વર્ષ પૂરો થયા પછી તેમની પરીક્ષા લેવામાં આવે છે. તેમાં કૉલેજમાં શિક્ષણ લેનાર વિદ્યાર્થી ઉપરાંત બીજાને પણ બેસવાની પરવાનગી છે. આ પરીક્ષા પાસ કરે તેમના દરેકને લાયકાત પ્રમાણે બે વર્ષની અજમાયશ ઉપર જુદી જુદી શાળાઓમાં શિક્ષકની નોકરી આપે છે. આ અજમાયશના સમયમાં તેમના કામની દેખરેખ રાખનાર તથા વારંવાર ઉપદેશ રૂપે સૂચના કરનાર તેમના ટ્રેનિંગ કૉલેજના શિક્ષકો હોય છે. બે વર્ષ પૂરા થયા બાદ આવા શિક્ષકોની છેવટની પરીક્ષા લેવામાં આવે છે. પરીક્ષા આપનાર શિક્ષકોને શિક્ષણશાસ્ત્રને લગતા વિષય ઉપર નિર્બંધ લખવાનો હોય છે. આ પરીક્ષામાં ફત્તેહમદ નીવડે તો તેમને શિક્ષક તરીકેનું પ્રમાણપત્ર આપી સરકાર ભથ્થુની નોકરી આપે છે.

જર્મનિમાં પ્રાથમિકશાળાઓને સાર પ્રકારની બનાવવા તથા કેળવ શીખું સ્વરૂપ ઉત્તમ બનાવવા સરકારે કેટલાક ઉપર વર્ણુઆ તેવા નિયમો ધક્યા છે, છતાં કેટલાક શિક્ષણશાસ્ત્રીઓ તેમજ આ શાળાઓની મુદ્દાકાવ લેનાર માણસો કેટલેક અંશે શિક્ષણ દોવચુકત માને છે. તેઓના મત પ્રમા

જો બાળકોને જે હેતુથી ડેળવણી આપવામાં આવે છે તે હેતુ પરિપૂર્ણ ચતાં પહેલાં કેટલાક અભ્યાસ યોગી દે છે. બીજા કેટલાક વિદ્યાર્થી પોતાના વિચારો સ્પષ્ટ રીતે કે સમજનાથી દર્શાવી શકતા નથી. આ સિવાય પ્રાથમિકશાળાઓના હેતુ સ્પષ્ટ ન ચવામાં બીજા કેટલાક સ્વાભાવિક કારણો છે, જેમાંના મુખ્ય મામાપની નિર્ધનતા, નિશાળનુ અતિશય અનર, દરેક વર્ગમાં લાજુનાર વિદ્યાર્થીની અતિશય સંખ્યા જેથી શિક્ષકનો દરેકના અભ્યાસ પ્રતિ પૂરો લક્ષ દેવાનો અસમવ, વગેરે છે.

આમ છતાં એકદર શિક્ષકવર્ગ તેમજ શિષ્યવર્ગ ધણીજ ઉત્તમ પકિતનો મનાય છે. જર્મનિની પ્રાથમિક શાળાઓમાં ઉત્તમ પ્રકારના શિક્ષકો દોવાથી તેમાં અપાત્ર શિક્ષણ પશુ ઉત્તમ સ્વરૂપનું તેમજ ઉત્તમ કળ આપનાર દોવું જોઈએ આથી જર્મનિની પ્રાથમિકશાળાઓ વિશેષે આખા દેશમાં અપાત્રી ડેળવણી શુરોપની બીજી શાળાઓ સાથેની તુલનામાં પ્રથમ પદ આને જોમને છે એ યોગ્યજ છે.

સંગીતવિષય.

(આશુ પુસ્તક ૫૧ ના પૃષ્ઠ ૧૪૦ થી)

- ચાંદો.

માત્રા ૪	મા મ ને	ચા દ લી	ઓ વ હા	લો	..	,
મધ્ય	૬	૬	૬	૬૬	૬	૬
શીઘ્ર	ર મ પ	ની પ મ	રે સ નિ	સા	સા	,
ગતિ						

ચાં દ લી	ઓ વ હા	લો ,	મા મ ને
૬ .	૬	૬	૬
રે મ મ	પ નિ વ	પ ,	રે મ પ

* ૧ = ૧ માત્રા ; ૬ = ૨ માત્રા ; ૬ = ૩ માત્રા ; | = અર, વર્ણ કે શબ્દ બીજા સ્તંભમાં આશુ છે એ બતાવનાર, -ગા = કોમળ ગા ; ૧ = મન્દ ની, ૧ = ગીત પૂરું.

$$\text{માટે } x \times ૨ \times ૧૪ = ૨૨૮.$$

$$\text{માટે } x \times ૨૮ = ૨૨૪.$$

$$\text{માટે } x = ૮. \text{ મોટી સખ્યા.}$$

એજ રીતે,

$$x^૨ + ૨ x y + y^૨ = ૧૯૬ \text{ માથી}$$

$$x^૨ \quad \quad \quad - y^૨ = ૨/ \text{ બાદ કર્યા.}$$

$$૨ x y + ૨ y^૨ = ૧૯૮. \text{ બાદમાં}$$

$$\text{માટે } ૨ y (x + y) = ૧૯૮ \text{ એમાં}$$

$$x + y = ૧૪ \text{ આપેલા છે}$$

$$\text{માટે } y \times ૨ \times ૧૪ = ૧૯૮.$$

$$\text{માટે } y = ૬ \text{ નાની સખ્યા.}$$

ઉદા:—એક ગૃહસ્થની બે આત્માવાડી છે પહેલી આત્માવાડીમા જો-
ટલા આત્મા છે તેટલી કેરી તે વાડીમાના દરેક આત્મા પચી જતરે છે
બીજી વાડીમા જોટલા આત્મા છે તેટલી કેરી તે વાડીમાના દરેક આત્મા
ઉપરથી જતરે છે ૪ આત્માની ૫૦ લેખે કેરી વેચે તો પહેલી વાડીની
આવક બીજી વાડીની આવક કરતાં ૩ ૪૦-૮-૦ વધારે થાય છે દરેક
આત્મે ૮ પાઈ લેખે સચવામણી આપના બન્ને વાડીની મળીને ૩ ૧૧-૪-૦
સચવામણી આપવી પડે છે ત્યારે દરેક વાડીમા કેટલેટલા આત્મા હશે?

શ્રી વૃદ્ધ અને લઘુ ચાણાક્યનું ભાષાંતર.

અકુલીન ધનવંત હુદ્ તુ માનીદ્ । કુલીન વિદ્વાંસ હુદ્, વંશ-
જાત્વ હુદ્ તુ હુ તે ધન પાતિ પરામદીદ્ ॥ ૧ ॥

જે પુરુષ વિદ્યાઈં કરી ગરહુ હુદ્ । અનિ તપિં કરી વૃદ્ધ
હુદ્ । તે સઘલાડ ધનવંતનિ દ્વારિ કર્મ્મ વરિદ્ ॥ ૨ ॥

મુલ્લનુ અનિ દુઃસ્વનુ દેહગદ્ધાર કો નહીં । અનઈં પર અનેરુ
ઝ્ઞાનુ કરણદ્ધાર કો નહીં । અનિ સદ્ગુદ્ધિનુ દેનાદ્ધાર કો
નહીં । ચે આપણિ દેહિ પરાકૃત કર્મ્મ ચેદેર્હુ કીર્ણં હુદ્ તે મો-
ગવિ હુદ્ ॥ ૩ ॥

કર્તા ૬૨,૫૦૦ સિપાર્થ વધારે છે. બન્ને લશ્કરમાં અર્ધો ભાગ પરદેશી સિપાર્થજનો હોય, તો બન્ને મળીને ૩૮૧૨૫૦ સિપાર્થઓ પરદેશી થાય છે પહેલા લશ્કરમાં દરેક હારે બે અને બીજા લશ્કરમાં દરેક બે હારે ત્રણ દાકતર રાખવામાં આવે તો બન્ને લશ્કર માટે કેટલા દાકતર રાખવા પડશે ?

નિયમ ૧૨ મોઃ—બે સંખ્યાના વર્ગોની બાદબાકી અને તેજ બે સંખ્યાનો સરવાળો આપ્યાં હોય, તો આપેલા સરવાળાના વર્ગમાં આપેલી વર્ગોની બાદબાકી ઉમેરવી જે સરવાળો આવે તેને આપેલા સરવાળાની જમણાઈએ ભાગવાથી મોટી સંખ્યા નીકળશે. આપેલા સરવાળાના વર્ગમાંથી આપેલી વર્ગોની બાદબાકી બાદ કરવી. બાકી રહે તેને આપેલા સરવાળાની જમણાઈએ ભાગવાથી નાની સંખ્યા નીકળશે.

ઉદાઃ—બે સંખ્યાના વર્ગોની બાદબાકી ૨૮ છે, અને તેજ બે સંખ્યાનો સરવાળો ૧૪ છે; તો તે બે સંખ્યાઓ કઈ ?

આપેલા સરવાળાનો વર્ગ + આપેલી વર્ગોની બાદબાકી
આપેલા સરવાળાની જમણાઈ.

$$= \frac{14^2 + 28}{14 \times 2} = \frac{224}{28} = 8 \text{ મોટી સંખ્યા; અને}$$

આપેલા સરવાળાનો વર્ગ—આપેલી વર્ગોની બાદબાકી
આપેલા સરવાળાની જમણાઈ.

$$= \frac{14^2 - 28}{14 \times 2} = \frac{112}{28} = 4 \text{ નાની સંખ્યા.}$$

માટે જવાબ. ૮ અને ૪.

રિણુઃ—અ^૨—બ^૨ = ૨૮ અને અ + બ = ૧૪ આપેલા છે.

અ + બ = ૧૪ તો વર્ગ કર્યો, તો

અ^૨ + ૨ અ બ + બ^૨ = ૧૯૬ થયા. એમાં

અ^૨ —બ^૨ = ૨૮ ઉમેર્યા એટલે

૨ અ બ + ૨ અ બ = ૨૨૪ .. સરવાળો થયો.

માટે ૨ અ (અ + બ) = ૨૨૪. એમાં

અ + બ = ૧૪ આપેલા છે.

$$\text{માટે } x \times ૨ \times ૧૪ = ૨૨૮.$$

$$\text{માટે } x \times ૨૮ = ૨૨૪.$$

$$\text{માટે } x = ૮. \text{ મોટી સખ્યા.}$$

એજ રીતે,

$$x^૨ + ૨ x y + y^૨ = ૧૯૬ \text{ માથી}$$

$$x^૨ \quad \quad \quad - y^૨ = ૨૧ \text{ બાદ કર્યા}$$

$$૨ x y + ૨ y^૨ = ૧૭૫. \text{ બાદમાંથી}$$

$$\text{માટે } ૨ y (x + y) = ૧૭૫. \text{ એમાં}$$

$$x + y = ૧૪ \text{ આપેલા છે}$$

$$\text{માટે } y \times ૨ \times ૧૪ = ૧૬૮$$

$$\text{માટે } y = ૬ \text{ નાની સખ્યા.}$$

ઉદા:—એક ગૃહસ્થની બે આખાવાડી છે પહેલી આખાવાડીમા જે-ટલા આખા છે તેટલી કેરી તે વાડીમાંના દરેક આખા પરથી જીતે છે. બીજી વાડીમા જેટલા આખા છે તેટલી કેરી તે વાડીમાંના દરેક આખા ઉપરથી જીતે છે. ૪ આનાની ૫૦ સેએ કેરી વેચે તો પહેલી વાડીની આવક બીજી વાડીની આવક કરતાં ૩ ૪૦-૮-૦ વધારે થાય છે દરેક આખે ૮ પાઈ સેએ સચવામણી આપતા બંને વાડીની મળીને ૩ ૧૧-૪-૦ સચવામણી આપવી પડે છે ત્યારે દરેક વાડીમા કેટકેટલા આખા હશે?

શ્રી વૃદ્ધ અને લઘુ ચાણાક્યનું ભાષાંતર.

અકુલીન ધનવંત હુહ તુ મનીહ । કુલીન વિદ્વાંસ હુહ, વંશ-જાત્ર હુહ તુ હુ તે ધન પાસિ પરામદીહ ॥ ૧ ॥

જે પુરુષ વિદ્યાઈ કરી ગરહ હુહ । અનિ તર્પિ કરી વૃદ્ધ હુહ । તે સયબાહ ધનવંતનિ દ્વારિ કર્મ કરિહ ॥ ૨ ॥

મુસ્ત્રનુ અનિ દુઃસ્ત્રનુ દેહણહાર કો નહીં । અનહં પર અનેરુ ક્ષાન્તુ કરણહાર કો નહીં । અનિ સદ્ગુહ્નિનુ દેનાહાર કો નહીં । યે આપણિ દેહિ પરાકૃત કર્મ યેદેહં કીયું હુહ તે મો-ગવિ છૂટી ॥ ૩ ॥

मनुष्यनि कहि कनळि कृपण दीनदयामणं वचन बोली मा-
गीइ । तेह पहि त्रिगाहागी वनमाहि सु श्रेष्ठ ॥ ४ ॥

केतलाड विद्यानि भजि । अनि केतलाड अर्थ धननि भजि ।
केतलाइ फाई न भजि ॥ ५ ॥

मनुष्यनि ए पाचि वानां गर्भव्यासिथिकां लज्यां । ते केहां ।
एक आयु अनि कर्म अनि विच अनि विद्या अनि निर्धनपणूं,
ते पंडित डाहा त्रि, रंणे अनि देवताइ 'पढरां' करी न सकीइ ॥ ६ ॥

जे 'भवितव्य' हुणार हुड ते अन्यथा न हुड । वलिवत देव
तीणि मग्नि पमडां ॥ ७ ॥

मनुष्य प्राप्तव्य अर्थ^१ पावि ते प्राप्तव्य देव परहु करी न सकि ।
एह कारण तु शोक विस्मय न आणीइ ॥ ८ ॥

पाना २४ थी नृत्त थपां तेथा पाना ३३ थी शर शु छ

सिंहनु एक लक्षण । वगनूं एक लक्षण । कूकडानां च्यारि ल-
क्षण । वायस-वागडा-नां पाच लक्षण । छ लक्षण भुंडीनां^४ ।
३ गर्दभनां ॥ ३ ॥

ये पुरुष प्रभूत^५ मोह कार्य नानीय कार्यनी परिडं मरिवा ही-
डइ । हतू लक्षण जाणिवूं ॥ ४ ॥

पंडित डाहु पुरुष । वगनी परि देश माल जाणी आपणा इंद्रि-
यनिग्रह हुड । ते सयलाड कार्य करड । ए वगनूं लक्षण ॥ ५ ॥

व्याहणामाहि सवारू उठइ । अनि युद्धयुक्त हुड । अनि वांच-
चनड संविभाग^६ आपइ । ए च्यारि लक्षण कूकडानां ॥ ६ ॥

गूढ मैथुन, अनइ धैर्यपणूं अनइ कालिआलयन^७ संग्रह । अम-

१ प्रदत्त—वेगणा. २ भवितव्य—होनाउहोय ते. ३ अर्थ—मनव्य, क्षम.

४ भुंडीनां—भुण्डुना. ५ प्रभूत—प्रुक्त. ६ अविभाग—सरपे लागे.

७ कालिआलयन—आमोनु.

માદી અવિશ્વાસી । એ પાંચ લક્ષણ-વાયસનાં વોલ્યા ॥ ૭ ॥

બઘ્કાસી હુઈ । અનઈ થોઢઈ સંતોષી હુઈ । અનઈ નીદ્ર સહિત
હુઈ । અનઈ લઘુચેતી હુઈ । સ્વામિભક્ત હુઈ અનઈ શૂર હુઈ । શુંઢીનાં
વોલ્યા ॥ ૮ ॥

કુદુંવનુ ભાર વહિ । ટાદું ઝહનું ન જાણિ । અનઈ સદાઈ સંતુષ્ટ
હુઈ । એ ત્રિંગિ ગર્દભનાં લક્ષણ વોલ્યાં ॥ ૯ ॥

એ વીસ લક્ષણસેસ્ટુ એક માહિ હુઈ । તે વદરી સઘલાઈનઈ જીપઈ ।
અનઈ અજેય હુઈ ॥ ૧૦ ॥

અર્થનુ નાશ । મનનુ ઝચાર । ઘરના વિરુઆ^૨ આચરણનઈ વ-
ચન ઉપમાન એતલા વાના । બુદ્ધિવંત પુરુષિં ન પ્રધાસિવા^૩ ॥ ૧૧ ॥

ધનનિ વિપઈ, ધાન્યનઈ પ્રયોગિ વિચ્ચાનઈ સંગ્રહણિ અનઈ આ-
હારિ અનઈ વ્યવહારિ એતલે વાને લજ્જા ન કરિવી ॥ ૧૨ ॥

બુદ્ધવાને સંતોષ કરિયુ । સ્વદારાનઈ વિશઈ । ભોજનનઈ
વિપઈ । અનઈ ધનનિ વિપઈ । ત્રિહુ વાને સંતોષ ન કરિયુ ।
દાન અધ્યયન-મળવઈ । અનઈ તપનઈ વિપઈ ॥ ૧૩ ॥

સંતોષ રૂપીઈ અમૃતઈ તૃપ્ત હુતાં યે શાંતિ ચિત્ત હુઈ । તેવું
ધનડ લોભી પુરપનઈ ધાના^૪ નહી ॥ ૧૪ ॥

પુરુષિં વિહુ બ્રાહ્મણ વિચિ^૫ ન જાણું । સ્ત્રી મર્તાર વિચિ ન
જાણું । વાહૂર ઇલગૂ વિચિ ન જાણું । હર-શ્રી મહાદેવ વૃષભ
વિચિ ન જાણું ॥ ૧૫ ॥

અગ્નિ—વૈશ્વાનર^૬, ગુરુત^૭, અનઈ બ્રાહ્મણનડ । ગાયનડ ।
કુમારીનડ । એલાંનડ પગ ન અડાડીઈ ॥ ૧૬ ॥

૧ શુંઢીના—ભુઝણના ૨ અપષ્ટ-અને ૩ વિરુઆ—ખાતાં ૪ પ્રધાસિવા—પ્રે-
કાશવાં, ખોલવાં ૫ ધાના—સંતોષ ૬ વિચિ—વચે

પુરુષિ, હસ્તી સહસ્ર હાય છાંદિવું । ઘોડુ સુ' હાય છાંદિવું ।
અનડ દોર દશ હાય છાંદિવું અનડ વૈરી, દેશ ત્યાગિ છાંદિવું ।

હવે પાંચીના વૃદ્ધ ચાણાક્યના શ્લોકનું ભાષાંતર લખ્યું છે. ૫૫૫ તેમ જ
જાણવતા અક્ષરના ૩૫માં તેમ પાનાની રચનામાં કોઈ જાનના ફેર માલમ
પાતો નથી. પાનાં ૩૮, ૩૯, ને ૪૦ નું ભાષાંતર છે.

અગ્નિ—વૈશ્વાનરનહ—કષ્ટે વૃષ્ટિ નથી । સમુદ્ર નદીઈ કરી
વૃષ્ટિ નથી । અંતકનિ પ્રાણીઈ વૃષ્ટિ નથી । પુરુષનહ સ્ત્રીઈ વૃષ્ટિ
નથી ॥ ૮ ॥

મહાંત કહ્નલિ^૧ પ્રાર્થના વરીઈ । તુદુ તે શ્રેષ્ઠિ । કહિની પરિઈ,
યમ હસ્તીનહ પર્વત પાડતાં દંત મંગ હુઈ । તુ તે શ્લાઘ્ય ॥ ૯ ॥

પુત્ર પાત્રઈ ઘર શૂન્ય જાણિવું । અનડ વાંધવ પાત્રઈ દિશિ
શૂન્ય જાણિવી । મૂર્ખનહ હૃદય શૂન્ય જાણિવું ॥ ૧૦ ॥

કેતલાઈ સજ્જન નાલકેર સમાકાર હુઈ । અપર-વીજા-વાહ્ય
કોમલ હુતા વહિરાકાર હુઈ ॥ ૧૧ ॥

ચેહનહ પુત્ર । વિદ્વાંસ ન હુઈ । અનડ શૂર ન હુઈ । અનડ
પંડિત ન હુઈ । તેહનિ કુલિ અંધકાર જાણિવું । યમ, શર્વરી,
રાત્રિ-ચંદ્રમા પાત્રઈ હુઈ ॥ ૧૨ ॥

રાત્રિનુ વીઝુ ચંદ્રમા । અનિ દિનનુ વીઝુ સૂર્ય । ત્રૈલોક્યનુ
વીઝુ ધર્મ । અનડ કુલનુ વીઝુ સત્પુત્ર ॥ ૧૩ ॥

પ્રાણ પુરુષ શું કરઈ । ચે સ્વ-આપણે વર્મ્મે મેરીડ । બુદ્ધિ
કર્મજનન અનુસરડ ॥ ૧૪ ॥

ચે જીવન ફુતર વિ મિત્ર, વાંધવ, જીવઈ । તેહનુ જીવતવ્ય

૧ સુ—મો. ૨ છાંદિવું—છાંદનું શ્લોકમા યોગ્યથી, દશ હાય ફેર રહેતું
અને ગાઝાથી પાંચ હાય ફેર રહેતું છે. ૩ કહ્નલિ—કનેની, પાગેની

સફળ જાણિવું । આત્માર્થિ એક કુળ ન જીવડ ॥ ૧૫ ॥

નીચ પરદંશિ^૧ સુધી^૨ અગ્નિ દહીતા^૩ હુતા અશક્ત હુતા પર નિંદીરુ કરડ ॥ ૧૬ ॥

ધતિ વૃદ્ધ આશુક્યે નીતિગાથે સમમોધ્યાય

ભોજન યે દ્વિજ મુક્ત શેષ હુડ । મૃદુસ્તપૂર્ણ તે જે પુન કીજડ । સોરુદપૂર્ણ તે યે પરીક્ષ થોલીડ । ધર્મને જે દંભિરુ-પૂર્ણ ન કીજડ ॥ ૧ ॥

કાલિ અવસરિ વયરીસું સંધિ કીજડ । કાલિ મિત્રનુ સંગ્રહ કીજડ । કાર્યનું કારણ આશ્રઈનડ ડાદિ પુરુષિ કાલક્ષેપ કરિવું ॥ ૨ ॥

કાલ, પ્રાણીનડ સજિ । કાલ, પ્રજાનડ સંદરડ । કાલમ્ કાલ જાગડ । કાલ દુરિત કર્મ ચર ॥ ૩ ॥

દેશાંતરિ ગ્યા પુરુષનડ વ્યાધિ, શોક, સંતાપનડ મુરિતિ વિવ્રતું ઉપધ ॥ ૪ ॥

યે સ્ત્રી નિત્ય નિરંતર સ્નાતા હુડ । અનડ મુગંધા હુડ । અનડ પ્રિય વાદિના હુડ । અલ્પ -ચોટ-યમડ । તે દેવતા જાણવી । માનુષી નહી ॥ ૫ ॥

યે સ્ત્રી નિરંતર ગાનયુક્ત હુડ । અનડ ધર્મવશ્યલા^૩ હુડ । અનડ દયાયુક્ત હુડ । અનડ નિરંતર રતિગામિની હુડ । ભર્તારિ સતતે ભક્ત હુડ । સતતે ભક્ષ ભોજન ॥ ૬ ॥

નિરંતર ભર્તારની ભક્તિ કરડ । સતત-નિરંતર-ભક્ષ ભોજન હુડ । આપણી ઇચ્છા ક્રિયા કાર્ય કરડ । તે સર્વમાં માન્ય વર્જની^૪ હુડ ॥ ૭ ॥

૧ પરદંશિ—પારકાને દંશ કરનાર

૨ દહીતા—અગતા

૩ ધર્મવશ્યલા—ધર્મશીલ, ધર્મેચ્છુ ૪ લાઅવર્જન—નશીબવાન

वाजि भणीड घोडु । वारुण भणीइ हस्ती । लोह । लोह,
काष्ट । वस्त्र । पापाण । उदक । अनइ स्त्री । पुरुष । एतलानि अंतरा
अंतर हुइ ॥ ८

घोडु मनु, उन्मत्त अनग, गाड, प्रथम मूर्तिका । अनइ
अंतःपुरमाहि ग्यु राजा, एतलां वानां दूरि-वेगलां-डांडिवां ९

येहनइ मज्ञा नुहि^१ तेहनइ गाम्त्र शूं करइ । यम लोचन-
नेत्र-पापड अरीसी शूं करइ ॥ १० ॥

गुणनइ सहइ यत्न करइ । आटोपनइ^२ को यत्न न करइ ।
यम गाइ दूध पाखइ घंटरवि^३ न वेचाइ ॥ ११ ॥

पंडितनइ विपद सयला गुण हुइ । अनइ मूर्सनइ विपइ के-
वल एकला टोप हुइ । तेह कारण तु मूर्ख सहस्रमाहि भाइ
एक न पामीइ ।

प्रज्ञायुक्त शरीर प्राणीनइ बैरी शूं करइ । यम छत्रोपानह^४
शुरुपनइ वारि-पाणी-नी धारा आतएनावड शूं करइ ।

यहां स्त्रीनु व्यापार हुइ राजान शूं मित्रत्व नहीं । सप
नही विप नहीं कुल निर्मल नहीं ।

धनिश्री १६ आधुडिये राजनीतिशास्त्रे अष्टमोऽध्याय

१ नुहि—न होय. २ आटोपनइ—डाणने भाटे

३ घंटरवि—अने आधेला घंटेने अवाग.

४ छत्रोपानह—छत्री ने आसज.

સફલ જાણિવું । આત્માર્થિ એક કુળ ન જીવડ ॥ ૧૫ ॥

નીચ પરદંશિ^૧ રૂપીડ અન્નિ દહીતા^૨ હુતા અશક્ત હુતા પર નિંદીરુ કરડ ॥ ૧૬ ॥

છતિ વૃદ્ધ આણીએ નીતિશાસ્ત્રે સમ્મોધ્યાય

ભોજન યે દ્વિજ શુક્ત શેષ હુડ । વૃહસ્તપણું તે જે પુન કીજડ । સોરુદપણું તે યે પરોક્ષ ચોલીડ । ધર્મને જે દંભિક-પણું ન ધીજડ ॥ ૧ ॥

કાલિ અવસરિ વયરીસું સંધિ કીજડ । કાલિ મિત્રનુ સંગ્રહ કીજડ । કાર્યનું કામળ આશ્રદનડ હાઠિ પુરુષિ કાલક્ષેપ ફરિવું ॥ ૨ ॥

કાલ, પ્રાણીનડ સજિ । વાલ, પ્રજાનડ સંહરડ । કાલ્યુ કાલ જાગડ । કાલ દુરિત કર્મ ચડ ॥ ૩ ॥

દેશાંતરિ ગ્યા પુરુષનડ વ્યાધિ, ગોક, સંતાપનડ સુરિત મિ-પ્રત્નું ઉપધ ॥ ૪ ॥

યે સ્ત્રી નિત્ય નિરંતર સ્નાતા હુડ । અનડ મુગેધા હુડ । અનડ મિય વાઢિના હુડ । અલ્પ -ચોટ-ચમડ । તે દેવતા જા-ણવી । માનુષી નદી ॥ ૫ ॥

યે સ્ત્રી નિરંતર ગાનયુક્ત હુડ । અનડ ધર્મવશ્યતા^૩ હુડ । અનડ દયાયુક્ત હુડ । અનડ નિરંતર રતિગામિની હુડ । ભર્ત્તિ સતતં ભક્ત હુડ । સતતં ભક્ષ ભોજન ॥ ૬ ॥

નિરંતર ભર્તારની ભક્તિ કરડ । સતત-નિરંતર-ભક્ષ ભોજન હુડ । આપણી ઇચ્છા ક્રિયા કાર્ય કરડ । તે સર્વમાં ભાગ્ય વર્ધની^૪ હુડ ॥ ૭ ॥

૧ પરદંશ—પારદાને દશ કરનાર

૨ દહીતા—અગતા.

૩ ધર્મવશ્યતા—ધર્મશીલ, ધર્મચાન ૪ લાભ્યવર્ધન—નશીબવાન

૭ જે નિમ્ન સંદ્રકને લાયક જણાયે તેને ના. ગોડલ ઠાકોર સાહેબ સર ભગવતસિંહજી તરફથી રૂ. ૨૦૦) બસોતું પારિતોષિક પશુ આપવામાં આવશે

૮. દૈનિક, અઠવાડિક, માસિક, ત્રિમાસિક વગેરે તમામ ગુજરાતી વર્તમાનપત્રોને વિનતી કરવામાં આવે છે કે આ ખબર તેમણે પ્રકટ કરીને પ્રજામાં જાહેર કરવાની કૃપા કરવી.

તા. ૧૫ એપ્રિલ ૧૯૧૨. રમણભાઈ મલી તામ નીલકંઠ, અમદાવાદ, આનન્દરાવ બાપુભાઈ ધ્રુવ, અમદાવાદ, બલવન્તરાય કલ્યાણરાય ઠાકોર, રાજકોટ, ગુજરાતીસાહિત્યપરિષદના સાધારણ મંત્રીઓ.

જાહેર ખબર,

(મે. ઉ. બા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના તા. ૧૧ મી એપ્રિલ ૧૯૧૨ ના હુકમ નં ૩૬૨ ઉપરથી.)

‘ ભરત જિજ્ઞાસી ભૂગોળ ’ સરકારે પસ કરી બહાર પાડવાની મંજૂરી આપી છે, અને કેળવણીખાતાના ડિરેક્ટર સાહેબે તા. ૭ જુન ૧૯૧૧ ના નં. ૬૪૭૦ ના હુકમથી મેસર્સ. ચિમનલાલ સુનીલાલ અને કંપનીને તે બજારમાં વેચવાની પરવાનગી આપી છે

P. Lory.

એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ઉ. બા.

જાહેર ખબર,

(મે. ઉ. બા. ના એ. ઇ. સાહેબના તા. ૧૬ મી એપ્રિલ ૧૯૧૨ ના હુકમ નં. ૪૩૧ ઉપરથી.)

‘ રેવાકાંઠા એન્જિનીયરીંગ બૂગોળ ’ સરકારે પસંદ કરી બહાર પાડવાની

કેળવણીખાતાની સ્વરો.

ગુજરાતીસાહિત્યપરિષદ.

ચંદ્રક માટે દરીદ્રાઈના નિબંધનો નવો વિષય.

૧. ઇ. સ. ૧૯૧૧ ની દરીદ્રાઈને માટે “ સ્વિટિશ સમયના ગુજરાતનો આર્થિક ઇતિહાસ—વિશેષે કરીને મુઆઈ, સુરત, અમદાવાદ આદિ શહેરોને લગતો ” એ વિષય ઇ. સ. ૧૯૧૦ ના ઑગસ્ટ માસમાં જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો.
૨. આ વિષય ઉપર એક જ નિબંધ આવ્યો હતો.
૩. ચોથી સાહિત્ય પરિષદે એ નિબંધ તપાસવાને માટે રા. રા. રમણભાઈ મહીપતરામ નીલકંઠ, રા. રા. બળવન્તરાય કલ્યાણરાય ઠાકીર, પ્રો. આનન્દશંકર બાપુભાઈ કુવ, અને પ્રો. ડાહ્યાભાઈ લલિતભાઈ પુરોહિતને પરીક્ષકો નીમ્યા હતા. તે પરીક્ષકોને આવેલો નિબંધ ચંદ્રકને માટે કે તે ના. ગોડડા ઠાકીર સાહેબે જાહેર કરેલાં રૂ. ૨૦૦) બમોના ઇનામને માટે, કે પ્રસિદ્ધિને માટે ચોખ્ખા જણાવ્યો નથી.
૪. ઉપલો નિબંધ બહુ વિસ્તીર્ણ હોવાથી તેમાંનો એકેજ ભાગ પરિષદના સાધારણ મત્રીઓએ ૧૯૧૨-૧૩ ની દરીદ્રાઈને માટે ફરીથી પસંદ કર્યો છે; એટલે કે આ દરીદ્રાઈના ભાગ લેવો હોય તેમણે.
 “ મુઆઈ રાપુનો આર્થિક ઇતિહાસ. ”
 એ વિષય ઉપર નિબંધ લખવા.
૫. એ નિબંધ ગુજરાતી ભાષામાં લખવા, અને પોતાના નિબંધની સાથે લખનારે પોતાનાં નામ, ઉમર, નાત, ધર્મ, અને નિવાસ સ્થાન સ્પષ્ટ જણાવનાર હકીકતપત્ર, તથા નિબંધ પ્રતિગાપૂર્વક પોતાનોજ સ્વેચ્છા છે એવું ખાત્રીપત્ર, મોકલવા. (જુલો ત્રીજી પરિષદનો અહેવાલ, પૃ ૧૮૭ થી ૧૮૬.)
૬. નિબંધ મોકલનારે મોકલે તા. ૧ લી મે ૧૯૧૩ સુધીમાં પરિષદના સાધારણ મત્રીઓમાંના ગમે તે એકને મળી જવો જોઈએ એ નક્કી મોકલવી.

૭ જે નિર્મંધ ચંદ્રકને લાયક જણાશે તેને ને. ના. ગોંડલ ઠાકોર સાહેબ સર ભગવતસિંહજી તરફથી રૂ. ૨૦૦) બસોનું પારિતોષિક પશુ આપવામાં આવશે.

૮. દૈનિક, અકુવાસિક, માસિક, ત્રિમાસિક વગેરે તમામ ગુજરાતી વર્તમાનપત્રોને વિતતી કરવામાં આવે છે કે આ ખબર તેમણે પ્રકટ કરીને પ્રજામાં જાહેર કરવાની કૃપા કરવી.

તા. ૧૫ એપ્રિલ ૧૯૧૨. રમણભાઈ મહી'તામ નીલકંઠ, અમદાવાદ, આનંદશંકર બાપુભાઈ ક્રુવ, અમદાવાદ, બલવન્તરાય કલ્યાણુરાય ઠાકોર, રાજકોટ, ગુજરાતીવાદિલપારપદના સાધારણ મત્રીઓ.

જાહેર ખબર,

(મે. ઉ. બા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના તા. ૧૧ મી એપ્રિલ ૧૯૧૨ ના હુકમ નં. ૩૬૨ ઉપરથી.)

‘ લગ્ન જિલ્લાની બૂગેજ ’ સરકારે પસંદ કરી બહાર પાડવાની ચં-લુરી આપી છે, અને કેળવણીખાતાના ડિરેક્ટર સાહેબે તા. ૭ જી એપ્રિલ-ખર સને ૧૯૧૧ ના નં. ૬૪૭૦ ના હુકમથી મેસર્સ. ચિમનલાલ યુનીલાલ અને કંપનીને તે ખબરમાં વેચવાની પરવાનગી આપી છે.

P. Lory.

એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ઉ બા.

જાહેર ખબર,

(મે. ઉ. બા. ના એ. ઇ. સાહેબના તા. ૧૬ મી એપ્રિલ સને ૧૯૧૨ ના હુકમ નં. ૫૨૧ ઉપરથી.)

‘ રેવાકાંઠા એજસિની બૂગેજ ’ સરકારે પસંદ કરી બહાર પાડવાની

મજુરી આપી છે, તે ચોપડી પ્રસિદ્ધ પણ યર્ષ ગઈ છે ને ઉ. ભા. ના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબની ઓફિસમાંથી મળી શકશે. એક નકલે ચાર આના કિંમત રાખવામા આવી છે.

P. Lory.

એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ઉ. ભા.

બહેર ખબર.

નવરોજ પેસ્તાનજી વડીલની રજાલર્શિયો.

આથી ખબર આપવામા આવે છે કે અમદાવાદ શહેરમાં અથવા તેની આસપાસ આવેલી સગ્રામે મંજુર દરેલી કાર્ડ પાળુ નિશાળની દેથી છોકરીઓને નવરોજ પેસ્તાનજી વડીલની ચાર રજાલર્શિયો આપવા માટે સને ૧૯૧૨ ની તા. ૨૧ મી ઑગસ્ટ શુક્રવારને રાજ તથા તે પછીના દિવસોએ ૧૧ થી ૫ વાગતા સુધી અમદાવાદની, સ્ત્રીઓ માટેની મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજમાં એક દરીકાઈની પરીક્ષા લેવામા આવશે.

૨. એ પરીક્ષા ઉત્તર ભાગના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર તરફથી લેવાશે. એ પરીક્ષામા બેસવા દેવા માટેની અરજીઓ ઉત્તર ભાગના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરને સરનામે મોકલવી, અને તે સને ૧૯૧૨ ની જુલાઈ એ અથવા તે પહેલા પટોચવા બેઠકએ તે તારીખ પડી કાર્ડ પણ અરજી રવીકાગવામા આવશે નહિ.
૩. ઉમેદવારની ઉમર, પરીક્ષાના વિષયો, રજાલર્શિયની રકમ તથા તે કેટલો વખત ચાલુ રહેશે તે વગેરેના સખામાં વિશેષ હકીકત (તેને લગતા) ધારાઓમાંથી મળશે.

અમદાવાદ, એપ્રિલ, ૧૯૧૨

P. Lory.

એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ઉ. ભા.

અંક ૭૬૦.

પ્રસ્તુત ૫૧ મું.

Gujarat Sahitya Akademi

ગુજરાત શાલ્કાપત્ર

શુભ. ૧૯૧૨.

વિષય.

અનુક્રમણિકા.

પૃષ્ઠ.

૧. કાવ્યસપત્તિનું દિગ્દર્શન ... ૨૦૧-૨૦૪.
૨. સાહિત્યમાં નીતિની ભાવના (અ. ક. ત્રિવેદી). ૨૦૪-૨૦૮.
૩. કાવ્યરસ (મો. યા. દવે). ... ૨૦૮-૨૧૧.
૪. હિંદુસ્તાનનું ૧૯૧૧ નું વર્તીયત્વ (મ. દ. દ.). ૨૧૧-૨૧૭.
૫. વાચનમગ્નાના પુલાસા. (મ. દ. દલાલ). ૨૧૪-૨૧૮.
૬. મારાસભ્યોનું બંધારણ (જ. અ. સુવેદ). ૨૧૮-૨૨૧.
૭. સંગીતવિષય. (લ. આ. બાસ). ... ૨૨૨-૨૨૪.
૮. મણિ (સ. ઠા. પેલ). ... ૨૨૫-૨૨૮.
૯. કોંગ્રેસવાદીની જેડર. (બાઈ ચંચળ). ... ૨૨૮-૨૩૨.
૧૦. કોંગ્રેસવાદીખાતાની બહેર ખબરો. ... ૨૩૩-૨૪૦.
૧૧. નિસાબના ઇનામપત્રક. ... ૨૪૦.

તબી (એનર ૧૯૦૨ થી) - ઇનો

પ્રકાશક—રા. બ. કમળાસંકર પ્રાણસંકર ત્રિવેદી, બી. એ.,
પ્રિન્સિપલ, ટ્રે. રા. ટેનિંગ હાઉસ—સાંપડાવાડ.

કોંગ્રેસવાદીખાતાના હુકમથી.

(સર્વ હક રવાણીત રાખ્યા છે)

શાળાપત્ર જ્યુબિલિયંક—તૈયાર છે. 'શાળા-
પત્ર'ના જે આહકો ઇ સ. ૧૯૧૨ સુધીનું 'શાળાપત્ર' નું
લવાજમ પૂરેપૂરું ભરી ચૂક્યા હોય તેમણે 'શાળાપત્ર'ની
ઑફિસમાંથી એ અંક લઈ લેવો. ટપાલ મારફતે મંગાવ-
નારે ટપાલ ને પંકિંગના બે આના મોકલી આપવા, તે
મોકલશે અથવા વી-પી-થી મંગાવશે ત્યારે તેમને અંક
મોકલવામાં આવશે. તત્ત્વી.

અથવા દાખલા-કી=ખુલાસા સાથે ગણેલા ધણાંદ. યુ ગણતોમાંથી અને
પરીક્ષાઓના પ્રશ્નોમાંથી સુદી કરેલા પાના ૫૧૨ કિ ૩ ૧) દાલ ૦૦૦ બગડ-
લીના ૩ નાટ્રી ૦૦ પો ૦)ના પરભુદાસ નાગરદાસ-સૈયદપરા-સુરત

આત્મારામ અને દલાભાઈની કમ્પનીના

લેખનકળા કોપીબુકો.

ગુજરાતી અને બાળબોધ છ નમ્બરમાં.

કેળવણી ખાતાના એ. ડિરેક્ટર સાહેબે મુખ્ય હલાકાની
ગુજરાતી નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

કેળવણીખાતાના ઘણા અનુસવી અમલદારોના મત હક ગુજરાતી અક્ષ-
રોના સ્વચ્છ વલણ ચોખી કાઢી, વધા ફારજોને અનુરૂપ અક્ષરોના હક વધા ઇ
ખાજુ હળવી ગોઠવણ કરીને, હાલ ચાલતી સર્વે કોપીબુકો કરતાં
થોડીઆતા થયાની ખાત્રી થયા પછી છપાવી બહાર પાડી છે.

કોપીબુકોની સફાઈ અને સુંદરતા બજાવવા માટે ત્રણાના પત્રા (કોપ
ઈપ્સેટ) કોલારેલા છે, જે ઉપરથી માત્ર ફરેક પેલ એક જ બાબએ સુંદર ર-
તની સાદીથી છપાવ છે કાગળ અને ઉવર ઉંચા રકાઉ વાપરેલા છે,
જે એક વગર લેવાથી ખાત્રી થયે

૨૦૦ અને તે ઉપરાંત કોપી ખરીદનારને સેક્ટરે ૩૩ રકા
કેમીગન આપવામાં આવશે; પેકીંગ અને રેલવે ખર્ચ પણ
આપવામાં આવશે પણ પોતે મારફતે કે સ્ટેશનથી ખામણ ખર્ચ
વાસા આવશે નહિ.

કોપીઓ સાથે બીજા પુસ્તકો મ માવનારને સે હે અર્થે રકા હકસાઈ હક
કોપી આપવા ગોઠવણ રાખી છે મળવાનું ટુકાણું—આત્મારામ અને
દલાભાઈની કમ્પની, લેખનકળા કોપીબુકની ઓફિસ, કાળકાદેવી નોક
૧- ઓફિસ સામુ નંબર-૨૧૭ મુમઈ.

દાલાભાઈ જગજીવનદાસ.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૫૧ મું.

જુન, ૧૯૧૨.

અંક ૬ ક્રો.

કાવ્યસંપત્તિનું દિગ્દર્શન.

સસારના જાગ્રિક વૈયથિક મુખ અને અનેક ઉપાધિમા સાહિત્યસેવન મનુષ્યમનને અનિર્વચનીય આનંદ આપે છે, વિપત્તિમાં પ્રતિનધનાશક અને માર્ગદર્શક થઈ પડે છે, અને ગમે તેવા ગોકમા મનને શાંતિ આપી તેની સદનશીલતામા વૃદ્ધિ કરે છે. પ્રાકૃત પુરુષોત્તો કાળ આગસમા, કલહમા કે અન્ય નીચ વાસના તૃપ્ત કરવામાં અને ઉદ્વેગમા પણ માત્ર દ્રવ્યપ્રાપ્તિમાજ્જ્વલતીન થાય છે; પરંતુ સજ્જારી પુરુષો ગમે તેવા વ્યવહારમા મર્યાપર્યા હોય છે, તોપણ તેમાંથી સ્વર્ણ પણ વિશ્રાંતિમમયની જોગવાઈ કરી કાવ્ય ને શાસ્ત્રના વિનોદમા વિલસે છે, સ્વારજ તેમને જપ વગે છે. સાહિત્ય અને સંગીતકલા જે પુરુષમાં ન હોય તેને ભર્તૃહરિએ પશુપુત્ર્ય દસો છે તે યુક્તજ છે.

સાહિત્યનું મુખ્ય અંગ કાવ્ય છે. માથુ જેમ શરીરનું મુખ્ય અંગ છે અને એથીજ ઉત્તમાંગ કહેવાય છે, તેમ કાવ્ય એ સાહિત્યનું ઉત્તમ અંગ છે. ઇતિહાસ, ગણિત, ખગોળવિદ્યા, પ્રાકૃતિક વિદ્યાની ભિન્ન ભિન્ન શાખાઓ આદિ સાહિત્યના અનેક અંગો છે. તે વ્યવહારમા બહુ રીતે ઉપયોગી છે, આપણા મુખ્યસંપત્તિના સાધનોમાં ધણી વૃદ્ધિ કરે છે, અને મનને આનંદ પણ આપે છે, પરંતુ કાવ્યથી મગતો આનંદ નિ સીમ અને અદ્વિતીયજ છે. જે ભાષામાં ઉત્તમ કાવ્ય નથી તે ભાષા દરિદ્રજ સમજી.

કાવ્યનું સ્વરૂપ, તેના પ્રકાર, તે પ્રકારોનું સ્વરૂપ, કવિ યથા માટે કયા શુભો આવશ્યક છે, ગદ્ય, ભાવ, શુભ, દોષ, ને અનકારનો કાવ્ય સાથે કેવો સમ્બંધ છે, શક્તિ, રીતિ, ઇલાદિ વિશે સંસ્કૃત આલકાગ્રિએ ઘણું કહ્યું છે. ગુજરાતી ભાષામા એ વિશે બહુ વખાણ નથી આ લઘુ લેખમા આ વિષયનું દિગ્દર્શન કરાવવાનો આશય છે.

શબ્દપ્રધાન, અર્થપ્રધાન, ને ધ્વનિપ્રધાન શાસ્ત્રો.

પુરુષકૃત વાક્યો પૌરુષ કે પૌરુષેય કહેવાય છે ને તે નાશ્યન્ત હોવાથી અનિશ છે. એથી ઉલટા હોવાથી જે ધ્વનિપ્રણીત મનાય છે તે અપૌરુષેય ને નિશ કહેવાય છે જે નિશ કે અનિશ, દિવ્ય કે પૌરુષ વાક્યોથી પુરુષને સત્કાર્યમા પ્રવૃત્તિ ને અસત્કાર્યમા નિવૃત્તિનો ઉપદેશ કરવામા આવે તેને શાસ્ત્ર કહ્યું છે * આ પ્રમાણે આપણુ કર્તવ્ય શુ છે ને જેમા આપણે પ્રયત્ન કરવો તેનો, તેમજ આપણુ અકર્તવ્ય શુ છે ને શાથી આપણે દૂર રહેવુ તેનો, આપણુને શાસ્ત્ર બોધ કરે છે. શાસ્ત્રના ત્રણ પ્રકાર છે, શબ્દપ્રધાન, અર્થપ્રધાન, ને ધ્વનિપ્રધાન. વેદાદિ શ્રુતિવાક્યો શબ્દપ્રધાન છે. પુરાણ, ઇતિહાસાદિ અર્થપ્રધાન છે અને કાવ્ય ધ્વનિપ્રધાન છે. શ્રુતિવાક્યો પ્રજુસમિત એટલે રાજગુરુ, ઇતિહાસાદિ મિત્રસમિત, ને કાવ્ય કાન્તાસમિત કહેવાય છે વેદવાક્યો રાજની આજ્ઞા જેવા છે રાજ જેમ શબ્દ વડે પુરુષને જે કરાવવુ હોય છે તેની આજ્ઞા કરે છે ને જે ન કરાવવુ હોય છે તેની મના કરે છે, ને આજ્ઞાભંગ કરનારને દોષ છે, તેમ વેદ પણ વિધિવાક્યોથી પુરુષને તેના કલ્યાણમાર્ગ તરફ દોરે છે ને નિષેધવાક્યોથી અકલ્યાણમાર્ગથી દૂર રાખે છે વેદ પઠવામા સદજ પણ અન્યથા ઉચ્ચાર કરવાથી પ્રસવાય કે પાપ થાય છે; એજ કારણથી તે શબ્દપ્રધાન કહેવાય છે. એમા અર્થનો અભાવ તો નથીજ, કેમકે એમ હોય તો તે ગાડા માણસના બકબકાટ જેવું ગણાય, પરંતુ એમા અર્થ જોણુ છે. પુરાણા દિશાક્યો વેદવાક્યોની પેઠે આમ કરવુ એવી આજ્ઞા કરી વિધિના કર્તવ્ય તરફ વાળતાં નથી કે આમ ન કરવુ એવી મના કરી નિષેધના બળથી અકર્તવ્યથી પાછા હઠાવતાં નથી, પરંતુ પૂર્વ પુરુષનાં ચરિત્રાનુ વર્ણન કરી તેમને વિષે યથાયોગ્ય રાગદ્વેષ ઉત્પન્ન કરી મિત્રની પેઠે શેમા પ્રવૃત્ત થવુ ને શેમાથી નિવૃત્ત થવુ તેનો બોધ પુરુષને કરે છે આમ અર્થવાદ્ય-સ્તુતિ-નિન્દાર્પ હોવાથી એ અર્થ-પ્રધાન છે જેમ કાન્તા કટાક્ષ, મદહાસ્ય, આદિ વિલાસોથી કામી પુરુષનું મન ગગન દરી આ માર્ગ ધણુ છે ને આ

શ્રમવૃત્તિર્વા નિવૃત્તિર્વા નિત્યેન, કૃતકેન ચા ।

પુંસાં યેનોપદિશ્યેત, તચ્છાસ્ત્રમભિગ્રીયતે ॥

અનિષ્ટ છે એમ સૂચવી વ્યંગ્ય રીતેજ મનોરથ સફળ કરે છે, તેમ કાવ્ય-
કલા પણ શાસ્ત્ર ને અર્થને ગ્રાણી કરી શબ્દસંક્રિતિ અને અર્થસંક્રિતિને આ-
ધારે રહેલા વ્યંગ્યનાવ્યાપારથીજ સહૃદયના હૃદયને આત્મિક પમાડી રામા-
દિની પેઠે આચારજનું, રાવણાદિ પેઠે નહિ, એમ કર્તવ્ય ને અકર્તવ્યનો
ઉપદેશ કરે છે, માટે એને ધ્વનિપ્રધાન ને કાન્તાસંમિત કહે છે, અને એજ
કારણથી ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે કાવ્ય એ સાહિત્યનું ઉત્તમ અંગ છે. *

કાવ્ય આખ્યાયિકાથી પણ વિશેષ આત્મિક.

તાત્પર્ય એ છે કે શ્રુતિવાક્યો, પુરાણો ને ઇતિહાસ, તેમજ કાવ્યો
એ ત્રણે પ્રકારના શાસ્ત્રોમાથી આપણને ઉપદેશ મળે છે અને આનન્દ
પણ એણેવતે દરબજે મળે છે. પરંતુ કાવ્યમાથી જે આનન્દ મળે છે તે
વિલક્ષણ ને અલૌકિક છે. એજ કારણથી કાવ્ય એ સાહિત્યનું ઉત્તમાંગ
છે. કોઈ કહેરો કે આપણા મધિમુનિઓએ તાપીપુરાણમાં તાપીનું, રેવાપુ-
રાણમાં રેવાનું, અગ્નિપુરાણમાં અગ્નિનું, ને શિવપુરાણમાં શિવનું એમ તે
તે પુરાણમાં તે તે દેવ કે દેવીનું માહાત્મ્ય સંબંધી વિશેષ વર્ણવ્યું છે, તેમ
કાવ્યશાસ્ત્રીઓએ કાવ્યનું માહાત્મ્ય ગાંધું છે કેટલેક અંશે એ વાત સત્ય
છે એમ કહી શકાય, પરંતુ એ અનુભવસિદ્ધ અને સર્વવિદિત છે કે નીતિ-
વચનો આખ્યાયિકાના કે કાવ્યના સ્વરૂપમાં જોવાં આશ્ચર્ય ને આશ્ચ-
ચાય છે તેવાં શુદ્ધ તત્ત્વજ્ઞાનના સ્વરૂપમાં થતાં નથી. ઉપનિષદમાં પણ

***પાણિનિપ્રમુલૈસ્તૈસ્તૈઃ સર્વશાસ્ત્રવિશારદૈઃ ।**

इह तावत् त्रिधा शास्त्रमभ्यधीयत तत्र च ॥

शब्दप्रधानं वेदाख्यं मभुसंमितमुच्यते ।

ईपत्याठान्यथापाठे।मत्यवायस्य दर्शनात् ॥

इतिहासादિકं शास्त्रं मित्रसंमितमुच्यते ।

अस्मार्यवादरूपत्वात् कथ्यते।र्यમप्रधानता ॥

ध्वનિપ્રધાનં કાવ્યં તુ કાન્તાસંમિતમીરિતમ્ ।

શબ્દાર્થો ગુણતાં નીત્યા વ્યક્તનપ્રવર્ણનયતઃ ॥

આથીજ આખ્યાયિકાઓ દાખલ કરેલી છે કયા ને આખ્યાયિકા રસિક છે, પશુ તેના ઉપદેશમાં કાવ્યના ઉપદેશ જેવી મીઠાશ નથી. સ્ત્રી એ ઈશ્વરની માયિક સૃષ્ટિ છે; તેની એટલા, તેના વિલાસ, તેનાં વચનો જેવાં મોહક, અમૃતસિંચક, ને હૃદયગમ થાય છે, તેવાં મિત્રના ચતા નથી. તેવીજ રીતે પુરાણનો ઉપદેશ કાવ્યના ઉપદેશ જેવો ચમત્કારી નથી લાભક કહે છે કે કાવ્યના સ્વાદિષ્ટ રસ સાથે મિત્ર થયલા તત્ત્વજ્ઞાનમાં પણ લોકોને રસ પડે છે. પ્રથમ જીએ મધ ચાટ્યું હોય તો તે કંટુ એસક પણ સુખે પીએ છે * કવિની અલૌકિક શક્તિજ આતુ દારણુ છે. એની વાણીમાં એવું લાલિય રહ્યું છે કે માલતીપુષ્પની માળા દરથી સુગંધ મળ્યા પહેલાં પણ દર્શિતુ દરણુ કરે છે, તેમ સાચા કવિની વાણી તેના શ્રણુનું જ્ઞાન થયા પહેલાં પણ કર્ણમાં મધની ધારા રહે છે + કાવ્યથી આવે દિવ્ય આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે, અને એથીજ એને સાહિત્યનું ઉત્તમ અંગ કહી શકાય.

અપૂર્ણ

સાહિત્યમાં નીતિની ભાવના.

રા. રા. અતિસુખશક્તર કમળાશક્તર ત્રિવેદી એમ. એ, એલ. એલ. બી.)

દાલમાં અનેક રીતે આપણે ઉત્કર્ષ સાધવાને આપણે મથી રહ્યા છીએ ઘણી વાર એમ કહેવામાં આવે છે કે પરિપક્વોતો આ યુગ છે. પરિપક્વની ભાવના કઈ આધુનિક નથી. આપણાજ દેશમાં પ્રાચીન સમયમાં વૈશાલી, રાજગૃહ આદિ રથગાએ બૌદ્ધોની કટલીક મોટી સભાઓ મળી હતી એમ ઇતિહાસથી આપણે જાણીએ છીએ. તે સભાઓનો ઉદ્દેશ ધાર્મિક ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરવાનો હતો આપણી આધુનિક સભાઓના ઉદ્દેશો મનુષ્યજીવનની જુદી જુદી સર્વે પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓમાં સુધારાઓ કરવાના

*સ્વાદુકાવ્યરસોન્મિથં વાક્યાર્યમુપશ્રુંજતે ।

પ્રથમાલીદમઘવઃ પિવન્તિ કદુમેપજમ્ ॥ મામ૦

*અવિદિતગુણાપિ સત્કવિમણિતિઃ કર્ણેષુ વમતિ મધુધારામ્ ।

અનધિગતપરિમલાપિ હસતિ દશં માલતિમાલા ॥

છે વર્ષમાં બાંચે એક માસ એવા જતો દરો કે જે વખતે કોઈ રચને કઈ સભા બરાબર વિશે આપણે નહિ સાંભળતા હોઈએ. સામાજિક, ધાર્મિક, ને રાજકીય પરિપદો વિશે આપણે બહુ સાભળીએ છીએ વળી કોઈક વાર કેળવણીની પરિપદ તો કોઈક વાર નિતિવિષયક પરિપદ, કોઈક વાર વૈદ્યકશાસ્ત્રમાં સુધારા કરવાને નિમિત્તે મેળવેલી પરિપદ તો કોઈક વાર મધ્યપાનનિષેધાર્થે બોલાવેલી પરિપદ વિશે પણ આપણે સાભળીએ છીએ આવા વાતાવરણમાં આપણા સાહિત્યના ક્ષેત્રને પણ સસર્ગ લાગે એ સ્વાભાવિક છે, અને આપણે પણ કેટલાક વર્ષો થયાં પરિપદ મેળવી, સાક્ષર-સમીક્ષન કરી સાહિત્યનો ઉત્કર્ષ કરવાનું કામ હાથ ધર્યું છે.

પરિપદોનો ઉદ્દેશ.

સાહિત્યપરિપદનો ને અન્ય પરિપદોનો ઉદ્દેશ વાસ્તવિક રીતે એકજ છે. એક શબ્દમાં કહીએ તો તે ઉદ્દેશ Civilization અથવા ઉત્તતિ કે સુધારાનો છે. દરેક દેશમાં દરેક સમયે દરેક સત્ત્રેયતિનો અન્તિમ હેતુ મનુષ્ય-માત્રનું દિત સાધવા ને સુધારવાનો જોવામાં આવશે સુધારો, ઉત્તતિ, પ્રગતિ—એવા લુહ લુહ શબ્દો વપરાય છે ખરા, પણ એકદરે એ બધાનો બાવાર્થ એકજ છે. અંગ્રેજીમાં પણ Progress, Civilization, Improvement એવા શબ્દોમાં સ્થિત થતું સહ્યગિન્દુ એકજ માલુમ પડશે. તે સહ્યગિન્દુ વિશે સારાંશમાં વિવેચન કરી, તે મિન્દુ તરફ સાહિત્યની પ્રવૃત્તિમાં આપણે હમેશા નજર રાખવાની આવશ્યકતા વિશે પરીક્ષા કરવી તે મારા આજના વિષયનું ક્ષેત્ર છે.

આજે આપણે આગગાડી, મોટરકારો, સાઇકલો વગેરેની મદદથી જાત-જાતની સગવડો મેળવીએ છીએ. ભલભલા ઉત્તમ ગાયકોનાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ ગાયનો માત્ર લુજ નેટલા પેસા ખરચીને ઘેર બેઠા કોઈ એકાન્ત સ્થળમાં ઇમેલિન ને ફોનોગ્રાફની મદદથી સાંભળી શકીએ છીએ. દૃષ્ટિનું આકર્ષણ કરે એવાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ ચિત્રો—કુદરતની સુંદરમાં સુંદર લીલા, ઇતિહાસમાં સદૈવ માદ રાખવા લાયક નજરે અગળ બનેલા બનાવો, માત્ર ચાર આઠ આનાના ખરચથી દૂર બેઠા અને ચિરકાળને અંતરે પણ સિનેમેટોગ્રાફની મદદથી જોઈ શકીએ છીએ. આમ આપણી સગવડોને અથ, આપણી સુખસંપત્તિને નિમિત્તે, આપણી માનસિક કેળવણીને માટે

આપણે હાલમાં કઈ કઈ નવા સાધનો ઉપાંચયલાં જોઈએ છીએ આ બધું જોઈને, નવીનતાથી અંતર્ગત જઈને આપણે ધણી વાર ઉદ્ધારો પણ કાઢીએ છીએ કે, પ્રાચીન કાળના કરતાં અર્વાચીન કાળ વધારે Civilized છે, વધારે સુધરેલા છે. પરંતુ મોજશોખ ભોગવી રહ્યા બાદ શાન્ત ચિત્તે વિચાર કરતાં કેટલીક વાર આપણને જેમ પણ સુ નથી લાગતું કે, આ બધાં નવાં નવાં સાધનોના ઉમેરા થયા છતાં આપણી મર્યાદા ઉત્તરિતી તો નથી જ થઈ ? વિજ્ઞાનની નવી નવી શોધોથી આપણી ખરી ઉન્નાતિ નથી જ થતી. આપણી મોજશોખો વધી છે, આપણી સગવડો વધી છે, ને આપણી કેટલેક અંશે સુખસુખિત પણ વધી છે વળી કેટલેક અંશે આપણી માનસિક ઉન્નાતિ પણ થઈ છે. છતાં તે ઉન્નાતિનું ને સુખનું ખરૂં બીજા નીતિની કેળવણીમાં છે, અને જ્ઞાન ને નીતિબળ બનને સાચે વૃદ્ધિ પામે ત્યારેજ આપણી ઉન્નાતિ ખરેખરી થાય છે. જ્ઞાન ને નીતિનાં બળો ઉન્નાતિનો પાયો વધારે મજબૂત કરી સુધારાને પણ સુધારે છે, ઉન્નાતિને પણ ઉન્નાત કરે છે એમ કહીએ તોએ કઈ અતિશયોક્તિ નથી ઇમર્મન કહે છે:—

“ In strictness, the vital refinements are the moral and intellectual steps. The appearance of the Hebrew Moses, of the Indian Buddh,—in Greece, of the Seven Wise Masters, of the acute and upright Socrates, and of the Stoic Zeno,—in Judia, the advent of Jesus,—and in modern Christendom, of the realists Huss, Savonarola, and Luther, are casual facts which carry forward races to new convictions, and elevate the rule of life. In the presence of these agencies, it is frivolous to insist on the invention of printing or gunpowder, of steam-power or gas-light, percussion-caps and rubber-shoes, which are toys thrown off from that security, freedom, and exultation which a healthy morality creates in society. These arts add a comfort and smooth-

ness to house and street-life: but a purer morality, which kindles genius, civilizes civilization, casts backward all that we held Sacred into the profane, as the flame of oil throws a Shadow when shined upon by the flame of the Bude-light". [on Civilization.]

મતલબ કે ખરે જોનાં, અમલના મુધારા તે નીતિ ને બુદ્ધિની કેળવણીની દિશામાં છે. યાદુની મોજિક ને હિંદુ છુદ્ધનું આગમન, શ્રીસર્મા તત્ત્વજ્ઞાનીઓનું આગમન, જ્યુડિયામાં જસમ કાધરદત્તું ને આધુનિક ખ્રિસ્તિ મુનકામાં હ્યુથર વિગરેનું આગમન—આ બધા બનાવો, લોકોના મન નવીન ધર્મમતો ને નીતિની ભાવનાઓમાં સ્થાપિત કરવાી જીવનસૂત્રોને ઉચ્ચતર કરનારા પ્રાસંગિક બનાવો છે. જ્યાં આ શક્તિઓ કામ કરે ત્યાં મુદ્રાલય કે વસાવટની મોઘો, અથવા તો ગનપાઉડર કે ગેસલાઈટની શોધોના મહત્ત્વ વિશે વારંવાર પ્રશંસા કરવી નકામી છે. સારી નીતિથી સમાજમાં જે સુલેહ, સ્વતંત્રતા, ને આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે તેના આગળ આ બધી મોઘો તો રમત જેવી છે. આ મોઘો ને કળાઓ શુદ્ધ અને શહેરના જીવનમાં સંગઠ્ય ને સંગઠતાને ઉમેરે છે, પણ પ્રતિબાને પ્રોત્સાહનલિત કરનાર, મુદ્રાશને મુદ્રાગનાર ઉચ્ચતર નીતિ આગળ આપણે જે જે વસ્તુઓને પવિત્ર ગણતા હતા તે બધી અપવિત્ર લાગે છે, પાશળ દહે છે, ને અર્થવાર્ધ જાય છે. આ પરથી સ્પષ્ટ માલૂમ પડે છે વિજ્ઞાનથી જીવનને ઉન્નતિના માર્ગમાં પ્રકાશ મળે છે ખરો, પણ તે નીતિના પ્રકાશ આગળ નિર્માણ, નહિ જેવો, તદ્દન ઝાંખો જોવામાં આવે છે. તેથી કોઈ પણ દેશની ઉન્નતિમાં નીતિની ઉન્નતિ આવશ્યક છે.

ઉપરના વિચારો સાહિત્યને વિશે પણ એક સરખી ગતિજ્ઞ લાગુ પડે છે. કોઈ પણ સાહિત્ય નીતિને માર્ગે પ્રયાણ ન કરતું હોય તો તેથી દેશને કે સમાજને સંગીન લાભ નથી જ થતો જે સાહિત્ય વાચકવર્ગનું મન ઉન્નત ન કરી શકે તે સાહિત્યના લેખકો સારી ને કાગળનો માત્ર દુરુપયોગ કરે છે. જે સાહિત્ય વાચકવર્ગનું મન નિર્માણ અર્થમાં મધ્યપથ સુધી તેને મત્ત, મોદ્દ, ને નીતિની દિવ્ય મૂર્તિના દર્શન ન કરવા શક

તે સાહિત્યના લેખકો પોતાની શક્તિનો ને પોતાના કાળનો પણ દુરુપયોગ કરે છે. વળી જે સાહિત્ય વાચકર્ણનું મન ચીમડાયલા સુધાવલા વિષયોમાં નિમગ્ન રાખી તેને પોષક ને હિતકર વિચારોનું લાભું પૂરું ન પાડી શકે તે સાહિત્યના લેખકો પોતાની શુદ્ધિનો પણ દુરુપયોગ કરે છે, કોઈ પણ સાહિત્યનું ગૌરવ તેમાં લખાયેલા સત્ય વિચારો ને તેમાં દર્શાવેલા આ વેલી સુંદર ભાવનાઓથીજ માપી શકાય છે પુસ્તકોની સખ્યા, કે કવિ કે સાક્ષર કે લેખકોની સખ્યા તો ઉપલક્ષની વસ્તુઓ છે. તેજ પ્રમાણે માનસિક કે વર્તમાનપત્રોની માત્ર સખ્યા નજીવી વસ્તુઓ છે

અપૂર્ણ

હાસ્યરસ.

(૧૯ શ. મોહનલાલ પાર્વતીશંકર દવે એમ. એ., એલ. એલ. બી.)

પ્રકાશના.

આ અગત્યના વિષય સંબંધી એક વખતે સદ્ગત સાક્ષર થી નવલરામભાઈ તરફથી કેટલીક ચર્ચા કરવામાં આવી હતી, અને એજ વિષય ઉપર હાલ ગુજરાતના એક જાણીતા સાક્ષર તરફથી વધારે વિસ્તૃત અને વિદ્વત્તામય ચર્ચા કરવાનું કામ ઉપાડી લેવામાં આવ્યું છે જે વિષયને આવા સમર્થ વિદ્વાનોને હાથે ચર્ચા પામવાનું સદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું છે તેના સંબંધમાં કેટલાક ઉપલક્ષિયા વિચારો દર્શાવવાની હું આ રથો દ્વિમત કંઈ છું. બચાવમાં જો મારાથી કંઈ પણ કહી શકાય એમ હોય તો તે એટલુંજ છે કે કેટલાક ખાસ સંજોગોને લીધે એ વિષય ઉપર કંઈક વિશેષ વિચર કરવાની મને જરૂર પડી હતી.

પ્રયોજન.

આ વિષય સંબંધી ચર્ચા કરવામાં આવે તેનું ખાસ પ્રયોજન એ છે કે હાસ્યરસવાળાં લખાણોની આપણા સાહિત્યમાં ઘણી ખોટ છે અને એ ખોટ પુરાવા તરફ આપણું લક્ષ રહે એ ઘણું સ્વાભાવિક છે. એ લક્ષને પરિણામે ખરેખર હાસ્યરસ વગરના અને નિર્માન લખાણોથી આ પણ માહિત્ય દ્વિગત ન થાય પણ ઉત્તમ પ્રકારની રચનાઓ વ્યાપ તેને

માટે ખરેખરો હાસ્યરસ કોને કહેવાય તે વિષે શાન્ત અને નિર્વિકાર છુ-
દ્ધિથી ચર્ચા ચલાવવાની ધણી જરૂર છે.

રસ.

પણ ખરેખરો હાસ્યરસ કોને કહેવાય એ પ્રશ્નનો ચોખ્ખો ઉત્તર આપી
સકાય તેને માટે રસ એ શું છે અને હાસ્ય તથા હામ્યરસ એ બેને એક
ખીજની સાથે કેવી રીતનો સમન્ધ છે એ પ્રશ્નનો નિર્ણય થવો જરૂરને
છે રસ એટલે શું એ પ્રશ્નના સમન્ધમાં મુઝાટ વગેરે કામ્યશાસ્ત્રના
મન્થકારોએ ઘણો ઊંડો વિચાર કરેલો છે, પણ વિસ્તારભર્યો લીધે એવા
પ્રમાણુમૂળ ગ્રંથોમાંથી લાંબા ઉત્તરો આપવાનું કામ હું આ સ્થળે હા-
થમાં લેતો નથી એ વિદ્વાનોનાં વચનોનું તાત્પર્ય જણાવીનેજ મારે આ
સ્થળે સંતોષ માનવો પડશે એ તાત્પર્ય એટલુંજ છે કે મનુષ્યના આ-
મણા અનુભવોને પરિણામે રતિ, હાસ્ય, શોક, ક્રોધ, ઉત્સાહ, ભય,
જુગુપ્સા, વિસ્મય વગેરે ગ્રંથાંશી બાવો તેના હૃદયમાં વસતા હોય છે, અને
અમુક રચના વડે કરીને અમુક સ્થાપી બાવતો જ્યારે તેને સાક્ષાત્કાર થાય
ત્યારે તેનું હૃદય આર્દ્ર બને છે, પીગળે છે, અને રસની નિષ્પત્તિ થ-
પણી કહેવાય છે

હાસ્યરસ.

આ પ્રમાણે રસ તે શું છે એ આપણે જોયું. હવે આપણે હાસ્ય
રસ કોને કહેવાય તેનો વિચાર ચલાવીશું આખરો પાનમાં રાખવું જરૂર
રતું છે કે રસશાસ્ત્રના મીમાંસકોએ હાસને પણ સ્થાપી બાવ તરીકે
ગણવાનું કારણ સ્પષ્ટજ છે. અમુક મારે બતાવ મને સારે માણસને જેમ
શોક થયા વગર ગહેતો નથી તેમ અમુક સારો બતાવ બને ત્યારે તેને
હર્ષ પણ થયા વગર રહેતો નથી હર્ષ કે શોકનો અનુભવ થતાં હસવું કે
રડવું આવે એ મનુષ્યમાત્રનું સ્વાભાવિક લક્ષણ છે. હાસ્ય કે રુદન કર-
વાની ટેવ મનુષ્ય સિવાય ખીજ કોઈ પ્રાણીઓમાં હશે કે નહિ તે કદાચ
શકાસ્પદ ગણાય, પણ મનુષ્યના સમન્ધમાં તો એ વિષે મતભેદનો અ-
વકાશજ નથી રોમમાં એક વખતે કેટલાક ફિલસૂફો (STOIC) એવા
નીકળ્યા હતા કે જેઓ હર્ષ-શોકનો ત્યાગ કરવો એના જિતેન્દ્રિયતાના
અકુદરતી ખ્યાલો ધરાવતા હતા. રિતેકાતા અંતરમાં એવું કહેવાય છે
નીરો તરૂંથી એને મૃત્યુની શિક્ષા રૂમારવામાં આવી ત્યારપછી

મનુષ્યનું દુઃખ ભોગવતા ભોગવતા પણ એ ફિલસૂફીના લાપણુ ચલાવે
જતો હતો, પણ એવા પ્રકારના વર્તનને સર્વ ક્ષાઈ અસ્વાભાવિક ગણે
છે અને સિનેકાના સંમન્ધમાં પણ એ વાત ધણુંખર એના દલીલણના
ઉદાહરણ તરફિજ રજુ કરવામાં આવે છે. જે માણસ હસી શકે નહિ
તેનામાં મનુષ્યત્વની એટલી અપૂર્ણતા છે એમ આપણે કહી શકીએ શે-
ક્સપિયરની કૃતિઓનાં જે વખાણ કરવામાં આવે છે તેનું મોટામાં મોટું
દારણુ એ છે કે મૂર્ખમાં મૂર્ખ, રે ! દુષ્ટમાં દુષ્ટ માણસ તરફ પણ સમ-
ભાવની દૃષ્ટિથી જોઈને તેની સાથે હસી શકે એવું એનામાં સામર્થ્ય હતું.
હાઉકને પોતાના “Shakespeare, His Mind and Art” એ
ગ્રન્થમાં શેક્સપિયરના હાસ્યનું વૈવિધ્ય (many-sidedness) બતાવી-
આપ્યું છે અને એ વિદ્વાને જણાવ્યું છે કે ઊંડી નજરથી હમેશાં વિશ્વની
રચનામાં હાસ્યનું તત્ત્વ પણ સમાવણું મલમ પડે. ગમીર તત્ત્વચિંતકોમાં
હાસના સ્થાપી લાવવું પ્રાથમ્ય ન હોવાથી એ અગત્યના તત્ત્વનું તેઓ દર્શન
કરી શકતા નથી, અને તેને લીધે તેઓના વિશ્વસત્ત્વની વિચારોમાં અ-
સુક પ્રકારની અપૂર્ણતા આવી જાય છે. પણ શેક્સપિયરમાં એવી અપૂર્ણતા
નહોતી પ્રાણિમાત્રની સાથે નિખાલસ હૃદયથી એ હસી શકતો હતો એ
દારણુઓજ એની કૃતિઓમાં કુદરતનું યથાર્થ પ્રતિબિંબ પડેલું આપણા
જેત્રામાં આવે છે

હાસ્ય અને હાસ્યરસ.

પણ શું હસવું અવે ત્યારેજ હાસ્યરસ ઉત્પન્ન થયેલો કહેવાય ?
હાસ્ય અને હાસ્યરસ એ બેની વચ્ચે શું એવો અનિવાર્ય સમન્ધ છે કે
જ્યાં હાસ્ય આવે ત્યાં હાસ્યરસ હોવોજ જોઈએ અથવા જ્યાં હાસ્યરસ
હોય ત્યાં હાસ્ય આવવુંજ જોઈએ એમ આપણાથી કહી શકાય ? આ પ્ર-
શ્નો ઉત્તર આપણે નમરમાજ આપી શકીશુ જીવનમાં અનેક પ્રસંગો
એવા બને છે, અનેક લખાણો એવા વર્ણવામાં આવે છે કે જેનાથી આ
પર્યુને ધણું હસવું આવે, છતાં તે પ્રસંગોને અથવા તે લખાણોને હાસ્ય
રસવાળા આપણે કહી શકીશુ નહિ. લખાણની ખાલિશતા જોઈને આપણને
કેટલીક વખતે હસવું આવે છે, તે લખાણ આપણને હસાવે છે, પણ તે
ટક્કા ઉપગ્રી તે લખાણમાં હાસ્યરસ છે એવું આપણાથી કહી શકાશે
નહિ. નાટકોમાં દારમો ઘણા આવે છે તે કેટલીક વાર આપણને પેટ પ

કડીને દસાવે છે, જતા ધણી વખતે તે હારસોથો જોઈએ તેવો આનંદ આપણને મળતો નથી, રે! બીજાકુલ આનંદ મળતો નથી અને ઉગ્રટો કટાણો આવે છે એમ કહીએ તો તે પણ જોડું નથી. એવી ઋચિનિમા દાસ્યનું તત્ત્વ પુષ્કળ હોવા છતાં દાસ્યગમની નિષ્પત્તિ થઈ નથી એમજ આપણે કહેવું પડે. એથી ઉલટું, નવા દાસ્યરચ દેવ ત્યાં આગળ દર્મેશ ખડખડ દસવું આવે એમ પણ બનતું નથી. એકિમનનો "Fangs" (પખાઓ) ઉપરનો નિમષ, સ્ટીલનો "The Ugly Club" (જે ગ્રાળ મણસોની સભા) એ નામનો નિમષ, શેક્ષપિયરના "હૃમ્સેટ" મનો "grave-digger" (કબર ખોદનાર) નો પ્રવેશ, એ સર્વ રચનાઓ આપણને ખડખડ દસાવે એવી નથી. એ રચનાઓ દાસનો જે સ્થાયી લાવ આપણા ઉદયમા હોય તેનો સાક્ષાત્કાર કરીને ચિત્તને વધારે પ્રયુક્ત બનાવે છે અને એટલેથીજ અટકે છે; જતા એમા હામ્યરસ છે અને તે પણ ધણી ઊંચા પ્રકારનો છે એ વાનની કોનાથી ના પાડી શકાય ?

(અપર્ણા)

હિંદુસ્તાનનું ૧૯૧૧ નું વસ્તીપત્રક.

માણુ સાક્ષત અઠ ૧ મા ૫ ૪-૫ મા વર્તમાનપત્રોને આધારે વસ્તીપત્રકના જે આંકડા આપવામાં આવ્યા છે તેમાં બહાર પડેલા સરકારી, સત્તાવાર સેન્સમ રિપોર્ટ સાથે સરખાવતા કોઈ કોઈ ઇલાકા વગેરેમા જે જુજ ફેરફાર માલમ પડે છે તે, તથા મુંબઈ ઇલાકાના ઉત્તર ભાગના જુદા જુદા જિલ્લાની તેમજ હિંદુસ્તાનના મુખ્ય મુખ્ય શહેરોની વસ્તીના આંકડા એ રિપોર્ટ ઉપરથી નીચે આપવામાં આવે છે —

ઇલાકા, દેશી રાજ્ય, અથવા એજન્સિ

૧૯૧૧

૧૯૦૧

ઇલાકાઓ ૨૪,૪૨,૬૭,૫૪૨	૨૩,૧૧,૦૫,૬૪૦
બગાણા	૫,૨૬,૬૮,૨૬૮	૫,૦૭,૧૫,૭૮૪
મુંબઈ (ઇલાકા)...	૧,૬૬,૭૨,૬૪૨	૧,૮૫,૫૮,૬૫૦
મુંબઈ ...	૧,૬૧,૧૩,૦૮૨	૧,૫૩,૦૪,૭૬૬
સિંધ ...	૩૫,૧૩,૪૩૫	૩૨,૧૦,૮૧૦
કર્મ ...	૧,૭૪,૮૭૧	૧,૮૦,૬૦૭

નિશાઓ અને વહીવટી પ્રદેશો.

ગભરો, એન્જિનિસઓ	૭,૮૮,૬૪,૬૬૫	૧,૨૭,૫૫,૧૧૬.
-----------------------	-------------	--------------

મધ્ય હિંદના રાજ્યો.....	૨૧,૧૭,૦૦૨	૧૬,૩૧,૧૪૦.
-------------------------	-----------	------------

એન્જિનિસઓ અને કુંબરી ભતો

પંજાબના રાજ્યો.....	૪૨,૧૨,૭૬૪.	૪૪,૨૪,૩૬૮
---------------------	------------	-----------

રજપૂતાના એન્જિનિસ.....	૧,૦૫,૩૮,૪૨૨.	૬૮,૫૩,૩૬૬
------------------------	--------------	-----------

સંસ્કૃત પ્રાંતો	૮,૩૨,૦૩૬.	૮,૦૨,૦૬૭
-----------------------	-----------	----------

મુખ્ય ઇલાકાનો ઉત્તર ભાગ.

૧૯૧૧

૧૯૦૧.

અમદાવાદ નિશો	૮,૨૭,૮૦૬	૭,૮૫,૮૬૭
---------------------	----------	----------

ભરૂચ " 	૩,૦૬,૭૧૭	૨,૬૧,૭૧૩.
----------------------------	----------	-----------

ખેડા " 	૬,૬૧,૭૪૪	૭,૧૬,૩૩૨.
-----------------------------	----------	-----------

પચમહાલ " 	૩,૨૨,૬૬૫	૨,૬૧,૮૨૦.
-------------------------	----------	-----------

સુરત " 	૬,૫૪,૧૦૬	૬,૩૭,૦૧૭.
----------------------------	----------	-----------

થાણા " 	૮,૮૨,૭૦૮	૮,૧૧,૪૨૩.
---------------------------	----------	-----------

મુખ્ય ઇલાકાનાં ટેલિગ્રાફ રેલી રાજ્યો.

૧૯૧૧

૧૯૦૧

અંબાલ.....	૭૨,૬૫૬	૭૫,૨૨૫.
------------	--------	---------

કનૈયા	૫,૧૩,૪૨૬	૪,૮૮,૦૨૨.
----------------	----------	-----------

કાશિઆવાડ	૨૪,૬૬,૦૫૭	૨૪,૨૬,૧૬૯.
----------------	-----------	------------

મહીલાઈ એન્જિનિસ.....	૪,૧૨,૬૩૧	૩,૧૧,૫૪૫.
----------------------	----------	-----------

પાલમુપુર એન્જિનિસ.....	૫,૧૫,૦૬૨	૪,૬૭,૨૭૧.
------------------------	----------	-----------

રેવાકાંઠા એન્જિનિસ	૬,૬૫,૦૬૬	૪,૭૬,૦૬૪.
--------------------------	----------	-----------

સુરત એન્જિનિસ	૨,૦૭,૮૩૭	૧,૭૬,૮૮૯.
----------------------	----------	-----------

વરોહગ રેલ 	૨૦,૩૨,૭૬૮	૧૬,૫૨,૬૬૨.
-----------------------	-----------	------------

મુખ્ય મુખ્ય નદીઓ

૧૯૧૧

૧૯૦૧

અમરેલી	૮૬,૨૨૨	૭૦,૮૩૬.
----------------	--------	---------

કચ્છ (તળ)	૮,૬૬,૦૬૭	૮,૪૭,૫૯૬.
સુરત	૬,૭૬,૪૨૫	૭,૭૬,૦૦૬.
અમદાવાદ	૨,૧૬,૭૭૭	૧,૮૫,૮૮૬.
પૂના	૧,૫૮,૮૫૬	૧,૫૩,૩૨૦.
કોચી... ..	૧,૫૧,૬૦૩	૧,૧૬,૬૬૩.
સુરત	૧,૧૪,૮૬૮	૧,૧૬,૩૦૬.
રત્ન	૨,૬૨,૩૧૬	૨,૪૫,૪૩૦.
નાગપુર	૧,૦૧,૪૧૫	૧,૦૭,૭૩૪
જામનગર	૧,૦૦,૬૫૧	૬૦,૫૩૩.
ગાંધી	૧,૦૮,૫૫૧	૮૬,૭૩૩.
મદ્રાસ.	૫,૧૮,૬૬૫	૪,૦૬,૩૪૬.
દિલ્લી... ..	૨,૩૨,૮૩૭	૨,૦૮,૫૭૫.
લાહોર.	૨,૦૮,૬૮૭	૨,૦૨,૬૬૪.
અમૃતસર . ..	૧,૫૨,૭૫૬	૧,૬૨,૪૨૬.
લખનૌ.	૨,૫૬,૭૬૮	૨,૬૪,૦૪૬.
કાંપી	૨,૦૩,૮૦૪	૨,૧૨,૦૭૬.
કાનપુર	૧,૭૮,૫૫૭	૨,૦૨,૭૬૭.
આમ	૧,૮૫,૪૪૬	૧,૮૮,૦૨૨.
અલાહાબાદ ..	૧,૭૧,૬૬૭	૧,૭૨,૦૩૨.
વડોદરા.	૬૬,૩૪૫	૧,૦૨,૭૬૦.
દેશ	૪૪,૬૪૭	૮૬,૬૮૬.
લુધિયાના	૪૬,૬૫૨	૮૬,૧૫૪.
બોપાલ.	૫૬,૨૮૪	૭૭,૦૨૩.
મહેસુર.	૭૧,૩૦૬	૬૮,૧૧૧.
બંગલોર.	૮૮,૬૫૧	૬૬,૪૪૭.
જેપુર	૧,૩૭,૦૬૮	૧,૬૦,૧૬૭.
શ્રીનગર. . . .	૧,૨૬,૩૪૪	૧,૦૨,૬૧૮.
પેશાવર	૬૭,૦૩૫	૬૫,૧૪૭.

વાચનમાળાના ખુલાસા.

(માત્રુ ૫ ૧૪૩ થી)

નહેરો—નદી વગેરેનું પાણી ખેતીના ઉપયોગ માટે મોટી નીક વડે નદીથી ઘણું દૂર સુધી લઈ જવામા આવે છે ગંગા તથા જમના નદીની નહેરો વડે ઉત્તર હિંદુસ્તાનના ઘણા ભાગોમાં પાણી પૂર પડે છે. પામે આવેલા એ સમુદ્રો વચ્ચેની જમીન ખોદીને વહાણની આવજા માટે પાણીનું જે જોડાણ કરવામા આવે છે તે પણ નહેરના નામથી ઓળખાય છે.

મુવેજની નહેર—મીસરના રાજા રામીસિસ ખીજાએ પહેલવ-
હેલી આ નહેર ખોદી હતી, પરંતુ તે પાછળથી પુરાઈ ગઈ હતી. ઇરા-
નના રાજા ડેરપસ પહેલાએ પછી તે ખોદી હતી ફરીથી એક વાર
આરમ લેડાએ સાફ કરી વપરાતી કરી હતી. ભૂમધ્ય અને રાતા સમુ-
દ્રને જોડવા, મહાસાગરમા ફરતાં મોટા વહાણો જઈ શકે એવી પહોળી
નહેર ખોદવાના યોજના નેપોલીઅને બની કરી ઇજનેરને તપાસ કરવા
મોકલ્યા તે ઇજનેરને એવો અભિપ્રાય થયો કે રાતા સમુદ્રનું તળીયુ
ભૂમધ્ય સમુદ્રના તળીયા કરતાં ૩૦ ફુટ ઊંચુ છે, તે પરથી એ વિચાર
માઠી વાળવામાં આવ્યો, પણ ઇ. સ. ૧૮૪૧ માં અંગ્રેજ અમલદારોએ
એ મજાતરી ભૂવખરેલી છે એવું બતાવી આપ્યું, તે પરથી 'લેમેન્સ'
નામના ફ્રેંચ સાહેબે ઇજ્જતના ખોદવનું મન સંપાદન કરી ઇ. સ. ૧૮૫૮ની
૨૫ મી એપ્રિલે પાર્ટ સેડ અગળથી એ કામ શરૂ કરાવ્યું. વચમા કેટ-
લાંક કારણસર કામ હંદુ પડ્યું, પણ આખરે ઇ. સ. ૧૮૬૯ ના નવેમ્બર
માસની ૧૭ મી તારીખે જવા આવવા માટે એ નહેર ખુલી મૂકવામાં
આવી. નહેર ખોદવામા આસરે બે કરોડ પૌંડ જેટલો ખર્ચ થયો હતો.
એ નહેર ૯૭ માઇલ લાંબી છે પહેલાં પાણીની સપાટી ૧૫૦ થી ૩૦૦
ફુટ પહોળી હતી, તળીયાની પહોળાઈ ૭૨ ફુટ હતી, અને ઓળમાં
ઓછી ઊંડાઈ ૨૬ ફુટ હતી એ નહેર વચ્ચે વચ્ચે કેટલાંક સરોવરમાં
ધર્મને જાય છે. પાંચ ૭ માઇલને અંતરે વહાણો એક ખીજાને પસાર
કરી શકે તેટલા માટે વહાણ ખાજુ ૫૦ ગડી મોં એવી ગાંઠવાળું ગળવામાં

આવી છે વેપાર ધણી વધી જવાથી ઇ. સ. ૧૮૮૬ માં એ નહેરવી પટ્ટા-
ગાર્હ તથા જિગર્હ વધારવાનું કામ શરૂ થયું. ઇ. સ. ૧૮૯૦ સુધીમાં જિ-
ગર્હ ૨૮ ફુટ જેટલી થઈ, અને પાર્ટ સેન્ટ્રી બિટર સરોવર સુધી ૧૪૪
ફુટ અને બિટર સરોવરથી મુએગ સુધી ૨.૩ ફૂટની પટ્ટાગાર્હ કરવામાં
આવી ઇ. સ. ૧૮૮૬ માં એ નહેરવાથી વહાણને પસાર થતા ૭૬ ઠ-
લાક લાગતા, પરંતુ ઇ. સ. ૧૮૯૮ માં ૧૫૫ ઠલાકમાં વહાણ પસાર
થતા. એ નહેરને લીધે એશિયા તથા યુરોપના મુસાફરોને અને વેપારી-
ઓને ધણી સુગમતા થઈ છે, તથા આખા આફ્રિકાખંડની પ્રવૃત્તિઓ
કરવાની પ્રથમ જે જરૂર પડતી તે જતી રહી છે.

ધંધા પ્રમાણે ઘણી જાતો હતી—દિલ્હીમાં પશુ જાતોનું
બંધારણ ધંધા પરથી થયું માત્રમ પડે છે વગિરે કાતી, કાપી, સુતાર,
હુદાર, સોની, માળી, મેચી, ઇલાદિ જાતો ધંધાનુજ સૂચન કરે છે.

પ્રવીણ—સ. મારી રીતે વાકેફ, હેશિયાર.

નિર્વાહ—સ. 'નિર્વહ' ઉપરથી. ગુજરાત.

પ્રાણીઓને દેવ ગણી—હિંદુ લોકોમાં નાગને દેવ ગણવામાં આવે
છે. નાગપત્રમી વગેરે વ્રત તથા તહેવાર તેના તરફના પૂજ્યભવને લીધે
પણવામાં આવે છે. નળદમયન્તીના આખ્યાનમાં 'કોર્કટક' નાગની અદ્
જીવ શક્તિનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

પુનર્જન્મ—૩૧૫માં જન્મ થયો તે. હિંદુ લોકો પશુ મીસરોઓની
માફક મને છે કે એકનો એક જન્મ પોતાના કર્મને આધારે બરણ પછી
અડતી અથવા બીજીની યોનિમાં જન્મ લે છે.

એકજ પરમેશ્વરને માનતા—દેવાદિ ઇશ્વરની શક્તિઓથીજ
નહિ અટકતા પુરોહિતો આગળ વધી મૂળ પરમેશ્વર એકજ છે એવી જાણી
લાવનાં સુધી પહોંચ્યા હતા.

રાખ સાથેની રાખવાની કળા—આ કળા મીસરી લોકોએ
શોધી કાઢી હતી આ કળા મોઢવાનું મૂળ કારણ એવું લાગે છે કે મી
સરી લોકો એમ ધારતા કે તણ કે દસ દહાર વધે સુધી આત્માની ઉપા

લીનું ચક્ર (સાષ્ટકલ) પૂરું કર્યા પછી તે અત્માને પાણુ મનુષ્યનુ રૂપે ધાગ્યુ કરવાને શરીર સાનવી રાખવાની જરૂર છે. એ ઉપરાંત આથી ૧ સખધી કારણો પથ્યુ હશે. કેટલીક દત્તકથાઓ અપની એ કાર્યને ધાર્મિક સ્વરૂપ આપવામા આવ્યુ હશે એમ પણ માનવામા આવે છે. એ કથાની શરઆત ઓછામા ઓછા ૪ સ પૂ. ૪૦૦૦ વર્ષ પર થઈ હોવી જોઈએ.

ક્રિયા—એક લીધો શખની પાસગીની નીચે ડાબી બાજુએ બેસ વતી એક લીટી કાઢતો તે લીટી નીચે એક નીચલા વર્ણનો અમલદાર પરચરના છુટ્ટા ચપ્પુ વડે એક ઊંડુ બાકુ પાડે. લારપછી એક મોલસ હાથ ખને મૂત્રાશય રહેવા દઈ આંતરડા અને ફેફસા કઢી લેતો, અને ખીજે માણસ નાક વાટે મગજ ખચી માડતો એટલે સાચવી રાખવા માટે જરૂરના ક્ષાર તથા મગાવા કરવા માટે તે તૈયાર થતુ. કેવી જતનના ક્ષાર તથા મસલા બરવા તેનો આધાર અગ્યવાની રકમ ઉપર રહેતો.

ધનાદય લોકો નસકોરામાથી બેપરીના પોલાણમા ખાસ વસાણાઓ બેસાવતા, ખજૂરીના ચ્ચના દારમા પેટ કાઢી કમાવતા, તેમા હીરામોજ, તજ વગેરે ખીજા પદાર્થો ભગવના, અને ડાબી બાજુનું બાકુ સીવડાવી લેતા. શખને પછી ૭૦ દિવસ મુધી કાઢખાતરાળા પાણીમા નાખતા, ધોઈને ગુદગી ચોટાડેલા રણુના પડેમા વિગળતા, અને ધની કે કમરની ખીંતને અડેથી એક સ ટડ ની પેગીમ કાઢુ મૂકતા આ ક્રિયામા એક ' સિસ્તર ટૅલન્ટ ' (દાવ્ય ૭૨૫ પૌડ જેટલો હશે) ખચ થતો.

એથી સસ્તી ક્રિયામા એક ' મ.કના ' (દાવ્ય ૨૧૩ પૌડ બરોબર હશે) જેટલો ખચ થતો.

સાથી ગરીમ વર્ગ શખને હીરામોજમા બોગતા, અને ૭૦ દિવસ મીઠાના પાણીમા રાખી મૂકતા. આ નિઃશય ૧૮ મીઠા ધણી ધણી રીતે ચખા આવવી રાખવામા આવતા. કેટલાક તો ખખ ન્તામા શખને મૂકવાજ.

સજ્જક બવ કરી લેતા.—બધ મનાનું ધાગ્યુ એજ કે હવા બદર દાખચ થય નહ દવાઓ તથા ખજી ધણી વગુઓ સાચવી રાખવા માટે ' એરગર્મટ ' એટલે હવા પ્રવેશ ન કરે એવી રીસીઓ રાખવી પડે છે એ સવને વિદિત છે.

મુખ્ય સંગ્રહસ્થાનો—લંડન, આંદરડ, ફ્રાંકફર્ટ, જેન,

વિ એના, મ્યુનિય, બલિન, સેંટ. પીટર્સર્ગ, રોમ, પેરિસ, વગેરેમાં ઘણા કિમની સમઢરયાનો છે. હિંદુસ્થાનમાં જેપુરનું સમઢરયાન વખણાય છે. પ્રથમ સમઢરયાનોમાં વિગેરે કરીને શિલ્પકામ, ચિત્રકામ, તથા હસ્તલિખિત પુસ્તકોજ રાખવામાં આવતા હવે કુદરતના ઇતિહાસનો ચિતાર આપનાર વિદ્યા મળંધ્રી દરેક નવી શોધખેળથી મળી આવેથી વસ્તુઓ સંઘઢરયાનમાં મૂકવામાં આવે છે સમઢરયાનની ખામ ખૂમી અને ઉત્તર્મત, વસ્તુઓની ગોઠવણ પર આધાર રાખે છે.

કાંખીસિસ—ધરાનના રાગ્ન સાઈરસનો પુત્ર કાંખીસિસ ઇ. સ. પૂ. ૫૨૬ માં ગાદીએ બેઠો હતો. પોતાના ભાઈને મારી નાખી ઇ. સ. પૂ. ૫૨૭ અથવા ૫૨૫ માં મીસર પર સ્વારી કરી લાના રાગ્નને હરાવી ૭ મહીનામાં આખા ઇજીપ્તનો માલીક બન્યો. કાંખીસિસે એકઢરે મીસરના લોકો સાથે મત્રતાથી કામ લીધું હતું, પણ પાછળના ભાગમાં તેને દાર પીવાની ટેવ પડી, અને તે ધાતકી વર્તણુક અભાવવા લાગ્યો. એટલામાં ઇ. સ. પૂ. ૫૨૨ માં એણે સાક્ષ્યે કે ધરાનની ગાદી ખીલ કાઢીએ લઈ લીધી છે, તે પરથી તે પાછી મેળવવા ઇજીપ્તથી નીકળ્યો, પરંતુ રસ્તામાંજ જાંધ ઉપર અકસ્માત ઇજા થવાથી સીંગિઆમાં મરણ પામ્યો.

મક્રુનીઆ—આર્કિપેલેગો અથવા ઇજીપ્તન સમુદ્રના વાયવ્ય કોણમાં એ દેશ આવેલો છે. ઓસ પુ દુમકો કરવામાં સામેજ થવાની ઇચ્છાનીઓએ મક્રુનીઆના લોકોને જરૂર પાડી હતી. પછીથી કેટલોક વખત ઓસના અને તે પછી રોમના તાબામાં તે રહ્યું હતું. દસમી સદીમાં બંગોરિઆના, ને આઢમી સદીમાં સર્વિઆના તાબામાં હતું. મોંગોલી, સદી પછીથી તુર્કી રાજ્યનો એ એક ભાગ બન્યો.

પાઠ ૧૭—અઢારેક ક્રિયા—ટાંકણી મનાવવામાં અઢારેક વિભાગો કરવામાં આવે છે. રમવાના પાનાં બનાવવામાં એનાથી પચ્ચ ચારગણા એટલે બેત્તેરેક વિભાગ પાડવામાં આવે છે. જુદા જુદા કારીગરોને આ વિભાગો મોપવામાં આવના હોવાથી ૩૦ કારીગરો એક દિવસમાં ૧૫,૫૦૦ પાનાં બનાવી શકે છે. જો એકજ કારીગર બધાં કામ કરે, તો દિવસમાં એક કે બે કરનાં વધારે પાનાં નજર કરી શકે. પરંતી લઈને—પોતપોતાનું કામ જુદુ નહો કરી વર્તે.

પાઠ ૧૮—પોરગોપચાર—આવાહન, આસન, પાદ, ગર્ધ, આચ' મન, સ્નાન, વસ્ત્ર, યજ્ઞોપવીત, ચંદન, પુ પ, ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય, પૂર્ણિકાનામૂલ (પાનમોપારી), દક્ષિણા, નમસ્કાર—એ મોળ (પૂજનની) સામગ્રી

આતરબરદાસ—કા આતર=હૃદય+મરૂ=આગળ+દારતત્ત્વ=મૂકતુ ' આતરબરદાસ ' = ' હૃદય આગળ મૂકતુ ' એટલે ' બૂલતુ નહિ, પણ દરેક રીતે તગ્મવીજ કરવી તે '.

યજ્ઞમાન—સં. યજ્ઞ ઉપરથી વર્તમાન કૃદન = યત કરનાર અર્થે ' યજ્ઞમાન ' એટલે ' જોને ત્યા પગલો આલોડો હોય તે, પગલોની આગ-તારવાગતા કરનાર ધરનો ધણી '.

(અપૂર્ણ)

ધારાસભાઓનું બંધારણ.

(રા. રા. જનુશાઈ અચરતકાસ સૈયદ. બી. એ.)

લાખા સમય ઉપર રચાયેલા કાયદાથી નિર્મત્રિત થયેલી હિન્દુસ્તાનની ધારાસભાઓના સ્વરૂપમા થોડાંબોડો ફેરફાર કરવો જેમજ તાગવાથી નામ-દાર મેકેટરિ ઓફ રોટની મજુગીથી સને ૧૯૦૯નો ઇન્ડિઆ કાઉન્સિલ એક્ટ (હિન્દુસ્તાનની ધારાસભાઓનો કાયદો) પસાર થયો હતો. આમાં મુખ્યત્વે કર્મી ધારાસભાના સભાસભોની સંખ્યા, તેમની નીમણુક કે ચૂં-ણીને લગતી બાબતો, તેમજ અન્ય ઉપયોગી વિષયોનો સમાવેશ કર્યો છે. પ્રસ્તુત કાયદો અમલમાં મૂકતા પહેલાં વડી સરકારે તા. ૨૪મી ઑગસ્ટ સને ૧૯૦૭ ના રોજ એક પત્રદ્વારા સ્થાનિક સરકારને તેમની દફમા વ-સતા જુદીજુદી કોમના માણુઓ, તેમજ અન્ય માંગોના અગ્રગણ્ય સંબોના મત લઈ પોતાની તરફ લખી મોકલવા સૂચવ્યું હતું આ બધા મતોનું તાજુ કાઢી વડી સરકારે એક જ લૉડ ડોર્સ-મેકેટરિ ઓફ રોટની મોકલ્યો હતો, તેને પરિણામે આ કાયદો પસાર થયો હતો. આ કાયદાથી ધારાસભાના કદમા, તથા બીજી કેટલીક બાબતોમા, એટલે કે ધારાસભા-ઓના જૂના સ્વરૂપમા મહુ ફેરફાર થયો છે. વડી ધારાસભામાં સરકારી સભાસભની સંખ્યા વધારે છે સ્થાનિક તેમજ પ્રાનિક સભાઓના બધાર-જમા એથી ઉપર છે તે નીચેના કોષ્ટક ઉપરથી જાણુ.

ધારાસભાઓનાં નામ	સરકારપક્ષ,	લોકપક્ષ.	વધુમત કક્ષા સંખ્યા
વડી ધારાસભા	૩૭	૩૨	૫ (સરકારના)
મદ્રાસ	૨૦	૨૬	૬ (લોકપક્ષના)
મુંગઈ	૧૮	૨૮	૧૦ (")
બંગાળા	૧૯	૩૧	૧૪ (")
સપુક્ત પ્રાંતો	૨૦	૨૬	૬ (")
પૂર્વ બંગાળ તથા આસામ	૧૭	૨૩	૬ (")
પંજાબ	૧૦	૧૪	૪ (")
બર્મા	૬	૯	૩ (")

નવા કાયદાને અંગે જાણુવા જોગ બાબત એ છે કે જે કોઈ કાયદો પસાર કરતાં અનુભવી મહત્વકર્મીની જરૂર પડે તો પ્રાંતિક સરકાર તેવે પ્રસંગે જે નવા માણસો નીમે છે. આ જે પુરોગે જે સરકારપક્ષના દોષ તોપણ લોકોના વધુ મતની સંખ્યા પર તેની અસર થતી નથી. બીજો લાભ એ મળે છે કે હવેથી ધારાસભામાં ધધાદારી વર્ગ, જમીનદારો, મુસ્લમાનો, તેમજ વેપારીવર્ગ, પોતાના પ્રતિનિધિ મોકલી શકે છે. સ્ત્રીવર્ગ, નાની ઉંમરના પુરુષો અથવા તો ગાંડ માણસોને કોઈ ઉમેદવારને મત આપવાનો હક નથી. ચૂંટી કાઢનામાં આવેલા માણસની વર્તણૂક કે આખરે લોકશિત્તની વિરુદ્ધ હાથે તો વડી કે રથાનિક સરકાર તેવા માણસને ધારાસભાનો સમાવેશ થતો અટકાવી શકે છે. લુગા કાયદા પ્રમાણે દરેક સભાસદની નીચપુક સાર સરકારની મજૂરીની જરૂર પડતી

ધારાસભાના પ્રત્યેક સભાસદને નવી સભાની પ્રથમ બેઠક વખતે વહીવટી સેવક લેવા પડે છે, અને તેની સભાસદ નગીફતી મુદત ૪ વર્ષની હોય છે જે કોઈ પણ સભાસદની ચૂંટણી બિનકાયદેસર અગર અનીતિના માર્ગે કે સાધન દ્વારા મર્દ હોય, ને તે સમયે કોઈ પણ બીજો

માણસે વાંધો ઉઠાવે તો તે બાબતે તપાસ કરવામાં આવે છે, અને જો વડી કે રૈયાનિક સરકારની નગરમાં આવે તો તે વાંધા ભરેલી મણાય છે. આ સિવાય ધારાસભાના કાર્યક્રમના પણ કેટલાક નિયમો ઘડાયા છે.

(૧) બ્રિટિશ સરકારના પરરાજ્યના સંબંધ વિષે, (૨) જે બાબતો સભામાં ૪૫ થી ૭૫ થી (ચુકાદો ન થયો હોય એવી) હોય તેના ઉપર, (૩) તેમજ ઈ. સ. ૧૮૬૧ ની સાલના કાયદાની ૨૨ મી કલમમાં બીતલ કરેલા વિષયો ઉપર કોઈ સમાવદને અર્થા અલાવવાનો હક નથી. ઉપરાંત જે બાબતો સામાન્ય લોકહિત વિરુદ્ધ હોય, અથવા પ્રાતક કે રૈયાનિક સરકારની સભામાં રજુ કરવા યોગ્ય લાગે તો તેવી દરખાસ્તો વડી સરકારની ધારાસભામાં રજુ કરવા દેવામાં આવતી નથી. આ નવા કાયદાથી મુખ્ય લાભ એ થયો છે કે સામાન્ય હિતને લગતી કોઈ પણ નવી દરખાસ્ત લોકનિયુક્ત સભાસદ રજુ કરી શકે છે.

બજેટ (અંદાજપત્ર) રજુ થયા પછી તે ઉપર અર્થ અલાવવાનો હક અગાઉ ન હતો, તે આ કાયદાને અંગે પ્રાપ્ત થયો છે. બજેટને અંગે વેરો, નવી લોને, તથા પ્રાંતિક સરકારને આપવાની ગ્રાન્ટ જેવા વિષયો ઉપર દરખાસ્તો રજુ કરવાનો દરેકને હક છે. આ ઉપરાંત કોઈ પણ પ્રશ્નના ઉત્તરને લગતો નવો પ્રશ્ન પ્રથમ પૂછવાનો હક ન હતો, તે હવે નવો મળ્યા છે.

આ ઉપરથી સદન સમન્નગે કે નવા કાયદા જેને "Morley-Minto Reforms" "લૉર્ડ મોર્લી તથા લૉર્ડ મિન્ટોના સુધારા"નું નામ પણ કેટલાક આપે છે, તે હિન્દુસ્તાનના રાજ્યપાલમાં એક ઉપયોગી ફેરફાર કરનાર સાધન છે. ધારાસભાના મતસંદેશની સંખ્યા બહુ વધી છે જુદા જુદા હક સેવામુદોને આપવામાં આવ્યા છે. લોકનિયુક્ત સભ્યોની સંખ્યાના વધુ મત છે કાયદા ઘડવામાં તથા અમલમાં મૂકવામાં લોકોને વધારે ભેગવવા એજ આ નવા કાયદાનો લાભકારક, ઉદાર તથા ઉચ્ચ આશય છે. પ્રસ્તુત કાયદો અમલમાં મુકાયા પછી આપણા હિન્દુસ્તાનના માથાળુ ચહેનચાંદ રાજ્યાભિષેકને વારતે દિંદ પધાર્યા દના ત્યારે દિલ્હીમાં સ્વમુખે કેટલાક સુધારા તથા રાજ્યતંત્રમાં ફેરફાર જાહેર કર્યા દના. તેમાંના મુખ્ય બે છે -

(૧) હિન્દુસ્તાનની રાજધાની કલકત્તાને બદલે દિલ્હી થશે,

(૪) બંગાળના જુદા ભાગ પૂરી કાઉન્સિલની મદદથી કામ કરનાર ગવર્નર નિમ્તરો. આને લીધે બંગાળા હવાકાની ધારાસભાના અધારણમાં ફેરફાર થયો છે, પણ બહુધા જૂનો ૧૯૦૬ નો કાયદો કાપમ છે.

પાગલગાંધીનું નામ.	પ્રમુખ.	કાપડા અમલમાં મુકતલી સભાના અધિકારી (સત્તા- ની રાજી)	પ્રતિવાદ આધારી.	સરકાર તરફથી નિમાયતા	લોક તરફથી ગૂટી કદામતા.
ત્રી ધારાવાળા.	નામદાર વામસરોય	૯	૮	૨૭ (૨૦ + ૭) + *	૨૫
મહાસની "	" કેતનંદ.	૩ + ૧		૨૩ (૧૬ + ૭) + *	૧૯
મુબુધની "	" ચતનંદ.	૩ + ૧		૨૧ (૧૪ + ૭) + *	૨૧
જામગાની "	સોરેન્દ્ર ચતનંદ.			૨૨ (૧૭ + ૫) + *	૨૬
સમુક્ત પ્રેતની "	"			૨૬ (૨૦ + ૬) + *	૨૦
પૂર્વ જંમગા તથા આસામની ધારાસભા.	"			૨૨ (૧૭ + ૫) + *	૧૮
પાલજનની "	"			૪ (૧૦ + ૬) + *	૫
મહારાષ્ટ્રની "	"			૧૪ (૬ + ૮) + *	૧ (વેપારી મંડળ તરફથી)

મ. ઓરિએન્ટ-જનરલ. + સરકારી નોકરો. * સરકારી નોકર ન હોય એવા.

संगीतविषय.

(આણુ પુસ્તક ૫૧ ના પૃષ્ઠ ૧૮૮ થી).

ਭਵਿੱਖਪ੍ਰਾਪਤਿ।

• શાંતિથી આવુ.

मात्रा	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२
धिलयित	५	५	५	५	५	५	५	५	५
मध्य	५	५	५	५	५	५	५	५	५
गति.	सा	रे	ग	ग	प	प	प	ध	धा

મે	હું	છે	તું	જ	ના	.. મ ;	
ડ	ડ	ડ			ડડ		ડ
પ	ધા	સા	ધ	પ	ગા	ગા ..	'
શુ	શુ	તા	રા	નિ	ત	મા ઈ એ ,
		ડ	ડ			ડ	ડ
ધ	ધ	પ	ગા	રિ	ગ	સા રિ ગા ,
થા	ય	અ	મા	રા	કા	.. મ .	
ડ			ડ	ડ	ડડ		ડ
ધા	પ	પ	ગા	રી	સા	સા ..	.

ગાય.

આનંદથી ગાણુ

मात्रा ४	का	णी	घा	णी	रा	ती	गा	य ,
मध्य	उ	उ	उ	उ	उ	उ	उ	। ।
द्वित								
गाते	सा	सा	रे	म	प	घप	सां	सं ,

* ૧ = ૧-માત્રા ; ૬ = ૨ માત્રા ; ૬ = ૩ માત્રા ; ૧ = સ્વર, વર્ણ
કે યજ્ઞ બીજા સ્તંભમાં ચાલુ છે એ બતાવનાર, -ગા = ૩માળ ગા ;
જોડ = મન્ડ ની ; ૧ = ગીત પૂરું, - = અર્ધમાત્રા - -

પ્રે એ	પા બી	ચ ર વા	મા મ ,
ડ ડ	ડ ડ	ડ	ડ
ધ મ	પ ગા	સ સ રિગ	સા સ ;
ગ ર પ	ગો . ને	આ ચ ણ . ચા ર ,	
ડ	ડ ડ	ડ	ડ
સા સ સ	રે મ	પ ધ પ સાં સં ,	
વા ' ૨ ૨	ડા પ ર	હે ત અ	પા ર .
ડ	ડ	ડ	ડ
ધા મ મ	પ ગ ગ	સા રિ ગ	સા સ .

પેપરની ફીખામણ.

આનંદથી ગાયુ.

માત્રા ૩	ઉ	હ જ	ગે ઉ	ક વ	ને,
દ્રુત	!	ડ	ડ	ડ	ડ
ગાઠ	સ	સા સ	ગા ગ	મ મ	પ

રિ	હું હું	રી ઝ	તુ ત	ને
	ડ	ડ	ડ	ડ
ધ	સાં સં	-ની ધ	પ મ	ગા

ઉ :	પા ડી	પા અ	મા દ	રી,
	ડ	ડ	ડ	ડ
પ :	સાં નિ	સાં રિ'	સા -નિ	ધપ

* ૧ = ૧ માત્રા, ડ = ૨ માત્રા; ડ̇ = ૩ માત્રા, ડ̈ = ૨૫૨, વધુ
 કે સખ્ધ બીજા સ્તરમાં આહુ છે એ બતાવનાર, -ગા = ક્રોમળ ગા,
 મો, = મન્દ્ર ની; ડ̈ = ગીત પૂરુ, - = અર્ધમાત્રા, ✓ મટે બુઓ ૫ ૨૨૪

ઉ	ધા	ડ	ભા	ઈ	તા	દ	૨
	ડ		ડ		ડ		ડ
પ	સા	-નિ	ધા	મ	પ	મ	ગા
ળ	હું	અ	ને	ક	બો	હ	શ,
	ડ		ડ		ડ		ડ
મ	મ	મ	-ની	ધ	સા	નિ	સા
મિ	હા	ક	ફ	ટ	દ	ક	ધ
	ડ		ડ		ડ		ડ
નિ	સા	રિ	સા	-નિ	-ની	પ	ધા
વ	એ	ક	વે	હુ	મા	ન	જે
	ડ		ડ		ડ		ડ
વ	સા	નિ	સા	:રિ	-ની	ધ	ધા
ગા	હું	મી	હ	ટ	દ	ક	જે
	ડ		ડ		ડ		ડ
પ	સા	-નિ	ધા	મ	પ	મ	ગા

પાદ પૂરું થાય છે અને બીજું પાદ તે સાથે એકજ સ્તંભમાં જોડાય છે તે સ્પષ્ટ દેખાય છે: પર્વત, વિગ્રમ અને મુદ્રમ છે તે દર્શાવતા અક્ષર ઉપર ✓ આ ચિહ્ન રાખ્યું છે

અપૂર્ણ.

* ૧ = ૧ માત્રા; ડ = ૨ માત્રા, ડ' = ૩ માત્રા; િ = સ્વર, વર્ણ કે સંજ્ઞા બીજા સ્તંભમાં આવે છે એ બતાવનાર; -ગા = ક્રમગ ગા; ગા, = મન્દ મી; િ = મીઠા પૂરું, ~ = સ્વરમાત્રા

ગણિત.

લેખક—રામસાઈ કાલિદાસ પરલ.

(માસ ૫ ૧૯૩ થી)

નિયમ ૨૩ મો:—એ સખ્યાના વર્ગોની બાદબાકી અને તેજ બે સખ્યાની બાદબાકી આપ્યા હોય, તો આપેલી બાદબાકીના વર્ગમાં આપેલી વર્ગોની બાદબાકી ઉમેરવી સરવાળાને આપેલી બાદબાકીની બમણાઈએ ભાગવાથી મોટી સખ્યા નીકળશે આપેલી વર્ગોની બાદબાકીમાંથી આપેલી બાદબાકીનો વર્ગ બાદ કરવો આ બાદબાકીને આપેલી બાદબાકીની બમણાઈએ ભાગવા. ભાગાકારની નાની સખ્યા આવશે

ઉદા. - બે સખ્યાના વર્ગો ૧૧ બાદબાકી ૩૬ છે, અને તેજ બે સખ્યાની બાદબાકી ૩ છે, તો તે બે સખ્યા કઈ ?

આપેલી બાદબાકીનો વર્ગ + આપેલી વર્ગોની બાદબાકી
આપેલી બાદબાકીની બમણાઈ

$$= \frac{3^2 + 36}{3 \times 2} = \frac{45}{6} = 7.5 \text{ મોટી સખ્યા.}$$

આપેલી વર્ગોની બાદબાકી—આપેલી બાદબાકીનો વર્ગ.
આપેલી બાદબાકીની બમણાઈ

$$= \frac{36 - 3^2}{3 \times 2} = \frac{27}{6} = 4.5 \text{ નાની સખ્યા.}$$

માટે જવાબ ૮ અને ૫.

કેારણ:—

અ^૨—વ^૨ = ૩૬ અને અ—વ = ૩ છે.

અ—વ = તો વર્ગ કર્યો તો

અ^૨—૨ અવ + વ^૨ = ૯ થવા. એમાં

અ^૨ — વ^૨ = ૩૬ ઉમેર્યા.

૨ અ^૨—૨ અવ = ૪૮.. સંવાળે

માટે ૨ અ (અ—વ) = ૪૮ એમાં

અ—વ = ૩ આપેલા છે.

માટે અ × ૨ × ૩ = ૪૮

$$\text{માટે } \text{ઘ} = \frac{૪૮}{૩ \times ૧} = ૮ \text{ મોટી સંખ્યા.}$$

અને એજ રીતે ઘ^૧—ઘ^૨ = ૨૬ માંથી ઘ—ઘ = ૩ નો વર્ગ
ઘ^૧—૨ ઘઘ + ઘ^૨ = ૯ બાદ કર્યા તો

$$૨ ઘઘ—૨ ઘ^૨ = ૩૦ રહ્યા$$

$$\text{માટે } ૨ ઘ (ઘ—ઘ) = ૩૦ \text{ એમાં}$$

$$\text{ઘ—ઘ} = ૩ \text{ આપેલા છે.}$$

$$\text{માટે } ઘ \times ૨ \times ૩ = ૩૦. \text{ માટે } ઘ$$

$$= \frac{૩૦}{૩ \times ૨} = ૫ \text{ નાની સંખ્યા.}$$

ઉદા—ઘ ૧૦૦ રૂપીઆનો એક એવા કેટલાક શેર લે છે, અને જેટલા શેર લે છે તેટલી પાર્ષ દરેક શેરે દલાલી આપે છે. ઘ ૧૦૦ રૂપીઆનો એક એવા કેટલાક શેર લે છે, અને જેટલા શેર લે છે તેટલી પાર્ષ દરેક શેરે દલાલી આપે છે. ઘ કરના ધ ને ૩. ૦—૬—૯ વધારે દલાલી આપવી પડે છે. વર્ષ આખરે બંનેને દર શેરે ૫ રૂપીઆ પ્રમાણે નફો મળે છે. આથી ધ કરતાં ઘ ને ૧૫ રૂપીઆ વધારે નફો મળે છે. જો ઘ પોતાના શેર ૮૦ ને બાવે વેચી દઈ ઉપજેલી રકમની ૫ ટકાની ૯૬ ના બાવની અને ઘ પોતાના શેર ૯૦ ને બાવે વેચી દઈ ઉપજેલી રકમની ૭૬ ટકાની ૮૭૬ ના બાવની લેતા હોય, તો બંનેનો વાર્ષિક રૂપબંધ મેળવ કરતાં કેટલેટલી વધશે અથવા ઘટશે?

ટીપ—નિયમ ૧૨ અને ૧૩ ને માટે ગોખસેનૂત ગુણનાં મણિ-તમાં આ રીત કરતાં લુટી રીત આપી છે.

નિયમ ૧૪ મો:—કોઈ બે સંખ્યાના વર્ગોની બાદબાકી અને તેજ બે સંખ્યાનો ગુણાકાર આપ્યા હોય, તો આપેલી વર્ગોની બાદબાકીનો વર્ગ કરવો. આ વર્ગમાં આપેલા ગુણાકારના વર્ગની ૪ ગણાર્ધ ઉમેરવી. જે સરવાળો આવે તેનું વર્ગમૂળ કાઢવું. આ વર્ગમૂળ તેજ બે સંખ્યાના વર્ગોના સરવાળો થશે આ ઉપદેશો ને બે સંખ્યાઓ કાઢી શકાયો.

ઉદા—બે સંખ્યાના વર્ગોની બાદબાકી ૨૦ ને, અને તેજ બે સંખ્યાનો ગુણાકાર ૨૪ છે, તો તે બે સંખ્યાઓ કઈ?

$$\begin{aligned} & \sqrt{\text{આપેલી વર્ગોની બાદમાફી}^2 + \text{આપેલો ગુણાકાર}^2 \times 4} \\ &= \sqrt{20^2 + 24^2 \times 4} \\ &= \sqrt{400 + 964 \times 4} \\ &= \sqrt{4276} \end{aligned}$$

= ૫૨ તેજ બે સખ્યાના વર્ગોનો સરવાળો. આ સરવાળો અને તેજ બે સખ્યાના વર્ગોની બાદમાફી ૨૦ આપી છે તે પરથી તે બન્ને સખ્યાઓ નીચે પ્રમાણે નીકળી શકે છે—

$$\begin{aligned} & \sqrt{\frac{\text{આપેલો વર્ગોનો સરવાળો} + \text{આપેલી વર્ગોની બાદમાફી}}{2}} \\ &= \sqrt{\frac{52 + 20}{2}} = \sqrt{36} = 6 \text{ મોટી સખ્યા.} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} & \text{અને } \sqrt{\frac{\text{આપેલો વર્ગોનો સરવાળો} - \text{આપેલી વર્ગોની બાદમાફી}}{2}} \\ &= \sqrt{\frac{52 - 20}{2}} = \sqrt{16} = 4 \text{ નાની સખ્યા.} \end{aligned}$$

જવાબ ૬ અને ૪ તે સખ્યાઓ.

કારણ:—

અ^૨ - ઘ^૨ = ૨૦ અને અઘ = ૨૪ છે.

અ^૨ - ઘ^૨ = ૨૦. એનો વર્ગ કરવાથી અ^૪ - ૨ અ^૨ ઘ^૨ + ઘ^૪ = ૪૦૦ થાય છે એમાં ૪ અ^૨ ઘ^૨ = ૨૩૦૪ ઉમેરવાથી અ^૪ + ૨ અ^૨ ઘ^૨ + ઘ^૪ = ૨૭૦૪ થાય છે. એનું વર્ગમૂળ કાઢવાથી અ^૨ + ઘ^૨ = ૫૨ આવે છે.

હવે અ^૨ + ઘ^૨ = ૫૨ છે. એમાં

અ^૨ - ઘ^૨ = ૨૦ ઉમેર્યાં

૨ અ^૨ = ૭૨ મરવાળો થયો.

માટે અ^૨ = ૩૬

માટે અ = ૬

એવીજ રીતે

અ^૨ + ઘ^૨ = ૫૨ છે એમાંથી

$$\frac{અ' - ર' = ૨૦ \text{ બાદ રૂપિયા}}{૨ ચ' = ૩૨ \text{ બાદગાડી}}$$

$$\text{માટે ર' = ૧૬}$$

$$\text{માટે ચ' = ૪.}$$

૧ છુ ઉદા:—એક માણસે સોનું, ચાંદી, અને ત્રણ મળીને ત્રણ ધાતુના મિશ્રણનું એક ૩૦ તોલા વજનનું કડું કરાવ્યું. આખા કડાનો જેટલો ભાગ સોનાનો છે તેટલા પૌંડ આખા કડાની ધડાઈ મળતાં જેટલો ભાગ ચાંદીનો છે તેટલા ભાગની જે ધડાઈ થાય તે ૨૬મ સોનીએ ધડાઈ તરીકે માગી. તે માણસે આખા કડાનો જેટલો ભાગ ચાંદીનો છે તેટલા પૌંડ આખા કડાની ધડાઈ મળતાં જેટલો ભાગ ચાંદીનો છે તેટલા ભાગની જે ધડાઈ થાય તે ૨૬મ ધડાઈ તરીકે આપવા કહ્યું. આથી સોની અને તે માણસને ૨ સિલિંગ હજી પેન્સના તફાવતની તકના પડી. આખરે સોનીએ જેટલો ભાગ સોનાનો હતો તેટલા પૌંડ આખા કડાની ધડાઈ મળતાં જેટલો ભાગ ચાંદીનો હતો તેટલા ભાગની જે ધડાઈ થાય તે ૨૬મ લીધી. આથી સોનીને ધડાઈ ૧૬૯ ૩ સિલિંગ ૬ પેન્સ મળ્યા. તે માણસે ૨૦ રૂપીએ તોલા લેખે સોનું, ૬મ આને તોલા લેખે ચાંદી, અને ૭ પાઈએ તોલા લેખે ત્રણ ખરીયું હતું. કહો સારે તે કડું કેટલી કિંમતનું થયું? જવાબ. * રૂ. ૩૦૮-૧૪-૬.

૨ છુ ઉદા:—એક વેપારીએ પોતાની ખાસે જેટલી સાલ છે તેટલા રૂપીઆની એક લેખે સમગી સાલો અને જેટલી ખાધી છે તેટલા રૂપીઆની એક લેખે સમગી ખાધીઓ વેચી દીધી. આથી તેને સાલ કરતા પાધડીમા રૂ. ૪૪ ઓછા ઉપજ્યા. ને તેણે જેટલી પાધડીઓ છે તેટલા રૂપીઆએ એક લેખે સમગી સાલો અને જેટલી સાલ છે તેટલા રૂપીઆએ એક લેખે સમગી પાધડીઓ વેચી દીધી હોત, તો તેને રૂ. ૨૪૦ ઉપજત. ને તેણે રૂ. ૬૨૫ એ એક સાલ લેખે સમગી સાલો અને રૂ. ૮ એ એક પાધડી લેખે સમગી પાધડીઓ વેચી દીધી હોત તો તેને એકે ૧૫ ટકા નફો મળત સારે તે વેપારીએ તે વેપારમા કેટલા રૂપીઆ રોકેલા? (અપૂર્ણ). *

* આ નિયમમા આપેલા બીજા સર્વ ઉદાહરણોના જવાબ વિષય પૂર્વે મળે આપણામા આવશે

શ્રીકૃષ્ણવણીની જરૂર.

(લખનાર-માસ્તર બીમસિંહજી દીપસિંહજી પરમારના પત્ની બાઈ અચળ)

નાનાં બાળકથી તે વૃદ્ધ વયનાં માણસો પણ કહી શકશે કે આ દુનિયાનો ઉદ્ધાર અને મુક્તિ શ્રી કૃષ્ણ છે. દરિયામાં વહાણ ચલાવવાને ખલાસી કુશળ હોય છે તારેજ વહાણ આ પારથી પેલે પાર જઈ શકે છે, તેમજ રાજ્યકાળનાર ચલાવવાને પડિત પ્રધાનની જરૂર છે, તો પછી મહાવિકટ એવો જે આ સસાર તેને ચલાવવાને કૃષ્ણવણી પામેલી સ્ત્રીઓની ખાસ જરૂર હોય એમાં નવાઈ શી ! જ્યાંસુધી માતા કૃષ્ણવાયલી નહિ હોય ત્યાંસુધી ઉછરતી પ્રજા અપણ મર્ધ શકે એ બનવા ભોગ કેમ હોય ! જે માતા કૃષ્ણવાયલી હશે તો તે પોતાના બાળકને સહેલાઈથી નાનપણમાં જ કૃષ્ણવણીના સરકાર હસાવી શકશે. મનની કૃષ્ણવણી સપાદન કરવાને બાળકને શાળાની જરૂર પડે છે, તોપણ તનની કૃષ્ણવણી આપવાને તો ખાસ કૃષ્ણવાયલી માતાની જ જરૂર છે, એક અભણ માતા બાળકને શુ મુધારી શકે ? હા, જેવા ગુણો પોતામાં હોય તેવા શિખવી શકશે-એમ કહીએ તો તેથી શુ ? બચ્ચાનુ રક્ષણ અને પોષણ કરવામાં તો અનાથ પશુપક્ષીઓ પણ બાહોશ હોય છે. પરંતુ મનુષ્યજાત સર્વ પ્રાણીઓમાં જેટલી શ્રેષ્ઠ છે તે પ્રમાણમાં ઉત્તમ પ્રકારે માતા પોતે કૃષ્ણવણી લઈને પોતાના બાળકને કેમ ન મુધારે ? એક કૃષ્ણવણી પામેલી માતા આ દુનિયાની વિચિત્ર પ્રજાને કેવી ઉપ-યોગી છે !

નાનપણથી માતાની તાલીમથી પુત્ર યા પુત્રી કેટલો બધો ઉપકાર કરી શકે છે તેમજ વિદ્વાન અને અનુભવી માતા પોતાની પ્રજાના હિતને માટે તેને કેટલી જાતનો ભોધ આપી શકે છે તે જાણતુ બહુ કઠિન નથી. કેમકે આપણે સહેજ અનુભવથી જોઈ શકીએ છીએ કે કૃષ્ણવાયલી સ્ત્રીથી આ સંસાર સુખમય બને છે, અને અભણ સ્ત્રીઓનો સસાર કદી પણ સુખમય હોતો નથી એટલે જ સુખમય હોય છે, તો પછી સુખ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો એ પ્રાણિમાત્રનું કર્તવ્યજ છે. હિંદી સ્ત્રીઓ તેમાં વળી ગુજરાતની સ્ત્રીઓમાં કૃષ્ણવણીની ધણીજ ખોટ છે. તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે ધણી સાદા અને જૂના રિવાજના ચક્રરથો શ્રીકૃષ્ણવણીથી વિરુદ્ધ જાય છે, તેમજ અજ્ઞાની અને

જાહેર ખબર.

(ઉ. જા. ના મે. એ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના તા ૭ મી મે ૧૯૧૨ ના હુકમ નં ૨૬૯૦ ઉપરથી).

નીચેના પુસ્તકો, ચોપાનીઆ, વગેરે નામદાર શહેનશાહ તરફથી જાણીતાં યપલાં જાહેર કરવામા આવ્યાં છે, કારણ કે સદરકુ પુસ્તકો, ચોપાનીઆ વગેરેમાં એવા શબ્દો કે લખાણ છે કે તેથી નામદાર શહેનશાહ તરફ કે હિંદમાં કાયદેસર સ્થપાયેલી બ્રિટિશ સરકાર તરફ અસંતોષ, તિરસ્કાર, કે ધિક્કાર ઉત્પન્નવાનો સંભવ છે.

પુસ્તક વગેરેનું નામ.	પુસ્તક, ચોપાનીઆ વગેરેની વિશેષ હકીકત.	સરકારી ઠરાવ નં તથા તારીખ.
‘પાણિપતના મોખલા’ (પાણિપતનો ખાર.) નામનું મરાઠી નાટક.	ઠાણાપુરની હિંદુ યુનિયન કવચના સભાસદ કોષ. વાસુ દેવ નારાયણ નામનાએ દેખીતી રીતે લખેલું, મુબઈમાં મુવણ પ્રિન્ટર્સ પ્રેસમાં છપાયેલું, અને મુબઈ, ગિરગામના ફાટક ખર્ચે પ્રસિદ્ધ કરેલું.	જન્યુઆરિયલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૫૪૬, કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૨૦મી જાન્યુઆરિ ૧૯૧૨.
‘સંગીત લક્ષ્મીવેશ નાટક’ (લક્ષ્મીના નાથ વિશે સંગીત નાટક) નામનું મરાઠી નાટક.	ગણેશ મોહરેવ કાળેએ લખેલું, અને મુંબઈમાં કલ્યાણ પ્રેસમાં છપેલું.	જન્યુઆરિયલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૮૧૫, કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૨૯મી જાન્યુઆરિ ૧૯૧૨.
‘પૃથ્વીરાજ સયોજિત નાટક’ (પૃથ્વીરાજ અને સયોજિત નાટક) નામનું મરાઠી નાટક.	ગણેશ ધોડેર કાળેએ લખેલું, અને મુંબઈમાં તરત-વિવેચક પ્રેસમાં છપેલું.	11

૧

બસમેશ્વર (Basaweshwar) નામનું નાટક.

અમરશાસ્ત્રી દ્વીરેમઠ લિંગસાગર
ડૉનરીઝમાલખેલું, (બેલ્ગામના)
રામનરવ પ્રકાશ પ્રેસમાં છા
પેલું, અને શિવમતિ સ્વામી
કાનખર્ગી મેડે પ્રસિદ્ધ કરેલું

જ્યુડિશ્યલ ડિપા-
ર્ટમેન્ટ, નં ૮૫૭,
કિલ્લે મુખર્ષી, તા.
૩૦મી જાન્યુઆરિ
૧૯૧૨

‘બંદે માતરમ્, બીરો
નદિ’ (Bande Ma-
taram, Do not
fear) એ નામનું બ
ગાલોમા હસ્તલિખિત
પાનીઈ

‘યુગાંતર’ ની સહીવાળું.

જ્યુડિશ્યલ ડિપા-
ર્ટમેન્ટ, નં ૧૧૨૬,
કિલ્લે મુખર્ષી, તા.
૯ મી ફેબ્રુઆરિ
૧૯૧૨,

‘નામદાર બાલગગાધર
તિલક પાત્રા વરીલ ખ
ટસ્યાચી હકીકત’ (ધિ
ઓનરમલ મિ. બાલ
ગગાધર તિલકપર ચા-
લલા કામતી હકીકત)

બાલગગાધર તિલકની તપા
સનો મરાઠીમાં પૂર્વે હેવાવ,
ખડેગવ બીકાજી બેલ્સારેએ
લખેલો, ઉદ્દ પ્રકાશ પ્રેસમાં છ-
પાયલો, અને કોલ્હાપુરના છુ
કસેલર રામચંદ્ર ચિન્તામણુ બા
ગવતે પ્રસિદ્ધ કરેલો.

જ્યુડિશ્યલ ડિપા-
ર્ટમેન્ટ, નં ૧૨૧૧,
કિલ્લે મુખર્ષી, તા
૧૩ મી ફેબ્રુઆરિ
૧૯૧૨

‘શર અખલા’ (બહા
દુર સીઓ)

‘ધનુષારી’એ લખેલું, મુખર્ષી
ના નિર્ણયસાગર પ્રેસમાં છ
પાયલું, જનાર્દન મહાદેવ ચુ
ર્ગરે પ્રસિદ્ધ કરેલું

॥

‘શ્રી શિવાજી ઉત્સવ
વા ત્યા પાસન મહારા
ષ્ટ્રીયાસ બોધ’

કોષ શિવાજી જયતી પર દે
ખીતી રીતે અપાયલું ભાષણ,
‘લોકમાન્ય બાલગગાધર તિ
લક’ને અર્પણ કરેલું મરાઠી
ચોપાનીઈ.

॥

‘લોકમાન્ય બાલગગા-
ધર તિલક પાત્રે ૫૦
વર્ષાંચે અરિત, ભાગ
પાલ્યા’

કુષ્મુદાજી આગાજી ગુરુજીએ
લખેલું, પૂનાના ચારદા પ્રેસમાં
છપાયલું, ગણેશ રામચંદ્ર કાશ
લકરે પ્રસિદ્ધ કરેલું

॥

‘રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ આ-
ણિ લોક જગતિ’

વામુદેવ પુરુષોત્તમ સાહેબે
લખેલું, અને વડોદરામાં ‘જય
વિજય’ પ્રેસમાં છપાયેલું.

11

‘સમાલોચક’ નામના
ચોપાનીઆની નીચેની
પ્રતો

મરાઠીમાં હુબલીના અમલક
મુરનાય કાલેએ મરાઠીમાં પ્ર-
કાશ કરેલું

જમુડિસ્થલ ડિપા-
ર્ટમેન્ટ, નં. ૧૨૪૪,
કિલ્લે મુંબઈ, તા.
૧૪ મી ફેબ્રુઆરિ
૧૯૧૨

૧. પુસ્તક ૧ હું, નં. ૩.
૨. પુસ્તક ૧ હું, નં. ૫.
૩. પુસ્તક ૨ હું, નં. ૩

‘જહેમાતરમ, મા બો-
ઈ! મા બોઈ! મા
બોઈ! બાઈ સ્વદેશીય
બ્રાતૃવૃદ્ધ’, એ મથળાતુ
પાનીઈ.

દર્તાના નામ વગરનું બંગા-
લીમાં લખાયેલું, અંગ્રેજી, બં-
ગાલી, અથવા કોઈ પણ બા-
ધામાં પ્રસિદ્ધ થયેલું

જમુડિસ્થલ ડિપા-
ર્ટમેન્ટ, નં. ૧૪૬૪,
કિલ્લે મુંબઈ, તા.
૨૨ મી ફેબ્રુઆરિ
૧૯૧૨.

‘લેખ—રત્ન—માળા
અથવા નાના ફૂલવીસા-
ચે નીવડક પત્રામાં સ-
ચ્છ નામનું મરાઠી ચો-
પાનીઈ

આતાજી ચમચદ દાડિકરે લ-
ખેલું, અને ૧૮૮૭ મા વામુ-
દેવ ગણેશ જોશીએ ‘અદિકા’
પ્રેસમાં છાપેલું તથા પ્રસિદ્ધ
કરેલું

જમુડિસ્થલ ડિપા-
ર્ટમેન્ટ, નં. ૨૭૫૪,
કિલ્લે મુંબઈ, તા.
૧૦ મી એપ્રિલ
૧૯૧૨.

નીચેના ચોપાનીઆ, ચોપડી વગેરે જમીન યા દરિઆ માર્ગે બ્રિટિશ
ઈન્ડિઆમાં લાવવાની ગવર્નર જનરલ-જનરલ-કાઉન્સિલ તરફથી ૧૮૭૮ ના
મી ઠરતમ્સ એક્ટના સેકશન ૧૯ ની રૂએ મના કરવામાં આવે છે —

પુસ્તક વગેરેનું નામ	પુસ્તક ચોપાનીઆ વગેરેની વિશેષ લક્ષણ	સરકારી કસબ નં. તથા તારીખ
‘વણુ, એક કાવ્ય અને બીજા ગીતો’, તથા ‘અરિસારુપયુ, એક હુ- ડી વાર્તા’.	સી મુખમલ્લ જોશીએ પ્ર- સિદ્ધ કરેલાં, અને પેાડ્યેરી માં છાપેલા નામલ લાપામાં ચોપાનીઆ	રેવેન્યુ ડિપાર્ટમેન્ટ, નંબર ૧૯૩૦, કિ- લ્લે મુંબઈ, તા. ૨૩ મી ફેબ્રુઆરિ ૧૯૧૨

• • અનુ-બલેગ
(Al-Balagun)
નામનુ અરબી વર્તમાન
પત્ર.

સિરિઆમાં બેરુટમાં પ્રસિદ્ધ
પત્ર

રેવેન્યુ ડિપાર્ટમેન્ટ,
નં. ૩૬૦૭,
કિલ્લે મુનઈ, તા.
૧૫ મી એપ્રિલ
૧૯૧૨

જાહેર ખખર.

ન્યુઝપેપર ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૨૮૭૫, કિ. ને મુનઈ, તા. ૧૩ મી
એપ્રિલ ૧૯૧૨.

૧૯૧૦ ના ઈન્ડિયન પ્રેસ એક્ટના મેમ્બરશન ૧૦ પ્રમાણે 'અલ્-બુલગ દેવી'
ના ચિત્રની મના કરનારી તા. ૧૬ મી ડિસેમ્બર ૧૯૧૧ ની સરકારી જાહેર
ખખર નં. ૭૨૦ ના સમર્થમાં લાગતા વળગતા અધિકારીઓને ખખર
આપવામાં આવે છે કે લાનોલી, કાવોના રિવર્મી પ્રેસના માલીકને સર
કારે નીચેના ફેરફાર સાથે એ ચિત્ર ફગી ઝાપવાની પરવાનગી આપી છે —

(૧) જાહેર ખખરમાં કસાર્થ તરીકે વર્ણવેલા એક ગફસની તર
વાર પરના લોહીના ડાંધા કાઢી નાખવા

(૨) જાહેર ખખરમાં ગાય તરીકે વર્ણવેલા, પશુ જે દત્તકયામાં
બેસ છે, તે પ્રાણીનો રંગ સફેદ બદલીને કાળો રાખવો

• જાહેર ખખર.

(મે. ઉ. બા. ના એ. ઇ. સાહેબના તા. ૧૩ મી મે સને ૧૯૧૨ ના
હુકમ નં. ૩૧૬૩ ઉપરથી).

સને ૧૯૧૨-૧૩ નો નં. ૨૯૪૨. અમદાવાદ, ૧૦ મી મે સને ૧૯૧૨

તા. ૭ મી મે ૧૯૧૨ ના ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક હેલ્થ ડેપુટી સાહે-
બના હુકમ નં. ૧૪૮૩ પ્રમાણે આથી જાહેર કરવામાં આવે છે કે હાલ
તુરંત મુધી અમદાવાદ કંપમાં રહેનાર આસરે ૧૪ વર્ગની વયના છોકરાના
ગોકળદાસ તમોલીને, તથા હાલતુરન મુધી અમદાવાદ પ્રેમ દરવાજા દ્વારા
રહેનાર આસરે ૧૭ વર્ગની વયના બનીરામ કૃષ્ણાજી મિનિકર (ઉર્ફે બાત
કૃષ્ણ કૃષ્ણાજી ગાયકવાડ) ને, લીવિંગ મર્ટિફિકેટો પગ બોગી સહી કરીને
અમદાવાદની અમુક રસીકૃત દાર્ઘ મૃત્યુમાં દાખલ થવા પ્રયત્ન કરવા માટે,
દરે પગી હમેશને માટે સરકારે ગવીમરેની કોર્ટ પગ સાગમાં દાખલ
કરવાની, તેમજ ખાતા તરફથી લેવાતી અથવા રસીકરણની કોર્ટ પગ
પરીક્ષામાં મેમ્બર દેરાની મના કરવામાં આવે છે. P. L. 11

ગેઝેટીંગ નં. ૬-૨૭-૧૨ ઉ. બા.

નિશાળોનાં ઇનામપત્રક.

માંડવી—ગામ લોકો તરફથી. મીઠાઈ રૂ. ૧૦-૮-૦ સાતમ—ગામલોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૨-૦-૦ પાસા ૩-૦-૦ એકે—ગામલોકો તરફથી વસનજી રજુહોજી તરફથી ભોજન રૂ. ૩૦-૦-૦ ધરસાણા—ગામલોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૪-૦-૦ મુકેશ—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૫) નાગધરા—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૫) ભોજન રૂ. ૧૦) અમચેલી—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૨૦) મગોદકુમરી—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૫-૮-૦ ઉમરા—ગેઠ ધનજીદાહ. ૨૦તમજી તરફથી ઇનામ રૂ. ૨૪-૦-૦ પટેલ ધના રધા મીઠાઈ રૂ. ૧-૧૦-૦ પાઈ ચકરી ખુરસી રૂ. ૪-૮-૦ રોગવાછામા—પટેલ હજીજાઈ ડાયાવાઈ ભોજન રૂ. ૧૨) અમ્મગામ—ગામ લોકો તરફથી ભોજન રૂ. ૪૫) મુલ કમીટીના મેમ્બર તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૩) મગોદ—ગામ લોકો તરફથી હોટ રૂ. ૩-૧૨-૦ મીઠાઈ ૧-૬-૦ અડદા—ગામ લોકો તરફથી ધડીઆળ રૂ. ૧૨-૪-૦ મીઠાઈ રૂ. ૫) ખેરલાવ—ગામ લોકો તરફથી ભોજન મીઠાઈ આસાદિદુ—વસતાળ ગાદીના સ્વામીના ધર્મચર મીઠાઈ રૂ. ૩) ખરેલી—દમાળજી પરાગજી તરફથી ધડીઆળ રૂ. ૧૦) સીસોદરા—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૧૯) અઠવા—ગામ લોકો તરફથી ભોજન રૂ. ૧૬-૩-૦ રુલાબલાઈ નાગરજી કામ મુર્ખિડેડ સાહેબ તરફથી તથા લ સમજી રજુસિદ્ધજી મીઠાઈ રૂ. ૪-૦-૦ રલેટ તથા મીઠાઈ રૂ. ૧૦-૧૨-૦ વાંકાનેર—ગામ લોકો તરફથી પાણી લાવવાને લોહખંડી નળી રૂ. ૩૫) ઇનામ રૂ. ૧૧) મીઠાઈ રૂ. ૨૨) કમાળછોડ—દમારામ રજુહોજી તરફથી હોદયને ભોજન કરાવ્યું રૂ. ૨૫-૮-૦ ગામ લોકો તરફથી હોપડ, હોટ વીગેરે કાળીપરજના રૂ. ૧૬-૪-૦ ગોવન કાળા પટેલ સાકર રૂ. ૧) અમર્ય

સૂચના.—ગાંધીવાડ-દાહર એન્જિનિસના તાબાની સ્કૂલોના મહેનાજીએ જનુઆરિ અક વી. પી. થી મગાવેલો, અગર બે આનાની ટિકેટો મોડલવી, અથવા મે જો કરેલો, એમ મે આસિ. એન્જિનિસ એન્ડ ઓફિસર આડેજ સખી જણાવે છે. માટે તે મુજબ તેઓએ અમલ કરેલો.

અંક ૭ મા.

પૃથક ૫૨ મું.

Gujarat School Paper.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

જુલાઈ ૧૯૧૨.

વિષય અતુલ્યભણિકા. પૃષ્ઠ.

- ૧ કાવ્યસપત્તિનું વિગ્નન. ... ૨૪૧-૨૪૪.
૨. આદિત્યમાં નીતિની જાણના (અ. ક. ત્રિ), ૨૪૪-૨૪૯.
૩. હાસ્યગ્રન્થ (મો. પા. દવે). ... ૨૪૯-૨૫૩.
- ૪ જ્ઞાન અને કેળવણી (લ. અ. સેયદ).... ૨૫૩-૨૫૭
૫. સગીનવિષય (લ. આ. વ્યાસ) ... ૨૫૮-૨૬૧.
૬. મણિન (સા. ડા. પટેલ) ... ૨૬૨-૨૬૫.
૭. પારટપુર ઇન્સ્ટિટ્યુટ (મ. દ. દલાલ).... ૨૬૫-૨૭૦.
૮. ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા કેટલાક
અરબી-શાગીરી શબ્દો (અ. હ. મુનશી) ૨૭૦-૨૭૩.
- ૯ અર્થાપન(વિ. સ. પાઠક).... ૨૭૪-૨૭૫
- ૧૦ કેળવણીખાતાની ખગરો ... ૨૭૫-૨૮૦.

ત-ગ્રી (જાન્યુરી ૧૯૦૨ થી) -અને

પ્રકાશક-રા. બ. કમળાશંકર પ્રાણસંકર ત્રિવેદી, બી. એ.,
પ્રિન્સિપલ, ગ્રે. રા. ટેનિંગ હાલેજ-અમદાવાદ.

કેળવણીખાતાના હુકમથી.

(સર્વ હક રવાણીન રાખ્યા છે)

નિશાળોનાં ઇનામપત્રક.

માંડવી—ગામ લોકો તરફથી. મીઠાઈ રૂ. ૧૦-૮-૦ સાતમ—ગામલોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૧૨-૦-૦ પનાસા ૩-૦-૦ એક—ગામલોકો તરફથી વસાનજી રજીસ્ટર તરફથી ભોજન રૂ. ૩૦-૦-૦ ધરસાણા—ગામલોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૪-૧-૦ સુકેશ—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૫) નામધરા—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૫) ભોજન રૂ. ૧૦) અચેલી—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૨૦) અગોદગરી—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૫-૮-૦ ઉમર—રોઠ ધનજીશાહ, રતમજી તરફથી ઇનામ રૂ. ૨૪-૦-૦ પટેલ ધના રથા મીઠાઈ રૂ. ૧-૧૨-૦ પાઈ ઘડી પુરંસી રૂ. ૪-૮-૦ એગવાછામા—પટેલ ધરિયાભાઈ દયાલાઈ ભોજન રૂ. ૧૨) અમૃતગામ—ગામ લોકો તરફથી ભોજન રૂ. ૪૫) રકુલ કમીટી ના મેમ્બર તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૩) અગોદ—ગામ લોકો તરફથી છોટ રૂ. ૩-૧૨-૦ મીઠાઈ ૧-૫-૦ અમદા—ગામ લોકો તરફથી ધડીબાળ રૂ. ૧૨-૪-૦ મીઠાઈ રૂ. ૫) ખેરલાવ—ગામ લોકો તરફથી ભોજન મીઠાઈ આસાદિદુ—વડતાળ ગાદીના સ્વામીના ધર્મગુરૂ મીઠાઈ રૂ. ૩) ખરેલી—દયાળજી પરાગજી તરફથી ધડીબાળ રૂ. ૧૦) સીસોદરા—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૧૮) અમદા—ગામ લોકો તરફથી ભોજન રૂ. ૧૬-૩-૦ સુલાખભાઈ નાગરજી દ્વારા મુખરિડેટ સાહેબ તરફથી તથા શામજીજી રજીસ્ટર મીઠાઈ રૂ. ૪-૦-૦ રલેટ તથા મીઠાઈ રૂ. ૧૦-૧૨-૦ વાંકાનેર—ગામ લોકો તરફથી પાણી લાવવાને લોદખાની નળી રૂ. ૩૫) ઇનામ રૂ. ૧૧) મીઠાઈ રૂ. ૨૨) કમાળછોટ—દયારામ રજીસ્ટર તરફથી છોટરાને ભોજન કરાવ્યું રૂ. ૨૫-૮-૦ ગામ લોકો તરફથી કાપડ, છોટ વીગેરે કાળીપરગના રૂ. ૧૬-૪-૦ ગોવંદ કાળા પટેલ સાકર રૂ. ૧)

અમૃત

સૂચના.—શાલાવાડ-દાહાર એજન્સિના તાખાની રકૂલોના મહેતાજીએ તથામિલિ બેક વી. પી. થી મંગાવેલો, અગર બે વ્યાપારી દિવસે મોડલવો, અથવા મ. એ. હવે, એમ મે. આસિ. એજન્સિ એવંચુ આદિમર સાહેબ સખી જણાવે છે; મારે તે મુજબ તેઓએ અમદા કર્યા.

ગુજરાત શાલ્કાપત્ર.

પુસ્તક નં. ૫૧ મું.

વૃદ્ધાઈ, ૧૯૧૨.

અંક ૭ મો.

કાવ્યસંપત્તિનું દિગ્દર્શન.

(ચોથી સાહિત્યપરિષદમાં વાચેલો નિબંધ).

(ચાલુ પુ. ૫૧ પૃ. ૨૦૪ થી).

દોષોતું લક્ષણ ને પ્રકાર.

કાવ્યના લક્ષણ વિશે આલકારિકામાં બહુ મતભેદ છે. દંડી અને જગન્નાથ રમણીય અર્થ પ્રતિપાદન કરનાર શબ્દને કાવ્ય કહે છે,^૧ અર્થાત્, શબ્દયમત્કૃતિને પ્રાધાન્ય આપે છે; અથયમત્કૃતિને ગૌણ માને છે. ભામહી, અમ્ભટ્ટ, વિદ્યાનાથ આદિ આલકારિકા શબ્દ અને અર્થ બંનેને કાવ્ય કહે છે,^૨ એટલે શબ્દયમત્કૃતિ ને અર્થયમત્કૃતિ બંનેને સરખાં આવશ્યક ગણે છે. વામન રીતિને, વિશ્વનાથ રસને, અને આનંદવર્ધન ધ્વનિને કાવ્યનો આત્મા માને છે^૩ અમ્ભટ્ટ પણ ગુણના લક્ષણમાં રસને અંગી એટલે આત્માજી કહે છે^૪ અમ્ભટ્ટનો કાવ્યપ્રકાર અથ કાવ્યસાત્ત્વમાં આકરઅર્થ મનાય છે તેના લક્ષણ પ્રમાણે અદોષ, સચુચુ, અને બહુધા

૧ રમણીયાર્થપ્રતિપાદકઃ શબ્દઃ કાવ્યમ્ । રસ૦

શરીરં તાવદિપ્ત્યર્થવ્યવચ્છિન્ના પદાવલી । કાવ્યા૦

૨ શબ્દાર્થો સહિતં કાવ્યં મદ્યં પયં ચ તદ્ દ્વિધમ્ । ભામ૦

તદદોષો શબ્દાર્થો સગુણાવનલંકૃતો પુનઃ કાપિ । કાવ્ય૦

૩ રીતિરાત્મા કાવ્યસ્ય । કાવ્ય૦ મૂત્ર૦

વાક્યં રસાત્મકં કાવ્યમ્ । સાહિ૦ દર્પ૦

કાવ્યસ્યાત્મા ધ્વનિરિતિ ચુપૈર્યઃ સમામ્નાતપૂર્વઃ—ધ્વન્યા૦

૪ યે રસસ્યાદ્ગ્નિનો ધર્માઃ શૌર્યોદય ઇવાત્મનઃ ।

સ્તત્કર્પહેતવસ્તે સ્થુરચલસ્વિતયો ગુણાઃ ॥ કાવ્યમ્૦

સાલકાર શાન્દ અને અથ તે કાવ્ય છે અંગતત્વને લક્ષણમાં મમ્મટ પ્રારંભમાં મૂકે છે, તે યુક્તજ છે પ્રાચીન આલમ્બારિકા ભામહ અને દ્વિ પથ્ય કાવ્ય માં દોષની ઉપેક્ષા ન કરવાનોજ ઉપદેશ કરે છે ભામહ કહે છે કે એક પથ્ય દોષયુક્ત પદ વાપરતું નહિ દુષ્ટપુત્રથી જેમ પિતાની નિંદા થાય છે, તેમ દુષ્ટ પદથી કાવ્યની નિંદા થાય છે^૧ દ્વિ પથ્ય એવોજ વિચાર દર્શાવે છે, તે કહે છે કે સ્વલ્પ પથ્ય દોષ પ્રતિ પ્રમાદ ન કરવો; કેમકે ગમે તેવું સુદર શરીર પથ્ય કોડના એક પથ્ય કાઢાથી કદુપુજ થાય છે^૨

દોષ ને ગુણોનું વિવેચન.

મુખ્ય અર્થનો એટલે ગસ કે ભાવનો જેથી અપકર્ષ કે ક્ષતિ થાય તેને દોષ કલો છે કેટલાક દોષો નિત્ય છે, અર્થાત્, સર્વે રચને દોષજ છે. કેટલાક અનિત્ય છે; એટલે અમુક પ્રસંગમાંજ દોષ છે કેટલાક શબ્દ દોષ છે, કેટલાક અર્થદોષ છે, ને કેટલાક રસદોષ છે આવા દોષના પ્રકાર છે. કાનને પ્રિય લાગે એવા પદોજ કાવ્યમાં વાપરવા જોઈએ કમિને ભાવા પર બગમર કાણુ જોઈએ ને યોગ્ય રચને યોગ્ય મધુર શબ્દોજ તેણે ગોપી કાઢવા જોઈએ તેની ભાષા શુદ્ધ, સરળ, ને સરકારી જોઈએ, તેનામાં ઉચ્ચા પનરની રસદાના જોઈએ. શબ્દશાસ્ત્રના નિષ્પ્રેરોના અનાદર કરવાથી વ્યુત્પત્તિ દોષ થાય છે વ્યાકરણના દોષોનો એમાં સમાવેશ થાય છે કહ્યુંને ઝોર લાગે એવા પદના પ્રયોગથી શ્રુતિકદુત્વ દોષ બને છે અશ્લીલ, આમ્ય, અપ્રસિદ્ધ, કે સદિગ્ધ પદો વાપરવાથી કે એવો અર્થ થવાથી સહુદયના મનને ઉદ્ભેગ થાય છે, ને રસની ક્ષતિ થાય છે, માટે એવા પદો ને અર્થ પથ્ય દર્શિતજ છે. જે રચનાથી વર્ણનનો આસ્વાદો દોષ ને રચનાનો ભગ કરી અન્ય રચનાનો આશ્રય કરવાથી ભ્રમપ્રક્રમ થાય છે ગુચવણુભરેલી રચના ક્ષિપ્ર કહેવાય છે ને તે પથ્ય દ્વિતજ છે એકનુ એક પદ પ્રયોજન વિના પુનઃ પ્રયોજવાથી કથિતપદત્વ

૧ સર્વથા પદમપ્યેકં ન નિગાદ્યમવ્યવત્ ।

વિલક્ષ્મણા હિ કાવ્યેન દુઃસ્રુતેનેવ નિન્દ્યતે ॥ ભામ૦

૨ તદલ્પમપિ નોપેક્ષ્યં કાવ્યે દુષ્ટં કથંચન ।

સ્વાદુષુઃ સુન્દરમપિ શ્વિત્રેણૈકેન દુર્ભગમ્ ॥ કાવ્યા૦

કે પુનરુક્તિ દોષ થાય છે. આ દોષ અનિત્ય છે; કેમકે કેટલેક સ્થળે પુનરુક્તિ આવશ્યક છે અર્થની પુષ્ટિ ન થાય એવા નકામાં વિશેષણથી અપુષ્ટ દોષ થાય છે એ અર્થદોષ છે. છન્દોભગ કે યતિભંગથી હનત્વત્વ દોષ થાય છે. છન્દના કરના યતિમા ભગ વિશેષ જોવામા આવે છે જે વૃત્તમા જે જે સ્થળે વિદ્વાનોએ વિશ્રામસ્થાન નહીં કર્યા છે તે તે વૃત્તમાં તે તે સ્થળે વિશ્રામ લેના પદને બાગી નાખવું પડે ત્યાં એવો દોષ થાય છે. રસદોષ પણ ત્રણ પ્રકારના છે; પણ તે સર્વમા અનાર્થિત્ય એટલે રસની યોગ્યતાનો નાશ એ સ્વભાવનુ મુખ્ય કારણ છે. આ દોષોમાના ધણાખરા ગદ્યમા પણ જોવામા આવે છે કિલ્લટ રચના, વ્યાકરણ દૃષ્ટિએ અશુદ્ધ શબ્દો, અપ્રયુક્ત, સદિગ્ધ, ને ગ્રામ્ય શબ્દો, તેમજ ક્ષુદ્રકદૃ પદો, ને યતિભગ જેવો દોષો આપણી ભાષામાં ગદ્ય ને પદ્ય બંનેમા સ્થળે સ્થળે દૃષ્ટિગોચર થાય છે. એ તો ખરૂં છે કે કેટલાંક ઉત્તમ કાવ્યોમા પણ દેખાયા દોષો જોવામાં આવે છે તાત્પર્ય એ છે કે આપણો આદર્શ ઉચ્ચતમ જોઈએ, અને દોષોનુ સ્વરૂપ જાણી તેમાંથી મુક્ત થવા પ્રયાસ કરવો એ આપણો ધર્મ છે.

દોષના વિવેચન પરથી એટલું સ્પષ્ટ છે કે કવિની ભાષા શુદ્ધ, ગુચ્છવળુ વખરૂની, ને પ્રાસાદિક દોષો જોઈએ, તેમજ તેનો અર્થ પણ કિલ્લટ કે અનુચિત ન જોઈએ. તેમા રસની પરિપૂર્તિ જોઈએ ને સહુદયને માન્ય ન થાય એવી કિલ્લટ કદપતા તેમાં ન જોઈએ

સગુણ એ મમ્મટના કાવ્યલક્ષણમા ખીગતુ વિશેષણ છે માત્ર દોષ રહિત શબ્દ અને અર્થ દોષ એટલે કાવ્ય થાય એમ નથી, તે શબ્દ ને અર્થ ગુણયુક્ત હોવા જોઈએ શૌર્યાદિ જેમ આત્માના ધર્મ છે, તેમ ગુણો એ રસ જે કાવ્યનો આત્મા છે તેના ધર્મ છે^૧ શૌર્યાદિ આત્માનો ઉત્કર્ષ કરે છે, તેમ ગુણો પણ રસનો ઉત્કર્ષ કરે છે, અને શૌર્યાદિ ગુણો આત્માથી પૃથક્ રહી શક્તા નથી, તેમ કાવ્યમા ગુણો એ રસથી પૃથક્ રહી શક્તા નથી. આ પ્રમાણે કાવ્યમાં ગુણો રસની ઝબાવટ કરવામા ઉપયોગી

૧ યે રસસ્યાદ્ગિનો ધર્માઃ શૌર્યાદય ઇવાત્મનઃ ।

ઉત્કર્ષહેતયસ્તે સ્યુરચન્દ્રસ્થિતયો ગુણાઃ ॥ કાવ્ય૦

ધ્રુવે છીએ, નથી આપણે સાદાજ દ્રવ્ય પ્રદાન કરતા કે નથી માત્ર એ હાથ આદર સિવાય સાથે આણતા હૃદ ઉપર જનુ તેમજ હૃદ અંદર જનુ એ બંને તિરસ્કરણીય છે નીતિની આજતમા પણ આવે સામાન્ય નિયમ અંરિસ્ટોટલે સ્વીકાર્યો છે. અને તે સાધારણ રીતે જનસમાજને ઉપયોગી છે. સાહિત્યમાં અન્યવિવેચન-પ્રશ્ન, દીક્રા વગેરે બાનતોમા પણ આ નિયમનો સ્વીકાર લાભકારક ને ન્યાય છે. અલગન દ્રાઈ લેખક ઘણી જ ઊંચી પકિતનો હોય તો તેની કૃતિ વિશે અનિપ્રશ્નનો ભય નથી રહેતો; તેમજ દ્રાઈ પણ લેખક તદ્દન નિર્માણ લખાણો લખતો હોય તો તેની કૃતિની ગમે તેટલી નિન્દા કરવાથી અનિનિન્દાનો દોષ થતો નથી; પરંતુ આ બંને લખતા અપવાદરૂપ છે સામાન્ય રીતે અનિપ્રશ્ન કે અતિનિન્દા બંને દુષિત છે. જુદી જુદી વખતે બંને દોષો યતા આપણે જોઈએ છીએ. ખરું છે કે અન્ય દેશોમાં ને અન્ય ભાષાના સાહિત્યમાં પણ આમ થતું હશે. અને યામ છે. ઉદાહરણ તરીકે લેન્ડોર કહે છે:—

“In selecting a poet for examination, it is useful either to extol him to the skies, or to tear him to pieces and trample on him. Editors in general do the former, Critics on editors more usually the latter.”

“દ્રાઈ પણ કરિની પરીક્ષા કરતી વખતે ધણુખરું તો ક્યાં તો છેક ટોચ પર ચઢાવી દેવામાં આવે છે કે તેના ચીમરે હાલ કરી તેને પીંખી નાખવામાં આવે છે. સામાન્ય રીતે અધિપતિઓ પહેલા પ્રકારનું કામ કરે છે, ને અધિપતિઓના દીકરાકારે વધારે વાર બીજા પ્રકારનું કામ કરે છે.”

આમ અનિપ્રશ્ન ને અતિનિન્દાના દોષો અન્ય સ્થળોમાં પણ હોવાની ફરિયાદ ગણપણે સાલગીએ છીએ, પણ તે દર્ષ તેના બચાવ નથી જે ત્યાંન્ય છે તે ત્યાંન્ય છે મિત્રોને હાથે લખાતા અવતોકનોમા કે ખાનગી અભિપ્રાયોમા બહુલા આપણે અનિપ્રશ્નનો દોષ જોઈએ છીએ, અને માસિક કે સાપ્તાહિક પત્રોમાં કેટલીક વાર આપણે અતિનિન્દાનો દોષ જોઈએ છીએ

દીગના કાર્યમાં નીતિની આવરણના

દીકાઓની બાનતમા પ્રમાણિત પણ જાણવતું પણ આનંદ છે. નિર્ણય દીકાઓથી અન્યોન્ય અને કદતાનો ભાવ વેળાન યામ છે. નીતિ

વાયસો લેખક પોતાના દાવની પણ જાણે ગ્રામમાં રહે છે અને દાવ આવે પોતે પણ અને તેટલી અસમ્યક્તાનો ઉપયોગ કરી લેવાનું ચૂકતો નથી. પરિણામે તેના પર આક્ષેપો, તેના ઉત્તરો ઇત્યાદિ અનર્થપગ્ગરાની શર-આત થાય છે અને અતે નથી લેખકોને લાભ થતો કે નથી સાહિત્યને લાભ થતો.

વળી એક વાર દીકાકાર તરીકેની મોટી પદ્ધતિ ધારણ કરવાને આપણે લવચારીએ છીએ કે પછી એક ગભીર પ્રકરની ભૂલ કરવાનો સંભવ રહે છે તે એ છે કે યદાતદા, જ્યારે ને ત્યારે આપણે સત્યને પ્રકાશમાં આણીએ જોઈએ એ આપણો ધર્મ છે એમ માની લેવાની આપણને ઝંતુન થાય છે ખરું જોતાં પ્રથમ આપણો જોલવાનો ધર્મ હોય તોજ પછી સત્ય જોલવાનો ધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે. સત્યસંશોધન કરવામાં અમણી મજાવનાં ખાતર કઈ જ્યારે ને ત્યારે આપણે જોલવાને બંધાયેલા નથી. ડૉ. માર્ટિનો કહે છે તે પ્રમાણે સત્યવાદિત્યનો ગુણ આપણે જે કઈ જોલવાનું છે તેના પર અકુશ રાખવાને કામનો છે, ને તેની હદ ઓછી કરવામાં કામ લાગે છે, નહિ કે જે જાણના હોઈએ તે બધું કહી નાખવાની ઇચ્છા ને વૃત્ત કરવાને, સત્યવાદિત્યનો સદગુણ વાણી વિશે શાસક બળ વાપરવાના કામનો છે; નહિ કે આરમ્ભક જળ આ શબ્દોમાં શમાયેલું સત્ય કેવું સરળ છે છતાં જીવનમાં ને સાહિત્યમાં તેનો કેટલી બધી વાર અનાદર થતો જોવામાં આવે છે ! આપણે જે કઈ કહેવા ઇચ્છતા હોઈએ તેનું અગત્ય કેટલું છે તે પ્રથમ જોવું જોઈએ. ચર્ચાઓ ને દીકાઓમાં આ બાબત લક્ષમાં રાખવાની છે અંતર આપણે માની લીધેલું બધું અસત્ય દૂર કરવાને મથવાનો ભાર જોતે આપણે માથે લેવાની કઈ જરૂર નથી.

વળી સત્ય કહેવાની ઇચ્છા આપણને શા હેતુથી પ્રાપ્ત થાય છે તે પણ આપણે જોવું જોઈએ. સાહિત્યને સેવ્ય કરવાનો ઉચ્ચ ઉદ્દેશ ને તે ઇચ્છાનું બીજું હોય તો તેને પ્રકુલિત કરવાને કશો આધ નથી ને તેને કોઈપણ જનના અકુશની જરૂર નથી. પણ અનિષ્ટરૂપો કે દ્વેષમૂલક દીકા, ચર્ચા, આક્ષેપ ઇત્યાદિ ગર્ભાજ છે. બદનદોષ કે નિન્દા વિરોધો કાપવાનો - સિદ્ધાન્ત પણ આ સમઘી આપણને પ્રકાશ આપશે કોઈએ અન્ય પુરુષને વિશે બદનદોષી બરેલું લખાણ કર્યું હોય તોપણ તે લખાણની સપૂરું સત્યતા તે તેને અચાવ ગણવામાં ને કમૂલ રાખવામાં આવે છે. છતાં આ બચાવ પ-

જે સિવિલ કોર્ટમાં કનુસ રાખવામાં આવે છે તેનું કાગજ શું છે ? નહિ કે મરજીમાં આવે ત્યાં ને મરજીમાં આવે તેમ સત્ય કહેવામાં કઈ મોટા સહયુષ્ય છે, પણ એટલુંજ કે કરવામાં આવેલી નિન્ના ખરી હોય તો પછી તેમ છતાં તેને માટે નુકસાનીનો ધવો કરવો એ ઘણું દલક કામ છે. Sir Frederick Pollock ના શબ્દોમાં—“Not because any merit is attached by the law to the disclosure of all truth in season and out of season (indeed it may be a Criminal offence), but because of the demerit attaching to the plaintiff if the imputation is true, whereby he is deemed to have no ground of Complaint for the fact being Communicated to his neighbours.” કાયદાના કરતાં પણ સાહિત્યને તો નીતિની સારી વધારે ગાંઠ સમજી છે, ને તેથી તેમાં મત્ય કે અસત્ય જે કઈ કહેવામાં આવે તેમાં અનિષ્ટ હેતુ સમાયેલો હોય તો તે સર્વથા નિન્દ્ય છે.

વળી દીકાઓ, સ્ત્રીઓ, ને આલેખોમાં સરળ ને પ્રિય પદ્ધતિ સ્વીકારવી ઉચિત છે જ્યાં સરળ ભાષામાં સત્ય કહેવાની ઇચ્છા છે ત્યાં કોઈ પ્રકારની દાનિ નથી. પણ જ્યાં આડીઅવળા રીતે વ્યાજસ્તિથી પરિપૂર્ણ ભાષામાં લેખો લખાય છે ત્યાં અસમજતા, દેવ અગત દીકા—એમ જાન-જાનનાં અનિષ્ટ પરિણામ અંતરે છે જે અત્યેની બાળત હોય તે સીધી રીતે કહેવાનું કામ લેખકને સહેલું પડે છે અને તેથી પ્રતિપક્ષીના મનમાં ખરાબ લાગણી ઊભી થવા પામતી નથી. આડીઅડીની પદ્ધતિ સ્વીકારવાથી અંધ અભિપ્રાયો જટિલી ઉપયોગ કરવો પડે છે; લેખક પોતાનો દેવ જાણે છુપાવવા જાય છે, પણ સ્પષ્ટરેલી ભાષામાં તે ગાંઠિપ્રદાન કર્યો આવ્યો જાય છે ને થોડો વખત આનંદ બોગવે છે. વ્યન્તે તો Action and re-action are equal. પવન સામે પ્રતિપવન પણ તેજાજ બજાયી, નેટલીજ યક્તિ પ્રયુક્તિથી, ને તેટલીજ પ્રપચમથી ને અનિષ્ટ પદ્ધતિથી ગાય છે પરિણામે એક પ્રકારનું વિચિત્ર સાહિત્ય ઉત્પન્ન થાય છે. લેખકો જાણે રાજ કિન્નામનની ગોળીઓ ખાતા હોય ને નેને લીધે તેમને સારાસારની બ્લેર મારી ગઈ હોય એમ વાચકવૃન્દને લાગી આવે છે લેખક પોતે નમ્ર પ્રતિપક્ષી બંનેની અવનતિ યાય છે. પ્રખ્યાત એંગ્રેજ ઠવિ શેક્સ્પીયરે ક્ષાનાં સદ્-ગુણને વિશે કહે છે :—“The quality of mercy is twice

blessed; 't blesseth Him that gives and him that takes" તેમા શબ્દોનો ફેર કરીને પ્રભુન વિષયમા પ્રતિકાર અથવા અન્યોન્ય દ્વેષ વિષે આપણે કહી શકીએ કે 'Tis twice cursed; it curseth Him that gives and him that takes. જેમ દયા જેને વિષે કરવામા આવી હોય તે, ને દયા ખતાવનાર માણસ, બન્ને નુખી થાય છે તેમ પ્રતિકાર જેને વિષે રાખવામાં આવ્યો હોય તે, અને તે ગખનાર હોય તે, બન્ને માણસોની અધોગતિ થાય છે, ને બન્નેને કલેશ ઉત્પન્ન થાય છે.

(અપૂર્ણ.)

દાસ્તરસ.

(ઓથી સાહિત્યપરિપક્વમા વાચેલો નિબંધ)

(આધુ પુ ૫૧ પ. ૨૧૧ થી.)

(૨૧ ૨૧ મો. પા દરે. એમ એ એલ્. એલ્. બી.)

દાસ્તર ઉત્પન્ન કરે એવી કૃતિમા જો બીજી ઉત્કૃષ્ટ રચનાઓની પેઠે અસૌકીક આનન્દ આપનાનું સામર્થ્ય ન હોય તો તેમા દાસ્તરસ છે એમ આપણાથી કહી શકાય નહિ એ આપણે જોયુ. છતાં દમ્ય અને દાસ્તરસ એ બેને ઘણોજ મારો સમ્બન્ધ છે એની કોઈથી પણ ના પાડી શકારો નહિ; અને જો કૃતિમા દાસ્તરસ હોય તે કૃતિ આપણને ઘણીખરી વાર તો ખડખડ હસાવેજ છે એવુ સાધારણ રીતે આપણાથી નિર્ભયપણે કહી શકાય. આ નિયમ સાહિત્યમા એટલો બધો પ્રચલિત છે અને એના દાગલાઓ ટિકન્સ, માર્ક ટવેન, સ્વિફ્ટ, મેલિયર વગેરે સમર્થ લેખકોની કૃતિઓમાંથી એટલા મળી આવે એમ છે કે તેના ઉદાહરણ આપવાની જરૂર સાધારણ રીતે કોઈને પણ લાગે નહિ. છતાં "દાસ્તર અને દાસ્તરસ એ બેની વચ્ચે આગ્રહાન અને જમીન જોટલો અંતર છે" એવુ અદ્ભુત અને આધાર વગરનુ વાક્ય કેટલીક વાર ઉચ્ચારવામા આવે છે તેને લીધેજ એ વિષયના એક બે સક્ષિપ્ત ઉદાહરણો ટાકવાના આ સ્થળે જરૂર પડે છે. પહેલું ઉદાહરણ મેલિયરના "Le Mariage Forcé" (જેરજુલમના લગ્ન) એ નામના નાટકમાંથી હું લઈશ એ નાટકના પહેલા અક્ટનો ઓથો પ્રવેશ વધારે દાસ્તરસવાળો છે, પણ વિસ્તારભરે લીધે એ પ્રવેશ ન લેતા એજ અક્ટનો પાંચમો પ્રવેશ આપની આગળ મુકી કરીને હું સન્તોષ મનીષ એ પ્રવેશમા "અમુક સ્ત્રીની સાથે પોને પરણુવું કે નહિ?"

તેના સંબન્ધમા માર્કુરિયસ નામના દિલસુઝની સલાહ લેવાને રૂઝેનેરેલ નામનો ગૃહસ્થ તેની પામે આપે છે. એ બેની વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાત-ચીત થાય છે —

દિલસુઝ—કેમ, લાઈ! તમારૂં આગમન શેને માટે થયું છે ?

ગૃહસ્થ—સાહેબ, એક નાની સરખી જામતમાં આપની સલાહ લેવાની મારે જરૂર પડી છે, અને તેથી હું આપની પામે આવ્યો છું (સ્વગત) આ લાઈ કઈ કીક જણાય છે ખરા. આપણે વાત કરીએ ત્યારે એ શાન્ત ગીને આપણુ કહ્યું સાભળે તો છે.

દિલસુઝ—માસ્તર, તમારી જોષવાની રીત તમે લગાર મુધાગે તો સાફ હમારી દિલસુઝીમા એવું કહ્યું છે કે કોઈ પણ સિદ્ધાન્ત બહુ ચોક્કસ રીતે મૂકવો નહિ; દરેક જાખનમા સંકોચ રાખીને જોલવું. પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવવાનું હમેશા મુક્તથી ગમવું; અને એ નિયમ પ્રમાણે “હું આવ્યો છું” એમ નહિ, પણ “હું ધારૂં છું કે હું આવ્યો છું” એમ તમારે કહેવું જોઈએ.

ગૃહસ્થ—હું ધારૂં છું ?

દિલસુઝ—હા.

ગૃહસ્થ—પણ ‘હું એમ ધારૂં છું’ તેનું કારણ શું ? હું ધારૂં છું કારણ કે હું ખરેખરે આવ્યોજ છું

નસુઝ—તમે ધારો છો તેટલા ઉપરથી તમે આવ્યાજ છો એમ કઈ કલિત થવું નથી કારણ કે તમે ધારતા હો છો તમે ખરેખરા ન આવ્યા હો એ જાનવા જોગ છે

ગૃહસ્થ—શું ? હું અહિં આવ્યો છું એ વાત ચોક્કસ નથી ?

દિલસુઝ—ના. એ વાત અનિશ્ચિત છે, અને આપણે દરેક વિષયમા સચવાતમક વૃત્તિ રાખવી જોઈએ.

ગૃહસ્થ—શું ? હું અત્યારે અહિં આવેલો નથી ? શું હું તમારી સામે — જોતો રહીને તમારી સાથે વાત કરતો નથી ?

દિલસુઝ—મને એમ લાગે છે કે તમે અહિં આવેલા છો, અને હું ધારૂં છું કે હું તમારી સાથે વાત કરૂં છું, પણ એમ જેજ એવું કઈ ચોક્કસ કદી શકાય નહિ.

ગૃહસ્થ—રે ! તમે માગે મનક કરો છો કે શું ? હું આ અહિં ઉભેયો છું અને તમે મારી સામે ઉભેલા છો. એ વાત ઉઘાડી છે, અને એમાં કંઈ હું ધારૂં છું ને મને લાગે છે ને એવો કંઈ સવાલજ નથી મહેરગાની કરીને આપ એ સધળા ગદન વિચારો છોડી દો, અને મારી વાત સાંભળો. હું તમને એવું કહેવા આવ્યો છું કે મારે પરણવાના ઇચ્છા છે.

ફિલસુફ—હું કંઈ એ વિશે જાણતો નથી.

ગૃહસ્થ—પણ હું તમને જણાવું છું

ફિલસુફ—તે દરે

ગૃહસ્થ—જે કન્યાની સાથે મારી પરણવાની ઇચ્છા છે તે ઘણી જુવાન અને ખુશસુરત છે.

ફિલસુફ—એમાં કંઈ અસંભવિત નથી.

ગૃહસ્થ—ત્યારે હું તેની સાથે પરણું તો માર્ક કે નહીં ?

ફિલસુફ—એમાંથી એક તો ખરજ.

ગૃહસ્થ—(સ્વગત) રે ! અહિં વળી જુદોજ રંગ છે. (ફિલસુફ જણીને બેઠાને) હું તમને પૂછું છું કે જે કન્યા વિશે મેં તમારી આગળ વાન કરી તેની સાથે હું પગલું તો સાડ થાય કે નહિ ?

ફિલસુફ—તે તો જે થાય તે ખરું

ગૃહસ્થ—ત્યારે હું પરણું ને નહીં ?

ફિલસુફ—હા, કદાચ એમ પણ હોય.

ગૃહસ્થ—હું આપને વિનંતિ કરું છું કે આપ મને ખગમર જવાગ આપો.

ફિલસુફ—મારી ધારણા એમજ કરવાની છે

ગૃહસ્થ—એ ઠીકરી તરફ મારો ઘણો પ્રેમ છે.

ફિલસુફ—સંભવિત છે.

ગૃહસ્થ—એના બાપે પણ લગ્નની કમુલાત આપી છે.

ફિલસુફ—આપી દશે

ગૃહસ્થ—પણ મને ખીક એ રહે છે કે એને પરણીને હું મૂરખ તો નહિ બનું !

ફિલસુફ—સંભવિત છે.

ગૃહસ્થ—તમે એ ૧૫૦ શુ ધારે છે ?

દ્વિલસુદ્ધ—એમા કંઈ અસંભવિત નથી.

ગૃહસ્થ—પણ તમે જે મારી જગાએ હા તો તમે શુ કરો ?

દ્વિલસુદ્ધ—તે હું જાણતો નથી.

ગૃહસ્થ—મને તમે શુ કંવાની સલાહ આપો છે ?

દ્વિલસુદ્ધ—તમારી ઇચ્છામા આવે તે

ગૃહસ્થ—તમે મને તો ગાડા બનાવી મૂકો !

દ્વિલસુદ્ધ—મારે કંઈ એમા લેવાદેવા નથી.

ગૃહસ્થ—હવે તમારું બહુ થાય !

દ્વિલસુદ્ધ—તે તો જે થવાનું હશે તેમજ થશે.

ગૃહસ્થ—(સ્વગત) આ માણસ કેવો મૂર્ખ ! ખરેખરો વેદિયો ઢોર !
અથવા ! હવે તને બતાવી આપુ છું હરામખોર ! (દ્વિલસુ-
દ્ધને મારે છે)

દ્વિલસુદ્ધ—ઓ મા ! ઓ રે ! હાથ, હાથ !

ગૃહસ્થ—લેતો જ, લેતો જ હવે તને તારા ડહાપણનો ખદલો મળ્યો,
અને મને સન્તોષ થયો.

દ્વિલસુદ્ધ—વાહ ! આ તે કંઈ રીત ! મારું આત્મ અપમાન ! મારા જેવા
દ્વિલસુદ્ધને આમ મારતા તને કંઈ શરમ ન લાગી ?

ગૃહસ્થ—મહેરબાની કરીને તમારી બોલવાની રીત મુધારજો દરેક વિષ-
યમા માણસે સરાપાત્મક વૃત્તિ રાખવી જોઈએ, અને “મને
માર્યો” એમ નહિ પણ “હું ધારું છું કે મને માર્યો” એ
પ્રમાણે તમારે મેલવું જોઈએ.

દ્વિલસુદ્ધ—રે ! મેંજસ્ટ્રેટની પાસે જઈને ૫ હમણા ફરિયાદ કરે છું કે કલા
ણાએ મને માર માર્યો.

ગૃહસ્થ—એમા મારે કંઈ લેવાદેવા નથી.

દ્વિલસુદ્ધ—માર પડ્યાની નિશાની હજી મારા શરીર પર છે.

ગૃહસ્થ—તે હશે.

દ્વિલસુદ્ધ—મારું આત્મ અપમાન કરનાર તું છે.

ગૃહસ્થ—એમાં કંઈ અસંભવિત નથી.

દિલસુદ—હું તારે માટે સમન કરાવીશ.

ગૃહસ્થ—હું કંઈ એ વિષે જાણુતો નથી

દિલસુદ—તને એનું ક્ષણ મળશે.

ગૃહસ્થ—તે તો જે થાય તે ખરું

દિલસુદ—હું તને ખતવાવી આપીશ ! મને એક વાર જવા દો ! (એમ કહીને દિલસુદ ચાલ્યો જાય છે)

(અપૂર્ણ)

—(૦)—

“ જ્ઞાન અને કેળવણી. ”*

(૨૧ ગ. વિનયરાય અચરતવાલ મૈથલ ખી એ.)

મહેરમાન “ ગુજરાત શાળાપત્ર ”ના તત્રી સાહેબની સેવામાં વિનિતિપૂર્વક લખવાનું કે “ શાળાપત્ર ” ના જીવનનું પચાસમું વર્ષ પરિપૂર્ણ થયું તે મહાસમય વૃત્તાતને એક મહોત્સવરૂપ ગણીને તત્પ્રસંગે એક ‘ ન્યુબિનિ ’ (નવરૂપ મહોત્સવ) અક પ્રકટ કરવાની જે યોજના આપે કરી છે તે જેટલી સમયોચિત છે તેટલીજ સુત્ય છે

“ ગુજરાત શાળાપત્ર ”ના ગુજરાતની શાળાઓ સાથે તેમજ શાળાઓમાં શિક્ષણ આપતા શિક્ષકો સાથે નિકટ સમન્ધ હોવાથી, તેમજ “ જ્ઞાન અને કેળવણી ”—એ વિષય અને શિક્ષકો જેમને શ્રીમન્જીરાચાર્યે “ જ્ઞાનના દાતા ” કહેલા છે તે ઉદ્દેશની વચ્ચે એક પ્રકારનો ગાઢ સમન્વય આવી રહેનો હોવાથી પૂર્વોક્ત વિષયને ઉદ્દેશીને જે કંઈ થોડું મેં યથામનિ આ નીચે લખી મોકલ્યું છે તે આપને “ ખાસ અકમાં ” પ્રકટ કરવા યોગ્ય લાગે તો તેમ કરવા કૃપા કરશે એવી નમ્ર વિનિતિ છે

“ જ્ઞાન અને કેળવણી. ”

“ જ્ઞાન ” એ શબ્દ માત્ર જે અક્ષર મળીને થયેલો છે તથાપિ એ

* આ લેખ ન્યુબિનિ અકને માટે આવેલો તે ત્યાં જણાવ્યા મુજબ અવકાશને અભાવે અત્ર છાપવામાં આવ્યો છે

નાનકડો શબ્દ કેટલો આશ્ચર્યજનક અર્થ સૂચવે છે ? પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન સમયના વિદ્વાનોએ અને તત્ત્વચિન્તકોએ તેનું કેવું રૂપ આલેખ્યું છે ? જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે તેઓએ કયા કયા સાધનો કદમ્બાં છે ? વગેરે વિષયો પરત્વે એકાગ્રચિત્તથી મનન કરવું એ પ્રત્યેક વિચારશીલ મનુષ્યનો-તેમાં સુખ્યત્વે કરીને શિક્ષકનો-પરમ આવશ્યક ધર્મ છે. આના આવશ્યક ધર્મની પ્રતીતિ થયા પછી જે મનુષ્ય વા શિક્ષક એ ધર્મ-આચરણમાં જેટલે અંશે ન્યૂનતા કે શિથિલતા ધરાવે છે તેટલે અંશે તેનામાં મનુષ્યત્વની કે શિક્ષકત્વની પણ ન્યૂનતા સમાવશી છે એ પાત પણ નિર્વિવાદજ છે. આ કારણથી “જ્ઞાન” શી વસ્તુ છે તે વિશે આપણે વિચારીશું. “જ્ઞાન” એ શબ્દ સંસ્કૃત ભાષાનો છે તે “જ્ઞા” ધાતુ જેનો અર્થ “to know” “જાણવું” એવો થાય છે તેને જ્ઞાન (જ્ઞાનમાયક) પ્રત્યય લાગ્યાથી ઉપગમ્યત થયેલો છે. તેનો અર્થ “અમુક વસ્તુ શી છે ?” “તેનું સત્ય મંથન શું છે ?” એ સમજવું એવો થાય છે, અને એ સમજનાથી-જાણનાથી-મનુષ્યને તે વસ્તુ સુખપ્રદ થઇ પડતી હોવાથી “જ્ઞાન” ને આપણા દેશના પ્રાચીન ઋષિમુનિઓએ “સુખનું સર્વોત્તમ સાધન” કહેલું છે, તેમજ પાશ્ચાત્ય દેશના તત્ત્વચિન્તકોએ “એક મહાન બળ” કહેલું છે. આમ બન્ને દેશોમાં “જ્ઞાન”નું માહાત્મ્ય એક સરખુંજ છે, તથાપિ દર્શનિન્દુ ભિન્ન છે. આપણે ‘જ્ઞાન’ ની કિંમત આધ્યાત્મિક દર્શનિન્દુથી આંકી છે, તેમણે બ્યાવહારિક દર્શનિન્દુથી. આ રીતે દર્શનિન્દુ ભિન્ન હોવા છતાં અંતિમ ઉદ્દેશ તો ઉભયનો એકજ છે અને તે એ કે “ઉત્તમ સુખનું સર્વોત્તમ સાધન” આપણા પ્રાચીન સમયના તત્ત્વચિન્તનનું એક અંગ જે “વેદાન્ત”ના નામથી ઓળખાય છે તેમાં “જગતની સર્વ વસ્તુનું-જડ તેમજ ચેતન વસ્તુઓનું-આધ રૂપ અભિન્ન એકજ છે,” “જીવાત્મા અને પરમાત્મા, સજ્ઞા અને સદૃષ્ટ પદાર્થો એ સર્વ એકજ સાર્વત્રિક મહાન-સત્ય (Universal Reality) જે “પરમ બ્રહ્મ” ના નામથી ઓળખાય છે તેના રૂપાન્તરજ છે,” વગેરે વાદની ચર્ચા કરવામાં આવેલી છે, અને તેથી તેને અદ્વૈત (એ જુદાં નહિ તે-એટલે એકજ

*“Knowledge is Power” (“જ્ઞાન એક શક્તિ છે”) એવું એક પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનનું મૂળ સુપ્રસિદ્ધ છે.

સ્વરૂપ સૂચવતો) વાદ દહેલો છે એ અદ્વૈત વાદ પ્રમાણે એ સાર્વત્રિક સત્ય પુરૂષ બ્રહ્મતો અવબોધ જેને “મોક્ષ” એટલે જન્મમરણના ચક્રાવા-
માથી છુટકુ એમ કહે છે, તે પ્રાપ્ત કરવામાં સદાચત્રૂત યર્થ શકે
એવું સાધન—સર્વોત્તમ સાધન—‘જ્ઞાન’—સત્ય જ્ઞાન—જ છે. શ્રી-
મદ્ ભગવદ્ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ અર્જુનને મોક્ષમાર્ગ મૂચવતાં જે
બોધ કરેલો છે તેમાં પણ વેદાન્તનો એ અદ્વૈતવાદજ વર્ણવ્યો છે અને
મોક્ષપ્રાપ્તિના કર્મમાર્ગ, ભક્તિમાર્ગ અને જ્ઞાનમાર્ગ—એવા ત્રણ માર્ગ બતા-
વીને તે ત્રણેમાં જ્ઞાનમાર્ગને સર્વોત્તમ કહ્યો છે અને એ રીતે જ્ઞાનનું
નિઃશીઘ્ર માહાત્મ્ય સિદ્ધ કર્યું છે. શ્રીમદ્ભગવાદ પૃષ્ઠ—

“વોધોન્યસાધનેભ્યો હિ સાક્ષાત્ મોક્ષૈકસાધનમ્ ।

પારુસ્ય વદિવજ્ઞાનં વિના મોક્ષો ન સિધ્યતિ ॥”

એવું બોલીને શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં વર્ણવેલા મતનું પ્રતિપાદન કર્યું છે.

આ પ્રમાણે આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિબિન્દુથી જ્ઞાનનું માહાત્મ્ય આપણે
વિચાર્યું, અણબત્ત અતિ સક્ષિપ્ત રૂપમાં હવે આપણે બ્યાવદાગિક
દૃષ્ટિબિન્દુથી વિવેચન કરીશું તોપણ જ્ઞાનની મહત્તા ૨૫૯ રીતે સમ-
જાયા વિના નહિ જ રહે. ઉત્ક્રાન્તિવાદને આધારે મનુષ્યના જીવનની ઉત્ક્રાન્તિ
તપાસીશું તો આપણને માલમ પડશે કે મનુષ્યના જીવનની ઉત્ક્રાન્તિની
સાથોસાથ તેના જ્ઞાનનો પણ ‘ક્રાંતાન્વયે’ વિકાસ થતો આવ્યો. પ્રથમ તો
તેના જીવિતજીવના વિકાસને લઈને તેના મનની અદર અનુભવાતા વિચારોને
કોઈ પણ રીતે બહાર દર્શાવવાની તેની ઇચ્છાશક્તિ બળવત્તર થવા લાગી;
અને તેમ કરવા જતાં બાપાની ઉત્પત્તિ યર્થ ઉચ્ચારિત બાપાએ ક્રમશઃ

“સર્વે કર્માશ્ચિલં પાર્યં જ્ઞાને પરિસમાપ્યતે” ॥ શ્રી. મ. ગી.

“વહનાં જન્મનામન્તે જ્ઞાનવાન્ માં પ્રપચતે” ॥ શ્રી. મ. ગી.

“જ્ઞાનાગ્નિઃ સર્વકર્માણિ ભસ્મસાત્ કુરુતેઽર્જુન” ॥ શ્રી. મ. ગી.

+ (અર્થ) “બીજનું સાધનો કરતા બોધ-જ્ઞાનનો પ્રકાશ-મોક્ષનું ઉત્તમ
સાધન છે. જેમ અગ્નિ વિના અન્ન પરિપકન થવું નથી તેમ જ્ઞાન વિના
મોક્ષ પ્રાપ્ત થતો નથી.”

संगीतविषय.

(आधु पुस्तक ५१ ना पृष्ठ २२४ थी).

धृतिरनु लभन.

मध्यजाति
पटुरचना
मात्रा ४
मध्य विलंबित
गति.

वौ स र न	हि प्र लु	ना भ ,	क दौ हुं
	५	५ ~ ~	५
प प प प	-नी ध प	-गा स ,	-म म प

वौ स र न	हि प्र लु	ना	. भ .
	५	५५	~ ५
म प म म	-गा रि रि	सा	सस .

अं द सु	र न ने	अ ग श्रु त	ता रा
५	५		५ ५
सा -ग म	प प प	-नि -नि -नि	सं-नि ध प

क थां उ	न स ने	का भ ,	क दौ हुं
५	५	५ ~ ~	५
प प प	प नि ध प	-ग म स ,	-ग म प

वौ स र न	हि प्र लु	ना	.. भ .
	५	५५	~ ५
म प म म	-गा रि रि	सा	सा .. .

* १ = १ मात्रा ; ५ = २ मात्रा, ५ = ३ मात्रा ; | = स्वर, पक्ष
के शब्द थील रतलमा आलु छे ओ अतावनार; -गा = काभण गा ;
नो, = मन्द्र नो ; || = गीत पूर; ~ = अर्धमात्रा.

વૌ	સ	૩	ન	હિ	પ્ર	ભુ	મ	,	ક	દો	હુ	
				ડ			ડ	~			ડ	
-નિ,	-નિ,	-નિ,	-નિ,	સા	મ	મ,	-ગા	સ	,	-ગ	મ	પ

વૌ	સ	૩	ન	હિ	પ્ર	ભુ	ના	..	મ	.	↑
				ડ			ડડ		~	ડ	
મ	પ	મ	મ	-ગા	રિ	રિ	સા	સા	..	.	

મધ્યમ સ્વર રચના. આનંદથી ગાવું.

માત્રા ૩	આ	વૌ	આ	વૌ	આ	..	મ	,
મધ્યદ્રુત	ડ		ડ		ડ		~	~
ગતિ	સા	ધ,	સા	રિ	ગા	ગા	..	,

હે	આ	ળ	કે	ત	મા	..	મ	,
	ડ		ડ		ડ		~	
રિ	ધા	પ	ગ	ગા	ગ	રિ	,	
આ	પ	શે	ઉ	મ	જ	ક	દો	એ
ડ		ડ						
સા	રિ	ગા	રિ	સા	રિ	સ	નિ,	નિ,

કા	પ	જી	તું	કા	..	મ	;
ડ		ડ		ડ		~	
ધા,	પ,	ની,	રી	સા	;

* ૧ = ૧ માત્રા; ડ = ૨ માત્રા; ડ = ૩ માત્રા; | = સ્વર, વધે કે શબ્દ બીજા સ્તંભમાં ચાલુ છે એ બતાવનાર; -ગા = ક્રોધગા ગા; ના, = મન્દ ની; ઠી = ગીત પૂરું; ~ = અર્ધમાત્રા.

માત્રા ૨	ને	ને	પે	લી	વા	દ	ળી	ઓ ,
દ્રુત	ડ	ડ	ડ	ડ	ડ			~
ગતિ	પ	પ	ગા	પ	ગા	પ	પ	પ ,

વ	ર	સી	ને	આ	લી	જા	.. ય ,
		ડ	ડ	ડ	ડ	ડ	~
પ	પ	ધા	ધા	પ	પ	ગા	.. રિ,

બા	ર	મા	.. સ	તુ	અ	ના	.. જ	પિ	ર	સી
ડ				ડ						ડ
સા	રિ	ગા	.. રિ	સા	સ	રી	.. સ	નિ, નિ,	ની,	ની,
સ	પે	ર	હે	.. સ	દા	.. ય .				
ડ	ડ				ડ		~	~		
ધા,	ની,	સ	.. નિ,	સા					

માત્રા ૩	આ	વો	આ	વો	આ	.. મ ,
મધ્યદ્રુત	ડ		ડ		ડ	~
ગતિ	સા	ધ,	સા	રિ	ગા ,

હે	બા	ળી	કો	ત	મો	.. મ ,
	ડ		ડ		ડ	~
રિ	ધા	પ	પ	ગ	ગા	.. રિ ,

* ૧ = ૧ માત્રા, ડ = ૨ માત્રા; ડ̇ = ૩ માત્રા; | = સ્વર, વર્ણ
 કે શબ્દ બીજા સ્તંભમાં આવે છે એ જતાવનાર, આ = કોમળ ગા;
 ની = મન્દ ની; ધી = ગીત પૂરું; ~ = અર્ધમાત્રા.

આ પ	છે ઉ	મ ગે	ક રી એ
ડ	ડ	ડ	
સા રિ	ગા રિ	સા રિ	સ નિ, નિ,

કા પ	છી તું	કા	.. મ .
ડ	ડ	ડ	
ધા, પ,	ની, રિ	સા

ગાંધાર સ્વર રચના (બેમધી ગાતુ.)

માત્રા ૪ આ વો	બા બ	કા આ	વા ર ,
મધ્ય ડ ડ	ડ	ડ	ડ
ગતિ સા-ધ, -નિ,	સા -રિ	-ગા મ -ગ	મ મ ,

દી રો	ને ખ	બા તૈ	વા ર ,
ડ ડ	ડ	ડ ડ	ડ
-ગા -ગ -રિ	સા -રિ	-ગમ -ગ-રિ	સા સ ,

હું કા	મા ર	હે છુ અ	ના બ ,
ડ ડ	ડ	ડ	ડ
સા -ધા	પ -ધ	-ની -ધ પ	મ મ ,

આ લો	છુ ડ	ક રી એ	આ બ .
ડ ડ	ડ ડ	ડ	ડ
-ગા-ગ-રિ	સા -રી	-ગ મ -ગ-રિ	સા સ .

અપૂર્ણ

* ૧ = ૧ માત્રા ; ડ = ૨ માત્રા ; ડ' = ૩ માત્રા ; | = સ્વર, વર્ણ કે શબ્દ બીજા સ્તંભમાં આપે છે એ બતાવનાર ; -ગા = કામળ ગા ; ની, = મન્દ્ર ની ; || = ગીત પૂરું ; ~ = અર્ધમાત્રા.

ગણિત.

લેખક—રામભાઈ કાલિદાસ પટેલ.

(આશુ ૫ ૨૨૮ થી)

નિયમ ૧૫ માં:—જે સંખ્યાના વર્ગોની બાદબાકી અને તેજ જે સંખ્યાનો ભાગાકાર આપ્યાં હોય, તો આપેલા ભાગાકારના અંશ અને છેદના વર્ગોના પ્રમાણમાં તેજ જે સંખ્યાઓના વર્ગો છે એમ સમજી દિ સાચ છેડવો.

ઉદા:—જે સંખ્યાના વર્ગોની બાદબાકી ૩૭૫ છે, અને તેજ જે સંખ્યાનો ભાગાકાર ૮ છે, તો તે જે સંખ્યાઓ કઈ?

આપેલો ભાગાકાર ૪ એટલે ૪ છે.

એના અંશ અને છેદનો વર્ગ અનુક્રમે ૧૬ અને ૧ છે. માં તેજ જે સંખ્યાના વર્ગો ૧૬ . ૧ ના પ્રમાણમાં હોવા જોઈએ.

૧૬ - ૧ = ૧૫ પ્રમાણની બાદબાકી

બાદબાકી બાદબાકી એક સંખ્યાનો વર્ગ.

૧૫ : ૩૭૫ . ૧૬ ૪૦૦ એક સંખ્યાનો વર્ગ.

બાદબાકી બાદબાકી બીજી સંખ્યાનો વર્ગ

૧૫ : ૩૭૫ : . ૧ ૨૫ બીજી સંખ્યાનો વર્ગ.

માટે $\sqrt{400} = 20$ એક સંખ્યા

તે $\sqrt{25} = 5$ બીજી સંખ્યા.

જવાબ. ૨૦ અને ૫.

કારણ:—પ્રમાણના નિયમ પ્રમાણે ખુલ્લું છે.

ઉદા:—એક ગૃહસ્થે એક વખત કેટલાક કુટુંબને પોતાને ત્યાં જમવા નોતર્યાં. જેટલાં કુટુંબો જમવા આવશે તેટલા ગૃહસ્થે દૂધ સંભરેલી દરેક આવનાર કુટુંબને વાસ્તે જોઈશે અને પોતાના કુટુંબને માટે બા મજા દૂધ જોઈશે એમ ગણી એક રજારીને દૂધ આપી જવા કહ્યું. રજારી માણે જેટલી ભસો હતી તેટલા ગૃહસ્થે દરેક ભેંસને નીકળવાથી બધું દૂધ આપી ગયો. આથી જોઈતું દૂધ પૂર ન થવાથી તે ગૃહસ્થને ૧૫ મજા દૂધ બબ્બરમાંથી આણવું પડ્યું. જમવા આવનાર દરેક કુટુંબના વગર

રખારીને ખુશી થઈ ત્રણ ત્રણ રૂપીઆ ધનામ આપ્યું. આથી તે રખારીને દર લેસે રૂ. ૩—૧૦—૮ ધનામ મળ્યું કહો. સારે તે ગૃહરચે કેટલાં કુટુંબ નોતરેલાં અને તે રખારી પાસે કેટલી ભેંમો હતી.

નિયમ ૧૬ મોઃ—કોઈ પણ બે સખ્યાના વર્ગોના ગુણાકારનું વર્ગમૂળ કાઢવાથી તેજ બે સખ્યાનો ગુણાકાર નીકળે છે.

ઉદાઃ—બે સખ્યાના વર્ગોના ગુણાકાર ૨૨૫ છે, તો તેજ બે સખ્યાનો ગુણાકાર કેટલો ?

$\sqrt{\text{બે સખ્યાના વર્ગોના ગુણાકાર}} = \sqrt{૨૨૫} = ૧૫$ તેજ બે સખ્યાનો ગુણાકાર.

કારણ—

$\sqrt{૨૫ \times ૯} = ૫ \times ૩$ છે.

આ પરથી કોઈપણ બે સખ્યાના વર્ગોના ગુણાકાર આપ્યો હોય અને તેની સાથે તેજ બે સખ્યાનો સરવાળો અથવા બાદબાકી વગેરે ગમે તે આપ્યું હોય, તો આગળ આપેલા નિયમો પ્રમાણે તે બે સખ્યાનો કાઢી શકાય.

ઉદા—એક વાડીમાં કેટલાક આળા અને કેટલીક દાડમડી છે. જોટલા આળા છે તેટલી ફેરી દરેક આળા પરથી ઉતરી અને જોટલી દાડમડી છે તેટલા દાડમ દરેક દાડમડી પરથી ઉતરી જોટલા દાડમ છે તેટલી પાઈએ એક લેખે સઘળી ફેરીઓ અને જોટલી ફેરી છે તેટલી પાઈએ એક લેખે સઘળા દાડમ વેચી દઈએ તો એકદર રૂ. ૩૦—૬—૦ ઉપજે છે. જો સઘળા દાડમ અને સઘળી ફેરીઓ ૪ આને એક લેખે વેચવામાં આવે તો પ્રથમ કરતાં રૂ. ૧—૨—૦ ઓછા ઉપજે છે. કહો સારે તે વાડીમાં આળા કેટલા અને દાડમડી કેટલી.

ઉદાઃ—ઉપરના ઉદાહરણમાં “ જો સઘળા દાડમ અને સઘળી ફેરીઓ ૪ આને એક લેખે વેચવામાં આવે તો પ્રથમ કરતાં રૂ. ૧—૨—૦ ઓછા ઉપજે છે ” એમ આપ્યું છે તેને બદલે “આળા અને દાડમડી મળી કુલ ૧૫ ઝાડ છે ” એમ દાખલ કરી ઉપરનુંજ ઉદાહરણ છોડો.

નિયમ ૧૭ મોઃ—કોઈ પણ બે સખ્યાના વર્ગોના ભાગાકારનું વર્ગમૂળ કાઢવાથી તેજ બે સખ્યાનો ભાગાકાર નીકળશે.

(અ) કાસૌલી અથવા કુન્નુર રેસવેમા જવાનું અથવા ત્યાંથી પાછા આવવાનું, સરકારી કામ માટે મુસાફરી કરતી વખતે જે વર્ગનું લાકું તેને મળવાનો હક હોય તે વર્ગનું લાકું આપવામાં આવશે, અને જેઓને ત્રીજા વર્ગનું લાકું મળવાનો હક હોય તેઓને જરૂરને પ્રસંગે કાલકા અથવા કુન્નુર સુધીનું ઇન્ટરમીડિયેટ વર્ગનું લાકું આપવામાં આવશે.

(બ) ખુશકીની મુસાફરી સાર સરકારની મરજી મુજબ ખરેખરે ખર્ચ આપવામાં આવશે.

(ક) નદીમાં કે દરીઆમાં ફરતી આગમોટની મુસાફરી સાર સિવિલ સર્વિસ રેગ્યુલેશન્સ મુજબ આપી શકાય તે રકમ કરતા વધારે ન હોય એટલો મુસાફરીનો ખરેખરે ખર્ચ આપવામાં આવશે. પાછા આવવાનો ખર્ચ દરદીને કાસૌલી અથવા કુન્નુરમાં તેની સારવાર કર્યા પછી, તેને રજા આપ્યા બાદ તેનો ઇન્સ્ટિટ્યુટના ડિરેક્ટરે આપેનો દાખલો રજૂ કરવામાં આવશે એટલે તે તે ડેકાણના તીર્થે ઓફિસર આપશે.

(આ અને પાર્ટ્યુર ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં આવનાર સધળા માણસોની મફત સારવાર કરવામાં આવે છે)

(૨) એક મહીનાનો પગાર અગાડીથી આપવામાં આવશે.

(૩) એક મહીનાની પરચુરણ (ફ્રંચાઇઝ) રજા મળશે ત્યાં એ સિવાય વધારે રજાની જરૂર પડે તો તે હકની અથવા માંદગીની રજા સમજાશે. પાર્ટ્યુર ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં સારવાર માટે જનાર જે અગવહારને દર મહીને ૩૫૦ થી વધારે નહિ હોય એટલો પગાર મળતો હોય અને જેની ગેરહાજરીમાં બદલીમાં માણસ રાખવાની જરૂર પડે તેની બાબતમાં સદરકુ એક મહીનાની રજા પરચુરણ રજા નહિ સમજતા વધારાની હકની રજા ગણાશે.

(૪) ઉપર જણાવેલી વધારાની હકની રજાને સાધારણ હકની રજાને લાગુ પડતા સર્વ નિયમો લાગુ પડે છે, પણ ફેર એટલો છે કે વધારાની જે હકની રજા તે અમલદારને મળી શકે તેટલી હકની રજા ઉપરાંત આપી શકાશે.

૨. દર મહીને ૩. ૨૫ થી વધારે પગાર ન મળતો હોય તેવા કેસ પશુ સરકારી નોકરોને, ઉપર જણાવવામાં આવેલી સગવડો ઉપરાંત, પાર્ટ્યુર ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં જ્યાં અને આવવાની મુસાફરીમાં તેઓ જેટલો વખત

ગતે તેટલા તથા તેઓ ત્યા સારવાનું હક રહે, તેટલા વખતનું, સિવિલ સર્વિસ રેગ્યુલેશન્સની ક્લામ ૧૦૬૩ મુજબ (પ્રસંગ પ્રમાણે) ત્રીજા અને ચોથા વર્ગના અમલદારને આપી શકાય એવા દરરોજના લઘુના દર પ્રમાણે ખોરાકીનું લઘુ મળી ગકરો.

૩. ઉપર જણાવેલી અગવડો ત્રીજા આપવાનો અધિકાર સ્થાનિક તીર્થે અમલદારને આપવાનો, અથવા તે સગવડો પોતેજ પ્રથમથી આપીને પાગમથી તીર્થે પાસેથી તે ન ગ્રા વસુલ કરવાનો નીચેના અમલદારોને અખત્યાર આપ્યો છે —

(૧) કમિશનર મેડિકલ ઓફ નરો (૨) સિવિલ આસિસ્ટન્ટ સર્જનો (૩) મિલિટરી આસિસ્ટન્ટ સર્જનો (૪) બીજા ડેપુટી મેડિકલ ઓફિસરો. (૫) દવાખાના જેમના દવાલામા હોય એવા સરકારી સમ-આસિસ્ટન્ટ સર્જનો. (૬) મદદગીથી ઉતરતા દરજ્જાના ન હોય તેવા મુલકો અમલદારો. (૭) આસિસ્ટન્ટ ઇન્જનેરથી ઉતરતા ન હોય તેવા દરજ્જાના મુલકો પબ્લિક વર્ક્સ ખાતાના ઓફિસરો અને કોર્ટ પશુ સમ-ડિવિઝન જેના દવાલામા હોય એવા કોર્ટ પશુ પબ્લિક વર્ક્સ ખાતાનો ઓફિસર અથવા તેના તામાનો અમલદાર. (૮) સધળા પોલિટિકલ એજન્ટો, આમિસ્ટડ પોલિટિકલ એજન્ટો, ડેપુટી આસિસ્ટન્ટ પોલિટિકલ એજન્ટો અને ધાણુદારો (૯) સમ-સ્પેક્ટરથી ઉતરતા દરજ્જાના ન હોય એવા સમગ્ર પોલીસ અમલદારો (૧૦) સમગ્ર કૉન્ટ્રોલમેન્ટ મેજિસ્ટ્રેટો અને આમિસ્ટડ કૉન્ટ્રોલમેન્ટ મેજિસ્ટ્રેટો. (૧૧) બી. બી. ઓ. આર્ટ. રેવેન્યુ સધળા ઉપરી અમલદારો.

મુખર્ષી શહેર માટે વધારાના અમલદારો (૧૨) મુખર્ષી શહેરના મ્યુનિસિપલ કમિશનર. (૧૩) મુખર્ષી મ્યુનિસિપાલિટીના હેલ્થ ઓફિસર.

+ ત્રીજા વર્ગના અમલદારને તેના પગારના અથવા તેની જગ્યાના પૂર્ણ પગારના દર ૧૨૧ રૂપીએ અથવા ૧૨૧ રૂ. ના કોઈ અપૂર્ણાંકે જે આના, પણ મુખર્ષી હલાદામા એકાદમાં એ ૧ રૂકમ છ આના અને બીજે ટુકાણે ચાર આના દરરોજના લઘુ તરીકે જ પગાર આપે છે.

* ચોથા વર્ગના અમલદારને જાન કરતાં વધારે પ્રાતમા ફરે તો ત્રણ આના, અને જો એકજ પ્રાતમા ફરે તો એ આના લેખે દરરોજનું લઘુ મળી શકે.

(૧૪) મુખર્ષ મ્યુનિસિપાલિટિના હેથ ઑફિસરનો સીનિઅર આસિસ્ટન્ટ.

(૧૫) પ્રેસિડસિ ઍન્જિન્ટ્રેટ.

ટીપ.—ત્રીજેની કલમ ૪ માં લખેલી વાચતોના સંબંધમાં ઉપર (૧) થી (૫) માં લખેલા મેડિકલ ઑફિસરોમાંના કોઈ પણ એકની સલાહ જની શકે તે તે પ્રસંગે લીધા પછી (૬) થી (૧૫) મુધીના અમલદારોને અખત્યાર આપવામાં આવ્યો છે.

૪. ઉપલી કાનુન મુજબ અધિકાર આપવામાં આવેલા અમલદારો સદરદુ અધિકાર વાપર્યા અગાઉ ખાત્રી કરી લેશે કે (૧) એવા શખસને જનાવર કરડયુ છે. (૨) સદરદુ જનાવર હડખાવણું હતું એમ માનવાને કારણ છે. (૩) સદરદુ માણસ પાર્ટ્યુર ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં આવવા જવાની મુસાફરીનો તથા ત્યા રહેવાનો સંયોગ ખરચ આપી શકે એવી સ્થિતિમાં નથી.

દરદીના સાથીઓ.

૫. દરદી ઉમરના કારણને લીધે અથવા બીજા પૂરતા કારણને લીધે એકલો મુસાફરી કરવાને શક્તિમાન નથી એમ પરવાનગી આપનાર અથવા સગવડ કરી આપનાર અમલદારને ખાત્રી થાય તો તે અમલદાર દરદીની સાથે જનારા એક માણસનો (૧) દરદીને આપવાના દર પ્રમાણે મુસાફરીનો ખરચ અને ખોરાકીતું ભથ્થુ તથા (૨) સાથે જનાર માણસનો દરરોજનો ખરચ આપવાને દરદી શક્તિમાન નથી એવી સદરદુ અમલદારની ખાત્રી થાય તે તે પ્રસંગે વધારેમાં વધારે ૪ આના મુધી રોજ આપવાને અથવા આપવાનો અધિકાર આપવાને મુખત્યાર છે.

૬. દરદીની સાથે જનારા માણસને ભથ્થુ તથા રોજ (કોઈ આપવાનો હોય તો તે) તથા પાંજ આવવાનો ખરચ, દરદીને આપવામાં આવશે તેવીજ રીતે અને તેજ વખતે આપવામાં આવશે.

૭. હેઠળ લખેલા જિલ્લામાંના દરદીઓને સાધારણ રીતે કુતુર મોકલવામાં આવશે.—કોલાયા, પુના, રત્નાગીરી, મોલાપુર, બીજાપુર, સતારા, બેલગામ, દનારા અને ધારવાડ. ખુદ મુખર્ષ કલકાતા બીજા જિલ્લામાંના તથા સિંધમાંના દરદીઓને સાધારણ રીતે કાસીલી મોકલવામાં આવશે.

૮. કાસીલી અથવા કુતુરના ત્રીજેરી ઑફિસરે ખોરાકીનો તથા

જવા આવવાનો ખરચ આપવાનો હોય તેવી દરેક બાબતમાં આમાની કોઈ પણ જગાએ દરદીને સારવાર માટે મોકલવાને જે શખસ જવાબદાર હશે તે, તીજેરી ઑફિસરે આ કારણ માટે ફેટલી રકમ આપવાની છે તે ઓફિસ રીતે દર્શાવશે.

સરકારી નોકર ન હોય એવા ગરીબ સ્થિતિના માણસોને પણ સરકાર તરફથી સમયક કરી આપવામાં આવે છે. સરકારી નોકરના સંબંધમાં ઉપર જણાવેલી ત્રીજીથી આઠમી મુખીની બધી કલમો એ ગરીબ માણસોના સમયમાં પણ લાગુ પડે છે તેમને માટેના ખાસ નિયમો નીચે પ્રમાણે છે—

૧ ઉપર આવી ગયલા ત્રીજા કાનુન પ્રમાણે અધિકાર મગેલા અમલદાર તે શખસને છેક તજદીકના રેલ્વે સ્ટેશન પરથી ધારેલા મુકામે જવાને મફત ટિકિટ આપવા માટે પોતાની સહીના રેલ્વે કંપની પર લખેલા કાગળ આપશે જે રેલ્વે મફત ટિકિટ ન આપતી હોય તે રેલ્વેની બાબતમાં તેમની લાઈન ઉપર ચર્ચ જેટલે અંતર મુખી મુસાફરી કરવાની જરૂર હોય તેટલા અંતર મુખીના છેક છેલ્લા વર્ગના રેલ્વે બોમ્બ જેટલી રકમ આપવા માટે તીજેરી ઉપર દુકમ લખી આપશે.

ટીપ — મેગાલ ડુઆર્સ, બેંગાલ ઍન્ડ નોર્થ-વેસ્ટર્ન, રોહિલખા ઍન્ડ કમાઉન, શાહદરા સહરાનપુર રેલ્વેઓ સિવાયની હિંદુસ્તાનની રેલ્વે કોન્ફેરન્સ એમેશિયેશનને જોગવાઈ હોય એવી સંઘણી રેલ્વેઓ પાટલુર ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં જતા ગરીબ માણસોને મફત ટિકિટો આપે છે. મોરબી રેલ્વે કક્ત અડધે ભાડે ટિકિટ આપે છે.

૨. વળી સદરહુ ઑફિસર, યુરોપીઅન અને યુરેઝિઅનની બાબતમાં દરેક દિવસનું રૂ. ૧ લેખે અને દેશીઓની બાબતમાં દરેક દિવસના ૪ આના લેખે મુસાફરીમાં જેટલા દિવસ લાગવાના હોય તેટલા દિવસનું ખોરાકીનું ભથ્થુ આપવા બાબત તીજેરી ઉપર દુકમ લખી આપશે.

૩ સદરહુ માણસની પૈસા સંબંધી સ્થિતિ છેક પામેમાં પામેના રેલ્વે સ્ટેશનને જવા જેની નથી એવી તેની ખાત્રી થશે તો તે સ્ટેશન ખુશકીએ જવાનો અથવા નદીને રસ્તે અથવા દરીયાને રસ્તે આગબોટમાં

૨૭૦ ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા કેટલાક અરબી કાન્સી શબ્દો.

જવાનો તથા કાસીલીના છેક પાસેમાં પામેના રસ્કે સ્ટેશનથી ઇન્સ્ટિટ્યુટ ત્રીસી જવાનો જે ખરેખરો ખરંચ થનો હોય તે પણ સદગુ હકમમાં સામેલ કરવાને મુખ્યાર છે.

૪. પછી તે પોતે બરેલા મગલાની ખજા કલેક્ટરને મોકલશે, જે પાસ્ટ્યુર ઇન્સ્ટિટ્યુટનો હવાનો ગળના ઓફિસરને ખજા કરશે.

૫. સારવાર આનુ હોય તે દર્મિયાન પાસ્ટ્યુર ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઉપરના અમલદાર દરદી યુરોપીઅન અથવા યુરેઝિઅન હશે તો તેને હંગાજના રૂ. ૨-૮-૦ લેખ અથવા તે દેશી હોય તો દરરાજના આના ૬ લેખે બચુ આપશે. બચુ એક અઠવાડીયાનુ આગળથી આપશે. દરદીને રજા આપાનો દાખલો આપનાં પહેલાં, દરદીને બચાની રજા એટલે કેટલી આપી તે ઉપરની કાનુનમાં જણાવેલી ખજર જે કલેક્ટર તરફથી મળી હોય તે કલેક્ટરને લખી મોકલશે.

(આ બને પાસ્ટ્યુર ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં સંચાળ જનારને મફત સારવાર કરવામાં આવે છે)

૬. પાછા આવવાનો ખરંચ કાસીથી અથવા કુતુરમાં દરદીની સારવાર કર્યા પછી તેને રજા આપ્યા બાતતો ઇન્સ્ટિટ્યુટના ડિરેક્ટરે આપેલો દાખલો રજુ કરવામાં આવશે એટલે તે તે ટેકાણાના તીખેરી ઓફિસર આપશે તોખેરી ઓફિસર, પાછા આવના સાર આપેલી રકમ પણ, દરદી જે નિસ્લામાંથી આવ્યો હશે લાના કલેક્ટરને લખી મોકલશે.

ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા કેટલાક અરબી કાન્સી શબ્દો.

(લખનાર અમીરનિયાં હમ્દુમિયાં).

(ગુ. શા. પ. પુ. ૫૧ મુ ૨૪૪ થી ગાતુ)

તસ'સી (અ) નિગંન, ભરાસો, વિશ્વાસ. અલા=તે ત્યાન હતો, ઉપરથી

તસવીર (અ). તસવીર, છબી, ચિત્ર. સવર=તેણે ચરત બનાવો, પરથી

તસદી (અ) તસદીઅ મહેતન, કુખ સદઅ=તે આગર હતો, તેણે શક

પાડી, ઉપરથી.

તસ (અ) તસમુજ પરથી. ગળતો ચોરીસમો ભાગ.

તહનામે (ફા). તસ્નામા સલાહ.

તહકીક (અ). તક્ષીક. નક્કી. હક્ક=અગત્યર હતુ, ઉપરથી

તહકુળી (અ) તઅકુળ પાછળ નાખી દેવુ, ખાફી ગખવુ, મેહમુલની તહકુળી કરી=અમુક મુતત માટે મુતવી રાખો, અકમ=પાછળ ગયો, ઉપરથી.

તહસીલ (અ). તહ્સીલ. મેળવવું હસલ=તે ઉપરનો ઉપર હતો, તે સાફ હતો, ઉપરથી.

તા (ફા). ગણતરી, નંગ એકના=એક, એકપણ, ફુતા=મેવડુ વગેરે.

તાઈ (અ) અરમસ્તાનના ચમન પ્રાતમા "તય" નામે કુટુબ છે, તેમા જન્મેલો હાતમતાર્ક એક ઉદાર પુત્ર થઈ ગયો છે. એનો વાચન માળામાં પણ એક પાઠ છે .

તાઉચ (અ). તાવુસ. મોર. એક જાતનુ વાજું પણ હોય છે, જેનો ઘાટ મોર જેવો હોય છે

તાકાત (અ). તાકત એતુ બહુ વચન તાકાત શક્તિ તાક=મજબૂત હતો ઉપરથી.

તાકીદ (અ) વારંવાર કહેવુ. અકદ=તે ઘડ ઉપર ચાલ્યો, તેલો, ઘઉં આટકયા ઉપરથી.

તાકું (અ) તાક.

તાકો (અ). તાકા. એક નગ લુગડું

તાજ (ફા). મુગટ

તાજખાનું (અ ફા). તહા-અખ ના તહારત (અ) પાટી, પવિત્રતા, ખાનુ (ફા) ખાના. પવિત્ર ચવાનું ઘર.

તાજગી (ફા) તાજગી તાજપણું.

તાજમહાલ, તાજમહેલ (ફા અ) તાજ (ફા). મહલ (અ.) શાહ જહાંગે પોતાની બેગમ મુમ્તાજ મહલ અર્જમંદખાનુ બેગમની કબર પર બધાવેલો રોલો બેગમે મરતી વખત વગીધન કરી હતી, કે બીજી લખ કરવુ નહિ, ને માફ નામ રાખવુ બાદશાહે બંને વચન પાળ્યાં

તાજવું (ફા.). તરાજૂ

તાજકલમ (ફા. અ.)

૨૭૨ ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા કેટલાક અગ્ની ફારસી શબ્દો.

તાજિયો (અ) તઅજિયા શોક દરવો, ખરખરો દરવો. મોહોરમમાં તામૂતો નીકળે છે, તેને પણ તાજિયા એટલા માટેજ કહે છે, કે તે દિવસે ધર્મામલુસેન (૨ અ) ગહીદ (ધર્મયુદ્ધમાં મરણ પામવું) થયા હતા અન્ન=તેણે ધીરજમાં ભાગ લીધો, ઉપરથી

તાજમ (અ) તઅજમ મોટાઈ.

તાજુન (અ). તઅજુન નવાઈ પામવું

તાજુ (કા). તાના વણવામાં તાણું વાજુ હોય છે તે.

તાનો (અ). તઅના મેણુ તઅન=તેણે ખર્ચ મારી ખૂન કર્યું, ઉપરથી.

તાણન (અ) તાનૂત, મડદાની પેગી જનાળે. મોહોરમમાં નીકળે છે, તે.

તાળેદાર (અ) તામિઅ, શબ્દ ખરો છે. દર ફારસી પ્રલય વખતનો નિરર્થક છે, ખરો શબ્દ તઅઅદર (અ, કા) પણ થઈ શકે છે. એજ અર્થમાં ફર્માનગદાર શબ્દ આવે. પ્રયોગ ખોટો છતાં તામિઅદાર શબ્દ ઉર્દૂમાં પ્રચલિત છે. તઅઅ=તે પાછળ પાછળ ગયો, ઉપરથી.

તાયકો (અ) તાઇકા. માણુમોનુ ટોણું: તનક=ગોળ ફર્યો, ઉપરથી.

તાર (કા) ટોરો.

તારકશ (કા) તાર્કશ. તાર ખેંચવાનું કામ કરનાર લોકો. કસીદનઅખેય-વુ ઉપરથી.

તારાજ (કા) લૂટ.

તારીખ (અ). અરખ=સમય નક્કી કરવાની ક્રિયા ઉપરથી.

તારીજ (અ). તઅરીજ. છોડવું, કોઈને કામ પર લગાડવો, ઇસારામાં વાન સમજાવવી. અન્ન=તે સામે ગયો, તેણે દરખાસ્ત કરી, ઉપરથી.

તાગીક (અ) તઅગીક અર્થ સમજાવવો. લલાથુ આપવું, વખાણ કરવાં, ઓળખાવવો. અર=તેણે જાણ્યું, ઉપરથી

તાય (કા) એક જાનનું વાનું, તાંય, પંખાજની સાથે વગાડવામાં આવે છે, તે

તાનીમ (અ) તઅનીમ સીખવું, કેળવણી.

તાનુકા (અ). તઅનુકા અલક=તે તેને અવલખ્યું, ઉપરથી.

તાલેવત (અ મ) તાલે (અ) તાલિઅ. ઉદ્વેષામનનાર, ઉપર આવનાર, નસીબ, તેને વન સરકૂન પ્રલય લાગી નસીબદારનો અર્થ સ્પષ્ટ

છે તવઅ=ને જાઓ યાઓ, ઉપરથી એને ફારસી પ્રચય “ વર ”
લાગી તાલેવર શબ્દ થયો છે. તેનો પણ એજ અર્થ થાય છે
તાલીજ (અ). ત-અલીજ ચિઢીમાં મંત્ર લખીને બળામાં બાધે છે તે
તાસક (અ શ). તામ=મોટો થાળ, એને “ ક ” લઘુતાવાચક પ્રત્યય
લાગવાથી તાસક=નાની થાળી.

તાસનો (ફા) તાફત. રેશમી લુગડુ છે. તાફતન=પ્રકાશનુ, ઉપરથી.
તાસીર (અ) અસર ઉપરથી.

તાસુખી (અ) નઅસ્મુખ. પક્ષપાત, ખોટો પક્ષપાત. અસખ=આમળો
દીધો ઉપરથી.

તિરકસ (ફા) તીર્કશ તીર સખવાનું બાધુ

તીરંદાજ (ફા) તીરઅદાજ. અદાખનન, નાખનુ ઉપરથી, તીર ફેકેનાર.
તુકમરીઆ (ફા અ). તુખમરપદાન તુખમ (ફા). ખી, રપદાન (અ).

સુગંધવાળુ ફૂલ. આમચીઆમચીના બી

તુખમ (ફા) તુખમ=ખીજ

તુતક (ફા) તુની=તલાથુ, હોડી ખરમી.

તુર્ક (ફા) એક જાત છે

તુમાર (અ) તુમાર લાખો કામળ, ખતપત્ર

તુમાન (તુ) તુપાન ધણા ઘેરનો મોટી પોહોળી સુરવાળ. સૈદ લોહો
પહેરે છે તે.

તુની (ફા) પોપટ.

તેગ (ફા) તલવાર ખજર વગેરે. તેજ ઉપરથી તેગ શબ્દ થએલો છે.

તેજ (ફા). પ્રકાશિત, ચાલાક, વીક્ષ્ય

તેખનો (ફા) તેખના.

તેખન (ફા) તેજ=વીક્ષ્ય+આખ=પાણી તેજ પાણી.

તેજ (ફા) ચાલાકી. (ર) તાજ=અરબી બાષા, અરબી ઘોડો, શીકારો
કુતરો. અરમમા અરમોએ ઇરાનમા ઘણી લુફટ કરી હતી, તે
પરથી હુમલો કરવો, હત્નો કરવો વગેરે અદિ ફારસીમા તાજતને
ધતુ , ત પરથી તાજ શબ્દ થયેલો છે તેને ઇલાગી તાજ શબ્દ
અરબો મટે વપરાતો યો. ગુજરાતીમાં “ ઘેડો ” અર્થ સૂચક
તેજ શબ્દ તાજ પરથી આવ્યો છે (અપૂર્ણ).

૨૭૨ ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા દેહલાક અંગ્રહી દારસી ગ્રન્થો.

તાગિયો (અ) તઅગિયા. ગોઠ કરવો, ખરખરો કરવો. મોઢોર્મમાં તાગૂતો નીકરો છે, તેને પણ તાગૂથ એટલા માટેજ દહે છે, કે ને દિવસે ધર્મામદુને (૨ અ) ચાલીદ (ધર્મપુદમાં મરણ પામતું) થયા હતા અઅનેનેજો ધીરજમાં ભાગ લીધો, ઉપરથી

તાગૂમ (અ) તઅગૂમ. મોટાઈ.

તાગુજ (અ) તઅગુજ નવાઈ પામતું

તાગૂં (કા) તાના વળવામાં તાલું વાગ્યું હોય છે તે.

તાનો (અ) તઅના. મેહું તઅનનેજો ખર્જ મારી ખૂન કર્યું, ઉપરથી.

તાગુન (અ) તાગૂત, મઢાની પેટી જનારો. મોઢોર્મમાં નીકરો છે, તે.

તામેદાર (અ) તાગિઅ, શબ્દ ખરો છે. દાર દારમી પ્રચલ વંચારનો નિરર્થક છે, ખરો શબ્દ તઅઅદાર (અ કા) પણ ઘર્ષ શરૂ છે. એજ અર્થમાં દર્માઅદાર શબ્દ આવે. પ્રયોગ ખોટો છતાં તાગિઅદાર શબ્દ ઉદ્ભવ પ્રચલિત છે તઅઅને પાછળ પાછળ અમે, ઉપરથી

તાપકો (અ) તાપક. માલમેનું ટોળું. તવક=ગોળ રૂપો, ઉપરથી.

તાર (કા) દોરો.

તારકથ (કા) તારકથ. તાર ખેંચવાનું કામ કરનાર લોકો. દસીદન=અંગ-વુ ઉપરથી.

તાગન (કા) લટ.

તાગેઅ (અ) અરઅ=સમય નહીં કરવાની વિધા ઉપરથી.

તાગીજ (અ) તઅગીજ. હેઠતુ, કોઈને કામ પર લગાડવો, ધરારમાં લાવ સમાવવી. અઅનેને સામેલ થવો, તેને દરખાસ્ત કરી, ઉપરથી.

તારીફ (અ) તઅગીફ અર્થ સમાવરવો. લશબ્દ આપતું, વખાણ કરવો, ઓગખાવવો. અરફ=તેને જાણ્યું, ઉપરથી.

તાવ (કા) એક જાતનું તાગુ, તાવ, પખાજની સાથે વખાડવામાં આવે છે, તે

તાલીમ (અ) તઅલીમ શીખવતું, કેળવણી.

તાલુકા (અ) તઅલુકા અલક=તે તેને અવલગન, ઉપરથી.

તાલેલ (અ) તાલે (અ) તાલિઅ. ઉપવાસન, ઉપર અવનર, નસીઅ, તેને તવ સંસ્કૃત પ્રચલ લામો નમોજદારો અર્થ મુલો

૨ ખરતા અને પુઠના તારા એ આશ્રયમા નાના મોટા કદના પ્રમથ દરતા પાર્થિવ પદાર્થો છે એમ મનાયુ છે અમુક સમયે એનું યેજું પૃથ્વીના વાતાવરણની નજીક આવી જાય છે તે સમયે તે વધારે જોવામા આવે છે. આર્ય ગ્રંથોમા આને ઉલ્કાપાત કહે છે જ્યારે તે પૃથ્વીના વાતાવરણમા ધસાઈ તે પોતાની જાતિમાજ માલ્યો જાય છે ત્યારે તે ચસાન ચક્ર (લિમારીવાળા) પેટ ચમકતા લીમેટા જેવું દેખાઈ બધામા છે. હવે આ દેખાતું ચક્રાત જમણુ કાઈ એકજ દિશા તરફ હોતું નથી. ગમે તે દિશા તરફ જોવામા આવે છે. ત્યારે એ ખરતા તાગઓનું જમણુ આપણા મૂર્ધમગળના ગટોની પેટુ માત્ર એકજ દિશામા હશે કે ગમે તે દિશામા હશે તે નક્કી કહેવાય હેય તેમ જાણવામા નથી. જો એકજ દિશા પ્રતિ તેનું જમણુ હોય તો તેના લીમેટા ક્ષિત્ર બિન્ન દિશાઓમા કેમ જોવામા આવે છે તેનો ખુલાસો ચલો જરૂરનો છે.

વિશ્વનાથ સ પાઠક,

રૂપુડિ એન્જીનેયરનસ ઇન્સ્ટીટ્યુટ
પોન્ડીચેર.

કેળવણીસ્વાતાની ખબરો.

મે હિ. સ્વા. ના એ. ઇ. સ્વા. ના તા. ૧૮ મી મે ૧૯૧૨ ના
હુદમ ન. ૪૧૬૧ ઉપરથી.

જાહેર ખબર.

સન ૧૯૧૨-૧૩ નો નં. ૪૧૬૨.

આથી ખબર આપવામા આવે છે કે પર્વોદ્ગુલ્ય કલનત પરીક્ષા
જુલવાર તા ૧૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૨ ને રોજ તથા તે પડીના દિવસોએ
ઉપર ભાગમા નીચે લખેલાં મધ્યસ્થાનોએ લેવામા આવશે:—

અમદાવાદ.

ભરચ

નડિયાદ.

સુરત.

ગોધરા.

ચાણા.

૨ તા. ૨૧ મી નવેમ્બર ૧૯૦૭ ના મુખર્જી સરકારી ગેઝેટ. ભાગ પહે

વિષયો આપવા સારુ બુધવાર તા. ૨૫ મી સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૧૨ ને રોજ તથા તે પછીના દિવસોએ નીચે લખેલા મધ્યસ્થગોએ દરીદ્રાઈની પરીક્ષા લેવામાં આવશે —

અમદાવાદ

નડીઆદ (ખેડા જિલ્લો).

ભરૂચ.

મુરત.

ગોધરા (પંચમહાલ).

થાણા.

૨. ત્રણમાથી એક સ્કૉલરશિપ માટે બધા ઉમેદવારો સામાન્ય રીતે સ્પર્ધા કરી ગકશે; જે લોકો અંગ્રેજી કેળવણીમાં પાછળ છે, જેવા કે બેની-હઝારાપલ, કલુખી, અને કલુખી કરતા જે લોકો વધારે પાછળ છે તેવા લોકોની સ્પર્ધા માટે એક સ્કૉલરશિપ રાખવામાં આવશે, અને એક સ્કૉલરશિપ મુસલમાનો માટે રાખવામાં આવશે.

૩. મુસલમાનો માટે ખાસ ચખેલી એક જે વસ્ત્ર અને ચાર મઢીના અને બીજી એક વસ્ત્ર અને ચાર મઢીના ચાલે એવી પાંચ પાંચ રૂપીઆની બે સ્કૉલરશિપો થાણા જિલ્લામાં અને મુસલમાનો માટે ખાસ ચખેલી ત્રણ વસ્ત્ર અને ચાર મઢીના ચાલે એવી એક સ્કૉલરશિપ પંચમહાલમાં ખાલી છે તેની ખબર આપવામાં આવી છે. જે ઉપર ઉમેદવારને પુરેપૂરી સ્કૉલરશિપ આપવામાં આવશે તે ૪ ઉમેદવારની પછી તરતજ જે ઉમેદવારોના નમર આવશે તેમને આ સ્કૉલરશિપો આપવામાં આવશે. આ સ્કૉલરશિપો સને ૧૯૧૨ની ૧ લી સપ્ટેમ્બરથી શરૂ થશે.

૪. દરેક મધ્યસ્થગે કમિટી માફત પરીક્ષા લેવામાં આવશે પરીક્ષામાં દાખલ થવાની અરજીએ કચવેલા હાથેલા ફોર્મ (નિયમોનું પરિશિષ્ટ જ) ઉપર દેશી, અને ઉમેદવાર જે જિલ્લાનો હોય તે જિલ્લાની પરીક્ષક કમિટિના પ્રમુખને તે મોકલવી તા. ૧૫ મી ઑગસ્ટ સુધી અરજીઓ અને દાખલ થવાની ફો કમિટી લેશે તે તારીખ પછી કોઈ પણ અરજી લેવામાં આવશે નહિ. અગત્યના કચવેલા ફોર્મની નકલો પરીક્ષક કમિટિના પ્રમુખ પાસેથી અથવા નીચે સહી કરનાર પાસેથી મળશે.

૫. ઉમેદવારોની ઉંમર, પગીશાના વિષયો, સ્કૉલરશિપની રકમ અને મુત, કેટલી ફો આપવાની છે તે, વગેરે બાબતની સમગ્ર વિગેય લોકીક નિયમોમાથી મળી આવશે. નિયમોની નકલો નીચે સહી કરનારને અથવા પરીક્ષક કમિટિઓના પ્રમુખને અરજી કરવાથી મફત મળશે. ઉત્તર ભાગની તમામ અરજદારી અને મદદ લેનારી અંગ્રેજીવનાંકુલર મુલોનાં બંદેર ખબર આપવાના પાટીઆ ઉપર પણ એ નિયમોની નકલો લેવામાં આવી છે.

મિડલ સ્કૂલ સ્કૉલરશિપો. ઉત્તર ભાગ.

૧. આથી ખમર આપવામા આવે છે કે ઉત્તર ભાગમા નીચે લખેલા મધ્યસ્થગોએ ગુરુવાર તા ૨૭ મી સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૧૨ ને રોજ અને તે પછીના દિવસોએ દરેક મધ્યસ્થગે ૭ ૭ મિડલ સ્કૂલ સ્કૉલરશિપો આપવા સાર હરીદાઈની પરીક્ષા લેવામા આવશે —

અમદાવાદ	મુગ્ત.
નડીઆદ (ખેડ જિલ્લો)	ગોધરા (પંચમદાલ).
ભરૂચ	થાણા.

૨ છમાંની બે સ્કૉલરશિપો માટે બંન્ના ઉમેદવારો સામાન્ય રીતે સ્પર્ધા કરી શકશે, જે લોકો અગ્રેજ કેળવણીમા પછાત છે, જેવા કે બેની-ઈન્ડિયન, કણુખી, અને કચુખી કુળના જે લોકો વધારે પાછળ છે તેવા લોકોની સ્પર્ધા માટે બે સ્કૉલરશિપો રાખવામા આવશે, અને બે સ્કૉલરશિપો મુસલમાનો માટે રાખવામા આવશે.

૩. તા ૧ લી સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૧૨ થી એક વરસ અને ચાર મહીના ચાલે એવી મુસલમાનો માટે ખાસ રાખેલી થાણા જિલ્લામા બે અને પંચમદાલમા એક સ્કૉલરશિપ ખાલી છે એવી ખમર આપવામા આવી છે. જે છેલ્લા ઉમેદવારને પુરુપુરી સ્કૉલરશિપ આપવામા આવશે તેવા ઉમેદવારની પત્રી તરતજ જ્ઞેમના તમર આવને તેવા ઉમેદવારને આ સ્કૉલરશિપો મળશે.

૪ દરેક મધ્યસ્થગે કમિટી મારફત પરીક્ષા લેવામા આવશે. સરકારી કાર્ધ સ્કૂલના હેડ માસ્ટર કમિટીના પ્રમુખ થશે.

૫ સ્પર્ધા કરવાની (પરીક્ષા આપવાની) પરવાનગી મળવા સાર કરાવેલા છપેલા ફોર્મ ઉપર અગ્રજ કરવી. તે ફોર્મની નકલો નીચે સહી કરનાર પામેથી અથવા પરીક્ષક કમિટીઓના પ્રમુખો પાસેથી મફત મળશે. ઉમેદવારે જે જિલ્લાનો તે હોય તે જિલ્લાની કમિટીના પ્રમુખ ઉપર ચરત મોકલવી તા. ૧૫ મી ઓગસ્ટ સુધી અગ્રજો તથા ફ્રી કમિટી લેશે; તે તારીખ પછી કાર્ધ અરજ લેવામા આવશે નહિ.

૬ ઉમેદવારોની ઉંમર, પરીક્ષાના વિષયો, સ્કૉલરશિપની રકમ અને મુદત, કેટલી ફ્રી આપવાની છે તે વગેરે માનની સઘળી વિશેષ હકીકત તા ૧૭ મી જાન્યુઆરી સને ૧૯૦૭ ના મુગર્જ સરકારી ગેઝેટના ભાગ ૧ આ ને ૬૫-૬૬ પૃષ્ઠ પ્રસિદ્ધ થયલા “મુદારેલા નિયમો” મંદા મળી આ-

નગે તીએ સદી કરનારને અથવા પરીક્ષક કમિટિના પ્રમુખને અરજ કરવાથી આ ધારાની નહીં ભક્ત મળશે. ઉત્તર ભાગની તમામ સરકારી અને મદદ લેનારી સુખ્ય શુશ્રૂષાતી નિશાળોમાં બહાર ખર્ચો ચોટવાનાં પાટીઆ ઉપર પણ તેની નહીં ચોટવામાં આવી છે.

હાઈ અને સ્પેશલ સ્કૂલોમાં આપવાની કાઠી શાહુશુદ્ધીન સ્કૉલરશિપો.

આથી ખર્ચ આપવામાં આવે છે કે કાઠી શાહુશુદ્ધીન એન્ડાવમેન્ટ ફંડમાંથી અમદાવાદ અને ખેડા જિલ્લાની કાઠી પણ બહાર સ્કૂલના મુસલમાન ઉમેદવારોને હાઈ અને સ્પેશલ સ્કૂલોમાં પાંચ પાંચ રૂપીઆની બે સ્કૉલરશિપો આપવા સારુ જુદાવાર તા. ૨૫ મી સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૧૨ ને સજ તથા તે પછીના દિવસોએ હરીશાઈની પરીક્ષા લેવામાં આવશે અમદાવાદ જિલ્લાના ઉમેદવારોની અમદાવાદ હાઈ સ્કૂલના મકાનમાં અને ખેડા જિલ્લાના ઉમેદવારોની નડીઆદ હાઈ સ્કૂલના મકાનમાં પરીક્ષા લેવાશે તા. ૨૬ મી મે સને ૧૯૦૪ ના મુખર્ષી સરકારી ગેઝેટ ભાગ ૧ લા ને ૬૩૬-૬૪૦ પૃષ્ઠે પ્રસિદ્ધ થયેલા નિયમોમાં જણાવેલી શરતો મુજબ આ પરીક્ષા લેવાશે.

૨. તા. ૧ લી સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૧૨ થી નવું વરસ અને ચાર મહીના માટે એવી એક સ્કૉલરશિપ ખેડા જિલ્લામાં આપી છે એવી પણ ખર્ચ આપવામાં આવી છે જે હાલ ઉમેદવારને પુરેપુરી સ્કૉલરશિપ આપવામાં આવશે તેવા ઉમેદવારની પછી તરતજ જે ઉમેદવારનો નમર આવશે તેને આ સ્કૉલરશિપ આપવામાં આવશે.

૩ પરીક્ષામાં દાખલ થવાની અરજીઓ તથા ફી અમદાવાદ અને નડીઆદ મધ્યમશાળાના પ્રમુખો આવતી તા. ૧૫ મી ઑગસ્ટ સુધી લેશે.

(સદી) P. Lory

એ ઇ. ઉ. બા.

બહાર ખર્ચ.

કાઠિયાવાડ મેલ ટ્રેનિંગ કૉલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા.

૧. આથી ખર્ચ આપવામાં આવે છે, કે કાઠિયાવાડ મેલ ટ્રેનિંગ કૉલેજની ચાલુ સંવતની પ્રવેશક પરીક્ષા તા. ૧૦ માઈ મે ૧૯૧૨ મંગળવારે સવારના અગિયાર વાગે, અને તે પછીના દિવસોએ રાજકોટ મેલ ટ્રેનિંગ કૉલેજના મકાનમાં લેવામાં આવશે.

(વિગેલ વિગત આગળ અકમાં આવશે).

અંક ૮ નો.

પુસ્તક ૫૨ મું.

Gujarat School Paper.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

ઓગસ્ટ, ૧૯૧૨.

વિષય.	અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.
૧. કાવ્યસંપત્તિનું દિગ્દર્શન.	૨૮૧-૨૮૪.	
૨. સાહિત્યમાં નીતિની ભાવના (અ ક ત્રિવેદી). ૨૮૪-૨૮૮.		
૩. દાસ્તરસ્ત (ગો. પા. દવે)	૨૮૮-૨૯૩.	
૪. જ્ઞાન અને કેળવણી (લ. અ. પ્રેમદા)	૨૯૩-૩૦૦.	
૫. સંગીતવિગમ (લ. આ. વ્યાસ)	૩૦૧-૩૦૫.	
૬. મણિન (ર. કા. પટેલ)	૩૦૫-૩૦૯.	
૭. ખગોળના વિષય પછલે ચર્ચાપત્રનો પુરાવો	૩૦૯-૩૧૪.	
૮. કેળવણીખાતાની ખબરો	૩૧૫-૩૧૮.	
૯. નિદાઓના ઈતિહાસપત્રક	૩૧૯-૩૨૦.	

તાન્ત્રી (ઓગસ્ટ, ૧૯૦૨ થી)-જાને

અકાશક-રા. બ. કમળાશંકર આલુશંકર ત્રિવેદી, બી એ.,
ત્રિન્નિપલ, પ્રે. રા ટ્રેનિંગ કોલેજ-અમદાવાદ.

કેળવણીખાતાના હુકમથી.

(સર્વ દક્ષ સ્વાધીન શાળા છે)

શાળાપત્ર જ્યુબિલિયંક—તૈયાર છે. 'શાળા-
પત્ર'ના જે ગ્રાહકો ઇ. સ. ૧૯૧૧ મુઝીતું 'શાળાપત્ર' તું
લવાજમ પૂરેપૂરું લરી ચૂક્યા હોય તેમણે 'શાળાપત્ર'ની
ઑફિસમાંથી એ અંક લઈ લેવો. ટપાલ મારફતે મંગાવ-
નારે ટપાલ ને પંકિંગના બે ચાના મોકલી આપવા, તે
મોકલશે અથવા વી-પી-ચી મંગાવશે ત્યારે તેમને અંક
મોકલવામાં આવશે. તન્ત્રી.

અવર દાખલા—ગી=ખુલાસા સાથે ગણેલા. ઘણાં ધ ગુ ગણિતોમાંથી અને
પરીક્ષાઓના પ્રશ્નોમાંથી ચુટી ગયેલા પાના ૫૧૦ (કે ૩ ૧) હાલ ગાલ બગડે-
લીના ૩ બન્ધી ગા પે. ૦)ના પરબુદાસ નાગરદાસ—ચૈયદપરા—સુરત

સ્વામારામ અને દલાલાઈની કમ્પનીની

કોપીખુકેા કોપીખુકેા.

ગુજરાતી અને ગાળજોષ છ નમ્બરમાં.

કેળવણીખાતાના એ. ડિરેક્ટર માટેને ગુજરાત હતાકાની
ગુજરાતી નિગાજોમાં ચલાવવાને મનૂર કરી છે.

કેળવણીખાતાના વણ અનુસારી અમ દારોના મત લઈ ગુજરાતી અક્ષ-
રોમાં શુદ્ધ વચ્ચ શોધી દાઢી, તથા મેરણોને અનુકૂળ અરોના હદ તથા લ-
ખાણુ ટળની ગાઢવણ કરીને, હાલ આવતી સર્વે કોપીખુકેા કરતાં
ચઢીઆતા ચપાની આત્રી ઘણ પછી છપાવી ગદ્દાર પાડી છે.

કોપીખુકેાની ચકાઈ અને મુન્દરા નળવવા માટે ત્રાખાના પત્રા (કો
રખેડ) કોતરાવેલા છે, જે છપાવી માત્ર દરેક પેલ એકમ લાખે એ સુન્દર ર-
મની ચાલીથી છપાય છે કાગળ અને કવર ઉંચા ટકાઉ વાપરેલા છે,
જે એક વખત લેવાથી આત્રી થયે

૨૦૦ અને તે ઉપરાંત કોપી ખરીદનારને સેકેડે ૩૩ ટકા
કમીગત આપવામાં આવશે; પેટીંગ અને રેફે ખરચ પછ
આપવામાં આવશે પણ ચોરસ મારફતનું કે રેસનથી આગળનું ખરચ
આપવામાં આવશે નહિ

કોપીઓ સાથે બીજા પુસ્તકો ગંગાવનારને સેકેડે અર્ધો ટકા લકસાઈ લઈ
ગાઢી આપવા મોકલવું રાખી છે અળવાણુ ટેકાણું—આત્મારામ અને
દલાલાઈની કમ્પની, કેળવણા કોપીખુકેાની ઑફિસ,—કોળકાઢવી રોડ
ચૈયદ ચૈયદીય ચાણુ નંબર-૨૧૭ ગુબર્ન.

દાદાસાઈ જગજીવનદાસ.

ગુજરાત શાલાપત્ર.

પુસ્તક ૫૧ મું.

ઓગસ્ટ, ૧૯૧૨

અંક ૮ નો.

કાવ્યસંપત્તિનું દિગ્દર્શન.

(ચોથી સાહિત્યપરિષદમાં વાંચેલો નિબંધ).

(ચાતુ પુ ૫૧, ૧ ૨૪૪ થી)

ગુણોનાં વ્યજક.

વર્ણુ, સમાસ, ને રચનાને ગુણોના વ્યજક કહ્યા છે તેમાં “ ૮ ” વર્ગ સિવાયન સ્વર પગલો, પોતપોતાના પગના પાયમાં વર્ણુ સાથે યુક્ત થયલા (અર્ધ, અઞ્જન, કણ્ઠ, દન્તમાં છે તેમ) હ્રસ્વ સ્વરયુક્ત રેફ ને લુકાર, એટલા વર્ણો, સમાસનો અભાવ કે મધ્યમ સમાસ, ને સુકમાર રચના—એ માધુર્ય ગુણના વ્યજક છે ૧ વર્ગીય પ્રથમ અને તૃતીય વર્ણુનો અનુક્રમે ખીજ ને ચોથા વર્ણુ સાથે મેલ, તેમજ રેફનો દ્વાર્ધ વ્યજન સાથે પહેલો કે પછી સમેલ એ સરખા વ્યજનનો યોગ, દાદિ વર્ણુચતુષ્ટય, ગૂ પૂ, એટલા વર્ણો, દીર્ઘ અમામ, અને ઉદ્ધત રચના—એ ઓળંગુણના વ્યજક છે ૨ જે શબ્દ, સમાસ, કે રચના વડે સાલગતા વાગ્ગ શબ્દમાથી અર્થની પ્રતીતિ થાય તે શબ્દ, સમાસ, કે રચના પ્રમાદ ગુણના વ્યજક છે ૩

૧ મૂર્તિર્વર્ગાન્તયગાઃ સ્પર્શા અટ્વર્ગા રણૌ લઘૂ ।

અટ્તિર્મધ્યટ્તિર્વા માધુર્યે ઘટના તથા ॥

૨ યોગ આત્મતૃતીયાભ્યામન્તયયો રેણ તુલ્યયોઃ ।

દાદિઃ શ્વૌ ટ્તિદૈર્ઘ્યે ગુમ્ફ ઉદ્ધત ઓજસિ ॥

૩ શ્રુતિમાત્રેણ શબ્દાત્તુ ચેનાર્થપ્રત્યયો ભવેત્ ।

સાધારણઃ સમગ્રાણાં સ પ્રસાદો ગુણો મતઃ ॥

શુભના આ વિવેચન ઉપરથી શુ સમજવાનું છે ? એટલું જ કે ભાષા-
શૈલી હમેશા અર્થને અનુસરતી જોઈએ, શૃંગાર, કરુણ, ને શાંત રસમાં
મધુર ને સરળ, વીર, રૈદ્ર, ને બીજાં રસમાં તેજસ્વી ને બુદ્ધિસાદાર,
તેમજ આકંઠરચુકત પણ સર્વત્ર અર્થ તરત સમજાય એવી પ્રાસાદિક હોવી
જોઈએ. જેને અંગ્રેજીમાં Perspicuity of Style (પ્રસાદ) કહે છે
તેની તો સર્વ રસમાં વિવક્ષા છે પ્રસાદરહિત કાવ્ય તે કાવ્યજ નથી.

શુભ ને અલંકારનો ભેદ.

મમ્મટના કાવ્યલક્ષણનું છેલ્લું વિશેષણ ‘ અનલકૃતી પુનઃ ક્વાપિ છે,’
એટલે કવચિત્ અલંકારરહિત એવા શબ્દ અને અર્થ તાત્પર્ય એ છે કે
કાવ્યમાં બહુધા શબ્દ અને અર્થ સાલકાર હોવા જોઈએ. અર્થાત્, અલં-
કાર ઘણે ભાગે કાવ્યમાં હોવા જોઈએ. કવચિત્ ન હોય તો ચાલે.

અલંકાર અને શુભનો ભેદ આ પ્રમાણે છે.—

૧. શુભો રસ વિના રહેતા નથી, અલંકાર તો રસ વિના રહે છે.
૨. શુભો રસના અવસ્થા ઉપકારક છે; અલંકાર એવો નથી.^૧ શુભો રસના
ધર્મ છે, તેથી સાદાના રસમાં રહે છે, અલંકાર રસમાં સાદાના રહેતા
નથી, પણ અગાધાર રહે છે રસ વિષ્ણુમાં હોય તો અગાધાર, એટલે શબ્દ
અને અર્થ એ બેમાં ચારુત્વ ઉત્પન્ન કરી, જેમ દારાદ શરીરને શોભાવી
માને એ નર પમાડી તેના ઉપકારક થાય છે, તેમ અલંકાર રસરૂપ અગાધાર
ચિત્ ઉપકારક થાય છે કવચિત્ કહેવાનું કારણ કે રસ વિષ્ણુમાં હોય
તોપણ અલંકાર કવચિત્ તેને પોષતા નથી. જ્યાં રસનો સ્થાવર છે ત્યાં
અલંકારો રસના ઉપકારક થાય છે, એટલે શબ્દ અને અર્થમાં ઉત્કર્ષ મૂકી
રસમાં વૃદ્ધિ કરે છે, પણ જ્યાં રસનો અસ્થાય છે, ત્યાં અલંકાર માત્ર
ઉક્તિમાં વૈચિત્ર્ય ઉત્પન્ન કરે છે, અર્થાત્, શબ્દ અને અર્થનેજ શોભાવે
છે કવચિત્ રસ વિષ્ણુમાં હોય છે, તોપણ અલંકાર તેની ઝામાવટ વધારતા
નથી આવો શુભ અને અલંકાર વચ્ચે ભેદ છે

૧ ઉપકુર્વન્તિ તં સન્તં યેઽન્નદ્વારેણ જાતુચિત્ ।

હારાદેવદલંકારાસ્તેઽનુપ્રાસોપમાદયઃ ॥

અલંકારના શબ્દાલંકાર, અર્થાલંકાર, અને મિથ્યાલંકાર એવા ત્રણ પ્રકાર છે. અનુપ્રાસ, યમક વગેરે શબ્દાલંકાર છે, ઉપમા, રૂપક આદિ અર્થાલંકાર છે. એ અલંકારોનો પરસ્પર સમઘ થાય તોપણ તેમમાં ચોખ્ખાના દાણા બુદ્ધિ રહે છે તેમ એક એકથી પૃથક્ રહે, તો તે સયોગ મહાદિ કહેવાય છે; અને દ્વંદ્વ ને પાણી એકઠાં ઠરવાથી જેમ એકરૂપ થાય છે તેમ એ અલંકારોનો સમવાય હોય, તો તે સકર કહેવાય છે. એ જને મિથ્યાલંકાર છે.

શરીરસપત્તિ સાથે કાવ્યસપત્તિની તુલના

મમ્મટના કાવ્યલક્ષણનું સંક્ષેપમા આ પ્રમાણે વિવરણ કર્યું વિધાનાય, જેનો પ્રતાપરુદ્રોચ અન્ય દક્ષિણમા ચાલિયગમા બહુ પ્રચલિત છે અને જેમાંથી મહિનાય ત્રીકાકારે પોતાની ત્રીકામા બહુ પ્રમાણમાકર્યો આપ્યાં છે, તે કાવ્યનુ ૨૪૩૫ અને તેની સપત્તિ નીચે પ્રમાણે વર્ણવે છે —

ગુણ અને અનકાર મહિન, દોષવર્જિત શબ્દ અને અર્થને કાવ્યવેત્તાઓ કાવ્ય સમજે છે ને તે કાવ્ય ગદ્યમય ને પદ્યમય એમ બે પ્રકારનું છે ૧ શબ્દ અને અર્થ એ કાવ્યની મૂર્તિ-શરીર છે, વ્યગ્નનો વૈભવ એ કાવ્યનું શુભન છે. શરીરને જેમ હારાદિ અલંકારો ભૂષિત કરે છે, તેમ કાવ્યમા ઉપમાદિ અલંકારો વ્યગ્યવૈભવનો ઉત્કર્ષ કરે છે ૨ આત્મામા શૌર્યાદિ ગુણોની પેઠે કાવ્યમા શ્લેષાદિ ગુણો છે. સ્વભાવ-એકાદિ જાતિપ્રયુક્ત ધર્મ-જેમ આત્માનો ઉત્કર્ષ કરે છે તેમ રીતિઓ વ્યગ્યનો ઉત્કર્ષ કરે છે ૩ વૃત્તિઓ વૃત્તિની-વ્યતનની પેઠે આદ્યર્થક-કૃત્રિમ શોભા અર્થે છે. પદ્યો પગ્ગપર અનુગુણ રહી વિશ્રાન્તિ પામે તેને શૃંગાર કહે છે. શૃંગારમા જેમ શરીરના અવયવો પરસ્પર અનુકૂળ નિયંત્રિમા વિરામ

૧ ગુણાલંકારસહિતૌ શબ્દાર્થૌ દોષવર્જિતૌ ।

ગદ્યપદ્યોધયમયં કાવ્યં કાવ્યવિદો વિદુઃ ॥ ૨ ॥

૨ શબ્દાર્થૌ મૂર્તિરાલ્પાનૌ જીવિતં વ્યદ્યયવૈભવમ્ ।

હારાદિવદલંકારાસ્ત્ર સ્વરૂપમાદયઃ ॥ ૨ ॥

૩ શ્લેષાદયો ગુણાસ્ત્ર શૌર્યાદય ઇવ સ્થિતાઃ ।

આત્મોત્કર્ષાવહાસ્ત્ર સ્વભાવા ઇવ રીતયઃ ॥ ૩ ॥

પામે છે તેમ પદોનો પરસ્પર અનુકૂળતામાં વિરામ-પદોની ઉદ્દૃષ્ટિ અન્યોન્ય મૈત્રી-તે શય્યા છે.^૧ રસના અચુક પ્રકારના આસ્વાદને પાક કહે છે. પાક^૨ એ હૃદયગમ અર્થતુ ગાંભીર્ય છે. શરીરને જેમ પાક-પરિપક્વ વસ્તુનો આસ્વાદ-અર્જીય છે, તેમ કાવ્યમાં પાક રસમાં ઉદ્દૃષ્ટ આસ્વાદ ઉત્પન્ન કરે છે-એમ લહેગત આણે છે આ રીતે વ્યવહારમાં જેમ શરીરની સપત્તિ શ્રવિત, ગુણ, અલકાર, સ્વભાવ, વર્તન, શય્યા, ને પાક છે, તેમ કાવ્યની સપત્તિ શબ્દાર્થ, વ્યવ્યવેલવ, ગુણ, અલકાર, રીતિ, વૃત્તિ, શય્યા, ને પાક છે.

(અપૂર્ણ)

— (૦) —

સાહિત્યમાં નીતિની ભાવના.

(ચોથી સાહિત્યપરિપક્વતા વાગેલો નિમિષ)

(આશુ પુ ૫૧ ૫ ૨૪૬ થી)

(૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦)

હાસ્યરસમાં મુખ્ય દોષો.

હાસ્યરસના વિષયોમાં કેટલીક ગંભીર ભૂલોથી પગલુમુખ રહેવાનું છે. હાસ્યરસની અમાવટ કરવાને માટે લેખક જાતજાતની રૂઝે લે છે સમાજમાં, સાહિત્યમાં, ને અન્ય ગ્રંથોએ હાસ્યરસનો ઉપયોગ સામા પદને ઉપહાસનો વિષય બનાવી, વાચકવર્ગને આનંદ આપી, તે ઉપહાસ ને તે આનંદજ સામા પદાનું ગુણ રીતે ખડન છે એમ મનાવવાનો હોય છે દલીલો જે ન સિદ્ધ કરી શકે તે હાસ્યરસની શૈલીથી ઘણી સચોટ રીતે થઈ શકે છે. વળી દલીલો સાધારણ રીતે ગુણ હોય છે, પણ હાસ્યરસની શૈલીથી લખાણ રસપૂર્ણ બનાવી શકાય છે, એટલે શુદ્ધ દલીલોથી ભડકી

૧ શોભામાહાર્યર્કી પ્રાપ્તા વૃત્તયો વૃત્તયો યથા ।

પદાનુગુણ્યવિશ્રાન્તિઃ શર્યા શર્યેવ સંમતા ॥ ૪ ॥

૨ રસાસ્વાદમ્ભેદાઃ સ્યુઃ પાકાઃ પાકા ઇવ સ્થિતાઃ ।

પ્રશ્યાતા લેનુવદિયં સામગ્રી કાવ્યસંપદઃ ॥ ૫ ॥ ગતા૦

દૂર બેસનાર વાચકો પણ હાથપરસવાળુ લખાણ ધણીજ ઉત્સુકતા સાથે વાંચે છે, તેટલા માટે હાથપરસનો ઉપયોગ કરનાર લેખકને શિરે વધારે ભારે જોખમદારી રહે છે. તેણે કદાપિ સુચિનો ત્યાગ નહિ કરવો જોઈએ, કદાપિ અશિષ્ટ ભાષાનો ઉપયોગ નહિ કરવો જોઈએ, કદાપિ અગત હુમલાઓ નહિ કરવા જોઈએ. આ ત્રણે જાગત જરૂરની છે. જ્યાં સુચિનો ત્યાગ થયલો જોવામાં આવે છે ત્યાં લેખકને વિશે વાચકને તિરસ્કારની શુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, ને હાથપરસની ક્ષતિ પણ થયા વિના રહેતી નથી. ઉદાહરણ તરીકે સમાજસુધારાની જાગત હાથપરસનો ઘણી વાર વિષય થતી જોવામાં આવે છે, ને ઘણુંખડું લેખકો પોતાનું કાર્ય દક્ષતાથી કરી પણ શકે છે પણ પોતાના મતથી વિરુદ્ધના વિચારોનું ખડન કરવાની અત્યુદ્દાને લીધે ને તે વિચારોને માટે તિરસ્કારશુદ્ધિ હોવાને લીધે જો લેખક સુચિનો ત્યાગ કરે તો તે અનિષ્ટ છે વેદપાઠી બ્રાહ્મણોને શાસ્ત્રજ્ઞાનનો દુરુપયોગ કરવામાં જોટલા બધા જરૂરશુદ્ધિ થઈ ગયા કદપવા કે તેઓ પશુથી પણ વધારે દૂર અને ત્યામુધી ગારુનો અક્ષરશ દુરુપયોગ કર્યાજ સાસ્થા જનમ એમ ધારવું એ શું બહુ પડતું નથી? આમાં સુચિ શું જળવાય છે? આવા દૃષ્ટાન્તો આપણા સાહિત્યમાંથી મોઢી સકાય તેમ છે; પરંતુ અત્ર વિસ્તારમયથી તે રજૂ કરવાનું કામ બની શકે તેમ નથી. લેખકનો ઉદ્દેશ મુત્ય હોય છતાં આપો દોષ જોવામાં આવે છે, એટલે મનુષ્ય સ્વભાવના સાધારણ નિયમ પ્રમાણે લેખકના વિષયથી વિમુખ થઈને વાચક લેખકનીજ તરફ ટીકાકાર બનવાનું કામ શરૂ કરે છે બીજી જાગત આશંકા ભાષાનો ત્યાગ કરવાની છે. પાદ રાખવું જોઈએ કે જવાઈ ને હાથપરસ વચ્ચે ધણું અન્તર છે, અને જો કે હાથપરસ આણવાને ચોડીધણી છોડે લેતી પડે છે તોએ તેને હદ દોષ છે. અચ્છીવ જાગે ને અશિષ્ટ ભાષામાં રમ લેનાર માણસ મનસિક અર્ધગતિ પ્રમ કરે છે, ને ધીમે ધીમે તેના નીતિના વિચારો દૂષિત થાય છે. ત્રીજી જાગત અગત હુમલાઓ નહિ કરવા વિશેની છે. આ જાગત રપટ છે: તેના પર લક્ષ નહિ આપવાથી દંપશુદ્ધિની શુદ્ધિ થાય છે.

અવતરણોમાં ચોરીઓ.

સાહિત્યમાં નીતિની લાવના અવતરણો કે ઉત્તેજો આપવાની જાગ.

તમા જાયત રહેતી જોઈએ અને તેમ જુલુ કેટલાકોનું એવું માનવું છે કે અન્યના સમ્મત કે અન્યના લેખોનો ઉપયોગ કરવો એમાં નાનમ છે, અને અવનરણુ આપવું તે બુદ્ધિની જાણે અધમતા કમૂલ કયાં સમાન છે આવા વિચારથી સાહિત્યમાં જાતજાતની ચોરીઓ થતી જોવામાં આવે છે પ્રથમ તો અન્યના લખાણનો ઉપયોગ કરવો એ બુદ્ધિની જડતા કે અધમતા દાખવે છે એ વિચારજ બૂલ ભગેયો છે જ્યારે અમુક વિચારો ઉત્તમ લાપમા અન્ય રચયે મુકાયા હોય ત્યારે તેનો ઉપયોગ ન કરવો એજ બુદ્ધિની જડતા છે “He that borrows the aid of an equal understanding”, said Burke, “doubles his own, he that uses that of a superior, elevates his own to the stature of that he contemplates” — “જો માણસ પોતાના સમાન બુદ્ધિવાળાની મદદ લે છે તે પોતાની બુદ્ધિ દ્વિગુણુ બનાવે છે, જો પોતાથી ઉચ્ચતર બુદ્ધિવાળાની મદદ લે છે તે પોતાની બુદ્ધિને તેટલી ઉચ્ચતર બનાવે છે.” વળી અનતરજુ આપવું ને પ્રામાણ્ય-પણે બીજાની મહેનતનો લાભ લેવો તે એક જાતની માનસિક ઉદારતા બતાવી આપે છે ઈમિસન કહે છે તેમ — “The borrowing is often honest enough and comes of magnanimity and stoutness. A great man quotes bravely and will not draw on his invention when his memory served him with a word as good.” — બીજાના વિચારોની મદદ લેવી તે ધણી વાર તાન પ્રમાણિક હોય છે ને તે ઉદારતા ને હિંમતથી ઉદ્ભવે છે મહાપુરુષ ખુબી રીતે આવી મદદ લે છે અને પોતાની રમજુસક્તિમાથી જ્યારે એટલોજ સારો સમ્મત નીકળી શકતો હોય છે ત્યારે નવો સમ્મત ગોધરાની તરફી નહિ લે” તે ઉપરાંત અન્ય લેખકોના સારા વિચારોની મદદ લેવી ને તેનો ફરીથી ઉપયોગ કરવો, તે સાહિત્યને પણ લાભમારક છે કાર્ક પણ ઉત્તમ વિચાર જોને પ્રથમ સૂચ્યો હોય તે તો સ્તુત્ય છેજ, પણ તેથી ઉતરતે નજરે તે વિચારની કદર કરી તેને સાહિત્યમાં ફરીથી વાપરનાર ને એવી ગીતે અમર બનાવનાર માણસ આવે છે ઉત્તમ પુસ્તકો ધણીએ વાચકો વાચે છે ને અન્ય મેળવીને કૃતકૃત્ય ગાય છે વાચકવંશમાનો એકાદ માણસ એકાદ ઉત્તમ પક્તિ કે ફકરો પોતાના લખાણ કે સમાવણીમાં વાપરે છે, ને તે

લીટી કે ફક્કરાની સુંદરતા ખુબી રીતે કમૂચ કરે છે જો તે લીટી કે ફક્કરા અરેખરો સુંદર હશે તો તેનો સર્વ કાર્ષ્ણ્ય ત્યાર પછી ફરો ફરીને ઉપયોગ કરવા મડી પડશે, પણ ત્યાં પછીજ, અને તેટલાજ માટે પ્રથમ અવતરણ અપનાર માણસ સાહિત્યની અગત્યની સેવા કરે છે "Next to the originality of a good sentence is the first quoter of it. Many will read the book before one ever thinks of quoting a passage As soon as he has done this, that line will be quoted east and west."

આવી રીતે અવતરણોથી સાહિત્યમાં સગીન ઉમેરો કરી શકાય છે, અને અવતરણ અપનાર લેખકોએ ખુબી રીતે પોતાનું દેવું કમૂચ કરવું જોઈએ પણ ઘણી વાર આપણા સાહિત્યમાં આપણે એવું જોઈએ છીએ કે લેખક અન્યના વિચારો લગભગ તેનાજ શબ્દોમાં વાચકસમક્ષ રજુ કરે છે ને તે અન્યના છે એમ કહેવાની તે તરફી પણ લેતા નથી. ફટલીક વાર અગ્રેશ કે સમૂહના બાધામાંથી એકાદ વાર્તા, ફક્કરો, કે કવિતા લઈ તેનું બાજનતર કરી પોતાનામાં પણ મ્વનત્ર શુદ્ધિ છે ને તેનો પોતે ઉપયોગ કર્યો છે એમ બતાવવાના હેતુથી લેખને મધ્યમે લેખક "અગ્રેશ ઉપરથી" કે "સમૂહ ઉપરથી" એવું લખીને સંતુષ્ટ થાય છે. અન્યના તે કદાચ તેટલુંએ ન લખે તો તેના પર કાર્ષ્ણ્ય સત્તા નથી, છતાં પોતાના અનકરણમાં એક ખૂણે પણ યતો હોલ અટકાવવાના હેતુથી આ રીતે દેવું કમૂચ સ્વીકારવામાં આવે છે તરણ લેખકોને પોતાની Originality અથવા ઉત્સર્ગશક્તિ કે શુદ્ધિની સ્વતંત્રતા જાળવવાની ખાસ ઉમેદ હોય છે, કારણ કે નવાસવા હોવાથી તેમને અમુક પ્રકારની ખ્યાતિ મેળવવાની હોય છે આ ઉત્સાહને પરિણામે ભદ્રાચૂકયા દોષકિન્ન નવીન લેખકો પોતાનું દેવું સ્વીકારે છે દેવું નહિ સ્વીકારી સાહિત્યના દિવ્ય મહિમાની પ્રખ્યાત મૂર્તિઓના મોઢેરા જવાહરોની ચોરી કરનારાઓ બિચારા જૂલી જાય છે કે તેમની પાછળ ડિટ્ટિવો—છૂપી શોષ કરનારાઓ હમેશા ફરતાજ હોય છે ને તેઓ ભાગ્યેજ તેમને જયના દે છે. અપ્રામાણિકપણું થાય છે ને તેનું ફળ કઈ ભોગની શકાતું નથી એ અપ્રામાણિકપણાની લાલચથી સાહિત્યની અવનતિ થાય છે, ને એ અપ્રામાણિકપણું જેટલે અંશે ફાવે છે તેટલે અંશે શુદ્ધિનું દાસ્ય પણ વધે છે.

ઉપદ્રા નિયમને કટકીક વાર અપવાદ હોય છે ઈમિસન કહે છે તેમ All minds quote, અને જે નવુ દેખાય છે તે નવા સ્વરૂપમાજ જુનું હોય છે. તદન - નવુ દુનિયામા ભાગ્યેજ કંઈ હોય છે પણ મોટા લેખકોના દેવા ભુલ પ્રકારના હોય છે. તેઓ કદાપિ અન્યના વિચારો વાપરે છે તોએ તેમા નવીનતાના અશ એના સ્વરૂપમા મૂકી દે છે કે તેથી જૂના વિચારોમાં જાણે નવજ એતન આવે છે અને તેથી તેમને વિષે આપણી પૂજ્ય શુદ્ધિ જરાએ અશ્લિલ થવા પામતી નથી “ When Shakespeare is charged with debts to his author, Landor replies. ‘ Yet he was more original than his originals. He breathed upon dead bodies and brought them into life ’—“જ્યારે શેક્સપીઅર મૂળ લેખકોના દેવામા છે એમ તેને વિષે આરોપ થાય છે ત્યારે લેન્ડોર ઉત્તર આપે છે કે તેમ છતા મૂળ લેખકોના કરતા પણ એનામા વધારે ઉત્સર્ગશક્તિ હતી મૃત શરીરો પર પાણી છાટી એણે તેમનામા એતન મૂક્યું ” આવીજ રીતે કાલિદાસ કે બીજા કોઈ પણ મોટા લેખકને વિષે કહી શકાય કાલિદાસના નાટકોનું વસ્તુ પણ અન્ય સ્થળોએ જોવામા આવશે, છતા કાલિદાસની ખુશી તે તો તેની પોતાનીજ છે પ્રેમાનંદના આખ્યાનો પણ તેનાં પોતાની સ્વશક્તિથી બનાવેલા નથી. છતા તેમા જે ખુશી આવી છે તેનું કારણ તો પ્રેમાનંદનીજ કથમ છે, નહિ કે મૂળ વસ્તુ. (અર્પણ)

હાસ્યરસ.

(ચોથી સાહિત્યપરિષદમા વાચેલો નિબંધ)

(ચાલુ પુ. ૫૧ પ. ૨૫૩ થી.)

(રા. રા મે. પા. દરે, એમ. એ. એલ્એલ્ બી.)

બીજું ઉદાહરણ આપણે ગોદસ્મિથના “ She Stoops to Conquer ” માથી લઈશું મિસ હાર્ડકેસલની સાથે મિસ્ટર હુસ્ટિંગ્સ પોતાના શરમાળ મિત્ર મિસ્ટર માર્લોની ઝાજખાણ કરાવે છે:—
હુસ્ટિંગ્સ—મિસ હાર્ડકેસલ, મિસ્ટર માર્લો. પિછાન થતાં ને વાર એક-

બીજા તરફ માનની સાગણીથી જોઈ શકે એવાં બે ગુણવાન માણસોને એકબીજાની સાથે યોગબાણ કરાવતાં મને ધણો આનન્દ થાય છે.

મિત્ર હાર્ડકેસલ—(સ્વગત) હવે ઠાવકા હુમકાં બની જઈને આપણા શરમાળ સદ્ગૃહસ્થનો બગગર એનીજ રીત પ્રમાણે સત્કાર કરવાને તૈયાર થઈ જઈએ (લજવાર શાન્તિ રહે છે તે દરમ્યાન મિસ્તર માર્લો ધણા અસ્વસ્થ અને ગુચવાયલા જણાય છે). સાહેબ, તમે સહીસલામત આની પહોંચ્યા તે જોઈને મને ધણેજ આનન્દ થયો છે મેં સાલજીયુ કે રસ્તામા તમને કેટલીક અડચણ પડી હતી ?

મિસ્તર માર્લો—નહિ, બહુ અડચણ નથી પડી હા, કેટલીક પડી હતી ખરી. હા, ધણી પડી હતી. દિલગિરી-નહિ-આનન્દ એટલો થાય છે કે એ સઘળા અડચણોનો અન્ન આવો સારો આવ્યો. ઉહુ !
હેરિટ્ઝ (માર્લોને)—નિદ્રાગીમા તુ કેઈ દહાડે આવું સાફ નથી બોલ્યો, એજ પ્રમાણે ચલાવ્યો જજે, એટલે તાર કામ ફતેહ

મિત્ર હાર્ડકેસલ—સહેબ, તમે તો અમગ્ન મને સાફ લગાડવાને કહેતા હો એમ જણાય છે. તમે સારા સારા લોકમા ફરેલા તેને આ ગામડાના એક ખૂણામાં તે વ્યાધી આનન્દ મળી શકે ?

માર્લો (હિમત રાખીને)—હાથ, ન દુનિયામાં ક્યોં છ હયોં છ ખરો; પણ બહુ માણસોના પરિચયમા આવવાની દરકાર મેં નથી રાખી. બીજાઓ દુનિયાની મજા મેળવતા હોય ત્યારે તેનું આધાર રહીને અવલોકન કરવું એવીજ રીત મેં રાખી છે.

મિત્ર હાર્ડકેસલ—પણ કહે છેની કે દુનિયાની મજા મેળવવાનો ખરેખરો રસ્તો એજ છે ?

હેરિટ્ઝ (માર્લોને)—સિમેરો આના કરતા વધારે સાફ નથી બોલ્યો. એક વાર ફરીથી; એટલે તારો બેડા પાર.

માર્લો (હેરિટ્ઝને)—ઉહુ ! ત્યારે તુ મારી પામે ઉભો રહે, અને હું ગુચવાઈ એટલે એક બે શબ્દ વચમાં બોલજે, કે માફ ગાઉં અટકી ન પડે.

(મિસ હાર્ડકેસલ—મને લાગે છે કે આપની પોંટ દુનિયાનું જેઓ આવે-
થીજ અરલોડન કરના હોય તેઓને ઘણી વાતનો અસન્તોષ
ચત્રો હશે, કારણ કે દુનિયામાં પોતાને પસંદ ન પડે એવું ઘણું
તેઓના જોવામાં આવતું હશે.

માર્લો—નાજી, મારે એમ નથી હું તો હમેશાં આનન્દ પામવાનેજ
ઉત્સુક રહું છું. ઘણાખરાં માણસોની મૂર્ખાઈ સન્તાપના કરતાં
ઉપહાસને પાત્ર વધારે હોય છે.

હેસ્ટિંગ્સ (માર્લોને)—શામાસ, શામાસ ! તારી આખી જિંદગીમાં તું
આવું સરસ કેઈ દિવસ નથી જોયો વાર, મિસ હાર્ડકેસલ,
મને લાગે છે કે તમને અને મિસ્ટર માર્લોને વાતચીતનો
આનન્દ હીઠ મળશે. હું ધાક છું કે અમે અહિં દોઢશિય તો
તમારી વાનચીતમા નક્કામા ગુચવણરૂપ ચર્ચ પડીયું.

માર્લો—નહિ રે, મિસ્ટર હેસ્ટિંગ્સ, જરાએ નહિ. તમારી કપનિ તો
અમને ઘણીજ મમે છે. (હેસ્ટિંગ્સને) જર્મોર્ગ, તું સમઘણે
હો ! અમને એકલાં મૂકીને તારાથી જવાપજ કેમ ?

હેસ્ટિંગ્સ—અમારી હાજરીમા વાતચીત કરવી તમને ખરાબર નહિ રાખે,
માટે અમે જોડેના રમમા જઈશું. (માર્લોને) ભલે માણસ, તું
વિશ્વાસ નથી કરતો કે અમારે પણ અમારી પેતાની કંઈ પચાત
હોય કે નહિ ? (ગલ છે).

મિસ હાર્ડકેસલ (ઘોડીક વાર રહીને)—પણ હું ધાક છું કે તમારો
સધના વખત દુનિયાનું દૂરથીજ અરલોડન કરવામા નહિ અપો
હોય હું ધાક છું કે આંખોનું સન્માન કરવામા પણ તમારો
કેટલોક વખત રાકાયો હશે.

માર્લો (પાછો ગમગાઈ જઈને)—નાજી, અત્યાર સુધી તો મેં-મેં-મેં-
તેઓની-પ્રીતિને-અ-પાત્ર ચવાનોજ પ્રયત્ન કર્યો છે.

મિસ હાર્ડકેસલ—પણ કેટલાક કહે છે કે એવો પ્રયત્ન કરવો એ તો એ
પ્રીતિ મેળવવાનો સાથી નારો ગરત છે.

માર્લો—કદય એમ હશે પણ સીમ્પનિમા જેઓ વધારે દરેલ અને

ઠાવકા હોય તેઓની સાથેજ વાતચીત કરવાનું મને પસંદ છે પણ મને લાગે છે કે હું હવે તમને દેશગો આપનારો થઈ પડુ છું. મિસ હાર્ડકેસલ—નહિ, જરૂર નહિ ઠાવકી રીતે વાતચીત કરવાનું મને ઘણું ગમે છે એવી વાતચીત સામળતા હું કદી કટા-ળતીજ નથી ખરેખર, મને કટલીક વાર બહુ નવાઈ લાગે છે કે જે હૃદય મુખી પહોંચતી ન હોય એવી ખાલી ગમ્મતોમાં કોઈ પણ વિચારશીલ માણસને કેમ રસ પડતો હશે ?

માર્લો—એ-એ-એક જ્ઞાનો વ્યાધિ છે-મનનો જગત્મા ભિન્ન ભિન્ન રચિના માણસો હોય છે તેમા કેટલાકને એવું હોય કે-અ-જે-અ-

મિસ હાર્ડકેસલ—હું તમારા કહેવાનો ભાવાર્થ સમજી જગત્મા કેટલાક એવા હોયજ કે જેઓ વધારે ઉંચા પ્રકારના આનન્દોને ઉપભોગ ન કરી શકે, અને તેથી જે આનન્દ પોતાને ન મળી શકે તેના તરફ તેઓ તિરસ્કાર જતાવે એવું ઘણી વાર બને છે.

માર્લો—હું એજ કહેવા માગતો હતો પણ મારો કરના તમે તે ઘણી સારી રીતે કહી બતાવ્યું અને મારે ટૂંકા વચ્ચે નથી ચાલતું કે-જે છે તે-અ-

મિસ હાર્ડકેસલ—(સ્વગત) આ માણસ કોઈ કોઈ વખતે ધૂષ્ટ થતો હશે એ વાત કાણુ માની શકે ? (માર્લોને) તમે, સાહેબ ! એવું કહેવા જતા હતા કે—

માર્લો—હા, હું એમ કહેવા જતો હતો કે-કે—ખરેખર, હું શું કહેવા જતો હતો તે હવે મને યાદ આવતું નથી

મિસ હાર્ડકેસલ—(સ્વગત) ને મને પણ ક્યા યાદ છે ? (માર્લોને) તમે, સાહેબ, કઈ એવું કહેવા જતા હતા કે આ દબી દુનિયામા-ઠઠ દલ વિષે તમે બોલતા હતા

માર્લો—હા, આ દબી દુનિયામા એવા ઝાઈકજ હોય છે કે જેઓના સન્ન-ધમા એકસ તપસ કરતા-છે તે-છે તે-છે તે-

મિસ હાર્ડકેસલ—હું તમારા કહેવાનો ભાવાર્થ જગત્મા સમજી છું, સાહેબ.

માર્લો—(સ્વગત) ખરેખર ! મારા કહેવાનો ભાવાર્થ હું પોતે તો સમજતો નથી !

કોને શિક્ષણ આપનાર 'શિક્ષક' છે. શિક્ષકના સમાગમથીજ શાળામાં આળકને જ્ઞાન મળતું હોવાથી એક રીતે વિચાર કરી જોતા શિક્ષકની અસર પણ એક પ્રકારના મિત્ર જેવીજ કહી શકાય. તફાવત એટલોજ છે કે સાધારણ રીતે ઓળખાતો મિત્ર પોતાના વિચારો અને વર્તનનું અનુકરણ કરવાનું આપણને કેટલીક વાર મીઠી રીતે સૂચન કરતો નથી તેમ તેનું કરાવવાને આમ્રદ્ધ કરવાનો અધિકાર પણ ધરાવતો નથી. ગુરુકે શિક્ષકનું પદ નિષ્પ ક્ષરતા ઉચ્ચતર હોવાથી પોતે જે વિચારો કે વર્તન દર્શાવે તેનો, નેમજ જે અને જેનું તથા જેટલું જ્ઞાનનું શિક્ષણ આપે તે અને તેના અને તેટલા જ્ઞાનનો, સ્વીકાર બાળક પાસે તે પોતાની અધિકારવાળી પદ્ધતીની રુએ કેટલીકવાર આમ્રદ્ધપૂર્વક કરાવે છે, અમર શિષ્ય તેનો ધડા લે છે આ કારણથી શિક્ષક પાસેથી જે જ્ઞાન બાળકને મળે છે તેની સારાસારતાનો આધાર શિક્ષકના સ્વભાવ, અચાર-વિચાર કે વર્તન ઉપર બહુધા રહેલો છે, અને એટલાજ કારણથી શિક્ષક એ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિના વિષયમાં એક ગભીર અને અગત્યનું સ્થાન ભોગવે છે. શ્રીમદ્ધકરાચાર્ય પોતાના એક પુસ્તકમાં ગુરુમહિમા ગાતા કહ્યું છે કે —

દૃઢાન્તો નૈવ દૃઢશ્ચિબુવનજઠરે સદુરોજ્ઞાનઢાતુઃ

સ્પર્શએત્તત્ર કલ્પ્યઃ સ નયતિ ચઢહો સ્વર્ણતામઢ્મસારમ્ ।

ન સ્પર્શત્વં તથાગિ ત્રિતચરણયુગે સદ્ગુરુઃ સ્વીયશિષ્યે

સ્વીયં સામ્યં વિધત્તે ધવતિ નિરુપમસ્તેન વા લૈકિકોઢ્પિ ।

અર્થાત્—“ આ ત્રિબુવનના જઠરમાં સદ્ગુરુ કે જે પુરુષર્થ પૈકી પરમ જે મોક્ષ તેનું સાધન જે જ્ઞાન તેનો આપનાર છે તેની કાઠની સાથે ગુરુના સંસ્પર્શ પણ ચર્ચ શકે તેમ નથી, કારણ કે સ્પર્શમણિ કે જેની સાથે તે અમુક અંગે સામ્ય ધરાવે છે તે લોહને સ્પર્શ વડે સુવર્ણ બનાવી દે છે એ વાત ખરી પણ સુવર્ણ બનાવના પછી તે સુવર્ણતા પામેલા લોહમાં અન્ય લેહને સુવર્ણ બનાવવાનો ગુણ અર્પી દેતો નથી, ત્યારે બીજી તરફ સદ્ગુરુ તો પોતાના ચરણસમીપ બેસીને જ્ઞાનનું શિક્ષણ લેના શિષ્યમાં— વગર સ્પર્શે—પોતાના જેવા જ્ઞાનના સંસ્કારો રેલે છે; અને તેને પોતાના જેવો, બહુ કેટલીક વાર પોતાનાથી પણ અધિક, નિપુણ ગુરુ બનાવે છે અને તે નવો બનેલો ગુરુ પોતાના શિષ્યને અન્યને પોતાના જેવા બનાવી દેવાનું ચાતુર્ય

ધરાવેડો તેથી સ્પર્શમણિની સાથે પુરેપુરું સામ્ય શિક્ષક ધરાવતો નહિ હોવાથી તેની ઉપમિતિ બનતી નથી " વળી 'શિક્ષક' શબ્દ સ 'શક્' એટલે 'શક્તિ' એ ધાતુ ઉપગ્રથી સાધિત થયેલો જાતીએ તોપણ તેથી શિક્ષકના વિચારબળની આપણને વિશેષ પ્રતીતિ થાય છે શિક્ષક પોતાના જ્ઞાનની પ્રભુતાથી પોતાના શિષ્યના મનોરાજ્યમાં જ્ઞાનની રેનછેલ રેડીને તેને જ્ઞાની-જ્ઞાનની પ્રભુતાવાગો-તેથીજ અગાધ કે અપાર સક્તિમાન બનાવે છે આ કારણથી ગુરુપદ ઘાઈ ઓછુ ગણીરે-ઓછુ જવાબદારીવાળુ-નથી આપણા સુજ્ઞાતના સદ્ગત સાક્ષર અને વિદ્વદ્વન નવતરામબાર્છાએ પણ શિક્ષકનું મહત્ત્વ કે મોટાઈ નીચે પ્રમાણે વર્ણવી છે -

" મે'તાછ, બહુ મોટું જુજ નામ તેમ છે કામ,
કુ અને મન ક્ષેનની ખરી ખેતી ધરી હામ "

પોતાના હાથ નીચે સોપેનાં નાની વપનાં, અચાત, નિરપયધી, અને નિષ્કપની બાલકોને શિક્ષક તેમની જિજ્ઞાસા સફલ કે તૃપ્ત કરવાના હેતુથી, તેમની નાના પ્રકારની શક્તિઓ તથા વિદ્યગનાઓ ફરે કરીને, તેમની સમક્ષ જ્ઞાનના અખૂટ ભંડારના દ્વાર ખુલા મૂકીને, તેમના પોતાના મનની અદ્વર કાર્ષ્ઠ દાર્ઠ અવર્ણનીય આનંદોર્મિઓ અનુભવતો બનાવે છે-આવું શિક્ષકનું કર્તવ્ય શું ઓછું આશ્વાદગ્નનક છે ? ઓછું મર્વારપદ છે ? ઓછું સતોષ પ્રદ છે ? મોની વયે પ્રાપ્ત દરેલુ અધિક જ્ઞાન વા ઉચ્ચ પદ, બાલ્યાવસ્થામાં ગુરુજી પામેથી પ્રદણુ દરેતા શિક્ષણનોજ પ્રનાપ દતો એવું કમૂલ કળનારા કેટલા બધા મનુષ્યોના ઉપમારના ઉદ્દગારોનું અને આચાર્યશોદોનું પાત્ર, હે શિક્ષકો, તમે બનો છો ! તમારી કૃતકૃલતાનું આથી બીજું કયું લક્ષણ સમજવે ?

શિક્ષકોનો મહિમા તો બાલકોને સત્ય જ્ઞાન આપીને તેમને સદ્વર્તન સાળી બનાવીને તેમના આત્માનું કદપાણુ ઇચ્છવામાજ સમન્વિત થયતો છે.

શાળામાં શિક્ષક બાલકોને પોતાના આચારવિચારો દર્શાવીને પ્રત્યક્ષ કે સીધી રીતે જ્ઞાનનું શિક્ષણ આપે છે પરંતુ આ ઉપરાંત બાળક પરોક્ષ કે આડકતરી રીતે પણ જ્ઞાન મેળવે છે ને તે પુસ્તકદ્વારા આ કારણથી

" Helping people to think, feel, and act aright
is the noblest task in the world "

(એક અગ્રેજ માસિક પત્રમાંથી)

રૂઢીમાં અને પાઠશાળાઓમાં લખાઈ કરવા આવશ્યક છે ? તેમાંથી કઈ કઈ જાતની કેળવણીને પ્રધાન સ્થાન આપવું ? અને કઈ જાતની કેળવણીને ગૌણ સ્થાન આપવું ? વગેરે પ્રશ્નો ઘણા વિકટ છે અને તે વિષે વિવેચન કરવા જતા ઘણુંજ લંઘાણ થાય તેમ છે તેથી તેમ કરવું અન્ય પ્રસંગને માટે મોકુફ રાખવું મને યોગ્ય લાગે છે. આ નિબંધ ઈંગ્લેન્ડના વિદ્વાન તત્ત્વચિંતક મી. હર્બર્ટ સ્પેન્સરનું વાક્ય ટાંકીને હું સમાપ્ત કરીશ. તેમણે પોતાના એક પુસ્તકમાં એક રચણે લખ્યું છે કે. " In what way to treat the body, in what way to treat the mind, in what way to manage our affairs, in what way to bring up a family, in what way to behave as a citizen, in what way to utilize those sources of happiness, which nature supplies—how to use all our faculties to the greatest advantage of ourselves and others—how to live completely? And this being the great thing, needful for us to learn, is, by consequence, the great thing which education has to teach. To prepare us for complete living is the function which education has to discharge. " *H. Spencer.*

(ભાવાર્થ) “ આપણું શરીર કેવી રીતે સંભાળવું, મન કેવી રીતે કેળવવું, આપણાં વ્યવહારિક કાર્યો કેવી રીતે કરવાં, કુટુંબ કેવી રીતે ચલાવવું, દેશજન તરીકેની આપણી સંબંધી ફરજો કેવી રીતે અદા કરવી, કુદરતે પ્રેરેલાં નાપણ્યા સુખના સાધનો આપણે કેવી રીતે ઉપયોગમાં લેવાં—આપણને અને અન્યને જેથી વધારેમાં વધારે લાભ મળે તે પ્રમાણે આપણી પૂર્વ ઇન્દ્રિયો કેળવવી—(દુકામા) સપૂર્ણ રીતે જીવન કેવી રીતે ગાળવું ?—આ વસ્તુ જે આપણને સર્વેને બાળુના માટે અતિ અગત્યની છે તે શિક્ષણ-કેળવણી-દ્વારા આપણે શીખવી નેપ્રિય. સપૂર્ણ રીતે જીવન નિર્ગમન કરવા માટે આપણને સર્જી દેવા-આપણામાં બળ પ્રેરવું-એ શિક્ષણનો-કેળવણીનો-એક (અંતિમ-મુખ્ય) ઉદ્દેશ હોવો નેપ્રિય ” હર્બર્ટ સ્પેન્સર.

સંગીતવિષય.

(આજી પુસ્તક ૫૧ ના ૪૪ ૨૬૧ થી).

(શાંતિથી ગાવું).

પદ્મસરસ્વના	હા	હ	ર	કું	વ	હા	હું	રે	હા	બા	ધ	ને
માત્રા ૪	ડ			ડ				~				ડ
મધ્ય ધિલધિલ	સા	ગ	મ	પ	ધ	પ	ધ	સાં,	ધ	ધ	પ	મ
ગતિ.												

હા	હ	ર	કું	વ	હા	હું	-	-
ડ			ડ			ડડ	ડ	ડ
પ	મ	ગ	સા	રિ	ગ	સા	સા	.

ગી	તે	હું	મ	ધ	બા	હું	રે,	બા	ધ	ને
ડ	ડ	ડ				ડ	~			ડ
સા	ગમ	પ	ધ	પ	ધ	સાં	ધ,	ધ	પ	મ

હા	હ	ર	કું	વ	હા	હું	.	.
ડ			ડ			ડડ		
પ	મ	ગ	સા	રિ	ગ	સા	સાં	

ર	ગી	ત	પા	ર	લે	પા	હા	ર	સી	હા
	ડ			~	ડ		ડ		ડ	ડ
સં	સાં	નિ	ધા	પ	મ	પ	પ	પ	ધા	ની

* ૧ = ૧ માત્રા ; ૫ = ૨ માત્રા ; ૬ = ૩ માત્રા ; ૭ = સ્વર, વજ્ર
 કે શબ્દ બીજા સ્તંભમાં આજી છે એ બતાવનાર ; - સા = કેમળ સા ;
 ની, = મન્દ ની ; ૭ = ગીત પૂરું ; ~ = અર્ધમાત્રા.

સ્કૂલોમાં અને પાઠશાળાઓમાં દાખલ કરવા આવશ્યક છે ? તેમાંથી કઈ કઈ જાતની કેળવણીને પ્રધાન સ્થાન આપવું ? અને કઈ જાતની કેળવણીને ગૌણ સ્થાન આપવું ? વગેરે પ્રશ્નો ઘણા વિકટ છે અને તે વિશે વિવેચન કરવા જતા ઘણુંજ લંબાણ થાય તેમ છે તેથી તેમ કરવું અન્ય પ્રસંગને માટે મોકુફ રાખવું અને ચોખ્ખા લાગે છે. આ નિબંધ ઇંગ્લેન્ડના વિદ્વાન તત્ત્વચિંતક મી. હર્બર્ટ સ્પેન્સરનું વાક્ય ટાંચીને હું સમાપ્ત કરીશ. તેમણે પોતાના એક પુસ્તકમાં એક સ્થળે લખ્યું છે કે. " In what way to treat the body, in what way to treat the mind, in what way to manage our affairs, in what way to bring up a family, in what way to behave as a citizen, in what way to utilize those sources of happiness, which nature supplies—how to use all our faculties to the greatest advantage of ourselves and others—how to live completely ? And this being the great thing, needful for us to learn, is, by consequence, the great thing which education has to teach. To prepare us for complete living is the function which education has to discharge. " *H. Spencer.*

(ભાવાર્થ) " આપણું શરીર કેવી રીતે સમાજલુ, મન કેવી રીતે કે. ૬, આપણા વ્યાવહારિક કાર્યો કેવી રીતે કરવા, કુટુંબ કેવી રીતે રાખવું, દેશજન તરીકેની આપણી સધળી ફરજો કેવી રીતે અદા કરવી, કુદરતે આપણા સુખના સાધનો આપણે કેવી રીતે ઉપયોગમાં લેવાં—આપણે અને અન્યને જોયી વધારેમાં વધારે લાભ મળે તે પ્રમાણે આપણી સર્વ હિંદ્રિયો કેળવવી—(દુકામાં) સંપૂર્ણ રીતે જીવન કેવી રીતે ગાળવું—આ વસ્તુ જે આપણને સર્વેને જાણવા માટે અતિ અગત્યની છે તે શિક્ષણ-કેળવણી-દ્વારા આપણે શીખવી જોઈએ સંપૂર્ણ રીતે જીવન નિર્ગમન કરવા માટે આપણને સર્જી દેવા—આપણામાં બળ પ્રેરવું—એ શિક્ષણનો-કેળવણીનો-એક (અતિમ-મુખ્ય) ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ " હર્બર્ટ સ્પેન્સર.

મદ

વા છું	વા યું	વી તી	રા
ડ	ડ	ડ	ડ
-ધા પ	-ધપ ધ	ની નિ	સા' સ'

ધન

પૂ વે	ય થો	ઝ મ ઝ	ગા ટ ,
ડ	ડ		ડ ~ ~
ની નિ	સં રી'	નિસ' નિ	-ધા પ ,

મદ

રે ગ	દો સે	ભા ત	ભા ત	ઝા ડ	પા ન	ડા	લે ,
ડ	ડ	ડ	ડ	ડ	ડ	ડ	ડ
નિસ' સ'	નિ-ધપ	-ધા-ધ	પ પ	મ ગ	મ ગ મ	ગ-રી	સા .

રપટ

ભ ગ	મુ જ	બહા લા	બા જ
ડ	ડ	ડ	ડ .
ગા મ	પ પ	-ધા -વ	પ પ

ધન

પ ખી	. વ ન	બો	લે .
ડ		ડ	ડ
મ ગ	-રિ ગ મ	ગ-રી	સા .

મદ=ચોડા બળત્રાળા અવાજથી ગાવું, રપટ=મળયુક્ત અવાજથી ગાવું; ધન=વધારે બળયુક્ત અવાજથી ગાવું

* 1 = ૧ માત્રા, ડ = ૨ માત્રા; ડ' = ૩ માત્રા; | = સ્વર, વર્ણ—
 ૬ સખ બીજા સ્તંભમાં ચાલુ છે એ બતાવનાર, -ગા = કોમળ ગા;
 ની, = મન્ડ ની; || = ગીત પૂરું; ~ = અર્ધમાત્રા.

મામા પ્રજે તે | સંગ, ર | મ નકુ | તે નો | ને શે ,
 મમ્ય ડ ડ | ડ ડ | ડ | | | | ડ ડ ડ |
 મતિ સા રિ | મ પ | સાં સં-નિ | ધ પ મ પ | ધા મ મગ રી ,

જે તે | જે વો | સંગ, ત્રે | મ પથુ | તે વો | પે સે ,
 ડ ડ | ડ ડ | ડ | | | | ડ ડ ડ |
 સા રી | મ પ | સાં સં-નિ | ધ પ મ પ | ધા મ મગ રી ,

જે તે | જે વો | સંગ, ઠા | .. મ તે | વાં તે | ઠ ર શે ,
 ડ ડ | ડ ડ | ડ | | | | ડ ડ ડ | | |
 સા રી | મ પ | નીનિ સં | સં સં સાં | રિ-ગ રી | નિનિ સાં ,

જે તે | જે વો | સંગ, ઠા | .. મ તે | વે જઈ | ઠ ર શે ,
 ડ ડ | ડ ડ | ડ | | | | ડ ડ | | |
 ની-ની | નિધ-ની | સ્થાં સં-નિ | ધ પ મ | પ ધ પ | મ ગ રી ,

૧ ૩ સ | ગે ૨ | ડા થ શે | ,
 | ડ | | ડ ડ | ડ | | | ડ' |
 રિ-રી રિ | મ મ | પ મ પ | પ ,

શુ રે સ | ગે શુ | શે જ ને | .. ,
 | ડ | | ડ ડ | ડ | | | ડ' |
 મ મ મ | પ ધા | મ ગ રી | રી ;

* ૧ = ૧ માત્રા ; ડ = ૨ માત્રા ; ડ' = ૩ માત્રા ; િ = સ્વર, વર્ણ
 કે સમઃ પીઠા સ્તંભાં આયુ છે એ બનાવતાર ; -ગા = કોમળ ગા ;
 ની, = મન્દ નો ; િ = ગીત પૂરું ; ~ = અપ્રમાણ. √ = સૂક્ષ્મ વિશ્રમ.

સા રા મ્હે	તા ના	સં ગ થી
૬	૬ ૬	૬	
-નિ-ની-નિ	-નિષ -ની	સાં નિ સાં	.. -નિ ધ પ ,

લા ગ્ય રા	.. જી વિ	ધા ભ ભે	..
૬	૬	૬	૬'
રિમ મ પ	પ વ ધા	મ ગ રી	રી .

(અપૂર્ણ.)

ગણિત.

લેખક—રામભાઈ દાસિદાસ પટેલ.

(આધુ ૫ ૨૨૮ થી)

જે સખ્યાનો સરવાળો આપ્યો હોય; તે આપેલા સરવાળાના ધન માંથી આપેલો ધનનો સરવાળો બાદ કરવો આ બાદમાંથીને આપેલા સરવાળાની ત્રણ ગણાઈએ ભાગવા આ ભાગાકાર તેજ જે સખ્યાનો ગુણાકાર થશે આ ઉપરથી તેજ જે સખ્યાઓ ઠાઠી થકાય.

ઉદા:—જે સખ્યાના ધનનો સરવાળો ૪૬૮ છે, અને તેજ જે સખ્યાનો સરવાળો ૧૨ છે, તે તે જે સખ્યાઓ કઈ ?

આપેલા સરવાળાનો ધન — આપેલો ધનનો સરવાળો.

આપેલો સખ્યાનો $\times ૩$

$$= \frac{૧૨^૩ - ૪૬૮}{૧૨ \times ૩} = \frac{૧૭૦૮ - ૪૬૮}{૩૬} = \frac{૧૨૬૦}{૩૬} =$$

૩૫ તેજ જે સખ્યાનો ગુણાકાર એ ઉપરથી —

$\sqrt{\text{આપેલા સરવાળાનો ધન} - \text{આપેલો સરવાળો} \times ૪}$

$$\sqrt{૧૨^૩ - ૩૫ \times ૪} = \sqrt{૧૭૪ - ૧૪૦} = \sqrt{૪} = ૨,$$

આટે ૨ તેજ જે સખ્યાની બાદમાંથી આ ઉપરથી.—

$$\frac{૧૨ + ૨}{૨} = ૭ \text{ મોટી સખ્યા, અને}$$

$$\frac{૧૨ - ૨}{૨} = ૫ \text{ નાની સખ્યા.}$$

મોટે જવાબ. ૭ અને ૫

કારણ — $અ^૨ + વ^૨ = ૪૬૮$ અને $અ + વ = ૧૨$ આપેલા છે.

$અ + વ = ૧૨$ એનો ધન કર્યો

$અ^૨ + ૪ અ વ (અ + વ) + વ^૨ = ૧૭૧૮$ એમથી

$અ^૨ + વ^૨ = ૪૬૮$ બાદ કર્યા.

$$૪ અ વ (અ + વ) = ૧૨૬૦. \text{ બાદ પાડી}$$

આમા $અ + વ = ૧૨$ આપેલા છે, મોટે અ વ $\times ૩ \times ૧૨ =$

૧૨૬૦ , મોટે અ વ $= \frac{૧૨૬૦}{૧૨ \times ૩} = ૩૫$ તેજ બે સખ્યાનો ગુણાકાર

અથવા બીજી રીતે.—

• બે સખ્યાના ધનનો સરવાળો અને તેજ બે સખ્યાનો સરવાળો આપ્યા હોય, તો આપેલા ધનના સરવાળાને આપેલા સરવાળાએ ભાગવા. આ ભાગાકાર આપેલા સરવાળાના વર્ગમાથી બાદ કરવો. આ બાદબાકીને ૩ વડે, ભાગાયથી તેજ બે સખ્યાનો ગુણાકાર નીકળશે આ ઉપરથી તેજ બે સખ્યાનો કાઢી શકાય.

ઉપરનું ઉદાહરણ આ રીતે છોડી જોઈએ —

આપેલો ધનનો સરવાળો — આપેલો સરવાળો $= ૪૬૮ - ૧૨ = ૩૯$ ભાગાકાર

આપેલા સરવાળાનો વર્ગ — આપેલો ભાગાકાર

$$= \frac{૧૨^૨ - ૩૯}{૩} = \frac{૧૪૪ - ૩૯}{૩} = \frac{૧૦૫}{૩} = ૩૫. \text{ તેજ}$$

બે સખ્યાનો ગુણાકાર.

આ ઉપરથી તેજ બે સખ્યાનો કાઢી શકાય.

કારણ — $અ^૨ + વ^૨ = (અ + વ) (અ^૨ - અ વ + વ^૨)$

છે. મોટે $અ^૨ + વ^૨ = ૪૬૮$ એને $અ + વ = ૧૨$ વડે ભાગીએ તો.

અ^૨ — અ વ + વ^૨ = ૩૬ થાય, અ + વ = ૧૨ એનો વર્ગ
અ^૨ + ૨ અ વ + વ^૨ = ૧૪૪ માથી અ^૨ — અ વ + વ^૨ = ૩૬
બાદ કરીએ તો ૩ અ વ = ૧૦૮ રહે છે માટે અ વ = ૩૬. તેજ બે
સંખ્યાનો ગુણાકાર

ઉદા:—બે પુસ્તકો છે એક પુસ્તકમા જેટલાં પ્રકરણ છે તેટલાં
પાનાં તે પુસ્તકના દરેક પ્રકરણમા છે અને એ પુસ્તકમા જેટલા પ્રકરણ
છે તેટલી લીટી એ પુસ્તકના દરેક પાના પર છે, બીજા પુસ્તકના દરેક
પ્રકરણમા છે અને એ પુસ્તકના એક પ્રકરણમા જેટલા પાના છે તેટલી
લીટી એ પુસ્તકના દરેક પાના પર છે. બન્ને પુસ્તકના મળીને ૫૫ પ્રક
રણો છે. ત્યારે દરેક પુસ્તકમા કેટ કેટલા પ્રકરણો હશે ? એક લીટીમા.
૧૧ શબ્દો છે.

જવાબ.—એકમાં ૩૦ અને બીજામા ૨૫

બે સંખ્યાના ધનની બાદબાકી અને તેજ બે સંખ્યાની બાદબાકી
આપ્યા હોય; તો આપેલી ધનની બાદબાકીમાથી આપેલી બાદબાકીનો ધન
બાદ કરવો આવેલી આ બાદબાકીને આપેલી બાદબાકીની ત્રણ ગણાઈએ
ભાગવાથી તેજ બે સંખ્યાનો ગુણાકાર નીકળશે આ ઉપરથી તેજ બે
સંખ્યા કાઢી શકાય

ઉદા:—બે સંખ્યાના ધનની બાદબાકી ૨૪૬ છે, અને તેજ બે
સંખ્યાની બાદબાકી ૨ છે, તો તે બે સંખ્યાઓ કઈ ?

આપેલી ધનની બાદબાકી — આપેલી બાદબાકીનો ધન

આપેલી બાદબાકી $\times ૩$

$$= \frac{૨૪૬ - ૨}{૩ \times ૩} = \frac{૨૪૪ - ૮}{૬} = \frac{૨૮૮}{૬} = ૪૮ \text{ એ}$$

સંખ્યાનો ગુણાકાર. આ ઉપરથી—

$\sqrt{\text{આપેલી બાદબાકીનો વર્ગ} + \text{આપેલી ગુણાકાર} \times ૪}$

$$\sqrt{૨^૨ + ૪૮ \times ૪} = \sqrt{૪ + ૧૯૨} = \sqrt{૧૯૬} = ૧૪$$

તેજ બે સંખ્યાનો સરવાળો. આ ઉપરથી—

$$\frac{૧૪ + ૨}{૨} = ૮ \text{ મોટી સંખ્યા અને } \frac{૧૪ - ૨}{૨} = ૬ \text{ નાની}$$

સંખ્યા માટે જવાબ — ૮ અને ૬.

કારણ:—અ^૨ — વ^૨ = ૨૬૬ અને અ — વ = ૨ છે.
અ — વ = ૨ એનો ધન ક્ષેત્રો એટલે અ^૨ — ૩ અ વ (અ — વ)
— વ^૨ = ૮ થયા.

$$\begin{array}{rcl} \text{અ}^2 & & - \text{વ}^2 = ૨૬૬ - \text{મોટી} \\ \text{અ}^2 - ૩ \text{ અ વ (અ - વ)} - \text{વ}^2 & = & ૮ \text{ જાદ કાર્પા.} \\ \hline ૩ \text{ અ વ (અ - વ)} & = & ૨૮૮ \text{ જાદમાકાં.} \end{array}$$

આમા અ — વ = ૨ આપેલા છે.

માટે અ વ × ૩ × ૨ = ૨૮૮.

$$\text{માટે અ વ} = \frac{૨૮૮}{૨ \times ૩} = ૪૮ \text{ તેજ બે સંખ્યાનો ગુણાકાર.}$$

અથવા ખીજી રીતે—

બે સંખ્યાના ધનની જાદમાકી અને તેજ બે સંખ્યાની જાદમાકી આપ્યા હોય; તો આપેલી ધનની જાદમાકીને આપેલી જાદમાકીએ ભાગવા. આ ભાગાકારમાથી આપેલી જાદમાકીનો વર્ગ જાદ કરવો આવેલી આ જાદમાકીને ૩ વડે ભાગવાથી તેજ બે સંખ્યાનો ગુણાકાર નીકળશે. આ ઉપરથી તેજ બે સંખ્યા કાઢી શકાય.

ઉપરનું ઉદાહરણ આ રીતે છોડી જોઈએ:—

$$\text{આપેલી ધનની જાદમાકી} - \text{આપેલી જાદમાકી} = ૨૬૬ - ૨ = ૧૪૮ \text{ ભાગાકાર.}$$

$$\frac{\text{અવેરો ભાગાકાર} - \text{આપેલી જાદમાકીનો વર્ગ}}{૩}$$

$$= \frac{૧૪૮ - ૨^2}{૩} = \frac{૧૪૮ - ૪}{૩} = \frac{૧૪૪}{૩} = ૪૮. \text{ તેજ}$$

બે સંખ્યાનો ગુણાકાર આ ઉપરથી તે બે સંખ્યાઓ કાઢી શકાય.

કારણ:—અ^૨ — વ^૨ = (અ — વ) (અ^૨ + અ વ + વ^૨)
છે. અ^૨ — વ^૨ = ૨૬૬ એને 'અ — વ = ૨ વડે ભાગવાથી અ^૨ +

અ વ + વ^૨ = ૧૪૮ આવે છે. એમાંથી અ — વ = ૨ નો વર્ગ
અ^૨ — ૨ અ વ + વ^૨ = ૪ બાદ કરવાથી ૩ અ વ = ૧૪૮ રહે. છે.
માટે અ વ = ૪૮

ઉદા—એ ચોન્સ ખેતર છે દરેક ખેતરની લગાઈ પૂર્ણાક વસા છે
પહેલા ખેતરની પહોળાઈ બીજા ખેતરની પહોળાઈ કરતા ૪ વસા વધારે
છે દરેક ખેતરમાં એક ચોરસ વસાનો એક એવી રીતે ક્યારાખા પાડેલા છે.
પહેલા ખેતરના દરેક ક્યારાખા તે ખેતરની લગાઈ જેટલા વસા છે તેટલા
જેર અનાજ પાક્યું બીજા ખેતરના દરેક ક્યારાખા તે ખેતરની પહોળાઈ
જેટલા વસા છે તેટલા શેર અનાજ પાક્યું બીજા ખેતરનું અનાજ સવા
૩૫૨૨ રૂપિયા વધારે થઈ ત્યારે બીજા ખેતરને કરતી વાડ કરવાનો ખર્ચ
દર વસે એક આના પ્રમાણે કેટલા રૂપિયા થશે / જવાબ ૯ રૂપિયા.

ખગોળના વિષયપરત્વે આવેલા ચર્ચાપત્રનો ખુલાસો.

મહેરજાન “ ગુજરાત સાગ્રાપત્ર ” ના તન્ત્રી સાહેબની સેવામાં,
નમ્રતાપૂર્વક લખવાનું કે ખગોળના વિષયસમન્ધી ને ચર્ચાપત્ર આપના
પત્રમાં પ્રકટ થતા માટે આભાર છે તેનો ને ખુલાસો માગ અપ જ્ઞાનને
આધારે કયાં છે તે અહિં નાંચે લખ્યો છે; તે થોડાં લાગે તો આપના
પત્રમાં પ્રકટ કરવા મહેરજાની કરશો એવી નમ્ર વિનંતિ છે

તા. ૧૮-૬-૧૯૧૨

હમસા.

લી સેવક

લીનકરરાય અચરતલાલ સૈયદ,
આસિરટટ માસ્ટર, પ્રે. સ. ટે. કોલેજ.

(૧) આકાશગંગાનો પટો—આ પટો ઘડના મોજની પેટું આકાશના
લગભગ મધ્ય ભાગ પર ઉત્તર દક્ષિણ જોવામાં આવે છે, એને ખેડુ લોકો
મોભ અથવા હોળી દીવાળીની વાટ કહે છે અને તે અનન તારાઓનો
સમૂહ છે અને પૃથ્વીથી અનંત દૂર હોવાથી ઘોળા ધામા જેવો દેખાય છે
વગેરે ને આપના વિદ્વાન ચર્ચાપત્રીએ લખ્યું છે તે યથાર્થ છે. પરંતુ

“આ મોભને ત્યારે ત્યારે જોઈએ છીએ, ત્યારે ત્યારે તે હુમેશાં આ-
કાશી મધ્ય-રેખાંશ વૃત્તની પેઠે (મોભની પેઠે) જ જોવામાં આવે છે ”
—એવું લખ્યું છે તે બરાબર નથી પાછળથી તેમણે તા. ૧૫-૬-૧૨ ના
રોજ લખેલા પત્રમાં તે પદાને બરાબર મધ્ય ભાગમાં નથી પણ નૅક્તૃત્વથી
ઈશાન કોણ તરફ અકાયેલ છે એવો સુધારો લખી મોકલ્યો છે તે ? બરાબર
છે હવે તે હુમેશાં તેને તેજ રચણે કેમ દેખાય છે તેનો અન્ય આકાશી
પદાર્થોની પેઠે ઉદ્યારત કેમ થતો નથી ? એ ગદ્ય ઉઘાડી છે તે બરાબર
નથી, તેથી તે વિષે કાંઈક ખુલાસો આપવાની જરૂર છે.

ખગોળનો કાંઈ પણ અધ્યામક એટલું તો કપૂલ કરીને કે આપણા
સૂર્યચક્રમાં સૂર્ય મધ્યમ્ય છે અને પૃથ્વી, બુધ, શુક્ર, મંગળ, બૃહસ્પતિ, શનિ
વગેરે ગ્રહો અને બીજા નાના ગ્રહો તેની આસપાસ ગોળ પરિક્રમણ કરે
છે, તેમજ તે બધા પાળ પેતાની ધરી ઉપર અમુક સમયમાં એકવાર
એ રીતે નિરતર બ્રમણ કરે છે બુધશુક્રાદિના બ્રમણની પેઠે પૃથ્વીના આ બે
ગ્રહારના બ્રમણને લીધે તેની-પૃથ્વીના-ચોમેર આવેલા સર્વ પદાર્થો
બ્રમણની નિમ્ન દિશામાં જતા અવસ્થા દેખાવાનું જોઈએ અને એ
કારણથી ગ્રહ અને તારાઓ જેવા આકાશી પદાર્થો ઉદ્યારત પામે છે તે
પ્રમાણે તે આકાશી પદાર્થોની માફક એ આકાશગગના પદાર્થો પણ તે પણ
આકાશી પદાર્થજ હોવાથી ઉદ્યારત અવસ્થા યોગ્ય જોઈએ. સમીક્ષાગથી
તે પરાંટીઆ પવન-બગર બાર કલાક સુધી-દિવસોના દિવસો સુધી-જો
કાંઈ સહિત આકાશનું અવલોકન કરે તો તેને આખો આકાશી ગોળાર્દ-
નભપટ્ટ પર વિરાજમાન ચન્દ્ર, ગ્રહ, નક્ષત્રાદિ સર્વ પદાર્થો પૂર્વથી પશ્ચિમ
હિલ્લ અને અસ્ત થતા જણાશે. આ જનારનો સત્યસિદ્ધિનો સળંગ પુરાવો
જોઈતો હોય તેમણે ગ્રે. આર. એ. પ્રોફેસર બી. એ. એચ. આર.
એસ. જેઓ અત્ર નિપુણ ખગોળવેત્તા છે તેમના “સ્ટાર એટલસ” (તારાનો
નકશો) “હાઈ આર્વસ વિથ ધ સ્ટાર્સ” (“તારાઓનું અડધા અડધા
કલાકનું અવલોકન ” અને “હાઈ આર્વસ વિથ ધ રેલિરોપ ” (“દૂરથી-
નનો અડધા અડધા કલાકનો ઉપયોગ ”)—એ પુસ્તકો અગર સર-નૉર્મન
લૉન્ડન અગર સર ગૅબર્ટ બૉલ જેવા બીજા નિપુણ ખગોળશાસ્ત્રીઓએ
લખેલા પુસ્તકો વાંચવા તેમ જતા નીચે લખેલી લીટીઓ વાંચવા યોગ્ય છે—

“ If we stand on an open space, on a clear night, we see above us the celestial dome spangled with stars, *apparently fixed* in position. But after a little time, it becomes clear that these orbs are slowly *shifting* their position. Those near the eastern horizon are rising, those near the western setting. Careful and continuous observation would show that the stars are *all moving* in the same way, precisely, as they would, if they were fixed to the concave surface of a vast hollow sphere, and this sphere rotated about an axis. ”

Proctor.

(ભાવાર્થ) કેઈ વાદળા વિનાની અવગત રાત્રિએ ખુલા મેદાન પર ઉભા રહીને આપણે ઉપર દ્રષ્ટિ કરીશું તો માથા ઉપર આકાશી ધુમટ અંતે તેની અદર રૂપેરી ખીલાની માફક સફેદ જડેલા-દેખ તી ત્રિશર ગિચાતમાં રહેલા તારાઓનો સમૂહ જણાશે ત્રિશર ગિચાતમાં જણાશે આ તારકવૃન્દ પથુ થોડા સમય સુધી અવલોકન કર્યા પછી પોતાનું સ્થાન છોડીને પૂર્વથી પશ્ચિમ દિશા તરફ ધીરે ધીરે ખસતો જણાશે પૂર્વ દિશાના તારાઓ ઉદય પામીને માથે આવતા, માથા ઉપરના તારાઓ પશ્ચિમ દિશા તરફ જતા અને પશ્ચિમ દિશાના તારાઓ અસ્ત પમતા જણાશે. બારીક અને દીઘ સમયનું અવલોકન કર્યાથી જણાશે કે જેમ કેઈ નાના ગોળાને તેના અક્ષ ઉપર ગોળ ફેરવવાથી તેની માફેના પોલાણુમાથી જોતા તેના અન્તરગોળ ધુમટ ઉપર ચોટી ચીજો ગોળ ફરે છે તેમ આ આકાશી ગોળાના પોલાણુમાં આવી રહેલી આપણી પૃથ્વી પોતાની ધરી ઉપર ગોળ ફરતી હોવાથી પૃથ્વીના બહિ પૃથ ઉપર ઉભા રહીને અવલોકન કરતા મનુષ્યને તેની માથે ચોમેર આવેલા આકાશી ગોળાદર્શને આખો આન્તરગોળ પથુ તેના પટ પર ચોટેલા હોય તેમ દેખાતા તારાઓની આથે-પૂર્વ પશ્ચિમ ફરતો જણાશે ”

આ વાંચ્યાથી, તેમજ અવલોકન કર્યાથી સ્પષ્ટ સમજાશે કે આકાશ-ગંગાનો પટ બીજા તારાઓની માફક પૂર્વથી પશ્ચિમ તરફ ફરતો જણાશે.

હવે એ તારાઓ ગ્રહો વગેરે સર્વ આકાશી પદાર્થો પૃથ્વીના પોતાની ધરી ઉપરના દૈનિક ભ્રમણને પરિણામે તે ભ્રમણની વિરુદ્ધ એટલે પૂર્વથી

પશ્ચિમ દિશામાં ઉદયારત થતા જણાય છે એ કળ્પન રાખ્યા છતાં આકાશ-
ગગાનો પટો જે પણ આકાશી પદાર્થો પૃથ્વી એક પદાર્થજ છે તે ઉદયારત
પામતો નથી એમ કહેવામાં આવે તે કેમ માન્ય કરાશે ? પૃથ્વીનું ભ્રમણ
ન હોત—અર્થાત્ પૃથ્વી સ્થિર હોત અને નભપટ ઉપર દેખાતા આકાશી
પદાર્થો એ મેર ભ્રમણ કરે છે એવો વાદ જે અર્વાચીન વિદ્વાનો અને ખ
ગોળશાસ્ત્રીઓએ સ્વીકૃત કર્યો હોત તો જે નભપટ ઉપરની અમુક ચીજો
જે ભ્રમણ કરતી હોય તે ઉદયાન્ત પામે છે અને જે બીજી ચીજો ભ્રમણ ન કરતી
હોય—સ્થિર હોય—ને સ્થિર દેખાય—ત્સાની ત્સાજ દેખાય છે—ઉદયાસ્ત પામતી
નથી—એવું કહેલું સંભવિત લાગે. પણ અર્વાચીન સમયના સર્વ નિપુણ
ખગોળવેત્ત ઓએ તો એક મને યર્ષને કહેલુજ છે કે આકાશી
પદાર્થો જે આગમમાં કરતા—ઉદયાન્ત પામતા જણાય છે તે પૃથ્વીના
દૈનિક ભ્રમણને લીધેજ દેખાય છે, નહિ નભપટના ભ્રમણથી આ કારણથી
નભપટ પર આવેલા સર્વ પદાર્થોને કરતા—ઉદયાસ્ત પામતા—કમલ રા-
ખ્યા અને તેમાંથી આકાશગગાના પટાને ખાતલ શા માટે કંગેા જોઈએ ?
અગર તેને એકવાનેજ માત્ર સ્થિર રહેતો હશે એમ શા માટે નિશ્ચયપૂર્વક
માની બેસવું ? તે હું સમજી શકતો નથી પૃથ્વીનું પોતાની ધરી ઉપર ૨૪
કલાકમાં એક વાર સપૂર્ણ પરિભ્રમણ થાય છે એ વાત સત્ય છે તો તેની
ગોમેર લીંઢલાયલું આખું આકાશ—આખો નભપટ—મધ્ય તારાઓ, ગ્રહો,
સૂર્ય, ચન્દ્ર, અને તે સાથે આકાશગગાનો પટો પણ—સર્વ આકાશી પદાર્થો
—અવશ્ય ભ્રમણની વિરદ્દ દિશામાં કમણ કરે છે—પૂર્વથી પશ્ચિમ ઉદયાસ્ત
પામે—છે એ વાત પણ કળ્પલ રાખ્યા વિના છૂટકોજ નથી. આકાશગગાનો
પટો ઉદય પામતી વખતે પૂર્વમાં અને અસ્ત પામતી વખતે પશ્ચિમમાં
નથી દેખાતો એનું કારણ તે સ્થિર હશે તેમ નથી પણ તેનો અતિસૂક્ષ્મ
પ્રકાશ હોવાથી—આખું અજવાળું આપતું સ્વેત ધાણું અને તે પણ તેના
પટાના બધાજ—આ ભાગમાં એક સરખી જડાઈ જડાઈ—ઘટાવનું અને એક
સરખા પ્રકાશવાળું નહિ એવું. હોવાથી—પ્રકાશના કિરણોના વાતાવરણના
જુદાં જુદાં ઘટના થયેલા થતા જુદાં જુદાં વક્રીભવનના નિયમોને લીધે પૂર્વ
પશ્ચિમની ક્ષિતિજ પાસેના આકાશના ભાગમાં તે દદમાન નહિ થતું
હશે એમ અનુમાન કરી શકાશે સૂર્યચન્દ્રાદિક અતિપ્રકાશિત પદાર્થો
પૂર્વમાં અને પશ્ચિમમાં ઉદય તેમજ અસ્ત પામતી વેળાએ પોતાનો
દટનોક પ્રકાશ કમી રૂપમાં દેખાતો હોવાથી આખા અને તેથી મોટા કદની દે-

ખાય છે—આકાશમાં શિરોગિન્દુએ આવે છે ત્યારે જેટલો પ્રકાશ તેઓ
આપે છે તેટલા પ્રકાશિત તેઓ હિદન તથા અસ્ત પામતી વેળા દેખાના
નથી સૂર્ય ચન્દ્ર જેવા—અતિપ્રકાશિત પદાર્થોનું ઉત્પાસન પ મતી વખતે
આનુ બને છે ત્યારે જાખા તારાઓ અને આગ પ્રકાશ આપના અનિરમિત
ઘટત્વવાળા સ્વેત ધામાઓનું કેનુ ચનું દશે તે આપણે વિચારવું જોઈએ પૂર્વમાં
અને પશ્ચિમમાં નજર કરીશું તો પૂર્વ પશ્ચિમમાં ક્ષિતિજ પર આવેલા પદાર્થો
પ્રકાશ વાતાવરણના ભ્રમ યગમાં ચર્ચને આપણી આખ પર આવશે,
તેથી પ્રકાશના કિરણોનું વક્રીભવન થતા તેમાં નજીક આવશે—તે મૂળ
દશે તે કરતા જાણે જણ્યાગે આ કાગલથી આકાશના મધ્ય વૃત્તમાં આ-
વેવ છતાં (જ્યા બધા પદાર્થો બહુ પ્રકાશિત દેખાય છે ત્યાં) પણ આકાશ-
ગગાનો પટો—જાણે—સ્વેત વાદળાસમ દેખાય છે ત્યારે પૂર્વ પશ્ચિમમાં
ક્ષિતિજ પામે આવેનો હશે ત્યારે તે તે સમૂળગો નજ દેખાય તેમાં શુ
આશ્ચર્ય ? તે ધામા અનન તારાઓનો સમૂહ છે અને અનન માધન દૂર
આવેલો છે તેથી સ્વેત બ્રહ્મ—જાણે—અતિસૂક્ષ્મ—પ્રકાશ આપે છે.
હવે શિરોગિન્દુએ પહોંચતા પણ જ્યારે તે સૂક્ષ્મ—અતિસૂક્ષ્મ—પ્રકાશ
આપે છે ત્યારે પૂર્વ પશ્ચિમમાં ઉત્પાસત થતી વેળાએ તે સમૂળગો ન દે-
ખાય તે સમજિત છે. તેથી તે પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં ન દેખાના માટે
ઉત્પાસત નહિ પામતો હોય એવું કંપુ—માની બેસવું—તે યોગ્ય નથી.

ખીજી, એ પટાનો અમુક ભાગ દોળામાં અને અમુક ભાગ દિવાળીમાં
વધારે પ્રકાશિત દેખાય છે અને તે કાગલથી તે ભાગને હોળીની અને દિ-
વાળીની વાટ કહે છે એવું આપના વિદ્વાન્ ચર્ચાપત્રીએ લખ્યું છે તે સમ-
વિત છે, કાગલ કે પૃથ્વીની વાર્ષિક ગતિને વીધે પૃથ્વી પોતાની કક્ષાના
લુદા લુદા ભાગમાં હોળી અને દીવાળીના સમયે આવતી હોવાથી તે તે
સ્થળથી તે પટાના લુદા લુદા અર્ધ ભાગ જણાતા હશે, જેથી તે લુદા
લુદા અર્ધ ભાગનું ઘટત્વ લુદુ લુદુ હોવાથી હોળી દીવાળી વખતે લુદો
લુદો અર્ધ ભાગ વધેલો ઘટેલો દેખાનો હશે તે બેશક સમજિત લાગે છે.
વળી ગામડીઆ લોકો આકાશગગાને કાઈ ભાગ હોળી પડી દીવાળી સુધી
વધે છે તેથી તેને દીવાળીની વાટ અને કાઈ ભાગ દીવાળી પછી હોળી

સૂઝી વહે છે તેથી તેને હેળીની વાટ કહે છે એવું જે આપના ચર્ચાપત્ર-
ત્રાએ લખ્યું છે તે કદાચ સત્ય હશે આઠાશગગાનું શ્વેત ધાતુ ધોળા
રૂની વાટ સાથે સાદૃશ્ય ધરાવતું હોવાથી, તેમજ આકાશ ગગાનો પટ
તેના આખા વિસ્તારમાં એક સરખી પહોળાઈનો અને પ્રકાશવાળો નહિ
હોવાથી, અર્થાત્, તેમાં કેટલેક સ્થળે તારાઓનો આઠો જથ્થો આવેનો
હોવાથી તેમજ પૃથ્વીની પોતાની કક્ષામાં—ચલનમાર્ગમાં—વાર્ષિક ગતિને
લીવે વર્ષના લુપ્ત લુપ્ત ભાગમાં આકાશી પદાર્થો—તારા વગેરે—પોતપો-
તાનું સ્થગ દિનપ્રતિદિન બદલતા હોય તેમ ખસના માનમ પડતા હોવાથી,
અગર એવા બીજા કોઈ પણ કારણથી, આકાશી ગગાના પૂર્વાકાષ બે કાઠાઓ
પૈકી ગમે તે કાઠો—પોતાનો ધર—અને અતિપ્રકાશિત ભાગ—પ્રેક્ષકના
શિરોમિન્દુએ આવેનો હોવાથી તેને (રૂની વાટને) વધેલી ધારશે અને
તે ઉપરથી ચર્ચાપત્રીએ લખેલી વાચક ઉપસ્થિત થયેલી હશે એવું
અનુમાન થાય છે.

(અપૂર્ણ)

વિદ્યાર્થીઓનું આનંદપર્યટન.

મહે વર્ષે પ્રેમચંદ રામચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજના કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને
આનંદ પર્યટન સાડ અમદાવાદથી મેંથેરાન સુધી લઈ જવામાં આવી દતા,
તેમ ગયા મે માસમાં ભરૂચ યુનિયન હાઇ સ્કૂલના ૨૦૦ શિષ્યોને વડોદરા
લઈ જઈ સપ્તરથ્યાન, રાજમહેલ, કામાળીયાગ વગેરે નિરીક્ષા કરવા લાવક
ગીને તથા સ્થળો બનાવવામાં આવી હતા નર્મદામાં એક વખત તેમને
ટોડાંની સહેન પચું કરારી હતી ગાયકવાડ સપનગલ, મેસર્સ કિલિક નિ
કસનની કપનિ તથા બી. બી. ગી આર્ટ રેનવે કપનિ તરફથી તેમને બનતી
સગવડ આપવામાં આવી હતી.

પદાર્થોનું જાતે અવલોકન કરવાથી શિશુનું મગજ વિશેષ ખીને છે,
તેથી આવા આનંદપર્યટનો બેશક લાભકારક છે.

કેળવણીખાતાની ખબરો.

જાહેર ખબર.

(મે. ૭ થા ના એ ઇ સાહેમના તા ૧૩ મી જુલાઈ ૧૯૧૨ના
લુકમ નં ૯૨૦૮ ઉપરથી).

ગુજરાતીમાં ' આરોગ્યપરિચા (સેનિટ્રી પ્રાઇમર) ' (ખીચ વચગાળે
છપાયેલી પ્રત) તેમા ચેટેના શુદ્ધિપત્ર સાથે નિશાળોમા તથા લેડીને
આપવાની ડિરેક્ટર્સ ઑફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સહેમે મંજુરી આપી છે.
એ ચોપડીની કિંમત રૂ ૦-૧-૩ (એક આનો ત્રણ પાઈ) છે

P. Lory,

એ ઇ ઉ થા.

જાહેર ખબર.

શ્રીઓ માટેની મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રાવેશિક પરીક્ષા, સને ૧૯૧૨.

ઉત્તર ભાગની તમામ નિશાળોના માસ્તરો, આસિસ્ટન્ટો અને આ-
શિક્ષકોને ખબર આપનામા આવે છે કે આ કોલેજમા દાખલ થનાર
શ્રીઓની પ્રાવેશિક પરીક્ષા તા ૨૮ મી મહે ઑક્ટોબર સને ૧૯૧૨ ના
મેજ સદરુ કોલેજના મકાનમા સવારના ૧૧ વાગેથી લેવામા આવશે,
માટે જે શ્રીઓને પરીક્ષામા દાખલ થવું હોય તેમણે ખબર મોકલના
બંદોબસ્ત કરવો.

પરીક્ષા દરમ્યાનના પાચમા ધોરણ પ્રમાણે લેવામા આવશે ૧૫
વર્ગથી ઓછી તેમજ ૨૫ વર્ગથી વધારે ઉમ્મરની શ્રીઓને દાખલ કરે
વામા આવશે નહિ.

ઉમેદવારના વાલીએ સને ૧૯૧૧ ના મે માસના સાળાપત્રના ૧૭૫ મે
પાને જનાવેલા નમુના પ્રમાણે જાપેલા ફોર્મમા ઉમેદવારની હકીકતનું પત્રક
તા. ૧૩ મી માહે ઑક્ટોબર સને ૧૯૧૨ સુધીમા અમને મળે એવી
રીતે મોકલવું અને તે સાથે ઉમેદવારની સારી ચાલ ચક્રગન માટે જે
પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થનું સર્ટિફિકેટ મોકલવું જાપેલા ફોર્મ અધિથી મળશે.

જે ઉમેદવારના ધણી પુરુષ માટેની ટ્રેનિંગ કોલેજમા ભણતા હોય
અમર દાખલ થવા ઇચ્છતા હોય તે જામતની હકીકત પત્રકમાં જણાવવી.

દર્મના વચલા ભાગમાં આવનાર વિદ્યાર્થીને મે એન્સુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબની ખાસ પગવાનગી વગર દાખલ કરવામાં આવશે નહિ તા. ૧૦ મી ગાહે જુલાઈ સને ૧૯૧૨.

M. E. Chubb

લેડિ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ

મ. ટ્રે. ડા ફોર વિમેન-અમદાવાદ.

જાહેર ખબર.

રા. સા. માધવલાલ હરિલાલ આગક ઇનામની જાહેર ખબર.

કોઈ નકી કરેલા વિષય ઉપર કોઈ સરસ પાઠ આપવા માટે લાઝમ અને મુરત જિલ્લા અને મુરત એન્સિની કોઈ જીશિકને માધવલાલ હરિલાલ આગક ઇનામ તરીકે રૂ. ૩૦) ના પુરુષો અથવા શિક્ષણનાં સાહિત્ય આપવાની મુજબત વર્નાક્યુલર મોસાઈટિએ ગોઠવણ કરી છે.

પરીક્ષા તા. ૨૭-૬-૧૯૧૨ ના રોજ બીએ માટેની મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રેસિડેન્સિય રફલમા તે કોલેજના લેડી સુપરિન્ટેન્ડન્ટ અને અને પ્રેમચંદ્ર રાયચંદ્ર ટ્રેનિંગ કોલેજના પ્રિન્સિપલ લેશ પાદનો વિષય અને તે જે વર્ગમાં આપવાનો હશે તે એક કલાક પહેલા જાહેર કરવામાં આવશે.

સરળી અરજીઓ તા. ૧૨-૬-૧૯૧૨ સુધીમાં પોતાના જિલ્લાના ડેપુટી સાહેબ મારફત મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજના લેડિ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ તરફ મોકલવી.

પાંચ વર્ષ ઉપરની અને પદર વર્ષ અદરની નોકરીવાળા શિક્ષકો આ ઇનામ માટે લાયક ગણાશે. તા. ૧૦-૭-૧૨

M. E. Chubb,

લેડિ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ, મહાલક્ષ્મી

ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર વિમેન,

અમદાવાદ.

જાહેર ખબર.

ઉ. ભા ના મે. એ. ઈ સાહેબના તા. ૨૦ મી જુલાઈ ૧૯૧૨ ના હુકમ ન હુકમ ઉપરથી.

'જુજગતી લાપાના વ્યારણ'ની બીજી આવૃત્તિ તેમાં ચોટલા જાપેલા શુદ્ધિપત્ર સાથે નિશાળોમાં તથા લેકોને આપવાની ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબે મંજૂરી આપી છે એ ચોપડીની કિંમત રૂ. ૦-૧-૬ (એક આનો નવ પાઈ) છે

P. Lory,

એ. ઈ. ઉ. ભા.

જાહેર ખબર.

કાઠિયાવાડ મેલ ટ્રેનિંગ કૉલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા.

(ચાલુ પૃ ૨૮૦ થી)

આ પરીક્ષા સાતમા ધોગ્ધમા થશે, માટે જેમણે સાતમા ધોગ્ધ છુનો અબ્ધાસ કુર્ધો હોય, તેના રિદ્યાર્ધીઓએ હાજર થવુ

૨ સન ૧૮૮૦ ના સપ્ટેમ્બર માસના શાળાપત્રમા નમુનો છપાયો છે, તે મુજબ મેહેતાજીઓએ સર્ટિફિકેટ આપતા જણાવવુ કે ઉમેદવારની ઉમ્મર ૧૭ વર્ષથી વધારે, અને ૨૨ વર્ષથી ઓગી છે. તેમ કાઈ ખોડ-ખાપજુ નથી, તે ચાલચલગત સારી છે ચાલચલગતની બામતમા ખાસ તખાસ કરી ખેતાની ખાત્રી કરીનેજ મેહેતાજીઓએ સર્ટિફિકેટ આપવુ.

૩ સર્ટિફિકેટમા ઉમ્મરના વર્ષ, માસ અને ઢિનસ લખવાની સાથે અંગ્રેજી અને ગુજરાતી જન્મતિથિ લખવા ચૂદ્ધુ નહિ.

૪ સત્તર વર્ષ કગતા નાની ઉમ્મરના ઉમેદવારોને પરીક્ષા આપવા સારૂ મજૂરી મેળવવાની જરૂર નથી. તે ખાસ થશે તોખજુ તેને કૉલેજમા દાખલ દરવામા નહિ આવે

૫ બાવીશ વર્ષ કરતા મોગી ઉમ્મરના રિદ્યાર્ધીઓએ પરીક્ષા આપવા માટે, તેમ ખાસ થયા પગી કૉલેજમા દાખલ થવા સારૂ, કાઠિયાવાડ એજ નિસના મેહેરવાન એલ્યુટેશનલ ઑફિસજ સાહેબ બહાદુરની ખાસ પરચાનગી મેળવવી પડશે તેઓ ઉચે નમરે ખાસ થશે તોખજુ તેમને કૉલેજમા રકૉલરશિપ આપી દાખલ દરવામા આવશે નહિ

૬ જે ઉમેદવારે પરીક્ષા ખેહેવા માર માસમા એક કરતા વવારે મેહેતાજી પાસે અબ્ધાસ કુર્ધો હોય, તેમણે તે સવળાના સર્ટિફિકેટ લાવવા. ચાલચલગતની બામતમા તો પરીક્ષા ખેહેવા એક માસ અગાઉનુ સર્ટિફિકેટ ખાત્રીલાયક ગણાશે

૭. પરીક્ષા થઈ રહ્યા બાદ લાયક જણાયલા ઉમેદવારોને શરીર સમ્મન્ધી તખાસ માટે મેહેરવાન દાકતર સાહેબ પામે મોકલવામા આવશે, માટે તેઓને આહિ વધારે વખત રોઝાવુ પડશે

૮. દર વર્ષે 'પ્રવેશક પરીક્ષાની જાહેર ખબર બનતાં ચુધી શાળા-પત્રમા પ્રગટ કરવામા આવશે, પણ પરીક્ષાની તારીખ ઉતાવળે જણાવાની જેની આગુગતા હશે, તેને ચજકોટમા ગહેતા તેના લાગતા વળગતા તરફથી

અમર રકૉલરો તરફથી તે મળી શક્યો, કારણ કે તારીખ મુકત્તર થયેથી
- પુર્ત કોલેજના મેટ્રિક બોર્ડ ઉપર તે જાહેર કરવાનો રિવાજ છે.

રાજકોટ મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજ. } B H. Buch,
તા ૨૨ માહે જૂન, સન ૧૯૧૨

પ્રિન્સિપલ, કાઠિયાવાડ મેલ ટ્રેનિંગ
કોલેજ, રાજકોટ.

(ઉ. બા ના મે. એ ઈ. સાહેબના તા ૯ મી જુલાઈ
૧૯૧૨ ના હુકમ ન ૮૮૦૩ ઉપરથી).

જાહેર ખબર.

કેળવણીખાતુ

કિલ્લે મુબઈ, તા ૫ મી જુન ૧૯૧૨.

ન. ૧૩૬૦—વર્નાક્યુલર ક્ષેત્રના પરીક્ષાના નિયમો તથા અભ્યાસ-
ક્રમવાળી તા. ૧૨ મી નવેમ્બર સને ૧૯૦૭ ની ન ૧૯૪૫ ની સરકારી
જાહેર ખબરના પરિશિષ્ટો વં અને ક મા નીચેના ફેરફારો સરકારે મંજૂર
કર્પા છે, તેથી તે સર્વના જાણ માટે પ્રસિદ્ધ કરનામા આવે છે.

પરિશિષ્ટ વં.

(૧) પહેલા વિષયમા “ ૪૦ (અ) અડગણિત પૂઝ ” એમ છે તેને
બદલે “ ૫૦ (અ) અડગણિત પૂઝ, રેખામાપ, યુક્ત, તથા
વનખૂળ ઉપના પ્રશ્ના સાથે ” એમ મૂકવ એજ વિષયમા (વિ)
અને (ક) સમે “ ૩૦ ” નો આડો છે તેને બદલે “ ૨૫ ” વાચવા.

(૨) દીપમાના નીચવા ગળ્લો કમી કરવા.---

(૧) ઔપપત્તિક (theoretical) માપકરણુ ઔચ્છિક
રિવાય તરીકે લઈ શકાશે—ગુણ ૫૦ ”

પરિશિષ્ટ ક

(૩) સર્ટિફિકેટના નમુનામાંથી “ માપકરણુ (ઔચ્છિક) ” એ સ-
બ્જો કમી કરવા.

ઉપના ફેરફારો સને ૧૯૧૩ થી અમરમા મૂકવામાં આવશે.

નામદાર ગવર્નર-ઈન્-કાઉન્સિલના હુકમથી

સહી / J. L. Rice,

મેકેટર નિસર્ગન સરકાર.

નિશાળોનાં ઇનામપત્રક.

કલત્રાડા—ગામ લોકો તરફથી ઘડીઆળ શ. ૨૦) મીઠાઈ શ. ૪)
 માંડવી કન્યાશાળા—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ. શ. ૩-૦-૦ બુ-
 હુધાન—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ શ. ૪૫) કોસમ—ગામ લોકો
 તરફથી ભોજન શ. ૨૪) જગોદ—ગામ લોકો તરફથી ઘડીઆળ શ.
 ૧૪-૧૪-૦ મીઠાઈ શ. ૧-૮-૦ કાલેર—ગામ લોકો તરફથી ઘડીઆળ
 શ. ૧૭) મીઠાઈ શ. ૮) દરજ—ધસમાદિજી સુલેમનજી તરફથી મી-
 ઠાઈ તથા હીંટ શ. ૫) દવ—ગામ લોકો તરફથી છાકરાને મટે ચોપડી
 શ. ૨૨) દાદાભાઈ ફરામજી મીઠાઈ. શ. ૧૦) હરીઆ—ગામ લોકો
 તરફથી મીઠાઈ તથા ઘડીઆળ મળી શ. ૧૫) અઘારણુ—ગામ લોકો
 તરફથી ભોજન કરાવ્યું શ. ૧૬-૧૦-૦ દુઠોલી—ગામ લોકો તરફથી
 ઘડીઆળ શ. ૧૦) મીઠાઈ શ. ૫) દૂધ દલગી શ. ૫) વડોલી—ગામ
 લોકો તરફથી ઘડીઆળ શ. ૧૫-૮-૦ મીઠાઈ શ. ૧૫) કતારગામ—
 ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ શ. ૪૫) અઘાજણુ—ગામ લોકો તરફથી
 મીઠાઈ શ. ૨૬-૮-૦ પતાસા શ. ૬-૮-૦ દૂધ શ. ૩-૧૨-૦ ઉંટડી—
 ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ શ. ૧૨) ખજોદ—બહેરામજી નવરોજજી મી-
 ઠાઈ શ. ૫) ગેઠ નહાગીજી જીખાજી વ્હાલ પુસ્તક શ. ૧૫) પટેલ આ-
 વકરાદ મેઝમન મીઠાઈ શ. ૧૦) ગામ લોકો તરફથી કસરતને સામાન
 શ. ૬) કઠોલા—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ શ. ૧૦) સેજવાડ—ગામ
 લોકો તરફથી ઘડીઆળ શ. ૧૦) મીઠાઈ શ. ૫) કપડા શ. ૫) ઇનામ
 કાળીપરજ શ. ૫) ભોજન શ. ૧૩) અન્વીસણા મુખા તા જલા-
 લપોર—ગામ લોકો તરફથી ભોજન શ. ૧૨) સરોજ—ગામ લોકો
 તરફથી મીઠાઈ શ. ૭) ઘડીઆળ શ. ૧-૧૨-૦ પેન શ. ૧-૪-૦
 વાલોડ—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ શ. ૧૭) રલેટ વગેરે શ. ૪-૮-૦
 નૌગરામા—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ શ. ૧૮-૬-૦ મોગરાવાડી તા.
 વલમાડ—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ શ. ૨૦) ઇન્દવાડા—ગામ લોકો
 તરફથી ભોજન ઘડીઆળ શ. ૧૫) જાકુત—ગામ લોકો તરફથી ભોજન
 શ. ૨૦) ઘડીઆળ શ. ૧૦) ઝારગામ—ગામ લોકો તરફથી મીઠાઈ
 શ. ૭-૮-૦ પુગડોના ઇનામ શ. ૧૦) છુતવાડા—કંપાણુ રણજીત તર-

રૂથી ભોજન રૂ. ૭) પીંજરત—ગામ લેકો તરફથી ઘડીઆળ રૂ. ૧૦)
 મીઠાઈ રૂ. ૬) દેગામ કુન્દાશાળા—ભુલાભાઈ ગાડાભાઈ તરફથી દર
 વરસે રૂ. ૬) ઇનામના દેગામ મુખ્ય શાળા—ગામ લેકો તરફથી મી-
 ઠાઈ રૂ. ૬૧) નીણત—કુવરજી નરસાઈ સરભણુ પાસા રૂ. ૩) ગામ
 લેકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૨૫) છરવાડા—ગામ લેકો તરફથી ઘડીઆળ
 રૂ. ૧૦) મીઠાઈ રૂ. ૪) લેસાણુ—ગેઠ માણેજી જીવજી મીઠાઈ રૂ.
 ૨૧-૧૨-૦ જમી રૂ. ૩-૧૨-૦ ભટાડા—મહમદભાઈ હાસમભાઈ લુગડા
 રૂ. ૮-૬-૦ ગામ લેકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૧૦-૪-૦ સરલોણુ—
 ગામ લેકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૨૭-૪-૦ કુવરજી નરસાઈ તરફથી કપડ
 રૂ. ૫-૪-૦ મોઠાઈ રૂ. ૧૨-૧૨-૦ દેાપરળી—ગામ લેકો તરફથી
 ઘડીઆળ રૂ. ૧૦) કપડા રૂ. ૩) મીઠાઈ રૂ. ૭) સાલેજ—ગામ લેકો
 તરફથી ભોજન રૂ. ૩૦) પલસાણુ—ગામ લેકો તરફથી મીઠાઈ રૂ.
 ૮-૮-૦ ઇનામ રૂ. ૧૩) નરધાણુ—ગામ લેકો તરફથી ભોજન તથા
 મીઠાઈ રૂ. ૧૨-૮-૦ ભટ્ટેલી—ગામ લેકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૩૫-૮-૦
 કુંજારીઆ—ગામ લેકો તરફથી ઘડીઆળ રૂ. ૧૩) મીઠાઈ રૂ. ૯)
 સુપા—ગામ લેકો તરફથી ઘડીઆળ રૂ. ૧૫) મીઠાઈ રૂ. ૫) ભોજન
 રૂ. ૨૫) પચલાઈ—ગામ લેકો તરફથી ભોજન મીઠાઈ રૂ. ૧૫)
 મદીર—ગામ લેકો તરફથી ભોજન રૂ. ૨૧) આટ—ગામ લેકો તરફથી
 મીઠાઈ કપડા રૂ. ૧૫) મુનસાડ—ગામ લેકો તરફથી મીઠાઈ ચોપડી
 રૂ. ૧૮-૪-૦ સાલેજ—ગામ લેકો તરફથી ભોજન રૂ. ૩૦) મોઠા
 વરાછા—ગામ લેકો તરફથી ઘડીઆળ મીઠાઈ રૂ. ૬૫-૦-૦ આળકુંજી
 વીરભદ્રજી નંગીઘાર સમ્રદસ્થાન રૂ. ૧૦) ગોરધા—ગામ લેકો તરફથી
 મીઠાઈ રૂ. ૭) સીથાણુ—ગામ લેકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૧૧) ચઢવા-
 સણુ-સુપા—સ્તુરમદ ઘનાજી તરફથી ઘડીઆળ રૂ. ૧૩-૦-૦ મીઠાઈ
 રૂ. ૨૦-૧૨-૦ કુવરજી નયુભાઈ તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૩-૧૨-૦ હાંસા-
 ધોર—ગામ લેકો તરફથી ઘડીઆળ રૂ. ૧૫) મીઠાઈ રૂ. ૯) કબીલ-
 ધોર—ગામ લેકો તરફથી ઘડીઆળ તથા મીઠાઈ રૂ. ૧૩) કુંદીઆણુ—
 ગામ લેકો તરફથી મીઠાઈ રૂ. ૧૮-૧૪-૦

રસનો આસ્વાદ.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સામાજિક કે વાચકના મનમાં વાસનારૂપે રહેલા સ્થાયિલાવનો સામાન્ય સંબંધથી મદ્યુ કરાયલા વિભાવાદિના સંયોગથી વ્યવનાટિતિ કે ધ્વનન વ્યાપાર પડે જે આસ્વાદ તેજ રસ. આલબનવિભાવ વૃક્ષના અકુર જેવો, ઉદીપનવિભાવ કદલ એટલે નવો ફણગો ફૂટ્યો હોય તેના જેવો, ને રસ એ પશ્ચવના જેવો છે આથી આલબનવિભાવથી અકુરિત થયેલો, ઉદીપનવિભાવથી કન્દિત થયેલો, અનુભાવથી પ્રતીતિ-માર્ગમાં આવેલો, અને વ્યભિચારિભાવથી ખલ્લવિત રૂપલો સ્થાયિલાવ તે રમ, એમ સમજવાનું છે. એ આસ્વાદ પાનકરસન્યાયે થાય છે જેમ મરી ખાઈ, આગલી કપૂર આદિનો પીવાનો રસ બનાવ્યો હોય, તો તેમાં જુદી જુદી ચીજોનો સ્વાદ હોય છે તેનાથી તે પાનકનો-ચરમતનો જુદોજ સ્વાદ આવે છે, જેમ તેના નાના રસોનું પૃથક્ લાન થતું નથી, પણ સર્વનું પાનકરમ તરીકેજ મદ્યુ થાય છે, તેમજ વિભાવાદિથી સમિશ્રિત છે તોપણ સર્વનો રસ તરીકેજ આસ્વાદ થાય છે, વિભાવાદિથી વિશ્લેષણ અલૅાકિક આસ્વાદ થાય છે.

અલૅાકિક સર્વજ્ઞા.

રસની સર્વજ્ઞા કે આસ્વાદ અલૅાકિક છે, અર્થાત્, લોકમાં જે આનંદ માલમ પડે છે તેના જેવો નથી, પણ અજ્ઞચિન્તનના આસ્વાદ જેવો છે. એ એવો આનંદ છે કે એ આનંદનો ઉપયોગ થાય છે તે વખતે વેદાન્તર-અન્ય વેદવસ્તુજ મનમાં રહેતી નથી. મનમાંથી સર્વ વેદવસ્તુઓ એ સર્વજ્ઞને વખતે જતી રહે છે. જેમ અજ્ઞાનદ યોગીના ચિત્તમાં હમેશા હોય છે તોપણ જ્યારે તે લાંબો સમય સમાધિ ચલાવે છે ત્યારે તેને પ્રાપ્ત થાય છે, સમાધિ પહેલા કે પછી નહિ; તેમ કાવ્યની ખુબી સમગ્રવામાં અનુરુદ્ધવ્યના હૃદયમાં વાસનારૂપે અદ્ભુતાથી રસ રહ્યો હોય છે, તોપણ કાવ્યમાં વિભાવાદિના અનુસંધાનથી એ વાચકને મનમાં સુપ્ત ગૂંધનાર આવરણનો ભંગ થાય છે ત્યારે વ્યવનાટિતિથી રસ વ્યગ્ન થાય છે. એ આસ્વાદ એવો અલૅાકિક છે કે તે સમયે અન્ય વેદવસ્તુજ મનમાં રહેતી

નથી, મન કેવળ તેમાંજ લીન થાય છે, માટેજ એ આસ્વાદને આત્મકારિક-
એ બહારવાદસદૃશ કહ્યા છે. ફેર માત્ર એટલો જ છે કે બહારવાદ
યોગથી પ્રાપ્ત થાય છે અને રસ વિભાવાદિના અનુસંધાનથી થાય છે
આ પ્રમાણે એ આસ્વાદ અર્વાચિક છે-સસારમુખના આસ્વાદથી
વિવક્ષણ છે સકલ સહૃદયના હૃદયને જે અનુશ્વય થાય છે તેજ એ રસ-
પ્રતીતિનો સાક્ષી છે.

વિભાવાદિ એ રસના કારક હેતુ નથી.

રસ એ વિભાવાદિનું કાર્ય નથી, એટલે વિભાવાદિ એનો કારક હેતુ
નથી-એને ઉત્પન્ન કરતા નથી, કેમકે નટને વિષે વિભાવાદિથી તે ઉત્પન્ન
થઈ શકતો નથી રસાસ્વાદ વિભાવાદિના પગમર્શથી થાય છે અને એ
પગમર્શ ન હોય ત્યારે મતો નથી, તોપણ વિભાવાદિનો પગમર્શ રસનું કારણ
નથી: કેમકે કારણ હોય તો તે નિમિત્તકારણ થઈ શકે, અને નિમિત્તકારણનો
નાશ થાય છે તોપણ કાર્ય જોવામા આવે છે, પણ રસનું હવન તો
વિભાવાદિપગમર્શ થાય છે ત્યામુખીજ છે વળી રમ વિભાવાદિપગમર્શનું
કાર્ય હોય તો તેનો આસ્વાદ વિભાવાદિપગમર્શની સામેજ ન થાય, કેમકે
કારણ ને કાર્ય સાથે દોષ શકતા નથી, કારણ પૂરે હોય છે અને કાર્ય
પછી થાય છે રસ એ આ પ્રમાણે કાર્ય નથી, તોપણ એને કાર્ય કહી
શકાય, કેમકે એની નિષ્પત્તિ યત્ની નથી, એના આસ્વાદની-એની ચર્ચણાની-
નિષ્પત્તિ થાય છે અને તેનો ઉપચાર રત્નને કરવામા આવે છે.

વિભાવાદિ એ રસના કારક હેતુ નથી.

રસ ગ્રાપ્ય નથી, કેમકે લૈકિક પ્રમાણોથી એનું જ્ઞાન થતુ નથી. આ
પ્રમાણે વિભાવાદિ રમના કારક હેતુ નથી ને ગ્રાપ્ય હેતુ પણ નથી, પણ
રસાસ્વાદમા ઉપયોગી હોવાથી એને અર્વાચિક હેતુ કહે છે અને એથી રસનું
અર્વાચિકપણું બહુ થાય છે.

દુ ખરૂંપ રમો આનંદ શા મારે આપે છે ?

હવે પ્રશ્ન એ ઉપરિચિત થાય છે કે કમળ, બીજતસ, લાગક-એ
રમો દુ ખરૂંપ છે તો એ રસ શી રીતે કહેવાય ? સમાધાન એનું છે કે રસના

આનંદનું રૂપ એવું છે કે આનંદ વખતે અન્ય વેદ વસ્તુ મનમાં રહેતી નથી; એમાંજ મન લીન થાય છે, અન્ય વેદ વસ્તુઓ મનમાંથી જતી રહે છે. જો કોઈ પણ કાવ્ય વાંચવાથી કે નાટક જોવાથી તેમાં વિભાવ, અનુભાવ, ને વ્યભિચારિભાવના યથાગોચ્ય ઉપનિબધથી તે કાવ્યવસ્તુ ને નાટકપ્રેક્ષણને સમયે મનની સ્વાત્માનન્દસુખ જેવી, અન્ય વેદ વસ્તુ જેવાથી વિગલિત થઈ છે. એવી, તદેકલીન રિયનિ ઉત્પન્ન થાય તો કરુણાદિને વિષે દુઃખતવેદન ક્યાં છે ? દુઃખનો અનુભવ થતો નથી એનો અત્યક્ષ પુરાવો એજ છે કે એવે સમયે વાચક કે સામાજિક કહે છે કે મને અત્યાનન્દ થયો છે. જો આનન્દને બદલે દુઃખજ થતું હોય તો એવું કાવ્ય કોઈને વાચતું કે જોતું ગમેજ નહિ. વિશ્વનાથ કહે છે કે કરુણાદિ ગસને ત્રિપે ને પરમનુષ્ઠ થાય છે તેમાં સહૃદયનો અનુભવ એજ પ્રમાણુ છે. જો તેમાં દુઃખ હોય તો તે વાંચતા કે જોતા માટે કોઈ ઉત્સુક ન થાય અને ગમ્યાણાદિ કાવ્યો દુઃખહેતુ થઈ પડે. લોકસંશ્રવથી-લોક-સમાગમથી શોક, હર્ષ આદિના ને હેતુ છે તેમાંથી લૌકિક શોક, હર્ષાદિ લોકમાં ભલે થાઓ, પણ કાવ્યસંશ્રવથી ને અલૌકિક વિભાવાદિ છે તે સર્વથી તો સુખજ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાં શ્રી હાનિ છે ? તેજ પ્રમાણુ અશ્રુપાન આદિ પણ હૃદય દ્રવીભૂત થવાથીજ થાય છે.^૧

અપૂર્ણ.

૧ કરુણાદાવપિ રસે जायते यत् परं मुखम् ।

सचेतसामनुभवः प्रमाणं तत्र केवलम् ॥

किं च तेषु यदा दुःखं न कोऽपि स्यात् तदुन्मुखः ।

तथा रामायणादीनां भविता दुःखहेतुता ॥

हेतुत्वं श्लોકहर्षाદિर्ગતેभ્યો લોકસંશ્રવ્યાત્ ।

શ્લોકહર્ષાદિયો લોકે જાયન્તાં નામ લૌકિકાઃ ॥

અલૌકિકવિભાવન્ત્વં પ્રાપ્તેભ્યઃ કાવ્યસંશ્રવ્યાત્ ।

મુખં સંજાયતે તેભ્યઃ સર્વેભ્યોઽપીતિ કા ક્ષતિઃ ।

અશ્રુપાનાદયસ્તદ્દ્રુ દ્રુતત્વાચેતસો મતાઃ ॥ સાહિ० દર્પ૦

લાંબા સમયથી ધારેલું કાશી.

(રા. રા. અતિસુખશંકર કમળાશંકર ત્રિવેદી, એમ. એ, એલ
એલ. બી.).

રોપ્યા હતા બીજા મુદ્દા કેમ *
રુપ્યા હતા અકર સદ્મ તેના
યગે કદા પુષ્પમુગન્ધિજલ્દિ
હતી સદા આશ અનેરો તેની.
આશાયત્રી પોષિત મૂળવાળુ
આશાયત્રી સિંચત વૃક્ષ નાનું
આશામહી વર્ષિત રૂપ તેનું
આશા હતું સ્થાપિત રાખનાર.
દિને દિને વૃદ્ધિ વિશેષ લેતું
દમેશ આશામહી હર્ષ દેતું
ફળ્યા પ્રુલ્યા પૂર્વ સુવાસવાનું
હતું સદુનું પ્રિય તે થએલું

* * *

અમારૂં સાચવેલું એ નાનું વૃક્ષ હવે ફળ દેવાની તૈયારીમાં હતું. તેને માટે અમારી આકાંક્ષા ધણી લાંબા સમયની તલપી રહી હતી એટલુંજ નહિ, પણ બરાબર સમયમાં હતું તો તેને માટે અમારી ઘેલછા હતી. આ શબ્દો વાપરતાં મને લેશ પણ સંકોચ નથી, ને વાપર્યા પછી મને લેશ પણ બીનિ નથી. કાગળ કે મોર્ડ દેનાથી એવું માનવું છે કે કોઈ પણ જાવના મનુષ્યના મનને આગેગ્ય અર્પી નિર્દોષ આનંદના સાધનો પૂરા પાડે તોએ તે અમૂલ્ય છે, તો પછી આખળા દૈનિક જીવનની દમેશની ભૂમિજ કરતાં કઈક ઉચ્ચતર ભૂમિજ પર કોઈ જાવના આપણને લઈ જાય નો તે નિ સંદેહ અમૂલ્ય છેજ. બલે તેને એક નામ આપો કે બીજું એ જાવના, એ હમણા, એ આશા, મેં કહ્યું તે પ્રમાણે પરિપૂર્ણ થવાનો સમય હવે નજીક હતો.

‘આદ દિવસનો ધાર્મિક પ્રયાસ’ કર્યાને આજે સાત વર્ષ વીતી ગયાં

અત્ર દેખતો નથી આપણા આ લેખના પ્રસંગને માટે હું એને મોજ-મહારાજ એ નામથી ઓળખાવીશ આરા. મોજમહારાજ સ્વભાવે ધણા મોજ દત્તા અને તેમા પણ તેમની સ્ત્રી વિષે વાત કરતાં તેમને વિશેષ મોજ પડતો. દર્ધ જોવાનો કે દોષ રચો નહાવાનો પ્રસંગ આવે તો તેનું સંભારણું કરતાં મોજમહારાજ ખૂબ ખીસતા. અલગત, આ યુગ નારીશક્તિદા-ના છે એટલે મોજમહારાજનો હું દોષ નથી દાદતો.

ખીજે દિવસે સવારે અમીઆર વાગતે અજમેર છોડીને અમે જેપુર તરફ ગયા રેલ્વે સ્ટેશન સાથે સંબંધ ધગવનાર એક સાન્નિધ્યની સહાયતાથી ગાડીમા અમને જોઈએ તેનું મુખ મળ્યું તે સદ્ગુણગ્રાસી જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો ઓછો છે, કાળુ કે તેની સહાયતાથીજ આગળ જતા સર્વે રેલ્વેનો પર અમને ગાડીમાં કમ્પાર્ટમેન્ટ કમવવામા સુગવડ પડતી હતી. બાકી એ બાબત તરફના રેલ્વેના માણસોની નાનેઅમારી અત પ્રેરિત વાતજ ન હતી. મનુષ્યત્વનું લક્ષણજ કે દોષ પણ વસ્તુ મન ગણકારે આત્મભાવ, ધર્મ, માણસાઈએ, વિષયે ને તે તરફ લક્ષણ ન આપે તો ફરજની તેમની લાગણી, આમ તાપને અમે નહિમાય ગર્યો. છતાં તેની રેલ્વે તેમનો કપીઆભિમાન દરવી પડશે એ વિરોધને માટે હું પૂર્વથી દ્રવ્ય લેણું તે છું.

બયંકર નીતિના અમે અમદાવાદ છોડ્યું (૧૯મી મે ૧૯૧૦) તેજ દિવસે વિજય પ્રાપ્તિનાયણ ધણા કોષ સાથે અહિં પ્રગટયા હતા છતાં પહેલે દિ-અમને તેમને જાણે બીલકુલ તાપ લાગ્યોજ નહિ. ઉત્સાહ એ અજબ વસ્તુ જ. ખીજે દિવસે સવારે અમે અજમેર પહોંચી ગયા.

અજમેર વિશે મેં આગળ ઘણ લખ્યું છે, એટલે તેમા હું નિર્વચક વૃદ્ધિ કરવા ચલાતો નથી, તોપણ એ સમય ને આ સમયનો ફેર મારે બતાવવો જોઈએ તે સમયે બર શિયાળો હતો, આ સમયે બર ઉનાળો હતો. તે સમયે ટાંટું ફંટાળો આપ્યો, આ સમયે તાપે ઉપર મેં મનની દત્તા વિષે વાત કરી, છતાં તરત તે કમમગના માંડી. રાત્રિવિષ આલતી ભઠ્ઠીના દેવતા પાસે બેસવું એ હજાર દરજ્જે સાફ, પણ આ પાસનો પ્રચલ તાપ અનુભવવો એ થણુ વિકટ કામ છે ભઠ્ઠીનો તાપ તો માત્ર બદારથીજ બાગે, પણ આ તાપ તો શરીરની અંદર પણ ઉઠીપાડે ઉત્પન્ન કરે ને કુશ્મ દે

પર દૃષ્ટિ થઈ. અમારે માત્ર એકજ દિવસ ત્યાં રહેવું હતું તે જાણી એ રેનેદીઓમાં ભારે દિલગીરી ફેલાઈ, કારણ કે જેપુર વિષે જે જે જોવા જેવું હતું તે બધું અમને બતાવવાની તેમની હિમેદ હતી. અમારે માત્ર જેપુર શહેરની બાધણીનોજ ખ્યાલ લેવાની હિમેદ હતી. તે ખ્યાલ જાતે લેતા પહેલાં એક કડવા ને રમુજ બનાવમાં અમને તરતજ મળ્યો.

મોજમહારાજ બૂલા પડ્યા.

જેપુરમાં પહોંચ્યા પછી સાંજરે ભોજન તૈયાર થતું હતું તે સમયે કંઈક દડક થાય એ હેતુથી ત્યાંનાં તડખૂચ મગાવવાની અમને ઇચ્છા થઈ. અમારા રેનેદીને તે બાબતની ખબર આપીએ તો એક માગતાં તે પદર વીસ તડખૂચ લાવીને એકદમ મૂકી દે એવી તેમની રેનેદટ્ટિ હતી. ઘેર જઈને આરામ લેતા પહેલાં તો કેટલીએ વસ્તુઓ આમ વગર માગે હદ ઉપરાંત પૂરી પાડવામાં આવી ચાલી જતી હતી. સ્વાભાવિક રીતેજ આ રિયતિ બહુ પસંદ કરવા જેવી નહોતી, કારણ કે ઉપદાર પણ કેટલો ઝીનાય ? તેમાં 'પણ આપણે હદ રાખવી પડે છે. એટલે બારોબાર મોજમહારાજ જેપુરના બજારમાં ગયા અહીં ચઢાણણી, સૂદમ ભોજન, ભોજન, બધું એવું પછી એક આટોપાવવા માડ્યું પણ પેતુ તડખૂચ ન આવ્યું તે નજ આવ્યું. ખેર ! પણ મોજમહારાજનું શું થયું ? નવા ગામમાં બહાર ગયા પછી માણસ ધણી વાર ગયા છતાં પણ પાછો ન આવે તો ફીકર થાય તે દેખીતું છે. દોઢમે કલાકને અન્તે મોજમહારાજ વીલા માં સાથે ને ખુશ હાથે પાછા આવ્યા, ને ધીમા સ્વરમાં કહેવા માડ્યા કે "હું તો બૂલો પડ્યો." તડખૂચ આખા જેપુરમાં એમને મળ્યું નહિ તે તો જાણે ઠીક. પણ વિશેષમાં એ બૂલા પડ્યા. "બૂલો પડ્યો" એમ કોઈ પણ મોટી ઉમ્મરના માણસે કહેતું એ શરમાવા જેવું છે. મારે એવો પ્રસંગ આવે તો બેલાશદ શરમાયા વિના હું ભાગ્યેજ રહું. પણ ટીકા અન જરૂરની નથી. બૂલા પડવાનું કારણ જેપુર શહેરની બાધણી હતી ચારે રસ્તા તરફ એકજ ઘાટના ઊંચા ધર જોવામાં આવવાથી નવા જાય ત્યાં એને સરખું લાગતું ને તેથી મોજમહારાજની મોજ તે દિવસે આડી નીવળી. વાચતાં આવડતું હોત તો આ કથા અનુભવ એને ભાગ્યેજ થાત, ને અમારે પણ ધારેલી વસ્તુ વિના ભાગ્યેજ રહેવું પડત. પણ કમનગીએ મોજમહારાજને વાચ

તાં આવડતું નહોતું. એમની સ્ત્રીને લખતાંવાંચતી આવડતું હતું ને તેને લીધે ઘેર બેઠાં જ્યારે જ્યારે લખવા વાચવાની જરૂર પડતી ત્યારે નીચું આદ્યું જતું. પણ 'અદિ' મોહમહારાજ સ્ત્રી વિનાના હતા એટલે કાંઈ અનુભવ એમને લેવાજ પડ્યો.

બીજે દિવસે સવારે જેપુરનો ખાગ ને રાજમેહલ ગેયા. રસ્તામાં જેપુરની બાંધણી પણ જોઈ ખાગ ઘણો વિશાળ છે. 'પક્ષિઓ ને પશુઓની જાત ને સખ્યા પણ ત્યાંના પ્રાણિસંપ્રદર્શી ઘણી સ્વરસ છે. સમહરયાન ખાગમાજ છે ને તે ઘણુંજ વિશાળ છે.

મહેલ ખાસ જોવા લાયક છે. તેની પાસે વેધશાળા છે. તેમાં ગયાથી ગ્રહોની ગતિ માપવાની લુદી લુદી યોજનાઓનો કંઈક ખાલ આવી શકે છે. તે જોયા બાદ ગોવિંદજીનું મંદિર અમે જોયું. મંદિર અદરથી વિશાળ છે. મૂર્તિ લબ્ધ છે.

રાત્રે જેપુર છોડ્યું હતું. ગાડી લગભગ રાત્રે અગીઆરને સુમારે જેપુર રોડનેથી જવાની હતી. અમારા રનેહી અમને મૂકવાને રોડન પર આવવાના હતા. તેમ દરવા માટે તેમને એક ખાસ પાસની જરૂર હતી તે બધી અમને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું. જેપુરના દરવાજા રાત્રે બંધ થાય ત્યારપછી તેમાં બહારથી કોઈ પણ માણસ દાખલ થઈ શકતો નથી. ગામનોજ માણસ બહાર ગયો હોય ને એને પાછા આવવું હોય તો એણે તે મારેના અધિકારીનો પાસ બતાવવો પડે છે. પાસ વિના ગામનો માણસ બહાર ગયો તો પછી તેને આખી રાત ગામ બહારજ રહેવું પડે છે. આ પદ્ધતિ વિચિત્ર ને પ્રાચીન સ્થિતિનું જ્ઞાન કરાવનારી છે.

જેપુર છોડ્યું — રોડન પર અમે ઘણા વહેલા ગયા રોડનના પ્લેટફોર્મ પર સામાન મૂકવો તે પણ જાણે રોડનના અધિકારીની રજા વિના ન બને એ આપણે જાણ્યુંજ નોઈએ. એમ ધાત્રે એક બાણુએ આવીને તકરાર કરવા માડી. આવી તકરાર થાય ત્યાં રોડનના માણસો સાથે પોલીસ પણ એકમેક થઈ જાય છે. તોપણ સહેજ કડક થઈએ છીએ તો અન્તે આપણે ફાવીએ છીએ. સામાન ખસેડાવવાનો તેમને હક નહોતો ને તે ત્યાંનો ત્યાજ રાખવામા આવે! અન્તે એમ માલમ પડ્યું કે આ બાણુ સામાન જોખાવી લગેજ કલાર્કનું કામ કરનાર હતો. રોડન માસ્તરને મળી રિજર્ડ ગાડીની ગોઠવણ માટે અગાઉથી તજવીજ અમે કરી મૂકી હતી.

તે પ્રગાણે એશ્યક્ષ એટલે ખાસ ટિકિટ પણ અમે લીધી. સામાન જોખતાં ને તેમ નર ગણતાં પેલા બાણુએ વિનમ, આનાકાની, નર વધારે પડવાની કીર્તિ દર્શાવવી-એ બધા પેચ રચ્યા, પણ એને નિરાશ થવું પડ્યું. દેવ આવી ને ખાસ ડબ્બામાં અમે ગોઠવવા. અમે ટિકિટ આપ્યા ફોર્ટ સ્ટેશનની લીધી હતી.

અપૂર્ણ.

વનસ્પતિશાસ્ત્ર.

(આશુ પુ ૫૨. ૫ ૧૯૯ થી).

“ કેતકીમેં વસે આપ કૈશવ કરુણાનિધાન ।
 કુંજમેં કલ્યાન સો તો કદમમેં વિહારી હૈ ॥
 માલતીમેં મુકુન્દ મુરાર માધવ મોગરેમેં ।
 ચંપેલીમેં ચિદાનન્દ સોઈ મુગંધ ભારી હૈ ॥
 ગુલાબમેં ગોપાલલાલ જાઈમેં જગત્ પુરુષ ।
 પલસમેં પરિવ્રજ પરમ ઉપકારી હૈ ॥
 ચંપેમેં ચતુર્મુજ ચારોં ચિત્ત ચૂપી રહે ।
 સેવતીમેં સ્થાપ સુંદર સોદી મુલકારી હૈ ॥

રિચર્ડ બ્રૂક નામના એક સાહેબ લખે છે કે —

“ Of all the studies that occupied the attention of man, the cheapest, the most delightful to the mind and invigorating to the body, is the study of nature. It is here, indeed, that man may with truth be said to be following out that line of conduct that his *Creator* intended him. The first attraction to the child when set down on the green is to pick up the wild *Flowers*, and this first and the fondest attraction generally remains to the last hour of our lives ”

જાણવાં, તેમજ ફળફળાદિ પર લિંગતી કુગ— એ સર્વનો, વનસ્પતિમાં સમાવેશ થાય છે.

ઈન્દ્રિયો—ઉપર વર્ણવેલી બધી જાતની વનસ્પતિમાં એક સરખા અવયવો જોવામાં આવતા નથી. કેઈ નાના બર્ગીયમાં ફરીથી તોપણ જુદી જુદી જાતની વનસ્પતિ આપણી દૃષ્ટિએ પડશે. કેઈમાં પાદકાજ, તો કેઈમાં ફક્ત પાદકાં અને કાળીઓજ માલમ પડશે, કેઈમાં ફૂલ પણ લાગેલાં જોવામાં આવશે, તો કેઈમાં એ બધાં ઉપરાત સુદર ફળ લટકી રહેલા દેખાશે. ફક્ત ફરતાં કેઈ તથુબધુ જમીનમાંથી ઊભેલી કાઠીયું, તો જમીનમાં દટાઈ રહેલા મૂળીયાં, જેની પ્રથમ ફરી અપરજ પડતી નહોતી, તે હવે સ્પષ્ટ માલમ પડશે. આ પ્રમાણે જોતાં વનસ્પતિને મુખ્ય પાંચ પ્રકારની ઇન્દ્રિયો ટોચ છે (૧) મૂલ્ક, (૨) ડાંઢી (મોટાં શ્લેષમાં એને ચક્ર કહે છે), (૩) પાન (અથવા પદ્મ), (૪) ફૂલ. અને (૫) ફલ જેમાં એ પાંચે ઇન્દ્રિયો દાજર હોય તેને પૂર્ણ, અને જેમાં એમાંની એક અથવા વધારે ખૂટતી હોય તેને અપૂર્ણ વનસ્પતિ કહે છે.

મનુષ્યની જુદી જુદી ઇન્દ્રિયો જેમ જુદાં જુદાં કાર્યો કરે છે, તેમ વનસ્પતિની ઇન્દ્રિયોને પણ પોતપોતાના કાર્ય કરવાના હોય છે. મૂળ, કાઠી, અને પાન વનસ્પતિને ખોરાક લેવામાં તથા વધવામાં મદદ કરે છે, માટે પોષણની ઇન્દ્રિયો કહેવાય છે; ફૂલ અને ફળ બીજ ઉત્પન્ન કરવાનું કાર્ય કરે છે, માટે તે પુનરુત્પત્તિની ઇન્દ્રિયોના નામથી ઓળખાય છે.

વનસ્પતિનું આયુષ્ય—વનસ્પતિમાત્રમાં ઉત્પત્તિ, વૃદ્ધિ, અને ક્ષય જોવામાં આવે છે બધીનું જીવન સરખા વખત સુધી ટકતું નથી. ઘાસ અને અનાજ જેવી કેટલીક જાતોને એક વર્ષ સુધી, મુઝળા જેવી કેટલીક બે વર્ષ સુધી, અને વડ, આબો, પીપળો, વગેરે, ઘણા વર્ષ સુધી અથવા વર્ષો વર્ષ સુધી જિંદગી ભોગવે છે.

લિંગવાતું સ્થળ—જુદી જુદી વનસ્પતિઓ જુદે જુદે દેશોએ ઉગે છે. આબો, લીમડો, વડ વગેરે જમીનમાં જગે છે, માટે સ્થલજ કહેવાય છે. ને કેટલીક કમળ જેવી જળમાં જગે છે તે જલજ કહેવાય છે. વનસ્પતિનો ત્રીજો વર્ગ એવો છે કે તે જળ અથવા જમીનમાં ન ઉગતા બીજા હોવા પર જગે છે એમ પણ બે પેટાભાગ છે રૂકસાંગ (orchid) નામની વનસ્પતિનો વેસો, જેના ફૂલ ઘણાં સુદર અને મનોહર થાય છે, તે બીજાં રૂકા પર જગે છે, પરંતુ તે બીજા શક્તિના અંગમાં પોતાના અંગ દાખલ કરતો નથી,

અને હવામાંથી પોતાનો ખોરાક લે છે. આવી વનસ્પતિ અંતરિક્ષજ હોવાય છે. 'અમરવેલ' પણ બીજા છોડોને વીંટળાઈને બેસે છે, પરંતુ રક્ષાંગની માફક હવામાંથી પોતાનું પોષણ ન કરતા જે છોડને એ વીંટળાઈ બેસે છે તેના અંગમાં પોતાના અંગ દાખલ કરી તે છોડના રસ વડે પોતાનું પોષણ કરે છે, તેથી આધારભૂત છોડ આખરે મુકાર્ય બને છે. આવી વનસ્પતિ વનસ્પતિમક્ષક કહેવાય છે.

પાસેની આદૃતમા 'મિસલટો' નામનો વનસ્પતિમક્ષક વનસ્પતિના મૂળીઆ બીજા છોડના યડમાં ઢેલી રીતે પથરાયલાં હોય છે તે દર્શાવવામાં આવ્યું છે કાબી બાલુએ મિસલટો છે, જે અને તેનાં મૂળીઆ બીજા વનસ્પતિના લગભગ નળાકાર યડમાં પથરાયલા સહેદ લીટારપે દેખાડ્યાં છે તે છે.

મૂળ.

છોડનો જે ભાગ જમીનમાં ઊતરે છે, તે પોતાના ફાટાઓ જમીનમાં ને જમીનમાં ખોરાક ગોધી લાવવા માટે ચારે તરફ ફેલાવે છે તેને મૂળ કહે છે ખગ મૂળોને સાચી છાલ અથવા મરદોતા નથી તેને પાદડા કદી પણ આવતા નથી, તેમજ પુનરુત્પાત્તની છદિયો પણ હોતી નથી થડ બ્યારે હવા અને અજવાળું સોષતું ઉપર આવે છે, સારે મૂળ હવા અને અજવાળાથી દૂર ને દૂર જવું વિચાર દિશામાં નીચે ઊતરે છે.

પ્રકાર—ગાજર, મૂળા, વટાણા જેવી વનસ્પતિના રસદાત્ત મુખ્ય મૂળો જમીનમાં નીચા ને નીચા ઊતરે છે, અને તેમાંથી થોડાએક ઝીણા ઝીણા રેસા નીકળે છે. આવા મુખ્ય મૂળને ખડૂ મૂળ અથવા ખીલામૂળ (taproot) કહે છે. એ મૂળ આદિમૂળનીજ વૃદ્ધિ ચવાથી બને છે.

ટીપ:—જે બીજ વાવવાથી છોડ ઊગે છે તે બીજના મૂળમાં આદિમૂળ (radicle) નામનો એક ભાગ (અ) રહે છે, તેના વધવાથી તે છોડનું મૂળ બને છે. મૂળનો બીજો ભાગ (ક) એક અથવા બે પાદ્મ (જેને દલ કહે છે તે) નો બનેલો હોય છે. આ પાદ્મ બીજપત્ર (cotyledons) કહેવાય છે. છોડ ઊગે છે એટલે એ બીજપત્રો જતાં રહે છે. આ બે ઉપરાંત એક ત્રીજો ભાગ (ફ) હોય છે, તેને આદિપત્ર (leplum) કહે છે આ આદિપત્રમાંથી આગળ જતાં થડ અને ડાળીઓ ઉત્પન્ન થાય છે. તાડ, ધડ, ચેતખા, વગેરે જેવી જે વનસ્પતિના બીજમાં એક બીજપત્ર હોય છે તેને એકદલ વનસ્પતિ કહે છે, અને વડ, આખો, કાકડી, વગેરે જેવી જે વનસ્પતિના બીજમાં બે બીજપત્ર હોય છે તેને દ્વિદલ વનસ્પતિ કહે છે.

તાડ, ધાત્ર, તથા અનાજ વગેરેનાં એટલે એકદલ વનસ્પતિના મૂળ ખીલામૂળની માફક આદિમૂળનાજ સીધા વધારા તરીકે ઊગતા નથી, પરંતુ વૃદ્ધિ નહિ પામેલા આદિમૂળની એક ખાલુ ઉપરથી ફાટાફે ઊગે છે આવા જાડ કે ઝીણા રેસાં જેવા લાગા મૂળોને રેસાજેવાં (fibrous) મૂળ કહે છે.

ત્યારે વડ તથા કેવડના વૃક્ષ જેવામાં સીધા અથવા પકડીને ચડનાજ યડની શાખાઓમાંથી મૂળો નીકળે છે, ત્યારે તેને વડવાઈ તથા કેવડાઈ એવા નામ આપીએ છીએ. આ મૂળો પણ ખરા મૂળનુજ કાર્ય કરે છે, અને શાખોદ્ભવ મૂળના નામથી ઓળખાય છે. ઠાળા મરીને પણ આવા શાખોદ્ભવ મૂળો હોય છે.

ઉપર કહેલી રકશાજ જેવી અતગિજીજ વનસ્પતિનાં મૂળો હવામાંથી ખોગક મેળવે છે તેને આકાશજ (aerial) મૂળ કહે છે. આ મૂળ જમીન સુધી પહોંચતા નથી.

અમેરિકામાં ગામડાંની નિશાળો.*

(રા. રા. નરહરિલાલ ત્ર્યમ્બકલાલ દેશભક્ત, એમ. એ., એલ એસ. બી.)

અમેરિકાના આયોવા રેટમાં લિબર્ટીવીલમાં જે નિશાળ છે તેવી નિશાળો અમેરિકાના જિલ્લાઓમાં ઠેકાણે ઠેકાણે છે. ઝાડીની ઘટાની ઉપર આવી રહેલો નિશાળના મકાનનો જુરજ મુસાફરની પ્રથમદૃષ્ટિએ દેખાય છે અને તેમાં લટકાવેલો ઘટ આધે સુધી સંમળાય છે. નિશાળની સફેદ દિવાલો ઝાડોની અંદર દીપી નીકળે છે. આવી નિશાળને ખરેખર “ નાનકડું જ્ઞાનમંદિર ” નામ આપી શકાય.

હવે જરા છોકરાઓ તરફ નજર કરો. તેમનાં મુખક્રમળ પ્રકુલ છે. તેમના હાથ સ્વચ્છ છે અને તેમના બાલ સુદર હોયલા છે. ટોપીઓ અને ઉપરના કમલા આગલા ઓરડામાં મઢીને તેઓ ચોપડીઓથી ભરેલા ચામડાનાં દફતરો લઈને વર્ગમાં જાય છે. તે કેવાં સુદર અને ચાલાક દેખાય છે !

હવે વર્ગનો ઓરડો જુઓ તે વિશાળ છે, તેમાં પુષ્કળ હવાઅજવાળુ છે, સુંદર ફર્નિચર અને જોઈતા સાહિત્યથી ભરેલો છે. ફર્નિચર સાદું પણ સુંદર છે. દરેક છોકરાને જુદું ટેબલ તથા બેસવાનું છે. ઊંચી કરેલી બેઠક ઉપર શિક્ષકનાં ખુરસીટબલ છે એક ચળકાટ મારતી મોટી સગડીમાં ઓરડાની વચ્ચેવચ્ચ દેવતા ગણે છે, અને ડાબા જમણી કાચની બારીઓ લીલા તથા બરફના જેવા સફેદ પડાઓથી આચ્છાદિત કરેલી છે. ખાસ ધ્યાન ખેંચનારી વસ્તુ તો એ છે કે ઓગરદમ કરતા તમામ ભીતિ કાગળનાં બ્લૅક બોર્ડ ચોટી દીધેલાં છે, તેથી બ્લૅક બોર્ડની ઉપયોગિતા તેમજ સગવડ વધે છે. એ બ્લૅક બોર્ડની ઉપરની ભીતિ જીવનસૂત્રો, ઐતિહાસિક ચિત્રો અને વૉશિંગ્ટન, લિન્કન, વગેરે અખ્યાત અમેરિકન નરોની છબીઓથી, ઉત્તમ રીતે શણગારેલી છે દરેક વસ્તુ સુદરતા જળવાય તેમ યોગ્ય સ્થાને ગોઠવેલી છે. આ જગ્યાની હવાજ જણે નવો ઉત્સાહ ભરે છે અને અભ્યાસ કરવાને તથા પરાક્રમ કરવાને પ્રેરે છે. તથી જરા અવાજ કે ચળુચળુ કે ગૂંપચૂંપ વાતો. એક ટાકણી પડે તોએ સભળાય એવું સમજું શીત છે અને કાર્યારંભ કરવાને સદૈવ તત્પર છે. આવાં પ્રોત્સાહક સ્થાનની ઉત્તમ અસર બાળકના મન પર ચપા વિના કેમ રહે ?

* Modern Reviewના એક અંગ્રેજી લેખ પરથી.

૨. ૬૪૦ લઈ ક ને વેચી દીધો. આથી જ ને પોતે વેદેલી કિંમત ઉપર મેંડે પોતે રોકેલી કિંમતના $\frac{૧}{૪}$ જેટલી ખોટ ગઈ. કહો ત્યારે જ્યો તે શર લેવામાં જેટલી રકમ રોકી હશે.

આ ઉદાહરણમાં—

૧૦૦ : જ ની મૂળ કિંમત . જની મૂળ કિંમત $\times \frac{૧}{૪}$: ખોટ છે.

આ ઉપરથી જણાય છે, કે ૧૦૦ને જે સંખ્યાએ ગુણવાથી જની મૂળ કિંમત આવે છે તેજ સંખ્યાના $\frac{૧}{૪}$ એ જની મૂળ કિંમતને ગુણવાથી પોટ નીકળે છે.

૧૦૦ \times અમુક સંખ્યા = જની મૂળ કિંમત.

જ ની મૂળ કિંમત \times તેજ અમુક સંખ્યા $\times \frac{૧}{૪}$ = ખોટ.

માટે ૧૦૦ \times અમુક સંખ્યા $\times \frac{૧}{૪}$ = ખોટ.

માટે જની મૂળ કિંમત—૧૦૦ \times અમુક સંખ્યા $\times \frac{૧}{૪}$ = જની

મૂ. કિ.—ખોટ.

માટે જ ની મૂળ કિંમત—૧૦૦ \times અમુક સંખ્યા $\times \frac{૧}{૪}$ = ૬૪૦.

જ ની મૂળ કિંમત = ૧૦૦ \times અમુક સંખ્યા છે.

માટે ૧૦૦ \times અમુક સંખ્યા—૧૦૦ \times અમુક સંખ્યા $\times \frac{૧}{૪}$ = ૬૪૦.

માટે અમુક સંખ્યા—અમુક સંખ્યા $\times \frac{૧}{૪}$ = ૬૪.

માટે અમુક સંખ્યા $\times ૪$ = અમુક સંખ્યા = ૨૫૬.

આ ઉપરથી એવો દાખલો થયો, કે—

એક સંખ્યાની ૪૦ ગુણાઈમાંથી તેજ સંખ્યાનો વર્ગ બાદ કરવાથી બાકાતી ૨૫૬ આવે છે, તો તે સંખ્યા કઈ ?

$$\sqrt{૨૦૦-૨૫૬+૨૦}$$

$$= \sqrt{૧૪૪+૨૦} = \pm ૧૨+૨૦.$$

$$= ૩૨ અથવા ૮ તે સંખ્યા.$$

૧૦૦ \times અમુક સંખ્યા = જની મૂળ કિંમત છે.

માટે ૧૦૦ \times ૩૨ = ૩૨૦૦ રૂપિયા, અથવા

૧૦૦ \times ૮ = ૮૦૦ રૂપિયા જની મૂળ કિંમત.

જની મૂળ કિંમત તેજ જની ઉપજેલી કિંમત છે, માટે—

૧૨૦ રૂ. ઉ. કિ. ૮૨૦૦ રૂ. ઉ. કિ. : ૧૦૦ રૂ. મૂ. કિ. :
૨૬૬૧૬ રૂ. અથવા

૧૦૦ રૂ. ઉ. કિ. ૮૦૦ રૂ. ઉ. કિ. : ૧૦૦ રૂ. મૂ. કિ. ૬૬૬૬ રૂ.
મૂ. કિ.

માટે જવાબ યની રોકેલી કિંમત રૂપીઆ ૨૬૬૬-૧૦-૮ અથવા
રૂ. ૬૬૬-૧૦-૮

ઉદા:—

૧) એક ટાકીને ખાલી કરવાના ઘ, ઘ, ક નામના ત્રણ નળ છે. એક મહીનામા તેને ખુલ્લા મૂકવાના વખતનું પ્રમાણ ૩ : ૨ : ૧ છે. ઘ અને ક દર કલાક સરખું પાણી ખાલી કરે છે. આખા મહીનામાં ઘ નળ જેટલા કલાક ખુલ્લો રહ્યો તેથી ત્રણગણા બેડાં પાણી ઘ નળ દર કલાકે ખાલી કરે છે. ઘ નળ દર કલાકે ૨૫૦ બેડાં પાણી ખાલી કરે છે. એક મહીનામાં ઘ નળે જેટલાં બેડાં પાણી ખાલી કર્યું તે કરતાં ઘ અને કએ મળીને ૧૦૦૦ બેડાં પાણી વધારે ખાલી કર્યું. કહો ત્યારે દરેક નળ મહીનામા કેટકેટલા કલાક ખુલ્લો રહ્યો હશે.

૨) એક મંદિરમાં શિવલિંગ અને વિષ્ણુની મૂર્તિઓ ૩ : ૨ ના પ્રમાણમાં છે. ઘ એ રૌવ હોઈ તે મંદિરમાં વિષ્ણુની જેટલી મૂર્તિ છે તેટલા તેટલાં ફૂલ દરેક શિવલિંગ પર ચઢાવ્યા ઘ એ વૈષ્ણવ હોઈ તે મંદિરમા જેટલા શિવલિંગ છે તેટલાં તેટલાં ફૂલ દરેક વિષ્ણુની મૂર્તિ પર ચઢાવ્યા ઘ તે મૂર્તિ દીઠ ફૂલ ચઢાવવાનો ખર્ચ પોણા બે આના લેખે પડ્યો. બે તેણે ૧ પાર્શ્વનુ ૧ ફૂલ લેખે સઘળા ફૂલ ખરીદ કર્યા હોત, તો તેને બધી મૂર્તિઓ પર ફૂલ ચઢાવવાનો ખર્ચ પ્રથમ કરતાં ત્રણ આના બોલો પડત. કહો ત્યારે તે મંદિરમા શિવલિંગ કેટલાં અને વિષ્ણુની મૂર્તિઓ કેટલી હશે.

૩) એક માણસે પોતાને જકાત ઓછી બરવી પડે તેટલા માટે પોતાના માલની કિંમત જેટલા રૂપીઆની કિંમતનો માલ હતો તેટલા ટકા સેકડે ઓછી કઢી. જકાત સેકડે ૫ ટકા બરવાની હોવાથી તે માણસને રૂપીઆ ૬-૩-૨૬ જકાત બરવી પડી. તે માણસે પોતાનો માલ પોતે ગેરેલી કિંમત ઉપર સેકડે ૨૦ ટકા ન્દો લઈ વેચવો હોય, તો

તેણે કુટલી કિંમતે તે માલ વેચવો જોઈએ ? (રોકેલી કિંમતમાં જઠા-
તનો પણ સમાવેશ થાય છે.)

૪) એક વાડીમાં આંખા, દાડમડી, અને જમરખી મળીને કુલ ૩૦૦
અડ છે. જમરખી કુત્તાં દાડમડી ચાર ગણી છે. કુલ આડનો જે અપૂ-
ર્ણાંક આંખાની સખ્યા છે તે અપૂર્ણાંકથી બાર ગણા, ૩પીઆ આખી વા-
ડીને એક વખત પાણી પાવાનો ખર્ચ પડે છે. દરેક ઝાડની આસપાસ
ખાતર પૂરવાનો એક વખતનો ખર્ચ દર ઝાડે ૧૧૬૬ પાઈ પડે છે.
એક વરસમાં દરેક ઝાડને ૭ વખત ખાતર પૂરવું પડે છે અને ૭
વખત પાણી પાવું પડે છે. આથી એક વરસમાં સવળા આંખાને પાણી
પાવાનો જોડલો ખર્ચ થાય છે તેના કરતાં સવળા આંખાને ખાતર પૂર-
વાનો ખર્ચ ૪૦ ૩પીઆ વધારે થાય છે દર વર્ષે દર આંખે ૭ ૩પીઆ,
દર દાડમડીએ ૪ ૩પીઆ અને દર જમરખીએ ૨ ૩પીઆ ઉપજ થાય
છે, તો તે આખી વાડીની વાર્ષિક ઉપજ કેટલી હશે ?

આ ત્રણે નિયમોને છેડે આપેલા ઉદાહરણોના જવાબો—

નિયમ ૧ લો —

(૧) ૮૫ બળદ અને ૧૭ ગાય (૨) ૮૦ પુત્રો અને ૧૦૦
સીઓ. (૩) પાંડ ૫-૦-૯૬ પેન્સ ય પાસેથી લેવા. (૪) ૭૫ યુટ.

નિયમ ૨ જો —

(૧) ૫ લિથ્રુ અને ૬૦ નાગી (૨) ત્રણે પામેથી મળીને ૩પીઆ
૭૬-૩-૨૬ બાજ મળ્યું. (૩) ૩પીઆ ૧૪૪૦ કુલ ગણાન, અને ૩-
પીઆ ૪૭૨૦ કુલ ઉપજ. (૪) ૧૭૬૬ દિવસ

નિયમ ૩ જો—

(૧) ત્રણે નળને ખુલ્લા રહેવાના કલાક અંતુક્રમે ૧૦૦, ૮૦, અને ૪૦;
અથવા ૫, ૩૬, અને ૧૬. (૨) ૧૮ શિવલિંગ અને ૧૨ વિષ્ણુની મૂ-
ર્તિઓ અથવા ૭ શિવલિંગ અને ૨ વિષ્ણુની મૂર્તિઓ. (૩) માલની
કિંમત ૩. ૬૦ હોપ તો ૩. ૭૩-૭૬ આનાએ; અને માલની કિંમત ૩
૪૦ હોપ તો ૩. ૪૬-૭૬ આનાએ વેચવો. (૪) ૩પીઆ ૧૮૩૦ અથવા
૩. ૧૭૬૦ આખી વાડીની વાર્ષિક ઉપજ.

પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષાનું સાહિત્ય તો જૈનીઓ પાસેજ છે.*

(લેખક—ગોકુળદાસ નાનલભાઈ ગાંધી—ટંકારા.)

આજ કાલ ગુજરાતી ભાષાની ઉત્પત્તિ અને સ્થિતિ સંબંધી અનેક લેખો સાક્ષરવગ તરફથી પ્રસિદ્ધ થાય છે. છાપખાનાઓની બહોળાશને લીધે સાહિત્યની શોધને મદદ કરનારા અનેક કવિઓના તથા લેખકોના ત્રયો છપાઈને જાહેરમાં આવ્યા છે. છપાઈને બહાર આવેલા ત્રયોને આધારે તથા મળી આવતા હસ્તલિખિત ત્રયોને આધારે દાલના સાક્ષરો ગુજરાતી ભાષાની ઉત્પત્તિ અને સ્થિતિ સંબંધી અનેક અનુમાનો કરે છે. એ અનુમાનોમાં ખાસ ઉમેરો કરનાર એક આ અમારું અનુમાન પણ છે કે “પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષાનું સાહિત્ય તો જૈનીઓ પાસેજ છે.” વધારામાં એટલું પણ અનુમાન કરી શકાય છે કે “ગુજરાતી ભાષાના મૂળ ઉત્પાદકો જૈનોજ છે.”

આ લેખકને જાતનો પક્ષપાત તેમ અન્યનો દુષ્ટ એવું કશું નથી પણ જે સત્ય લાગે તે કહેવાની છૂટ તો દરેકને હોવી જોઈએ. કેટલાક કદાચ જીવો પોતપોતાના ધર્મની વાત દાખલ કરીને ગુજરાતી ભાષાના ઉત્પાદકો વૈષ્ણવો છે, શૈવો છે, વગેરે જિહ્વાપોહ કરે છે એટલુંજ નહિ પણ તે જિહ્વાપોહની સિદ્ધિ કરવાને અનેક પ્રમાણો પણ આપે છે. અમારે આવો કદાચ નથી કદાચ અમારું અનુમાન સર્વાંશે સાચું ન પડે તો તેની અમારે દુનિયાર નથી, તોપણ એટલું તો અમે ખાતરીથી કહીએ છીએ કે અમારું અનુમાન સર્વાંશે અસત્ય તો નહિજ થાય, બદલે સર્વાંશે નહિ તો ઘણું અંશે તો સત્ય થશેજ.

ગુજરાતી ભાષાના પ્રચારનું અને વ્યાપારનું ખાસ રથાન ગુજરાત અને કાઠિયાવાડ છે. ગુજરાત અને કાઠિયાવાડમાં નિકમની દસમીથી ચાંદમી સદીની આસપાસ ઘણું ભાગે જૈનીઓની સર્વોપરિ સત્તા હતી, વેપારી

* આ વિષય જેની ઇચ્છા હોય તેને ચર્ચવા માટે જેવો મળ્યો છે તેવોજ છાપવામાં આવ્યો છે

૨૭૦- આચીન ગુજરાતી ભાષાનું સાદિત્ત તો જનીએ; પાસેજ છે.

શહે તથા સગરમાં બોનીએ અને સપ્રતિ તથા કુમારપાલ મહારાજને આજી, પાલીતાણા, ગિરનાર, તારંગાજી, સખેશ્વર, સમેદિગિખરજી, કેશરીઆજી, વગેરે અથવા કરોડો બદ્ધે અમને જેટલું દ્રવ્ય ખર્ચાને પાત્રાત્મે કારીગરોને પણ દયામોહ ઉપલેખનારાં, અવાપિપયત અખિલ વિશ્વમાં તેમના ઉત્પાદકોની સમૃદ્ધિની કીર્તિનું ગાન કરી રહેલાં દહેરા બંધાવ્યા હતાં, તથા જે સમયમાં લક્ષ્મીદેવીની સર્પૂર્ણ કૃપાથી અને શુદ્ધિદેવીની સંપૂર્ણ મહેરબાનીથી ગુજરાત અને કાઠિયાવાડને વ્યાપારતંત્રથી તંત્રી લીધો હતો તથા જે સમયમાં દ્રવ્યલાલસુ વિશે પણ જૈન વ્યાપારીઓથી દુર્બાર થયા જેવા જણાતા હતા તે સમયમાં ધર્મ, રાજ, વ્યવહાર વગેરે સ્થળોમાં જૈનોનું અગ્રેસરત્વ હોવાથી તેમની પ્રાકૃત ભાષાજ વપરાતી હતી. આ સમયમાં જૈનોમાં ધર્મપ્રવૃત્તિ વિશેષ જાગૃત થવાથી તથા તેમને રાજરાણાઓ અને ગેડીઆઓ તરફથી અપૂર્વ મહદ મળવાથી, જૈન મુનિરાજોએ હજારો અને સેકડો નહિ કિંતુ લાખો ગ્રંથો પ્રાકૃત ભાષામાં લખ્યા હતા, તે લખાણોની પ્રવૃત્તિનો કાર્ષક ચિતાર પાટણ, જેમલગીર, ખભાત, વગેરે સ્થળોના જૈનોના મહાન્ ભડારોની નિરીક્ષા કરવાથી આની શકશે.

એવું માની શકાય છે કે વ્યવહારમાં પ્રાકૃત ભાષા વપરાઈ જવાથી તથા વશપરવશ રૂઢ ચર્ચ જવાથી, સંસ્કૃત ભાષાને વર્ગગી રહેનારા અવશેષ વર્ગને પણ પ્રાકૃત ભાષામાંજ અથવા લખવાની જરૂર જણાઈ તેથી તેમણે પણ પ્રાકૃત ભાષાને વધારે દીધાવવાને અનેક સંસ્કૃત શબ્દોનો તેમાં ઉપયોગ કરીને, પ્રાકૃત-ગુજરાતી-ભાષામાં કેટલાંક કાવ્યો પ્રેમાનંદ, સામળ વગેરે કવિઓએ રચેલાં છે.

નરસિંહ મહેતા, મીરાજી, પ્રેમાનંદ, સામળજી, વગેરે વૈદિક સરથાના અનુયાયીઓની કવિતાઓમાં તેમના પાછળના એવકાએ ફેરફાર કરી નાખ્યો હોવાથી હાલમાં નરસિંહ મહેતા વગેરેના પદોમાં જે ભાષા જોવામાં આવે છે તેવીજ ભાષા તે તે લેખકોની હયાતીમાં હતી કે નહિ તેને માટે તેમનાજ હિમાવતીઓને શંકા રહે છે.

જૈનોમાં જે જે કાળે જેવી જેવી પ્રાકૃત ભાષામાં ગ્રંથો લખાયા છે તે ગ્રંથોમાં કાના માત્રાનો ફેરફાર થયો સિવાય જેમના તેમ અવાપિપયત જોવામાં આવે છે. તેમ ચવાનું કારણ ક્રમ ભાષાનું મારવ જળવાઈ રહેવા

ખાતર તે તે 'સમયના' વિદ્વાનોએ ગ્રંથોમાં કોઈ પણ પ્રકારનો ફેરફાર કરનારને મોથે મોઢું અને અનિવાર્ય પ્રાયશ્ચિત્ત મોકલું છે. એ મહાનું ભયથી જૈનો મૂળ ગ્રંથોમાં કોઈ પણ પ્રકારનો ફેરફાર કરતાજ નથી. કોઈ પણ પ્રકારની ઘાલમેલ નહિ થએલ હોવાથી ચોવીસમે વર્ષ ઉપરના જૈન સૂત્રો મૂળ રિયતિમાંજ દૃષ્ટિગોચર કરી ગકવા સકલ ગુજરાતી અને કાઠિયાવાડી પ્રજા ભાગ્યશાળી બની શકે છે.

ગુજરાતી સાહિત્યની પદ્ધતિપાતવાળી અને અપૂર્ણ તપાસને લીધે કેટલાક સાક્ષરોનું માનવું એવું થયું હતું કે ગુજરાતી ભાષાનો આદિ કવિ નરસિંહ મહેતો છે. કોઈ કોઈ કદાનહદે પ્રબધના કર્તાને પ્રાચીન માનતા હતા, પરંતુ નિષ્પક્ષપાતપણે સંપૂર્ણ શોધખોળ કરતાં હવે સ્પષ્ટ અજવાળામાં આવ્યું છે કે ગુજરાતી ભાષાના ઉત્પાદકો જૈનોજ છે, અને નરસિંહ મહેતા તથા પ્રેમાનંદ વગેરે કવિઓએ તો ફક્ત કાવ્યો રચીને ગુજરાતી ભાષાની સમૃદ્ધિમાં સારો ઉમેરો કર્યો છે.

કેટલાક સાક્ષરોનો એવો અભિપ્રાય જણાય છે કે ગુજરાતી ભાષામાં પ્રાચીન કાળમાં ગદ્ય લખવાનો રિવાજ ન હતો, આ વિચાર કેવળ માંતિ-મૂલકજ છે. જૈન સૂત્રો કે જે પાશ્ચાત્ય લોકોના માનવા પ્રમાણે પણ ચોવીસમે વર્ષની લગલગ અનેલા છે તે સૂત્રોમાં ગદ્ય અને પદ્ય એ બંને પ્રકારનું લેખન જોવામાં આવે છે. ભાવાર્થ એવો છે કે ચોવીસમે વર્ષથી પ્રાકૃત ભાષામાં ગદ્ય લખવાનો રિવાજ છે.

હાલના પાશ્ચાત્ય તત્ત્વજ્ઞાનને ધણે ભાગે મળતું અને કેટલીક બાબતમાં તેથી પણ ચંદ્રુ તત્ત્વજ્ઞાન જૈન સૂત્રોમાં હોવાથી તે શુદ્ધિશાળી જૈનોનાં સૂત્રો, ભાષા, અને તત્ત્વજ્ઞાનની ખાતર સાક્ષરોએ વિચારવા જોઈએ —

શ્રીમહાવીરસ્વામી નિર્વાણ પદાર્થ પછી ધણા વર્ષ સુધી, મહાવીરના શિષ્ય સુધર્માસ્વામિરચિત સૂત્રો, ધણા જૈન સાધુઓ સુખપાદે રાખતા હતા, એ સૂત્રો એટલા બધા બહોળા વિસ્તારવાળા તથા શુભાર્થવાળાં છે કે તેમના ઉપરજ વિચાર કરવામાં મનુષ્યની જાંઠગી પૂર્ણ થાય. આ કારણથી નવા ગ્રંથો બહુ યતા નહિ, કદાચ કોઈ નવા ગ્રંથો રચતું તો તે સૂત્રના અર્થ રૂપેજ ચ્યતું શ્રી મહાવીરસ્વામીના નિર્વાણ પછી એકસો સિત્તેર વર્ષે શ્રી વસુદેવસ્વામી સ્વર્ગે પદાર્થ છે તેમણે સૂત્રો ઉપર નિર્બંધિતએ પ્રાકૃતમાંજ રચી છે તથા ભાષ્ય રચાયા છે. કાલક્રમે મનુષ્યોની

૨૩૨ પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષાનું સાહિત્ય તો જૈનીઓ પાસેજ છે.

સ્મરણ્યકિત મંદ પડી તેની સાથે પ્રમોદાદિ કારણોને લીધે કેટલીક વિદ્વાનો લોપ ચવાધી, યાદદારત ઉપરથી તમામ સૂત્રો રીતસર તાડપત્રાદિ ઉપર લખી લેવાની જરૂર જણાઈ, તેથી દેવદિગ્ગણી ક્ષમાશ્રમણ સુગિતા પ્રમુખ-પ્રજ્ઞા નીચે, શ્રીમહાવીરનિર્વાણ પછી લગભગ નવમો વર્ષ, કાઠિયાવાડમાં આવેલા શ્રી વલભીપુર પાટણમાં જૈનોનો મોટો સંઘ મળ્યો અને લગભગ તેર વરસ સુધી સૂત્રો લખવાનું કામ આદ્યું. આથી આજથી પંદરસો વર્ષ ઉપર પશુ ગુજરાત અને કાઠિયાવાડમાં જૈનોનું સામ્રાજ્ય હતું એ સિદ્ધ થાય છે.

કાળાંતરે મૂળ પ્રાકૃત સાહિત્ય ઓછું થઈ જવાથી તથા જે અવશેષ રહ્યું તે સમજવું કઠિન લાગવાથી, ધર્મભાષા તથા વ્યવહાર ભાષાનું ગૌરવ જળવવાની ખાતર જૈન મુનિઓને પ્રાકૃત તથા સંસ્કૃતમાં હજારો જેટલા મહાન ગ્રંથો રચવાની જરૂર જણાઈ અને તે પ્રમાણે રચ્યા પશુ ખરા. મેરૂતુંગ, અભયદેવ, હર્મિશ્વર, સિદ્ધમેન, માનતુંગ, ક્ષમાશ્રમણ, હેમાચાર્ય, વગેરે મહાન વિદ્વાનોએ હજારો ગ્રંથો નવા રચ્યા છે. અભયદેવ સૂરિએ મૂલસૂત્રો ઉપર સંસ્કૃતમાં ટીકા લખી છે, શ્રી હરિભદ્ર સૂરિએ પદ્મદર્શનસમુચ્ચય વગેરે ગ્રંથોને ને ત્રુમાલીસ ગ્રંથ રચ્યા છે. વિક્રમ સવત્ ૧૧૯૯ માં થયેલા મહારાજા દુમારપાળના સમયમાં થયેલા પ્રસિદ્ધ પડિત હેમાચાર્યજીએ શિવહેમવ્યાકરણ, યોગશાસ્ત્ર, વગેરે ગ્રંથોમાં મળી સાઝાત્રણ કરોડ શ્લોક નવા બનાવ્યા હતા, અદાર પુરાણ તથા એક લાખ શ્લોકવાળા મહાભારતના મળીને જ્યારે કુલે સાત લાખથી વધારે શ્લોકો થતા નથી, જ્યારે શ્રીમાન હેમચંદ્રજીએ સાઝાત્રણ કરોડ શ્લોકો બનાવેલા છે એ ખરે ખર તે વખતની જૈનધર્મની જાહેરજાલીનું દિવ્યદર્શન દરાવે છે. હેમચંદ્રના વ્યાકરણ ઉપરથી તે વખતની પ્રાકૃત-દેશભાષાનું જ્ઞાન થઈ શકે છે. હેમચંદ્ર પછી મેરૂતુંગ, ઉદયવત, લાવણ્યસુંદર, સમયસુંદર, ઉદયરત્ન વગેરે કવિઓ થયા છે તેમજે રચેલા પ્રાકૃત-દેશી-પ્રખ્યાત, રાસાઓ, વગેરે ઉપરથી તે તે સમયની ભાષા કેવા વિકારને પામી હતી તે સમજી શકાય છે.

હવે મુઘ અને નિષ્પક્ષપાતી સાક્ષરોને સમજાયું હશે કે હાલની ગુજરાતી ભાષાના ઉત્પાદકો જૈનોજ છે અને તેનું પ્રાચીન એટલે આજથી ચોવીસસો વર્ષ સુધીનું ઇતિહાસ જૈનો પાસેજ છે. જે હજાર વર્ષ ઉપરનું જૂનું પ્રાકૃત સાહિત્ય જૈન ત્રિવલ્લની ખીણ કોઈ પણ મર્યાદા પામે

અતિવિસ્તૃત પ્રદેશમાં નથીજ. વિસ્તૃત તો શું પણ સંક્ષેપ પ્રદેશમાં પણ નથી જૈના પાસે મહાવીરનિર્વાણથી તે અજ્ઞ દિવસ સુધીનું ઘણુંખડું સાહિત્ય સાલવાર છે, એ સાલવાર સાહિત્યમાંથી કેટલાક દુકરાઓ નમુના દાખલ આ નીચે આપવામાં આવે છે, તે ઉપરથી ગુજરાતી એટલે પ્રાકૃત કે દ્રવિડ ભાષા કેવા કેવા વિકારને પામેલી છે તે સહજ રીતે સમજી શકાશે.

શ્રીમદ્દાવીર સ્વામીને નિર્વાણ પદાર્થને આજે ૨૪૩૯ વર્ષ થયાં છે. મહાવીરની પૂર્વે ૨૫૦ આદીસો વર્ષે શ્રીપાર્શ્વનાથ સ્વામી થયા હતા.

શ્રીમદ્દાવીર સ્વામીની પાટે, શ્રીગૌતમના ગુરુભાઈ સુધર્માસ્વામી બેઠા તેમણે એસકરવા પાટ ભોગવીને મૂત્રો રચેલા છે તે પૈકાના નમુનાઓ—

(૧) સ્થાનાંગ સૂત્ર—પગે ઢાયા—આત્મા એક છે; પગા ફિરિયા—ક્રિયા એક છે; પગે લોપ—લોક એક છે; પગે અલોપ—અલોક એક છે, પગે પરિનિવ્યથે—નિર્વાણ એક છે, ઘેરણ ઘઘસાર તિવિહે પજણે તજજહા રિડમ્બેણ જલુમ્બેણ સામઘેણ—વૈદિક વ્યવહાર ત્રણ પ્રકારે છે, રુગ્ધેદમાં, યલુવેદમાં, સામવેદમાં, તિવિહ મતે પજણા તંજજહા લોગંતે ઘેયંતે સમયતે—ત્રણ પ્રકારે અત કહો છે. લોકાત તે ચાક રાજ્ય લોકનો અંત, વેદાંત તે ચાર વેદનું સ્વરૂપ, અને સમયાત તે જિનપ્રણીત સૂત્રોનો અંત, “ તાસિણ મણિ પેઢિયાણ હર્ષારિ ઘણારિ જિણ પઢિમાડ ” તે મણિપીઠિકા ઉપર ચાર જિનની પ્રતિમાઓ છે. સપલિ અકળિસણાદધૂમામિ મુદ્દીડ ચિઠંતિ—પર્યકાસને બેઠી છે સ્તૂપ સામી રહી છે. તજજહા રિસમા ઘઘમાણા જ્ઞદાણના ચારિસેણા—તે રિપલ કે ઝાપલ, વર્દમાન, ચંદ્રાનન, અને વાગ્ધિણ (નામની ચાર જિન પ્રતિમાઓ અજ્ઞન પવન ઉપરની). પજ વિહે સોણ પાય વિધ શૈય (કાવેલું છે.) પુદાવિ સોણ આડસોણ તેડસોણ મંતસોણ ઘંમસોણ—પૃથ્વીથી (માટીથી) ગાય, પાણીથી શૈય, અગ્નિથી શૈય, મંત્રથી શૈય, બ્રહ્મચર્યથી શૈય, પજ મહવ્વરુદ સપણિકમણે અચેલ ઘમ્મે પજ તે—(સાધુને) પચ મહાવ્રત, પ્રતિક્રમણ અદિત અચેલ (વસ્ત્ર રદિત) ધર્મ કહો છે, પજો—સઘણા કલ્પે—પર્યુપણા કલ્પ.

(૨) ગાયપમેણી સૂત્ર—ગદો,

તેણ કાલેણે તેણં સમયેણં । કામલકલ્પાણં જયરી હોત્થા—
તે કાસને વિષે તે સમયે આમલકલ્પા નામે નગરી હતી. સેડરાયા ઘા

૨૩૪ પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષાનું સાહિત્ય તો જેનીએ પાસેજ છે.

ચિળી દેવી—શ્વેત રાજ્ય હતો અને ધારિણી પટરાણી હતી. સામી સમોસરે—સ્વામી (મહાવીર) સમોમર્ષી

તેણં કાલેણં તેણં સમયેણં સૂરિયાજ્ઞદેવે, સોદ્ધ-
મ્મેકપ્પે સૂરિયાજ્ઞ વિમાણે સજ્ઞાણ મુહમ્માણ સૂરિયંજ્ઞસિ
સીદ્ધાસણંસિ, ચલ્લહિ સામાણિય સાદ્ધસીદ્ધિ ચલ્લહિં અ-
ગ્ગમહિર્સીદ્ધિં સપરિવારાદિ તેહિં પુરિમાદિ સત્તદિ અ-
ણિયાદિવર્ણહિં સોદ્ધસદ્ધિં આયરુક્કદેવ સાદ્ધસીણં અન્ને-
દિય વહુહિં સૂરિયાજ્ઞ વિમાણ વાસીણં વેમાણીણહિ દેવ
દેવી દિય સદ્ધિં સપરિવુમે ધં

ઉપરના ગદ્યનો અર્થ સ્વામી મેધરાજજીએ સત્ ૧૭૩૨ માં લખ્યો છે તેમાં ફેરફાર કયા વિના જ આપીએ છીએ.

“ તે સૂર્ય કાલિયં અવસર્પણીના ચંદ્રા આરાતે’ ઉદ્ધર્ષિ નેશુદ્ધની અવસરિ ભગવત આમલકખ્યાડ પધારીય સૂર્યાભનામ દેવ સોધર્મા કલ્પનર્થ વિપર્ષ એનકર્થ પદિવર્ષ દેવલોકિ સૂર્યાભ વિમાનર્થ વિપર્ષ સભા સૌધર્માનર્થ વિપર્ષ સૂર્યાભ નામર્થ સિદ્ધાન્ત નર્થ વિપર્ષ આર સાગાનિક સદસનર્થ સાયર્થ ગ્યાગ અગ્ર મહિપી પટ્ટગણી સાયર્થ તે અગ્રમહિપી પગ્ગિવર ગ્રહિત કરી તણિ પરિપદા અગ્રમતર પરિપદા સદિત માત પરિપદા સદિત સાત કટકના ધણી સાયર્થ તે કેદા ગદ્યવં ૧ નાટિક ૨ હાથી ૩ ઘોડા ૪ ગચ ૫ મદિતપદાતિ ૬ રણ ૭ સોલર્થ સૂર્ય આત્મરુપ્પક દેવતા સદ્ગચ સાયર્થ અનરર્થ પશુર્થ ધણર્થ સૂર્યાભ વિમાન વાસીર્થ વિમાન સમધીર્થ દેવર્થ દેવી ! સાયર્થ પરવચ્ચ ઉપકરિ-મત્યાદિ.

તેસિણં શૂમાણં ચલ્લદિસિ પત્તેયં ૧ મણિપેદિયાન
પણ્ણત્તાન તાતોણં મણિપેદિયાતો અદ્ધજોયણાઃ આયામ-
વિક્કંજેણં ચત્તારિ જોયણાઃ વાહલ્લેણં સવમણીમતી અ-

ત્યાજ જાવપમિસ્વાતો તાસિણં મણિપેદિયાણં હવરિં ચ-
ત્તારિં જિણપમિમાજ જિણુસ્સેહપમાણમેત્તાત્તોમં પલિયં-
કણિસણાજ થૂજાન્નિમુહાતો મણિસિત્તાજ ચિઢ્ઢન્તિ ।

ઉપગના પ્રાકૃત—મૂળ ગુજરાતી—નો સવ ૧૭૩૨ મા લખાયેલો
અર્થ —“ તેનહ યુગનર્ ગિદ્દુ ઈસિર્ અત્યેકર મણિપીઠિકા દહી તેહ
મણિપીઠિકા આઠ યોજન લાંબ પશુર્ પિલ્લપશુર્ ચાર યોજન ઝડ પશુર્
સર્વ મણિમણી હઈ નિર્મલ ધહારીમઠાગી ભક્તુ ૩૫ ઈ નહન મણિ પીઠિક નર્
જાપગિ ચાર જિન પ્રતિમા હઈ તેહ જિન પ્રતિમા તોયેગ્ગનઉ ઊપપ-
શુઈ હઈ જથન્ય સય દાદની ઉદ્દેશ પાવસે ધનુષ પ્રમાણ હઈ પદ્મા-
સણુર્ અઈડી યમ સાદપુ મુખ કરી ઈ ૧ ૨૩ી દઈ હઈ ”

તાસિણં જિણપમિમાણં હજજપાસે પત્તેયં ૨ ચા-
મર ધાર પમિમાજ પાણ્તા—

“ તેનહ જિન પ્રતિમાનર્ બિદ્ પાસર્ અત્યેકર આમર ધારક
પ્રતિમા દહી. ”

સૂરિયાજ વિમાણ વાસીહિં દેવેહિં દેવીહિય સદ્ધિં
મંપરિવુમે સવટીણ જાવણાતિયરવેણં જેણેવ સિઠાયયણે
તેણેવ હવાગહ્હ જિણપમિમાણં આલોપણામં કરેતિ

“ સૂર્યાભ વિર્માનવાગી દેવીનર્ સાધર્ પરિવરુયુ થકુ અધવી અધિ
અર્થ બલ્લર્ મવ વાજત્ર વાગર ચકર્ જિદ્દા જિન પ્રાસાદ તિદાં બાઈ
જિન પ્રતિમાનર્ દીર્ઘ ચકર્ પ્રણામ કરઈ. ”

(૩) ભગવતી સૂત્ર—મૂળ પ્રાકૃત ૨૪૦૦ વર્ષ ઉપગુ અને તેના અર્થ
સાત ૧૮૭૭ મા લખાયા છે

અર્થાપત્રો.

મિ. ગુલાબદાસ મનોરદાસ—દેટલીક વનસ્પતિને ફૂલ વિના ફળ આવે છે. વડ, પીપળા, પીપળો વગેરે વનસ્પતિને ફૂલ માલમ પડતા નથી, તો તેમનાં અંકિસર તથા પુકેસર ક્યા ભાગમાં રહેતાં હશે? ને બીજા-શયો કઈ ગર્ભનળીમાં બિતરી તેનાં ફળ લાકડી સાથે બજાડે છે?

ઉત્તર.

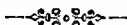
જેને વડના ટેટા કહીએ છીએ તે વડના ફળ છે એમ સાધારણ રીતે મનાય છે, પણ વસ્તુતઃ તે ખરું નથી ફૂલ અને ફળ તો ટેટાની અંદર રહેલા છે અને સૂક્ષ્મ છે, મતલબ કે ટેટા એ ફૂલો અને તેમાંથી બનેલા ફળોનો એક સમૂહ (પુષ્પાધાર) છે. કાચો ટેટા ફેડીને મંઝિશાય (નૃદ્વર્શક કાચ) વડે જોઈ શુ તો તેમાં નાના નાના ભાગો જુદા જુદા માલમ પડશે તે બધા ફૂલો છે. ધણુ દરીને ટેટાઓ પાકી ગયા પછી જોવામાં આવે છે, તે વખતે અંદરના ફૂલો ફળના રૂપમાં આવી ગયાં હોય છે, અને ફક્ત બારીક બીજ જોવા ફળજ માલમ પડે છે.

દોઢ ટેટામાં નર તેમ માદા બને જાતનાં ફૂલો હોય છે. બાગીકીથી તપાસતા માલમ પડશે કે ટેટાને એક મુખ અથવા છિદ્ર હોય છે, તે ધણુ દરીને લીધા સૂક્ષ્મ પત્રોથી દંકાયલું હોય છે. તે મુખની પામે ધણુ દરીને નર ફૂલો હોય છે, અને પછી માદા હોય છે. તેના પુકેસર તથા અંકિસરો સફેદ અળકતા રૂપેરી રંગના હોય છે અને પારદર્શક જેવા દેખાય છે. એમાં બે જાતના સ્ત્રીપુષ્પો હોય છે, ખોટા અને ખરા. ખોટાની નલિકા ટુકી અને ખરાની લાની હોય છે.

ઉપર કહેલા મુખવાટે સૂક્ષ્મ જંતુઓ આવજા કરી શકે છે, તે અંકિસરને પગા પૂરો પાડે છે. આ છિદ્ર ન હોય તો ટેટા પકિ નહિ, તેથી કુદરતી રીતે અંદર કે ટેટાને છિદ્ર કોઈ વખત હોના નથી, તો મા-બીઓ સળીથી છિદ્ર પાડે છે.

પીપળાના પેપડા અથવા પેપડી કહેવાય છે તે પણ ઉપર પ્રમાણે ફળ નથી પણ પુષ્પાધાર છે, અને તેની અંદર પણ નર તથા માદા એમ બંને પ્રકારના ફૂલો હોય છે, તે પાકેથી ફળનું રૂપ ધારણ કરે છે વડના ટેટાની માદક એ પેપડાને પણ મુખ અથવા છિદ્ર જેવું હોય છે, અને નર-

કૂલ મુખની આગળ, અને માદા પાછળ હોય છે. ટેડા અને પેપડાના પુષ્પા-
નાર ધણી બાજતમા લગભગ સરખાં છે. કાચા પેપડા તપાસી લેવાથી
કૂલ રપટ માલમ પડી આવશે.

કેળવણીખાતાની ખબરો.

(મે. ઉ. ભા. ના એ. ૪ સાહેબના તા. ૭ મી મે ૧૯૧૩ ના હુકમ
નં. ૧૨૭૭ ઉપરથી)

એક વિદ્યાર્થી નિશાળમા ખરેખર આવવા છતાં કેટલાક દિવસ સુધી
તેને ગેરહાજર પૂરવા માટે, તથા નિશાળના રજિસ્ટરમાંથી તેનું નામ કાઢી
નાખવા માટે ખેરડા તાલુકે આજુના રા. ૧૧ ના શિક્ષક મયુરભાઈ ખુ-
શાલભાઈને પાંચગે ઉતારી સખ્ત ચેતવણી સાથે સખ્ત મુખ્ય મહેતાજી
ના હાથ નીચે આસિરદાદ તરીકે જન્મભૂમિથી દૂર ખમેડવામાં આવ્યા છે.

૨. નિયમનો આંવા ભગ કરનાર શિક્ષક ખાતામાંથી કાઢી મુકાવાને
પાત્ર થશે.

(સદી) R. P. Godbole

એ. ઇ. ઉ. ભા.

જાહેર ખબર.

મે. ઉ. ભા. ના એન્ડ્યુટેનન્ટ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના તા. ૨૩ મી

એપ્રિલ ૧૯૧૩ ના હુકમ નં. ૭૫૨ ઉપરથી)

જૂની ગુજરાતી સેનિટરિ પ્રાઈમર (આરોગ્યવિદ્યા) ની ફરી ૭૫-
ચલી ત્રીજી વચગાળાની આવૃત્તિ કેળવણીખાતાના મહેરબાન ડિરેક્ટર સાહેબે
પસંદ કરી છે, અને નિશાળોમાં તથા લોકોને તે આપવાની મજૂરી આપી છે.

R. P. Godbole

એ. ઇ. ઉ. ભા.

આથી ખબર આપવામા આવે છે કે—અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ
પ્રાઈમરિ નિશાળોમાં રા. ૧૨ ના પગારની અને રા. ૧૫ ના પગારની
કેટલીક જગાઓ અતુકમે પહેલા અને બીજા વર્ષમાં પાસ થયલા ટ્રેન્ડ
સિસ્ટીમી પૂરવાની છે, માટે જેમને તે લેવાની ખુશી હોય તેમણે પોતાના

પંચમહાસ વિભાગ.

રાહેરા—બાબુ મહેનાબુદ્દીન તથા બાબુ કરમદલાદી શ. ૭),
 રૂઢલ કમિટિના મેમ્બર શ. ૧) મીઠાઈ. વેજલપુર—કોઠારશ્રી કુવરસા-
 હેબ બાપુસાહેબ શ. ૧૨) કાપડ તથા મહાસુખમાઈ શ. ૨) મીઠાઈ.
 છુણાવાડા—મહારાજ સાહેબ શ. ૧૩) પતાસા તથા શ. ૨૨-૧૪-૦
 પુસ્તકો. મુંથ—મહારાજશ્રી જોરાવરસિંહ શ. ૭-૮-૦ પુસ્તકો મીઠાઈ.
 શ. ૨૧) કાપડ ક-વાણામા વેજલપુર—ભગીઆના કોઠાર સાહેબ
 વગેરે શ. ૭) મીઠાઈ. વરધરી—દિવા સાહેબ શ. ૪) ઇનામ.
 ચોખમા—જયગંધર ધનસુખગમ શ. ૬) મીઠાઈ વગેરે, સા. ગણા સા
 હેબ શ. ૪) મીઠાઈ. મુંથ—શ્રી મહારાજ સાહેબ શ. ૩૬) ઇનામ.
 સારથ વિભાગ.

અગારેશ્વર-પટેલ બહેશ્વર નારસંગ તથા ઇશ્વરભાઈ પરશોતમ તથા
 ભાઈજીભાઈ ભગવાનભાઈ શ. ૧૫) રૂઢલ જમાડી-અણેચ વજેસિંહ
 અમીરસિંહ શ. ૩) ચોપડીઓ વહેંચી. કહાનવા—મે. કવેશ્વર સાહેબ
 શ. ૪) મીઠાઈ, પટેલ નારણજી ડવરામ શ. ૩-૮-૦, પટેલ મણીભાઈ
 ખંડારભાઈ શ. ૩-૮-૦ પટેલ કાકાભાઈ લાલદાસ શ. ૩-૮-૦ પુસ્તકો,
 પટેલ મણીભાઈ ખંડારભાઈ શ. ૨૩) વાગતુ ઘડીઆળ તથા મીઠાઈ.

અમદાવાદ વિભાગ.

અમદાવાદ મ્યુ રફુ ન ૨-ભણભાઈ શબુનાથ દેસાઈ શ. ૧૫)
 પેડા વહેંચ્યા સીતાપુર—માવજીદાસ જોડાસ શ. ૮-૮-૦ કાપડ તથા
 મીઠાઈ અમદાવાદ મ્યુ રફુ. ન. ૨ મહેતાજી મોતીલાલ મહારાજકેરના
 વિધવા બાઈ આધાર શ. ૧૫) પુસ્તકો મ્યુ. રફુ. ન. ૧૫) પટેલ નાનાલાલ
 રણછોડ શ. ૫) ઇનામ.

રાજપીપળા વિભાગ.

પાણેથા—ક-વાણા અમીન બાપુલાલ દરગોવિન્દદાસ શ.
 ૨૩-૧૨-૦ કાપડ વહેંચ્યું.

કાઠિયાવાડ વિભાગ.

આટકોટ—ગામ લોકો શ. ૧૭-૧૦-૧ ઇનામ તથા મીઠાઈ.
 રાધનપુર સ્ટેટ.

પંચામર—શેઠ આચાર્યભાઈ અમરતલાલ ચાકર વહેંચી.
 અપૂર્વ

અંક ૧૩૧.

પુસ્તક ૫૩૫.

Gujarat School Paper.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

તા. મુઆરિ, ૧૯૧૪.

વિષય. અનુક્રમણિકા. પૃષ્ઠ.

૧. અત વર્ષનુ આત્મનિરીક્ષણ.	૧-૫
૨. શાળા સમયથી ધારેલું કારણ. (અ. ૬ વિવેદી)..	૫-૧૪
૩. નેત્રાશ્રમ પ્રાદર્શ.	૧૪-૧૫
૪. સને ૧૯૧૩નુ આનન્દપર્વદન.	૧૫-૨૫
૫. પંચાંગ.	૨૬-૨૭
૬. સને ૧૯૧૩માં દેવેશ્વરમાં અપાયેલાં ઇનામો...	૨૮-૨૯
૭. વડોદરાનું કલાભવન.	૨૯-૩૦
૮. અર્ચાપુત્રો	૩૦-૩૪
૯. કેળવણીખાતાની ખબરો... ..	૩૪-૩૮
૧૦. નિશાળોના ઇનામપત્રક... ..	૪૦-૪૦

પ્રકાશક (ઓગસ્ટ, ૧૯૦૨થી)-અને

પ્ર. અ. કમળાસંકર પ્રાણસંકર ત્રિવેદી, બી. એ.
પ્ર. રા. દેવિગ દોશજી-અમદાવાદ.

કેળવણીખાતાના હુકમથી.

(સર્વ હક સ્વાધીન ગણ્યા છે).

ગયાં માસમાં છપાયેલાં ધોરણો સંબંધી શુદ્ધિપત્ર.

પુ ૫૨ પૃ. ૪૪૪. લીટી દશમીમાં 'સંજ્ઞાયા બુગોળ' એ શબ્દો પછી અર્ધવિરામ મૂકવું, અને લીટી ૧૧મીમાં 'વગેરે સાથે' પછી પૂર્ણવિરામ મૂકવું.

પૃ. ૪૪૫ લીટી ૭મીમાં 'સાતું પદ્મજેદ' ત્યાર પછીનો (વાક્યના બે મુખ્યબનાવવા) એ ભાગ ક્રમી કરવો.

પૃ ૪૪૮ લીટી ૪૪મીમાં 'આખા વર્ષની' એ શબ્દો ક્રમી કરવા.

પૃ. ૪૫૦ લીટી ૧૭ તથા ૧૮માં 'લીટીઓ આવે' ને બદલે 'લીટીઓ વધારે આવે' એમ વાંચવું.

પૃ ૪૫૨. ત્રીજા ધોરણના વિભાગ ૬ માં 'બીપ' બિમેરવી, અને ૯મી લાટીમાં પૃ ૫૭ ને બદલે ૧૨૭ વાંચવું.

પૃ. ૪૫૪. છેલ્લી લીટીમાં 'ગુનાવનુ હાખણું' છે તેને બદલે એકલું 'હાખણું' વાંચવું.

હુન્નર ઉદ્યોગની કેળવણી.

તમોને શું શાયદો કરેછે ?

શેઠા ખરચમાં દુક અભ્યાસથી સારી ચાકરી જલદી મળી શકે છે. દેશનો હુન્નર ઉદ્યોગ વધતો જવાથી કેળવણી કરીગરોની મોટી માગણી થતી જાય છે તમોને કલેરીકલ અથવા ખીજ લાઈન પસંદ ન હોય તો આ જાતની કેળવણી તરફ દક્ષ આપો દરેક ગરીબ અને સમજી માખાપે પણ ગાકરીઆ પ્રવાહની મોટક નહી ચાલતાં તેની તરફ લક્ષ આપવાની જરૂર છે.

રજીસ્ટ્રારસાલ છાટાસાલ ટેકનીકલ ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં એનજીનીયરીંગ, સ્પીનીંગ અને વીનીંગ ખાતાનું સગીન્ન શીક્ષણ ત્રણ વરસ મુધી આપવામાં આવે છે અને લાખક વીધાર્થીઓને સ્કોલરશીપો મળે છે તવા વીધાર્થીઓની પ્રવેશક પરીક્ષા આવતા જાનેવારી માસની તા. ૬ અને ૭મીએ થનાર છે, માટે તેમાં હાખલ થવા ઈચ્છનારાઓએ વિગતવાર બોધકપત્ર અરધા આનાની ટીકીટ મોકલી મગાવી લેવું.

કાહુપુર પોસ્ટ, અમદાવાદ.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૫૩મું.

જાન્યુઆરિ, ૧૯૨૪.

અંક ૧લો.

૭.૧ વર્ષનું આત્મનિરીક્ષણ:—પ્રભુકૃપાના પ્રભાવથી આ માસિકનું ૫૨મું વર્ષ પૂર્ણ થઈ ૫૩મું બેઠું છે. મનુષ્યે હમેશ પોતાના કાર્યનું આત્મનિરીક્ષણ કરતા રહેવું જોઈએ. દિવસે જે જે કાર્ય કર્યા હોય તેની રાત્રીએ સૂતી વખત પરીક્ષા કરવી. જે સારા કૃત્ય થયાં હોય તેને માટે ઈશ્વરનો ઉપકાર માનવો જોઈએ અને જે દુર્ઘટક કે અપકૃત્ય થયાં હોય તેને માટે તેની ક્ષમા માગવી જોઈએ. આવી ટેવથી તે હમેશ કુમરંગથી નિવૃત્ત થઈ સન્મર્ગે પ્રવર્તશે, તેની ચિદૃત્તિ શુદ્ધ રહેશે, અને દુર્ગતિઓનું બળ વધવા પામી તેને અશુદ્ધ કે નિર્બળ દરી રાકશે નહિ. જેમ દિવસના કાર્યનું રાત્રીએ નિરીક્ષણ કરવું આવશ્યક છે, તેમ વર્ષના કાર્યનું વર્ષને અંતે કે ખ્રીસ્ત વર્ષને આરંભે આવશ્યક છે. આ ન્યાયને અનુસરી દરેક સર-કારી કે ખાનગી સંસ્થાનો વાર્ષિક વૃત્તાન્ત બહાર પડે છે અને દરેક બ્યકિન કે પેટી ગત વર્ષનો હિસાબ કાઢે છે અને તેમાંથી ચેતવણી લઈ નવીન વર્ષ આરંભે છે એજ ન્યાય પ્રમાણે આ માસિકના નૂતન વર્ષને આરંભે ગત વર્ષનું પુનરવલોકન કરવાનો પ્રચાર રાખ્યો છે. આથી તેમાં ચર્ચેલા ઉપયોગી વિષયોનું શિક્ષકવર્ગને દિગ્દર્શન થાય છે ને તેમની દૃષ્ટિમહાર કોઈ વિષય ગયો હોય તેનું તેને જ્ઞાન થાય છે. ‘વાચનમાળાના ખુલાસા’ દરેક અંકમાં આપવાનો વિચાર કર્યો હતો અને તે પ્રમાણે પ્રથમ ચાર અંકમાં આપ્યા છે. પરંતુ પાછળથી જ્ઞાના સ્ત્રોતને લીધે દરેક અંકમાં આપી શકાયા નથી. તોપણ તેનો જાહેરો ‘અર્થાપત્રો અને તેના ખુલાસાથી મળે અશે વાળ્યો છે. ‘વનસ્પતિશાસ્ત્ર’નો નવો વિષય અરખ્યો છે અને ચિત્રો સાથે રસિક ને સરળ થાય એવી રીતે અર્થશા ધાર્યો છે. શિક્ષકો તરફથી આવેલા અગત્યના વિષયો પણ દાખન કર્યા છે. ‘વનસ્પતિવર્ણન’, ‘અશ્વિવર્ણન’, અને જૂગોળને લગતા વિષયો શિક્ષકોને સામાન્ય જ્ઞાન વધારવામાં ઉપયોગી થઈ પડશે. ‘કાવ્યસંપત્તિનું દિગ્દર્શન’ એ વિષય થોડો

ચોડા આપી પૂરા કરવામા આવ્યો છે. કવિતાની ખુબી સમજવા માટે એ વિષયનું ચોક્કસ જ્ઞાન દરેક શિક્ષકને આવશ્યક છે ; અને સારા શિક્ષકોને એમા રસ પડશે એવી ખાતરી છે. એ વિષયને અન્તે ગુજરાતી કાવ્યોમાંથી દાખલાઓ આપી એ વિષયના જ્ઞાનનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરી શકાય તે તેમાં દર્શાવ્યું છે આશા છે કે એ વિષય ઉચ્ચ વર્ગના શિક્ષકોમાં કેટલેક અંશે સહુદયતાનાં બીજ રોપશે.

આ વર્ષમાં 'ચર્યા' વિષે નવીન શૈલી દાખવ કરવા ધારી છે. શિક્ષકોને જે બાબતોનો સંશય હોય તેને સગર્વા ચર્યાપત્રો તેમજ લખી મોકલવાં તેમાંના જાપરા જેવાં લાગશે તે જાપવામાં આવશે તેના ખુલાસો ગમે વર્ષે અમે કયો છે તેમ કરવાને બદલે શિક્ષકો પામેથી મગાવવામાં આવશે; અને જેમનો ઉત્તમ લાગશે તેમનો સુધારાવધારા સાથે દાખલ કરવામા આવશે આથી શિક્ષકોમા સ્પર્ધા ઉત્પન્ન થઈ અભ્યાસની વૃત્તિ જાગ્રત્ થશે અને તેમના જ્ઞાનમાં વધારો થશે. શિક્ષકો જીવનપર્યન્ત શિષ્ય રહેવું જોઈએ એમ નહિ યાચ તો તે અમુક ધરડમા પડી પોતાનું કાર્ય અમુક ધાટીથી જ કરી દેશે, તેમાં ધટિત ફેરફાર કે સુધારો કરી શકશે નહિ, અને તેની જ્ઞાનમર્યાદા ઘણી સુક્ષ્મિત રહેશે. તેને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં આનન્દ ઉત્પન્ન થયો હશે, પાચનમા રસ લાગતો હશે, હુકામાં જ્ઞાનનું વ્યસન લાગ્યું હશે, તો તેને આવી ચર્યાઓના ખુલાસા કરવાનું મન થશે. પ્રાયમિક, માધ્યમિક, તેમજ ઉત્તમ શાળાઓમા ધણાજ ચોડા શિક્ષકો આવા હોય છે. પરંતુ બધા એવા હોવા જોઈએ અને એવા યાચ તત્કારે જ તેઓ પોતાની પદવીને સોમાવશે, પ્રતિજ્ઞામાં વૃદ્ધિ કરશે, અને આગામિની પ્રગતિ દર્શાવું કરી દેશના અબુદયના બીજ રોપશે.

નવીન વર્ષની લઘુણી તરીકે એકજ ઉપદેશ આપવા માંડ્યું છું, 'તે એ કે તમારે તમારું ને તમાગ શિષ્યોનું જીવન સુધારવું' હોય તો સારી ટેવ કેળવો. આ ઉપદેશ હુકા છે, પણ ઘણો વ્યાપક છે. મનનો સ્વભાવ એવો છે કે કોઈ પણ કાર્ય એકજે વાર કર્યાથી તે કરવા માટે એની મેજેજ એનું વક્ષણ યાચ છે કાર્યના અવા અભ્યાસથી ટેવ બધાય છે અને બધાવા પછી દિવમે દિવમે તેનું બળ વધતું જાય છે તે એટલે સુધી કે પછી મનુષ્ય એ ટેવનો દાસ-રે ગુલામ થઈ જાય છે. તેને તેમ કર્યા વગર ચક્રેન

પડતું નથી અને તેના સખત અધિકાર અને કબજામાંથી સાધારણ રીતે તેનાથી મુક્તિ મેળવી સ્વતન્ત્ર થવાનું નથી સાધારણ રીતે એમ કહેવાનું કારણ એટલુંજ કે અમુક ટેવ સ્થાપવી ખતુ અમરી નથી, પરંતુ તે સ્થાપ્યા પછી એવી તો દૃઢભૂજ યાપ છે કે તેને નિર્મૂલન કરવાનું કાર્ય ધણુંજ કઠણ ચર્ચ પડે છે ને તે થોડાજ કરી શકે છે. આ ઉપરથી સમજાશે કે સારી ટેવનાં બીજ રોપવાં, પોષવાં, ને ફળવવાં એ દરેક પુરુષનું કર્તવ્ય છે અને એ કામ જેવું બાસ્પાવસ્થામાં ચર્ચ શકે છે તેવું મોટો ઉમ્મરે ચર્ચ શકતું નથી, મટે એનાં થોડા સ્થળ ધરને નિશાળ છે. માન્યા અને શિક્ષકોએ ઉપદેશથી અને તેથી વિશેષ પોતાના દાખનાથી બાળકોમાં સારી ટેવ સ્થાપવી. સારી ટેવ કઈ ને નહારી ટેવ કઈ તે સર્વ સમજે છે ને તેને માટે કોઈને સમજાવવાની જરૂર નથી. પરંતુ ધણી બાબતો આપણે સમજતા હોઈએ તેમ છતાં પણ તે તરફ દુર્લક્ષ હોઈએ છીએ ; માટે તે તરફ ધ્યાન આકર્ષવાની જરૂર છે. સારી ટેવ એકે એક ગણાવવાનું આ સ્થળ નથી ; માત્ર થોડીક મુખ્ય તરફજ લક્ષ ઝેરવું યુક્ત છે

(૧) ઉદ્યોગની-સદુદ્યોગની ટેવ પાડો.—આગસથી આપણા દેશને ધણી હાનિ ચર્ચ છે અને તેનું કલ્યાણ કરવાનો ઉત્તમ માર્ગ ઉદ્યોગજ છે. ઉદ્યોગથી મનની વૃત્તિઓ શુદ્ધ રહી સન્માર્ગે પ્રવર્તશે ને દર કોઈ કાર્ય સિદ્ધ કરાશે.

(૨) વાણી, વિચાર, ને આચારની એકતા કેળવો.—મનમાં કંઈ હોય ને કહેવું કંઈ જુલુજ એવો સ્વભાવ ધણા મનુષ્યોનો જોવામાં આવે છે. પરંતુ એ શુદ્ધ, પ્રામાણિક, ને સાધુ પુરોષોનું વર્તન નથી અને એથી ઈશ્વર પ્રસન્ન રહેતો નથી એ ખુલ્લું છે વળી સારા ઉપદેશ આપવા સહેલા છે. પરોપદેશે પાષ્ટિત્યમ્—એ જગતનો સામાન્ય નિયમ છે, પરંતુ ત્યાંસુધી એ ઉપદેશને અનુસરતું પાતાનું વર્તન હોતું નથી ત્યાંસુધી ઉપદેશ વ્યર્થજ જાય છે. જેમનાં મન-વિચાર, વાચા, અને કર્મ-આચાર સુસંગત નથી તેઓ કદી પણ જનમંડળમાં પ્રતિષ્ઠા પામવાના નથી. ત્રણે એક હોવાથી મન શુદ્ધ રહેશે ને તેમાં કોઈ પણ પ્રકારની મલિનતા આવવા પામશે નહિ એવા પુરુષો શિરસાવન્ધ છે અને દરેક રીતે પૂજ્ય છે. એવે શુદ્ધ માર્ગે બાળકને પ્રવર્તાવો એટલે તેનું જીવન સુખી થશે.

છે. વર્ગણી ધણીજ પ્રકારોની છે. દરેક વર્ગના સંગ્રહ માટે એકેક જુદો ઓરડો જોવામાં આવે છે. ધાત્રી પારીને જોતાં જરાજર આઠ દિવસ થાય. માત્ર ઉપર ઉપરથી દૃષ્ટિ ફેરવી અને સંતુષ્ટ થયા.

માર્કેટ મુખર્જીની કોર્ટ માર્કેટના કરતા મોટી લાગી ખરી, પણ મુખર્જી તરફના મૂળના વળણને લીધે કહો, કે યાકને લીધે કટાણીને અંદર ગયા હોવાને લીધે કહો, કે ગમે તેમ પણ એટલે એ કંઈ બહુ સારી ન લાગી. થોડી ઘણી ખરીદી કરી અને પર તરફ પાછા વળ્યા.

રોશન પગની તજવીજ અગાઉની રીતે અને ક્યારનીએ કરીજ મૂકી હતી. ટિકિયો પણ લેવાઈ ચૂકી હતી. ગાડી ગરે દસ વાગે હાકિનાથી ઉપડતી હતી જે રસ્તે અને પ્રથમ આગ્યા હતા તે મુખ્ય રસ્તો હતો. હવે અમારે લાગણીને રસ્તે પાછા ફરવું હતું. તેનું કારણ એ હતું કે અમારે પેઢનાથ જોતરવું હતું. પેઢનાથ જવાને માટે પેઢનાથ જોશન યત્રને દેવધર રોશને જોતરવું પડે છે.

અમારો મુનમ રોશનથી ધણો દૂર હતો એટલુંજ નહિ પણ એવે સ્થળે હતો કે લા બાકાની ગાડી પણ ન મળે. જુઓ હંસાકાના યાકેરની ખુશી ! અસજન મુકામ હાકિસમા હતો, યાકેરમા નહિ, છતાં માડીની મુશીમત ધાત્રીજ પડે એવું પ્રથમથી અમારી કલ્પનામા પણ નહિ આવેલું. અમારો આધાર અમારા રોડી પર હતો તેમજે ગાડીની તજવીજ વખત સર કરવાનું માથે લીધું હતું. તેમ ન હોત તો અમે દિવસ છતાં ને બહુજ વડેલા ગોઠાવું કરી મૂક્યા પગુ તેમની તરફથી નિર્ભયતાના વચનો મળ્યાં હોવાથી અમે નિર્નયિત હતા આઠ વાગ્યા, આઠ વાગ્યા, ને ગાડીઓની રાહ વધારે ને વધારે જોવાવા મગર્જી છતાં અમારા રોડી તદ્દન નિર્મિત હતા. આગણીને ચિંતા ધણીએ યાય તેપણુ એવે સમયે કરવું શું ? તેમનો માણસ એટલેન પરથી ગાડી લઈને અઠ વાગતે તો આવવાનો હતો ને પોણા ના થયા છતાં ગડી એકેક ન આવી. આસપાસ ગાંડીઓની શોધ કરતી પણ એકે બાકાની ગાડીની આશા શી ? અધુનમાં પૂરે તે વખતે અજુકાયાં વરસાદ આવ્યો. અમને તો એમજ લાગ્યું કે આજે નીકળવું અશક્ય છે. મન જાણ્યા પછી પડી રહેવું કેટલું કટાણી ભરેલું છે તે માત્ર અનુભવીજ કદાચી શકેશ. વળી અમે ગાડીમાં ટિકિયો કપ્પાની મોકલવું કરી હતી એ માથાફાડ જાણી જાય જાય, ન જવાની

શુનેગારીનાં નાણાં લઈવા પડે, ને એવું થયા પછી ફરીથી કોઈ ગાડી રિઝર્વ કરવાનું માથે ન લે કંઈ કર્મ મુશ્કેલીઓ બિની થાગ તેમ હતું અમે ધણીએ અડળાયા પણ તે અકળામણના માન મૂકે મોઝે ધુંટડાજ ગળવાના હતા હૃદની ધડીએ અમારો ઊંચાઈ નહોતો રોશન જઈને ગાળીએ લઈ આવે તો બે કલાક નીકળી જાય ના ના ના ને પાચ, દસ, પચાસ—એમ પાંચ પાંચ મિનિટ હવે કલાક જેની લાગના માગી અ ને સાડા નવે ગાડીઓ આવી નીકળવું કે નહિ ? જે રોશને જતાં દોઢ કલાક થયો તે રોશને અડધા કલાકમાં થી રીને પહોંચાય ? ગાડી ચૂક્યા પછી ગમે પાછા ક્યાં જવું ? ત્યાં તો નહિજ ગમે તેમ પણ નીકળીને જે થય તે સહેતુ એજ નિશ્ચય પર સર્વે આવી પાંચા આમાન જેમ નખાયો તેમ ગાડીઓમાં નાખ્યો, મણુઓથી જેમ બેસાય તેમ તેજો બેસા, ઘાટાઘાટ, અવ્યવસ્થા, ને ગમરાટમાં અમે ના ને પાત્રીને મુશ્કેલી નીકળ્યા અમે જરા જઈએ ને ધડિઆળ સામુ જેઈએ. ગાડીવાળાઓને વધારે દર આપવની આશા આપી અમારામાંના કેટલાકે તો ગાડીવાળાઓના હાથમાંથી લગામ સુદ્ધા લઈ લઈ ચામુકનો મરચમાં આવે તેમ ઉત્થોગ કરવા માડ્યો. હંધિર-કૂપાથી બહુજ દોડાદોડ કરતાં અમે દસમાં પાચ કમે રોશન પર પહોંચ્યા. ગાડી ઉપડવાનો ઘટ થયો. નાના મોટા સર્વેના ને વખતે મોં પર નિરાશા સજ્જડ હવાઈ ગઈ મનુરો પેતાની રોએજા પ્રમાણે સામાન ઉપાડવા મળ્યા સખ્યા પણ તેમણે મરચ પ્રમાણે પોતાની વધાની દીધી. બરાબર બે મિનિટ પહેલાં અમે પ્લેઝ્યુર પર દાખલ થયા સર્વેગોનું બગ ફેટલીક વાર વાંચું અમરકારક નીચડે છે રોશનના પ્લેઝ્યુર પર તે વખતે રોશનમાસ્તર, તેના ટિકિટકલેક્ટર, ને ગાર્ડ—એ બધા એક ટોગામાં સાથે બેઠા રહીને વાન કરતા હતા તેમને રપેરશ ટિકિટ બનાવવામાં આવી. ટિકિટકલેક્ટરે અમારા ડબ્બામાં પીજી ઉતાર્યોને કુસાડી દઈ ડબ્બા પરનું કાંઈ ખમેડી લીધું હતું રોશનમાસ્તરે “આમનો ડબ્બો ક્યાં છે ? ” “ડબ્બો હોવાજ નોઈએ”—એ વચનોનો ઉચ્ચાર કર્યો ને તરત અમે નિશ્ચિંત થયા. ટિકિટકલેક્ટર ગુસ્સે તો થયો પણ તે નિરાધાર હતા. તેનું યોગજ બહાર આવ્યું ડબ્બો અમને સારે નસીબે પાછો મળ્યો, ને શૂદ્ધ ટિકિટકલેક્ટરની હોવાને લીધે અમે મોઝા ગયા હતા તેવાત

હંકાઈ ગઈ. ગાડી પણ દસ મિનિટ મોડી ઉપડી. રેશનમાસતરની વર્તણૂક ખરેખર ધણીજ ઉગ્રતા હતી રેશન પર એ હાજર ન હોત તો અમે ગાડી ચૂકતજ, પાછા ક્યા જગત તે સમજાતુ નથી, ને તકલીફ પણ ધણીજ પડત. કલકત્તાના રેશનના ઉપલા અધિકારીઓનો આમ અમને ધણીજ સારો અનુભવ થયો ગાડી ઉગડ્યા પછી દરેકને ત્યાં અપરિમિત આનંદ થયો.

વૈદનાથ :—સવારે દસને સુમારે અમે વૈદનાથ પહોંચ્યા. વૈદનાથથી શિવગંગામા નહવાતું ને શિવના દર્શન કરવાનું છે. શિવગંગાનું માહાત્મ્ય પડ્યાઓ ધણું મોટું દર્શાવે છે. પ્રથમ અમે ત્યાં ગયા ને સ્નાનકર્મથી પરનાથો. કુડ ધણો મેટો છે, પાણી બહુ ઊંડાં નથી તોપણ સ્વચ્છ છે તેથી નહાવાયો અનંદ થયો. ગામ ને મંદિરની નજીકજ કુડ હોય. તોપણ બ્રાહ્મણો કે મિશ્ટ્રોની ત્યાં પજવણી નહોતી તેથી સ્વસ્થ મિત્રે નહાવાનો આનંદ અનુભવી શકાયો મંદિર બ્રાહ્મણોત્થા ચિકાર હતું. ત્યાં સુખ્ય દર્શન જ્યોતિર્લિંગ ને પવતીના કરસનાં છે. તે કરી ત્યાંના વિશાળ ચોકમાથી દાઝને પગે અમે બહાર નીકળ્યા. ચોક ધણો મોટો છે એટલે બપોરે ખુદસે પગે તેમા ચાલતુ ધણું વિકટ યર્ષ પડ્યુ

મંદિરમાથી ધમેશાળા જતા ગામમાં અમે ચોકુધણુ રૂપી. ગામ નાનું છે વેપાર કે ઉદ્યોગ દુગો નથી હવા દૂડી છે તેથી હથ ખાવા ઠેક દલકરા યા પણ કેટલાક લોકો ત્યાં જઈ રહે છે. તેમને મટે બગલાઓ, ગામમા ને ગમતી બહાર છૂટા ઝવયા, નાના, પણ સુન્દર જોવામાં આવે છે.

સામે ચાલ વગને અમે દાર્યા જતા માટે દેવગઢ રેશનથી ઉપડી વૈદનાથ જરૂરશન પર જઈ પહોંચ્યા. દેવગઢથી વૈદનાથ જંકશન સુધી પડી સડક છે ને રસ્તો વૃક્ષોથી આગળદિત છે. એ વાતની અમને મોડી ખબર પડી. નહિતર ધોડગાડીમાજ જરૂરશન રેશને જાત ને ત્યાંથી મેન લાઈનમા મુરોફની કરત તેમ કરવાથી એક રેશન બદલાવાની ખટપટ મટત ત્રણ ત્રણ જરૂરશન એસનો આવતાં હોવાથી ને દેવગઢનું રેશન છેકજ નનું હોવાથી ગાડીની સગવડ અમે આ વખતે કરી શક્યા નહોતા દેવગઢ રેશન પર નહિ તાર ઑફિસ, નહિ જુદો એશન માતર, ને નહિ જુદો ટિકિટ મારતર. એક સાપા-ળુ કારકુન રેશનનું બધુજ કામ ચલાવી લેતો હતો.

ઈશ્વરપથી વૈદનાથ જરૂરશન પર અમને જોઈએ તેવી જગ્યા મળી ગઈ. આ સ્થળે એટલું કહેવું જોઈએ કે એ પાસની ઇન્ટર ક્લાસની ગાડીમાં

ધણુખડું સગવડ સારી મળેજ છે. તેથી જ્યારેજ્યારે ધણાં જંકસનો વચમાં, આતતા કે જ્યારેજ્યારે ગાડીના ડબ્બા રિજર્ડ કરાવવાનું અમને નહિ ફાવતું ત્યારેત્યારે અમે ઇન્ટર ક્લાસમાજ મુસાફરી કરતા, તે તેથી જોઈએ તેરી સગવડ ભોગવતા. ગાડીમાં અમે ગોઠવાયા. કોઈ પોલાસે આવીને સલામ કરી તો કોઈ પોર્ટરે કારણ શું? “સાચ આપકુ ચેનસે ખેડેનેકા મિસા” અમારે હસવા સિવાય ઉત્તરમાં બીજી ભાજ્યેજ આપવાનું હતું.

કાશીમાં પહેલીજ વખતે કાશીવિશ્વનાથ, અન્નપૂર્ણા, ને હુડીરાજનાં દર્શન અમે કર્યાં હતા. તે ઉપરાંત દર્શનમાં કાશલેશ્વરનાં બાકી હતાં. દુર્ગા-કુક આગળ દુર્ગાદેવીનું દહેકું છે. ‘દુર્ગાકુક પામેજ અમારા મિત્ર પડિન ગોવિન્દદાસનો બંગલો હતો. એટલે ત્યાં અમારે બેઠણ વાર જવાનું થયું હતું. દુર્ગાદેવીનું મંદિર લાલ પત્થરોનું ચણેલું છે. તેની સફાઈ દરથીજ જોનારની આંખો ખેંચે તેવી છે. તેમાં માકડાંઓનું જોર વિશેષ છે. એકલ ડોકલ હોય ને જો એકલ માકડું હોય તો પછી પૂછવુંજ નહિ. બનતા સુધી માકડા કંઈ ઈજા કરતા નથી. માત્ર તેના સામે આપણે ન જોઈએ ને આપણે આપણું કામ કર્યાં જવું.

એની બિસાટની કોમેજનું મકાન પણ અમે જોઈ આવ્યા. તે વખતે રજા હતી એટલે શિક્ષણ કેવું ચાલે છે તે જોવાનો લાભ અચક્ય હતો. મકાન સંગવડવાળું ને મોટું છે

કાશીમાં પચતીર્થી કરવા ધણુખડું જાણનાં યાત્રિકો જાય છે. પચતીર્થમાં અસી, પચગંગા, દશાશ્વમેધ, મણિકર્ણિકા, ને વર્ણાના સમાવેશ થાય છે આ બધે ઠેકાણે વહાણમાં બેસીને જઈ શકાય છે. સવારે સાનન મુમારે અમે મણિકર્ણિકાથી નીકળ્યા ને બધે ઠેકાણે જઈ આરના બપોરના બે વાગ્યા. એક છેડે અસી છે ને બીજે છેડે વર્ણા છે વચમાં વાગલુની વસેલી છે. ઠેક સુધી પત્થરના ધાંચે આવ્યાજ કરે છે સક્કગ આટલા બધા ધાંચે હિંદુસ્તાનમાં બીજે કોઈજ ઠેકાણે નથી. વહાણમાંથી બેઠા બેઠાજ આ બધા ધાંચે જોઈ શકાય છે. ઘાટેને લીધે કાશીની શોભા ટંક અનુપમ લાગે છે. આ સુંદર દેખાવની સાથે દેટથી વાર કોઈ અડધું કેવેલું, તો કોઈ તરતનું પડેલું તણાતું રાજ પણ જોવામાં આવે ખરું. પરંતુ દૂરથી તેને વિશે જોઈ સમજવામાં આવે છે તેટલું બધું ખરું નથી. આવું રાજ માત્ર કોઈ

કોઈ મરીત માણસનું અથવા તો સાધુ સન્યાસીનુંજ હોય છે. બીજી વાત લક્ષ્ય ખેંચે એવી એ છે કે ધણુખડું દરેક ઘાટ આગળ કાશીની મદરનાં પાણીનો ખુલાસો યાપ છે. ગંગા જેવી સ્વચ્છ નદીમાં ને ધોતોના સ્વચ્છ ધામ આગળ આવી રીતે પાણીનો નિકાલ યાપ તે અનિજીજ છે. અલગત, મંત્રામાં પાણી ધણુજ ઊંડું હોવાને લીધે તેમજ નદીનો પટ બહુ મેટો હોવાને લીધે આ પાણી ક્યાંએ સમાઈ જાય છે. છતાં શહેરથી દૂર કોઈકે કોઈએ બધું પાણી કાઢવામાં આવતું હોય તો ઉત્તમ, દોષ કુદરતનો નથી, મનુષ્યનો છે; કુદરત તો આ રથએ એવી સુંદર છે કે મલિનતા ક્યાંએ છુપાઈ જાય છે. ત્રીજી વસ્તુ લક્ષ્ય ખેંચે એવી એ છે કે મણિકર્ણિકા ને રેલ્વેના પૂલની વચ્ચેના આવાય પર ધોતોની નજીકજ કેટલાક રાજ રજવાડાઓનાં નિવાસસ્થાન છે. તે મકાનો સંગીન, જાંચાં, ને બાંધણીમાં ભુરી ભુરી જાતનાં છે.

પંચતીર્થ જતાં.

વિમલ જલને તીર્થે લોઠા વિશુદ્ધ થતા હતા,
રવિ-ઉદયનાં કૂળાં રસ્મિ સુખે હસતા હતાં;
પવન મોંઢો ગંગા સાથે ધોરો રમતો હતો,
ઉદકસર્મોપે શાન્તિદેવે નિવાસ કયો હતો. ૧.

x x x x

ત્યાં નાવ સુંદર આગમનથી દષ્ટિ મમ ‘કર્પિત ચર્મ’,
રવિ-ઉદયના કિરણો તણી આનંદની કેલી ગર્મ;
મીઠા અનિલની મિષ્ટતા લેવા અજળ ઇચ્છા વધી,
શાન્તિતણા સામ્રાજ્યમાં આમ્રિત થવા ભુદિ જની. ૨.
નાવ આબુ સર્મોપમાં સોપાનની હારો કને,
ને ગોઠવાયો સર્વ ત્યાં અમ સંપ હવે તે વિષે,
જ્યાર કાશીનાથના “સંભુ” તણા ઉચ્ચારનો,
રણકાર કાંઠા પર ધયો જ્યમ ધર્મનો ડંકો મયો. ૩.

+ + + +

કાલતું કાલતું તોએ, ધીર ગંભીર તાનમાં
હાલુવારમહી ઝૂંઝૂં, નાવ તે વારિમધ્યમાં ૪.

+ + + +

અદ્ય શું શોભે છે નગર અહીંથી આ સમીપમાં,
હીંચે કેવા ઘાટો રમથૂંચ કિનારા નજીકમાં,
હીંચે શું દહેરઝો કંઈ કંઈ છે ઘાટ નવસા,
ખરે સોપાનો આ, સ્વરગ પર જાણે સર્વ જતાં. ૫.

+ + + +

અરે રે શું તથાએ છે, વેગથી એ રથજે ભુઝો,
નખ ને અર્ધ કાચેલું, માનવીશય માનજો. ૬.

ખિચારો કાઈ કુર્બાંગી કે વા સાધુ હશે બસો,
લાગ્યહીન નથી એ તો લાગ્યવાન કહુ બસો. ૭.

જીવતા દેહની માયા, જીવતો દેહ મિત્ર છે,
બધા જીવ પછી સર્વે, દેહને તો સમાન છે ૮.

+ + + +

ખસી જાઓ ખસી જાઓ, અરે જો બટુકો તમે,
નાવથી દૂર રહેજો ને નાવને ના અડો તમે. ૯.

કીડનો જલ મીઠામાં છેક બાલિયતા બર્ષો
ફાળા જલ વેગથી નાવસાનિધ્ય આવિઆ. ૧૦.

કીડન અને તોફાનગાં આનંદ તે સૌ માનતા,
રોધ્યા ન તે કાના રહે મસ્તાન યજ્ઞ તે મ્હાસતા;

નથી મસ્તતા તોફાન ના નથી વિધસંતોષી જરા,
પીતા કીસે સંપૂર્ણ એ સ્વાતંત્ર્યના જલના ઝરા. ૧૧.

સખી રહેજો બસે ભેજો દલાવ સ્વાતંત્ર્યના તમે,
સૈકવે શુદ્ધ આનંદો સદૃ સ્વાતંત્ર્યથી ગ્રહે ૧૨.

નથી મઘા સૈકવદલાવ જેણે,

નથી ક્યાં કીડન ખૂબ જેણે,

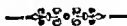
નથી ક્યાં બાલ્યપણે બહુને,

નથી જ્યાં જીવન શુદ્ધ તેણે. ૧૩.

+ + + +

ગઢી ત્યાં હંતુમાનની મોટી મૂર્તિ છે. મદિર ધણું જ ઊંચું છે. લોકો તેથીજ તેને 'ગઢી' કહેતા જણાય છે. ચઢતાં ચઢતાં આસ બરાઈ નામ છે. આ મદિરમાં વાનરનું બળ વિશેષ છે. તેથી પગથીમાં નીચેની દુકાનોવાળાઓ ચણા વગેરે વેચે છે. તે સાથે રાખીએ છીએ તો પછી વાનરોની પજવણી નથી થતી, નહિતર ધણે ભાગે થાય છેજ. બીજાં રામચંદ્રજીનાંજ મદિરો જોયાં. અયોધ્યાનું પ્રાચીન માહાત્મ્ય ધણું હતું. તે માહાત્મ્યનું સ્મરણ કરાવે એવી હાલમાં ત્યાં કરી વરતુ નથી. પણ રામચંદ્રજી પ્રત્યે પ્રેમ ઉત્પન્ન કરાવે એવાં ત્યાં અનેક મદિરો છે. આખું ગામ મદિરોથી ભરપૂર છે, ને દરેક વખતે કોઈ જાતની પજવણી નથી. તેથી અયોધ્યાનાં થોડાં પણ મુખ્ય સ્મરણોજ હજી સ્મૃતિપ્રદેશમાં સ્મર્યા કરે છે.

ઘેર પાછાં જતાં અમે અયોધ્યાના મોટા મોટા રસ્તાઓ ને મકાનો જોના ગયા. ગામ નાનું તોએ સ્વચ્છ તો ખરું. હવા અમને દંડી લાગી. શાન્તિ ને નિશ્ચિન્તો અનુભવ આ ગામમાં ઠીક થયો. ગામ આખું જાણે શાન્તિ ને નિવૃત્તિનું નિવાસસ્થાન જોઈ લેવું. નથી ત્યાં વ્યાપાર, નથી ઉદ્યોગ, નથી કંઈ જાતની જાહોજલાલી. છતાં ગામના ને મદિરોના રૂબા-વર્માજ કંઈક એવું હતું કે બને તો ફરી એક વાર અયોધ્યા જવું ને થોડાં દિવસ ત્યાં રહી આવવું એવું લાગ્યા કરે છે. અપૂર્ણ.

નોખલ પ્રાકૃત.*

સર આશુતોષ મુકરજી કહે છે તે યોગ્યજ છે કે મિ. સ્વીન્ડનામ ટાગોરને સાહિત્યને માટે મોટું નોખલ પ્રાકૃત સ્પષ્ટ બતાવી આપે છે કે એમનાં સખાણો હવે જગતના એક પ્રબળ શક્તિ તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યાં છે, અને એમની કલ્પનાશક્તિનાં સૌથી સુંદર રજોનાં વિશિષ્ટ લક્ષણો તરીકે સૌંદર્ય તથા સ્વદેશભિમાન ઉપરાંત જે અધ્યાત્મતત્ત્વ દૃષ્ટિગોચર થાય છે તેનું માહાત્મ્ય અસંધ્ય છે અને તે સ્થાનિક તથા જાતિયત વિકારોથી મુક્ત છે. મિ ટાગોરના કેટલાક સખાણોમાં કવિકલ્પનાના ઉચ્ચતમ આદર્શોનો સંગ્રહ છે અને વિશેષ હર્ષ સાથે જણાવીએ છીએ કે કલકત્તા યુનિવર્સિટિ

પણ આપણા રાષ્ટ્રીય કવિને ' ડૉક્ટર ઑફ લિટરેચર ' (સાહિત્યાર્ચ)-ની માનવંતી પદવી એનાયત કરવાની છે.

નોખસ પ્રાઇઝોને હુંક દેવાલ નીચે આપવામાં આવે છે.—

નોખસ પ્રાઇઝો ટ્રસ્ટીઓને સોંપેલા એક ફંડમાંથી દર વર્ષે અ-પાય ' છે. એ ધનામે જનસમૂહના કલ્યાણમાં સૌથી મોટા લાભ લેનારને વહેલી આપવામાં આવે છે. તેના પાંચ હિસ્સાઓ કરેલા છે, અને તે (૧) પદાર્થવિજ્ઞાન, (૨) રસાયનશાસ્ત્ર, (૩) વૈદ્યક અથવા ઇન્દ્રિયવિજ્ઞાનશાસ્ત્ર (૪) સાહિત્ય, અને (૫) સુલેહની જાળવણી*—એટલા અદેશોમાં કામ કરનારને આપવામાં આવે છે. આ પ્રમાણેનું વિલ્લ કરનાર એક સ્વીડનના આફ્ટેઃ નોખસ નામના વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી હતા તેમણે ડાઇર્નેમાઇટની શોધ કરી હતી અને આશરે ૧,૭૫૦,૦૦૦ પાઉંડની મિલકત મૂકી સને ૧૮૯૬ની તા. ૧૦મી ડીસેમ્બરે મરણ પામ્યા હતા. નોખસના મૃત્યુ પછી પાંચમા સંવત્સરિક દિવસે એટલે સને ૧૯૦૧ની તા. ૧૦મી ડીસેમ્બરે પહેલવહેલા ધનામે અપાયા હતા, (૧) પદાર્થવિજ્ઞાન તથા (૨) રસાયનશાસ્ત્રના ધનામ સ્વીડનની વિજ્ઞાને લગતી પરિપદ્ નમ્રી કરે છે; (૩) વૈદ્યક અથવા ઇન્દ્રિયવિજ્ઞાનશાસ્ત્રના ધનામનો નિશ્ચય સ્ટૉકહોમનો વૈદ્યકનો સમાજ કરે છે; (૪) સાહિત્યના ધનામનો નિર્ણય કરનાર સ્વીડનની સાહિત્યપરિષદ છે; અને (૫) સુલેહને લગતું ધનામ નૉર્વેની સ્ટૉટ્ટિંગ (રાજસભા) એ ચૂંટી કારેલા પાંચ પુરુષોની કમિટી તરફથી મુકરર થાય છે. સ્વીડનની સરકાર જોઈ ઑફ ડિરેક્ટર્સનો પ્રેસિડન્ટ નીમે છે.

સને ૧૯૧૩નું આનન્દપર્વટનું.

ગયાં બે વર્ષની માફક આ સાલ પણ ઈંગ્લેન્ડના ત્રીજા વર્ષના વિદ્યાર્થીઓને આસિસ્ટન્ટ માસ્ટર મિ. શાકરલાલ અમૃતલાલ દવે તથા પ્રૌક્ટિ-સિંગ સૂલના હેડ માસ્ટર મિ. ફૂલચંદ કકલચંદ સાહની દેખરેખ નીચે કઠિઆવાડમાં દ્વારિકા સુધી પર્વટન કરવા માટે મોકલવામાં આવ્યા હતા.

+ એક અગ્રેજ લેખ ઉપરથી

* પાંચમા વિષય તરીકે ' સુલેહ'ની ખાસ પસંદગી કરવાનું કારણ એ કહેવાય છે કે દુનિયામાં ડાઇર્નેમાઇટ નામની નાશકારક વસ્તુની શોધ નોખસને હાથે થઈ તેથી જાણે તેના પ્રાચલિતરૂપે સુલેહની જાળવણીને માટે જને તેટલું ઉત્તેજન આપવું એવી નોખસની ઇચ્છા હતી.

ગુજરાતના રહીશોને ગુજરાતમાં ને ગુજરાતમાં પર્વત જોવાનો તથા અમુક-
યાનનો પ્રસંગ કવચિતજ આવે છે, અને એ જોઈ વસ્તુનો ખ્યાલ શિક્ષક-
ને માટે આવશ્યક છે એમાં સંદેહ નથી. આ લાલ આપવાની ઇચ્છાથી
આ કાઠિઆવાડની મુસાફરી પસંદ કરવામાં આવી હતી, પર્યટન માટે અલ્પ-
ઝંકારોમાંથી કેટલાકે દર વર્ષે માર્ચ મુસાફરીનું વર્ણન નિબંધરૂપે લખી
છનામ મેળવવા માટે દરીદ્રાર્થ કરી હતી. રકો. મણિચક્ર દરેદેવરામનો
નિબંધ અદિઆતો હોવાથી તેમને શ. ૫) નું છનામ અર્ણવમાં આવ્યું
છે, ને તેમણે લખેલો નિબંધ નીચે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

“કાઠિઆવાડની મુસાફરી”.

છાછળી જતા ઉમરમાં તા. ૩૭ નવેમ્બર ૧૯૧૭ના દિવસે જાન
જમી પરવારી, લાખા વખતથી ધારેલી કાઠિઆવાડની મુસાફરી માટે તૈયાર
થયેલો અમારો નાનકડો સહ શુરુવર્ષ શ્રીકમળાશકરમાર્ષની આજ્ઞા બેધ
ગયો ‘તમેા સર્વે સપસપીતે રહેજો,’ ‘આપણી કોલેજનું સાઈ બેલામ
એવું વર્તન રાખજો,’ એમાં અમૃતલાલ શિક્ષાવચનો સામગી નમન કરી,
બાવાસ વિદ્યાર્થીઓના સમૂહ તથા રોશન સુધી વળાવવા માટે આવેલા
અન્ય રકોલર-અધ્યુઓ રોસને આજ્ઞા. સાથે આવનારા માસ્તર સાહેબો
મે શાકરલાલ અમૃતલાલ દેવે તથા કૃષ્ણચંદ કલચંદ શાહ રોશને દાનર
હતા અમદાવાદથી ઉત્તર દિશાએ ગમન કરનાર દેનમાં આનાં રિલેવંડ
કરાવી બાવીસ રકોલરો, બે રસોઈઆ, એક પટાવાળો સિપાઈ, તથા એક
નોકર, મળી છવીસ માણસો થઈ કલાસમાં તથા બે માસ્તર સાહેબો સે-
કડ કલાસમાં બેઠા. રાત્રિના આઠ વાગ્યા હતા. દિવસ કાર્તિક સુદિ
પંચમીનો હતો સરપૂર્ણિમાના ચંદનો કર્ષક પ્રકાશ જોહો થયેલો છતાં
નિર્મળ તેજ આપનાર વિષુ અમારી સાથે સાજું રોશન સુધી કુદરતી
સૌંદર્યની નિરીક્ષામાં મદદગાર થયો. ચંદ્રમા અસ્ત થયો એટલે અમે પશ્ચ
કર્ષક નિદ્રારેવીના સપાટામાં સપડાવા લાગ્યા. કેટલાક જાગત અવરથામાં ને
કેટલાક અધકચરી નિદ્રામાં રમણુ દરતા હતા; એવામાં વીરમગામ જંકશન
આગ્યું અદિ ગયે સાલ આ કોલેજમાંથી સીનિઅર થઈ અલ્પ અમારા
એક મહેતાજી મોહનલાલ બાપુજીએ આપણી, તથા પાનસોપારીથી અમારૂં
આનિધ્ય કર્યું વીરમગામથી વહવાણુ જનારો દેનમાં અમે બેઠા વહવાણુથી
મોળા જંકશને સવારે સાત કલાક ને પાંચ મિનિટે છતરી દાતણપણી કર્યું.

ત્યાંસુધીમાં એક પછી એક રેશન અનુક્રમે આવ્યા અને ચાલ્યાં ગયાં. ઘોળા રેશન મૂક્યા પછી કાઠિયાવાડના પહાડોની હાર, ઝાડો, વિનાનો વેશન પ્રદેશ-એ સર્વેનો આનંદ અનુભવતા, ડુંગરાની ધાર જોના, સિદ્ધરાજ જ્યોતિર્સિંહે આદિત્ય બ્રાહ્મણને દાનમાં આપેલા શિહોર ગામ નજદીક આવી પહોંચ્યા. શિહોર રેશનથી શિહોર ગામ પાસેજ છે. મોટો ડુંગર, તેની તળેટીમાં શિહોર ગામનાં ઘર, ડુંગર ઉપર શિહોરી માતાનું દેવળ, અને બીજા બાજુ દરિયાનો ખારનો પ્રદેશ-એ સર્વે અદ્ભુત દેખાવોએ અમારૂં સર્વેનું મન હરણુ કર્યું. નાના આળાની, કસાકે બાર પંદર માઇલનો રસ્તો કાંપનારી, ધીરી ટ્રેનમાં યાદતા “ભાવનગર પર” નામનું રેશન આવ્યું. અહિં એન્જિનીનોનાં કારખાનાં તથા આજુબાજુ આવેલાં ક્ષેત્રનાં ફૂલનાં ઝાડો જોયા. ભાવનગર રેશન ત્યાંથી થોડુંજ દૂરહોવાથી થયે અમારા કાગી રોતરંજીથી બાધેલા ગિરતરા સંભાળવા મંડ્યા. ભાવનગર રેશન આવ્યું સર્વે પોતપોતાના દુક ગિરતરા લઈ ઊતર્યા. રેટના દિવાન સાહેબ નિમોવનઘસ કાળીઘસ કે જે અમારા ત્રીજા વર્ગના રકોલર હોદ્દાલાય ગિરધરલાલના કાકા થાય છે તેમણે કરી રાખેલી ગોઠવણ મુજબ અમે દાદાસાહેબની ધર્મશાળામાં ઊતર્યા. એ તા. ૪ થીનો દિવસ હતો. સર્વે શ્રાન્ત હતા, ‘હતાં રા. ફૂલચંદ માસ્તર સાહેબની ઓળખાણથી સર્વેને જોના પાણીએ નહાવાનું મળ્યું તેથી અમ દૂર થયો. દિવન સાહેબના મેમાન તરીકે એ દિવસે રહી સાંજે “આશુરેક હાઇદ્રુષ” નું મહાન જોવા ગયા. ત્યાંની સર્વે સંમહ સ્થાનની વસ્તુઓ જોઈ રા. રા. કૌશિકરામભાઈ કે જે કેળવણીખાતાના અમણી-નિદાધિકારી છે તેમની તરફથી ચાપાણી થયાં તે સ્વીકારી મુકામે આવ્યા. રાજે ગિરનાર, રોનુજો, અમેરિકાનો દેખાવ, દરિયાની અંદર રહી જહાનાર આગમેશિનો દેખાવ, ભારતિંગ મહારાજની પ્રતિમા, વગેરે આકર્ષક ચિત્રો જોઈ રાત્રે મુકામે આવી સૂઈ રહ્યા. બીજો દિવસે એટલે તા. ૫મી ની સવારે નગરશેઠ અમરચંદભાઈ તરફનું આમંત્રણ થયું એ શેઠ ફૂલચંદ માસ્તર સાહેબના સાતિલા અને કેળવણીખાતાના રકોલરો ઉપર અત્યંત પ્યાર ધરાવનાર હતા. તેમને ઘેર ચાપાણી કરી તેમના તરફથી આમદ-પૂર્વક થયેલો સંતકાર સ્વાકારી મધ્યાદને સહેજ વિરામો લઈ દિવાન સાહેબ તરફથી આવેલી બે ઘોડા જોડેલી મોટી ગાડીઓમાં બેસી ભાવનગરનું નંદર, પીલ ગાડેન, આર્ટન લાઈબ્રરિ, પાનવાડીનું રેસ્ટ-હાઉસ, ખોતી-

પાગની રાગ સાહેબની કચેરી; વગેરે સર્વે જોવા લાયક મકાન જોવા. બુધા મકાનમાં રાજદારી ચીજો ઘણીજ ઉત્તમ હતી. એ સર્વેનું વર્ણન કરવાની બહુ જરૂર નથી, કારણ કે વડોદરા, જયપુર, એ શહેરોના અગ્રિમ ધણાખરાએ જોયલા છે. પણ ગૌરીશંકર તળાવ ઉદ્દે જોરસાગર નામનું મોટું સરોવર જોવા જેવું છે.

એ તળાવ જોવા અમે સર્વે પગપાળા ગયા હતા. પ્રજ્ઞાતનો વખત હતો એટલે ત્યાં એટલો આનંદ થયો કે તેનું યથાર્થિત વર્ણન થઈ શકે એમ નથી. એ તળાવમાંથી આપા શહેરને પાણી પૂરું પાડવામાં આવે છે. ગંદેચી નામની નદીને એ સરોવરમાં વાળેલી છે. ચારે બાજુ શરતી પાળ બાંધેલી છે. વધારાનું પાણી એક બાજુથી વહી જાય છે. તેની એક નદી ત્રહેણા રૂપે આવે છે. ઉપર ઝૂલતો પૂલ બાંધેલો છે. તે આશરે ૫૦-૬૦ ફુટ લાંબો હશે. એ પૂલ જોઈ જુકની આગળના પૂધનો અનુમાનભાસ થયો હતો.

તા. ૫મીએ સાંજે સવા ૭ વાગે ઉપર લંબેલી મોટી ગોઠીમાં બેસી રોશને આવ્યા. ટ્રેનની ટિકિટ લઈ રાત્રિએ પાસિતાજી આવ્યા. ત્યાં રોટ તરફથી સર્વે ગોઠવણ મિ. ગામી તથા મારતર સાહેબ ચાંપસિદ્ધ ભાઈએ કરી રાખ્યા હતા. અહિં પણ આવકની ધર્મશાળામાં મુકામ કર્યો.

તા. ૬મીએ સવારે ૭ વાગે બહી આઠ વાગે પોલીસાણીનાં રોજનું ડુંગરની તળેટીમાં આવી ચઢવું શરૂ કર્યું. ડુંગર ઉપર પત્થરનાં ચઢતાંબિત રતાં વગર ચણેલાં પગથીયાં છે. ચઢાવ અધરો છે. પણ થોડે થોડે અંતરે વિશ્રામસ્થાન બાંધેલાં છે, એટલે બહુ થાક લાગતો નથી. સર્વે વિસામમાં “સાલા કુંડની પરમ” અમરચંદ્ર ખીમચંદ ડમણી સુરતવાળાની બુધાવેલી તથા વડનાં, ઝાડનો વિસામો ઠીક છે ડુંગર ઉપરથી આસપાસનો દેખાવ અતિ-રમણીય દેખાય છે. એ ડુંગરમાંથી નદી નીકળતી નથી પણ ગીરના ડુંગરમાંથી નીકળતી શેત્રુંજી નદી થોડે દૂર સર્પાકારે દેખાય છે. વચ્ચે એક જ મોટી ખીણ છે. ઝાડપાન બહુ નથી. ડુંગર ઉપર અધિકા કુંડ છે. તેમાં રનાન કરી, આદીશ્વર ભગવાનની દુંકમાં દર્શનાર્થે ગયા. ત્યાંની આરસની ગોઠવણ તથા આદીશ્વર ભગવાનના ઘમીના અને દેવળની બાંધણી જોઈ

સર્વધર્મોનાં જૈન જયતિ શાસનનું એ વાક્ય ખરાખર યાદ આવ્યું. એ દેવ-
ળની ભૂતેનાં ધણા ઉદાર થયલા મનાય છે તેમનો છેલ્લો ઉદાર ૧૫મો
સૈકામાં થયેલો કહેવાય છે. એ દેવળ જોઈ નવરુક જોવા ગયા શરૂ કરતો
તાપુ તો હતો, છતાં પર્વત અને તે વળી પવિત્ર પર્વત તેમજ ૧૯૭૭ પુટની
ઉચ્ચાઈ એટલે બહુ હેરાન ન થતાં, ૧-આદીશ્વરની દુક જોઈ, ૨-મોતી-
ચાની, ૩-આલાભાઈની ૪-મોદીની- ૫-હીમાભાઈની ૬-ઉજ્જવલભાઈની દુક
ઉદ્ધ-નદીશ્વરદીપ ૭-ઠાકરશાની ૮-છીપાભાવાની ૯-સદાસોમની ચોમુખ-
ની દુક જોઈ. ચોમુખની દુક બધા કરતાં જાગી છે. અદ્વિતી દષ્ટિમર્માદા
બહુ વિશાળ દેખાય છે, અને કઈક ભાન થાય છે કે જો આપણા મનની
મર્માદા એવી વિશાળ રાખીએ તો પ્રભુપદ પ્રાપ્ત કરીશું વિનયન ન થાય.

તા ૧૦મીએ શહેરમાં રૂની ગયલા માણસોની જગ્યા જોઈ શોકમાં
અત્યંત ગરકાવ થઈ ગયા. તા-૧-૬-૧૩ નો ધાતદિવસ ત્યાં ત્યાં બિત્તિ
ક્રાંતિરેલો અવલોકી રેલનું નુકસાન કેવું ભયંકર હોય છે, તે ખરાખર જોયું.
તા ૮મીએ ડુંગર પર ચઢેલા તેનો થાક જીતરી રહ્યો, તા. ૯મીએ ગાડીમાં
આખો દિવસ સવારે ૯થી સંજે સાડામાંય સુધીનો વ્યતીત કર્યો સાડા
પાંચ વાગે જૂનાગઢ શહેર અને ગિરનાર ગઢનાં દર્શન થયાં જૂનાગઢ શહેર
જોતાં રોષે માર અને રાણકદેવીનાં દુહાના રાગડા રકોલરોના સુખમાંથી
નીકળવા માંડ્યા, “મા પા મારા આધાર એસલા કેણુ ચઢાવશે, ગર્વા
ચઢાવણુહાર” વગેરે આજ્ઞાઓ કરતા રટેશન પર જીત્યાં ગાડી બાડે કરી
શ્રાવકની ધર્મસાળામાં ઉતારે લીધે એ ધર્મસાળા નગરશેઠ હેમાભાઈના
બધાવેલી છે.

તા ૧૦મીને દિવસે નરસિંહ મહેતાનો ચોરો તથા શકરમામ જોઈ.
તા ૧૧મીએ દરબારી સિંગરામમાં બેસી ગિરનારની તળેટીએ જવા નીકળ્યા
એક બાજુ રેવતાચળ પર્વત, બીજા બાજુ ઇલોનો નામનો પર્વત, અને વચ્ચે
સડક એમ વહાણમાં માર્ગ કાપતાં તળેટીએ આયા. સવારે સાડાસાત
વાગે ચઢવું શરૂ કર્યું પથ્થીઆ ચણતર કરી, સુરગ ફેાડી, માર્ગ કરી, વચમાં
બાંધેલાં છે સાત આઠ પગથીઆનો સમૂહ પુરો થાય કે એક પગથીઆ
સપાટ આવે છે, વળી સાત આઠ દસનો સમૂહ થયે સપાટ-એ પ્રમાણે

ચલતા, વચ્ચે હલપના ધનકારા વધી ગયે કંઈક ઊભા રહી નિસામો-લેત્ર, આમ તેમ કુદરતી સૌંદર્ય અને ગિરિરાજનું ઔદવલ્ય, કિલ્લાઠાટ માટે મણાનું અમણીપણ વગેરેની પ્રશંસા કરતા નેમીનાથ ભગવાનની નજીકે આવ્યા શ્રાવક લોકોનાં દેવગોમા નેમીનાથજીનું સ્થાન ખીજે નખરે ગણાય છે. એ દેવગ નિહાળી દરવાજા બહાર જતા ૩૧૦૦ પુટ ઉંચાઈનું પત્થરમાં કાતરેલું લેવલ દેખાય ત્યાંથી થોડેક દૂર ચડ્યા એટલે “ગૌમુખી ગંગા” નામનું સ્થાન આવ્યું. અહિં અને સૌ ગિરધરલાલની બધાવેલી ધર્મશાળામાં જીવમાં કુડમા નાહી દિમવતી ગંગાના દિમ જેવા પાણી કેવા લાગતાં હશે તેનું અનુમાન કર્યું ગિરનાર પર્વત લીસો કહેવાય છે, કેમકે આડપાન તથા પત્થરની મોળી ગદામાંથી નીકળતાં પાણીનાં ઝરણુ એ પર્વતમાં છે એવી રીતે ઝરણુથી થાસા ગૌમુખી ગંગાનો કુડ, હનુમાનધારા, કમડલ કુડ વગેરે ગિરનાર પર્વતમાં છે.

ગિરધરલાલની ધર્મશાળામાં જન્મી પરવારી પત્થરચટ્ટી, સતકાસીજીની દુકા, તથા રોતાવન જોઈ સાળે નેમીનાથની દુકમાં પાછા ઊતરી સૂઈ રહ્યા સંજ ધઈ જવાથી હનુમાનધારા જઈ શકાય નહોતું ખારસની ચાહતી હતી ને સૌને પર્વત પર ચડવાનો ધાક હતો, છતાં નેમીનાથની અગાસી ઉપર ચઢી આસપાસનો દેખાવ સાકરલાલ મારતર સાહેબે આનંદથી બતાવ્યો તે જોયો કરિયો કલ્પના કરી કેવી રીતે કવિતા બનાવે છે, તેનું સાઈ અનુમાન થયું. આશુચામુની ખીણ અને આડપાન ઉપર પડેલી ચાહતી જોઈ કુદરતનું સાઈ જ્ઞાન થયું રાતે શ્રાન્ત થય્યા હોવાથી સારી રીતે નિદ્રા આવી ગઈ સરારમાં ઊડી અગાજીની દુકા, ગોરખની દુકા; અને દત્તાત્રયની દુકની મુલાકાત લીધી સૌમા ગોરખની દુકા જીતી છે. સાં આમગ એ પર્વતની ઉંચાઈ ૩૬૬૬ પુટ છે. દત્તાત્રયની દુકનો ચડાવ અધરો હોવાથી એ દુક કેટલાક રકોસરો ચડ્યા નહોતા. મખ્યાલને ગૌમુખી ઉતર આવી જન્મી પરવારી સાગના પર્વત જીતરી આવ્યા. જિતરતાં માત્ર ૩૮૪૫ ૪૦ મિનિટ લાગી હતી. તમેગીએ સિમચમ દાજર હતાં તેમા બેસી અરોહનો તથા રત્રદામાનો લેખ જોયો. આજ સુધી લેખન પાળીયા કેરા કાતરાય છે, તેનું જ્ઞાન કાર્કજ રકોસરને લાગ્યે હશે. કાષ જીમો પત્થર કે જેના પર માણસનાં માપ કાતરાય છે એવો-ધારતા દત્ત કાર્ક હોતો જામો પત્થર હશે એમ ધારતા હતા, પણ આ પત્થર તો પાસેના દેવતામળ પર્વતમાંથી ધસી આવેલી મહારપે છે. દશ પુટ,

જોયો અને વીસેક પુટ લાગેો હોઈ તે ઉપર સારા અક્ષરે પાલી ભાષામાં લેખ કાતરેલા છે, કાઈ અક્ષર ખડિન થયો નથી, ઉપર ધર્મસાળરે મકાન બંધાવેલું છે તે લેખનું રક્ષણ કરે છે એ લેખ જોયા પછી અમારાં સિંગરામ દામોદર કુંડ આગળ અટક્યા. એમાં મરેલાં માણસનાં હાડકાં નાખવામાં આવે છે. હાડકાંને ઓગાળે એવો એના પાંચીમા ગુણુ છે. પાંચ આનાનો કર એ મિષે લેવાય છે. પાણી વહેતાં છે. કુંડ ઉપર દામોદર ભગવાનની મૂર્તિ છે. એ કુંડ રેવનાચળની તળેટીમાં છે. એ દિવસ તા. ૧૨મીનો હતો.

તા. ૧૩મીને દિવસે સિંગરામમાં બેઠી જૂનાગઢ સહેરનો 'કાઠમાઠ, બગરનો ભપોડા, તથા ગાડીખાનું, મકરજો (રાગનો તથા તેના મામા બાહોદીનભાઈનો) સરસારાગ, તથા તેમાંનાં જનરો, સિંહ, સિંહણ, તથા બીજાં-કૂડીઆલ વગેરે જોયાં. મકરજો એકે તાજ મહાસના નમુનરૂપે છે તે તેની કાતરણી બહુ સરસ છે. ગાડીખાનામાં આંદીની ગાડી તથા તેના સાંજ જોવા જેવો છે.

તા. ૧૪મીએ સાંજે જૂનાગઢથી વેરાળળ આવી પહોંચ્યા. રસ્તામાં જોતજોત નગી તથા વંચળી ગામ જે વનરચળી કહેવાય છે તે આવ્યાંહતાં. વેરાળળ આવ્યા એટલે દરિયા કિનારાનો દોડ પવન બધાને ચિતહર થયો. એ સ્થાન જૂનાગઢનાં નવાજ સાહેબનું છે. ત્યાંના અધિકારી સાહેબ રહેઠેને લેવાં આવ્યા હતા. તેમણે આપેલા સરકારી ગવા ઉતારામાં અમે સર્વે બેઠ્યાં. રાતે બર ઉપર જઈ દંવા ખાધી તા. ૧૫મીએ " વળા અને વદત્રાણુ તે પછી પાટણુપુર વચ્ચું" એમ કહેવાનાં પ્રભાસપાટણુની નિરીક્ષા અર્થે દૂધમાં બેસી પાટણુ પહોંચ્યા. રસ્તે મુસલમાનોનું કબરસ્તાન અને દરિયાનો ધુધવાટ જોઈ ૧૦૨૪ની સાલ યાદ આવી. સોમનાથનું દેવળ જોતાં સાય પૂરેપૂરી કમકમી જૂટી. દેવળના શિખરો તરવારથી માંજુસનાં ડોયકાં (માયાં) ઉતારે તેમ ઉપરથી છેદી નાખેલાં છે. નવું સોમનાથનું દેવળ અદમ્યાખાઈનું બધાવેલું છે. તેનું કાતરકામ જોઈ શિવસિંગનાં દર્શન કરી ક્રપાનતારની મૂર્તિનાં દર્શન કર્યાં.

શ્રીકૃષ્ણભગવાને દેહત્યાગ કર્યો હતો તે દેહોત્સર્ગમાં સ્નાન કર્યું હતું. પ્રથમ-ત્રિવેળીસગમમાં એટલે દિરપણા, કપિલા, અને સરસ્વતી એ નામની ત્રણ નદીઓ બેઠી થાય છે ત્યાં સ્નાન કરવાનો વિચાર હતો, પરંતુ પાણી બરા દૂર હોવાથી દેહોત્સર્ગમાં સ્નાન કર્યું પાછા આવતાં બીડલંજન મહા-

દેવ તથા બાણેશ્વર મહાદેવ કે જ્યાં શ્રીકૃષ્ણદેવ બેસા હતા અને દૂરની ઝાડીમાંથી પારધિએ બાણ માર્યું હતું તે જગ્યા બેઠી. પછી પાંજા વેરાવળ આંબા. જે ઠંકાણેથી બાણ માર્યું હતું ત્યાં વડવાની ઝાડી છે. તે જગ્યા સમુદ્ર ઉપરથી જણાય છે જેથી ત્યાં ગયા ન હતા. એ ભાલકાનીચેને નામે ઝોળખાય છે.

∴ તા. ૧૬મીએ જમીનમાર્ગ, હોરી દરિયામાર્ગ, રેલ્વેટ્રેન હોડી અગ્નિ-
નૌકામાં મુસાફરી કરવાનો આરંભ કર્યો. સવારે પાંચ વાગે, સમુદ્ર ઉપર
ગયા. ત્યાં બે કલાક આગબોટ આવતાં ત્યાં બોટ વગેરેની તૈયારી કરતાં
નીકળી ગયા. બરાબર સાત વાગે બોટમાં બેસી રટીમરમાં આંબા. થઈ
કલાસની ટિકિટ છતાં સેકન્ડ કલાસમાં બેસવાનું સાધન મળ્યું હતું તેથી
અમે જરા સુખી થયા. નરીસવી દરિયાની મુસાફરી હોવાથી કેટલાકને ચક્ર
આવી પશુ મે. અમે ભારતર સાહેબની બલામણુ મુજબ આદુ, સંદ, લ-
વિંગ, તજ વગેરે સાથે રાખેલાં હોવાથી શાંતિ થઈ ગઈ. રટીમર ઉપડી,
એક બાણ કાઢીઆવાડો કિનારો અને એક ગાણુ અરબી સમુદ્ર એમ
આસતાં આસતાં માર્ગશય રેશન થયું. સોના માલ ઉતારી રાતના પોરે
બંદર રેશને લંગર નાખ્યું. પોરબંદરથી ઉપડી દ્વારકા સવારે સાંપ્રપાંચ વાગે
ઊતર્યા. "દ્વારકાથીશકી જય" એવા આનંદધ્વનિ સાથે રટીમરમાંથી બોટમાં,
બોટમાંથી નૅસિબોટમાં અને નૅસિબોટમાંથી ખુરસી પર બેસી જમીન પર
ઊતર્યા. કિનારા પર ઊતરી ઉદ્ધિને નમસ્કાર કરી તા. ૧૭મીએ "ગેરેટ
હાઉસમાં" મુકામ કર્યો. ગાયકવાડી રાજ્યનો આખામંડળ લાગ જોવાથી
સર્વેને આનંદ આનંદ થયેલ. દરિયાની ખારી, હવાથી સર્વેનાં મન જરા
અસ્વસ્થ હોવાથી ગોમતીઆન ન કરતાં તળાવે જઈ રનાન કર્યું. પછી
મુકામે આવી જમી પરવારી દ્વારકાની પાસેના એક ગામના રહીશ લવાણા
ગૃહસ્થ અને સારા લેખક તરીકે પ્રખ્યાત પુરુષોત્તમ વિપ્રામ માવંછતા બં-
ગસો બેઠો. એ બંગલામાં શિવાજીના વખતનાં પદાઓ તથા ઉમરખાંચમ
નામના ઇચનમાં થઈ ગયલાં કવિનાં કાવ્યનાં ચિત્રો તથા મકરજાને આંકારે
બાંધેલો આરસો ધુમટ બેઠો. આનંદ થયો. ત્યાંથી ગોમતીના દેશન
કરી સવારે નાહીશું એવા સંકલ્પ કરી દરિયાકિનારે ફરતા, ચક્રીમાં
આની શોધ કરતાં, પાંજા મુકામે બધી સુઈ રહ્યા.

તા. ૧૮મીએ ગોમતીમાં સ્નાન કર્યું. સ્નાન કરવા બદલ લેવાતો ફરે માફ કરવામાં આવ્યો હતો. સ્નાન કરી ગુપ્ત રાજના વખતનું બંધાવેલું ૧૭૦ ફુટ ઊંચું અને ૬૦ ચાલસાવાળું દ્વારકાધીશનું દેવળ જોયું. રણુછોડરાય, ત્રિકમરાય, કલ્યાણુરાય, વગેરે મૂર્તિનાં દર્શન કર્યાં. કેટલાક ભાવિક ભક્તોએ સાગ્ર આઠ આના ખરચી ચરણુરપર્ય કર્યાં.

તા. ૧૯મીએ ખટારામાં બેસી બેટ જવા માટે ઉપડ્યા. દ્વારકાધી બેટ ૧૫ માઇલ છે. એ ૧૫ માઇલની જમીનની મુસાફરી કરી હિંદુસ્તાનથી બહારના મુલકમાં વહાણમાં બેસી ગયા. પવનની અગવડને લીધે બે કલાક વહાણમાં ગયા તેથી એ દિવસે સાંજે બેટમાં પહોંચ્યા. ડોસાબાઈની ધર્મશાળાને નામે ઓળખાતા મુકામમાં ત્યાંના માસ્તર સાહેબ તથા મદાલકરી સાહેબની ગોઠવણથી મુકામ કર્યો. એ બેટમાં સંખોદાર તીર્થ છે. પ્રથમે અવતાર વખતે સંખાસુરને મારી તેનો હિદાર કર્યો અને વરદાન આપ્યું કે પહેલું આ તારો નામથી યયલા કુંડમાં સ્નાન કરી પત્રી મારા-સંખનારાયણનાં દર્શન લેકા કરશે એવી દત્તકયા ચાલે છે.

તા. ૨૦મીએ સંખોદાર તીર્થમાં સ્નાન કરી રણુછોડ તળાવ કે જે હામાજી ગાયકવાડનું બંધાવેલું છે તે જોઈ દ્વારકાધીશનાં મંદિરમાં આવ્યા. ત્યાં મંદિરમાં પ્રવેશ કરવાને શ. ૧) કર લેવાય છે, તે અમારે માટે મફત હતો. મંદિરમાં પેસી ભગવાનના ચરણુરપર્ય કર્યાં, અને ચાર રાણીઓનાં ફરતાં ચાર મંદિર છે તેનાં દર્શન કરી દેવકીજી, પુરુષોત્તમરાય, તથા વેણીમાધવને નમન કરી મુકામે આવ્યા. કડી, પ્રસાદી વગેરે લઈ તા. ૨૧મીએ સવારે મથાણુ કર્યું. એપીતળાવમાં નાદી ગોખીચંદન, શખ વગેરે ખરીદી પાછા દ્વારકા આવી સ્પર્ધ રવા તા. ૨૨મીએ જામનગર જવા માટે પાછા અમિ-નૌકાને ચરણુ આવ્યા. ખુરચી પરથી જલ્લિખોટમાં, જલ્લીખોટથી મોટા મઝવામાં અને તેમાંથી અમિનૌકામાં બેઠા. કચ્છને કિનારે માંડવી બંદર છેતેથી જોયું. ત્યાંથી સવાયા અને પત્રી જામનગર તા. ૨૩મીએ બપોરે ઊતર્યાં. રાંછી બંદરે દિવાન સાહેબ તરફથી માડીઓ આવી હતી તેમાં બેસી રાંછી માતાનાં દર્શન કરી શહેરમાં જઈ મુકામ કર્યો.

તા. ૨૪મીએ સાંજે જામ સાહેબના નવા પંચેસની નિરીક્ષા માટે ગયા. સાથે આવેલા જામનગર ગુજરાતી સંસ્થાના હેડમાસ્તર સાહેબ જામનગરની જૂની વાતો સંજનાવી આનંદમાં વધારો કરતા હતા. નવા પંચેસમાં

તેજ દિવસે અને તેજ વખતે જન્મ સાહેબ. " મોટરકારમાં " પધાર્યા હતા તેમના દર્શનનો લાભ થયો; સાથે વંદન પણ થયું. મોટરકાર અદૃશ્ય થયા પછી અમે સૌ મહેલમાં પેઠા ત્યાંના સર્વે કર્મચર, ચાર દિવસે પણ જોઈ શકાય એવો નથી. હજી મહેલ બંધાય છે, એટલે સામાન યોગ્ય સ્થળે ગોઠવાયતો નથી. આખો મહેલ માત્ર ઉપસકીઆ જોયો, પણ એક ચોરડામાં એક બાલુ ચાલુ સેકાના અંગ્રેજ ન્યાયાધીશોની તથા પુરાતની દેશી રાજાઓની મનિમાઓ બારીક રીતે જોઈ.

તા. ૨૫મીએ સવારે "કોડો," અને "લાખોટો" જોવા ગયાં. એ બે સ્થાન તળાવ પર બાધેલાં છે. એ તળાવ જોઈ લાવનગરનું "ગોરી-શંકર તળાવ" રમરણમાં આવ્યું. તળાવ વિશાળ છે. રાજાતમાં રાજા સાહેબને હવા ખાવા માટે બાંધેલું વિશામરયાન બાંધેલું છે, ત્યાંથી સેવકો ની આજ્ઞા લઈ બાધેલા પૂલ પર ઘઈ કોઠામાં ગયા. કોડો એટલે કિલ્લો, કિલ્લાની પેઠેજ પરચરથી તે બાધેલો છે. એની ઉચાઈ આશરે ૮૦થી ૯૦ ફુટ હશે. પગથીયાં ચડતાં ગિરનાર પર્વતનો અદાવ રમરણમાં આવ્યો. મથાળે કિલ્લાના ધુરજની, પેઠે ગોળ લાગ રાખી તેની બારીઓમાં રક્ષણ માટે તોપ ગોઠવેલી છે.

કોડો જોયો, પાછા હોંઠે ઊતરી "લાખોટો" જોવા ગયા. કોઠાથી લાખોટો એક સીધી લીટીમાં તળાવને બીજે નાકે છે. એક કિનારે ઉપરુંકા વિશામરયાન, વચમાં કોડો, અને બીજે કિનારે લાખોટો તેની વચમાં પૂલ, એની બાંધણી છે. તળાવમાં જન્મ સાહેબે બોટિંગવર્ક્સ માટે બોટ રાખેલી છે. લાખોટાનું મકાન એક લાખ પાંતરીસ ફત્તર ફોરીઓ પ્રતિ વર્ષ ખરચી બંધાવેલું છે. ત્રણ વરસે કામ પૂરે થયું હતું એ. અંદર લેખો છે. બંધાવતાં લાખ ફોરીનો ખર્ચ વરસે ૬૬૩૬ થતો હતો માટે એનું નામ, લાખોટો. એને સાત માળ છે. ચડવાનું કંઈક સીધી રીતે તથા કંઈક બેળાગર છે. માંહે દેશી દાદરો અસહના છતાં નવા જોવા દેખાય છે. છેક ઉપર એક રતંમ પર માળીયું બાંધી તે પર ચડવા માટે નીસરણી ગોઠવેલી છે. તે જોઈ એકદંડીઆ મહેલનું અનુમાન થાય છે. તે ઉપર અમારામાંના કોઈ ચડવા નહોતા. બહુ ઊંચું મકાન હોવાથી આખું સહેર તે ઉપરથી દેખાય છે. ઉપર તોપ ચોડીજ છે.

લાખોટા પરથી ઊતરી દારકાપુરી નામે કહેવાતા માર્ગ પર ઘઈ રણજી-દેશવર્મા પુનાદર્શન કરી પંજુવાવ જોઈ. એ વાવનાં પાણીનો ઉપયોગ કરી

વૉટરવર્કસખાતું અડધા શહેરને પાણી આપે છે. સાંજના સૂડી, ટંક, મિઠાઈ વગેરેની ખરીદી-કરી આણુદાખાવાનો આશ્રમ તથા શુજરાતી સ્કૂલ જોઈ, તા. ૨૬મીએ સવારે રાજકોટ જવા માટે રેલેશને આવ્યા.

દેનમાં બે કલાકનો માર્ગ કાપી લગભગ દમ વાગે રાજકોટ જીત્યાં. સાંની ટેનિંગ કૉલેજના સ્કૉલર બહુએ હાજર હતા, જેમણે સામાન માટે ગાડીની ગોઠવણુ કરી. પછી અમે બધા સ્કૉલરો એક બીજાનો અભ્યાસ, બોર્ડિંગના ધારા, વગેરેની વિનોદવાર્તા કરતા કરતા ટેનિંગ કૉલેજમાં આવ્યા. અમારા આવવાની ખબર આગલા દિવસથી મળેલી હોવાથી જમવાની ગોઠવણુ કરી મૂકી હતી. રસોઈ પીગસાઈ, જમ્યા, પછી પાનસોપારી લઈ મુકામે આવી વસ્ત્ર મદલ્સા. તરત રાજકુમાર ટેનિંગ કૉલેજ જોવા ગયા ત્યાં દેશી નૃપતિ માટેની ઉત્તમ ગોઠવણુ, ઘોડાની ઘોડર, રહેવાના મ્યાન, અધ્યયનના ઔરસ, અને જળ વિહાર કરવાનું જળાશય વગેરેની નિરીક્ષા કરી વખત ધણો ધઈ ગયો. હોવાથી મ્યુઝિઅમમાંથી માત્ર દરગાહ હાંસ અને લાયધરિ હાંસ બેજ તે દિવસે જોવાયાં. દરગાહ હાંસમાં લગભગ હમ્મર માણુસો સુખે બેસી શકે એવી રીતે ખુરશીઓની ગોઠવણુ કરેલી છે. દિવાલ ઉપર દેશી રાજાઓની દર્શનીય પ્રતિમા અને તે દરેક ઉપર ભાલા, ફરશી, દાલ, તત્વારના રાજચિહ્નો જોઈ અમારા સર્વેના મન તે તરફ આકર્ષાય. એ બે હાંસ જોયા પછી મ્યુઝિઅમ જોવાનું બીજા દિવસ પર મુક્તતરી રાખ્યું.

તા. ૨૭મીએ બોજન કરી પરવારી બાર્ટન ફિમેલ ટ્રે. કૉલેજ જોવા ગયા. એ કૉલેજમાં લેડિ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટે જાતે ખરા ઉમગથી હારમોનિઅમ સાથે ડ્રેસ, ગરમા, અને ભરનકામ બતાવ્યું. ત્યાં લગભગ દોઢેક કલાક રોકાઈ, પાછા મ્યુઝિઅમ જોવા ગયા. મકાનમાં પ્રવેશ કરતાજ બે બાજુએ બે સિંહના નમુના આમેલુ થ છે. આંહે સિલાલેખોના ઉતારા, તાડપત્રો, ૮૫ કુડાં-વાગો બાજરીનો છોડ, ૨૩ કુટ બિયો જુવારનો છોડ, પોરબદરના જન્મેલાં બે માર્યાનાળાં બાળકનું ચિત્ર, મ્હેસુરની સોનાની બાણુમાના રેતાળ પત્થર, ખરના તારાનો શાગ, બે મુખાળા હરણુનું મૃગચર્મ, વગેરે પદાર્થો, તથા પ્રાણી અને વનસ્પતિના ફોસિલો તથા નમુના જોઈ તૂંમ ધઈ મુકામે આવ્યા. સાંજે રાજકોટ મેલ ટ્રેનિંગ કૉલેજના સ્કૉલરોથી જૂટા પડી રાતની દેનમાં બેસી અમદાવાદ સવારે જીત્યાં હત્યલમ્.

તારીખ.	અન્યુચારિ.		દેશુચારિ.		માર્ગ.		ઐત્રિલ.		મે.		જુન.	
	પોસ- માહ.		માહ- ફાગણ.		ફાગણ- ચૈત્ર.		ચૈત્ર- વૈશાખ.		વૈશાખ- જેઠ.		જેઠ- અસાડ.	
	તિથિ	વાર	તિથિ	વાર	તિથિ	વાર	તિથિ	વાર	તિથિ	વાર	તિથિ	વાર
૧	૫	ગુ.	૬	ર	૪	ર	૫	બુ.	૬	શુ.	૮	સો.
૨	૬	શુ.	૭	સો.	૫	સો.	૬	શુ.	૭	શુ.	૯	મં.
૩	૭	શુ.	૮	મં.	૬	મં.	૭	શુ.	૮	ર.	૧૦	બુ.
૪	૮	ર.	૯	બુ.	૭	બુ.	૮	શુ.	૯	સો.	૧૧	ગુ.
૫	૯	સો.	૧૦	ગુ.	૮	ગુ.	૯	ર.	૧૦	મં.	૧૨	શુ.
૬	૯	મં.	૧૧	શુ.	૯	શુ.	૧૧	સો.	૧૧	બુ.	૧૩	શુ.
૭	૧૦	બુ.	૧૨	શુ.	૧૦	શુ.	૧૨	મં.	૧૨	ગુ.	૧૪	ર.
૮	૧૧	ગુ.	૧૩	ર.	૧૧	ર.	૧૩	બુ.	૧૩	શુ.	૧૫	સો.
૯	૧૨	શુ.	૧૪	સો.	૧૨	સો.	૧૪	ગુ.	૧૪	શુ.	૧૬	મં.
૧૦	૧૩	શુ.	૧૫	મં.	૧૩	મં.	૧૫	શુ.	૧૫	ર.	૧૭	બુ.
૧૧	૧૪	ર.	૧૬	બુ.	૧૪	બુ.	૧૬	શુ.	૧૬	સો.	૧૮	ગુ.
૧૨	૧૫	સો.	૧૭	ગુ.	૧૫	ગુ.	૧૭	ર.	૧૭	મં.	૧૯	શુ.
૧૩	૧૬	મં.	૧૮	શુ.	૧૬	શુ.	૧૮	સો.	૧૮	બુ.	૨૦	શુ.
૧૪	૧૭	બુ.	૧૯	શુ.	૧૭	શુ.	૧૯	મં.	૧૯	ગુ.	૨૧	ર.
૧૫	૧૮	ગુ.	૨૦	ર.	૧૮	ર.	૨૦	બુ.	૨૦	શુ.	૨૨	સો.
૧૬	૧૯	શુ.	૨૧	સો.	૧૯	સો.	૨૧	ગુ.	૨૧	ર.	૨૩	મં.
૧૭	૨૦	શુ.	૨૨	મં.	૨૦	મં.	૨૨	શુ.	૨૨	સો.	૨૪	બુ.
૧૮	૨૧	ર.	૨૩	બુ.	૨૧	બુ.	૨૩	શુ.	૨૩	મં.	૨૫	ગુ.
૧૯	૨૨	સો.	૨૪	ગુ.	૨૨	ગુ.	૨૪	ર.	૨૪	સો.	૨૬	શુ.
૨૦	૨૩	શુ.	૨૫	સો.	૨૩	સો.	૨૫	ગુ.	૨૫	મં.	૨૭	ર.
૨૧	૨૪	ર.	૨૬	બુ.	૨૪	બુ.	૨૬	શુ.	૨૬	સો.	૨૮	ગુ.
૨૨	૨૫	સો.	૨૭	ગુ.	૨૫	ગુ.	૨૭	ર.	૨૭	મં.	૨૯	શુ.
૨૩	૨૬	શુ.	૨૮	સો.	૨૬	સો.	૨૮	ગુ.	૨૮	ર.	૩૦	બુ.
૨૪	૨૭	ર.	૨૯	મં.	૨૭	મં.	૨૯	શુ.	૨૯	સો.	૩૧	ગુ.
૨૫	૨૮	સો.	૩૦	બુ.	૨૮	બુ.	૩૦	શુ.	૩૦	મં.		
૨૬	૨૯	શુ.			૨૯	શુ.						
૨૭	૩૦	ર.			૩૦	ર.						
૨૮	૩૧	સો.				સો.						
૨૯		શુ.				શુ.						
૩૦		ર.				ર.						
૩૧		સો.				સો.						

તારીખ.	જુલાઈ.		ઓગસ્ટ.		સપ્ટેમ્બર.		ઓક્ટોબર.		નવેમ્બર.		ડિસેમ્બર.	
	અસાધ- શ્રાવણ		શ્રાવણ- બાદરવો.		બાદરવો- અસો.		આસો- કાર્તિક		કાર્તિક- માગશર		માગશર- પોસ.	
	તિથિ	વાર	તિથિ	વાર	તિથિ	વાર	તિથિ	વાર	તિથિ	વાર	તિથિ	વાર
૧	૮	શુ.	૧૦	શ.	૧૨	મ.	૧૨	ગુ.	૧૪	ર.	૧૪	મં.
૨	૯	ગુ.	૧૧	ર.	૧૩	બુ.	૧૩	શુ.	૧૫	સો.	૧૫	બુ.
૩	૧૧	શુ.	૧૨	સો.	૧૪	ગુ.	૧૪	શ.	૧૬	મં.	૧૬	ગુ.
૪	૧૨	ચ.	૧૩	મ.	૧૫	શુ.	૧૫	ર.	૧૭	બુ.	૧૭	શુ.
૫	૧૩	ર.	૧૪	બુ.	૧૬	ચ.	૧૬	સો.	૧૮	ગુ.	૧૮	ચ.
૬	૧૪	સો.	૧૫	ગુ.	૧૭	ર.	૧૭	મ.	૧૯	શુ.	૧૯	ર.
૭	૧૫	મં.	૧૬	શુ.	૧૮	સો.	૧૮	બુ.	૨૦	ચ.	૨૦	સો.
૮	૧૬	બુ.	૧૭	ચ.	૧૯	મં.	૧૯	ગુ.	૨૧	ર.	૨૧	મં.
૯	૧૭	ગુ.	૧૮	ર.	૨૦	બુ.	૨૦	શુ.	૨૨	સો.	૨૨	બુ.
૧૦	૧૮	શુ.	૧૯	સો.	૨૧	ગુ.	૨૧	ચ.	૨૩	મં.	૨૩	ગુ.
૧૧	૧૯	ચ.	૨૦	મ.	૨૨	શુ.	૨૨	સો.	૨૪	બુ.	૨૪	શુ.
૧૨	૨૦	ગુ.	૨૧	બુ.	૨૩	ચ.	૨૩	મ.	૨૫	શુ.	૨૫	ર.
૧૩	૨૧	સો.	૨૨	ગુ.	૨૪	ર.	૨૪	બુ.	૨૬	ચ.	૨૬	સો.
૧૪	૨૨	મં.	૨૩	શુ.	૨૫	સો.	૨૫	ગુ.	૨૭	મં.	૨૭	બુ.
૧૫	૨૩	બુ.	૨૪	ચ.	૨૬	મ.	૨૬	શુ.	૨૮	સો.	૨૮	ચ.
૧૬	૨૪	ગુ.	૨૫	ર.	૨૭	બુ.	૨૭	ચ.	૨૯	મં.	૨૯	ગુ.
૧૭	૨૫	શુ.	૨૬	સો.	૨૮	ગુ.	૨૮	ચ.	૩૦	ર.	૩૦	શુ.
૧૮	૨૬	ચ.	૨૭	મ.	૨૯	શુ.	૨૯	સો.	૩૧	બુ.	૩૧	ચ.
૧૯	૨૭	ગુ.	૨૮	ર.	૩૦	બુ.	૩૦	ચ.				
૨૦	૨૮	શુ.	૨૯	સો.								
૨૧	૨૯	ચ.	૩૦	મં.								
૨૨	૩૦	બુ.		શુ.								
૨૩		ગુ.		ર.								
૨૪		શુ.		સો.								
૨૫		ચ.		મ.								
૨૬		ગુ.		બુ.								
૨૭		શુ.		ચ.								
૨૮		સો.		ગુ.								
૨૯		મં.		શુ.								
૩૦		બુ.		ચ.								
૩૧		ગુ.		ર.								

પ્રે. રા. ટ્રે. કૉલેજની સને ૧૯૧૩ની વાર્ષિક પરી-
ક્ષામાં અપાયલાં ઇનામો તથા મેડલો વગેરે.

નાયેના ત્રીજ વર્ષમાં પાસ થયતા સોનિઅર રકૉલરો ૩. ૨૫ ની
મેડલ પાસ થયા છે:—

ભાઈલાલ નાથાભાઈ ભટ્ટ.

મેમાભાઈ મયુરભાઈ ઉપાધ્યાય.

ત્રિભુવનદાસ રામભાઈ જ્ઞાનભટ્ટ.

હિરાગર સંતોકગર ગોસાઈ.

જુદા જુદા વિષયોમાં જુદા જુદા મેડલો તથા ઇનામો નીચે લખેલા
રકૉલરોને આપવામાં આવ્યા છે —

શિક્ષણ મારેના હોપ મેડલો.

૧ ભાઈલાલ નાથાભાઈ ભટ્ટ. (૩૫નો).

૨ સોમાભાઈ મયુરભાઈ ઉપાધ્યાય. (કાંસાનો).

ગુજરાતી ભાષા મારેનો મહીપતરામ મેડલ.

ત્રિભુવનદાસ રામભાઈ જ્ઞાનભટ્ટ.

૩. ૧૫જુ ગ્રેડફીલ્ડ પ્રાઇઝ.

ભાઈલાલ નાથાભાઈ ભટ્ટ.

૩. ૧૨જુ ડ્રાઇંગ મારેનું જાઇલ્ડસ પ્રાઇઝ.

પ્રેમાભાઈ ગવેશજી શિરિત

૩. ૯નું સંગીત મારેનું જાઇલ્ડસ પ્રાઇઝ.

રતનાજી માધુજી દેસાઈ

એલમ્બ બાજીભાઈ પટેલ તથા ચીમનલાલ મગનલાલ પટ્ટા એ
દરેકને અનુક્રમે ૩. ૬નું તથા ૩. ૫નું જીજી તથા ત્રીજી ઇનામ આ-
પવામાં આવ્યું છે

કમરતનાં ઇનામો.

રકૉલર	વર્ષ	૩૧.
હીરાગર સંતોકગર ગોસાઈ.	૩	૧૦
છોટાલાલ ગિરજાશંકર પટ્ટા.	૩	૪

વીજાબાઈ દડીસિદ્ધ સોલંકી.	૨	૬
કીશાબાઈ નેમાભાઈ ચોધરી.	૨	૬
સોમાબાઈ પ્રજુલાય પટેલ.	૨	૩
છીતાબાઈ મહેનજી.	૧	૪
એકમદ બાલુભાઈ પટેલ.	૩	૪
કમેદમીઆ બહુમીઆ.	૨	૨
મોતીબાઈ મથુરભાઈ પટેલ.	૧	૩

વડોદરાનું કલાભવન.

આ સંસ્થાનું સને ૧૯૧૪-૧૪ નું 'મોષકપત્ર' જામને મળ્યું છે, તે જોતાં માલમ પડે છે કે એ સરઘા સતોષકારક કામ કરે છે. શીમત શરકાર મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ તરફથી ૧૮૯૦માં એની સ્થાપના થઈ હતી. એનો ઉદ્દેશ રેશના દાલના ધંધા સુધારવાનો તથા નવા લાભકારક ધંધાઓ શાખા કરવાનો છે.

આ સંસ્થાનું શિક્ષણ ૭ શાખાઓ કે શાખાઓમાં વહેંચાયેલું છે: (૧) શિક્ષણશાળા, (૨) ચંત્રશાળા, (૩) રંગશાળા, (૪) વજ્રતરસાળા, (૫) ચિત્રશાળા, અને (૬) વ્યાપારશિક્ષણશાળા.

આ સરઘામાં પાસ થઈ નીકળનારને ડિપ્લોમાઓ આપવામાં આવે છે. છેલ્લાં દસ વર્ષમાં ડિપ્લોમા મેળવનારની સંખ્યા નીચે મુજબની છે:—

શિક્ષણશાળાનો	૮૯	વજ્રતરસાળાનો	૧૪
ચંત્રશાળાનો	૧૧૪	ચિત્રશાળાનો	૪૪.
રંગશાળાનો	૭૨		

વિદ્યાર્થીઓએ આપવાની શી, શાખા થવાના નિયમો, તથા ભવનના અભ્યાસક્રમો વગેરે વિશેષ દર્શકિત મારે 'કલાભવનનું મોષકપત્ર' મંગાવી જોવું.

૯. સાતમી ચોપડીના પાઠ ૭૪માં બ્રિટિશ રાજ્યનું ક્ષેત્રફળ ૬૩ લાખ ચોરસ માઇલ કરતાં વધારે છે, એમ લખ્યું છે, ને બૂગેળ બાગ બીજામાં બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના વર્ણનમાં બ્રિટિશ રાજ્યનું ક્ષેત્રફળ ૧૧૪ લાખ ચોરસ માઇલ આપ્યું છે. આ બેમાં ખરું કયું !

મિ. ભાદરાંકર છગનલાલ ત્રવાડી—

૧૦. કેટલાક શિક્ષકોનું કહેવું એમ છે કે મીઠાના ગાંગડાનો આકાર પહેલદાર કે પાસાદાર નથી અને કેટલાકનું કહેવું એવું થાય છે કે મીઠાના ગાંગડાનો આકાર પહેલદાર કે પાસાદાર છે, માટે તે વિષે ખરી હકીકત શી છે તેનો ખુલાસો ‘શાગપત્ર’માં આપવા કૃપા કરશોજી, કારણ કે પદાર્થપાઠના સંબંધમાં આ વિષેની ચર્ચા જોડેલી છે.

મિ. જમનાદાસ ભાખિયા—

૧૧. ૬. સાતમી ચોપડી ભાગ ૩. સૌષ્ઠતાન સજ્જી પાઠ ૬૬ નેખ્યુલા અથવા નિહારિકા.

ઉક્ત પાઠના પૈરખાફ ડબ્બની ચોથી અને પાંચમી હીટીમાં લખેલું છે કે “સૂર્યમાયી આપણી પૃથ્વી પર આવતા પ્રકાશને બાસરે આઠ મિનિટ લાગે છે—હવે પૃથ્વીથી સૂર્યનું અંતર ૮૩૦,૦૦,૦૦૦ માઇલનું ગણીએ, તો એક મિનિટમાં પ્રકાશનો વેગ ૧૧૬૨૫૦૦૦ માઇલ આવે છે. પણ સદર્દુ ચોપડીના પાઠ ૪૦માં સૂર્યોદય વિષે ઉપનિષદ વ્રતમાં કવિવર દલપતરામ છેલ્લી બે પંક્તિઓમાં કહે છે કે,— ‘પ્રકાશ વેગે અતિ દોડી આવે, સેનાપતિ જેમ ચમૂ ચલાવે;

મિન્દુદમાં મૈત્ર ધણા કપાય, જે લાખ ને છાસી હજાર જાય.

આમાં કવિ શ્રી દલપતરામભાઈએ પ્રકાશનો વેગ એક મિનિટમાં એક લાખ ને છાસી હજાર દર્શાવ્યો છે ખગોળશાસ્ત્ર પ્રમાણે જે પ્રથમની વાતને ખરી માનીએ તો દલપતરામભાઈ જેવા અનુભવી અને વિદ્વાન માણસે આવી ગભીર ભૂલ કેમ કરી હશે, એવો અશ્વ સ્વાભાવિક છે. જાણી છુટ્ટને કવિતાનું માપ સામવવા અથવા પ્રાચ્ય નેસાડવા આનું અયોગ્ય સાદસ પોતે વહોરે એ ચકાસવું છે આથી સ્વાભાવિક રીતે શંકા ઉદ્ભવે છે કે, એમ તક્ષવત પાવાનું શું કારણ હશે, તેમજ પ્રકાશનો વેગ (દાલના ખગોળશાસ્ત્ર પ્રમાણે) મિનિટે કેટલો હશે !

સર્વ આમતમાં સંઘર્ષમાં પડ્યા જેવું યાવ છે, તેા યોગ્ય પ્રસાસો મળવા અરજ છે.

૧૨. સર્વ યોગીના પાઠ હજના પેરમાર ચોવાની ઉદ્ધવી લીટીમાં લખેલ છે કે— સૂર્યથી વધારે અન્નરે હોવાથી તેને (મંગળને) આપણાથી માત્ર અર્ધા ઉજ્જતા અને પ્રકાશ મળે છે; પૃથ્વી કરતા મંગળ સૂર્યથી વધારે દૂર હોવાને કારણે તેને પૃથ્વીના કરતા પ્રકાશ અને ઉજ્જતા ઓછા મળે એ સ્વાભાવિક છે, પણ સર્વ પાઠના પેરમાર નરની બીજી લીટીના જુદરૂપિત મુદ્દ વિષે પ્રકાશ અને ઉજ્જતાના સંબંધમાં લખ્યું છે કે— એને આપણી પૃથ્વીના જે જેટલી ગરમી અને તેજ મળે છે.

આ ઉપરથી પ્રશ્ન એ યાવ છે કે, મંગળ કરતાં જુદરૂપિત મુદ્દ સૂર્યથી જુદું દૂર હતા તેને મંગળ કરતાં વધારે ગરમી અને ઉજ્જતા શી રીતે મળી શકે !

આમાં કુદરતી નિયમને કયો બાધ નડ્યો હશે તે જણાવવાની મહેરૂ પાતી કરશે.

૧૩. સૃષ્ટિના નિત્ય નિયમ મુજબ વતરપતિશાસ્ત્રનો નિયમ છે કે ફળની ઉત્પત્તિ ફલમાંથીજ યાવ છે.

મહાકવિને છેડ તુલુધાન્યની વતરપતિનો છે; પણ તેના ફલની અને બીજાનું નિયમનું અન્તર્ગત રચના કંઈક અવ્યવસ્થાપિત માલમ પડવાથી તેના રહસ્ય વિષે સમજણ ન પડવાથી નીચેની દશકતનો પ્રસાસો મેળવવા આકાંક્ષા રાખુ છું.

મારા પોતાના અવલોકનમાં અને માલમ પડ્યું છે કે, જે વખતે મહાકવિના રાગ (સાંઠા) ની ગાંઠમાંથી ડોડો-બીજધારક ડોડો અને બીજપોષક તન્ત્રો-મૂછ ઉત્પન્ન થાય છે, તેજ વખતે ચમરી (ફલની માંજર) ઉત્પન્ન થઈ હોય છે, અને રાગના ગળામાં પાંદડાના સમૂહમાં જોવાથી માલમ પડે છે.

વતરપતિશાસ્ત્રના નિયમ મુજબ ફલની સંપૂર્ણ ખિતવણી થયા પછીજ બીજાની રપરેષા માત્રમ પડવી જોઈએ, છતાં ઉક્ત ઓડના સંબંધમાં ફલ અને ફળનો કેવાવ એકજ વખતે કેમ માલમ પડે છે તે ઉત્પન્ન થયેલી ચમરી જે વખતે પાંદડાના સમૂહમાં હોય છે, અને

જે ત્રિલોક્ય ખીલેલી હોતી નથી, આવી રિયતિમાં તેને ખેંચી લેવામાં આવે છે તોપણ ખીજધારક દોઢા જીદિને પામે છે. આમ થવાનું કારણ શું ?

આ હોડમાં કૂચ અને ફળતો સંપદ કેવી રીતે જળવાતો હશે, અને ફલની ગર્ભનળી, ગર્ભાશય પગેરેતો સંપદ કેવી રીતેનો હશે તે જણાવવા મહેરમાની કરશોજી.

કેળવણીખાતાની સ્વરો.

જોઈએ છે.

સિંધ માટે બીજા અથવા ત્રીજા વર્ષની ટ્રેન્ડ મિસ્ટ્રેસો જોઈએ છે. તેમની નોકરીના પ્રથમના ત્રણ માસ ધણુ કરીને તેમણે અરબી સિંધી ધણી ઝડપથી શીખી લેવા માટે હૈદાબાદની સ્ત્રીઓ માટેની ટ્રેનિંગ કોલેજમાં જાણવા પડશે. કોલેજને અગે એક હોસ્ટેલ છે. ત્યારબાદ તેમને સિંધની લોકલ બોર્ડ શાળાઓમાં જગ્યા આપવામાં આવશે. એવી મિસ્ટ્રેસોને દરેક જાતની સગવડ કરી આપવામાં આવશે. જે શાળાઓને મૂકે મિસ્ટ્રેસો જોઈએ છે તેના નામ નીચે મુજબ છે—

(અ) જિલ્લે ધાર અને પારકરની કન્યાશાળાઓ, મુખ્યત્વે મીડી અને નગર પારકરની શાળાઓ માટે ૧ અથવા ૨ ગુજરાતી મિસ્ટ્રેસો. નગર પારકર ગુજરાતની ધણું નજદીક છે, અને અત્યારસુધીમાં ૪ મિસ્ટ્રેસો ગુજરાત તથા કાઠિઆવાડમાંથી નગર પારકર (સિંધ) માં આવેલી છે.

(બ) નવાબશાહ જિલ્લો દોઢા આદમ, અમ્મન, નવ શહેર શીરાઝ, અને હલાની.

હૈદાબાદ જિલ્લો: દોઢા અલ્લહાદ.

સમર જિલ્લો: અરબન, ઘેરીડી

કરાચી જિલ્લો: બીઆન.

A. T. BROOKS,

ઇન્સ્પેક્ટ્રેસ ઓફ ગર્લ્સ સ્કૂલ્સ,

સિંધ.

૧	મહે એન. પી. ભાવનગર— “વેનિસનો વેપારી.”	ગુજરાતી	ગુજરાતી પ્રાયમિક અને એ. વ. સાળાઓમાં છનામ તથા લાખમેરિ માટે.	૧	૪
૨	ગુજરાત વનોદ્યલર એસાયટિ, અમદાવાદ પ્રો. વિક્રમોદેવચરિત્ર” — છ. વી. આ. ચાર્પતું.	”	ગુજરાતી પ્રાયમિક અને એ. વ. સાળાઓની લાખમેરિ માટે.	૨	૪
૩	જોશી રે, એન. ઘોડશ— “વાચનમાળાના નવાનના પાઠોના શિક્ષણની માર્ગદર્શિકા (પ્રથમ ખંડ) ” ૧૯૭ આવૃત્તિ.	”	ગુજરાતી પ્રાયમિક સાળા- ઓની લાખમેરિ માટે.	૩	૪
૪	“વાચનમાળાના વિદ્યાનના પાઠોના શિક્ષણની માર્ગદર્શિકા (દ્વિતીય ખંડ).	”	”	૪	૪
૫	કવિ બી. એન. લીમડી; કાઠિઆવાડ— “ગુજરાતી જન્ય ગીતો.”	”	ગુજરાતી પ્રાયમિક અને એ. વ. સાળાઓમાં છોકરીઓને છનામ માટે.	૫	૪

૧૬	મહેતા એન. એમ. મુખર્જી— “વ્યાપારની કળા”-એ. એ. પટેલની	ગુજરાતી.	ગુજરાતી પ્રાયમિક અને એ વ. શાળાઓ તથા ગુજ- રાતી ટ્રેનિંગ કોલેજોની લા- ઈશ્વરિ માટે.	૦	૮	૦
૧૭	મદુભાર્ગી બી. અને કપનિ, સુરત— “સસારલવન”-એચ. જી. શાસ્ત્રીની	”	ગુજરાતી પ્રાયમિક શાળાઓ- મા હામ માટે	૦	૬	૦
૧૮	સવત ગરુબાર્ગી, વડોદરા— “સદશ્ય દશત પટ્ટીશી”	”	”	૦	૬	૦
૧૯	રોષ ગુલામ મોહમદ અબીદમીયા બૂનાગઢ.	”	ઉર્દુ સૂલોની લાઈશ્વરિ માટે તથા મુસલમાન શિષ્યોને હામ માટે	૦	૮	૦
૨૦	“કોળી પડા નામા” વેલંકર કે. બી. પૂના—	”	ગુજરાતી પ્રાયમિક શાળા- ઓના ઉપયોગ માટે.	૦	૧૪	૦

૧૪. ભરજા હળીવ કુસેન, અમલાદાખાદ- “ ઉર્દુગ નયા કાયદા (ઉર્દુ એ બી. સી ગ્રામર) ”	ઉર્દુ.	ઉર્દુ માળાઓના ઉપયોગ માટે.	•
૧૫. “ ઉર્દુ ગ્રામર ” એસ. ગુલામખલી શાહોર—	”	”	•
૧૬. “ ઉર્દુગ દસરી કાયદા (ઉર્દુ રોયલ ગ્રામર) ”—ફે. એમ. રતીઆ- રામનું	”	”	•

ઓફિસ ઓફ વિ સિક્રટર ઓફ

પબ્લિક પ્રન્સરેશન, પૂના.

તા. ૧૩ મી નવેમ્બર ૧૯૧૩.

A. L. COVERTON,

સ.કે. ઓ. પ. પ્ર.

(ઉ. ભા. ના. મે. એ. ઈ. સાહેબના તા. ૧૮ મી. ડીસેમ્બર ૧૯૧૩ ના હુકમ નં. ૬/૨ ઉપરથી).

વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા.

તા. ૧૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૨ ના નં ૨૩૧૨ ના ફિલોસોફીઆતાના સરકારી ઠરાવ મુજબ ૧૯૧૪ ની વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષાના ઉમેદવારોમાંથી જેમની ઇચ્છા હશે, તેમની ઉર્દુ બાપા મારફત પરીક્ષા લેવામાં આવશે.

બીજા વિષયમાં ઉર્દુની પરીક્ષા માટે નીચેના અભ્યાસક્રમ મુકરર કરવામાં આવ્યો છે

(અ) મિત્ર બાહુદિન અહમદના 'અલ્-હાશન' નું (મરતાબના તથા ઉપોદ્ધાત ખાતલ કરવા), તથા ગુજરાતી વાચનમાળાની છઠ્ઠી ચોપડીના ભાગ પહેલાનું (કવિતા ખાતલ કરવી) વાચન તથા સમજુતી, ઉર્દુ બાહુદિન પૂર્વ, પદ્મદેવ તથા વ્યુત્પત્તિ સાથે

(વ) 'મુરુદ્દસ-ઈ-હાવી' ની પહેલી ૩૦૦ લીટીના મુખપાઠ

(ફ) વર્નાક્યુલર તથા ગુજરાતીમાં હાથના ચેકુખા સરકારી લખાણનું વાચન

R. P. Godbole,

એ ઇ. ઉ. ભા.

વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા,

તા. ૨૧ મી નવેમ્બર ૧૯૦૭ ના મુખર્ષ ગવર્નમેંટ ગેઝેટ ભાગ પહેલામાં પ્રસિદ્ધ થયેલા નિયમાનુસાર સને ૧૯૧૪ માં થવાની વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા માટે નીચેની ચોપડીઓ પસંદ કરવામાં આવી છે.—

(૧) ભૂમિતિ.

મિ. જી. અર. નાપકની ભૂમિતિ ભાગ ૧, પુસ્તક ૧, ખડ ૧ પૂરો અને ખડ ૨ તથા ૩ માંના સર્વે પ્રમેય તથા કૃત્યા, તે પરના સહેલા પ્રશ્નો સાથે

(૨) ગુજરાતી.

ખાતા તરફની ગુજરાતી વાચનમાળાની સાતમી ચોપડી, પડો ૨૮ ૩૨, ૩૬, ૪૦, ૪૪, ૪૮, ૫૧, ૫૩, અને ૫૫માં આવેલી કવિતાઓની ૩૦૦ લીટીના મુખપાઠ તથા સમજુતી સાથે.

(૫) આરોગ્યાવધા અથવા ગુજરાતી વાચનમાળાની સાતમી ચોપડીના (સુદ્ધિકામ સંઘર્ષ) ત્રીજા ભાગમાં આવેલા વિદ્યાના મૂળતત્ત્વો.

મધ્ય વિભાગને માટે જાહેર કરેલી ચોપડીઓ યાજુ મધ્યમને મરાઠીમાં બેસનારા ઉમેદવારો માટે રાખવામાં આવી છે.

R. P. Godbole,

એ. ઇ. ઉ. ભા.

નિશાળોનાં ઇનામપત્રક

અમદાવાદ વિભાગ—

દેત્રોજ—ગામના આગેવાનો રા. ૩૫-૮-૦ ઇનામ નિકેલ—જુદા જુદા ગૃહરથો રા. ૨૫-૮-૦ ઇનામ તથા રકુલ જમાડી. પ્રાંતિજ—શેઠ સુનીલાલ રજુછોડાસ રા. ૫) મિઠાઈ વહેંચી. સાથળ—પરસોતમદાસ લક્ષ્મીભાઈ રા. ૫), જગનલાલ કૃપારામભાઈ રા. ૩) કાપડ તથા મિઠાઈ. લોલા.—શા. અવેરદાસ નાગરદાસ રા. ૨) સાકર.

ખેડા વિભાગ—

મહુધા—કન્યાશાળામાં દેશાઈ રામાભાઈ મનોરભાઈ રા. ૨૫) વાઙ્કીઓ તથા રા. ૫) પતાસાં મહેમદાવાદ—કન્યાશાળાપા. મરઘાભાઈ ધનજીભાઈ તથા પા. બાનરભાઈ વરજલાઈ રા. ૨૦), શાહ હરગોવિંદ જગનલાલ રા. ૪૦) તથા બહેચરભાઈ રજુછોડાભાઈ રા. ૧૫) વાઙ્કીઓ અહિમા—ઠાકર પ્રભાશકર કુરજાશકર, રા. ૭) રકુલ જમાડી દક્ષિર બી મસગળ હિમનસગળ તથા રા. હીરાચંદ મૂળજી રા. ૬) મિઠાઈ મો ગાર—રાંજી શીવસગળ બારથસગળ રા. ૩), પટેલ રંગભાઈ લક્ષ્મીભાઈ, પા. મગજભાઈ બહેરભાઈ તથા સોમાભાઈ પૂજભાઈ રા. ૧૭) વાઙ્કીઓ, મિઠાઈ વગેરે, પટેલ નાગજીભાઈ ગટાભાઈ રા. ૧૦) પ્યાલા વગેરે પુરોહિત કુલસચર મોતીરામ રા. ૩) મિઠાઈ તથા પ્રદર્શનમાં પાગોલ—પા. ફકીરજીભાઈ મૂળભાઈ રા. ૨૦) પા. સોમાભાઈ બાપાજી રા. ૧૮) પા. લાલાભાઈ રજુછોડાભાઈ રા. ૧૮) તથા બાઈ દરબા રા. ૧૫) કાપડ તથા રકુલ જમાડી મિઠાઈ વહેંચી વાંસપ્પાલીઆ—ગામના ગૃહરથો વગેરે રા. ૨૦) રકુલ જમાડી અડારા—પા. છોટાભાઈ સુનદાસ રા. ૬૦) રકુલ જમાડી ગામડી—પા. જનાભાઈ રા. ૬) એલખીઓ, પા. અવેરજાઈ સખીદાસ રા. ૨૫) રકુલ જમાડી, તથા ગામના સદ ગૃહરથો રા. ૨૬ મિઠાઈ તથા પ્યાલા વડોદ.—ગામના ગૃહરથો રા. ૪૫) રકુલ જમાડી. હુશાહર—ગામના ગૃહરથો રા. ૧૭-૪-૦ રકુલ જમાડી. મા સરા—શાહ સોમાભાઈ ભોગીલાલ વગેરે રા. ૮) રકુલ જમાડી. વણ-સોલ.—રા. ચતુરભાઈ અવેરભાઈ રા. ૨૫) રકુલ જમાડી તથા પતાસાં વહેંચ્યા / વારસંગ—ગામના ગૃહરથો રા. ૧૧) રકુલ જમાડી તથા પતાસાં વહેંચ્યા. કુતીજ—ગામ લોકો રા. ૩૨) રકુલ જમાડી તથા મિઠાઈ આપી હવાસી—માર્મ લોકો રા. ૩૪-૮-૦ રકુલ જમાડી મિઠાઈ આપી.

પુસ્તક પંચમુ.

અંક ૨જો.

Gujarat School Paper.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

ફેબ્રુઆરિ, રાને ૧૯૨૪.

વિષય.	અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.
૧. લેખનશુદ્ધિ.	...	૪૧
૨. વરુચિત્ર પ્રાકૃતપ્રકાશ.	...	૪૨-૪૨
૩. લાખા સમયથી પારેણ કાશી ત્રિ. અ. ક. ત્રિવેદી	...	૫૩-૫૮
૪. વાચનમાળાના ખુલાસા. (મ. ૬૬વાલ)	...	૫૯-૬૫
૫. લઘુતમ સાધારણ બાળ્યનો વિશેષ ઉપયોગ. (મ. ૬૬. બદ)	...	૬૬-૬૮
૬. મુક્ત જિજ્ઞાસી કાળીપરજમાં વપરાતા શબ્દો (મ. ૬૬. મહેતા.)	...	૬૯-૭૦
૭. ભીલોની વાતચીત. (મ. ૬૬. મહેતા.)	...	૭૧
૮. હાલોડ તથા ઝાલોડ તાલુકામાં વસતા ભીલ લોકોની બાષા (લ. મ.)	...	૭૨
૯. કુતેપુર ટપ્પો તામે સુચરામપુર, (મ. ખુ. રાવળ)	...	૭૩
૧૦. હાલોડ તાલુકાનાં ગરબડા વિભાગના ભીલોની બોલીમાં ફેરફાર. (ન. ગી. બેરી)	...	૭૪-૭૫
૧૧. ફેળવણીખાતાની બહેરખબરો	...	૭૬
૧૨. નિશાળોનાં ધનામયત્વ.	...	૭૭-૮૦

તન્ત્રી (ઓગસ્ટ, ૧૯૦૨થી)-અને

પ્રકાશક-રા. બ. કમળાશંકર પ્રાણગંધર્વ ત્રિવેદી, બી. એ.

પ્રિન્સિપલ, પ્રે. રા. ટ્રેનિંગકોલેજ--અમદાવાદ.

ફેળવણીખાતાના હુકમથી.

(સર્વ હક્ક સ્વાધીન રાખ્યા છે)

હુન્નર ઉદ્યોગની કેળવણી.

તમોને શું કામ હો કરે છે ?

પોણ ખરખરમાં હુંક અબાસથી સારી માકરી જલદી મળી શકે છે દેશનો હુન્નર ઉદ્યોગ વધતો જવાથી કેળવણી કારીગરોની મોટી માગણી થતી જાય છે. તમોને દલેરીકલ અથવા ખીજ લાઇન પસંદ ન હોય તો આ જાતની કેળવણી તમ્ને લક્ષ આપો દરેક ગરીબ અને સમજુ માન્ય પશુ માકરીઆ પ્રવાહની માફક નહીં ચાલતા તેની તરફ લક્ષ આપવાની જરૂર છે.

રણુછોડલાલ છોટાલાલ ટેકનીકલ ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં એનજીનીયરીંગ, સ્પીનીંગ અને વીવીંગ ખાતાનું મંગીન્ન શીક્ષણ ત્રણ વરસ સુધી આપવામાં આવે છે અને લાયક વીધાર્થીઓને સ્કોલરશીપો મળે છે. નવા વીધાર્થીઓની પ્રવેશક પરીક્ષા આવતા જાનેવારી માસની તા. ૬ અને ૭મીએ થનાર છે, માટે તેમાં લખલ થવા ઈચ્છનારાઓએ વિગતવાર બોધકપત્ર અરધા આનાની ટીકીટ મોકલી મંગાવી લેવું

કાલુપુર પોસ્ટ, અમદાવાદ.

રા. રા. અમીધર રણુછોડજી દશાઈકૃત-ટેકસ્ટબુક તરીકે મંજુર થયેલાં

લેખાં તથા લઘુવ્યાકરણ.

લેખાં—ભાગ ૧ થી ૫ દરેક ભાગની કીમત અનુક્રમે ૦)૧૧ ૦)૦)૧, ૦)૦)૧૧૧ ને ૦)૦)૧ છે. આ લેખા મે. ડીરેક્ટર સાહેબના તા. ૨૬-૭-૯૯ ના હુકમથી ટેકસ્ટબુક તરીકે મંજુર થયેલાં છે, અને સને ૧૯૦૨ ના ફેબ્રુઆરી-માર્ચના શાળાપત્રમાં પાના ૧૦૭ ઉપર પ્રાથમિક નિયામોમા ચલાવવા માટે મંજુર રાખેલાં પુસ્તકોની નવી યાદી છપાઈ છે તેમાં પણ તે મંજુર રાખેલાં છે

વ્યાકરણ.—ભાગ ૧ થી ૩ દરેક ભાગની કીમત અનુક્રમે ૦)૦)૧, ૦)૦)૧૧. ૦)૦)૧ ને ત્રણ ભાગ ભેગા બાધિકા ગુટકાની ૦)૦)૧૧ છે આ વ્યાકરણ પણ મે. ડીરેક્ટર સાહેબે ટેકસ્ટ બુક માટે મંજુર 'કપતિ' હુ ત. ૨૨૨૮ તા. ૧૫-૧૨-૦૨ ના ગવર્નમેન્ટ ગેઝીટમાં પા. ૨૦૮૭ ઉપર છપાયો છે.

આ બન્ને પુસ્તકો ઉપર પ્રગણે નિયામોમાં ચલાવવા મંજુર થયેલાં હોવાથી શુજરાત તથા કાઠીઆવાડમાં બધે ચલાવે છે

વેપારીઓ તથા સામટા 'સેનારને' સાફ કમીઝન અપાય છે.

સુખ્ય એજન્ટ—નમામ જાતનાં ઘાળાપયોગી પુસ્તકો વેચનાર—પ્રસાદકર રવિશંકર ત્રીવેદી પાનકોરના નાકા ચુડીઓળ અમદાવાદ.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૫૩મું.

ફેબ્રુઆરિ, સને ૧૯૨૪.

અંક ૨જો.

લેખનશુદ્ધિ.

લેખનશુદ્ધિ—શુદ્ધ લખાણ વિશે આ પત્રમા અનેક વાર લખવામાં આવ્યું છે. લાપાશુદ્ધિની આવશ્યકતા તેમજ સામાન્ય રીતે જોવામાં આવતા દોષો પ્રમંજે પ્રમંજે દર્શાવી તે તરફ વાચકવર્ગનું લક્ષ ઝેંચવામાં આવ્યું છે. તત્સમ શબ્દોની જોડણી વિશે મતભેદ નથી તેવા સાધારણ વપરાતા શબ્દોમા પણ કેવા દોષો જોવામાં આવે છે તેનું વર્ગીકરણ વનાકર્યુલર મોસાઈડિના પ્રથમંડ-અમુખિલિના ઉત્સવપ્રમંજે અમે આપેલા ‘લાપાશુદ્ધિ’ ના વ્યાખ્યાનમા કર્યું છે ને એ વ્યાખ્યાન ‘શાળાપત્ર’મા છાંયું છે. શબ્દો છૂટા લખવામાં કેરી તરફવાર રીતો પ્રચલિત થઈ છે તે પણ ‘શુદ્ધરાત્રી’ના દીવાળીના ખાસ અંક માટે લખેલા લેખમા દર્શાવ્યું છે, તેમજ એ વિષે વિચાર કરી કેટલુંક શાસ્ત્રીય વિવેચન અને સામાન્ય નિયમો પુ. ૪૨ પુ. ૨૫૮-૨૬૫ પર આપ્યા છે. આ લેખનો ઉદ્દેશ લીટીને અન્તે શબ્દને તોડવાની જગ પડતી હોય તો તે કેરી રીતે તોડવો તે તરફ લક્ષ ઝેંચવાનો છે. લક્ષમા છપાતા અનેક પુસ્તકોમા શબ્દોને ગમે તેમ તોડવામાં આવે છે તેથી મુગ વાચકને ત્રાસ ઉપજે છે. આમા કેટલોક દોષ છાપખાનાના અત્ત કામદારોને ને કેટલોક પ્રત્યક્ષગેનો હોય છે. લખતા લખતાં કે અક્ષરોના ખીબા ગોઠવતા ગોઠવતાં લીટીને છેડે આવ્યો તો જેટલું માય એટલું મવડવડુ ને ગમે ત્યાંથી શબ્દ તોડી ખીજ લીટી શરૂ કરવી એ રીતિ બહુધા પ્રચાર પામી છે. જેમ જાનનો પ્રચાર વધતો જાય છે નેમ એવી અનિષ્ટ રીતિ અટકાવવાનો પ્રયત્ન કરવો યુક્ત છે. એ વિષે નીચેના નિયમો કરી શકાય એમ છે —

(૧) સામાસિક શબ્દોના અવયવો લક્ષમા રાખી ત્યાંથીજ તોડવા.

દરિયા—

ભરત—

ખાળક—

કિનારો

કામ

શુદ્ધિ

આને બદલે દરિયાકિનારો, ‘ભરત-કામ’, ખાળ-કશુદ્ધિ આમ છૂટા પાડવાથી પ્રતીતિવિરૂધ્ધ ને શ્રુતિક્ષુનાના દોષો થાય છે.

ગમ્ આદિ ધાતુનું વિક્રમે દિત્વ થાય છે; જેમકે ગમ્યતેનું ગમ્મહ કે ગમિજ્ઞહ, રમ્યતેનું રમ્મહ કે રમિજ્ઞહ, ને હસ્યતેનું હસ્મહ કે હસિજ્ઞહ થાય છે.

• લિહૈર્લિજ્ઞઃ ॥ ૫૯ ॥

લિહ આસ્વાદને । અસ્ય ધાતોર્લિજ્ઞો ભવતિ ભાવકર્મણોઃ ॥

લિજ્ઞહ ॥

લિહ ચાટવું, એ ધાતુનું ભાવવાચ્ય ને કર્મવાચ્યમાં લિજ્ઞ થાય છે; લિજ્ઞહ.

હ્રકોર્હીરકીરૌ ॥ ૬૦ ॥

હ્રઙ્ હરણે । હ્રક્રઙ્ કરણે । અનયોર્હીરકીરૌ ભવતો ભાવકર્મ-
ણોર્ચર્યયોઃ ॥

હીરહ । કીરહ ॥

હ્ર (હ્ર) હરવું, હ્ર (હ્ર) કરવું—એ એ ધાતુનું ભાવ ને કર્મના અર્થમાં હીર ને કીર થાય છે, હીરહ, કીરહ (દ્રિયતે ને ક્રિયતેને ટેકાણે)

ગ્રહેર્દીર્ઘો વા ॥ ૬૧ ॥

૧ ગ્રહેર્દીર્ઘો વા ભવતિ ભાવકર્મણોર્ચર્યયોઃ ॥

ગાહિજ્ઞહ । ગહિજ્ઞહ ॥

૧ હ મા દુહિલિહ્વહા દુક્કલિજ્ઞવજ્ઞા ॥ એ પ્રમાણે સૂત્ર આપ્યું છે

૨ આ સૂત્રની પહેલાં ૪ મા હો ગજ્ઞજૈ વા ॥ એવું સૂત્ર છે. તે પ્રમાણે જ્ઞાયતેનું ગજ્ઞહ જાયહ થાય છે; પણે જાગિજ્ઞહ, સુગિજ્ઞહ થાય છે

- ગ્રહ ધાતુનો અભાવ ને કર્મના અર્થમાં વિકલ્પે દીર્ઘ થાય છે. ગૃહાતે
નું ગાહિજ્ઞહ કે ગહિજ્ઞહ થાય છે.

ત્તેન દિણ્ણાદયઃ ॥ ૬૨ ॥

દિણ્ણ ઇત્યેવમાદયઃ ક્રમત્યયેન સહ નિપાત્યન્તે । હુદાચ્છદાને ।
દિણ્ણં । રુદિર્ । રુણ્ણં । ત્રસી । હિત્યં । દહ । દહ્દહં । રંજિ । રત્તં ॥

જ (બૂન કૂંદતનો ત) પ્રત્યયની સાથે ઘા વગેરે ધાતુના દિણ્ણ
વગેરે રૂપો થાય છે. દા (ઉભવ) આપતુ એનું દિણ્ણં (દક્ષમ્-આ-
પેહુ) એવો નિપાત થાય છે રુદ્નું રુણ્ણ, ત્રસતુ હિત્યં, વહ્નુ દહ્દહં,
ને રંજ્નું રત્તં થાય છે.

સ્વિદેવિસૂરઃ ॥ ૬૩ ॥

સ્વિદ દૈન્યે । અસ્ય વિસૂરો ભવતિ ॥

વિસૂરઃ । વિરહેણ વિસૂરઃ ચાલ ॥

સ્વિદ્ ખેદ પામવો, એનું વિસૂર થાય છે. વિરહેણ વિસૂરઃ ચાલ
બાહ્ય વિરહથી ખિન્ન થાય છે.

ક્રુધેર્જૂરઃ ॥ ૬૪ ॥

ક્રુધ ક્રોધે । અસ્ય જૂરો ભવતિ ॥

જૂરઃ ॥

ક્રુધ્ ક્રોધ કરવો, એનો જૂર આદેશ થાય છે ક્રુધ્યતિતુ જૂરઃ
થાય છે

ચર્વેશ્ચંપઃ ॥ ૬૫ ॥

ચર્વ અધ્યયને । અસ્ય ધાતોશ્ચંપો ભવતિ ॥

ચંપઃ ॥

ચર્વ્ અભ્યાસ કરવો, એ ધાતુનું ચંપ થાય છે. ચર્વતિનું ચંપદ થાય છે.

ત્રસેર્વજ્જઃ^૧ ॥ ૬૬ ॥

ત્રસી ઉદ્દેગે । અસ્ય ધાતોર્વજ્જો ભવતિ ॥

વજ્જઇ ॥

ત્રસ્ ત્રાસ પામવો, એ ધાતુનું વજ્જ થાય છે; ત્રસ્યતિનું વજ્જદ થાય છે.

મૃજેર્લુમસુપૌ^૨ ॥ ૬૭ ॥

મૃજૂ શુદ્ધૌ । અસ્ય ધાતોર્લુમસુપ્ ઇત્યાદેશૌ ભવતઃ ॥

લુપદ્ । સુપદ્ ॥

મૃજ્ શુદ્ધ કરવું, એ ધાતુના લુમ ને સુપ એવા આદેશો થાય છે; માઈનું લુપદ્ ને સુપદ્ થાય છે.

વૃદ્દેર્લુપ્પૌ મસ્જેઃ ॥ ૬૮ ॥

વૃદ્મસ્જી શુદ્ધૌ । અસ્ય ધાતોર્વૃદ્દેર્લુપ્પૌ ભવતઃ ॥

વૃદ્દઇ । લુપ્પઇ ॥

મસ્જ્ શુદ્ધ કરવું, એ ધાતુના વૃદ્દ ને લુપ્પ આદેશો થાય છે; મજ્જતિનું વૃદ્દ ને લુપ્પદ્ થાય છે.

દશેઃ પુલઅણિઅક્કઅવક્તાઃ ॥ ૬૯ ॥

દશિર્ મેક્ષણે । અસ્ય પુલઅણિઅક્કઅવક્તા ભવન્તિ ॥

પુલઅઇ । ણિઅક્કઇ । અવક્તઇ ॥

દશ્ નેતુ, એનું પુલઅ, ણિઅક્ક, ને અવક્ત થાય છે; પદ્યતિનું પુલઅ, ણિઅક્ક, અવક્ત થાય છે.

શકેસ્તરવઅતીરાઃ ॥ ૭૦ ॥

શક્તૌ શક્તૌ । અસ્ય ધાતોઃ તર વઅ તીર ઇત્યેત આદેશા ભવન્તિ ॥

તરઈ । વઅઈ । તીરઈ ॥

શક્ શક્તુ, એ ધાતુના તર, વઅ, ને તીર એ આદેશો થાય છે; શક્તોતિનું તરઈ, વઅઈ, ને તીરઈ થાય છે.

શેપાણામદન્તતા ॥ ૭૧ ॥

શેપાણાં છુપ્તાનુવન્ધાનામદન્તતા ભવતિ ॥

ભમઈ । ઘુંવઈ ॥

બાધીના ધાતુઓના અનુબંધો શેપાય છે ને ધાતુઓ અદાશન્ત થાય છે. અમુનો અનુબંધ ષ લોપાર્ધ અમ ષર્ધ ભમઈ થાય છે, ઘુંવિનું ઘુંવઈ થાય છે

इति वररचिकृते प्राकृतप्रकाशे धात्वादेशपरिच्छेदोऽष्टमः ॥

अथ नवमः परिच्छेदः ॥

निपाताः ॥ १ ॥

અધિકારોઽપ્યમ્ । વક્ષ્યમાણા નિપાતસંજ્ઞકા^૧ વેદિતવ્યાઃ । સંસ્કૃતાનુસારેણ નિપાતકાર્યં વક્તવ્યમ્ ॥

આ અધિકારાન્યત્ર છે આ પરિચ્છેદમાં દેવવાશે તે નિપાતસંજ્ઞા-વાળા સમન્વા નિપાતનું દાર્થ સંગૃહીતને અનુસરી કહેવું

हुं दानपृच्छानिर्धारणेषु ॥ २ ॥

હું' इत्ययं शब्दो दानपृच्छानिर्धारणेऽर्थेषु' 'निपातसंज्ञो भवति ॥

दानે યથા । હું' ગેળ્હ અપ્પણો જીઅં । પૃછાયામ્ । હું' સાહસુ સન્માવં ॥ નિર્ધારણે । હું' હુવસુ તુળ્હિકો ॥ હું' ગૃહાણાત્મનો જીવમ્ । હું' કથય સાધુસુ સન્નાવમ્ । હું' ભવ તૂળીકઃ ॥

હું' એ શબ્દ, દાન કરવું, પૂછવું, ને નિર્ધારવું, એ અર્થોમાં નિપાત-
મંજા પામે છે, દાનના અર્થમાં હું' ગેળ્હ અપ્પણો જીઅં (હું' ગૃહાણાત્મનો
જીવમ્)-હા, તારે પોતાનો શ્રવ લે; પૂછવુંના અર્થમાં હું' સાહસુ સન્માવં
(હું' સાધુસુ સન્નાવમ્)-હે, સાધુને વિષે સદ્ભાવ ? નિર્ધારણના અર્થમાં
હું' હુવસુ તુળ્હિકો (હું' ભવ તૂળીક)-હું (નહીં જરૂર) થૂપ થા

विअवेअ अवधारणे ॥ ३ ॥

विअवेअ इत्येतावधारणे निपातसंज्ञौ भवतः ॥

एवं विअ । एव वेअ । एवमेव ॥

વિઅ ને વેઅ એ બે, નિશ્ચયના અર્થમાં નિપાતસંજ્ઞા પામે છે, एवं
વિઅ કે एवं વેઅ એટલે એ પ્રમાણેજ.

ओ सूचनापश्चात्तापविकल्पेषु ॥ ४ ॥

ओ इत्ययं शब्दः सूचनापश्चात्तापविकल्पेषु निपातसंज्ञो भवति ॥

ओ चिर असि ॥ गायामु द्रष्टव्यः ॥

- ઓ એ શબ્દ, સૂચના, પશ્ચાત્તાપ, અને વિકલ્પના અર્થોમાં નિપાત-
મંજા પામે છે ઓ ચિર અસિ, એ નિપાતનો પ્રયોગ ગાયાઓમાં જોવે.

इरकिरकिला अनिश्चिताख्याने ॥ ५ ॥

इरकिरकिल इत्येते शब्दा अनिश्चिताख्याने निपातसंज्ञका भवन्ति ॥

પેક્ષ્વ ઇર તેણ હદો । અજ્ઞ કિર તેણ વવસિઓ । અં કિલ
સિવિગઓ ॥ પ્રેક્ષસ્વ કિલ તેન હતઃ । અચ કિલ તેન વ્યવસિતઃ ।
અયં કિલ સ્વપ્નઃ ॥

હર, કિર, અને કિલ એ શબ્દો અનિશ્ચિત કહેવુ એ અર્થમાં નિપાત-
મંગા પામે છે, પેક્ષ્વ ઇર તેણ હદો-એ, કદાચ તેનાથી હણાયો, અજ્ઞ
કિર તેણ વવસિઓ-આજ કદાચ તેણે વ્યવસાય કર્યો, અં કિલ સિવિગઓ-
આ કદાચ સ્વપ્ન છે

હું કશુ નિશ્ચયવિતર્કસંભાવનેપુ ॥ ૬ ॥

હું કશુ હત્યેતૌ નિશ્ચયવિતર્કસંભાવનેપુ નિપાતસંજ્ઞકૌ ભવતઃ ॥

હું રક્ષસો । ગરુઓ કશુ મારો ॥ હું રાક્ષસઃ । ગુરુઃ સ્વહ
મારઃ ॥

હું ને કશુ એ, નિશ્ચય, વિતર્ક, અને મંભાવનાના અર્થમાં નિપાત-
મંગા પામે છે, હું રક્ષસો-નથી રાક્ષસ છે, કે વ્યાપ્ત રાક્ષસ હશે, ગરુઓ
કશુ મારો-ખરેખર, ધણો ભાર છે, કે કદાચ ધણો ભાર હશે

ખવરઃ કેવલે ॥ ૭ ॥

ખવર હત્યયં શબ્દઃ કેવલેર્જ્યે નિપાતસંજ્ઞો ભવતિ ॥

ખવર અર્ણ ॥

ખવર એ શબ્દ, કદાચના અર્થમાં નિપાતમંગા પામે છે; ખવર અર્ણ-
કદાચ અર્ણ છે

આનન્તર્યે ખવરિ ॥ ૮ ॥

ખવરીત્યય શબ્દ આનન્તર્યે નિપાતસંજ્ઞો ભવતિ ॥

ખવરિ ॥

ખવરિ એ શબ્દ, આનન્તર્ય-સાગધુર પડી એ અર્થમાં નિપાતમંગા
પામે છે.

કિળો પ્રશ્ને ॥ ૯ ॥

કિળો હત્યયં શબ્દઃ પ્રશ્ને નિપાતસંજ્ઞો ભવતિ ॥

કિળો ધુવ્વસિ । કિળો હસસિ ॥ કિં નુ ધૂયસે । કિં નુ હસસિ ॥

કિળો એ શબ્દ, પ્રશ્નના અર્થમાં નિપાતમંત્રા પામે છે; કિળો ધુવ્વસિ-શા માટે ધૂવ્વે છે ? કિળો હસસિ-શા માટે હસે છે ?

અવ્વો દુઃખસૂચનાસંભાવનેષુ ॥ ૧૦ ॥

અવ્વો હત્યયં શબ્દો દુઃખસૂચનાસંભાવનેષુ નિપાતસંજ્ઞો ભવતિ ॥

દુઃખે । અવ્વો કજ્જલરસરંજિણિં અચ્છીહિ ॥ સૂચનાયામ્ । અવ્વો અવરં વિઝ । સંભાવને । અવ્વો ણમિવ અત્તું ॥ અહો કજ્જ-
લરસરંજિતાભ્યામક્ષિભ્યામ્ । અહો અપરમિવ । અહો એનમિવાત્તુમ્ ॥

અવ્વો એ શબ્દ, દુઃખ, સૂચના, ને સંભાવનાના અર્થમાં નિપાતમંત્રા પામે છે, દુઃખના અર્થમાં-અવ્વો કજ્જલરસરંજિણિં અચ્છીહિ-ઓહો, કજ્જળના રસથી રંગાયથી આખો વડે; સૂચનાના અર્થમાં-અવ્વો અવરં વિઝ-ઓહો, જાણે ખીજી, મંભાવનાના અર્થમાં-અવ્વો ણમિવ અત્તું-ઓહો, જાણે એને ખાવાને

અલાહિ નિવારણે ॥ ૧૧ ॥

અલાહિ હત્યયં શબ્દો નિવારણે નિપાતસંજ્ઞો ભવતિ ॥

અલાહિ કલહલેસેણ । અલાહિ કલહવંધેણ ॥ અલં કલહ-
લેસેણ । અલં કલહવંધેણ ॥

અલાહિ એ શબ્દ, નિવારણ-બસ, એ અર્થમાં નિપાતમંત્રા પામે છે, અલાહિ કલહલેસેણ-વેશ પશુ કટખાથી બસ-વેશ પશુ કટખો ન કરવો, અલાહિ કલહવંધેણ-કટખાના બધથી બસ-કટખાના બધનથી દૂર રહે।

અહ વલે સંભાપણે ॥ ૧૨ ॥

અહ વલે હત્યેતૌ શબ્દૌ સંભાપણે નિપાતસંજ્ઞૌ ભવતઃ ॥

અહ મૂલં પ્રસૂતઃ । વલે કિં કલેસિ અવલે ॥ અપિ મૂલં પ્રથુપ્યતિ ।
વલે કિં કલયસિ અવલે ॥

અહ અને વલે એ શબ્દો, સંભાપણના અર્થમા નિપાતપ્રત્યા પામે છે.
અહ મૂલ પ્રસૂતઃ—શુ મૂળ પ્રસૂત છે? વલે કિં કલેસિ અવલે—હે અવળા,
તુ શુ વિચારે છે?

ળવિ વૈપરીત્યે ॥ ૧૩ ॥

ળવિ હત્યયં શબ્દો વૈપરીત્યે નિપાતસંજ્ઞો ભવતિ ॥

ળવિ તદ્દ પદસદ્ ઘાલા । વિપરીતં તથા મદસતિ ઘાલા ॥

ળવિ એ શબ્દ, ઉલટાપણના અર્થમા નિપાતપ્રત્યા પામે છે, ળવિ
તદ્દ પદસદ્ ઘાલા—ઉલટી, બાળા તેની રીતે હસે છે.

સૂ કુત્સાયામ્ ॥ ૧૪ ॥

સૂ હત્યયં શબ્દઃ કુત્સાયાં નિપાતસંજ્ઞો ભવતિ ॥

સૂ સિવિળો ॥ ધિક્ સ્વમઃ ॥

સૂ એ શબ્દ, નિન્દાના અર્થમા નિપાતપ્રત્યા પામે છે; સૂ સિવિળો—
સ્વમને ધિકાર છે.

રે અરે હિરે સંભાપણરતિકલહાક્ષેપેષુ ॥ ૧૫ ॥

રે અરે હિરે હત્યેતે શબ્દાઃ સંભાપણરતિકલહાક્ષેપેષુ નિપાતસંજ્ઞા
ભવન્તિ યથાસંખ્યમ્ ॥

રે મા કરેહિ । ણાઓ સિ અરે । દિટ્ઠો સિ હિરે ॥ રે મા કુરુજ્જ L
નાગોઽસિ અરે । દિપ્પોઽસિ હિરે ॥

રે, ઓરે, ને હિરે એ શબ્દો, મંભાપણુ, રૂતિક્ષલ્લ, ને આક્ષેપ (શકા) —
ના અર્થમાં ક્રમે નિપાતમણા પામે છે, રે મા કોરેહિ અરે ન કરે, નાઓ
સિ ઓરે-અરે તું નાગ છે; વિટ્ટો સિ હિરે-શુ તને ખતાવ્યું છે ?

મિવમિવવિઆ ઇવાર્યે ॥ ૧૬ ॥

મિવ મિવ વિઆ ક્યેતે શબ્દા ઇવાર્યે નિપાતસંજ્ઞકા ભવન્તિ ॥

મગણં મિવ । મગણં મિવ । મગણં વિઆ કસણં ॥ મગનમિવ

કૃષ્ણમ્ ॥

મિવ, મિવ, ને વિઆ એ શબ્દો, ઇવ-એવા-ભણેના અર્થમાં નિપાત-
મણા પામે છે, મગણં મિવ । મગણં મિવ । મગણં વિઆ કસણં-મગનના
એવા કૃષ્ણને

અજ્જ આમન્ત્રણે ॥ ૧૭ ॥

અજ્જ ક્યેત્યં શબ્દ આમન્ત્રણે નિપાત્યતે ॥

અજ્જ મહાણુભાવ કિં કરેસિ ॥ અહો મહાણુભાવ કિં કરોપિ ॥

અજ્જ એ શબ્દ, આમન્ત્રણના અર્થમાં નિપાતમણા પામે છે, અજ્જ
મહાણુભાવ કિં કરેસિ-અહો મહાપ્રતાપી પુરુષ ! શુ કરે છે ?

શેપઃ સંસ્કૃતાત્ ॥ ૧૮ ॥

વક્તાદન્યઃ શેપઃ । પ્રત્યયસમાસતદ્વિતલિદ્ગવર્ણકાર્યાદિવિધિઃ
શેપઃ સંસ્કૃતાદવગાન્તલ્પઃ । ક્ષદ્ગ્રન્થવિસ્તરમયાન્ન દર્શિતઃ ॥^૧

ઉક્તયી અન્ય તે શેપ પ્રત્યય, મગાસ, તદ્વિત, વિગ, વાર્યુકાર્ય આદિ
વિધિ તે શેપ; એનું જ્ઞાન મેન્દ્રીત ઉપદયી મેળવવું. આદિ ગ્રન્થનો વિસ્તાર
અવાના ભયથી દર્શાવ્યું નથી

કિં વરસચિહ્ન પ્રાકૃતપ્રકાશે નિપાતસંજ્ઞાવિધિર્નામ નવમઃ
પરિચ્છેદઃ ॥

લાખા સમયથી ધારેલું કાશી.

(પ્રા. અતિશુભશકર કમળાશંકર ત્રિવેદી,
એમ એ, એલ એલ બી)

(ચાતુ ૫ ૫૩ ૪ ૧૪૫)

અયોધ્યાથી હરદ્વાર—અયોધ્યાથી અમારે હરદ્વાર જતું હતું આ ટપ્પો ધણો મોટો હતો સાજો છ વાગતે અમે અયોધ્યાથી નીકળ્યા ને રાત્રે નવે લકનૌ જઈ પહોંચ્યા ત્યાંથી બે કલાક રહીને ગાડી બદલવાની હતી

લકનૌ સ્ટેશન ધણુજ મોટું છે રાત્રે તો તે એવું મોટું લાગતું હતું કે વાતજ ન કરી પેંદ્રફોર્મોની પણ એકદમ સમજણ પડે તેવું નહોતું અમે પેંદ્રફોર્મની ઉપરજ પડી રહ્યા જે અયોધ્યા ગાડી બદલી બેસવાનું હતું ત્યાં જઈને અમારો પડાવ કયો ત્યાં અધાઈ વોર હતું. કોઈ ઠગવિદ્યા વાપરી જાય તોએ સમજાય ને પકડાય તેમ નહોતું. બહાર જવામા માલ નહોતો વચમા બે કલાક હોવાથી અમે લકનૌના સ્ટેશન માસ્તરને જઈને મળ્યા તેની પાસે જતાંજ પા કયાક નીકળી ગયો લાણુ પેંદ્રફોર્મ ને તેને છેડે પૂત હતો તે ઝોળગી દૂર સુધી ગયા પછી મુખ્ય સ્ટેશન આવ્યું ત્યાં બધા અધિકારીઓની ઓફિસો હતી સ્ટેશન માસ્તરને અમે મળ્યા ને તેને સમજાવી ડબ્બા રિઝર્વ કરાવવાની ગોઠવણુ કરી તેણે હા તો પાડી પણ “જગ્યા દશે તો મારો ટિકિટ કનેક્ટર બચાવ્યા કરી આપશે” એવો ઉત્તર આપ્યો બીજા આપી પણ શો શકે ? ગાડી આવી તો તેમા બેઈએ તેટલી બીડ હતી અમારી ટિકિટો કનેક્ટરની હતી તોએ જગ્યા નહિ મગે એમ લાગનાથી અમે નિરાશ થયા ઝોચીતો ગાર્ડની પાસેતો એક ડબ્બો ખાલી થયો સ્ટેશન પરના ગમે તે કોઈ કારકૂને આવી અમને તેમાથી બે ખાના કાઢી આપ્યા ને તે પર રિઝર્વના કાર્ડ પણ લગાડી દીધા ડબ્બો લાગ્યો હતો જગ્યા ઘણીજ ખાલી રહી અમારા સિવાય માત્ર એકજ બીજા માણસ તેમા બેઈલો હતો, અમને આનંદ થયો જે સ્ટેશન વિશે અમને ખીલકુલ સારી આશા નહોતી ત્યાંથી અમે ચારામમા ઉપડ્યા.

હવેના મુલકમાં મોગની બીતિ વિશેષ છે. અમારી પાસેના ડબ્બાઓ એક ગુજરાતી હતો તેણે એ પાસના શઠ લોકોની કંઈ કંઈ વાતો કહી

ચાલતી ગાડીએ બહારથી અંદર આવી માલ ચોરી તે લેકિ પલાયન થઈ શકે છે અમારામાના કેટલાક બ્રમ્હ રહ્યા. બારને સુમારે રસ્તામાં ભારે વાવાઝોડુ થયું. પવન વધતાં વધતા એટલો વધ્યો કે ગાડીનાં બારણાં બંધ હોવા છતાં પણ ગાડીની અંદર ધૂળની ટુપિ થવા માંડી. ધૂળથી ગાડી ભરાઈ ગઈ; અધાડું થઈ ગયું. પવનનાં વેગથી ગાડી ચાલતી બંધ થઈ ગઈ. ત્યાર ઉભેલી ગાડીને પણ પવન ઉછાળી નાખવા લાગ્યો ગાડી ઉઠીજ થઈ નય એવા ચિન્નો જણાવા માંડ્યાં પવનનું આવું ભારે તોફાન આ પાસ અમે નેયુજ નથી રસ્તા પરનાં ઝાડો ને તાર પણ જમીનદોસ્ત થઈ જવા માંડ્યા એશનોની વચ્ચેનો તારનો સંબંધ પણ બંધ થઈ ગયો. સુમારે કલાક પવનના તોફાનને અંતે વરસાદનું ભારે ઝાપડું આવ્યું ત્યાગેજ ત્યા શાન્તિ થઈ શાન્તિ થયા પછી પણ ગાડી આગળ વધી શકે તેમ નહોતું કારણ કે પવનથી વૃક્ષો લાઇન પર પડ્યા હતા ત્રણેક કલાકને અંતે ધીમે ધીમે ગાડી આગળ વધી અપેરે બાર વાગતે લુકસર પહોંચવાને બદલે લગ-લગ ચાર વાગતે ત્યાં પહોંચ્યાં ગાડી બદલી હરદ્વારની લાઇનમાં અમે દાખલ થયા. સાંજે છને સુમારે અમે હરદ્વાર પહોંચ્યાં.

હરદ્વાર:—ચોરીસ કલાકની મુસાફરી કરી, જંકશનો બદલી બદલી, તોફાનનો ટડવો અનુભવ કરી અમે બધાંજ અતિશ્રાન્ત થયાં હતાં હરદ્વારમાં ઘાટ પરની સાડાપાય ભૈયાની પડયાગીરી નીચેની ધર્મશાળામાં અમે મુકામ કર્યો. ધર્મશાળાની સામેજ ગગાઈનું પાણી ખગખગ પ્રખળ વેગમાં વહ્યું જતું હતું ધર્મશાળા ને નદીની વચ્ચે ત્યાંનો ઘાટ હતો આ ઘાટ જાણે લાગ્યા ને પહોળા પત્થરના ચોક જેવો હતો. તે ધણે લાખે સુધી પહોંચતો હતો. નદીની પેલી પાસ દિમાદિની ટેકરીઓનાં દર્શન થતાં હતાં. માત્ર દેખાવથીજ અહિં આંખ ઠરે તેવું હતું

ગાડીનો થાક આનથી અમે બધાંએ દૂર કર્યો ગગાનો પ્રવાહ અહિં એટલો જલદીથી નય છે કે તેમાં ઘુટણથી વધારે પાણીમાં લાગેજ કાઈ જમો રહી શકે છે માણસ ને તજાચો તો તેની પાછા આવવાની આશાજ ન રાખવી. પાણી એવું ઠંડું હોય છે કે પ્રથમ પગ મૂકતાં દિમ્બ ચાલતી નથી. ભગ ઉનાળામાં પણ નહાતાં ટાક વાય છે. તોપણ એક વાર આખું શરીર અંદર બોલ્યું કે ફરી બહાર નીકળવાનું મન થતું નથી.

હરદ્વાર.

ગિરિરાજના તલમા વસ્યુ નાનું મનોરમ ગામડું,
 હરતુ નહિ આનંદનું એ દ્વાર અહિં વિકસી રહ્યું,
 તુજ સ્વચ્છતા શોભા મનોહર શીતતામાં લુપ્ત છે,
 ભાવિક મનુષ્યની ભક્તિ જોતા મુગ્ધ થુ વર્ષુન કરે. ૧
 તુજ પાર્શ્વમા ખળખળ વહે જલ માત ગંગા સરિતના,
 તુજ ઘાટને આલિંગતા સપ્તેમ નિરાદિન હર્ષમાં,
 ઘર્ષ લોક તવ સાનિધ્યમા મંસારના દુખ શામતાં,
 કઈ સાધુ સન્તો સતત નિજ આવાસ અર્થે આવતાં ૨

x

x

x

અહિં જો કપાંએ નદજલપલે તે બુદ્ધકરું,
 રહે તોએ અન્તે રુદન કરવા સ્નાન ગમતુ;
 અહિં જો કપાંએ કંઈ કંઈ તણા વસ્ત્ર ઉઢે,
 ફોડો ફોડો જલો જલ ઉર વિગે ગધ વિચરે. ૩
 પછે પેલા સર્વે જન જઈ કુશાવર્ત-ઉદ્ધે,
 કરે શાં નદાવાને બરફજલમાં પાદ ધરીને,
 પછે વારમધ્યે ત્વરિત વાજળીતુલ્ય સરતી,
 તણાતી સ્વચ્છદે નવમ ઘર્ષ તે નાવ દીસતી ૪
 પછે સામે જો જો હિમગિરિતણી ટેકરા પરે,
 ફરી છે મધ્યાદ્ને વિજળીચમકે તે જલધરે,
 પછે અંધારું જો શિર પર અહિં સૂર્ય ધગતો,
 અદા વર્ષાહિલી-નદજલતુલો રંગ ફરતો. ૫

x

x

x

ક્ષણે ક્ષણે જે નવતા ધરે છે,
 તે માત્ર છે રૂપ સુરમ્યતાનું,
 કહ્યું જો જો કહ્યું સત્ય નિશ્ચયે,
 આ સ્થાન છે જિન્ન નીનતાનું. ૬

x

x

x

ધવસ અવસ મીઠુ શુદ્ધ આ વારિ તાકે,
 અવસ, નવસ અર્પે દિવ્ય આનંદ ઝેતુ;

અહીં સલિલ સોહે દેખતા કુચ્છ જેવું,
વનિલ અનિલ વેગે વેગથી દોડ્યુ જાતું.

૭

x x x
અહા આ વારિ શું નિશ્ચિત વહે સ્વેત વિમળાં,
હિમાદ્રિથી ગેખ્યા સરસર સરે વેગથી ભર્યા, ?
નહીં તે ગેખ્યા, ગિરિકુહરનાં સિન્ધુ જલ આ,
સરે છે વેગથી જગતતલને શીત કરવા.

૮

x x x
શીત આ વારિમા જોઉં, શીતતા મૂર્તિમાન છે;
શાન્તિ ને શુદ્ધતા જોઉં, દાર કૈલાસ આજ છે.

૯

પહેલેજ દિવસે જે જતાં વાસ્તે અમે આનંદ કર્યું તેથી એક પ્રકાર-
નો આનંદ ને એક પ્રકારનો ખેદ મળે. આનંદ બરફ જેવા ઠંડા, સ્વચ્છ,
ને વેગવાળા પ્રવાહમાં નહાવાનો હતો ખેદ એ હતો કે એ અજો અમે
પ્રવાસને અન્તે ગયા તેથી વધારે રહેવાય તેમ નહોતું. છતાં અમે બેને
બદલે ત્રણ દિવસ ત્યાં રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો.

બીજે દિવસે સવારે હરની પીઠી આગળ વિધિપુર સર આનંદ કરવા
ને આનંદનું દર્શનનો લાભ લેવા ગધા નીકળી પડ્યા હરની પીઠી અમારા
મુકામથી નજીકજ હતી અમે પણ ઘાટ પરજ હતા ત્યાં જોઈએ ત્યાંથી
નદી, પહાડ, ને સ્વચ્છ ઘાટની સપાટી સિવાય અન્ય કશું જોવાનુંજ
નહોતું દિવ્ય આનંદ સિવાય અહિં બીજું અનુભવવાનુંજ નહોતું મુકામમાં
બેઠાં આનંદ, હરતાફરતા આનંદ, નહાનાધોત્તા આનંદ, દર્શન કરતા આનંદ-
એમ જીવન અત્ર આનંદમયજ હતું એ આનંદ હરની પીઠી આગળ નહાયા-
થી વિશેષ વધ્યો નહાવાને માટે ત્યાં ઠીક ગોઠવણ કરવામા આવી છે
પાણીને ઘેરી લેવામા આવ્યું છે, ને ઘાટ મંદિરની આથમાજ બાંધવામાં
આવ્યો છે આ સ્થળે પાણીનો વેગ ઓછો રહે છે ને નહાનારા કંઈક
સ્વસ્થતાથી નહાઈ શકે છે. પાણી તો એવું સ્વચ્છ ને પારદર્શક રહે છે કે તે
વિશે વર્ણન કરતું અશક્ય છે શીતલતા બરફથી પણ વધારે રહે છે આસ-
પાસનો કુદરતી દેખાવ ત્યાં જાઓ ત્યાં એકમેકથી અદિઆતો જોવામાં
આવે છે. આકાશ ધણુખંડ વાદળાંથી આચ્છાદિતજ, અમે જોયું. રાજ

વરસાદ પણ ધણખરૂં ખરેખર અમે મોડા પડ્યા હોવાથી વરસાદ વિશેષ પડી ગયો હતો, તેથી ગંગાનું નીર સહેજ મલિન થયું હતું, તેમજના તે સ્વચ્છ લાગતું હતું તો માર્ચએપ્રિલમા એ પાણી કેવું સ્વેદુ દશે એનો ખ્યાલ કરો. દરની પીંડી આગળ સ્નાન, દર્શન, વગેરે કરી અમે કુશાવર્ત ધાટ પર ગયા ત્યાં પાણી ખુદ્દલ વહુ ચાલ્યું જાય છે, એટલે વેગનું પૂછવું શું ? એક દાગળનો કકડો પાણી પર નાખવો ને પછી તેવું કે તે ડેટનો જલદીથી તણાઈ જાય છે એક પળમા તો તે અદૃશ્ય થઈ જાય છે નહાવામા નાદાની કરી બ્રહ્માચાર્યમા બે પાણીમા ઉગા ઊતર્યા તો દોઈની મગદૂર નથી કે આપણે ત્યાં જ્યાંય કંઈ શેરે માણસ ક્યાએ ખેંચાઈ જાય તેની સમજણ પણ નહિ પડે કુશાવર્ત ધાટ પર સાકરો બાવેલી છે તે પકડીને નહાવાનું કારી શકે છે આખો દહાડો નહિ નહાવું એવો મદનપ હોય છતાં તીર પર ગયા કે નહાયા વિના રહેવાતુંજ નથી એ તે ન્યગની મોહકતા છે, ને જ્યાર નહાઈએ ત્યાં પરિણામે આનંદ સિવાય બીજું કશુંજ મળતું નથી મને તો એમજ થયું કે

“ જગત પરની જગતો તે વિનુત થઈ જાને,
જીવનપથના કાગો દૂરે નિરૂપ સદા થાને
ધવળ જળને તીરે ગમે ! વમુ તટપાર્શ્વમા
સુખદ સ્થળમા લેહે સેવુ સમાગમ સન્તાના

આ વિરમ્તનાનું બીજા માનમા નહોતું, પણ તે સ્થળમા હતું જાદુ ગરની લાકડીની અસર જાય કે વસ્તુઓ હતી તેવે ને તેવી રહે છે તેવીજ રીતે હું તો પાઠો એનો એજ છું છતાં દાણભર ત્યાં માણસને વૈનજ્ય ઉત્પન્ન થયા વિના બા-નેજ રહે છે હજી પણ તે તે ન્યગો જ્યારે સાભર છે ત્યાં કંઈ દિવ આનંદ થાય છે ને મનને શાન્તિ મળે છે દોઈપણ જાતના ઉદ્વેગની તે સ્થળે આશાજ ન રાખવી એ દિવ્ય પ્રદેશ, એ સ્થળ આનંદનીજ હેલી ક્યાં કરે છે એ સર્વિતા જસ વિસ્મૃતિની સર્વિતા છે, તેમા સ્નાન કરો ને તેનીજ સાથે તમાન શારીરિકની સાથે માનસિક દુઃખો તમે ટેટતો સમય તો જીવવાનાજ

બીજે દિવસે સવારે અમે કનખલ ગયા ત્યાં જવાનો રસ્તો સાફ ને સીધો છે તે સુમારે ત્રણચાર માફલ દુ- છે ત્યાં પણ કુદનતની લીલા

આવેલી હોય છે, અને સગલગ દરેકમાં કઈક અદ્ભુતપણુનો અથવા અમત્કારનો મંબધ જોડાયેલો હોય છે સૃષ્ટિના સામાન્ય વ્યવહારમાં જે બીનાઓ જોવામાં આવે છે તેના કસતા કઈક વિરુદ્ધ અથવા વિશેષ પ્રકારની બીના, જેનો કાર્યકારણમંબધ બાણુવામાં ન આવ્યો હોય અથવા સામાન્ય બુદ્ધિથી જોડવો અશક્ય થઈ પડે એમ હોય, તેને અદ્ભુત બનાવ અથવા અમત્કાર કહેવામાં આવે છે આવા દેખીતા વિરોધવાળો અથવા વિશેષતાવાળો અશ દત્તકથામાંથી દૂર કરતાં જે બાકી રહે તેને ઐતિહાસિક સત્ય તરીકે માનવામાં આવે છે દૂર કરેલા ભાગ પરથી પણ તે સમયના જનસમાજની પરિસ્થિતિનો કેટલોક ઇતિહાસ મળી આવે છે, પણ એ એક જુદીજ બાબત છે એ ઇતિહાસ જનસમાજનો છે, પણ બનેલા બનાવનો નથી.

એક તરફથી આવા પાઠોમાં ઐતિહાસિક સત્યો સાથે દંતકથાની ગડબડ થવાનો જેવો મંબધ રહે છે, તેવાજ બીજી તરફથી દત્તકથા કહેલીજ ન જોઈએ એમ થવાનો પણ ડર રહે છે એ બેમાંથી એક પણ ન થવું જોઈએ, અને ઇતિહાસ તથા દંતકથાને કટલે અંશે એક અને કટલે અંગે ભિન્ન ગણવા તે સમજવું જોઈએ, એ ઉપરના દૂંક વિવેચનનો હેતુ છે.

આવા પાઠોના સંબંધમાં એક બીજી બાબત પર પણ શિક્ષકવર્ગનું લક્ષ્ય ખેંચવા જેવું છે તે એ કે આ જીવનચરિત્ર શિક્ષક પાસેથી સમજાયા પછી વર્ગમાંના જે યોગ્યધણા વિદ્યાર્થીઓને પણ એ કવિનાં કાવ્યો વાચવાની ઉત્સુકતા અથવા આતુરતા ન થાય તો એમજ સમજાય કે પાઠ જોઈએ તો સફળ થયો નથી. 'નાગરિક અથવા દેશજનનના ધર્મ' વિષેનો પાઠ વાંચી નાગરિક અથવા દેશજનની મુખ્ય ફરજો શી છે તે જન્મપર્યંત હૃદયમાંથી જુલામ નહિ એની છાપ વિદ્યાર્થી પર પડે નહિ લાંસુધી શિક્ષકે મંતોય માનવો વ્યર્થ છે 'કર' વિષેનો પાઠ સમજાવી રહ્યા પછી કર એ એક આપણા મંરક્ષણના બદલામાં ન્યાયની રીતે લેવાતો આપણા દ્રવ્યનો હિસ્સો છે, એવું દરેક વિદ્યાર્થીના સમજવામાં બરાબર આવ્યું છે એમ ખાત્રી કરવાનું કોઈ શિક્ષકના મનમાં ન આવે તો તેનો શિક્ષણમંબધી આદર્શ બહુ નીચો છે એમજ કહેવું પડશે એજ પ્રમાણે બીજા સર્વ પ્રકારના પાઠોના મંબધમાં કહી ચકાય. પણ કવિના જીવનચરિત્રના મંબધમાં એટલું વિશેષ કદીએ તો આવે કે જે હૃદયસરોવરમાંથી કવિતાસરિત્ત વહે છે તે સરો-

વરની સુદસ્તાનો ખ્યાલ આપીનેજ નહિ અટકતા શિષ્યમા એની પણ જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન કરી જોઈએ કે તેમાથી નીકળનારી સ્વરિત રમણીયતા પ્રગટાવતી પ્રગટાવતી ક્યા ક્યા પ્રદેશોમાથી વહે છે, નીરસ જૂમિનેકેની રીતે રસાળ બનાવે છે, કૃષ્ણરૂપને કેરી રસમય બનાવી દે છે, તટનિવાગી આશ્રિત પશુપક્ષીઓને કેવો કદ્યોલ કરાવે છે, *રોગમ્મલ પુરુષને જમપાનમાત્રથી કેવા નીરોગ બનાવે છે, અને તીર્થજીવિવાળા વિશુદ્ધ આત્માને કેવાં શાંતિ તથા આનન્દ બક્ષે છે ! સાહિત્ય તરફ પ્રેમદષ્ટિથી નિહાળતા શિષ્યવલુ એજ સાહિત્યના અથવા બાષાના શિક્ષણનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે

મુસદ્દી-અ-મુત્સદ્દી=કારકુન, લખનાર, તે પરથી રાજનીનિગ

ઉર્ફ—અ. ડરફ=જનજીવુ=ખીજે (ઓળખાવનાર) નામે

ચરિત્ર=આચરણ, કરેલાં કાર્યો, જેનું પુરાણાદિમા વર્ણન આપ્યું છે તે

નિવાહ-અંતઃકૃતમા વિવાહનો અર્થ સમ થાય છે, પણ ગુજરાતીમા કાયા સમને એટલે સમ પહેલાં વાગદાનથી થયેલા મંબંધને 'વિવાહ' કહે છે. એનેજ કટવાક વેવિરાળ અથવા વેસવાળ પણ કહે છે. વિધિ-પૂર્વક સખ પછીથી થાય છે, તે પાકુ સખ.

માતાનો દેહ પડ્યો-માતા મરણ પામી.

સાધુસંતોનું તાન લાગ્યું હતું-સાધુમંતોમા મન લાગી રહ્યું હતું અથવા ચિત્ત પરોવાઈ રહ્યું હતું

વધ-સંઘયસ્=ઉંમર

ભારે પડ્યું-ઓળખપ સાચુ.

આવેશમાં=ક્રોધના જુરસામાં.

શુદ્ધ=સાચી.

રાહવાસ (સંસદ=સાથે + વાસ=રહેવું તે)=સમાગમ

મહોદલામાં-દેવીના મહાસ્થાન. મં મહાસ્થાનમાં, શેરી

મજેવડીને દરવાજો-જૂનાગઢથી ઉત્તરે મજેવડી કરીને ગામ છે તે તરફ જવાને દરવાજો.

*ખનિજ દ્રવ્યવાળા જળથી રોગો દૂર થાય છે એ વાત પ્રસિદ્ધ છે.

આખરનું ધર--હેલ્થે ન્યા આવી રહ્યા હતા તે ધર.

કુટુંબવિસ્તાર--સંઘ કુટુંબ + વિસ્તાર=વશનો ફેલાવો જેને છાંદરાંછેયા હોય તે કુટુંબવિસ્તારવાળા કહેવાય છે.

અખાડો--સંઘ અક્ષ + વાટ=જુગારનું અથવા યુદ્ધનું મ્યાન અર્થે સાધુઓના મઠ જેવો અર્થ છે.

વીરબળા--સંઘ વિહન્યના=ખેદ, દુઃખ

સીમંત--(સંઘ સીમંત=સેથો)=ગર્ભવંતી થયા પછી મોથે, છટું અથવા આઠમે મામે કરવામાં આવતા આર મરકારમાનો એક

ક્રિયાપાણી--ધાર્મિક તથા વ્યાવહારિક ક્રિયાઓ

ચિત્તવેદક ચિત્ર=ચિત્તને વીંધી નાખે એવા, મનહન્ય કે કરણા ઉપજાવે એવા રાખ્દમાં બ્યાન

ભલું શ્રીગોપાળ--સાર થયું કે મસારનો ફાંસો દૂર થયો; હવે પરમાત્માનું ભજન સુખેથી ર્ધ વિદ્ય વગર કરીશું.

આ ઉપરથી એવું અનુમાન નહિ કરી શકાય કે તરસિદ મહેતાને સ્ત્રી સાથે અણુબનાવ હોવો જોઈએ, અને તેથી તેના મનુષ્યની તે રાહ જોતા દશે સામાન્ય રીતે ભક્તજનોએ એવો સિદ્ધાંત 'બાધેલો' જોવામાં આવે છે કે ઈશ્વર જે કંઈ કરે છે તે સારા માટેજ કવિએ પોતાની સ્ત્રીના મરણમુખમાં પણ એ સિદ્ધાંત ઉતારી સાસારિક પુરુષોથી કુટુંબમ ગણાતા એ બનાવનો પણ સારા રૂપમાં અર્થ કરી ગાયું છે કે હવે સુખેથી શ્રીગોપાળનું ભજન કરીશું, કારણ કે પ્રેમી ભક્તને સાસારિક સ્ત્રીપુત્રાદિ તરફ આવશ્યક સક્ષ આપવા જોઈથી ચિત્તવ્યવેશ પણ પ્રભુ તરફની અખંડિત શ્રેમધારામાં વિશેષ કરનારી લાગે છે.

હરિકીર્તન--ઈશ્વરનો મહિમા ગાવો તે.

ઈશ્વરની લીલા--ઈશ્વર જે કાર્યે કરે છે તેને ભક્તજનો કીડા અથવા લીલા કહે છે.

કૃષ્ણના અવતારનું મહત્ત્વ સ્વીકારેલું છે--કૃષ્ણના અવતાર તરફ જુદા જુદા પુરુષો જુદી જુદી દૃષ્ટિથી જુએ છે. કેટલાક કૃષ્ણમાં રાજનીતિમાં કુશળ એક ઉત્તમ રાજાનો આદર્શ જોઈ રહ્યા છે, કોઈ બીજાએ એજ ચરિત્રમાં આધ્યાત્મિક તત્ત્વોનું દર્શન કરી રહ્યા છે. ત્રીજો

વર્ગ વગી પરમાત્માના અનેક અવતાર થાય છે એટલે ઈશ્વર પોતાના ધામમાંથી મનુષ્યરૂપે પૃથ્વી ઉપર જાતે છે એમ માની કૃષ્ણને પણ એક એવા અવતાર તરીકે ગણે છે, ત્યાં જોયો વર્ગ કૃષ્ણમા પરમાત્માનો પૂર્ણ અંગે અનુભવ કરે છે કૃષ્ણના સંનધમા આવી અનેકાનેક ક્રાંતિઓ પડી રહી છે. નગ્નિંદ્ર મહેતા તથા મીંગાઈ વગેરે ભક્તકવિઓ કૃષ્ણના અવતારો કેવો અનુભવ કરી રહ્યા છે, તે યથાર્થ સમજવા વગર એમનાં કાવ્યોનો મર્મ જોઈએ તેવો સ્પષ્ટ થતો નથી, કેમકે એ કાવ્યોના અભ્યાસીઓના હૃદયમાં કૃષ્ણના અવતારમંડળી જે એક અથવા અનેક મંત્રકારો દદ થઈ ગયા હોય છે તેની અસર મર્મ સમજનામા કેટલેક અંશે પણ આવ્યા વગર રહેતી નથી તેટલા માટે ન.સિંદ મહેતા તથા મીંગાઈ જેવા ભક્તકવિઓની કવિતાનો શુદ્ધ મર્મ સમજવા પ્રયત્ન કરનારે તો તેમણે આપેલા વર્ણનોમાથીજ તે નવરૂપ તારી કાઢવું જોઈએ સદ્ભાગ્યે એમની કવિતાઓ એવી સાદી, સરળ, અને સ્પષ્ટ ભાષામા રચાયેલી છે કે આ કામ જરા પણ અઘડ થઈ પડે એવું નથી તેથી કાવ્યરસિક વર્ગને ઉપયોગી થાય એવા હેતુથી મક્ષેપમા એ ભક્તકવિઓએ રીકારેલા કૃષ્ણના મહત્ત્વનું દિગ્દર્શન કરાવવા તેમનીજ કવિતામાથીજ કેટલાંક અવતારોની નીચે આપવામા આવ્યા છે —

“ રવિ ચંદ્રિ કાંત્રી નખ ચંદ્રિકામા વધે, દણિ પહોંચે નદી જોજ જોજ;
અંક ઉલોત વ્યમ નિગિર લામે નદી, નેનિ નેનિ દરી નિગમ ડોજ.
કોટિ બ્રહ્માંડના ઈશ ધરણીધરા, કોટિ બ્રહ્માંડ એક રોમ જેવું;
મર્મ સમન્તા વિના ભર્મ ભાગે નરિ, સગુણ સ્વરૂપ નિર્ગુણ એવું ”

તે પૂર્ણ પુરુષોત્તમ પ્રેમદાશુ ગ્ગે, ભાવેશુ ભામની અક લીધે;
જે ગણ વ્રજનપ્તી નાર વિષસે સદા, સખીરૂપે તે નરસંગે પીધો ”

“ અચંચા ગ્ગ છે એહેની પામે, તે પ્રેમી જનને પામે રૂ.
અદ્વિત બ્રહ્મ અનોપમ સીવા, અર્પણ લુગનો એદવો રૂ,
જોગ જગત જપ તપ મુનિ દુર્લભ માને નેદવો મેવો રૂ

x . ' x . x x x x +

પૂર્ણાનંદ જોને પુરુષોત્તમ, પંચમ ગ્ગ છે એની રૂ,

એ પદ દાર અક્ષરની ઉપર, તમે જેને ચિત્તમાં ચેતીરે ”

“ ધન્ય રે ધન્ય મહાપુરુષ જન્મોદ્ધતર્ણુ, પુત્રભાવે પરિબ્રહ્મ રાજે;
નદનો નદ આનદ યર્ષ અનર્થો, શેષ બળિભદ્ર મંગે બિરાજે. ”

“ પૂરણ બ્રહ્મ છમીલો મારો, જેણે ગોકુળ ગાય ચારી રે. ”

“ ઇદ્રાદિક બ્રહ્માદિક ચક્રર સેવના, તાદરો પાર ન જાણે કાચે. ”

“ મારો ઠામર થી દામોદર, અન્યને હું નહીં જાણુ રે.
તારણ તરણ પૂરણ પુરુષોત્તમ, નિરાકાર જે ઠહાવે રે;
નરસૈયાના સ્વામી મંગે રમતા, પુનરપિ જન્મ ન આવે રે. ”

“ મે ગાયો બ્રહ્મ તે પરમ આનદશ્ય, કરમના જીવ તે મરમ બોલે;
ધરમ ધુરધારી તમને જાણે નહી, રત્ન ગુણ દરે એક તોલે. ”

પુરુષોત્તમ લીલા અવતારી, દેહ ધર્યો અવિનાશી રે;
કર જેડીને કહે નરસૈયો, ગોવાળિયા વૈકુંઠવાસી રે. ”

“ શ્રી રાધિકાકૃષ્ણ, બજ સચ્ચિદાનંદને, તેથી નથી કાઈધર્મ આધો ”

“ કૃષ્ણલીલાસ ગાઇએ, ત્રેમ પરમ સ્વરૂપ. ”

“ જેણે જેવો દીધો તેવો ગાયો, મેં રસીક રંગી ગાયો રે. ”

“ શ્રી કૃષ્ણ મહારાજ, મારે તો શ્રી કૃષ્ણ મહારાજ;
રંગીલો છમીલો ને છાગાળો, અવરસુ નહિ કાઈ કાજ. ”

“ એવ તણુ કારણુ છે મોટુ, તેની અળગી આંખ જણાય ”

કાઈ ના જાણે હૈરિયા, તારી ગનિ કાઈ ના જાણે;
મટી ખાતે મુખ દેખા જમોદા, ચૈાદ ભુવન ભરીયા.

રામ રમકડું જડિયુ રે, રાણાજી, મને રામ રમકડું જડિયુ,
રુમઝુમ કરતું માગે મંદિર પધાર્યું, નહિ કોઇને હાથ ઘડિયું રે.
મોટા મોટા મુનિજન મથી મથી થાક્યા, કોઇ એક વિરલાને
હાથે ગડિયું રે,
મુન શિખરના રે ધાટથી ઉપર, અગમ અગોચર નામ પડિયું રે.
બાઈ મીરાકે પ્રભુ ગીરધર નાગર, માત્ર મન શામળીયાશુ જડિયુ રે.

મર્મપ્રકાશક ઉપલા અવતરણા ઉપરથી સદજ ભાલમ પડી આવે છે કે
એ ભક્તકવિઓનો કૃષ્ણ રંગીલો, હળીલો, અને છાંચો કૃષ્ણ-એજ સાક્ષાત્
પરબ્રહ્મ પરમાત્મા છે, પણ તેની કાઈ વિભૂતિ, કળા, કે અશ નથી. ઈદ્રાદિક,
બ્રહ્માદિક, શકર વગેરે જેનો પાર પામી શક્યા નથી, જેને વેદ નેતિ નેતિ
કહે છે, જે દાર અને અક્ષરથી પર છે, જે પૂર્ણાનંદ છે, જે પરમ પ્રેમનું સ્વરૂપ છે,
જે પરમાનંદરૂપની પ્રાપ્તિ પ્રેમ વડેજ યઈ શકે છે, તેજ સર્વવ્યાપી અવિનાશી
ઈશ્વરે મુક્તિરૂપ જસોદાને ત્યાં આનંદદાર સ્વરૂપ પ્રગટ કરી અવતારી, સૂર્ય
પુરુષોત્તમ તરીકે લીલા કાળે દેહ ધારણ કર્યો છે. એજ દોષ્ટિ બ્રહ્માનંદો ઈશ
અને એજ અદ્વૈત બ્રહ્મ છે, જે નિરાકાર પણ કહેવાય છે એનું જે સગુણ
સ્વરૂપ છે તે નિર્ગુણજ છે. જેનું નિજન કવી સર્વ ચિંતન કરે છે તેનું
પ્રેમની આખે પ્રત્યક્ષ દર્શન યઈ શકે છે --

તેમનાં. હૃદયમાં.....મોટીજ વાતો રમી રહી હતી —

કૃષ્ણનું મહત્ત્વ જેવું નર્સિસ-મહેતા વગેરે ભક્તકવિઓએ સ્તીકારેલું
છે તેવું મહત્ત્વ બીજા કાઈ ન સ્તીકારે, તોપણ તેમની કવિતાનો હાઈ
બરાબર સમજવાથી તેમને ખાત્રી થયા વગર રહેજે. નહિ કે, કૃષ્ણના
સ્વરૂપનો ખ્યાલ જે એમના મનમાં હતો તે અંકુશિત અને એકદેશી નહિ હતો
પણ ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ ઘણો હોય, હોયા પ્રકારનો, અને સર્વદેશી હતો.

પખાજ--સં પક્ષવાદ--અને આજુએ વગાડાય એવું વાદ.

ભાવથી ભરેલી--હૃદયમાંથી ઉભરાતા, રસથી ભરપૂર

અપૂર્ણ.

સધુતમ સાધારણ ભાન્યનો વિશેષ ઉપયોગ.

સાધારણ રીતે સધુતમ સાધારણ ભાન્યના પ્રકરણમાં અંકગણિતોમાં જે જુદી જુદી જાતની ગુણોના દાખલા એ રીતથી છોડવાને મનોપત્ન તરીકે આપવામાં આવેલા હોય છે તેવા દાખલાઓ ઉપરાંત ખીજા ઘણી જાતના દાખલાઓમાં એનો ઉપયોગ કરી સકાય છે એ જતાવવાનો આ સધુ લેખનો હેતુ છે. અંકગણિતમાં ઘણા દાખલાઓ આપણે સાધારણ રીતે ‘એકમ પદ્ધતિ’ (method of unity) થી ગણતા આવ્યા છીએ, એજ પ્રકારના દાખલાઓમાં જે સધુતમ સાધારણ ભાન્યનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તો દાખલો વધારે સ્પષ્ટ રીતે અને દ્રશ્ય રીતે યથા જાય છે અને એથી ગ્રામ તે સમય જાનેમાં લાભ થાય છે. થોડાક ઉદાહરણોથી એ વાત વધારે સ્પષ્ટ થશે.

દાખલો ૧. અ એક કામ ૬ દિવસમાં, વ ૮ દિવસમાં, અને ક ૧૨ દિવસમાં કરી શકે છે; તો તે ત્રણે મળી તે કામ કેટલા દિવસમાં કરશે ?

રીત:— ત્રણેના કામ કરવાના દિવસોનો સં. સાં. ભા. ૨૪ દિવસ છે.

∴ ૨૪ દિ. માં અ તેવા ૪ કામ કરી શકે.

” વ ૩ ”

” ક ૨ ”

∴ ” અ+વ+ક ૯ ”

∴ ૨૪ દિ.માં તેવું ૧ કામ કરી શકે અ+વ+ક

∴ ૨૪ દિ. અ+વ+ક ને એક કામ કરતાં લાગશે એ જવાબ.

દાખલો ૨. અ એક ખેતર ૯ દિવસમાં ખેડી શકે છે, વ ૧૨ દિવસમાં, અને ક ૧૬ દિવસમાં ખેડી શકે છે; તો કેટલા દિવસમાં અ+વ, અ+ક, અને વ+ક બેગા તે કામ કરી શકશે ?

રીત:— ત્રણેના કામ કરવાના દિવસોનો સં. સાં. ભા. ૧૪૪ દિ. છે.

∴ ૧૪૪ દિ.માં અ તેવાં ૧૬ કામ કરી શકે.

” વ ” ૧૨ ”

” ક ” ૯ ”

∴ „ અ+વ „ ૨૮ „

∴ ૧૪૪=૩૬=૫૬ માં અ+વ તેવું ૧ „

∴ અ+વ ને ૫૬ દિ. લાગે.

વળી. ૧૪૪ દિ.માં અ+ક તેવાં ૨૫ કામ કરી શકે

∴ ૧૪૪ „ અ+ક તેવું ૧ કામ કરી શકે

∴ અ+ક ને ૫૬ દિ. લાગે.

વળી ૧૪૪ દિ.માં વ+ક તેવા ૨૧ કામ કરી શકે

∴ ૧૪૪ „ વ+ક તેવું ૧ કામ કરી શકે

∴ વ+ક ને ૬૬ દિ. લાગે.

દાખલો ૩ અમુક રકમમાંથી અંત ૪૦ દિ.નો પગાર અને વંચો ૫૦ દિ.નો પગાર આપી શકાય તેમ છે, તો તેજ રકમમાંથી તે બંનેનો કેટલા દિવસનો પગાર આપી શકાય ?

રીત:— બંનેના પગારના દિવસોના સ. સા. ભા. ૨૦૦ દિ. છે.

અ ના પગારના દિવસો $\times ૫ = ૨૦૦$ દિ.

વ „ $\times ૪ = ૨૦૦$ દિ.

∴ અ+વ „ $\times ૯ = ૨૦૦$ દિ.

∴ અ+વ ના પગારના દિવસો $= \frac{૨૦૦}{૯} = ૨૨\frac{૨}{૯}$

∴ અ+વ ને ૨૨ $\frac{૨}{૯}$ દિ. ચાલશે.

દાખલો ૪. બે નળથી એક ટાંકી ૮ મિનિટમાં ભરાઈ જાય છે. તેમાંનો એક તે ટાંકી ૨૪ મિનિટમાં ભરી શકે છે, તો બીજો એકલો કેટલા કલાકમાં ભરી શકે ?

રીત.— ભરવાના કલાકોનો સ. સા. ભા. ૨૪ મિ. છે.

૨૪ મિનિટમાં બંને નળો ૩ વાર તે ટાંકી ભરે.

૨૪ „ પહેલો નળ ૧ „

∴ ૨૪ મિ માં બીજો નળ ૨ વાર ભરે

∴ બીજા નળને એક વાર ભરવાને ૧૨ મિ. લાગે.

દાખલો ૫. અ એક કામ ૨૦ દિ.માં કરે છે. વ ૧૨ દિ.માં કરે છે. અ અને વએ તે કામ ભેગાં ૬ દિવસ કર્યું, અને પછી કએ ૨ દિવસમાં તે પૂર્ણ કર્યું, તો ક એકલો તે કામ કેટલા દિવસમાં કરતો હશે ?

૬૮ સધુતમ સાધારણ લાભ્યનો વિશેષ ઉપયોગ.

રીત:— વખતનો ૬૦ સાં ૬૦ લા ૦-૬૦ દિં છે.
 ૬૦ દિંમાં ૫ તેવાં ૩ કરે. -
 " ૪ " ૫ "
 ∴ " અન્ન " ૮ "
 ∴ ૬ દિવસમાં અન્ન તેવું $\frac{૬૦}{૬} = ૧૦$ કરે.
 ∴ ૨ દિવસમાં ફળે ૫ કરે.
 કે ને આખું કામ કરતા ૧૦ દિં લાગે.

દાખલો ૬. એક વેપારીએ ૬ પેન્સના ૮ લેખે ૬૮૬૫૬ રૂળ લીધાં અને તે ૧૬ પેન્સના ૨૦ લેખે વેચ્યા આથી તેને ૨ શિ. ૧૦ પે. નફો થયો, તો તેણે ૬૮૬૫૬ રૂળ વેચેલા ?

રીત:— રૂળોની મંખ્યાનો ૬૦ સાં ૬૦ લા ૧૮૦ રૂળ છે
 ૧૮૦ રૂળના કહેલે ભાવે બેઠેલા ૧૦ શિ ૦ પે
 ૧૮૦ " ઉપજેલાં ૧૪ શિ. ૩ પે.
 ∴ ૧૮૦ રૂળના વેપારમા ૪ શિ. ૩ પે. નફો
 ∴ ૨ શિ ૧૦ પે મેળવવા તેણે $\frac{૧૮૦ \times ૧૪}{૧૦} = ૨૫૨$ રૂળ વેચવા બેઠેલો.

દાખલો ૭. ૩ ટકાની લોનનો ભાવ ૮૭ રૂ છે, અને ૪ ટકાની લોનનો ૧૧૫ રૂ છે. બેમાંથી કઈ લોનમા નાણા રોકવા સારા ?

રીત:— કિંમતોનો ૬૦ સાં ૬૦ લા ૮૭x૧૧૫ છે
 ૮૭x૧૧૫ રૂ થી ૩ % લેખે ૩૪૫ રૂ વર્ષ વ્યાજ આવે.
 ૮૭x૧૧૫ રૂ થી ૪ % લેખે ૩૪૮ રૂ વર્ષ વ્યાજ આવે.
 બીજી લોનમા નાણા રોકવા સારા

આ પ્રમાણે વિચાર કરી લાગુ પાડવાં થઈ જતાં હિસાબોમા એ રીત સાચી પાડી શકાય

એ રા. રૂ. કોલેજ } મહેકલાલ કાળીદાસ ભટ્ટ.
 અમદાવાદ.

સુરત જિલ્લાની કાળી પરજમાં વપરાતા શબ્દો.

(મિ. મણિશંકર ડાહ્યાભાઈ મહેતા હરવાડ ના વલમાં)

ગુજરાતી.	ભીલોના.	ગુજરાતી.	ભીલોના.
દેવતા	ધસ્તો.	બેંશ	ડોળડ
તીખુ.	તીખટ	બળદ	ગોરા
મકાઈ	બેંધરા	-તપેલુ	લગુના
ધરડો.	ડવર	વાસડા	ટોકર
બ્રાહ્મણ	બાહાન	બાઈ	ભાઉસ અથવા
બાખરો	પોરસા		ભાવડી.
નથી.	નકો, તીમતો.	લોટો	તાખીઆ,
બેગા રહેલું.	ગોરા, અથવા દોને	કપિયા	પૈસા
	જતાએ કુજ	સસડ.	સાસાં
જુદા, રહેલું	વાયવા	તીર (ફેટવાનું)	કાપસા
કાકો.	કાકાબાસ	કાદવ	ચીખસ
બાપ.	બામ	કામરી	ધનુધ
બાખાવો.	ધરડા બાસ	વડુ	બોવા
નહાલું.	અગોર	બાળવાના લાકડા	ફાટી
તણ	તીન	દાળ	વળણ.
કાલે	ઉદીયા	રાધેલો બાન	ખીસડી
પરમ દહાડે	પરમા	મા	આયા અથવા આઈ.
ચોથે દહાડે	અરમા	માલુસ.	માનસા
તાપ	ધૂપ.	બિવાડી	માજર
કાગળ	કાગદા	દતરા	લેગડા
માકણ	ધોગડ	ઉદર	ઉદીર
ચાચડ	પીસવા	તુવર	તુરી
અહિં	અડે.	જાશ	તાક
બેસલુ.	બીસ.	ધી	તુપ.
આવ.	એ.	દીકરો.	પોપો.

ગુજરાતી.	લીલોના.	ગુજરાતી.	લીલોના.
દીકરી	પોપી	મગ	મુગ.
નદી	નઈ	દાતરડું.	એરા.
વિવાહ.	વરાકડી	સુપકું	સુપ.
થોડાં થોડા	વાઈ વાઈ	સાવરણી.	ખાહેર
કાઠી નાખવું	કાઠી ટાક.	ઉપણવું.	બાડવાનું.
કાગડો	આડીઓ	રોટલો.	ભાકુર.
વાહરાં	પાલીઆ બોકડ	મરચાં	મીરચાં.
ખીસકોલી.	ચીચી.	કોસકી	ફની
કેટલા.	કોડાકે	ટોપલા	ડાલકાં
એટલા	ઓડા	હજમત કરાવની.	ટોઈ પાધરવાની.
ચાળીસ	દોનીસ.	માથું.	ટોઈ
દશ	દલા.	ધાસ	ચારીઆં.
બહુજ મોઘો	ભારી જડ	ભાતનું પુઝું	કુટાસ.
છે.	આહન અથવા આહા	વાલ, તુવેર વગેરે- નું ગોતર	ખરકલ.
બહુ.	જમર.	દન્યા, (કુમારી)	નવરી
રડવું,	રીકલ	વર	નવરો.
જુવાર.	જુવારી	વર	ઉપર.
ચોખા	તાફલ	લઈ બ.	ધેનગ.
વાલ	વાલખડી	આપવું	દેવલા.
. પૃ	વાગા	હોડરો.	લેકુંશ
કાકડી.	વારદા	ખાગખીરી	તકરાર
ઘર	ગોડા	લગડા	ફડકાં.
પોતાની બાપડી	બાપકો.	જીવતું	જગતા
પાડો	એલા	મરવું	મીખા
આપલો, સાદ.	સાંદીઆ		

બીલોની વાતચીત.

ગુજરાતી,

તારો બળદ મને આપ.
તું કેટલા રૂપિયા લે ?
મને પચાસ આપ.
તું બહુ મોઘો છે.
એટલા રૂપિયાનો બળદ નથી.
હું ચાલીશ આપ
તારી શી મરજી છે ?
એટલા રૂપિયાએ નહીં આપ
મોઝા મોઝા ઓછા કર.
એ એક વધારીને લઈ જા
તકશન નહીં કર
હું બેતાળીસ રૂપિયા આપ
(ત્યારે) મેં તને બળદ આપ્યો
તું કોનો છોકરો ?
હું ગાલણીનો છોકરો.
તારે કેટલા લાઈ ?
મારે ત્રણ લાઈ (છે),
તેના નામ શું ?
એકનું નામ ઠગીઆ છે.
બીજાનું નામ ધરમો છે
ત્રીજાનું નામ વજીઆ છે
તમે સાથે છોકરાં બુદા ?
અમે બુદા છીએ
તારો આપ જીવતો છે કે મરી ગયલો ?
મારો આપ જીવતો છે

બીલોની ભાષા.

તુના ગોરા માલા દે.
કોણક પૈસા લીએ તુ.
દોનીશ ને દહા માલા દે.
તુ બારી જડ આહત.
ઓઝા પૈસાના ગોરા નીમજો.
માલા દોનીશ તાકુ.
તુ ઢામ સગિ ?
ઓઝા પૈસાએ નીમ દેવલા
વાઈ વાઈ ઢાઢી ટાક
દોનેક અધિક કરી ઘેનજા
ખારખારી લોકો (નકો) કર
મા દોનીશ ને દોન પૈસા વર દઉ.
માલા તુના ગોરા દેવલા
તુ કોના લેકુશ
મા નગાલણીના લેકુશ
તુમી કોણક ભાવડી
માલા તીન ભાવડી
તેના નામ કયે
એકના નામ ઠગીઆ આહા
દુસરાના નામ ધરમા આહા
ત્રીસરાના નામ વજીઆ આહા.
તુમી ગોરા આહા કે વાયલા
અમી વાયવા આહા
તુના આસ આહા કે મીખા ?
માના આસ જગતી આહત

૭૨ દાહોદ તથા ઝાલોદ તાલુકામાં વસતા લીલ લોકોની ભાષા.

દાહોદ તથા ઝાલોદ તાલુકામાં વસતા લીલ લોકોની ભાષા.

(મિ. લક્ષ્મણશંકર ગણપતરામ.)

ગુજરાતી. લીલોના. ગુજરાતી. લીલોના.

૧ સાડી = દાંડી			
૨ વાહરડો = કાંડો	૧૮ ગાય = ડાહી		
૩ વાહરડી = ડાંડી	૧૯ પોપટ = ધાધોલ.		
૪ ટાપલો = હુડલો	૨૦ માંડલો = ડાગળો		
૫ ટાપલી = ધુધરી	૨૧ નાક = નખોડુ.		
૬ ધોતીઆ	૨૨ પથ્થર = ભાકો.		
પોતીઆ = રીસરા	૨૩ ખજર દર = ગમકર		
૭ દારૂ = હેરો.	૨૪ જુડો = બાદકુ.		
૮ નાનુ છોટ્ટો = પોપટુ	૨૫ સામાન = હમદા		
૯ મોટા કાકા = જાખો	૨૫ પથારી = પડાઈ.		
૧૦ મા = આઈ.	૨૭ વાસણુ = રાસાં		
૧૧ મોટી માશી = કોટી	૨૮ અંજો = પાસણો.		
૧૨ મોટા માસા = કોટી	૨૯ કાતરતુ = ભરખીદતુ		
૧૩ નાનો છોટ્ટો = લોડો	૩૦ ધણુ = વારકુક		
૧૪ બેડવા	૩૧ રતો = રવો.		
(અગુડીઆ) = નીમીઆ	૩૨ ઘોડાગાડી = લગડ		
૧૫ થાન = બોળા	૩૩ ઉવાડતુ = હેડદડતુ		
૧૬ નાખવા = દડવા	૩૪ નીસરણી = પાકીની.		
૧૭ અવ્યા = નીઆલ	૩૫ તોફાની = નહેડી		

હું કાકા સાથે ગયો હતો = હું કાકા અણુ ગયો હતો.

અવ્યા ક્યા ગયો હતો ! = નીઆલ કા ગયો હતો !

આ લોકોની વાર્તા, ગીત વગેરેમાં તેમની મૂળ ભાષાના અને કેટલાક ગુજરાતી, હિન્દી, મુસલમાની, અંગ્રેજી ભાષાના શબ્દો વપરાય છે આપણી ભાષાના શબ્દોનો ઉચ્ચાર બજબજ ન આવડવાથી લુદીજ પ્રકારનો શબ્દ બતાવી વાપરે છે ઉં ચોપડીઓ = ચોપડેનો કેમ છે = કાકેમ છે, કેટલું = કીનરૂં, આટલું = ઈનરૂં, આરાટ = જાગ હોટ વગેરે.

ફતેપુરા ટપ્પો તાબે સુથરામપુર.

ગુજરાતી.	લીલોના.	ગુજરાતી.	લીલોના.
નાળીએર	નાળેર	વીટી	બહરબ્યો.
બળદ	દાહો	નાક	નખોડુ.
ત્રાજવાં	તાકડાં	એળંગવુ	ડાકવુ.
ચલમ	સાગી	મોટાભાઈ	દાદા
લુગડું	બોદર	ફોઈ	શુવા.
દેવતા	વાહદે	મરચાં	મરસ
ગાય	દાહી	વાલોળ	પાપડા.
લોટા	જગન્યો	નાખી	લાખી.
આવ	આઈ	સસલો	દાહો.
બેંસ	ડોખી	પત્થર	લોડી.
ઘોડીયું	દાલર	ચકલી	કરકલી.
		ઘોરીઆ	ઘોરી.

ઉપર પ્રમાણે ભાષામા ફેર છે.

મગનલાલ ખુશાલ રાવળ.

ઈ મહેતાજી ફતેપુરા. તા. સુથ.

કેળવણીખાતાની જાહેર ખબરો.

મે. ઉ. ભા. ના એ. ઇ. સાહેબના તા. ૮ મી જાન્યુઆરિ.

૧૯૧૪ના હુકમ નં. ૮૬૩૧ ઉપરથી.

ગુજરાતી 'આરોગ્યવિદ્યા'ની ચોથી વચગાળાની આવૃત્તિ નિશાળોમાં તથા લેકિને આપવાની કેળવણીખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મંજૂરી આપી છે ચોપડીની કિંમત રૂ. ૦-૨-૩ છે.

R. P Godbole,

એ. ઇ. ઉ. ભા.

મે. ઉ. ભા. ના એ. ઇ. સાહેબના તા. ૮ મી જાન્યુઆરિ

૧૯૧૪ના હુકમ નં. ૮૬૩૦ ઉપરથી.

'ગુજરાતી ભાષાના વ્યાકરણ'ની ત્રીજી આવૃત્તિ નિશાળોમાં તથા લેકિને આપવાની કેળવણીખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મંજૂરી આપી છે. ચોપડીની કિંમત રૂ. ૦-૧-૬ છે.

R P Godbole,

એ. ઇ. ઉ. ભા.

જાહેર ખબર.

વિદ્યાદાન એજ ઉત્તમ દાન છે !

બહેરાં-મુંગાની શાળા.

જમે તે બહેરાં-મુંગાં છોકરાંને બોવતા, લખનાં, ને હુન્નર મક્કત શિખવનાર, અને બહારગામના છોકરાં માટે રહેવાની ગાઠવણ કરનાર બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનમાં લગલગ બેલાખ બહેરાં-મુંગાં માટે આ એક જ નિશાળ છે નામદાર મુંબઈના ગવર્નર તથા લેડિ સિડનહૅમને આશ્રય મળ્યો છે. નામદાર સરકાર અને અમદાવાદ મ્યુનિસિપલિટીની સારી મદદ મળે છે.

કાયમ ફંડ માટે અને બોર્ડિંગ માટે નાણાંની મદદ રૂબરૂ આપો, અથવા બારોબાર અમારે ખર્ચે મનિઓર્ડરથી બોકલો, પૂછો-

ખાડીઆ,
અમદાવાદ.

} પ્રાણશંકર લલુભાઈ દરાઈ, બી. એ.
હેડ માસ્ટર.

નિશાળોનાં ઇનામપત્રક,

સહુણુ—પટેલ મયુરાભાઈ જેમંગલાઈ તથા ગામ લોકો શ. ૮૫) રકુલ જમાડી ખેરજ—ગામ લોકો શ. ૧૩-૮-૦ રકુલ જમાડી. વાંઠવાળી—ગામલોકો શ. ૨૦) પકવાનની ગદ્દત. અલીણુ—આગેવાન ગૃહસ્થો શ. ૫૪) રકુલ જમાડી તથા મિઠાઈ વહેંચી ગાના—પટેલ વાઘજીભાઈ ભવાનભાઈ તથા પા કરસનદાસ ગોપાળજી શ. ૭), પટેલ શીવાભાઈ લ'યુભાઈ શ. ૭) તથા શીવાભાઈ દયારામ શા ૭) વાઠકીઓ તથા પતાસા, લવાલ—ગામ લોકો શા ૧૪) રકુલ જમાડી. મોહોલેલ—ગામના ગૃહસ્થો શા ૪૫) રકુલ જમાડી ભુમેલ—ગામ લોકો શા ૫૦) રકુલ જમાડી વહેરા—ગામના લોકો શા ૪-૮-૦ મિઠાઈ. ભોજકુવા—આગેવાન ગૃહસ્થો શા ૧૫) રકુલ જમાડી અલિન્દા—ગામ લોકો શા. ૭૦ રકુલ જમાડી. અલરા—ગામ લોકો શા. ૧૪) રકુલ જમાડી કેસરા—ગામ લોકો શા. ૧૨-૫-૬ રકુલ જમાડી વડોડી ગાગના ગૃહસ્થો રકુલ જમાડી કુંજરાવ—ગામ લોકો શા ૩૦) રકુલ જમાડી. શેઠ કેવળદાસ દામોદર શા. ૨૦) ટોપીઓ વહેંચી ખેડાશા—ખાઈ મહાલક્ષ્મીએ રકુલ જમાડી વહેરા—પા. જેઠાભાઈ ગોધવભાઈ શા ૨૦) રકુલ જમાડી પા. દેશાઈભાઈ નરસીભાઈ તથા પા મોનીભાઈ જીજીભાઈ શા ૨૬-૮-૦ પુત્રનો, કાપડ વગેરે પા ઝવેરભાઈ અણુભાઈ શા ૫) વાઠકીઓ શા ૫) ઘડીઆળ સામરખા—ગામના ગૃહસ્થો શા ૪) રકુલ જમાડી મુણાવ ગામ લોકો શા ૧૧૦) રકુલ જમાડી દહેવાણુ—ઠાકીર નદારસિદ્ધજી મહેરામણસિદ્ધજી શા ૫૫) રકુલ જમાડી ઠાકીર તખ્તસિદ્ધજી તથા ઠાકીર દલપતમેંગજી શા. ૧૦) ચાહપાણી પાયા, ઠાકીર કાનુઆવા શા ૩) પતાસા, કનકાપુરાના ગામ લોકો શા ૪૦) રકુલ જમાડી દાવડા—ગામ લોકો શા. ૬-૪-૦ રકુલ જમાડી. નેશ—ગામ લોકો શા ૨૦) રકુલ જમાડી કાલસર—ગામ લોકો શા. ૩૫) રકુલ જમાડી વલાસણુ—રા. કાળીદાસ જેભાઈ તથા જેડીસિદ્ધ દમીરભાઈ તથા ગામ લોકો શા. ૪૦) રકુલ જમાડી કાસર—ગામ લોકો શા. ૩૫) રકુલ જમાડી રાવળાપુરા. પટેલ ખુશાવભાઈ જીભાઈ, શા ભાઈશાલ સખીદાસ તથા પગી ખેચરભાઈ ગતાભાઈ શા. ૧૨-૧૦-૬ રકુલ જમાડી.

અલીન્દ્રા—ગામના સદગૃહસ્થો શ. ૩૦) રકુલ જમાડી, સાદનાપુરા—
 ગામ લેકો તથા રકુલ કમીટીના મેમ્બરો શ. ૧૬-૮-૦ તથા પા. મોતી-
 ભાઈ ઇચ્છાભાઈ શ. ૧૫) રકુલ જમાડી, રાસ્કા.—શા મગનલાલ હેમરાજ
 શ. ૭) તથા ગામલેકો શ. ૩) રકુલ જમાડી મિઠાઈ વહેચી સમજપર—મિ.
 કલ્યાણુભાઈ કાશીભાઈ શ. ૩૦) તથા ગામના સદગૃહસ્થ શ. ૧૦) રકુલ
 જમાડી તથા મિઠાઈ વહેચી રતનપુર—ગામના સદગૃહસ્થો શ. ૭-૮-૦
 તથા સામતાજી હમીરજી શ. ૨) રકુલ જમાડી તથા પતાસાં આખ્યા.
 નાપાડ—ગામના સદગૃહસ્થો શ. ૫૦) રકુલ જમાડી પાડીદાર તરફથી
 શ. ૬૫) પિત્તળના પ્યાલા કમળા—ગામના ગૃહસ્થો શ. ૮) રકુલ
 જમાડી, છીપીઆલ—ગામના ગૃહસ્થો શ. ૧૫) રકુલ જમાડી. લમ્હુ-
 દ્રા—ગામ લેકો શ. ૩૫) રકુલો જમાડી, સોહપુર—પટેલ ચતુરભાઈ
 બાબરભાઈ શ. ૨૦) રકુલ જમાડી લીંબારી—કન્યાશાળા ગામ લેકો
 શ. ૧૬) રકુલ જમાડી. તથા સાદર વહેચી અલારસા—ગામના સદ-
 ગૃહસ્થો શ. ૩૮) રકુલ જમાડી. કાકરખાડ—ગામના ગૃહસ્થોએ લાડુ જ-
 માડ્યા. મહીજ—ગામ લેકો શ. ૨૦) રકુલ જમાડી રતનપુરા—ગામ
 લેકો શ. ૨૬) રકુલ જમાડી. સાલેલ—હંદર નરસિંહદાસ ભગવાન-
 દાસ શ. ૨૦), હંદાર ગમાનસંજ ભાઈબાવા તથા વિઠ્ઠલદાસ અંબેરદાસ
 શ. ૨૦) રકુલ જમાડી સોઝારાળા—ગામના ગૃહસ્થો શ. ૬-૮-૦ રકુ-
 લ જમાડી વહેલાલ—સાકળચંદ બેઠતારામ શ. ૬) નારાયણભાઈ લ-
 લુભાઈ શ. ૯) પિત્તળના પ્યાલા તથા મિઠાઈ. નારાયણભાઈ ગવાભાઈ
 શ. ૭) રકુલ જમાડી. સામલોટ—પા. ભગવાન મોરારભાઈ, પા. લમ્હુ
 આગદાસ પા હીરાભાઈ મનોરભાઈ તથા પા. અંબેરભાઈ નાયાભાઈ વગેરે
 શ. ૨૫) રકુલ જમાડી લમ્હુદ્રા—ગામ લેકો શ. ૪૦) રકુલ જમાડી
 ઇનામ આખ્યા એરડા—હંદાર સા. દિંમતમંગજી વગેરે શ. ૧૫) રકુલ
 જમાડી સોટેલી—ગામ લેકો શ. ૩૨) રકુલ જમાડી. રાસ—ગામ
 લેકો શ. ૮૫-૮-૬ રકુલ જમાડી ચકલાસી—ગામ લેકો શ. ૨૫)
 મિઠાઈ. યોદાલ—પા. ઇચ્છાભાઈ દેસાઈભાઈ શ. ૧૦), પા. આગાભાઈ
 બાપુભાઈ શ. ૧૦), પા. દાળજીભાઈ ખગગદાસ શ. ૪), પા. ભાઈ-
 શાલ તળશીભાઈ શ. ૪) તથા બીજા ગૃહસ્થ શ. ૪૦) રકુલો જમાડી
 તથા ઇનામ. યોલેલ—ગામના આગેવાનો શ. ૧૬) રકુલ જમાડી
 વડેલી—સદગૃહસ્થો શ. ૩૪) રકુલ જમાડી. નિસરાયા—પા. ચંદર-

ભાઇ ખોડાભાઈ ખીન મળજીભાઈ ડા. ૨૦) રકુલ જમાડી સિંહુજ—
ગામ લોડોની મદદથી ડા. ૨૫) રકુલ જમાડી. ઇસરાયા—રકુલ કમિટિ
તથા સદ્ગૃહસ્થો ડા. ૧૭) રકુલ જમાડી. ઉત્તરસઠા—ગામના સદ્ગૃહસ્થો
ડા. ૭૫) રકુલ જમાડી અજરપુરા—ગામના ગૃહસ્થો ડા. ૧૩-૮-૦
મિઠાઈ. નાપા—ગામના ગૃહસ્થો ડા. ૨૭) રકુલ જમાડી

પંચમાલ-રેવાકાંઠા વિભાગ:—

ખાંડીખાર—ગામ લેડો ડા ૩-૧૨-૦ મિઠાઈ વહેચી કૃપા-
જર—ગામના જુદા જુદા ગૃહસ્થો ડા ૧૬-૪-૦ દાપડ તથા મિઠાઈ,
દોડકા—જુદા જુદા ગૃહસ્થો ડા ૭૧) રકુલ જમાડી તથા મિઠાઈ વહેચી.
નાનીરણાપુર—રકુલ કમિટિના મેમ્બરો ડા ૩) રકુલ જમાડી. ખર્ગા-
ડાલ—ગામના ગૃહસ્થો ડા. ૪) મિઠાઈ ડા ૩૦) દાપડ વગેરે ચાંપા-
નેર—જુદા જુદા ગૃહસ્થો ડા. ૩૫) રકુલ જમાડી તથા ઇનામ
રાજપીપળા સ્ટેટ:—

ઉમરવા—અમીન પટેલ હોટલાભાઈ ડા. ૪૦) બોદણીઓ તથા
મીઠાઈ. ઝગડીઆ—શાહ રજુહોડાજી અમથાભાઈ, પદ્મ મથરી.
કાઠિયાવાડ વિભાગ —

ભાડલા—રા ત્રિભુવનરાય કેગવલાલ દેશાઈ તથા ગામ લેડો ડા.
૧૭-૮-૦ રમાલ, સાકર-પતાસા, આટકોટ. જામનગર સ્ટેટ તરફથી ડા.
૧૫) ઇનામ.

ભરૂચ વિભાગ.—

ત્રાલસા—કન્યાશાળા ગામના ગૃહસ્થો ડા. ૬-૧૪-૦ ઇનામ દીન-
સાડ—દેવાઈભાઈ હીરાભાઈ પટેલ. ડા ૧૮-૮-૦ રકુલ જમાડી, પા નાગજી
કાળીદાસ ડા. ૪-૪-૦ કસળી મોળોયાં, નાયબા નિઝામખા ડા ૭-૧૨-૦
અમયા તથા મિઠાઈ, પા. નાગજી કાળીદાસ પા હરીભાઈ ભાઈજી તથા
પા નાથાભાઈ રાઈજી વગેરે ડા ૨૫) સાકર ભરીને વાડકીઓ આપી.

ત્રાલસા —રા. અમથાભાઈ પુરોહિતને સાકર વહેચી મુકન્તીર્થ
—કન્યાશાળામાં પટેલ મોમાભાઈ અદ્દેમગ ડા ૧૦-૫-૦, જુદા જુદા
ગૃહસ્થો ડા ૩) પુસ્તકો, મિઠાઈ ઝંઘુર—કદાર સા જીતસિંદજી ભારત-
સિંદજી ડા. ૧૦૦) જનેલુ દયાદરા—હિંદુ રકુલ, ગામના ગૃહસ્થો ડા ૮)
મિઠાઈ તથા પુસ્તકો પારખેત—ગામના ગૃહસ્થો ડા ૨૦-૬-૦ મિઠાઈ
વગેરે સરભાણુ—પટેલ રજુહોડાભાઈ ત્રીકમભાઈ ડા. ૩૫-૮-૦ પ્યાસા,

રેળ વગેરે માતર—પટેલ કેશવલાલ હીરાભાઈ શા ૮-૧૪-૦ કાપડ
તથા મિઠાઈ. ત્રાલસા—કન્યાશાળા ગામના સદ્ગૃહસ્થો શા. ૬-૧૪-૦.
કાપડ તથા સાદર

સરૂચ વિભાગ.

નોંધણી. પટેલ નાથાભાઈ ગરમડભાઈ શા ૫) મીઠાઈ. સીતપોણી.
ગામના પટેલો શા ૫) મીઠાઈ દેરોલ. શા મોમાભાઈ અદેસંગ શા ૨૫)
રુકલ જમાડી આઠાદ. રુકલ કમિટિના મેમ્બરો શા. ૫) મીઠાઈ
કંઠારીઆ. ગામ લોકો શા ૩) મીઠાઈ રાહુડ. ગામ લોકો
શા ૭-૮-૦ રુકલ જમાડી. ભેરસમ. ગામ લોકો શા ૧૦-૪-૦ રુકલ
જમાડી દેરોલ. પટેલ ભાગ્યન દરીભાઈ શા ૬) મીઠાઈ સોમાભાઈ
અદેસંગ શા ૩૦) રુકલ જમાડી અંગારેસર. ગેઠ જાનનાન શવચદ
શા ૪) મીઠાઈ તરીઆ. શેઠ કપીરજી જમાસજી શા. ૧૫) મીઠાઈ.
વરેડીઆ. પટેલ વર્તી અમલાલ શા ૧૦) પેડા ઝાડેશ્વર. શા કાળીદાસ
પરભુદાસ અમીન શા ૪) પેડા ટંકારીઆ. ગેઠ બાપુભાઈ મુસાભાઈ
શા. ૧૮-૪-૦ સાદર, કાળા અમરામ શા. ૧૫-૮-૦ મુનરાહિ રમાલ
ભુદા ભુદા ગૃહસ્થો શા ૨૫) રુકલ જમાડી ઇલાવ. ગેઠ એદનજી રાનજી
અને ગેઠ દોરમસજી રાનજી શા ૨૫) ઇનામ રોઝાદંકારીઆ. ગામના
ગૃહસ્થો શા ૧૬) ઇનામ શુકલતીર્થ. ગામના ગૃહસ્થો શા ૨૦) મીઠાઈ.
ઈખર, અહમદ અલીભાઈ શા ૫-૫-૦ મીઠાઈ

અમદાવાદ વિભાગ.

લોભા. શા ઝવેરદાસ નાગરદાસ માકડ વહેલી શા ૨)ની. વાલુ-
ફડ. દોકોર સાહેબ લાગીના શા ૧૫), ગેઠ રાનજી વીરજીભાઈ શા. ૧૨)
ઈનામ તથા મીઠાઈ વહેલાલ. પટેલ નાગજી લલ્યુભાઈ, ગણાભાઈ લલ્યુ-
ભાઈ તથા કાળીદાસ દયાળભાઈ શા ૨૨) ઇનામ પીતવની વાઢીઓ.
જેતલપુર. ગામના ગૃહસ્થો શા. ૨૨) રુકલ જમાડી ખસ. રુકલ કમિ-
ટિના મેમ્બરો શા ૧૦) મીઠાઈ અડાળજી. રુકલકમિટિના મેમ્બર્સ
શા. ૧૫) રુકલ જમાડી અસલાદી. ગામના ગૃહસ્થો શા ૩૦) રુકલ
જમાડી જલાલપુર. મયુરભાઈ ભગાભાઈ શા ૫) પાણીની પરખા
કાળી. ગામ લોકો શા ૮-૮-૦ રુકલ જમાડી અપૂર્ણ.

ખહેરા—કુંગાની શાળા—અમે તે જાતના છોકરાને બોલતાં, લખતાં અને ઉપયોગી હુત્તર મફત શિખવે છે બહાર ગામનાં છોકરાને રહેવાની ગોઠવણ થાય છે. નામદાર સરકાર અને મ્યુનિસિપાલિટીના આશ્રય મળ્યો છે સ્થાયી ફૂડ માટે અને બોર્ડિંગ માટે નાણા મોકલવા વિનંતિ છે. પૂછો ખાડીઆ, અમદાવાદ

પ્રાણશંકર લલુભાઈ દેસાઈ, બી. એ.
હેડમાસ્ટર.

શાહકૃત શાળોપયોગી સરલ પુસ્તકો.

(કમિશન સામટી નક્કલમાં ૨૫ ટકા.)

કુલ પ્રત ૬૭,૦૦૦ સરળ દેશીનામાની પદ્ધતિ. આ, ૨૫ મી.

ટેકસ્ટ બુક છે. નામુ શીખવામાં આ એક ધર્ણ ઉપયોગી પુસ્તક નીવડયું છે. એની સાખીતી એનો બહોળો ઉઠાવજ બતાવે છે આ આદતિમા આમ્યશાળા માટે નામુ, જમા ખર્ચનું પત્રક રૂપે નામુ, ખર્તાવાર માસિક તારીજ, વગેરેના નમુના, તથા નામાના વિચારવા યોગ્ય ધણા પ્રશ્નો સમજુતી સહિત વધારવામાં આવ્યા છે આથી કદમાં ૧૬ પૃષ્ઠનો વધારો થતાં કિંમતમાં વધારો કરવામાં આવ્યો નથી. પૃષ્ઠ ૧૪૪. કિ. ૩૧ આના.

કુલ પ્રત ૨૨,૦૦૦ સરળ ગુજરાતી બાળવ્યાકરણ આ. ૧૫ મી. બ્યાકરણ જેવો કઠિન વિષય તરત ખ્યાનમાં હોતો એવા દાખલા આપી સરળ કરી આવ્યો છે કે શિક્ષક તેમજ વિદ્યાર્થી વર્ગમાં આ પુસ્તક માનપ્રદ થઈ પડયું છે. દિવસે દિવસે એનો ફેલાવ વધતોજ જાય છે પરંતુદે તા. વાક્ય પૃથક્કરણમાં એકજ શૈલી સઘળી શાળાઓમાં રહેવા ખાતર સરકારી વ્યાકરણના સવળા નિયમો આ પુસ્તકમાં માન્ય રાખવામાં આવ્યા છે. તેમા પાંચ ભાગ ધોરણવાર પાઠી, દરેક ધોરણના વિષયોની પાઠમાં રચના કરેલ છે ધોરણ ૫-૬-૭માં જોઈતું વ્યુત્પત્તિજ્ઞાન પણ દાખલ કરેલ છે સમાન, પ્રત્યય, આદય, સાધિત, શબ્દો અને ઉત્તર્ગમાં નવી વાચનમાળાના ધણા શબ્દ પસંદ કરવામાં આવ્યા છે, વળી ઘણે ભાગે તે શબ્દોના અર્થ પણ આપેલ છે પૃષ્ઠ ૨૪૦. જતા કિંમત માત્ર ૪૧ આના.

પ્રેમચંદ કરમચંદ શાહ કે એ ઈ. આ. ગોંધલ-૧૬૧૬૧૬૧૬.)

મુખ્ય એજન્ટ: ચીમતલાલ મુનીશામની કંપની. ગુજરાતના બધા. જાણીતા પુસ્તકેલેરોને ત્યાંથી મળશે.

સૂચના.

પત્રસંબંધી લખાણ—એડિટર તરફ મોકલવું હાપવા મોકલવાનું લખાણ કામળની એક જાણ્યે એક જોએ અક્ષરે લખવું. હાપવા યોગ્ય લાગશે તો હાપશે નહિ પણ કદેલો લેખ ટિકટ મોકલી / હશે તો પાછો મોકલવામાં આવશે

મનિ ઓર્ડર—રૂપન ૫૦ ગ્રામ કે ચહેરનું ટેકાણું સ્પષ્ટ લખવું, તેમજ ત્યાં એકથી વધારે નિશાનો દોષ તો નિશાનનો નખર તથા યાજાપત્ર ઝાંરીસ તરફથી અપાયેલા સરનામાંની લેખક ઉપરનો નખર લખવો.

લવાળમ—વરસ એકનો રૂ ૧-૦-૦, ટપાલ સાથે કસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળાને સિક્કો તથા સ્ટોલર પાસે ટપાલ ખર્ચ સાથે ૦-૧૨-૦ લેવામાં આવશે

લેખકને ઉત્તેજન—વિષયો લખી મોકલનારની પૈસા લેવાની ખુશી દરો તો દર હાપેસે પાને રૂ ૦૧ આપવામાં આવશે અર્થાત્ત માટે કંઈ આપવામાં નહિ આવે.

જાહેર ખબરન. ભાવ,

૩ પીઆ એકની ૩ લીની પ્રમાણે—કમથી વધારે લીટીઓ માટે ૩ ૧) ની લીટીઓ ચાર પ્રમાણે બાર માસ લગી લાગલાયટ દરો તો પહેલે મહીને પૂરો ચાર્જ અને પછી અગીઆર માસ લગી દર માસે ૨ ચાર્જ પડશે છ માસ માટે પહેલે મહીને પૂરો ચાર્જ, અને પછી દરેક માસે ૧ ચાર્જ લેવાશે. ત્રણ માસ માટે પહેલે મહીને પૂરો ચાર્જ અને પછી દરેક માસે ૩ ચાર્જ લેવાશે
આ પત્ર સાથે કોઈ પણ હંકમિલ વહેચવામાં આવશે નહિ